Delilleriyle İSLÂM İLMİHALİ

İnanç - İbâdet - Günlük Hayat

Prof.Dr. Hamdi Döndüren

http://maverakitap.ticiz.com...

ERKAM YAYINLARI

Delilleriyle İslam İlmihali & İnanç-İbadet-Günlük Hayat

-ERKAM YAYINLARI-

Prof. Dr. Hamdi Döndüren

SUNUŞ

Çağımız iki vâkıayı birlikte yaşıyor: Bir yandan her türden bilgi, kütlevî araçlarla toplumları etkiliyor. Diğer yandan ise bütün İslâm ülkeleri halkı ve aydınları ile derin bir "Islâmî bilgi açlığı" içindeler. Bunun anlamı şu: Eğer siz halkınızı İslâm'la doyuramadı iseniz, birileri gelip boş beyinlere kendi ürünlerini dolduracaklar. Bilgi olarak, kültür olarak, davranış modelleri olarak, topyekün hayat olarak...Bugün böyle bir tehlikenin içinde İslâm toplumları...TV ile, gazetelerle, kitaplarla, eğitim kurumları ile ve İslâm dışı hayatı empoze eden sistemlerle...İslâm özelliklerinden uzak ve gittikçe daha da uzaklaşan bir beyin üretiliyor. Dev iletişim araçlarının her toplum kesimine göre biçimlenmiş bilgi ve davranış modelleri var. Bir işkence yaşar gibi İslâm toplumları...Yukardan mütemadiyen düşen damlalar, bir süre sonra kafalara nasıl balyoz darbesi gibi çakılırsa aynen öyle...Bir kültür ve bilgi işkencesi var ki direnmek güç...

Buna karşı tek çare var: Bilgi seferberliği. Onun da çaresi, bir an önce İslâm'ın kendi dünyalarına yönelmek. Toplumu İslâm dışı bilgi sağnağından koruyacak ve islâmî bilgiyle donatacak bir seferberliğin dünyasına...İslâm insanının inşasını temel kabul etmiş bir dünyaya...

Hedef bu dünyanın inşası olmalıdır. Ancak bu dünyaya yönelişin yolu da yine bilgilenmeden geçiyor. Müslümanca bir hayat için, asgarî ölçüde, İslâm'ın inanç, ibadet ve günlük yaşayışa ilişkin hükümlerini bilmek gerekir. Bilgisiz hayat, hayatsız da İslâm olmaz çünkü. Hayreddin Karaman Hoca, "Bütün müslümanların dinî bilgi ve uygulama bakımından durumlarının kesiştiği, birleştiği bir ortak saha vardır" diyor ve bu ortak sahanın bilgisine "ilmihal" denildiğini belirtiyor. Öyleyse ilmihal, islâmî bilgilenme ve hayatın elifbâsıdır bir türlü...İslâm'ın bütünüyle yaşandığı dünyaya o kapıdan girilerek varılır. Bir ilmihal çerçevesinde olsun islâmî hayat duyarlığı taşınarak varılır.

Bununla birlikte gerekli olan, sadece herhangi bir ilmihal değil, özellikli bir ilmihaldir de...Yine Karaman Hoca'nın ifadesiyle " metod ve muhteva bakımından" çağın şartlarını karşılayacak özellikte, "çeşitli yaş ve baş gruplarına hitab eden, bir yandan bilgi veren, bir yandan savunan, bir yandan muhtemel tecavüzlere karşı hazırlayan" ilmihallerdi gerekli olan...

Bu yıl Altınoluk, islâmî hayat ve bilgilenme yolundaki hizmetini bir ilmihalle sürdürmeyi planladı. Ayrıca, özellikli bir ilmihal olmasını da arzu etti. Bu niyetle, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İslâm Hukuku öğretim üyesi muhterem Doç.Dr. Hamdi Döndüren'den bir ilmihal hazırlamasını istirham etti. Düşündüğü çerçeveyi de bildirdi. Kendilerinin de tasarıları vardı. Karşılıklı düşünceler kaynaştı ve yola çıkıldı. Değerli ilim adamımız ilmihal için büyük gayret gösterdi. Bu sahada zaten önemli bir birikimi vardı. O birikimi tamamlayan yoğun mesai ile elinizdeki eser ortaya çıktı. Kul yapısı hiçbir eser kusursuz değildir. Kusur bu eserde de şüphesiz vardır. Ama şu eserin ihlâslı bir gayretin ürünü olduğunu belirtebiliriz sanıyoruz. Hem ilmî çalışma safhasında, hem de teknik hazırlanışında...

Yayınevi olarak, Altınoluk'un gayretlerini tamamlamayı, değerli Hocamızın ilmî mesaisine lâyık bir titizliği göstermeyi gaye bildik. İnşaallah, gönüllerdekine yaklaşan bir eser ortaya çıkmıştır. Dileğimiz, gösterilen gayretlerin mü'minlerin hayatına İslâm'ın güzellikleri halinde yansımasıdır. Erkam Yayınevi, ölçülerin İslâmlaşmasına küçücük bir katkısı olursa, bir mü'minin ibadetindeki dua kırıntısından nasib alırsa kendisini mutlu hissedecektir. Allah'ın yardımı, lütfu, nusreti, ikramı sizlerle, tüm mü'minlerle olsun.Âmin.

ERKAM YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Her müslümanın dinî görevlerini yerine getirecek, helâl ile haramı, hak ile bâtılı birbirinden ayıracak kadar bilgi sahibi olması farzdır. Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de ilk emri "oku" olmuştur. "Yaratan Rabbinin adı ile oku."1 âyeti okumanın, öğrenmenin önemine işaret etmektedir. Hz. Peygamber (s.a) de şöyle buyurmuştur: "İlim öğrenmek her müslüman erkek ve kadına farzdır."2

Elinizdeki eser, her müslümanı özellikle ibadetler ve günlük hayatta karşılaşılan önemli bazı meseleler konusunda vahiy ve sünnetle karşı karşıya getirmek amacını taşımaktadır. İslâm'ın esasları iki temele dayanır. Kur'an-ı Kerim ve Rasulullah'ın sünneti. Bu iki kaynaktan hüküm çıkarmak müctehidlerin işidir. Ancak çıkarılmış olan hükümleri vahiy ve sünnetteki kaynakları ile öğrenip amel etmeye çalışmak da her müminin görevidir. eş-Şevkânî'ye (ö.1250/1832) göre, sahabe, tabiûn ve etbâut-tâbiîn'den ictihad derecesine ulaşamayanlar muayyen bir müctehidi taklid etmiyor, onlardan problemleriyle ilgili delilleri sorup öğrenerek bunlara ittiba ediyorlardı. Bu durum ilim adamlarını delilleri öğrenmeye zorlamış, delillerin kuvvetli olanı ile zayıf olanını tartışma imkânı doğmuştur. İlk döneme ait eserlerde genellikle delillerin zikredilmiş olması da bunu gösterir.

Hz. Peygamber Veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: "Söylediklerimi, burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırsın, umulur ki, kendisine tebliğ edilenler tebliğ edenlerden daha iyi kavrarlar."3

Eserde hükümlerin dayandığı deliller genel olarak verilmiş, kaynakları alt notlarda gösterilmiştir. Eserin hazırlanmasında Hanefi mezhebi esas alınmakla birlikte, önemli noktalarda diğer mezheplerle karşılaştırmalar yapılmıştır. Çünkü günümüzde dünya küçülmüş, çeşitli mezheplere mensup müslümanlar hac, umre, iş seyahati veya turizm yoluyla sık sık biraraya gelir olmuştur. İbadetlerde ayrıntı sayılabilen mezhep ayrılıklarının çıkış sebeplerine kısaca yer verilmiş, böylece farklı mezhepten olan müminlerin, özle ilgisi bulunmayan meselelerde müsamahalı davranması amaçlanmıştır.

Genel anlamda Yüce Allah'ın hoşnut ve razı olduğu, temelinde iman ve ihlâs bulunan her iş ibadettir. Faydalı ilim öğrenmekten amaç da amel etmektir. Aksi

halde Cenab-ı Hakk'ın şu hitabına maruz kalınır: "Ey iman edenler! Kendi yapmadığınız şeyleri niçin söyleyip duruyorsunuz?"4 Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dua ederdi: "Allahım, bana öğrettiklerinden beni yararlandır; bana yarar sağlayacak ilim öğret, ilmimi artır"5 "Allahım, faydasız ilimden sana sığınırım."6

Eser sekiz bölümden oluşmuştur.

Birinci, bölümde, İslâm'ın temel konuları, din kavramı, insanın yaratılışı, dünyaya gelişi ve evrendeki konumu ve sorumluluğu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; temel inanç konuları yer almış, her mümine gereken kadarıyla akide meseleleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde; temizlik konusu işlenmiş, iç, dış ve çevre temizliği açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde; namaz ibadeti, çeşitleri hükümleri ve duaları yer almıştır.

Beşinci bölümde; oruç ibadeti, çeşitleri, hükümleri, hikmetleri açıklanmıştır.

Altıncı bölümde; zekat ve fitre üzerinde durulmuş, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine, para, altın ve gümüş stoklarına, ticaret mallarına, hayvanlara ve tarım ürünlerine uygulanacak zekat hükümleri belirtilmiş ve bunların toplum hayatına getireceği olumlu sonuçlara işaret edilmiştir.

Yedinci bölümde; hac, umre ve kurban konuları işlenmiştir. Bu bölümde uygulamalı olarak hac'da yapılacak ibadetlerle ilgili ve hac yapana gerekli olan bilgilere yer verlimiştir.

Sekizinci bölümde, günlük hayatla ilgili çeşitli hükümler üzerinde durulmuş, aile hayatında veya ticari ve ekonomik hayatta güncel olarak karşılaşılan problemler verilmiş ve çözüm yolları aranmıştır.

Ancak İslâm'ın bütün hükümlerinin bu eserde yer aldığı da sanılmamalıdır. İslâm doğumdan ölüme kadar, fert ve toplum hayatıyla ilgili münasebetleri düzenlediği için, geniş kaynak eserlerde bunlar açıklanmıştır.

Bu eserde müphem olan veya eksik kalan yön olmuşsa okuyucularımızın

yayınevine veya bize ulaştırmalarını istirham ederiz. İddiadan uzak olarak telifine çalıştığımız bu mütevazi eserin Yüce Rabbimizin rızasına muvafık olmasını dilerim.

Gayret bizden muvaffakiyet Yüce Allah'tandır.

Doç. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

Bursa, 30 Temmuz 1991

DİPNOTLAR

1. el-Alak, 96/1

2. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

3. bk. Buhârî, İlm, 30, 37, Zekât, 31, Hacc, 132, Hibe, 17; Müslim, İmân, 378, İmâre, 26, 28, Fiten, 13; Hacc, 447.4. es-Saf, 61/2.

5. Tirmizi, Daavat, 128.

6. Tirmizi, Daavat, 68.

TEMEL BİLGİLER

A - Dinin Tarifi

B - İnsanın Menşei:

C - İlk İnsan

D - İnsanın Yaratılış Sebebi:

E - Hak Din, Bâtıl Din:

F - Hak Dinin Özellikleri:

TEMEL BİLGİLER

l Dinin Doğuşu

l İslâm Dininin Özellikleri

l İslâm Dininin Kaynakları

l Fıkhî ve İtikadi Mezhebler

l Mükellefin FiilleriI- DİNİN DOĞUŞU

A - Dinin Tarifi

Din, Allahü Teâlâ'nın, insanları iyiliğe yöneltmek ve kötülükten alıkoymak için, Peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği emir ve hükümlerdir. Din bu anlamda hem i'tikadî, hem de amelî, konuları kapsamaktadır. İnsanla Yüce Rabbi arasındaki ilişkileri düzenlediği gibi, insanla insan, insanla eşya arasındaki ilişkileri de düzenler. Her insan akıl yoluyla bu kâinatın bir yaratıcısı olduğunu kavrayabilir. İnsana bu yetenek verilmiştir. Onun fıtratı temizdir ve Rabbini bulabilecek cevhere sahiptir. Nitekim İbrahim aleyhisselam çocukluk yaşında, aya, güneşe ve yıldızlara bakarak önce bunların Rab olabileceğini düşünmüş, fakat kaybolup gittiklerini görünce, onların arkasındaki yüce Yaratıcıyı sezerek gerçeğe ulaşmıştır. (bk. el-En'âm, 6/75-78)

İnsan aklı, tabiat olayları üzerinde düşününce bunların kendiliğinden var olamayacağını ve bu tabiat kuvvetleri arasındaki hassas dengenin kendiliğinden kurulamayacağını kabul eder. Böylece akıl, evrenin arkasındaki gizli yaratıcı gücü kavrayabilir. Bu, bir önbilgiyi de gerektirmez. İki sayısının bir'den büyük olduğunu, büyüklük kavramını bilen kişi, önceden bunu hiç konuşmasa bile, mantıkla bilir. Çünkü içi bununla doludur, bunu tasdik ve kabul etmektedir. İşte Allahü Teâlâ'yı bilmek de bunun gibi fıtrattandır.

Kur'an-ı Kerim'de bu mantık olgusuna şöyle işaret edilir: "Eğer kâfirlere, gökleri ve yerleri kim yarattı, diye sorarsan, onlar; Allah yarattı diyeceklerdir."1 Başka bir ayet-i kerimede; "Allah'ın fıtrat dinine yönel. Allah, insanları o fıtrat

üzerine yaratmıştır.” 2 buyurulur. Kureyş müşriklerinden As bin Vail’in, çürümüş bir insan kemiğini Allah’ın Rasûlüne göstererek; “Çürümüş, dağılmış bu kemikleri kim diriltebilir?”, sorusuna cevap olan şu ayet-i kerimede de aynı ikna gücünü görmek mümkündür.: “Habibim de ki: Onları daha önce ilk yaratan diriltecektir. O yaratmayı tam olarak bilendir”3 Zor olan ilk yaratmadır. Bir şeyi ilk defa meydana getirenin, onu ikinci defa meydana getirmeye de gücü yeter. İnsanı dünyaya getiren güç, onu kıyamet günü niçin yeniden diriltemesin?

İnsanın yaratılışında mevcut olan temizlik, çevrenin etkisi ve şeytanın kötülüğü telkin etmesi sonucunda bozulur. İnsan kalbî ilâhî görüntülere açık, temiz bir ayna halinde iken, dünya hırsı, sınır konulmayan şehvet ve günahların üstünlük sağlayıp yerleştiği, kirli, paslı bir kalb aynası ortaya çıkar. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra annesi, babası onu yahudi, hıristiyan veya putperest yapar.”4

Diğer yandan insanın akıl yoluyla Rabbinin varlığını düşünüp, tasdik etmesi yeterli değildir. O’nu hakkı ile tanıyabilmesi gerekir. Bu da kendini tanımasını gerektirir. Bu yüzden; “Nefsini, kendi gerçeğini bilen, Rabbini tanır” denilmiştir. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur.: “Pek yakında onlara dışlarında ve kendi nefislerinde âyetlerimizi (varlığımızı gösteren belgeleri) göstereceğiz. Ta ki, peygamberlerinin söylediğinin doğru olduğunu anlasınlar.”5

Dinî duygulardan yoksun olan insanın kendisi hakkında bildiği şeyler; bedeninden görebildiği kısımlar ve iç organlarla ilgili dışardan öğrendiği bilgilerden ibarettir. Ruhî hayatıyla ilgili olarak bildiği ise; acıktığı zaman yemek, kızdığı zaman saldırmak, cinsel isteği artınca eşine yaklaşmaktan fazla bir şey değildir. Duyguların bu kadarı diğer hayvanlarda da vardır. Bu yüzden insanın kendi gerçeğini araştırması gerekir. “İnsan nedir, nereden gelmiştir, nereye gidecektir, bu dünyaya niçin gelmiştir. niçin yaratılmıştır, dünya ve dünya ötesi mutluluğa ermenin yolu nedir?” Bütün bu sorulara cevap arayan insanoğlu artık bunların cevabını kendi mantık çizgisi içinde bulamaz. Bunların cevabını “din” verir. Gerçek dinin sahibi ve kaynağı da bizzat Cenâb-ı Hak’tır. Ancak insan, doğrudan Allah Teâlâ ile temas kurma, onunla konuşma yeteneğine sahip olmadığı için, Allah’ın kendisine neleri emredip, neleri yasakladığını bilemez. Cenâb-ı Hak insanlarla kendisi arasında elçilik yapmak üzere, peygamberler göndermiştir. İşte peygamberler aracılığı ile insanlara gönderilen ilâhî emir ve hükümlere “din” adı verilir.

B - İnsanın Menşei:

Yeryüzünde ilk insan Hz. Âdem ve Hz. Havva'dır. Allahü Teâlâ Hz. Âdem'i topraktan yaratmış, yaratılışını tamamladıktan sonra, ona ruhundan üflemiştir. Âdem aleyhisselam canlanınca da, Allahü Teâlâ'nın emriyle bütün melekler ona saygı secdesi yapmıştır. Ancak İblis, yaratılış ve yetenek bakımından Âdem'den üstün olduğunu düşünerek gurura kapılmış ve secde etmemiş, bu yüzden de ilâhî rahmetten kovulmuştur.6

Cenâb-ı Hak Âdem (a.s,)'i en mükemmel şekilde yaratmış, sonra ona; meleklere git, selâm ver, nasıl selâm alacaklarını dinle, bu senin ve neslinin selâmlaşma örneği olacaktır, dedi. Bunun üzerine Âdem (a.s.) meleklere; "es-Selâmu aleykum (Allah'ın selâmı size olsun)" dedi. Onlar da; "es-Selâmu aleyke ve rahmetullah (Allah'ın selâmı ve rahmeti sana olsun)" diye karşılık verdiler.7

Allah Teâlâ Âdem'i yarattıktan sonra Hz. Havva'yı da onun eğe veya başka bir görüşe göre kaburga kemiğinden yaratmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de; "Sizi bir tek nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan vareden Allah'tır"8 buyurulur. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Kadınlara iyilikle muamele edin, zira kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bu kemiğin en eğri kısmı üst tarafıdır. Onu düzeltmeye çalışırsan kırarsın kendi haline bırakırsan devamlı eğri kalır."9

Cennete yerleştirilen bu ilk iki insana yüce yaratıcı bir ağacın meyvesini yemeyi yasakladı. Kıskançlık içinde bulunan şeytan bir yolunu bularak onlara fısıltı ile yaklaştı ve şöyle dedi: "Rabbiniz size bu ağacı, başka bir şey için değil ancak iki melek olacağınız, yahut ölümden kurtulup ebedî olarak kalıcılardan bulunacağınız için yasak etti."10 Onlar, şeytanın kendilerine iyilik yapmak istediğini sanarak yasak ağaçtan yediler ve Cenâb-ı Hakk'ın gazabını üzerlerine çektiler. Cenâb-ı Hak onlara dua kelimeleri öğretti. İki insan Yüce Allah'a ilk dualarını şöyle yaptılar:

"Ey Rabbimiz, kendimize yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bizi esirgemezsen herhalde en büyük zarara uğrayanlardan olacağız."11

Hz. Âdem'le Havva'nın duası kabul edildi, fakat artık önce cennet hayatı yerine önce dünyada çileli bir imtihan devresi geçirdikten ve ahiret günü sıkı bir hesap

denetiminden geçtikten sonra cennete girebilmek üzere dünyaya indirildiler.12 Böylece yeryüzünde Âdem ile Havva ve onların doğacak nesilleriyle çoğalan beşer hayatı başlamış oldu. Artık ilk yaratmadaki gibi topraktan varetmek yerine; doğum ile çoğalma devam etti. Diğer canlılarda ve bitkilerde ise bölünme, aşılanma ve tozlaşma gibi yollarla üreme devam etti.

Kur'ân-ı Kerim'de, çocuğun anne karnındaki oluşumu şöyle açıklanır: "Yemin olsun ki, Biz insanı, süzülmüş özlü balçıktan yarattık. Sonra onu "nutfe" halinde müstahkem bir karargâh olan rahme yerleştirdik. Sonra "nutfe"yi kan pıhtısı haline getirdik, kan pıhtısını bir parça et yaptık, bir parça eti kemiklere çevirdik, kemiklere de et giydirdik. Sonra da onu bambaşka bir varlık yaptık. Şekil verenlerin en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir."13

C - İlk İnsan

Bütün semavi dinler ve tarihi belgeler insanın Âdem ve Havva'dan türediğini belirtmiştir. İlk insan aynı zamanda Allah'ın yeryüzünde halifesi, peygamberi ve kuludur. 14

İnsan ve kâinata sadece maddî açıdan bakan materyalist felsefenin temsilcilerinden bazı pozitivistler, insanın maymundan dönüşmüş bir canlı olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Evrim teorisi adı verilen bu düşünce tarzı ilk olarak İngiliz biyoloji bilgini Charles Darwin (1809-1882) tarafından formüle edildiği için, buna "Darwinizm" de denilmiştir. Darwin; "ayni kökten gelen türler, çevre, beslenme gibi çeşitli etkilere bağlanabilecek değişimler gösterir. Buna yaşamak için mücadele de eklenince sürekli evrim sonucunda türler şekil değiştirerek gelişir. Bunun bir sonucu olarak maymun türünden belli bir dönemde insana dönüşüm olmuştur" kanaatindedir.

Darwin ve onu izleyen pozitivistler eşyaya ve canlılara dinî açıdan değil, sadece maddî deney ve gözlem açısından bakmaktadırlar.

Günümüzde insan ile maymun arasındaki geçiş dönemi canlılarına delil olarak gösterilen üç fosil; "Java Adamı", İngiltere'de bulunan "Piltdown Adamı" ve "Pekin Adamı"dır. Bundan başka, yalnız bir çene kemiği fosilinden ibaret olan

“Heidelberg Adamı” vardır ki, antropoloğların çoğu bunların aslında insana ait olduğunu söylemektedirler. İlk kafatasları, omuriliğin kafatasına girdiği deliğin durumu anlaşılamayacak kadar eksik ve bozuktur. Bu yüzden fosilin temsil ettiği canlının dik mi, yoksa eğri mi durduğunu anlamak mümkün değildir. Ancak evrimci görüşün etkisi altında kalan bazı pozitivistler, bunu iki büklüm, maymun benzeri bir yaratık zannetmişlerdir.15

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında bulunan bu fosillerin 1,8 ilâ 2,6 milyon yıl öncesine ait olduğu tahmin edilmiştir.

Aşağıdaki yeni bulgular bu fosilleri delil olmaktan çıkarmıştır.

1) 1972’de Richart Leakey tarafından Kenya’da Turkana şehri yakınında Rudolf gölü civarında bulunan SKULL 1470 İNSANI fosili evrim teorisini alt üst etmiştir. Bu fosil; bir kafatası ve kafatasına ait olduğu tahmin edilen bacak kemiğinden ibarettir. Yaşı ise 2,8 milyon olarak tahmin edilmiştir. Bu fosil hakkında Richard Leakey şöyle demiştir: “Ya bu kafatasını, ya da ilkel insan hakkındaki teorilemizi atmalıyız. O, insanın ilk modellerinden hiçbirine benzememektedir. Kafatasının büyük bir beyin hacmine sahip olması ilk fosillerin gelişim değişikliklerinin belli bir sıraya göre tanzim edilebilmesi kavramını yıkmıştır.”16

Leakey’in bulduğu fosil, insanın en eski atası olduğu ileri sürülen (1,8-2,6 milyon yaşında) 500 cc. beyin hacmine sahip fosillerden en az 200 bin yıl daha eski ve 300 cc. daha büyük bir beyin hacmine sahiptir. Kafatası görünüm bakımından da günümüz insanı kafataslarından ayırt edilmemektedir.

Arkeolog Dr. Glyn Isaac yaptığı kazılardan 300 basit taş kırma ve parçalama aletleri çıkarmıştır. Bunlar, bir canlının 2,6 milyon yıl önceleri buralarda yüksek zeka seviyesine ve hünerine sahip olarak hayat sürdüğünün dilsiz delilleridir.17

Bu yeni sonuçlar ve Darwin’in evrim teorisinin dayanağı olan “Türlerin Orijini” ve “İnsanın Türeyişi” adlı eserlerine bilim adamlarının verdiği cevaplar18 şu gerçeği ortaya çıkarmıştır.

İnsanlar evrim geçirerek günümüzdeki haline gelmemiş, aksine hayat sahnesinde bugünkü haliyle gözükmüştür. Eski devir insanlarının, bir kaç yüzyılı aşabilen ömürleri sebebiyle daha iri yapılı olmaları tabiidir. Hz. Âdem’in vücut

büyüklüğü ile ilgili olarak nakledilen bazı hadisler bunu desteklemektedir.19

İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/922), Tarih'inde, Hz. Havva'nın ikiz ve biri erkek, diğeri dişi olmak üzere yirmi batında kırk çocuk doğurduğunu kaydetmiştir.20

Allahü Teâlâ bazı canlı hayvan türlerinin özelliklerini şöyle ifade buyurur: "Allah her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde yürüyor, kimi iki ayağı üzerinde yürüyor, kimi de dört ayağı üstünde yürüyor. Allah ne dilerse yaratır. Çünkü Allah her şeye hakkiyle kâdirdir."21 Cenâb-ı Hakk, Hz. Âdem'i anne-babasız, Hz. İsa'yı babasız yaratmakla, insan türünü korumuştur.

Darwinizmin amacı, insanın menşeini başka bir canlıya bağlayıp, onun semavî dinlerle ve yüce yaratıcı ile bağını koparmaktır. Ancak varlıklar aleminde görülen ve akla durgunluk veren düzen bu teoriyi yalanlamaktadır. Herşeyin kör tabiat kuvvetinin ve kör bir rastlantının sonucu olarak oluştuğu ve evrime tâbî olduğu görüşünü akıl kabul etmez. Sonuç olarak bu konuda belki şunlar söylenebilir. Hz. Âdem bu dünyaya bir takım bilgilerle mücehhez olarak indirilmiş, ondan gelen insan nesli de daha sonra yeryüzünde yalnız bırakılmayarak gönderilen peygamberler vasıtasıyla, yeni bilgilerle techiz edilmiştir. Diğer yandan insanoğlu kendi deney ve tecrübeleriyle dünya ve çevresi hakkında araştırmalar yaparak bilgisini sürekli geliştirmiştir. Bunun sonucunda insanın tür değiştirmeksizin toplum olarak tekâmül ettiği ve yeni medeniyetler kurduğu söylenebilir. Aşağıda, insanın yaratılış ve dünyaya geliş sebebi üzerinde duracağız.

D - İnsanın Yaratılış Sebebi:

Yeri ve gökleri yoktan var eden Allahü Teâlâ canlı veya cansız hiçbir varlığı boş yere yaratmamıştır. Evrende her varlığın bir yeri ve değeri vardır. Câmid (cansız) varlıkların, bitkilerin ve hayvanlar aleminin yaratılışında görülen, akla durgunluk veren hareket, çekme, itme ve denge kanunları, yerde ve gökte bulunan herşeyin insanın hizmetine sunulması, yaratılış hikmetlerini gösteren bazı belirtilerdir.

Bazı câmid varlıklar, bitki ve hayvanlar önce birbirlerine, gelişme, üreme ve varlığını sürdürme için destek, gıda ve yem teşkil ederler. Yararlanılabilir bir hale gelince de insan bedeni için gıda ve rızık olurlar. İnsanın rızkı, ömür boyu yiyip tükettiği, giyip eskittiği şeylerdir. Bu duruma göre, dünya ve çevresindeki

maddî varlıklar, insanın hizmetine sunulmuş araç varlıklardır. Amaç insandır.22

Diğer varlıklarda durum böyle olunca, insan varlığının çok daha üstün amaçlar için yaratılmış olması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de, insan ve cinlerin, Allah'a kulluk etmeleri için yaratıldığı belirtilir.23 İnsanoğlu yeryüzüne belli bir süre imtihana tabi tutulmak üzere gelmiştir. Bu da, hak bir peygambere ve kendi devrinde geçerli olan semâvî bir dine uymayı gerektirir. Bu, son ümmet için İslâm'dan ibarettir.

Yüce Allah, insanın dilemesi yönünde hayrı da şerri de yaratır. Fakat o, hayırdan razı, şerden ise razı değildir. Bu yaratma ve insana verilen tercih etme gücü imtihanın bir gereğidir. Çünkü iradenin zorlanması halinde sorumluluktan söz edilemez. "Dinde zorlama yoktur. Artık imanla küfür apaçık ortaya çıkmıştır. Bundan sonra kim şeytanı tanımayıp da Allah'a iman ederse o, şüphesiz ki, kopması mümkün olmayan en sağlam bir kulpa yapışmıştır."24 mealindeki ayet-i kerime bu tercihin insanın serbest iradesiyle yapılması gerektiğine işaret eder.

Bununla birlikte bazı insanlar; insanın yemek, yatmak, cinsel ilişkide bulunmak ve zevk sürmek için yaratılmış olduğunu düşünür. Bütün ömürlerini böyle bir hayat anlayışı içinde geçirmiş olabilir. Kimileri de, başka insanları egemenliği altına almak için yaratıldığını kabul eder. Her iki düşünce tarzı da materyalist bir anlayışın ürünüdür. Çünkü yemek ve içmek, hayatı sürdürmek; cinsel temasta bulunmak ise şehveti gidermek ve üremeyi sağlamak içindir. Bu hayvanlar aleminde de vardır. Bir devenin yemesi, insanın yemesinden daha fazladır. Serçenin çiftleşmesi insanınkinden daha çoktur. Bu durumda insan onlardan nasıl daha üstün olur? Ülkeleri, beldeleri istila etmek öfke ile olur. Bu haslet yırtıcı hayvanlara daha güçlü olarak verilmiştir. Sonuç olarak insanda, hayvanlarda olan özellikler vardır. Buna ek olarak ona, yüce Allah tarafından bir olgunluk derecesi daha verilmiştir. Bu da akıl olup, onunla Allah Teâlâ'yı tanır ve onun yaratıklarını anlar. Böylece, nefis terbiyesi sonucunda, diğer hayvanlarla ortak olan hasletleri eğitir, akıl sayesinde yeryüzünde olanların hepsi onun emrine girer. Ayet-i kerime'de şöyle buyurulur: "Allahü Teâlâ, göklerde ve yerde olanları sizin emrinize verdi."25

Dünya hayatının bir imtihandan ibaret olduğu ayet-i kerimede şöyle ifade buyurulur: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek için ölümü de, diriliği de yaratandır."26

E - Hak Din, Bâtıl Din:

İnsanda din duygusu doğuştandır. Kendi başına düşünecek, tefekkür edecek yaşa gelen insan çevresine bakarak hiçbir şeyin kendi kendine var olmadığını, bir başkası (yaratıcı) vasıtasıyla meydana geldiğini müşahede eder. Akıl zincirleme sebepleri düşünerek, ilk insana, hayvan ve bitki türlerinin ilk başlangıcına, dünya, ay , gezegen ve yıldızların ilk olarak yaratılmasına yönelir. Doğmayan, doğurmayan, başlangıcı ve sonu olmayan, sonsuz keramet sahibi yüce varlığı zorunlu olarak kabul eder. İşte dinler hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan, bu konuda henüz hiçbir şey öğrenmemiş bulunan kimseler, kendi akıl ve mantık gücünü kullanarak Yüce Allah'a ulaşabilir. Zaten İslâm'da, peygamber gönderilmemiş veya hak din ve peygamberle hiçbir ilgisi olmamış bulunan insanların "fetret devresi" mensubu sayılarak, yalnız Allahü Teâlâ'ya imanla yükümlü oldukları kabul edilmiştir.27

Gerçek din, Allah Teâlâ'nın peygamberleri vasıtasıyla insanlara duyurduğu emir, yasak ve hükümlerdir. İnsanlar bu ilâhî kanunun hükümlerine uydukları sürece doğru yolu bulmuş, hidayet üzere bulunmuş olurlar. Bunun sonucunda dünyada da, ahirette de mutluluğa kavuşurlar.

Dinler genel olarak üç kısma ayrılır.

1) Gerçek dinler: Bunlar, Allah Teâlâ tarafından peygamberleri vasıtasıyla insanlara bildirilmiş olan dinlerdir. Bunlara "ilâhî din", "hak din" veya "semâvî din" adı verilir.

Semâvî dinler, Hz. Âdem (a.s.)'le başlayıp, Hz. Muhammed (s.a.s)'le son bulan tevhid inancını telkin etmiştir. Allah'a, meleklere ve ahiret gününe inanmak bütün semâvî dinlerin ortak özelliğidir. Peygamber, kitap veya sahifeye inancın her ümmet için kendi devrine ve peygamberine göre olması tabiidir. Dinler arasında sadece bazı ibadetler, beşerî münasebetler ve muameleler bakımından farklar olmuştur. Bu da kültür ve medeniyetin gelişmesi, nüfus artışı ve ihtiyaçların çoğalması ile yakından ilgilidir. Hz. İsa'ya kadar olan ilâhî mesajın, sonradan bozulmuş, asılları kaybolunca, Allahü Teâlâ ve Tekaddes hazretleri en son ve en mükemmel din olan İslâm'ı, Hz. Muhammed (s.a.s) vasıtasıyla insanlık âlemine göndermiştir. Bugün yeryüzünde gerçek din, ancak İslâm dinidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Şüphesiz, Allah katında din,

“İslâm”dır. Kitap verilmiş olanlar, sadece aralarındaki ihtiras yüzünden kendilerine ilim geldikten sonra ayrılığa düştüler. Kim, Allah’ın âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz Allah hesabı çok çabuk görendir.”28

2) Aslı bozulmuş dinler: Bunlar yukarıda da belirtildiği gibi aslı bakımından birer gerçek din iken, sonradan bozulmuş, dayandıkları kutsal kitapların orijinalı ortadan kalkmış olan dinlerdir. Yahudilik ve hristiyanlık gibi. Bu dinlerin ilâh inancında da tevhîd akidesinden uzaklaşma görülür. Kendi din adamları tarafından büyük ölçüde katmalar ve çıkarmalar yapılmış olan Tevrat, bugün yahudiliğe millî bir karakter kazandırmış, yerin ve göğün sahibi olan Allah’ın (Yahova), yalnız İsrailoğullarının ilâhı olduğu, başka milletlerin, onlara tâbî olmak ve hizmet etmek için yaratıldığı inancı telkin edilmiştir. Tevrat’ın her sayfasında bu gibi telkinlere rastlamak mümkündür.29

Cenâb-ı Hak daha sonra Hz. İsa’ya İncil’i göndermiş, ancak Hıristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil’in orijinali de bozulmuş ve akidede Hz. Adem’den beri gelen tevhid inancından uzaklaştırılmıştır. Hz. İsa’yı Allah ve Allah’ın oğlu kabul etme yahut üç ilâhtan birisi (teslis) sayma, onları şirk ve küfre düşüren noktalardandır.30

3) Bâtıl dinler: Bunlar, asılları bakımından tevhid inancı ile ilgisi bulunmayan dinlerdir. Bunların kaynağı vahiy değil, insandır. Bazı toplumların din adıyla uydurup, ortaya attıkları şeylerdir. Bunlarda akla, hikmete ve toplum yararına uygun bazı hükümler bulunsa bile kökende Yüce Allah’a ve O’nun bir peygamberine dayanmadığı için kutsallık yönleri olmaz. Aya, güneşe, yıldızlara, kutsal saydıkları bazı hayvanlara, kendi elleriyle yaptıkları putlara veya bazı tabiat güçlerine tapmak bu niteliktedir. Tarihte görülen Hinduizm, Budizm, Mecûsilik ve Şamanizm bunlar arasında sayılabilir.31

F - Hak Dinin Özellikleri:

Gerçek bir dini, diğer dinlerden ayıran özellikler çoktur. Bunların başta gelenlerini birkaç maddede toplamak mümkündür.

1. Hak din Allah tarafından gönderilmiş, peygamberi aracılığı ile insanlara duyurulmuştur. Tek Allah inancına dayanır ve O’na ibadet edilmesini ister. Varlıklar âleminin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını haber verir.

2. Bütün peygamberlere ve semâvî kitaplara inanılmasını ister.

3. Melek denen, lâtîf yaratılışlı manevi varlıklara inanmayı telkin eder.

4. İnsanların öldükten sonra, yeniden dirileceğini ve ebedî ahiret hayatını haber verir.

5. Allahü Tealâ'nın olmuş ve olacak herşeyi bildiğine, ezelde takdir edip, (kader) zamanı gelince yarattığına, (kazâ) gerçek tasarruf sahibinin yüce Allah olduğuna inanmayı öngörür.

6. İnsanları birliğe çağırır, aralarında kardeşlik meydana getirir, temelde herkesin eşit olduğunu, üstünlüğün ancak takvâ ile ve ahlâk güzelliğinden ibaret bulunduğunu bildirir. İnsanlar arası ilişkileri insan yaratılışına ve psikolojisine uygun olarak düzenler.

7. Böyle bir dinin hükümleri her yönüyle akla, hikmete ve pozitif bilimlere uygun olur, insanların kurtuluşuna ve mutluluğuna vesile bulunur.

Günümüzde bütün bu özellikleri bünyesinde toplayan din, İslâm'dan başkası değildir.II -

İSLÂM DİNİNİN ÖZELLİKLERİ

1) İslâm Dini, Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e, Allahü Teâlâ tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gönderilmiş olan vahyin tamamı "vahiy kâtipleri" tarafından yazılmış, mushaf haline getirilen bu yazılı belgeler çoğaltılarak, değişmeksizin günümüze kadar ulaşmıştır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Ebû Bekr'in halifeliği sırasında, hâfızların hafızasından, yazanların yazısından âyet-âyet, sûre-sûre kontrolü yapılarak iki kapak arasında toplanmıştır. "İmam" adı verilen bu nüsha, Hz. Ebu Bekir'den sonra, Hz. Ömer, o'nun da vefatından sonra kızı ve Rasulullah (s.a.s)'in eşi Hz. Hafsa nezdinde muhafaza edilmiştir. İşte bu imam nüsha Hz. Osman devrinde Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki bir komisyon tarafından beş veya yedi nüsha olarak çoğaltılmış ve bu nüshalar; Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir. Bu orijinal nüshalardan bazısı günümüze kadar ulaşmıştır. Elimizde bulunan Kur'an-ı Kerim'lerle orijinalleri arasında herhangi bir fark yoktur. Kur'an'ın sahibi olan

Allahü Teâlâ, onu kıyamete kadar korumayı üzerine almıştır.32

Diğer semâvî kitaplar böyle bir titizlikle korunamamış ve tahrifata uğradığı için orijinallikleri kalmamıştır.

2) İslâm, Hz. Adem'den beri devam eden tevhid zincirinin son halkasını teşkil eder. Yeryüzündeki bütün insanları tek Allah inancına çağırır ve son Peygamber Hz. Muhammed'in etrafında toplanmaya davet eder.33

3) Fıtrî ve evrensel bir dindir. Diğer semâvî dinler belli bölge veya belli asırların ihtiyacına göre indirilmişken, İslâm bütün yeryüzü halkının kıyamete kadar olan ihtiyaçlarına göre indirilmiştir. Son din olduğu için de en mükemmelidir. Onun esasları insan yaratılışına uygundur, pozitif bilimlerin belirlediği prensiplerle de çelişmez. Çünkü bütün varlıkları, dünyayı yaratan Allahü Teâlâ'dır. Kur'an-ı Kerim'i indiren de O'dur. Kaynak bir olunca bunların arasında çelişme söz konusu olamaz.

4) Hz. Peygamber, ins ve cinnin peygamberidir. Diğer peygamberlere veya ümmetlerine verilmeyen bazı üstünlükler ona ve ümmetine ihsan edilmiştir. Alemlere rahmet oluşu, şefaat makamının verilişi, yeryüzünün onun ümmetine mescid kılınması, savaş ganimetlerinin helâl kılınması ve bir aylık mesafedeki düşmanın kalbine korku salmakla yardım olunması bunlar arasında sayılabilir. Önceki peygamberlerden farklı olarak verilen bu değerleri Rasulullah (s.a.s) Tebuk Gazvesi sırasında ashab-ı kiramına açıklamıştır.

5) İslâm ırk, renk, dil ve servet farkı gözetmeksizin insana insan olarak değer vermiş, üstünlüğün ancak iman, takvâ ve ahlâk güzelliğinden dolayı olabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden, arabın arap olmayana, beyazın siyaha takvâ dışında üstünlüğü yoktur. Herkes Hz. Adem'in soyundan gelmiş ve Adem de topraktan yaratılmıştır. Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık, birbirinizi tanımanız için de sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah (C.C.) katında en şerefliniz takvada en üstün olanınızdır."34

6) İslâm içkiyi, kumarı, tefeciliği, zinayı, yalan söylemeyi, zulüm ve haksızlık yapmayı yasaklamış, iyiliği, yardımlaşmayı, adaleti, yoksulları ve düşkünleri gözetmeyi emretmiştir. Rasûlullah (s.a.s); komşusu açken, tok olarak sabahlayanın; kendisi için sevip arzu ettiği şeyleri, diğer mümin kardeşleri için

de sevip arzu etmeyenin gerçek mümin olamayacağını haber vermiştir.

7) İslâm beden ve ruh temizliğini istemiştir. Günde beş vakit namaz için alınan abdest ve haftada en az bir defa alınan boy abdesti ile elbise ve ibadet yapılacak yerlerin temiz tutulması, küçük ve büyük abdest bozduktan sonraki temizlikler, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, dişlerin misvaklanması maddî temizlik örneklerindendir. Namaz abdesti ile gusül abdesti aynı zamanda manevî temizlik niteliğindedir.

İnsanın beden temizliğinin imanın yarısı olduğu, temiz olanın rızkının genişleyeceği ve sağlık kazanacağı hadis-i şerifle bildirilmiştir. Hz. Peygamber de temizliği sever, temiz giyinir, koku sürünür, saçlarını tarar, yemekten önce ve sonra ellerini yıkardı. Yüce Allah'ın ona ilk emirlerinden biri; "Ey bürünmüş sarınan, kalk artık, inanmayanları azapla korkut, Rabbini büyük tanı; elbiselerini de temizle"35 olmuştur. Özellikle ağız temizliğine dikkat eden Allah elçisi bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ümmetime güçlük olmayacağını bilseydim, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."36

İnsanın ruhu, özünü ve aslını teşkil eder. Beden yalnız ruha kılıf ve onu madde ve fizik alem olan dünyada taşıyıcılık görevi ifa eder. Dünyada bedenle yapılan ibadet, taat, hayır, hasenat ve diğer salih ameller ruhun terbiye ve yücelmesi içindir. Allahü Teâlâ'ya kulluk, zikir, şükür, hamd ve tesbih sayesinde kalbin tasfiye ve tezkiyesi mümkün hale gelir. Kalb bu sayede gurur, kibir, hased, yalan, kin, gaflet ve dalâlet kirlerinden arınır. İlâhî nurla aydınlanır. Kendini tanıyınca Rabbini tanır. Kalbin huzura kavuşması ancak Yüce Allah'ı zikirle gerçekleşir. Kur'an-ı Kerim'de;"Dikkat et, kalblerin huzura kavuşması manevi rahatlığa ermesi,ancak Allah'ın zikri ile olur."37 buyurulur.

8) İslâm, ilim öğrenmeyi, rızık için çalışıp kazanmayı ibadet saymış, dünya ile ahıret arasında bir denge kurarak her ikisi için çalışmayı emretmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ilk inen ayet-i celilede; "Yaratan Rabbinin adıyla oku"38 buyurulmuştur. Rasulullah (s.a.s), ilim istemenin her müslümana, farz olduğunu bildirmiş39 dünyası için ahıretini, ahireti için dünyasını terketmeyenin en hayırlı kimse olduğunu haber vermiştir. Yüce Allah, dünya ve ahirete yönelmenin ölçüsünü şöyle belirlemiştir: "Allah'ın sana vermiş olduğu nimetlerle ahiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de başkalarına iyilikte bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez."40

9) İslâm’da amellerin makbul olması için hür iradeyle yapılması gerekir. Korku ve tehdit altında işlenen fiilden dolayı sorumluluk bulunmaz. Bu zorlama imanla ilgili olsa bile işkence gören kimse, ruhsata uyma hakkına sahiptir. Nitekim, Mekke müşrikleri, işkence ile öldürülen ilk İslâm şehidleri Yasir ve Sümeyye’den sonra, oğulları Ammar b. Yasir’e zorla dinden çıkmayı gerektiren sözler söyletmek istediler. İşkenceye dayanamayan Ammar, onların isteğini yerine getirdi. Sonra gelip, durumu arz edince, Peygamber (s.a.s) kendisine; “Arkanda ne vardı, Ey Ammar” diye sormuş, o da; “kötülük vardı; seni kötülükle, onların tanrılarını da iyilikle anmadıkça beni bırakmadılar.” diye cevaplandırmıştır. Hz. Peygamber; “kalbini nasıl buldun” demiş; Ammar ise; “İmanla dolu buldum” cevabını verince, Hz. Peygamber (s.a.s); “Onlar sana aynı şeyi yaparlarsa, sen de aynı şeyi tekrar edebilirsin” buyurmuştur.41 Silahla zorlanan kimsenin,söylediği sözlerden dolayı bir sorumluluğunun bulunmadığı Kur’an-ı Kerim’de şöyle açıklanır: “Kalbi imanla dolu olduğu halde, inkâra zorlanan dışında kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr eder, kalbini inkâra açık tutarsa, Allah’ın gazabı onların üzerindedir. Bunlara büyük bir azap da vardır.”42

Yine Mekke müşrikleri iki müslümanı ölümle tehdid etmişler, birisini dininden dönmediği için öldürmüşler, diğeri dıştan küfrü kabul ederek ölümden kurtulmuştu. Durum Rasulullah (s.a.s)’a arzedilince, öldürülen şahıs hakkında; “O şehidlerin en üstünü ve cennette benim arkadaşımdır”43 buyurmuştur.

10) İslâm’a davet metodunda zorlama, baskı, korkutma ve işkence yoktur. İnsanların sevgi ve ikna yoluyla İslâm’a gönül vermesi asıldır. Hz. Peygamber’in irşad sırasında kendisine sert, kaba ve saygısızca davrananlara karşı bile yumuşak, merhametli ve nazik davrandığı bilinmektedir. Taiflilerce taşlandığı ve ayakları kan içinde kaldığı halde, onların helakı için beddua etmemiş ve görevli meleğe; “Ben insanları helak etmek için değil, onlara rahmet olarak geldim. Bunlar gerçeği bilmiyorlar” diye cevap vermiştir.

Kur’an-ı Kerim’de İslâm’a davet metodu şöyle belirlenir: “İnsanların Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla mücadeleni en güzel yol hangisi ise onunla yap. Şüphesiz ki, Rabbin, yolundan sapan kimseyi en iyi bilendir. O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.”44 İslâm’a davetin, vicdanlara baskı sayılabilecek şekilde yapılması yasaklanmıştır. “Dinde zorlama yoktur, doğru yol, sapıklıktan ayrılıp belli olmuştur. Artık kim azgın şeytanı inkar edip Allah’a inanırsa o, kopmayan bir kulpa yapışmıştır. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”45

11) İslâm, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşup, bu halinin sürekli olarak devamını sağlamak için “iyiliği emir ve kötülükten nehiy” esasını getirmiştir. Bir İslâm toplumunda, müslüman daima iyi, güzel ve hayırlı olan işlerin yanındadır. Kötü, çirkin ve zararlı olan işlerin de tabii olarak karşısındadır. Böylece İslâm toplumunda iyilikler kendiliğinden güç bulur ve yayılır. Kötülükler ise güçlenme imkânını bulamaz. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “İnanan erkekler ve kadınlar birbirinin dostudurlar. Onlar iyiliği emrederler, kötülükten menederler. Namazı kılarlar, zekatı verirler. İşte Allah, onlara rahmet edecektir.”46 Başka bir ayette, tarihte İsrailoğullarının, işlemekte oldukları kötülüklerden birbirini vazgeçirmeye çalışmaması isyan etmesi ve aşırı gitmesi yüzünden lanete uğradıkları bildirilir.47

Kötülüğe engel olmada izlenecek yolu Rasûlullah (s.a.s) şöyle belirlemiştir: “Sizden biriniz bir kötülük gördüğü zaman onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle, onun kötü olduğunu söylesin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle o işi kötü görsün. Bu sonuncusu imanın en zayıf derecesidir.”48

12) Bir islâm ülkesinde müslim ve gayri müslim bütün tebea hakim önünde eşit haklara sahip olurlar. Zimmet ehli sayılan gayr-i müslimler kendi dinlerinin sağladığı haklara da sahip olurlar. Evlenmeleri, boşanmaları, ibadat ve taatları kendi dinlerine göre devam eder.

13) İslâm kendi aleyhimize olsa bile doğruluktan ayrılmamayı istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s), Allah’ın hükümlerini uygulamada insanlar arasında hiçbir zaman bir ayrıcalık gözetmemiştir. Nitekim soylu bir aileye mensup olan el-Esved kızı Fatıma, hırsızlık yapmıştı. Buna ceza verilmesi, Kureyş’e ağır geldi ve affedilmesi için Allah elçisine çok sevdiği Zeyd oğlu Usame’yi aracı olarak gönderdiler. Bu durumdan hoşnut olmayan Allah’ın Rasulü şöyle buyurdu: “Sizden öncekiler şu yüzden helak olmuşlardır: Soylu biri suç işlediği zaman onu affettiler, zayıf biri suç işlediği zaman ise onu cezalandırdılar. Allah’a yemin olsun ki, Muhammed’in kızı Fatıma da çalsa şüphesiz elini keserim.”49

Hz. Ebû Bekir, ilk halife seçildiği gün, göreve başlarken müminlere şöyle hitab etmişti: “Sizin en zayıfınız, başkası üzerinde bulunan hakkını alıp kendisine verinceye kadar yanımda en kuvvetlinizdir. En kuvvetliniz de, onun üzerinde bulunan bir hakkı alıp hak sahibine verinceye kadar yanımda en zayıfınızdır.”

14) İslâm bütün müminleri kardeş ilân etmiştir. Mekke'den Medine'ye hicretle, muhacirlere kapılarını açan ensar, onlarla malını paylaşmış, öz kardeşten ileri yardımlaşma örnekleri yaşanmıştır. Nesep kardeşliği, iman kardeşliği ile birleşmediği takdirde iki kan kardeşin yolları ayrılır. Dünyada dost olamadıkları gibi ahirette de kendi sıkıntıları ile başbaşa kalırlar. İman kardeşliği ise, gönülden sevgiye dayanır, dostluk doğurur. Allah için sevmeyi ve sevilmeyi öğretir. Kişi de ahırette sevdiği ile beraberdir. İşte ashab-ı kiram birbirini sevmede ve Allah Rasulü'nün etrafında toplanmada bir binanın tuğlaları gibi birbirlerine kenetlenmişlerdi. Bu birlik ve kardeşlikten kuvvet doğuyor, kendilerinden kat kat üstün düşmanı yeniyorlardı. Çünkü onlar Allah'ın ipine topluca sarılmış ve Allah'ın yardımına mazhar olmuş bahtiyar bir topluluktu.

İşte birkaçına işaret ettiğimiz bu genel çizgiler İslâm'ın evrensel nitelikli bir din olduğunu göstermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan ilkeler ve benzeri pek çok prensip daha yedinci miladi asırda İslâmiyet tarafından ortaya konulmuştur. İnsanlığın bugün ulaşamadığı; ırk, renk, dil gibi ayrılıklardan dolayı insanların kınanmaması ve farklı muameleye tabi tutulmaması esasını İslâm başarıyla gerçekleştirmiştir. Siyahın beyazla, arabın acemle, zenginin yoksulla, amirin memurla yanyana ve omuz omuza beş vakit ve cuma namazında aynı safta buluşması, dünya müslümanlarının bu kaynaşmayı hac veya umre sırasında daha evrensel biçimde gerçekleştirmesi sınırları aşan kardeşlik görüntüleridir.

III -İSLÂM DİNİN KAYNAKLARI

İslâm dininin dünyaya ve ahırete ilişkin bütün hükümleri dört kaynaktan elde edilir. Bunlar sırasıyla Kitap, Sünnet, İcmâ' ve Kıyas'tır. Bunlara dört delil anlamında "edille-i erbaa" veya şer'î deliller anlamında "edille-i şer'iyye" de denir. Diğer yandan bu dört delile asli delil adı da verilir. Bunların dışında "fer'î delil" denilen, bazı deliller daha vardır ki şunlardır: Mesalih-i mürsele, istihsan, örf-adet, şer'u men kablena (Hz. Peygamberden önceki dinlerin hükümleri), sahabe kavli ve istishab. Aşağıda bu delilleri kısaca inceleyeceğiz. Böylece ileride ele alacağımız şer'î hükümlerin dayandığı deliller üzerinde ön bilgi kazanılmış olacaktır.

A - Aslî Deliller

1. Kitap:

Kitap, Allahü Teâlâ'nın, Rasulü Hz. Muhammed (s.a.s)'e arapça olarak indirdiği, mushaflarda yazılıp bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, Fatiha suresi ile başlayıp Nas suresi ile sona eren Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, önceki semâvî kitaplar gibi yalnız bir inanç, ibadet ve ahlâk kitabı değil, hem inanç ve ibadet, hem de insanlar arası münasebetleri düzenleyen, fert ve toplum hayatını düzenleyici hükümleri kapsayan bir kitaptır.

Ayetlerde şöyle buyurulur: "Biz Kitab'ı sana her şeyi beyan için indirdik."50 "Kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik."51 Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed (s.a.s)'e ilk olarak tefekkür ve ibadet için çıktığı Hira mağarasında Ramazan ayının Kadir gecesinde inmeye başlamış, Cebrail aleyhisselam vasıtasıyla 22 yıl 2 ay 22 günde tamamlanmıştır.

İlk inen ayetler: "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir damla kan pıhtısından yarattı. Oku Rabb'in sonsuz kerem sahibidir. Ki o, kalemle yazı yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini de o öğretti."52 ayetleridir. Son ayet ise Veda Haccı sırasında Zilhicce'nin dokuzuncu günü inmiştir. Bu ayet de şudur: "Bugün size dininizi kemale erdirdim. Üzerinizde olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı verip, ondan razı oldum."53 Abdullah b. Abbas (r.a.)'a göre, şu ayet daha sonra inmiştir: "Allah'a döneceğiniz günden korkun. Sonra herkese kazandığı tamamen ödenecektir ve onlar haksızlığa uğratılmayacaklardır."54

Kur'an'ın ilk inen ayetlerinde daha çok ahıretle ilgili bilgiler yer alır. İnsanlar İslâm'a alıştıktan sonra helâl ve harama dair ayetler inmiştir. Ayetlerin çoğu ya bir soru ya da bir olay üzerine inmiştir. Buna "Esbabü'n-Nüzûl (nüzûl sebepleri)" denir. Kur'an nazil oldukça, Allah'ın elçisi, inen ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırır ve hangi ayetin nereye yazılacağını söylerdi. Ayetlerin sıralanışının vahye dayandığında görüş birliği vardır. Surelerin sıralanışının vahye dayandığı da kuvvetli görüştür.

Kur'an-ı Kerim'in İçine Aldığı Hükümler:

Kur'an'ın getirdiği hükümlerin çeşidi üçtür:

a) İnanç hükümleri:

Allah, Melekler, Kitaplar, Ahiret günü, kaza ve kader hakkında mükellefin inanması ile ilgili hükümler. İnanç hükümleri daha çok Mekke döneminde gelmiş, insanların önce yanlış kanaat, inanç ve hurafelerden arındırılması amaçlanmıştır.

b) Ahlâkî hükümler:

Müminin imanının güçlenmesine, ihlâs, takva ve fazilet sahibi olmasına, beşerî münasebetlerinde en güzel davranışları kazanmasına yönelik hükümler, ibretli peygamber kıssaları, özendirme veya sakındırma anlamı taşıyan ayetler bu gruba girer.

c) Amelî hükümler:

Bunlar mükellefin ibadet, söz, fiil ve akitler gibi insanî ilişkilerini ve tüm toplum hayatını düzenleyen pratiğe yönelik hükümlerdir. İşte fıkıh ve fıkıh usulünün inceleme alanına girenler, bu nitelikteki ayetlerdir.

Hz. Peygamber'in hadislerini de böyle bi tasnife tabi tutmak mümkündür.

Kur'an'daki amelî hükümleri ikiye ayırarak incelemek mümkündür. İbadetlerle ilgili hükümler ve muamele hükümleri.

aa) İbadet hükümleri:

Kur'an-ı Kerim bütün farzları kısa anlatımla emretmiş, uygulama, şekil ve ayrıntıyı sünnete bırakmıştır. Namaz, oruç, hac, zekat, adak, yemin gibi ibadetlerin yapılış şekilleri Allah'ın Rasulü tarafından bizzat yaşanmış ve ümmetine gösterilmiştir. Şu hadisler, ibadetlerdeki uygulamanın Hz. Peygamber'den alınması gerektiğini açıkca ifade eder: "Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın"55. "Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden alınız."56

Diğer yandan ibadet veya muamelelerdeki eksik veya hatayı telafi etmek için öngörülen; zıhâr57, yemin58 ve bir mümini yanlışlıkla öldürme keffaretleri59 de ibadet niteliğindedir.

bb) Muamele hükümleri:

İbadetin dışında kalan hukukî tasarruflar, akitler, suç, ceza ve benzeri hükümlerdir. Bunlar; ferdin fertle, ferdin toplumla veya toplumların birbiriyle ilişkilerini düzenler. Muamele hükümlerini aşağıdaki şekilde kısımlara ayırmak mümkündür:

Aile Hukuku: Kur'an'da aileye ilişkin hükümler, başka konulara ait olanlardan daha ayrıntılıdır. Evlenme, boşanma, nafaka, velayet, iddet, miras, nesep bu hükümler arasında sayılabilir.

Medeni Hukuk: İnsanlar arası muamelelere ilişkin hükümler olup, alış-veriş, kiralama, trampa, rehin, kefalet, ortaklık, borçlanma ve taahhütte bulunma gibi fertler arasında mali ilişkileri düzenlemeyi ve hak sahibi olan herkesi korumayı amaç edinir.

Ceza Hukuku: Ferdin işleyeceği suçlar ve bunlara verilecek cezalar bu gruba girer. Ceza hükümleri; mal, can, ırz, nesep ve aklı korumayı amaç edinir. Ayet veya hadisle belirlenen cezaya "had" denir. Hırsızlık, yol kesme, içki kullanma cezaları gibi. İslâm Devleti'nin toplumun yararı ve kamu düzeninin sağlanması için koyacağı cezalara ise "ta'zir" denir. Uyarma, dayak, sürgün ve hapis cezası gibi.

Kaza Hükümleri: Davaların görülmesinde; şahitlik, yemin, hüküm gibi insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek için gerekli icraatı düzenlemeyi amaç edinir.

İdare edenlerle idare edilenler arasındaki ilişki: Bu hükümler; adalet, şûrâ, maslahat, yardımlaşma ve koruma gibi esaslara dayanır. Adalet, bir devlet yönetiminin en başta gözetmesi gereken bir prensiptir. Kur'an-ı kerim'de adaleti emreden ayetler vardır: "Şüphesiz ki, Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakit adaletle hükmetmenizi emreder."60 "Allah Şüphesiz ki, adaleti, iyilik yapmayı ve akrabaya yardım etmeyi emreder."61 Şûrâ prensibi de, devlet yönetiminde en güzel yöntemleri belirlemede yardımcı olur. Keyfî yönetim isteklerini engeller. Ayetlerde şöyle buyurulur: "Onların işleri, aralarında şûrâ (danışma) iledir."62 "İş konusunda onlarla istişare et. Bir kere karar verince de, artık Allah'a dayan."63

Yukarıdaki ilk ayet, metinden anlaşılan anlamıyla İslâm idaresinin, müslümanlar

arasında şûrâ esasına dayandığını ifade etmektedir. Diğer yandan işaret yoluyla da; müslüman toplumun, İslâm devlet başkanını kontrol edecek ve devlet işlerini düzenlemede ona yardımcı olacak bir topluluğu seçip iş başına getirmesi gereğini bildirmektedir.64

Devletler Hukuku: Kur'an-ı Kerim, gayri müslim ülkelerle olan münasebetleri de düzenleyici esaslar getirmiştir. Ayetlerde devletler arası anlaşma yapılırsa, buna uyulması istenir.65 İslâm Devleti karşısında, gayri müslimler üç statüde bulunabilir: a) Zımmî ve muahedler (antlaşmalılar), b)Müste'menler "vizeliler." c) Muharipler. Bu sonunculara "harbî" adı da verilir.

İktisat ve maliye hukuku: Zenginin malında yoksulun hakkı, gelir ve giderin hesaplanması ile ilgili ve benzeri hükümler bu gruba girer.

2. Sünnet:

Hz. Peygamber (s.a.s)'in söz, fiil ve takrirleridir. Sözlü sünnete örnek:"Bir kimse uyuyarak veya unutarak namazını geçirirse, hatırlayınca kılsın."66 Fiilî sünnete örnek: "Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın"67 Takrirî sünnet; Hz. Peygamber'in gördüğü veya işittiği bir işi ikrar ve kabul etmesidir. Yolculuk sırasında su bulamadığı için teyemmümle namaz kılan bir sahabinin, namazdan sonra su bulduğu halde namazı iade etmemesi ve Hz. Peygamber'in onu tasvip etmesi gibi.

Fıkıhta, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağın sünnet olduğunda görüş birliği vardır. Sünnetin şer'î bir delil olduğu ayetlerle sabittir. Bazı ayetler şunlardır:

"Peygamber size neyi verirse onu alın; size neyi de yasaklarsa, ondan da uzak durun."68 "Hayır, Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem kılıp; verdiğin hükme, içlerinden bir sıkıntı duymaksızın rıza ve teslimiyet göstermedikçe iman etmiş olmazlar."69 "Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."70

Sünnet, Hz. Peygamber'in Rabbinden aldığı elçilik görevini tebliğinden ibarettir.71 Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in vahiyle konuştuğunu haber vermektedir. "O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak

indirilen bir vahiy iledir.”72

Sünnetin Kur’an-ı Kerim karşısında üç fonksiyonu vardır. Müphem ve mücmel olan ayetleri açıklar; umumi hükümleri tahsis eder; nâsih ve mensûhu bildirir. Kur’an’da bulunmayan bir kısım hükümler koyar. Meselâ; namaz ve zekât emirlerinin eda şekli sünnetle belirlenmiş; ehlî eşeklerin ve yırtıcı kuşların etinin yenmesi yasağı yine sünnetle getirilmiştir.73

Hadisler ravilerine göre; mütevatir, meşhur ve ahad olmak üzere üçe ayrılır. Ahad haber de sahih, hasen ve zayıf kısımlarına ayrılır. Mütevatir hadis; yalan söyleme konusunda birleşmesi aklen mümkün olmayan bir kalabalık tarafından nakledilen hadislerdir. “Bana yalan yere kim bir hadis isnad ederse, ateşte yerine hazırlansın.”74 hadisi buna örnektir. Meşhur hadis, Rasûlullah (s.a.s)’den birkaç zatın rivayet ettiği ikinci ve üçüncü hicri asırlardan itibaren tevatür derecesinde nakledilen hadislerdir. Ahad haber ise; bir-iki veya daha fazla sahabe tarafından rivayet edilen ve meşhur hadis derecesine ulaşamayan hadislerdir.

Ebû Hanife haber-i ahad’ın delil olması için, ravinin güvenilir ve adaletli olması yanında, İslâm fıkhını bilen ve rivayet ettiği hadisle amel eden bir kimse olmasını şart koşar. İmam Mâlik ise, böyle bir hadisi, Medinelilerin ameline uygun düşmesi halinde delil olarak kabul eder.

3. İcmâ’:

İcmâ’, sözlükte; bir işe azmetme ve bir konuda görüş birliği etme anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak; Hz. Muhammed (s.a.s)’in ümmetinden olan müctehidlerin, Hz. Peygamber’in vefatından sonraki herhangi bir devirde şer’î bir hüküm hakkında görüş birliğine varmalarıdır. Bu tarife göre icma’da şu şartların bulunması gerekir:

a) Müctehid olmayanların ittifakı dini bir delil sayılmaz. Müctehid; delillerden dini hükümler çıkarma yeteneğine sahip olan kimsedir.

b) Müctehidlerin ittifakı, dini bir meselenin hükmü üzerinde ilk görüş birliği meydana geldiği zaman aranır. Daha sonra görüş değiştirmekle icma’ bozulmaz.

c) Dini yönü bulunmayan konulardaki görüş birliği icma’ sayılmaz.

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Kim kendisine hidayet belli olduktan sonra, Allah’ın Rasulüne karşı gelir, müminlerin yolundan başka bir yola uyarsa onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız.”75 İcma’ın bir delil olduğunu gösteren hadis-i şerifler de vardır: “Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.”76 “Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez.”77

İcma; sarih, sukuti ve mes’elenin belli bir kısmı üzerinde görüş birliği etmek şeklinde olmak üzere üçe ayrılır. Sarih icma’; bir asırdaki her müctehidin icma’ konusu mesele üzerindeki görüşünü açıkca söylemiş olduğu icma’dır. Sukuti icma’; herhangi bir asırda, ictihad yetkisi olan bir ilim adamı belli bir görüşe varır, bu görüş kendisine ulaşan başka müctehid ya da müctehidler kabul veya red şeklinde bir görüş açıklamazlarsa, o mesele üzerinde “susma yoluyla (sükuti) icma’ meydana gelmiş olur. Meselenin bir kısmı üzerinde icma’a gelince, mesela; ölenin kardeşleriyle birlikte mirasçı olan dedenin (baba cihetinden dede), kardeşleri düşüreceğini söyleyen sahabîler yanında, dedenin üçte birden az olmamak üzere mirasçı olacağını söyleyenler de vardır. Buna göre, her iki durumda, miktarı değişmekle birlikte dedenin mirasçı olacağı konusunda görüş birliği oluşmuştur.78

4. Kıyas:

Birşeyi başka bir şeyle ölçmek, karşılaştırmak anlamına gelir. Bir terim olarak; hakkında ayet ve hadislerde bir hüküm bulunmayan bir meseleyi ortak özelliklerinden dolayı, hakkında hüküm bulunan bir mesele ile karşılaştırmak, onun hükmünü buna da vermek, demektir.

Buna şarabı örnek verebiliriz. Şarap, Kur’an-ı Kerim’de yasaklanmıştır. Ancak daha sonraki devirlerde rakı, votka, şampanya, viski gibi değişik adlarda içkiler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kur’an’da isim olarak zikredilmez. Şarabın, sarhoşluk verdiği için yasaklandığı, üzerinde düşünülünce anlaşılacağı gibi, çeşitli hadislerde de bu nokta belirtilmiştir. Bu yeni içki çeşitlerinin de içeni sarhoş ettiği belli olunca, şarabın hükmü, ortak nitelik olan sarhoş etme (iskâr) özelliği yüzünden kıyas yoluyla diğer alkollü içkilere de şamil olur.

Kıyas’ın şer’î bir delil oluşu ayet, hadis ve sahabe uygulamalarıyla sabittir. Bir ayette yahudilerin başına gelen sıkıntı ve felaketler anlatıldıktan sonra, şöyle buyurulur: “Ey akıl sahipleri, ibret alın”79

Has’am’lı bir adam Hz. Peygamber’e gelerek, babasının yaşlı olduğunu ve hac kendisine farz olduğu halde bunu yapacak durumda bulunmadığını ve onun yerine hac yapıp yapamayacağını sordu. Hz. Peygamber, “Babanın borcu olsaydı, onu ödeseydin, baban borçtan kurtulmuş olmaz mıydı?” sorusunu sormuş, adam; “evet” deyince de, “o halde babanın yerine hac edebilirsin” buyurmuştur.80

Bazı sahabiler, Hz. Ebu Bekr’e bey’at ederken, Hz. Peygamber (s.a.s)’in onu namaz için imam olarak seçtiğini göz önüne almışlar ve hılafeti namaz imamlığına kıyas etmişlerdir.81

Kıyas dört rükünden oluşur: a) Asl: Bu, hakkında hüküm bulunan nass (ayet, hadis)tır. b) Fer’: Bu, hakkında hüküm bulunmayan ve kıyasla çözümlenmek istenen meseledir. c)Hüküm: Kıyas vasıtasıyla asl’dan fer’a geçmesi istenilen şeydir. d) Ortak illet: Hem asl, hem de fer’de bulunan ortak nitelikter. İçki örneğinde; şarabı yasaklayan ayet “asl”, şarap hükmüne bağlanacak yeni içki çeşidi “fer’”, şarabın hükmü olan haramlık “hüküm” ve ortak nitelik olan “iskâr (sarhoş etme)” vasfı “illet”tir. İlletle hikmet birbirinden farklıdır. Hikmet, hükme uygun bir vasıf olup, sınırlı olmayan ve birden çok bulunabilen özelliklerdir. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre, hükümler hikmete değil, illete dayanırlar.

B - Fer'i Deliller:

İslâmî hükümlerin dayandığı dört ana delilden başka, kökende yine bu delillere dayalı bulunan ikinci derecede deliller daha vardır. İstihsan, maslahat, örf, bizden önceki şeriatler, sahabi kavli ve istishab gibi. Bunları kısaca açıklayacağız.

1. İstihsan:

İstihsan sözlükte, birşeyi güzel bulmak, güzel saymak demektir. Bir fıkıh usulü terimi olarak ise şöyle tarif edilir: İstihsan, müctehidin, bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nass (ayet-hadis),icma, zaruret, gizli kıyas, örf veya maslahat gibi bir delile dayanarak, o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesidir.

Bazen şer’î bir mesele, genel nitelikli nass’lardan birinin veya fıkıhta yahut bazı

mezheplerde benimsenip yerleşmiş bulunan bir genel kuralın kapsamına girer. Fakat bu meselede, o genel nass'ın veya genel kuralın aksi yönde hüküm vermeyi gerektiren başka bir nass, icma, zaruret, örf ve maslahat gibi özel bir delil daha bulunur. İşte müctehidin böyle bir durumda, benzerlere uygulanan hükümden vazgeçip, özel delile göre hüküm vermesine "istihsan" adı verilir. Bu duruma göre, istihsanın arkasında daima özel nitelikli başka bir delil daha bulunmaktadır. Bu özel delil nass, icma, zaruret, kapalı kıyas, örf veya maslahat olabilir.

a) İstihsanın nass'a dayanması. Hz. Peygamber, Hakim b. Hızam'a hitaben "Sahip olmadığın birşeyi satma"82 buyurmuştur. Bu, genel nitelikli nass'tır. Medine'ye hicretten sonra Allah elçisi Medinelilerin meyveleri hakkında bir veya iki yıllığına selem (para peşin, mal veresiye) akdi yaptıklarını görünce şöyle buyurdu: "Selem yoluyla satış yapan, bunu belirli ölçüde veya belirli tartıda ve belirli süre tayin ederek yapsın."83 Selemde henüz mala malik olunmadan satış niteliği olmakla birlikte bu özel nitelikli hadisle kıyasa aykırı olarak caiz görülmüştür.

b) İcma'a dayanması. Buna istisna akdi örnektir. Sanatkâra belirli para karşılığında verilen sipariş, akid sırasında mevcut olmayan bir maldır. Fakat bu, icma ile caiz görülmüştür.

c) Zarurete dayanması. Pislenmiş kuyunun temizlenmesi tüm suyun çıkarılmasını gerektirirken zaruret olarak bir kısım su çıkarılarak kuyu temiz sayılır.

d) Kıyasa dayanması. Mesela; yırtıcı kuşların artığı; arslan kaplan gibi yırtıcı hayvanlara kıyas edilirse pis sayılması gerekir. Ancak bunların gagaları kemik ve temiz olduğu için insana kıyas yapılarak artıkları temiz kabul edilmiştir.

e) Örfe dayanması. Vakfın ebedî devam için gayri menkul olması gerekir. Ancak İmam Muhammed, kitap ve benzeri vakfedilmesi örf haline gelmiş menkullerin, kıyasa aykırı olarak vakfa konu olabileceğine hükmetmiştir.

f) Maslahata dayanması. Hz. Peygamber; "Zekat, Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine helal değildir."84 buyurmuştur. Ebu Hanife ve Malik, kendi devirlerinde, Hz. Muhammed'in ailesinden Haşimoğullarına zekat verilebileceğine hükmetmişlerdir. Çünkü şartlar değişmiş, devlet tarafından

kendilerine hakları verilmez olmuştu.85

2. Mesalih-i Mürsele (Kamu Yararı):

İslâm'da muteber olan maslahatlar şu beş şeyi koruma amacına yöneliktir. Din, mal, can, akıl ve nesil. Düşmana savaşsız teslim oluvermenin sağlayacağı bazı yararlar olsa bile, İslâm bu yararları geçerli saymamış, bunun yerine düşmanla cihadı emretmiştir. İşte ayet veya hadislerle muteber olduğu veya itibar edilmediği belirlenmiş bulunan maslahatların dışında kalan, hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren, fakat muteber ya da geçersiz olduğuna dair belirli bir delil bulunmayan maslahatlara da "mesâlih-i mürsele (ictihada bırakılmış maslahatlar)" denir. Bu delili en çok Mâlikî mezhebi kullanmıştır.

Dört halife döneminde mesâlih-i mürseleye dayanılarak pek çok ictihadlar yapılmıştır. Hz. Ebu Bekir devrinde Kur'an-ı Kerim'in toplanması ve Hz. Osman devrinde çoğaltılması, Hz. Osman'ın, nüfusun artışı üzerine cum'a günü dış ezan okutmaya başlaması, Hz. Ebu Bekr'in vefat edeceğini anlaması üzerine, Hz. Ömer'i halife adayı göstermesi ve Hz. Ömer'in fethedilen Suriye ve Irak topraklarını eski sahiplerinde bırakarak, onları harac vergisine bağlaması ve benzeri uygulamalar maslahata dayalı ictihad niteliğindedir.86

3. Örf:

İnsanların çoğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işlere veya duyulduğunda hatıra başka bir anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanılmayı teâmül haline getirdikleri lafızlara "örf" denir. "Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir."87 hadisi örfün şer'î bir delil olduğunu gösterir. Mecelle'de; "Örfen ma'rûf olan şey şart kılınmış gibidir" (Mad. 43), "Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir" (Mad. 45) maddeleri örfün beşerî muamelelerdeki önemini belirtir.

Örf, Kitap ve Sünnete aykırı düşerse geçerli olmaz. Meselâ; içki ve faizcilik bazen, insanlar tarafından adet haline getirilebilir. Bu geçerli örf sayılmaz. Buna göre, bir islâm toplumunda oluşan örfler ikiye ayrılır. a) Sahih Örf. Meselâ; sanatkâra mal siparişi demek olan istisna akdi, yaygın örf sebebiyle, çoğunluk fakihler tarafından caiz görülmüştür. b) Fasit örf. Kesin bir nass'a aykırı düştüğü

için muteber sayılmayan örf türüdür. Yaygın içki ve faizcilik alışkanlığı gibi.88

Örflerin değişmesi bazen hüküm değişikliğine de yol açar. Mesela; Hanefî imamları; Kur'an öğretme karşılığında ücret almanın caiz olmadığı konusunda görüş birliği içindeydiler. Çünkü Kur'an öğretmek, bir taat ve ibadettir. Bu hüküm o devrin şartlarına uygundu. Çünkü o zaman, Kur'an öğreticilerine Devlet bütçesinden ödenek ayrılıyordu. Fakat daha sonra şartlar değişti ve ödenek kesildi. Sonraki Hanefi fakihleri kendi devirleri ile, önceki imamların devrindeki şartlar arasındaki değişikliği dikkate alarak; gerek Kur'an-ı Kerim öğretimi ve gerekse imamlık, müezzinlik gibi diğer taat karşılığında ücret alınabileceğine hüküm verdiler.89

4. Şer'u Men Kablenâ (Önceki Şeriatler):

Önceki şeriatlerden maksat, yüce Allah'ın Hz. Muhammed (s.a.s)'den önceki toplumlar için koyduğu ve Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi peygamberleri vasıtasıyla onlara bildirdiği hükümlerdir. Bu hükümler Hz. Muhammed'in (s.a.s) ümmeti için de geçerli ve bağlayıcı mıdır?

Önceki şeriatler İslâm ümmeti bakımından ikiye ayrılır.

a) Kur'an-ı Kerim'de veya Hz. Peygamber'in Sünnetinde yer almayan İncil, Tevrat ve Zebur hükümleri. Bunların müslümanlar için bağlayıcı olmadığı konusunda, İslâm bilginleri arasında görüş birliği vardır.

b) Kur'an-ı Kerim'de veya Hz. Peygamber'in sözlerinde zikri geçen hükümler. Bunları da üç grupta toplamak mümkündür.

aa) Müslümanlar bakımından neshedildiğine dair delil bulunan hükümler. Bunların müslümanlar için bağlayıcı olmadığında görüş birliği vardır. Yahudilere, aşırı gitmeleri ve zulme sapmaları yüzünden ceza olarak bütün tırnaklı hayvanların ve sığır ile koyunun iç yağlarının haram kılınması gibi.90

Halbuki bunların içinde müslümanlara helal kılınanlar vardır.91 Ganimetlerin yalnız İslâm ümmetine helal kılınıp, önceki ümmetlere helal kılınmaması da buna örnek gösterilebilir.92

bb) Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna dair delil bulunan hükümler.

Bunlar müslümanlar için de bağlayıcı olur. Orucun, daha önceki dinlerde farz olduğu gibi İslâm'da da farz kılınması93 kurbanın, Hz. İbrahim hakkında konulmuş bir hüküm iken, İslâm ümmetine meşrû kılınması gibi.94

cc) Kur'an veya hadislerde kabul veya red işareti olmaksızın zikri geçen ve hakkında müslümanlar bakımından neshedildiğine dair bir delil de bulunmayan hükümler. Buna örnek olarak şu ayeti verebiliriz: "Biz orada (Tevrat'ta) onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yazdık. Kim hakkından vazgeçerse, bu ona keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."95

Çoğunluk fakihlere göre, bu gibi ayetler, bizim için de geçerli olup, bağımsız bir delil teşkil ederler. Ayet ve hadislerde belirli bir millet ve belirli bir zamana ait olduğuna veya neshedildiğine dair bir delil yoksa, nass'larda zikredilen aslın hükmü sabit olarak kalır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s) "Kim bir namaz vaktinde uyur kalırsa veya unutup vaktini geçirirse, hatırladığında onu kılsın."96 buyurduktan sonra; "... Ve beni anmak için namaz kıl" ayetini97 okumuştur. Aslında bu ayet Hz. Musa'ya yapılan bir hitabı ifade etmektedir.

Hanefiler yukarıdaki kısas ayetine dayanarak, gayr-i müslimi öldüren müslümanın kısas yoluyla öldürüleceğini söylemişlerdir.98 Diğer yandan Rasulullah (s.a.s); "Cana can kısas vardır"99 buyurarak, kısas hükmünün bu ümmeti de kapsadığını ifade buyurmuştur.

5. Sahabi Kavli:

Hz. Peygamber'e yetişmiş, ona iman etmiş ve onu görmüş olan herkese "sahabî" denir. Çoğulu "Sahabe" ve "ashâb" gelir. Fıkıh usulü bilginleri Hz. Peygamberle görüşmenin örfen "arkadaş" diye anılabilecek ölçüde, uzunca bir süreyi kapsaması gerektiğini söylerler.

Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, sahabe kavli; re'y ve ictihad ile kavranamayacak bir konuda ise bir delil teşkil eder ve bağlayıcı olur. Çünkü böyle bir görüşün, Hz. Peygamber'den duyulan bir bilgiye dayanması kuvvetle muhtemeldir. Hanefilerin, en kısa hayız süresinin üç gün oluşunu İbn Mes'ud (r.a)'a, en uzun hamilelik süresinin iki yıl oluşunu ise Hz. Aişe (r. anha) ye ait sözlere dayandırmaları buna örnek gösterilebilir.

Ebu Hanife, ictihad yaparken izlediği metodu şöyle belirtir: “Allah’ın kitabındakini alır, kabul ederim. Onda bulamazsam Rasulullah’ın mutemed alimlerce malum, meşhur sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam ashabından dilediğim kimsenin reyini alırım, toptan terketmem... Ancak iş İbrahim en-Nehai, Şa’bi, Hasan el-Basrî ve Ata gibi tabiilere gelince, ben de onlar gibi ictihad ederim.”100

6. İstishâb:

Sözlükte sohbette bulunmak veya sohbeti devam ettirmek demektir. Bir fıkıh usulü terimi olarak istishâb; geçmişte sabit olan bir durumun, değişikliğe dair delil bulunmadıkça, halihazırda da varlığını koruduğuna hükmetmek, anlamına gelir. Bir meselede, Kitap, Sünnet,İcmâ’ veya Kıyas delillerinde özel bir hüküm bulunamadığı zaman, müctehid “istishâb” yoluyla çözüm getirebilir.

Meselâ; bir kimsenin bir kadınla evliliği sabitse, evliliğin sona erdiğine dair delil ikâme edinceye kadar, aralarında nikah bağının devam ettiğine hükmedilir. Bir kimse abdest aldıktan sonra, abdesti bozan durumlardan birisi bilinmedikçe, onun abdestli olduğu kabul edilir. Kaybolmuş ve sağ olup-olmadığı bilinmeyen kimse (mefkûd)nin durumu istishab kuralına göre çözümlenmiştir. Kısaca; mefkûda ait olduğu bilinen haklar konusunda -öldüğüne dair delil bulunmadıkça- sağlara uygulanan hükümler uygulanır. Malları mirasçılarına taksim edilmez, karısı başkası ile evlenemez. Çünkü kaybolduğu zaman, sağ olduğu kesin olarak biliniyordu. Öldüğüne dair delil bulununcaya kadar “sağ olma” vasfının devam ettiği kabul edilir. Ancak bu konuda mirasçıların, özellikle eşinin karşılaşacağı sıkıntıları hafifletmek için, kaybolan kişi hakkında mahkemece hükmen ölümüne karar verilebilir. Hanefilere göre, bu hüküm için mefkûdun akranının göçüp gitmesi veya 90 yaşına ulaşması, Malikilere göre ise dört yılın geçmesi gereklidir. Savaş sırasında kaybolanlar için gerekli süre ise, muharip ve esirlerin dönüşünden itibaren bir yıldır.101

Bu kaynaklardan, kendilerine özgü metotlarla hüküm çıkaran büyük müctehidlerin çevresinde fıkıh veya akide ile ilgili ekoller oluşmuştur. Aşağıda, mezhep adı verilen bu ekolleri açıklayacağız.

IV - FIKHİ VE İTİKADİ MEZHEPLER

A - Fıkıh Mezhepleri:

B - Fıkıh Mezheplerinin İmamları:

1. Ebû Hanife:

2. Mâlik b. Enes:

3. İmam Şâfiî:

4. Ahmed b. Hanbel:

C - İtikadi Mezhepler:

1. Mâturîdî Mezhebi:

2. Eş’arî Mezhebi:

IV - FIKHİ VE İTİKADİ MEZHEPLER

A - Fıkıh Mezhepleri:

Fıkıh, sözlükte; bilmek, anlamak, bir şeyin bütününe vakıf olmak, demektir. Terim olarak; bir kimsenin leh ve aleyhindeki amelî hükümleri bilmesidir. Başka bir tarife göre fıkıh; kişinin ibadetlere, muâmelelere ve cezalara ait şer’î hükümleri ayrıntılı delilleriyle bilmesidir.102

Kur’an-ı Kerim’de fıkıh kökünden çeşitli sîgalar; bilmek, anlamak, idrak etmek anlamında kullanılmıştır.103 Hz. Peygamber (s.a.s); “Allah (c.c.) kimin için hayır dilerse, onu dinde fakîh (dinî hükümlerin inceliğini kavrayan bilgin) kılar.” (Buhârî, İlim, 10) buyurmuştur.

Dört halife ve tabiiler devrinde fıkıh kelimesiyle ilim kastediliyordu. el-Fıkhu’l-Ekber tabiri; akaid ve tevhid ilmini, el-fıkhu’l-vicdânî kavramı; nefis terbiyesi ve ahlâk ilmini, yalnız başına kullanılan fıkıh kelimesi ise; amelî konuları kapsıyordu. Ebû Hanife’nin (ö.150/767) fıkıh “kişinin leh ve aleyhinde olan hükümleri bilmesidir” şeklindeki tarifi, genel bir tariftir; O devirde kelâm, imân, ahlâk ve tasavvuf gibi ilimler henüz bağımsız hale gelmediği için İmam-ı

Azâm'ın “el-Fıkhu’l-Ekber” adlı eseri, itikâdî konuları kapsamaktaydı. Ancak giderek fıkıh ilmi yalnız ibadet, muameleler ve cezaları içine alacak şekilde “amel bakımından” ilâvesiyle tarif edilmeye başlandı.104

Fıkıh yerine yeni kullanılmaya başlanan “İslâm Hukuku” deyimi, ibadetler dışında muameler, ceza ve miras hükümlerini kapsamaktadır.

Fıkhın konusu İslâmî emir ve yasaklarla yükümlü kimsenin fiilleridir. Bu fiiller; namaz kılmak gibi “yapma”; gasp gibi “terketme ile” ve yeme-içme gibi “muhayyer bırakma” tarzlarında olabilir. Akıllı ve ergin kimselerin şer’î hükümlerle yükümlülüğü ehliyet ile ifade edilir. İbadet, muameleler ve ceza ile ilgili dini hükümlere “Şeriat” denir. Bu kelime din anlamında da kullanılır. Bu takdirde itikadi ve ameli hükümlerin hepsini içine alır. Ancak şeriat genellikle ameli hükümler için kullanılır. Buna göre, ilahi nizamın amel ve dış yönünü temsil eder.

Fıkıh ilmini bilen kimseye “fakîh” denir. Çoğulu “fukahâ”dır. Bu kelime fıkıh usulü ilminde “müctehid” anlamına gelir. Müctehid; şer’î hükümleri delillerinden çıkarma yetkisi ve ilmine sahip olan kimsedir. Müfti; fetva veren kimse demektir. Müctehid olmayan fakihe, başka müctehidlerin söz ve fetvalarını nakil ve hikaye etmesi sebebiyle mecazen müfti, sorulan İslami bir meseleye fakih bir kimsenin verdiği cevaba ise fetva denir. Fetva ictihada göre daha özel anlam taşır.

Kur’an ve sünnette açık ve kesin hükme bağlanan konularla, İslâm hukukçularının ittifakı (icmâ’) ile çözümlenen meselelerde ictihada ihtiyaç olmaz. Bunun dışında kalan fer’î, amelî problemler; istihsan, maslahat, örf-âdet, önceki şeriatler gibi tali delillere dayandırılarak çözümlenir ki, işte ictihad ve fetva daha çok bu alanda cereyan eder.

Gerek sahabe ve gerekse tabiiler devrinde yetişen bazı fakihler, çeşitli konulardaki fetva ve ictihadlarıyla birer fıkıh ekolü (mezhep) çığırı açacak güçte idiler. Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes’ûd ve benzerleri böyle idiler. Tabiilerden Medineli yedi fakih ve Nafi (ö.117/735), Kûfe’den Alkame b. Kays (ö.62/682), İbrahim en-Nehaî (ö.96/714), Hammad b. Ebi Süleyman (ö.120/738), Basra’dan el-Hasanü’l-Basrî (ö.110/728) bunlar arasında sayılabilir.

Abbasilerin (750-1258 M.), ilk iki yüz yıllık devresi, fıkhın tedvin edildiği,

geliştiği, büyük imam ve müctehidlerin yetiştiği devredir. Bunlar şu fakihlerdir: Mekke'de, Süfyan b. Uyeyne; Medine'de, Malik b. Enes; Basra'da, el-Hasanü'l-Basri; Kûfe'de, Ebu Hanife ve Süfyan es-Sevri; Şam'da, el-Evzai; Mısır'da, eş-Şafii ve el-Leys b. Sa'd; Nişabur'da İshak b. Rahuye; Bağdat'ta, Ahmed b. Hanbel, Davud ez-Zahiri ve İbn Cerir et-Taberî (radıyallahu anhüm). Bunlardan herbirinin farklı ictihad sistem ve metotları ve bunlarla varılmış reyleri vardır. Bunların çoğu uyanları kalmadığı, İslâm fıkhını bir bütünlük içinde, bir hukuk sistemi olarak ortaya koyamadıkları veya Zahirilerde olduğu gibi kıyası kabul etmedikleri ve diğer mezheplere karşı şiddetli davrandıkları için varlığını sürdüremediler.

Ancak İmam Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen mezhepler varlığını sürdürdü ve büyük halk kitlelerinin kabulüne mazhar oldu. Diğer yandan bazı Şîa kollarıyla, mutedil harici mezhepleri de varlığını korudu. Adı geçen bu mezheplerin temsilcileri ve mezheplerinin başlıca özelliklerini kısaca belirteceğiz.

B - Fıkıh Mezheplerinin İmamları:

1. Ebû Hanife:

Adı, Numan b. Sabit b. Zûtâ'dır. Hanefi mezhebinin ilk büyük temsilcisi olduğu için, mezhep ona nisbet edilmiştir. H. 80 yılında Kûfe'de doğdu ve H. 150'de Bağdat'ta vefat etti. Devrinin seçkin alimlerinin çoğundan hadis ve fıkıh ilmi aldı. Hocası Hammad b. Ebi Süleyman'dan (ö.120/738) on sekiz yıl özel anlamda ders okuyarak fıkıh ilminde uzmanlaştı. Onun ilmi hocası Hammâd vasıtasıyla İbrahim en-Nehaî (ö.95/714) Alkame (ö.62/681) ve Esved (ö.95/714) yoluyla; Abdullah b. Mes'ud (ö.32/652), Hz. Ali (ö.40/660) ve Hz. Ömer (ö.23/643) gibi sahabe müctehidlerine dayanır.

Ebu Hanife, Kûfe'de hem aile mesleği olan elbise ticaretiyle uğraşır ve hem de ilim çalışmalarını aralıksız sürdürürdü. Onun isabetli tesbitler yapmasında muameleleri kavrayışı ve toplum yapısını iyi tanımasının, teorik bilgilerin yanında bunları günlük hayatta uygulayan esnaf ve tüccarın arasında bulunmasının büyük payı vardır. Dürüst muamelesi, yalan, hile ve rekabetten nefret etmesi, güler yüzü, tatlı sohbeti ve yardım severliği ile ün yapmıştı. Az

konuşur, fakat fıkıhtan sorulunca sel gibi coşardı.

Hocası Hammad'ın vefatında Ebu Hanife 40 yaşlarında idi. Onun kürsüsüne çıkıp ders vermeye başladı. Dersleri münazara şeklinde yapardı. Meseleyi ortaya atar, müzakere edilir, herkes o konuda düşüncesini söyler, en sonunda Ebu Hanife kendi görüşünü açıklar ve mesele karara bağlanırdı. İmam Muhammed bu akademik toplantılarda müzakere edilen konuları kaleme alırdı. Hanefi mezhebinin Zahiru'r-Rivaye adı verilen ve tevatür yoluyla nakledilen bu ilk temel eserlerde Ebu Hanife, İmam Muhammed ve İmam Ebu Yûsuf'un görüşleri yer almıştır. Bunlar altı tane olup şunlardır:

el-Asl (veya el-Mebsut), el-Camiu's-Sağir, el-Camiu'l-Kebir, es-Siyeru's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebir ve ez-Ziyadat.

Zahiru'r-Rivaye kitapları Ebu Fazl Muhammed el-Mervezi (ö.334/945) tarafından kısaltılarak bir araya getirilmiş ve eser "el-Kâfi" adını almıştır. Bu eser daha sonra Şemsu'l-Eimme es-Serahsi (ö.490/1097) tarafından şerhedilmiş, "el-Mebsut" isimli bu eser 30 cilt halinde basılmıştır.

Ebu Hanife birçok öğrenci yetiştirmiştir. İçlerinde ictihad yapacak güçte olanlar vardır. Dört tanesi meşhurdur: Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim el-Kûfî (ö.182/798), Harun er-Reşîd devrinde baş kadı olmuştur. Hanefi mezhebi esaslarının tedvininde,toplum hayatına uygulanmasında ve dünyaya yayılmasında onun payı büyüktür. Mal ve vergi nizamı ile ilgili "Kitabu'l-Harâc" isimli eseri türkçeye çevrilmiştir. İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, (ö.189/805) ilk ilmini Ebu Hanife'den aldı. Ebu Yusuf'tan eksiklerini tamamladı. Hanefilerin en güvenilir ilk kaynak eserleri olan Zâhiru'r-Rivâve kitaplarını kaleme aldı. İmam Züfer b. el-Hüzeyl b. Kays (ö.158/775) İsfahan'da doğdu, Basra'da vefat etti. Aynı zamanda hadis bilginiydi, sonra rey ictihadında üstün oldu. Kıyası başarıyla uyguluyordu. Mutlak müctehittir. Hasan bin Ziyâd el-Lü'lüî (ö.184/800) önce Ebu Hanife'nin daha sonra Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in öğrencisi oldu. Hadis ilmiyle ve Ebu Hanife'nin görüşlerini rivayetle tanındı. Ancak İmam Züfer'le İmam Hasan bin Ziyad'ın görüşleri ilk Zahiru'r-Rivaye kitaplarına girmemiştir.

Ebu Hanife'yi öğrencileri ve toplum kendilerine lider (imam) tanımış ve "en büyük imam" anlamında "İmam-ı Azam" adını vermişlerdir. İmam Azam'ın geliştirdiği hukuk yoluna "Hanefi Mezhebi", bu mezhebe uyanlara da "Hanefî"

denir. Hanefi mezhebi önce Irak yöresinde doğmuş, oradan doğuya ve batıya yayılmıştır. Abbasiler devrinde özellikle Ebu Yusuf'un başkadılığından itibaren geniş ölçüde Hanefi mezhebi uygulanmıştır. Anadolu ve Balkanlardaki Türkler arasında Hanefi mezhebi hakim durumdadır.

2. Mâlik b. Enes:

Hicri 93'te Medine'de doğdu ve 179 H. yılında orada vefat etti. Mâlikî mezhebi onun adına nisbet edilmiştir. Medine'de yetiştiği için kendisine "hicret yurdunun imamı" denmiştir.

İmam Malik, Hz. Peygamber'e saygısından dolayı, O'nun naşının gömülü olduğu Medine'de ata binmemiş, "ahirette peygamber soyundan gelen bir insanla davalaşmak istemem" diyerek, kendisine haksızlık eden ve Peygamber soyundan olan Medine valisi Cafer b. Süleyman'a hakkını helal etmiştir.

Medine alimlerinden ilim aldı. Abdurrahman bin Hürmüz'ün derslerine uzun süre devam etti. Onun fıkıhta üstadı Rebîa b. Abdurrahman'dır. Hadis ve fıkıhta önder idi. el-Muvatta' isimli eseri hem hadis hem de fıkıh kitabıdır. İctihad metodunda sünneti, Medinelilerin uygulamasını, istihsanı, mesalih-i mürseleyi, senedi sağlam olunca sahabeye ait sözleri delil olarak kullanması en dikkati çeken özelliklerdir.

Meşhur öğrencileri şunlardır: Abdurrahman b. el-Kasım (ö.132/749) Malik'ten yirmi yıl süreyle fıkıh okudu; el-Leys b. Sa'd'dan (ö.175/791) ilim aldı, Maliki mezhebinin meşhur el-Müdevvene isimli eserini nakletti. Bu eseri Sahnun (ö.240 H.), ondan alarak, fıkıh tertibi üzere düzenledi. Yahya b . Yahya (ö.234/849), Maliki mezhebini Endülüs'te yayan bir hukukçudur. Eşheb. b. Abdilaziz (ö.204/819), Malik ve el-Leys'in yanında fıkıh ilminde uzmanlaştı.

Maliki mezhebi, önce Hicaz halkı arasında benimsendi ve daha sonra hacca gelenler vasıtasıyla Kuzey Afrika'ya ve o devirde Endülüs denilen İspanya'ya yayıldı.

3. İmam Şâfiî:

Ebu Abdillah Muhammed b. İdris el-Kureyşî el-Haşimî, Hz. Peygamber'in

dördüncü dedesi Abdi Menaf'ın dokuzuncu göbekten torunudur. Filistin'de Gazze'de H. 150 yılında doğdu, 204'te Mısır'da vefat etti.

Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i hıfzetti. Mekke'de badiyede oturan ve çok fasih arapça konuşan Hüzeyl kabilesi içinde şiir ve edebiyat sanatlarını öğrendi. Mekke, Medine ve Irak'ın önde gelen bilginlerinden ilim aldı. İmam Malik'ten Muvatta'ı dinledi. Süfyan b. Uyeyne'den (ö.198/813) hadis rivayet etti. Şafii mezhebinin temsilcisidir. er-Risale, el-Hucce ve el-Ümm adlı eserleri vardır.

Bazı öğrencileri şunlardır: Yusuf b. Yahya el-Büveyti, (ö.231/845), el-Hasen b. Muhammed ez-Zaferani (ö.260/874), İbrahim b. Yahya el-Müzeni (ö.264/877).

195/810 yılında Bağdat'a giden İmam Şafii iki yıl kaldıktan sonra Mekke'ye döndü. 198/813 yılında yeniden Bağdat'a geldi ise de, ancak iki ay kalabildi. Oradan Mısır'a gitti, Bağdat'ta, Ebu Hanife'nin talebesi olan İmam Muhammed ve Hanbeli mezhebinin temsilcisi Ahmed b. Hanbel ve başka bilginlerle görüştü.

Şafii mezhebi önce Mısır'da yayılmış, sonra kısmen Suriye, Yemen, Irak ve Horasan taraflarına geçmiştir. Günümüzde Irak, Suriye ve Anadolu'nun güney taraflarında Şafii mezhebi mensupları vardır.

4. Ahmed b. Hanbel:

Ahmed b. Hanbel eş-Şeybani 164/780 tarihinde Bağdat'ta doğdu, 241/855'te yine orada vefat etti. Hanbeli mezhebi onun adına nisbet edilmiştir. Özellikle hadis ilmi için Kufe, Basra, Mekke, Medine, Şam, Yemen ve el-Cezire'yi dolaşmış, uzun süre İmam Şafii'nin talebesi olmuştur.

Buhârî, Müslim ve hadiste onların tabakasında olan kimseler ondan hadis rivayet ettiler. Öğrenci ve arkadaşları onun mezhebini sözlerinden fiil ve sorulara verdiği cevaplardan aldılar. el-Müsned adlı kitabı kırk bin hadisi içine alır.

Salih b. Ahmed (ö.266H.), İbn Hanbel'in en büyük oğludur. Fıkıh ve hadis ilmini babasından ve zamanın diğer bilginlerinden aldı. Babasının fıkıhla ilgili görüşlerini nakletmiştir.

Bazı öğrencileri şunlardır: Ebu Bekir el-Ersem (ö.273H.), Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc (ö.274H.) ile İbrahim b. İshak el-Harbi (ö.285H.)105

C - İtikadi Mezhepler:

İtikad, inanç demektir. Bir şeye inanmaya, bir kimseyi veya bir haberi tasdik ve kabul edip ona bağlı kalmaya “akide” denir. Çoğulu akâid’dir. İtikad ve iman eşanlamlıdır. Terim olarak iman; Allah Teâlâ’nın dinini kalb ile kabul etmek, yani Rasulullah (s.a.s)’ın bildirdiği şeyleri kesin bir şekilde kalben tasdik eylemektir. Toplumda müslüman muamelesi görmek için de bu imanı açığa vurmak gereklidir.

Akâid ibadet ve ameli değil, imanı esas alan İslâmî kaide ve hükümlerin bütününü ifade eder. İslâm’ın inanç sistemi “amentü” cümlesinde toplanmıştır. Bu da Allah’ın varlığına ve birliğine, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine imandan ibarettir.

İslâm’ın ilk dönemi olan asr-ı saadette, Rasulullah (s.a.s) hayatta iken, diğer İslâmî ilimler gibi, akaid ilmi de yazılmamış ve tedvin edilmemiştir. Henüz vahiy kesilmediği için inanç, ibadet veya beşeri muamele konularında problemi olan kimseler, Allah’ın elçisine başvuruyor, konu vahiy ışığında çözümleniyordu. Ashab-ı kiram her konuda olduğu gibi, akide konularında da Kur’an-ı Kerim’e ve Rasulullah (sa.s)’a tam olarak teslimiyet içindeydi. Onlar Rasulullah’ın getirdiği bir inanç prensibini tartışmasız kabul ederlerdi. Hz. Ebu Bekir (r.a)’in, Hz. Peygamber (sa.s)’in mirac mucizesini alaylı bir şekilde soran Mekke müşriklerine; “Eğer Miraca, semalara çıktığını Muhammed (s.a.s) söylemişse, bu doğrudur. Ben buna da O’nun Allahü Teâlâ’dan getirdiği herşeye de inanmaktayım” diye cevap verdiği bilinmektedir. Diğer yandan Allah’ın Rasulu kader konusunu tartışan bazı sahabileri bu tartışmadan menetmiştir. Çünkü bazı inanç konularının akıl tarafından kavranması mümkün olmayabilir. Ona, haber verildiği şekliyle inanmak gerekir.

Hz. Peygamber’in ahirete irtihalinden ve dolayısıyla vahyin kesilmesinden sonra ashab-ı kiramın çoğu bu saf ve berrak İslâmî inançlarını korudular. Bununla birlikte nüfusun artması, yeni kültür çevrelerinin İslâm’a girmesi ve yeni yeni meselelerin ortaya çıkması yüzünden bazı problemlerle karşı karşıya gelmeye başladılar. Halifelerin seçim şekli, Hz. Ali devrindeki Hakem olayı, büyük günah işleyenin (mürtekib-i kebire) dinden çıkıp çıkmadığı gibi106 meseleler bunlar arasında sayılabilir.

Sahabe ve tabiileri içine alan ilk nesiller, akideyle ilgili ayet ve hadislere yoruma tabi tutmadan inanıyordu. Bunlara “Selefiyye” adı verilmiştir. Meselâ; “Rahman, Arşın üstüne oturdu” ayetini107, Allah’ın tahtı vardır, fakat biz bunun niteliğini bilmeyiz, şeklinde, “Allah’ın eli, onların elleri üstündedir” ayetini108 ise, Allah’ın eli vardır, fakat biz niteliğini bilemeyiz, şeklinde anladılar. Daha sonra yetişen kelâm bilginleri ise, bu gibi ayetlerde, mecazi anlamın kastedildiğini; Allah’ın tahta oturmasıyla, kainata hakim olmak, mutlak kudret sahibi bulunmak anlamının; Allah’ın eliyle de O’nun güç ve kudretinin kastedildiğini söylediler. Onlar bu konuda “Allah’ın eşi, dengi ve benzeri bulunmadığını” bildiren ayetlere dayandılar.109 Aşağıda, akideyle ilgili ayet ve hadisleri bir bütün olarak değerlendiren, yorumlayan ve ehl-i sünnet inancının ana noktalarını belirleyen iki mezhepten kısaca sözedeceğiz.

1. Mâturîdî Mezhebi:

Bir akaid mezhebi olan Mâturidîlik'in kurucusu, Ebu Mansur Muhammed, Semerkand köylerinden Mâturid’de doğmuş ve 333/944 yılında vefat etmiştir.

O devirde çeşitli kültürlere sahip olan halk kitlelerinin İslâm’a girişi, Hint ve Yunan felsefelerinin Arapça’ya terceme edilmesi karşısında, İslâm’ın esaslarını savunmak için aklın verilerinden ve mantık kurallarından yararlanmak gerekiyordu. Müslüman bilginlerin inanç konularını savunmak için meydana getirdiği bu yeni ilim dalına “kelâm” adı verildi. Bunun latince karşılığı “teoloji”dir. İşte Ebu Mansur Muhammed Maturidî bu devirde yetişen büyük bir mütekellim (teolog)dir. O, İslâm akaidini Kitap ve Sünnete uygun biçimde ve aklî verilerden de yararlanarak açıklamış, ehl-i sünnet yolunu sapıklara, bid’atçılara karşı savunmuş ve özellikle Maveraunnehir’de Hanefilerin itikad imamı olmuştur.

Maturidi akaidinin esasını, Ebu Hanife’nin (ö.150/767) düşünceleri özellikle“el-Fıkhu’l-Ekber” isimli eseri teşkil eder. Ebu Hanife’nin bu eseri inanç konularının ana esaslarını, ihtilaflı itikadi konuların çözülmüş şeklini içine alır. Çünkü, Ebu Hanife’nin fıkıhtan önce kelâm ilmi ile uğraştığı ve el-Fıkhu’l-Ekber, er-Risale, el-Fıkhu’l-Ebsat, Kitabü’l-Alim ve el-Vasiyye adlarını taşıyan beş tane risale kaleme aldığı bilinmektedir.110

İmam Maturidi’den sonra Hanefîlere, aynı zamanda Maturidî de denmiştir.

Bütün Hanefiler ve bu arada genel olarak Türkler itikatta Maturidilik mezhebini tercih etmişlerdir. İmam Maturidi'nin başta gelen iki eseri şunlardır:

1) Kitabu't-Tevhid: İmam Maturidi'nin, İslâm inancını, bid'at görüşler karşısında savunduğu bu eseri Mısırlı bilgin Fethullah Huleyf tarafından yayınlanmıştır.111 Maturidi özellikle Mutezile ekolünün görüşlerini çürütmek için çalışmış, bu mezhebin temsilcisi sayılan el-Kâbî'nin görüşlerine cevap olmak üzere, bazı reddiyeler yazmıştır.112 Diğer yandan Karmati ve Rafizilere karşı da mücadele etmiştir.

2) Te'vilâtu'l-Kur'an: İmam Maturidi'nin akli ve nakli delillere dayanarak ehl-i sünnet itikadını savunduğu bir Kur'an tefsiridir. Konular herkesin anlayabileceği sade bir uslupla anlatılmış, gerek duyuldukça diğer mezhep ve fırkaların görüşlerine de yer verilmiştir.113

2. Eş'arî Mezhebi:

Ehl-i Sünnetin ikinci itikad imamı sayılan Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, 260/873 tarihinde Basra'da doğmuş, 324/935 veya 330/941 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Asıl adı Ali, babasının adı İsmail'dir. İmam Eş'ari, önce Mu'tezile mezhebine bağlı idi. Kırk yaşına kadar bu mezhebin görüşlerini savundu. Bu yaşlarda rüyasında Hz. Muhammed'i gördü ve yanlış yolda olduğunu anladı. Bu arada hocası Ebu Ali ec-Cubbâî'ye yönelttiği sorularla, onu susturdu ve Mu'tezile'den ayrıldı.

İmam Eş'arî bundan sonra vahyi akılla açıklayıp kuvvetlendirmeyi esas alan yeni kelâm metodunu benimsedi. Artık ehl-i sünnet mezhebinin savunucusu oldu. İmam Maturidi ile aynı devirde yaşayan Eş'ari, inanç konularında onunla aynı görüşleri paylaşır. Aralarında ayrıntı üzerinde bazı farklar vardır. Meselâ; Maturidi, kalbdeki imanın bir bütün olduğunu, artıp eksilmeyeceğini söylerken, Eş'ari; imanın artıp eksilebileceğini ileri sürmüştür.

Maliki ve Şafiiler itikadda Eş'ari mezhebini benimsemişlerdir. Hanbelilere göre, fıkıh ve itikad mezhebi birdir. Onlar, Ahmed b. Hanbel'in mezhebinden ayrı bir itikad mezhebine bağlanmamışlardır.

İmam Eş'ari'nin başlıca eserleri şunlardır:

1) Makâlâtu’l-İslâmiyyîn; Eş’arî, bu eserinde mezhepler hakkında bilgi verir, ölçülü tenkitler yapar, ehl-i kıbleyi dinsizlikle ithamdan kaçınır ve müsamahalı bir yol izler.

2) el-İbâne an Usûli’d-Diyâne; bu eserde, Allah’ın görülüp, görülememesi, kelâmullah, istivâ, Allah’ın sıfatları, ecel, rızık, hidayet ve dalâlet gibi kelâm problemleri kitap ve sünnet ehlinin görüşlerine göre açıklanmıştır.

3) er-Risâle fî İstihsani’l-Havz; Eş’arî, bu eserde; kendisine bid’atçı diyenlere karşı ayet ve hadislerle cevap vermiş, dinde akıl yürütmenin mübah olduğunu ortaya koymuştur.

4) el-Luma; Eş’arî’nin kelâma dair görüşlerini içine alan önemli bir eserdir.114

İmam Maturidi ve İmam Eş’arî kendi devirlerinde ortaya çıkan bozuk akide, felsefe ve bid’atların önüne geçmiş, ayrılık ve bölünmelere fırsat vermemişlerdir.

V - MÜKELLEFİN FİİLLERİ

A - Farz:

B - Vacip:

C - Sünnet:

D - Müstehab:

E - Mübah:

F - Haram:

G - Mekrûh

H - Müfsid:

V - MÜKELLEFİN FİİLLERİ

Mükellef, “yükümlülük sahibi kişi” demektir. Dini emir ve yasaklara muhatap olan âkil ve bâliğ müslümanı ifade eder. Kendi iradesiyle serbest hareket edebilecek yaşa gelen kimsenin konuşmaları, iş, amel ve davranışları İslâm nazarında belirli hükümlere bağlanmıştır. Fıkıh kaynaklarında “ef’âl-i mükellefîn” denilen bu fiillerden maksat, yükümlünün fiillerinin şer’î hükümleridir.

Yükümlünün fiilleri sekiz tanedir: Farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekrûh ve müfsid. Bu taksim Hanefi hukukçulara göredir. Diğer mezheb müctehidlerine göre ise bu sayı; vacip, mendup, haram, mekrûh ve mübah olmak üzere beştir.

A - Farz:

Sübûtu ve ifade ettiği anlam (delâleti) kesin olan delillerle Allah veya Rasulünün emrettiği fiillere “farz” denir. Farzlar, başka anlama gelme ihtimali bulunmayan ayet, mütevatir veya meşhûr hadis, ya da icmâ gibi kesin delillerle sabit olur. Beş vakit namaz, zekât, hacc ve namazda Kur’an-ı Kerim’den bir parça okumak gibi. Bunlarla ilgili hem ayetler vardır, hem de Hz. Peygamber (s.a.s)’in mütevatir veya meşhur hadis kuvvetinde söz veya uygulamaları bulunmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetlerinde “Namaz kılınız, zekât veriniz”115, namazda kıraati emreden ayette; “O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun”116 buyurulması farza örnek verilebilir.

Farzın hükmü: Yapılması kesin olarak gereklidir. Terkeden ağır cezayı haketmiş olur; farz olduğunu inkâr edenin dinden çıktığına hükmedilir.

Farzlar; farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olmak üzere ikiye ayrılır:

1) Farz-ı ayn:

Her mükellef müslümanın bizzat yerine getirmesi gerekli olan farzlardır. Bir

kısım insanların işlemesiyle diğerlerinden yükümlülük kalkmaz. Beş vakit namaz, ramazan orucu, zekât ve hacc gibi.

2) Farz-ı kifaye:

Mükellef müslümanlara ayrı ayrı değil, topluca emredilen şeylerdir. Bir kısım müslümanlar bunu yerine getirince diğerleri sorumluluktan kurtulur. Cihad etmek, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek, şahitlik yapmak, iyiliği emretmek, kötülüğe engel olmak, insanların ihtiyacı olan sanatları öğrenmek ve cenaze namazı kılmak gibi. Farz-ı kifayenin sevabı yalnız onu işleyenlere aittir. Toplumda, bu farzı kimse yerine getirmezse, bütün toplum günahkâr olur.

Ancak bazı durumlarda kifaî vacip, aynîye dönüşebilir. Meselâ; bir yerde tek doktor varsa hastaya müdahale görevi ona aynî farz olur. Yine bir olayı tek kişi görmüşse şahitlik yapması gerekir.117

B - Vacip:

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre farzla vacip eşanlamlıdır. İkisi de ayni hükümlere tabidir. Hanefilere göre, farz ve vacip birbirinden farklı anlam taşır. Vacip; Allah ve Rasulünün yükümlü müslümandan yapılmasını bağlayıcı bir şekilde istediği, fakat hakkındaki bu bağlayıcılığın zannî delil ile sabit olduğu fiildir. Fıtır sadakası, kurban kesme, vitir ve bayram namazları, namazda Fatiha suresini okumak gibi. Bütün bunlar Hanefilere göre vaciptir; çünkü haber-i vahid ile, yani zannî delille sabit olmuşlardır.

Vâcibin Hükmü: Yapılması kesin olarak gereklidir, terkeden farzı terkedenden daha az bir cezayı haketmiş olur; vacip olduğunu inkâr edenin dinden çıktığına hükmedilmez. Böyle kimse sapıklıkta (dalâlette) kalmış sayılır. Namazın vaciplerinden birisini kasten terketmek tahrimen mekruhtur. Yanlışlıkla terketme veya geciktirme halinde ise, sehiv secdesi gerekir. Farzın terkinde ise namaz bozulur. Namazda rukuu terketmek gibi.

Vâcip; sübûtu kesin, delâleti zannî olan delille sabit olur. Bu delil, te'vile uğramış ayet veya hadis şeklinde olabilir. Meselâ; Kur'an-ı Kerim'de: "Rabbin için namaz kıl, kurban kes"118 buyurulur. Burada, bayram namazı kılma ve kurban kesme emrinin muhatabı Hz. Peygamber'dir. Yani bunlar Rasulullah

(s.a.s) için farz hükmündedir. Ancak, emrin, diğer müslümanları kapsayıp kapsamadığı kesin değildir. Bununla birlikte, bu emirlerin diğer müslümanları da kapsadığı daha kuvvetli olan görüştür. Böylece Sünnetten daha kuvvetli, fakat ayetteki delâletin kesin olmaması sebebiyle, farz derecesine ulaşmayan bir emir çeşidi ortaya çıkmış olur ki, buna vâcip denir.119

Meselâ; namazda hiç Kur'an-ı Kerim okunmaması namazı geçersiz kılar. Çünkü; "Kur'an-ı Kerim'den kolayınıza geleni okuyun"120 buyurulması farziyet bildirir. Fakat Fatiha suresinin namazda okunmamış olması tek başına geçersizlik sebebi değildir. Bu sûrenin okunmamasında kerâhat olmakla birlikte namaz geçerlidir. Çünkü namazda Fatiha suresinin okunması hükmü zannî delil ile sabit olmuştur. Bu delil, Hz. Peygamber (s.a.s)'in; "'Fatiha suresini okumayanın namazı geçerli olmaz" 121 hadisidir. Bu hadis, haber-i vahid niteliğinde zannîdir. Çünkü "Fatihasız kılınacak namaz geçerli olmaz" anlamına gelebileceği gibi; "Fatiha okunmaksızın namaz tam ve mükemmel olmaz" anlamını da ifade edebilir.

C - Sünnet:

Sünnet sözlükte; iyi ahlâk, iyi huy, yol, Allah Tealâ'nın kanunu, hal ve gidiş, alışılmış yol demektir. İyi veya kötü yolda gidiş anlamını şu hadiste görmek mümkündür: "Kim güzel bir âdeti başlatırsa, kendisine hem o davranışın hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir. Yine kim kötü bir adeti başlatırsa, kendisine hem o davranışın, hem de kıyamate kadar onu örnek alan kimselerin günahı yüklenir." 122

Sünnet, fıkıh usulü terimi olarak, Hz. Peygamber (s.a.s)'den nakledilen söz, fiil ve takrirlerdir.

Sünnet; müekked, gayri müekked ve zevaid sünnet olmak üzere üç kısma ayrılır:

1) Müekked Sünnet:

Hz. Peygamber (s.a.s)'in devamlı olarak işleyip nadiren terk ettiği, farz ve vacip olmayan amellerdir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terkeden ise cezayı hak etmemekle birlikte kınama ve azarlamaya müstehak olur.

Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri, abdest alırken ağıza su vermek müekked sünnetlerdendir. Bu çeşit sünnete “Sünnetü’l-Hüdâ” da denir.

2) Gayr-ı müekked sünnet:

Hz. Peygamber’in çok defa edâ edip, bazen terkettiği sünnetlerdir. İkindi ve yatsı namazlarının ilk sünnetleri gibi. Gayri müekked sünnetlere, müstehab veya mendup isimleri de verilir.

Bu gruba giren sünneti yapan sevap kazanır, terkeden kınama ve azarlamaya müstehak olmaz.

3) Zevâid sünnet:

Hz. Peygamber (s.a.s)’in bir insan olması itibariyle yaptığı, Allahü Teâlâ’dan bir tebliğ veya Allah’ın dinini açıklama niteliği taşımayan beşeri fiillerdir. Allah elçisinin yeme, içme ve giyimde izlediği yol, beyaz elbiseyi tercih etmesi, saç ve sakalını kına ile boyaması bu niteliktedir.

Zevâid sünnetin hükmü: Mü’min, Hz. Peygamber’e sevgi, saygı ve bağlılığından dolayı, onun gibi yer, içer ve giyinirse ecir kazanır. Bu fiilleri terkeden ise kötü bir davranışta bulunmuş sayılmaz.

Hanefiler dışındaki çoğu İslâm hukukçuları yukarıdaki üç çeşit sünneti ve Kur’an-ı Kerim’deki farz ve vacip niteliğinde olmayıp; işlenmesi kesin olarak emredilmeyen hükümleri de kapsamak üzere “Mendûb” terimini kullanmışlardır. Vadeli borçlanmanın yazı ile tespitini öngören, ancak bunu kesin bir emir olarak düzenlemeyen Kur’an-ı Kerim hükmünü123 sünnetin kapsamını genişleten mendûba örnek verebiliriz

D - Müstehab:

Sevimli olan, tercih edilen, güzel görülen amel demektir. Hz. Peygamber’in bazan işleyip, bazan terk ettiği, selef-i salihinin sevip işlediği ve rağbet ettikleri işlere müstehab denir. Bazı nafile namaz ve oruçlar bu niteliktedir. İbadetlerin yapılışında; farz, vacip ve sünnetlerin dışında kalan ve müstehap çeşidine giren

işler vardır.

Sabah namazının, ortalık aydınlanıncaya kadar, sıcak mevsimde öğle namazının serin vakte kadar geciktirilerek kılınması, akşam namazında ise acele edilmesi, yine namaz kılarken üst elbiseyi açık bulundurmayıp düğmelemek gibi ameller müstehaba örnek verilebilir.

Müstehabın hükmü: İşlenmesinde sevap olup, terkinde kınama bulunmamasıdır. İbn Abidin; mendup, müstehap, nafile ve tatavvu' terimlerinin eş anlamlı olduğunu, bunları terketmenin, "evlâ olanı terk" anlamına geleceğini, bazı hallerde de, bunları terkedenin mekrûh bir iş yapmış sayılabileceğini belirtir.124

E - Mübah:

Allahü Teâlâ'nın veya Rasulu'nün, müslümanı yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiile "mübah" denir. "Helâl", "caiz" ve "mutlak" sözcükleri mübahla eşanlamlı olarak kullanılır.

Eşyada asıl olan mübah olmaktır. Hakkında bir hüküm gelmemiş olan şeyler helaldir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "O Allah ki, yerde olanların hepsini sizin için yarattı"125 "Allah'ın göklerde ve yerde olanları sizin emrinize verdiğini ve size açık ve gizli nimetlerini bolca ihsan ettiğini görmez misiniz?"126. Bu ayetlerden yerde ve gökte olanların, insanların yararlanması için yaratıldığı açıkca anlaşılmaktadır. Yenilmesi içilmesi veya kullanılması ayet veya hadislerle yasaklanmamış olan şeyler helâl ve caizdir. Bunlar, insan için yararlı olan şeylerdir. Haramlar ise zararlı olanlardır.

Bir şeyin mübah ve helâl oluşu şu yollardan birisiyle sabit olur:

1) Helâl olduğuna dair nass (ayet-hadis) bulunması. Temiz şeyleri yiyip içmek gibi. Ayet-i Kerime'de şöyle buyurulur: "Bugün, size temiz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir." 127

Bir şeyin mübah oluşu, vakit ve çeşidini tayinle ilgilidir. Mesela; yemek zamanını ve çeşidini seçmek mübahtır. İnsan dilediği zaman, kendisine helâl olan bir kadınla evlenebilir. Kişi nezih bir şekilde eğlenebilir. Ancak bütün

vaktini eğlence ile geçirmesi caiz değildir.

2) Günah olmadığının bildirilmesi. Nass'larda günah, sıkıntı veya sakıncanın bulunmadığının bildirilmesi, o fiilin helâl olduğunu gösterir. Ayet-i kerimelerde şöyle buyurulur: "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı, fakat kim darda kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve zaruret sınırını aşmadan bunlardan yemesinde günah yoktur."128 "Böyle (iddet beklemekte olan) kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı biçimde bildirmenizde veya bu isteği içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur."129 "Köre vebal yok, topala vebal yok, hastaya vebal yok (bunlar yapamadıklarından dolayı günahkâr olmazlar), size de kendi evlerinizden... yemenizde güçlük (sakınca) yoktur."130

3) Emir sîgasının vücub değil, mübahlık bildirmesi. Şu ayet buna örnek verilebilir: "Allah'ın rızkından yiyin, için."131

4) Bir fiille ilgili hiçbir hükmün bulunmaması. İstishâb deliline göre, "eşyada kural mübahlıktır"

Mübahın hükmü: Yapılmasında da yapılmamasında da sevap veya günah yoktur. Yapılıp yapılmaması eşittir.132

F - Haram:

İslâm dininde kesin olarak yapılmaması istenilen fiile "haram" denir. Haramın ayet, mütevatir veya meşhur hadisle sabit olması, kesin ve bağlayıcı şekilde yapılmaması istenen bir fiil niteliğinde olması gerekir. Hanefiler dışındaki çoğunluk İslâm hukukçularına göre, haram zannî delil sayılan haber-i vahidle de sabit olabilir. Hanefiler, haber-İ vahidle kesin ve bağlayıcı şekilde yasaklanan fiile "tahrimen mekruh", kesin ve bağlıyıcı olmayan yasaklamaya ise "tenzihen mekruh" derler.

Allah ve Rasulünün birşeyi yasaklaması şu tarzlarda olabilir:

1) Haramlık lafzı ile. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Size analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz... (ile evlenmeniz) haram kılındı." 133 "Dövülerek öldürülmüş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış ve canavar tarafından parçalanarak

murdar olmuş olan hayvanlar.... size haram kılındı.” 134 Bu ve benzeri ayetlerde bir şeyin yasaklanması, açıkça “haram” sözcüğü ile ifade edilmiştir.

2) Helallığın kaldırılması ile. “Artık bundan sonra senin için başka kadınlar helâl değildir.”135 Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müslüman bir kimsenin malını onun gönül rızası olmaksızın almak helâl olmaz.” 136

3) Nehiy sîgası kullanılmakla. “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o rezilliktir, kötü bir yoldur.”137

4) Fiilden sakınmayı ifade eden bir lafızla. “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans okları, sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.” 138 Bu ayetteki “kaçının” sözü, yaklaşmayı yasaklayarak, bir şeyin haram olduğunu beliğ bir uslupla belirlemiştir.

Haramın çeşitleri:

Bir şeyin haram kılınması esası, o şeyin zararlı olmasıdır. Bir haramdaki zarar ya bizzat yasaklanan fiilin kendisinden kaynaklanır veya dolaylı yoldan bir sebebe dayanır. Buna göre haram doğrudan veya dolaylı yoldan olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Bizzat haram (haram lizatihî):

Allah ve Rasulü’nün geçici ve sebebe dayalı olmaksızın baştan itibaren ve temelden haram kıldığı fiildir. Zina, hırsızlık, ölü hayvan eti satma, mutlak evlenme engeli bulunanlarla evlenme gibi. Bunlardaki zarar, kendi bünyelerindeki kötülüğe dayanır. Doğrudan haramlar genel olarak; can, mal, akıl, din ve nesilden ibaret olan beş unsuru korumak amacıyla yasaklanan fiillerdir.

Bizzat haramın hükmü; fiilin temelden gayri meşru sayılmasıdır. Mükellef müslüman bu fiili işlerse herhangi bir hukuki sonuç doğmaz. Meselâ; zina fiili, nesep ve mirasçılığın sabit olması için sebep teşkil etmez. Hırsızlık fiili de, hırsıza çalınan mal üzerinde mülkiyet hakkı vermez. Bu çeşit haram zaruret bulunmadıkça mübah olmaz.

b) Dolaylı haram (haram ligayrihî):

Temelde meşru olduğu halde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici bir durumla bağlantılı olan fiildir. Meselâ; bir kadının avret yerine bakmak haramdır, çünkü zinaya yol açması muhtemeldir. Zina ise bizzat haramdır. Yine, cuma namazı sırasında, cuma namazı ile yükümlü erkeklerin alış-veriş etmesi yasağı, dolaylı bir haramdır.139 Buradaki yasaklama, insanı namazdan alıkoyduğu için sınırlı bir süre dış sebepten ötürü olan bir yasaklamadır.

Dolaylı haramın hükmü: Bu çeşit haram ihtiyaç karşısında mübah olur. Sözgelimi, bir kadının avret yerine bakmak haramdır, ancak tedavi için ihtiyaç varsa ve uzman kadın doktor bulma imkanı da yoksa, erkek doktorun bakması mübah olur.

Harama eş anlamlı olarak; ma'siyet ve günah terimleri de kullanılır. Haramı inkâr eden dinin sınırları dışına çıkar.140

G - Mekrûh

Allahü Teâlâ ve Rasulü'nün, yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarz ve üslupla istediği fiile mekrûh denir. Haramla mekrûh arasında bazı ortak noktalar vardır. Her ikisi de yasaklanan ya da hoş karşılanmayan veya çirkin olan fiilleri ifade eder. Ancak haram ve mekruh kavramları Hanefilerde, diğer mezheplere göre bazı farklılıklar gösterir.

Şöyle ki, haram; ayet, mütevatir veya meşhur sünnetle kesin ve bağlayıcı şekilde yapılmaması istenen fiili ifade ederken mekrûh; yine bu delillerle fakat kesin ve bağlayıcı bir şekilde yasak ifade etmeyen bir uslupla veya haber-i vahid gibi zannî bir delille sabit olan yasak fiilleri kapsamına alır.

Mekruh tahrimen ve tenzihen olmak üzere ikiye ayrılır:

1. Tahrimen mekruh:

Allah ve Rasulünün, yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil olmakla birlikte, bu istek haber-i vahid gibi zannî bir delil ile sabit olmuşsa buna "tahrimen (harama yakın) mekruh" adı verilir. Şu hadisi buna örnek verebiliriz:

“Kişi, kardeşi izin vermedikçe, onun alış-verişi üzerine alış-verişe girişmesin ve dünür üstüne dünürlük yapmasın.” 141 Bu hadiste “satış üstüne satış” ve “dünürlük üstüne dünürlük” kesin bir uslupla yasaklanmaktadır. Bunun hükmünün haram olması gerekirken, bu hadisin haber-i vahid olması yüzünden, hüküm “tahrimen mekruh” sayılmıştır.

Tahrimen mekruhu işlemek cezayı gerektirir, fakat bunu inkâr eden dinden çıkmaz.

2. Tenzîhen (helala yakın) mekruh:

Allahü Teâlâ’nın ve Rasulü’nün koyduğu yasağın, kesin ve bağlayıcı nitelikte olmaması halinde, fiil “tenzihen mekruh” adını alır. Namaz için mescide gidecek kimsenin soğan vaya sarmısak yemesi gibi. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Soğan ve sarmısak yiyen kimse, mescidimize gelmesin, evinde otursun.”142 Hadis-i şerifte, çevrenin rahatsız edilmemesi için bir tedbire dikkat çekilmiştir. Kokusu topluluğu rahatsız ve huzursuz eden, aşırı ter, çorap vb. kerih kokuların da hadis kapasamında düşünülmesi mümkündür.

Tenzihen mekruhu işlemek cezayı ve kınanmayı gerektirmez. Fakat üstün ve faziletli olan şekle aykırıdır. Ancak her iki mekruhu terkeden kimse övülür. Hanefiler dışındaki mezhep imamları Hanefilerin tahrimen mekruh saydıkları fiilleri de haram kapsamına alırlar. Onlar, haram anlamında yasak edilmediğine dair işaret bulunan fiiller için yalnız “mekruh” terimini kullanırlar.

Hanefilerde, tahrimen mekruh vacibin,tenzihen mekruh ise mendubun karşıtıdır.143

H - Müfsid:

Bir ibadeti bozan veya bir muameleyi sakatlatan fiil veya eksikliğe “müfsid” denir. Fesad kökünden ism-i faildir. Sıhhat, fesad ve butlan birbiriyle ilgisi olan terimlerdir. Sahîh, fasid ve bâtıl ayırımı, bir kimsenin yaptığı fiiller için, şer’an gerekli olan rükün ve şartları taşıyıp taşımamasına göre yapılan bir nitelendirmedir. Kendisine birtakım hükümler bağlanan meşru fiiller ya ibadet, ya da muamelat kabilinden olur. Şâri’, bu fiiller için birtakım rükünler ve şartlar koymuştur.

İşte, ister ibadetlerden, ister muamelattan olsun, şer’an belirlenmiş olan rukün ve şartlarına uygun olarak yapılan ibadet veya muameleye “sahih” denir. “Muteber”, “caiz”, veya “geçerli” terimleri de aynı anlamı ifade eder.

İbadetlerde fasid ve batıl aynı anlamda kullanılır. Rükün veya şartlarından birisi eksik olan ibadet “batıl” veya “fasit” olur. Bunun için “gayri sahih” veya “muteber değildir”, “geçerli değildir” gibi ifadeler de kullanılabilir. Meselâ; secdesiz bir namazda rükün; abdestsiz kılınan bir namazda şart eksik olduğu için namaz fasid olur. Bu konuda mezheplerin görüş birliği vardır.

Çoğu İslâm hukukçularına göre; ibadetlerde olduğu gibi, muamelelerde de fasid ve batıl eşanlamlıdır. Eksiklik akdin ister rükünlerinde olsun, isterse şartlarında bulunsun sonuç değişmez. Meselâ; akıl hastasının yapacağı satış akdi veya bedeli ödeme tarihi belirlenmeksizin yapılacak veresiye satış hukuki bir sonuç doğurmaz. Bu akde, “batıl” denebileceği gibi “fasit” de denir.

Hanefilere göre, muamelat konularında fasitle batıl farklı anlamda kullanılır. Akdin icap, kabul ve konu gibi ana unsurlarındaki bir eksiklik, akdi batıl kılarken, eksiklik, akdin rüknüne ilişkin olmaksızın, diğer şartlardan birisinde olsa, akit fasit olur. Rükünleri ve esas unsurları mevcut olduğu için, böyle bir akde bazı sonuçlar bağlanır. Meselâ; taraflarca bilinmeyen bir bedel karşılığında yapılan satış akdi, fasit bir şart taşıyan satış sözleşmesi ve şahitsiz nikah akdi birer fasit hukuki muameledir. Hanefiler bunlara “batıl” demezler ve birtakım hukukî sonuçlar bağlarlar. Meselâ; fasit bir satış akdinde, alıcı satıcının açık veya kapalı muvafakatı ile satış konusu malı teslim almış ise, bu mal üzerinde müşteri lehine mülkiyet hakkı sabit olur, fakat müşterinin bu maldan yararlanması -akitteki eksiklik giderilip akit sahih hale dönüşmedikçe- helâl olmaz. Fasit bir nikah akdinde, eğer zifaf meydana gelmişse, kadın mehre hak kazanır, ayrıldığı zaman iddet beklemesi gerekir ve doğacak çocuğun nesebi sabit olur. Ancak nikah akdi sahih hale dönüşmedikçe, tarafların bu nikahla karı koca hayatı yaşamaları helâl olmaz, nafaka gerekmez ve taraflar arasında mirascılık cereyan etmez.144

VI - AZİMET VE RUHSAT

Azimet sözlükte; bir şeye kesin olarak yönelmek ve niyetlenmek demektir. Terim olarak azimet; Yüce Allah’ın, mükelleflerin hepsi için bütün durumlarda

bağlayıcı olmak üzere ilkten koyduğu hükümleri ifade eder. Namaz, oruç, hacc ve benzeri dinî vecibeler bu niteliktedir. Haksız yere öldürme, şarap içme, ölü hayvan eti ve domuz eti gibi haramlık hükümleri de birer azimet hükmüdür.

Ruhsat, sözlükte kolaylık demektir. Terim olarak ruhsat; Allah'ın kulların özür ve ihtiyaçlarına binaen koyduğu geçici hükümler, anlamına gelir. Şu halde azimet, genel ve temel hükmü, ruhsat ise istisnaî hükmü ifade eder. Azimette genel ve normal durum, ruhsatta ise, özür, ihtiyaç ve zaruret durumu söz konusudur. Ruhsat dört kısma ayrılır:

1. Haramı işleme ruhsatı:

Zaruret veya zaruret derecesine varan ihtiyaç halinde haram bir fiil mübah hale dönüşebilir. Öldürülme veya bir organını kaybetme tehdidi altında, kalbi imanla dolu olan kimsenin küfür kelimesini söylemesi mübah olur. Bu ruhsatı Allahü Teâlâ zorlanan kimseye tanımıştır.145

Müşrikler Ammar b. Yasir'e (ö.34/657) işkence etmişler, Hz. Peygamber'e (s.a.s) hakaret edip, kendi ilâhlarını övmedikçe de bırakmamışlardı. Ammar (r.a) durumu Allah elçisine iletip, kalbinin imanla dolu olduğunu bildirince, Rasulullah (s.a.s); "Tekrar işkence ederlerse, sen de aynı şeyi yap"146 buyurdu.

2. Vacibi terketme ruhsatı:

Farz ve vacibin edasında ek bir meşakkat bulunduğu zaman, bazan mükellef bunu yapmayabilir. Meselâ; Ramazan ayında yolcu ve hasta olan yükümlünün oruç tutmaması mübahtır. Bunu daha sonra kaza eder. Burada azimete göre amel etmek, ruhsatı kullanmaktan daha üstündür. Çünkü ruhsatı bildiren ayetin devamında, "(Güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." 147 buyurulur.

3. Genel kurala aykırı bazı hukukî muameleleri yapabilme ruhsatı.

Akit sırasında mevcut olmayan bir şeyin satımı niteliğinde olan selem (para peşin mal veresiye) akdi ile istisna (sanatkara üretim için sipariş verme) akdi buna örnek verilebilir. İnsanların ihtiyaçları sebebiyle bu iki çeşit muameleye hadisle ve yaygın örfle ruhsat verilmiştir. Burada ruhsata göre davranılması da

ruhsatın terkedilmesi de caizdir.

4. Önceki semavi dinlerdeki ağır hükümleri kaldıran ruhsat:

Önceki dinlerde mevcut olan bazı ağır hükümler Muhammed (s.a.s)'in ümmetinden kaldırılmış ve onlara kolaylık getirilmiştir. Günahtan tevbe edecek kimsenin kendini öldürmesi, namazın ibadete ayrılmış yerin dışında geçerli olmaması, ganimetlerin haram olması gibi hükümler önceki dinlerde mevcut iken İslâm'da kaldırılmıştır.148

Daha önceki dinlerde bu gibi ağır hükümlerin bulunduğuna şu ayetler delâlet etmektedir: "Ey Rabbimiz, bizden önceki ümmetlere yüklediğin gibi üzerimize ağır bir yük yükleme" 149 ".. O, onlardan ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri kaldırıp atar..." 150

Bu çeşit ruhsatlara mecaz olarak bu ad verilir. Çünkü bu hükümler İslâm'da; önce meşrû kılınıp daha sonra kaldırılmış değildir. Bu yüzden bunlara göre amel etmek caiz olmaz.

İbadet ve muamele konularını anlamada yardımcı olabilecek temel bazı terimler ve İslâmiyet hakkında genel ön bilgiler üzerinde bu kadar durduktan sonra, ibadetin geçerli olması için işin özünü teşkil eden inanç ve akide konusuna geçebiliriz.

İMAN ESASLARI

I- İMAN TERİMİ VE KAPSAMI

A - İmanın Tanımı:

İman, sözlükte bir şeye inanmak, bir şeyi tasdik etmek, bir kimsenin söylediğini kabullenmek, demektir.1 İtikadla iman eş anlamlı olup, teslim olmak ve boyun eğmek anlamını da kapsar.

Terim olarak iman; Allahü Teâlâ'nın dinini kalb ile kabul etmek yani Rasulullah (s.a.s)'ın bildirdiği şeyleri kesin bir şekilde kalben tasdik eylemektir. İman, asıl bu tasdikten ibaret ise de, tasdik edilen şeyleri, dil ile ikrar etmek, bunlar hakkında şehadette bulunmak da gereklidir. İmanını kalbinde gizleyen kimse, Allahü Teâlâ nezdinde mümin sayılırsa da; imanını söz, davranış ve amelleriyle açığa vurmazsa, durumu insanlarca bilinemez ve onun müslüman olduğuna hükmedilemez.

Ehl-i sünnetin iki itikad mezhebinin imamları el-Maturidi (ö.333/944) ve İmam el-Eş'ari (ö.324/936) imanda kalbin tasdikini yeterli görürler. Ancak İmam el-Maturidi, dil ile ikrarı yalnız dünyevi hükümler için gerekli görür.

Onların dayandığı deliller şunlardır: Kur'an-ı Kerim'de, diliyle iman ettiğini söyleyen fakat kalben inanmamış olan münâfıkların bu sözlerine itibar edilmemiştir. Bir ayet-i kerimede şöyle buyurulur: "Ey Peygamber, kalbleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla, inandık diyenlerle, yahudilerden o küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin."2 Gerçek imanın kalbte kökleşmesi gerektiğini belirten ayetler de bunu destekler.3

Diğer yandan çeşitli hadislerde, akidede kalbin tasdikine dikkat çekilir. Üsame b. Zeyd'in (ö.54/674) başından geçen şu olay bunu gösterir. Usame (r.a) şöyle anlatır: "Allah'ın elçisi bizi askerî bir seriyye ile göndermişti. Sabahleyin Cüheyne kabilesinin Hurukât koluna bir baskın düzenledik. Ben yakaladığım bir adamı; "Allah'tan başka ilah yoktur" dediği halde korku yüzünden yalan söylediğini düşünerek öldürdüm. Ancak bu durum beni çok düşündürdü.

Dönüşte olayı Rasulullah’a (s.a.s) anlattım. Hz. Peygamber bana şöyle buyurdu: “Öldürdüğün adam doğru mu söylüyor, yalan mı söylüyor, kalbini yarıp baktın mı?”4

Diğer yandan kalblerin Allahü Teâlâ’nın kudret elinde olduğunu belirtmek üzere Allah’ın Rasulü şöyle buyurmuştur: “Hiçbir kalb yoktur ki, Yüce Allah’ın iki parmağı arasında bulunmasın. Allah dilerse, o kalbi doğruluk üzere bırakır, dilerse haktan ayırır. Ey kalbleri halden hale çeviren Allah’ım! Kalblerimizi dininde sabit kıl.”5

Ebu Hanife ve onu izleyen el-Pezdevî (ö.482/1089), es-Serahsî (ö.490/1097) ve el-Beyâdî’ye (ö.1098/1687) göre, iman kalbin tasdiki ve dilin ikrarıdır. Çünkü dilsizlik veya küfre zorlanma gibi bir özür olmadığı halde, imanın söz veya davranışla açığa vurulmaması, kişi hakkında belirsizlik meydana getirir. Nitekim İmam el-Maturidi'nin de, kalble tasdikin gizli bir iş olması sebebiyle dünyevî hükümlerin uygulanabilmesi için, dil ile ikrarı gerekli gördüğünü belirtmiştik.6

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Kim iman ettikten sonra, Allah’ı inkâr ederse, Allah’ın gazabı onların üzerindedir.”7 Bu ayet-i kerimede, dilin ikrarının kişiyi dinden çıkardığı belirtilmektedir. Buna kıyasla, imanın da kalbin tasdiki ve dilin ikrarını kapsaması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur.: “İnsanlar, ‘Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir’ deyinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Bunu söyleyince kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dini cezalar müstesnadır. İç yüzleri Allah’a aittir.”8 “Kalbinde hardal tanesi kadar iman olduğu halde;

‘Lâ ilâhe illallah, Muhammedu’r-Rasulullah (Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah’ın Rasulüdür)’ diyen kimse cehennemden çıkar.”9

İmam Şafiî (ö.204/819), İmam Mâlik (ö.179/795), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), İbn Hazm (ö.456/1064) ve İbn Teymiyye (ö.728/1328) imanı şöyle tarif etmişlerdir: “İman; inanılması gereken şeyleri kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslâm’ın ana rükünlerini işlemedir”. Burada “amel”in de tarife alınmasıyla kapsamın genişletildiği görülmektedir.10 Ancak onlar bununla kâmil imanı kasdetmişlerdir. Yoksa amel etmeyen kimsenin kâfir olacağı görüşünde değildirler. İmam Eş‘arî’nin başka bir görüşüne göre de iman; kalbin tasdiki yanında, söz ve amelden ibarettir. Bu yüzden de iman artar ve eksilir.11

Allahü teâlâ imana delâlet eden bir takım alâmet ve şartlar ortaya koymuştur. Bunlar; İslâm'ın şartları dediğimiz; kelime-i şehâdet, beş vakit namaz, zekât, oruç, hacc ve benzeri hususlardan ibarettir. Bu ameller kimde görülürse, o kimsenin mümin olduğuna hükmedilir ve namazda imam olmak, müslüman bir kadınla evlenmek, cenaze namazının kılınması ve müslüman mezarlığına gömülmek gibi dünyevî hükümlerden yararlanır. Bu ameller imana güç verir, imanın kalpteki nûrunu artırır, insanı azaptan kurtarır, Allah'ın lütuf ve yardımına ulaştırır.

B - İman-İslâm Kavramları İlişkisi:

İslâm, sözlükte; itaat etmek, teslim olmak, müslüman olmak, İslâm'a girmek demektir. Terim olarak; Allah teâlâ'ya boyun eğmek, Hz. Peygamber'in din adına bildirmiş olduğu şeyleri kalb ile tasdik, dil ile ikrar etmek ve güzel bulmaktır. Bu tarife göre İslâm ve İman eş anlamlıdır. İslâm, "din" anlamında da kullanılır. Allah'ın dinine yalnız "din" denildği gibi, "millet, şerîat, İslâm ve İslâm dini" de denir. Diğer yandan bazan, şeriat kelimesi dini hükümlerin ibadetlere ve muamelelere ait kısmını ifade etmek üzere de kullanılır.

İslâm kelimesi, kalbin tasdiki olmadığı halde, bedenen boyun eğmek ve itaat etmek anlamında da kullanılmıştır. Ayet-i kerimede şöyle buyurulur: "Bedevî araplar; 'iman ettik' dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat; "biz boyun eğdik, müslüman gözüktük" deyin. Çünkü henüz iman kalblerinize girmemiştir."12 Bu ayette kalben inanmadıkları halde, dil ile inandığını söyleyen münâfıklar kastedilmiştir.

İmam el-Maturidi (ö.333/944) bu konuda şöyle der: "Her ne kadar kitap ve sünnette iman ile islâm birbirinden ayrı olarak zikredilmişse de, gerçekte iman ile İslâm aynı anlamda kullanılır. Çünkü bütün mezhepler imandan çıkanın, İslâm sınırından da çıkmış olacağında görüş birliği içindedirler."13

İman, İslâm ve İhsan terimleriyle ilgili sorulara Rasulullah'ın (s.a.s) verdiği cevabı Hz. Ömer (ö.23/643) şöyle nakleder: "Bir gün Allah'ın Rasulünün yanında idik. Beyaz elbiseli, siyah saçlı bir adam çıkageldi. Üzerinde yolculuk izi yoktu, ama hiçbirimiz kendisini tanımıyorduk. Hz. Peygamber'in önünde diz çöküp oturdu. Dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de Allah'ın Rasulünün dizlerinin üzerine koyup, sordu:

“İslâm nedir? bana anlat?” Allah’ın Rasûlü cevap verdi:

“İslâm, Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna inanman, namaz kılman, zekat vermen, Ramazan orucunu tutman, gücün yeterse Hacca gitmendir.”

“Doğru söyledin. Peki iman nedir?”

“İman, Allah’a, O’nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere, hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanmandır.”

"Doğru söyledin, ihsan nedir?”

“İhsan, Allahü Teâlâ’yı görüyormuşsun gibi ona ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da, O seni görmektedir.”

Bu sorulardan sonra kıyamet alametlerini de soran adam kalkıp gitti. Arkasından baktılar. Hemen ortadan kaybolmuştu. Onun kim olduğunu merak eden ashab-ı kirama Allah Rasulü şöyle buyurdu: “O, Cebrail idi, size dininizi öğretmek için geldi.”14

ez-Zebidî (ö.1205/1791) İman ile İslâm’ın kimi zaman eşanlamlı, kimi zaman da farklı anlamda kullanıldığını belirttikten sonra, konuya şu şekilde açıklık getirir: İslâm teslimiyet demektir. Teslimiyet ya kalben veya söz ile yahut da organlarla olur. Kalben olan inanç; sözle olan ikrar; organlarla olan ise ibadetlerden ibarettir. Bu üç şeklin en üstün olanı kalble olanıdır ki, o da “iman” diye isimlendirilir. Kalbin, iman esaslarına boyun eğmesi de “islâm”dan ibarettir. Söz ve amel ise, kalpte gizli olan bu boyun eğmenin sonucu ve meyvesidir. Ağaç meyvesiyle birlikte bir bütün teşkil ettiği gibi, İslâm da bu bütünü ifade etmiş olur.15

Sonuç olarak dil ile ikrar asıl rükün olmadığı için, dilsizlik veya zor karşısında kalma gibi bir özür halinde şart olmaktan çıkar. Zorlanan kimse gönülden değil, fakat sadece diliyle inkâr ederse, imandan çıkmış olmaz. Nitekim Ammar b. Yasir’e (ö.34/657) Mekke müşrikleri işkence yaptıklarında, o da dayanamayarak diliyle inkâr etmişti. Durumu Rasulullah’a (s.a.s) iletilince, Ammar (r.a) hakkında şöyle buyurdu: “Ammar’ın vücudu bütün zerrelerine kadar iman doludur”, sonra Ammar’a dönerek;“Yine seni zorlarlarsa dilinle inkâr

edebilirsin.”16 Kalbi imanla dolu olanlara zorlama karşısında böyle bir ruhsat Cenâb-ı Hak tarafından verilmiş17 ve Hz. Peygamber (s.a.s) bunun uygulamasını göstermiştir. Diğer yandan yine, müşrikler tarafından ölümle tehdit edilen iki kişiden birisi, dininden dönmediği için öldürülmüş, ötekisi dıştan küfrü kabul ederek kurtulmuştu. Azimeti tercih ettiği için öldürülen hakkında, Allah’ın elçisi şöyle buyurmuştur: “O, şehitlerin en üstünü ve cennette benim arkadaşımdır.”18

C - İman Amel İlişkisi:

Amel, sözlükte; iş, davranış, ibadet ve hayırlı iş demektir. Allahü teâlâ’nın ve Rasulünün rızasına uygun olan bütün iş, hareket, hayır ve hasenat; dini, ferdi ve ahlâkî görevler ve ibadetler “salih amel” adını alır. Allah’ın rızasına uygun olmayan işlere de “salih olmayan amel” denir. Nitekim, Nuh aleyhisselamın, kâfir olan oğlunun boğulmaktan kurtulması için dua etmesi üzerine, Cenab-ı Hak Hud Suresi 46. ayette şöyle buyurdu: “Ey Nuh, o senin ailenden değildir. Çünkü onun işlediği amel, salih olmayan bir ameldir.”

Ehl-i sünnet inancına göre, ameller imandan bir cüz değildir. Yani, kişi amel eksikliğinden dolayı, inkâr hali bulunmadıkça dinden çıkmaz. Belki asi ve günahkâr olur. Allahü Teâlâ dilerse onu affeder, dilerse azap eder.

Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetlerinde; “İman edenler ve salih amel işleyenler...”19 ifadeleri yer alır. Burada imanla amel ayrı ayrı zikredilir. Diğer yandan, bazı ayetlerde büyük günahın imanla birlikte bulunabileceği belirtilir. “Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını bulup barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı saldırıya devam ederse siz, o haksız saldırganla Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşın.”20 Bu ayette, birbirine saldırarak büyük günah işleyen iki mümin topluluğa da “müminler” denilmiştir. Bu durum, helâl olduğuna inanılmadıkça bir haramı işlemenin kişiyi dinden çıkarmayacağını gösterir.

Amelsiz iman, kurtuluş ve ahiret mutluluğuna eriş için yeterli değildir. Kalbe yerleşen iman nurunun dış etkenlere karşı korunması, beslenmesi ve güçlerindirilmesi gerekir. Bu da ibadet ve diğer salih amellerle gerçekleşir.

İnsanoğlu yeryüzüne yalnız imanla yükümlü tutulmak için değil, belki salih

ameller işleyerek, Allah'a kulluk etmesi için gönderilmiştir. Şu ayet-i kerimelerde bu anlamı görmek mümkündür: "Ben, cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım."21, "Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur".22

İslâm'da bir iyiliğin ve salih amelin geçerli olması ve sevap kazandırması için, bu ameli işleyenin imanlı olması şarttır. Bu konuda, iman ön şarttır. İman da; Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmayı kapsamına alır.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Asra yemin olsun ki, insan şüphesiz maddî-manevî büyük kayıp içindedir. Ancak iman edenler, salih amel işleyenler, birbirine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır"23 "inkâr edip, imansız olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altını feda (tasadduk) etseler bile kabul olunmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların bir yardımcıları da yoktur."24

Salih ameller ikiye ayrılır. Birincisi; bedenî ibadetler gibi, amel eden kimsenin bizzat kendisine yarar sağlayan ve kendisini yetiştirip kemale ermesine yarayan amellerdir. Namaz, oruç, hacc, cihad, küfürle mücadele gibi ameller bu niteliktedir. İkincisi; zekat ve sadaka gibi, başkalarına yararı olan amellerdir.25

D - İcmâlî ve Tafsîlî İman:

Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirip haber verdiği şeylerin hepsine birden topluca inanmaya "icmâlî iman" denir. Burada, ayrıntıya girmeksizin Hz. Peygamber ne tebliğ etmişse, hepsini topluca tasdik söz konusudur.

Tafsili iman ise Hz. Peygamber tarafından tebliğ olunan şeyleri ayrı ayrı bilerek tasdikte bulunmaktır. Küfürden kurtulmak için icmâlî iman yeterli ise de; namaz, oruç ve benzeri ibadetleri öğrenip tasdik ve yerine getirmek suretiyle imanını kemale erdirmek her müslümanın görevidir.

E - İmanın Geçerli Olmasının Şartları:

İmanın sağlam ve geçerli olması için şu üç şartın bulunması gereklidir.

1) İman, ümitsizlik (ye's) halinde olmamalıdır. Yani, Allah’ın azabını gözüyle gördükten sonra, iman geçerli olmaz. Çünkü bu durumda kişi aklı ile ve serbest iradesiyle karar vermiş sayılmaz. Bu yüzden son nefeste iman eden münkirin imanı kabul edilmez. Ayet-i kerimede şöyle buyurulur: “Azabımızı gördükleri zaman, imanları onlara fayda verecek değildir. Allah’ın kulları hakkında cârî olagelen âdeti budur. İşte kâfirler burada husrâna uğradı.”26

2) Mümin, dinden olduğu kesin olarak bilinen birşeyi inkâr etmemelidir. Buna göre, bir kimse bütün peygamberleri tasdik ettiği halde, Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkâr etse mümin sayılamayacağı gibi; kesin bir farzı inkâr etmek veya kendi isteğiyle puta tapmak gibi, bir olan Allah’ı yalanlama ile de dinden çıkar. İman bir bütün olup, inanılması gereken bir esası inkâr etmek, bütün dini inkâr etmek anlamına gelir.

Dinin bir bölümüne iman edip, bir bölümünü inkâr edenler hakkında Cenab-ı Hakk şöyle buyurur: “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olan, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyen (Allah’a inanıp, peygamberlerine inanmayan); “Bunlardan kimine inanırız, kimini de inkâr ederiz” diyen ve böylece imanla küfür arasında bir yol tutmaya çalışan kimseler, işte onlar gerçek kâfirlerin ta kendileridir. Biz o inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”27

3) Dinin bütün emirlerini beğenerek kabul ve hiç bir hükmü küçümsemeden ifaya çalışmak gerekir. Dinin bazı emir veya yasaklarını hafife almak, bazı hükümlerini beğenip, bazılarını beğenmemek insanı dinden çıkarır.

F - İnkâr ve Tasdik Bakımından İnsanlar:

İnsanlar inkâr, tasdik ve amel bakımından şu kısımlara ayrılır:

1) Mü’min:

İslâm’ın itikad esaslarına ve hükümlerine tam olarak inanan ve bunların gereğini yapmaya çalışan kimse tam mü’min ve müslimdir. Başka bir deyimle; “Âmentü” de toplanan altı iman esasına inanan kimse mü’min sayılır.

2) Kâfir:

Allah'a ve peygamberine inanmayan ve dinden olduğu kesin olan bir hükmü inkâr eden kimsedir. Aynı anlamda "münkir" kelimesi de kullanılır. Allah'ı inkâr etmemekle birlikte, başka birisini veya bir tabiat gücünü ona ortak (şirk) sayan kimseye "müşrik" denir. Böyle bir kimse aynı zamanda kâfir sayılır. Hz. İsa'yı; Allah, Allah'ın oğlu veya üç ilahtan birisi (teslis) kabul eden Hıristiyanlarla; Üzeyir, Allah'ın oğludur diyen Yahudiler Kur'an-ı Kerim'de hem müşrik, hem de inkârcı olarak nitelenmiştir.28

3) Mürted:

Önce müslüman iken sonradan, dininden dönen kimsedir. Mürtedlik bazan, kesin İslâmî hükümlerin birisini veya bazılarını inkâr etmekle de ortaya çıkabilir.29 Kur'an-ı Kerim'de dinden dönenlerle ilgili pek çok ayet vardır. Bir ayette şöyle buyurulur: "İnkârcıların gücü yetse sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların, dünya ve ahirette amelleri boşa gitmiştir. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır."30

4) Münâfık:

İnanılması gereken İslâmî esaslara kalbi ile inanmayan ve tasdik etmeyen fakat, sırf müminleri kandırmak için, sözle inandığını söyleyenlere "münâfık" adı verilir. İki yüzlü, içi dışı bir olmayan kimse anlamında da kullanılır.

Münâfık dönyevî hükümler bakımından müslüman gibi muamele görür. Kestiği yenir, miras alır, kendisiyle evlenilir, cenaze namazı kılınır. Fakat böyle bir kimse ahirette kâfirler gibi muamele görür.31 Çünkü Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde münâfıkların kâfir olduğu belirtilmiş, hatta cehennemin en alt tabakasında bulunacakları haber verilmiştir. Ayetlerde şöyle buyurulur: "Bir kısım insanlar vardır ki; 'Biz Allah'a ve ahiret gününe iman ettik' derler. Halbuki onlar, mümin değildirler."32 "Şüphesiz münâfıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara bir yardım edici de bulamazsın."33

5) Fâsık:

Allah’ın emirlerine aykırı hareket eden, günahkâr, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık haline getirmiş olan kimse demektir. Bir fıkıh terimi olarak fasık şöyle tarif edilir: Allah’a itaatı terkeden ve O’na isyana dalan, başka bir deyimle büyük günah işleyerek veya küçük günahta ısrar ederek doğru yoldan çıkan kimse fasık diye nitelendirilir.

Fısk genel olarak üç grupta toplanabilir:

1. Günahı çirkin kabul etmekle birlikte, bazan günah işlemek.

2. Yapılan bir günahı ısrarla işlemek.

3. Haram ve çirkin olduğunu inkâr ederek bir günah işlemek. Bu sonuncusu küfrü gerektirir ve kişinin dinle ilişiği kesilir.34 Meselâ; haramlığını inkâr ederek, başka bir deyimle helal sayarak içki içmek, zina etmek bu niteliktedir.

Kur’an-ı Kerim’de, bazı ayetlerde fısk mutlak anlamıyla kullanılır. Hacc’da yapılan fısk35, Allah’ın adı anılmaksızın kesilen hayvanları yemek36 veya müslümana iftira edenin içine düştüğü fısk hali37 buna örnek gösterilebilir. Diğer bazı ayetlerde ise fısk ve küfür eşanlamda kullanılır. “Andolsun ki, biz sana apaçık ayetler indirdik. Bunları fasıklardan başkası inkâr etmez.”38

6) Âsî:

Allah’ın emirlerini yerine getirmeyen, O’na isyan eden, günahkâr kimse demektir. Bu kelime Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın ve Rasulünün emirlerine karşı gelen, günahkâr, serkeş kimseler anlamında kullanılmıştır. Cenâb-ı Hakk bir ayetinde şöyle buyurmuştur: “Kim, Allah’a ve Rasulüne isyan eder ve Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine koyar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.”39

Âsî’nin işlediği günah, küçük veya büyük günah (Kebîre) niteliğinde olabilir. Ehl-i sünnet akidesine göre büyük günah işleyen kimse, bu günahın haramlığını inkâr etmediği sürece günahkâr mümin sayılır. Kısaca büyük günah kişiyi dinden çıkarmaz. Günahın durumuna ve çeşidine göre, uygun tevbe yoluna tevessül etmekle ve Cenab-ı Hakk dilerse onu affedebilir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi güzel bir makama koyarız.”40

Bir hadiste büyük günahlar yedi olarak zikredilmiştir. Bunlar: Şirk, sihir, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, harpten kaçmak, iffetli ve iman sahibi bir kadına zina iftirasında bulunmaktır.41 Başka hadislerde bu yedi günaha şunların da eklendiği görülür: Ana-babaya itaatsızlık, zina etmek, yalancı şahitlik yapmak, Mescid-i Haram'da günah işlemek ve yalan yere yemin etmek.42

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (ö.386/996) göre, büyük günahların sayısı onyedi olup, bunların altı grupta toplanması mümkündür:

1) Kalble ilgili olanlar: Şirk, günahta ısrar, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, azabından emin olmak.

2) Dil ile ilgili olanlar: Zina iftirası, yalancı şahitlik, sihir ve yalan yere yemin etmek.

3) Yiyip-içme ile ilgili olanlar: Haksız yere yetim malını yemek, faiz yemek, içki içmek.

4) Cinsel organla ilgili olanlar: Zina, livata.

5) El ile ilgili olanlar: Haksız yere adam öldürmek, hırsızlık yapmak.

6) Bütün bedenle ilgili olanlar: Ana-babaya itaatsızlık etmek.43

II- İMAN VE OTUZ İKİ FARZ

Yapılması dinen kesin olarak emredilen işlere "farz" denir. Farzlar; sübûtu ve delâleti kesin olan âyet, mütevâtir veya meşhur hadis yahud icmâ delilleriyle sabit olur. Farzı yapmak sevabı, terketmek ise cezayı ve azabı gerektirir. Bu çeşit emirleri inkâr eden dinden çıkar. İman, temizlik ve ibâdet konularında her ergin ve akıllı müslümanın yerine getirmek zorunda olduğu farzların sayısı otuz iki olarak meşhur olmuştur. Ancak İslâm'ın bütün emirleri bunlardan ibaret olmayıp, medenî hukuk, borçlar, ceza hukuku ve benzeri alanlarla ilgili uyulması gereken başka emirler de vardır.

Otuz iki farz iman, İslâm, abdest, gusül, teyemmüm ve namaz konularına ait rükün, şart ve ana esasları kapsamına alır. Bunları yedi madde altında topluca

vereceğiz. Daha sonraki bölümlerde aynı konularda dayandığı delil, rükün, şart, sünnet ve diğer bakımlardan ayrıntılı olarak incelenecektir.

A - İmânın Şartları:

Altı tane olup, Hz. Ömer'in (ö.23/643) rivâyet ettiği Cibrîl (a.s) hadisinde şöyle bildirilmiştir: "İmân; Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmaktır."44

B - İslâm'ın Şartları:

Beş tane olup, bir hadis-i şerifte şöyle ifade edilmiştir: "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Kâ'be'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak."45

İmanın şartları kalbte gizli olarak kalabilen akîde esaslarıdır. İslâm'ın şartları ise, dışa yönelik olarak; bedenle veya mal harcamak sûretiyle yahut da toplum halinde yaşanması gereken esaslardır. Burada İslâm, imanın ibadetlerle dışa yansıması ve müslümanlığın topluma ilânı özelliğini taşımaktadır.

C - Abdestin Farzları:

Dört tane olup, üç organı su ile yıkamak ve başı meshetmekten ibaret bir temizlenme şeklidir. Namaz kılma, Kur'an-ı Kerim'e el sürme ve Kâbe-i Muazzama'yı tavaf etme gibi ibadetlerde abdestli bulunmak bir ön şarttır. Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

"Ey iman edenler namaz kılmak istediğiniz vakit; yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve topuklara kadar ayaklarınızı da yıkayın."46

D - Guslün Farzları:

Cünübün, hayız ve nifası kesilenin boy abdesti alması farzdır. Guslün farzları üçtür: Ağzı yıkamak, burnu yıkamak ve bütün bedeni kuru bir yer kalmayacak şekilde yıkamaktır. Yüce Allah şöyle buyurur: “Eğer siz cünüp iseniz, tertemiz yıkanınız”47

E -Teyemmümün Farzları:

Su bulunmadığı veya bulunup da, kullanma imkânı olmadığı zaman, abdest niyetiyle elleri toprağa vurup silkeledikten sonra, yüzü ve dirseklere kadar elleri meshetmeye “teyemmüm abdesti” denir. Teyemmüm; abdest ve gusül yerine geçer. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: Su bulamadığınız takdirde temiz toprağa teyemmüm ediniz.”48 Teyemmümün farzı ikidir. Bunlar, niyet ve iki defa toprağa ellerini vuruş ve yüzle kolları meshetmektir.

F - Namazın Şartları:

Namazın dışında kalan, fakat namaz kılabilmek için mutlaka yapılması gereken şeye ”namazın şartı” denir. Namazın şartları altı tane olup şunlardır:

1) Hadesten temizlenmek: Abdestsizlik, cünüplük, âdet veya lohusa halinde bulunmaya ”hades” denir. Abdest veya boy abdesti almak suretiyle hadesten temizlenme meydana gelmiş olur.49

2) Necâsetten temizlenmek: Bedende, elbisede veya namaz kılınacak yerde bulunan pisliği temizlemek gerekir. Bu temizlik, namazın geçerli olması için bir ön şarttır.50

3) Setru’l-Avret: Bakılması haram olan, yerleri örtmek demektir. Avret yerleri; erkekte göbekle diz kapağı arası, kadında ise el, yüz ve ayaklar dışında bütün bedendir.51

4) İstikbal-i Kıble: Namazda kıbleye doğru dönmek demektir. Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de olduğunuz yerde yüzünüzü onun tarafına döndürünüz.”52

5) Vakit: Vakit girmeden namaz farz olmaz. Farz namazların vakitleri bir hadiste

şöyle belirlenmiştir: “Sabah namazının vakti, ufukta güneşin kenarının belirmesinden hemen öncesine kadardır. Öğle namazının vakti, güneşin gök yüzünün ortasından sağa kaymasından itibaren başlar, ikindi oluncaya kadar sürer. İkindinin vakti, güneş sararıp çemberi tamamen ufukta görünmez oluncaya kadardır. Akşamın vakti, güneşin batmasından, şafağın kaybolmasına kadar sürer. Yatsının vakti de gece yarısına (başka bir rivayette) tan yeri ağarıncaya kadardır.”53

Vitir namazı da yatsı namazının vakti içinde ve bu namazdan sonra kılınır.”54

6) Niyet: Bir namaz vakti içinde, farz namaz cinsinden, başka namazla da kılınabildiği için, kılınacak namaz çeşidinin belirlenmesi gerekir. İşte, hangi namazı kılacağını belirleyip niyet etmek namazın şartlarındandır.55 Hz. Ömer’in naklettiği “Ameller niyetlere göredir” hadisi56, niyet konusunda genel kuralı belirlemektedir.

G - Namazın Rükünleri:

Namazın geçerli olması için yapılması gereken ve namazı oluşturan ana unsurlara ”rükün” denir. Bunlar altı tane olup şunlardır:

1) İftitah tekbiri: Namaza başlama tekbiri olup, buna tahrîme de denir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Rabbinin adını anıp namaz kılan, arınan kurtuluşa ermiştir.”57 “Kalk insanları uyar, Rabbini yücelt”58

2) Kıyam: Farz veya vacip namazlarda ayakta durmak farzdır. Ayette şöyle buyurulur: “Gönülden boyun eğerek Allah’ın huzurunda ayakta durun”59 Hz. Peygamber de namazı tarif ettiği bir sahabîye; “Namazı ayakta kıl”60 buyurmuştur.

3) Kıraat: Farz namazların iki rek’atinde, vitir ve nâfile namazların bütün rek’atlerinde bir ayet olsun Kur’an okumak farzdır. Ayette; “O halde, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun”61 buyurulur. Hz. Peygamber (s.a.s) bir sahabîye namazı tarif ederken; “... Sonra Kur’an-ı Kerim’den kolayına gelen yeri oku.”62 buyurmuştur.

4) Rukû’: Namazda ellerin dizlere ermesiyle, sırt ve baş aynı seviyede olacak

şekilde eğilmektir. Ayette şöyle buyurulur: “Ey iman edenler! Rukû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin.”63 Hadiste de şöyle buyurulmuştur: “... Sonra vücudun sükûnet bulacak şekilde rukû yap.”64

5) Sücûd: Secde etmek demektir. Kur’an-ı Kerim’de; “Ey iman edenler! Rukû edin, secde edin”65 buyurulur.

6) Kade-i Ahire: Son oturuş demektir. Namazın sonunda “et-Tehiyyat”ı okuyacak kadar oturmak farzdır. Şu ayetin genel anlamı buna delildir: “Onlar ayakta iken, otururken, yanları üzere yatarken Allah’ı zikrederler”66 Hz. Peygamber, Abdullah b. Mes’ûd’a namazı tarif ederken; “Sen ‘Tehıyyât’ı okuduğun veya son oturuşu yaptığın zaman namazın tamam olmuştur.”67 buyurmuştur.

Otuz iki farzı bu şekilde topluca ve kısa olarak verdikten sonra, aşağıda iman esaslarından başlamak üzere açıklayacağız. İmkân olduğu ölçüde hükümlerin dayandığı delilleri ve kaynaklarını da vermeğe çalışacağız.

I - ALLAH’A İMAN

1) Yüce Allah ve Güzel İsimleri:

Kâinatı ve kâinatta bulunan tüm varlıkları yaratan, koruyan, yöneten ve devam ettiren Allahü Teâlâ’dır. O, başlangıcı olmayan, sonu bulunmayan, açıkta olan, gizli bulunan, herşeye gücü yeten, herşeyi bilen, işiten, gören, dileyen ve dilediğini yapandır. Allah araz olmadığı gibi, cisim, cevher, sûret ve şekil de değildir. Bir şeyin parçası, cüz’ü ve bileşiği de değildir. Sınırı yoktur, cins ve keyfiyet ile nitelenemez. Mekândan münezzehtir, üzerinden zaman geçmez. Her yerde her an bulunur ve her şey O’nun gözü önündedir. O, gözleri görür, fakat gözler O’nu idrak edemez. Hiçbir şey O’na benzemez. Eşi, dengi ve benzeri yoktur. Bütün mülkün gerçek sahibi, emir ve hüküm koymada tek yetkili, övülmeye, itaat ve ibadet edilmeye lâyık en yüce varlık Allahü Teâlâ’dır.

“Lafza-i Celâl” denilen Allah kelimesi, Cenab-ı Hakk’ın zat, sıfat ve fiillerini hep birlikte ifade eder. Bütün kemal sıfatları bu kelimede toplanmıştır. Dilcilerin kuvvetli görüşüne göre, bu kelime arapça olup, herhangi bir kelimeden türemiş

değildir. Yalnız Cenâb-ı Hakk'a ait özel isimdir. İkil veya çoğulu yoktur. Bir dilde, cinsleri olan varlıkların isimleri çoğul yapılabilir. Ancak çeşitli dillerde Allahü Teâlâ'nın ayrı ayrı isimleri olabilir. Türkçe'de Tanrı; Farsça'da Hudâ; İngilizce'de God; Fransızca'da Dieu gibi. Bu isimler "Allah" gibi özel isim olmayıp; İlâh, Rab, Ma'bud gibi cins isimlerdir. Arapça'da ilâhın çoğuluna "âlihe"; rabbın çoğuluna "erbâb"; Farsça'da Hudâ'nın çoğuluna "Hudâyân" denildiği gibi, Türkçe'de de "ilâhlar, rabler, ma'budlar ve tanrılar" şeklinde çoğul yapılır. Bu yüzden de tanrı kelimesi, tam olarak Allah kelimesinin yerini tutmaz.

Meselâ; İslâm'ın temel ilkesi olan, "Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka ilâh yoktur)", tevhid kelimesi, terceme edildiği zaman"(İlâhtan başka ilâh yoktur)" şeklini alır ki, Allah kelimesi "ilâh" kelimesiyle terceme edilmiş bulunur. Bu da yanlış bir terceme olur. Çünkü ilâh cins isim, Allah ise özel isimdir. "Tanrıdan başka Tanrı yoktur" tercemesinde de aynı yapıyı görmek mümkündür. Ancak bu durum, yüce yaratıcı kastedilerek başka isimlerin kullanılamayacağı anlamına gelmez. Cenâb-ı Hakk'ın doksan dokuz isminin bulunması ve Kur'an-ı Kerim'de en güzel isimlerin O'na ait olduğunun bildirilmesi1, bu isimlerden arzu edilenle veya istenilecek konuya uygun olarak seçilecek bir isimle dua etmenin caiz olduğunu gösterir. Bu isimlerin başka dile tercemesi mümkündür. Bunlardan herbiri Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarıyla yakından ilgili ve genel olarak onlardan alınan isimlerdir.

Ebu Hureyre (r.a)'den nakledilen bir hadiste Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah'ın yüz'den bir eksik, yani doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları zikrederse cennete girer. Allah tektir, tek olanı sever"2 Cenâb-ı Hakk'a, bu isimlerle hitab ederek dua edilmesi, duanın kabulüne sebep olur. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bu isimlerle duâ edin."3

Âyet ve hadislerden tespit edilen Cenâb-ı Hakk'ın doksan dokuz ismi şunlardır:

1) Allah, 2) Rabb, 3) Rahman, 4) Rahim, 5) el-Melik, 6) el-Kuddûs, 7) es-Selâm, 8) el-Mü'min, 9) el-Müheymin, 10) el-Aziz, 11) el-Cebbâr, 12) el-Mütekebbir, 13) el-Hâlık, 14) el-Bârî, 15) el- Musavvir, 16) el-Gaffâr, 17) el-Kahhar, 18) el,Vehhâb, 19) er-Razzâk, 20) el-Fettâh, 21) el-Alim, 22) el-Kâbıd, 23) el-Bâsıt, 24) el-Hâfıd, 25) er-Rafi', 26) el-Muizz, 27) el-Müzill, 28) es-Semi', 29) el-Basîr, 30) el-Hakem, 31) el-Adl, 32) el-Latîf, 33) el-Habîr, 34)el-Halîm, 35) el-

Azîm, 36) el-Gafûr, 37) eş-Şekûr, 38) el-Aliyy, 39) el-Kebir, 40) el-Hâfız, 41) el-Mukît, 42) el-Hasîb, 43) el-Celîl, 44) el-Kerîm, 45) er-Rakîb, 46) el-Mucîb, 47) el-Vâsî, 48) el-Hakîm, 49) el-Vedûd, 50) el-Mecîd, 51) el-Bâis, 52) eş-Şehîd, 53) el-Hakk, 54) el-Vekîl 55) el-Kavî, 56) el-Metîn, 57) el-Velî, 58) el-Hamîd, 59) el-Muhsî, 60) el-Mübdî, 61) el-Mu'îd, 62) el-Muhyî, 63) el-Mümît, 64) el-Hayy, 65) el-Kayyûm,66) el-Vâciîb, 67) el-Vâhid, 68) es-Samed, 69) el-Kadir, 70) el-Muktedir, 71) el-Mukaddim, 72) el-Muahhir, 73) el-Evvel, 74) el-Ahir, 75) ez-Zâhir, 76) el-Batın, 77) el-Vâlî, 78) el-Müteâl, 79) el-Birr, 80) et-Tevvâb, 81) el-Müntekim, 82) el-Afüv, 83) er-Raûf, 84) Mâlikü'l-Mülk, 85) Zü'l-Celâli ve'l-İkram, 86) el-Muksit, 87) el-Câmi', 88) el-Gani, 89) el-Mâcid, 90) el-Mâni', 91) en-Nûr, 92) el-Hâdî, 93) el-Bedî', 94) el-Bâkî, 95) el-Vâris, 96) er-Reşîd, 97) es-Sabûr, 98) ed-Dâr, 99) en-Nâfi' 4

İnsanda Allah fikri ve kutsal bir varlığa bağlanma meyli fıtrî ve doğuştandır. Nitekim Adem (a.s)'in birtakım isim ve bilgilerle mücehhez kılınması ve yeryüzünde Allah'ın bir halifesi yani yeryüzünde O'nun adına hareket edecek bir temsilcisi olarak gönderilmesi bunu gösterir.5

Peşin hükümlerden arınmış ve objektif düşünme yeteneği kazanmış olan akıl, Allah'ın varlığını kavramakta güçlük çekmez. Özellikle yalnızlık ve felâket anlarında ruhun derinliklerindeki bu duygu kendini gösterir.

Kur'an-ı Kerim'de büyük bir sıkıntı, felâket ve darlıkla karşılaşan kimsenin Allah'a yönelişi şöyle tasvir edilir: "İnsana bir zarar dokunduğu zaman yan üstü yatarak veya otururak yahut ayakta bize yalvarır. Fakat biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendine dokunan bir zarardan dolayı bize hiç yalvarmamış gibi, eski yoluna döner gider."6

Deniz yolculuğunda karşılaşılan sıkıntılar da yolculara daima Allah'ın varlığını hatırlatır. Ayetlerde bu durum şöyle ifade buyurulur: "Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide olduğunuz zamanı düşünün: Gemiler, yolcuları hoş bir rüzgârla alıp götürdüğü ve yolcular bununla sevindikleri bir sırada, birden gemiye, şiddetli bir kasırga gelip de, her yerden gelen dalgalar onları sardığı ve artık kendilerinin tamamen kuşatıldıklarını, (bir daha kurtulamayacaklarını) sandıkları zaman, dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na yalvarmaya başlarlar: "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, şüphesiz şükredenlerden olacağız." (derler). Fakat Allah onları selâmete erdirince de, bakarsın ki, yeryüzünde yine haksız yere taşkınlıklarda bulunuyorlar."7

Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünmek, bunların bir rastlantı sonucu var olamayacağını anlamak için yeterlidir. Gök cisimlerinin dengeli hareketi, galaksilerin akla durgunluk veren büyüklüğü ve ince hesaplarla uzaydaki seyirleri sonsuz kudret sahibi Allah'ın varlığını gösteren delillerdir. Dünyamızdan 1,3 milyon kat daha büyük olan güneşin uzayda her metre kareye 167.400 beygir gücü kadar enerji yayması, bu enerjilerin ancak, iki milyonda biri'nin dünyamıza ulaşması, bu dev enerji kaynağının büyük yıldızlar safına bile girmemesi, bize evrenin büyüklüğü ve onu yaratanın yüceliği hakkında bir fikir vermektedir. Saniyede üçyüz bin kilometre hızla giden ışık üzerinde düşündüğümüzde, dünyamıza 150 milyon km. kadar uzaklıkta bulunan güneşin ışığı 7,5-8 dakikada dünyamıza ulaşırken, en yakın sayılan kutup yıldızı ışığının 40 yılda ulaşması ve dünya yaratılalıdan beri halen ışığı dünyamıza ulaşamamış uzaklıktaki yıldızların belirlenmiş olması, pozitif bilimin Allah'a imanı güçlendiren verilerindendir.

İnsan, yer ve göklerin yaratılışı üzerinde düşünmeye teşvik edilir. Ayetlerde şöyle buyurulur: "Onlara, gökleri ve yeri kimin yarattığını sorsan, şüphesiz; 'Allah' derler. Sen de; 'el-hamdü lillâl (Hamd, Allah'a mahsustur)' de".8 "De ki göklerin ve yerin rabbi kimdir? De ki: "Allah'tır"9

"Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Onu, nasıl yapmış ve nasıl süslemişiz? Onda hiçbir çatlak yoktur. Ve yeri nasıl uzatmışız, tespit edici kazıklar atmışız ve orada gönül açan her türlü çifti bitirmişiz. Bütün bunlar, Allah'a yönelen her kul için bir ibret ve öğüttür."10

Yüce Allah'a imanın her türlü şüpheden arınmış olması gerekir. Bu konuda her şüphenin karşısında, bu şüpheyi kaldıracak delil bulunur. Bu arada yetmiş iki delille Allah'ın varlığını ispat edecek olan bir âlimin meclisine koşan topluluğa yol kenarındaki yaşlı kadının verdiği şu cevabı dikkate almak gerekir: "Demek ki, bu âlimin Allah'ın varlığı üzerinde yetmiş iki şüphesi varmış, biz Allah'ımıza delilsiz teslim olmuşuzdur."

Diğer yandan bütün delillerin ve yaratma zincirinin Cenâb-ı Hakk'a bağlanıp, daha ilerisinin düşünülmemesi gerekir. "Allah bütün varlıkları yarattı, fakat Allah'ı kim yarattı?" gibi bir soru yersizdir. Çünkü Allah Teâlâ ezelîdir, başlangıcı yoktur, doğmamış ve yaratılmamıştır. Akıl, sonradan var olmuş şeylerin, bir var edene muhtaç olduğunu ve bu zincirin Allah'ta sona ermesi gerektiğini kabul ve ispat etmiştir. Şeytanın kendisine bu şekilde bir vesvese

verdiğini söyleyen bir sahabiye Rasulullah (s.a.s); “Ben Allah’a iman ettim” demekle yetinmesini tavsiye etmiştir.11

2) Allah’ın Sıfatları:

Alemlerin yaratıcısı ve Rabbi Olan Allah’ın güzel isimleri yanında, eşsiz ve benzersiz sıfatları vardır. Allah’a imanın bu sıfatlara imanı da kapsaması gerekir. Çünkü Cenâb-ı Hakk’ı bilmek sıfatlarıyla olur.

Allah’ın sıfatları ile yaratıklarının sahip olduğu sıfatlar birbirinden farklıdır. Herşeyden önce yaratıklara bazı nitelikleri veren yine Allah’tır. Ancak bu nitelik ve yetenekler varlıklarda sınırlı, vasıtalı ve sonuç olarak Allah’ın yaratması ve yardımıyla iş görebilir.

Allah’ın sıfatları zâtî, sübûtî ve fiilî olmak üzere üçe ayrılır:

a) Zâtî Sıfatlar:

Allah’ın zatıyla birlikte olan, ondan ayrı kabul edilmeyen sıfatlardır. Bunlara “selbî sıfatlar” da denir. Bunlar, Allah’ın yüceliğine, kemaline aykırı, ters gelen sıfatları O’ndan kaldırdığı ve bütün noksan sıfatlardan tenzih ettiği için bu adı almıştır.

Zâtî sıfatlar altı tane olup; vucûd, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetün li’l-havâdis ve kıyam binefsihidir.

aa) Vücûd:

Bu sıfat, Allah’ın var olduğunu ifade eder. Buna “sıfat-ı nefsiye” de denir. Allah olmasaydı hiçbir şey var olamazdı. Kâinâtın varlığı O’nun varlığına en büyük şahittir. Hiçbir şey ne kendi kendine var olabilir ve ne de yok olabilir. Allahü Teâlâ’ya; varlığının mutlak gerekli olması, var olmayışının mümkün bulunmaması sebebiyle “Vâcibu’l-vücûd” denir.

Varlığın zıddı olan yokluk, Allahü Teâlâ için düşünülemez. Allah’ın varlığı başka bir varlık vasıtasıyla olmayıp, ilâhi vücûdu zâtının gereğidir. Yukarıda,

Allahü Teâlâ'nın varlığı ile ilgili olarak zikrettiğimiz deliler "vücûd" sıfatının da delilleridir.

bb) Kıdem:

Kıdem, başlangıcı olmamak demektir. Allahü Teâlâ'nın öncesi ve başlangıcı yoktur. O kadîm ve ezelîdir. Geçmişe doğru ne kadar gidilirse gidilsin Allah'ın var olmadığı bir zaman düşünülemez. Eğer Allah ezelî olmasaydı, sonradan meydana gelmiş olması gerekirdi. Her sonradan olanın bir yaratıcıya ihtiyacı vardır. Allah'ın varlığı, zatının icabıdır, yani varlığı kendindendir. Çünkü O, Vâcibü'l-vücûd'dur.

Allah'ın ezelî sıfatları: Hayat, ilim, sem' basar, kudret, kelâm, irade ve meşiyyet, yaratma ve rızık verme'dir.12

Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın ezelî oluşu şöyle beyan edilir: "O, herşeyden öncedir, kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı sondur, varlığı açıktır, gerçek mahiyeti (yaratılanlar için) gizlidir. O herşeyi bilir."13

Sonuç olarak dünyada ve evrende bütün varlıkların öncesi, bulunmadıkları bir zaman vardır. Allahü Teâlâ ise zaman ve mekândan münezzeh olarak vardır. Zaman kavramı, dünyanın , bazı gezegen, yıldız, yıldız kümesi veya galaksilere göre ortaya çıkan bir süreçtir. Allah için zaman düşünülemeyince geride, evvel ve ahir kalır ki, bu da ezel ve ebedi, başka bir deyimle kıdem ve bekayı ifade eder.

cc) Bekâ:

Sonu olmamak demektir. Allah ebedîdir, varlığının sonu yoktur. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Yeryüzündeki her şey yok olucudur, fanidir. Celâl ve ikram sahibi olan Rabbinin varlığı ise ebedidir."14 "O, evvel ve ahirdir."15 Bu ayetler, Allah'ın ebedî olduğuna delâlet eder.

Varlığını devam ettirememe acizliktir. Acizlik ise eksikliktir. Allah bütün eksikliklerden münezzehtir. O, sonsuz kudret sahibidir. O'nu yok edecek bir güç mevcut değildir.

dd) Vahdaniyyet:

Allah’ın bir tek olması demektir. Allah, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tektir.

Allah’ın zatı cüz ve parçalardan oluşmamıştır, cisim değildir, eşi ve benzeri yoktur. Yarattıklarına benzemez. Allah’ın sıfatları da, yaratıklarının sıfatlarına benzemez. Fiillerinde tek oluşu, yaratmada tek olması demektir. Yoktan var etme anlamında yaratma Allah’a aittir.

Allah’ın bir tek oluşu İhlâs suresinde şöyle ifade buyurulur: “De ki: O Allah bir tektir. Allah hiç bir şeye muhtaç değil, herşey O’na muhtaçtır. O doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O’na denk değildir.”16

Kâinatı yaratan ve yöneten birden fazla ilâh olsaydı, farklı yönde istek ve iradeleri olunca, birisinin dediği gerçekleşir, diğeri aciz kalırdı. Aciz kalan ise ilâh olamaz. İlâhlar arasındaki bu tezatlar kâinatın düzenini bozardı. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle belirtilir: “Yerde ve gökte, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök harap olurdu”17 “Allah’tan başka bir yaratıcı var mıdır”18 “Bugün mülk kimindir? Bir olan, her şeye hâkim ve kahhâr olan Allah’ındır.”19

Alemde bir düzenin oluşu ve bozulmadan devam edişi, bir tek Allah’ın eseridir. İlâhta birlik, evrende birliği, uyum ve düzeni getirmiştir. Allah’ın ortağı bulunsa bu düzen bozulurdu. Ayette şöyle buyurulur: “O’nunla birlikte hiçbir ilâh yoktur. Eğer olsaydı, şüphesiz her tanrı kendi yarattığını kabullenir ve korur, kimisi de diğerine galebe ederdi.”20

İnsanlar tarih boyunca zaman zaman yollarını şaşırarak Allah’ın yanında başka tanrılara da yer vermişlerdir. Buna “şirk (ortak koşma)” denir. Bunu yapana da “müşrik” adı verilir. Şirk koşmak iki türlü olabilir:

1) Allah’ın yanında başka bir varlığı da tanrı kabul etmek. İnsan, put, ağaç, hayvan vb. şeyler gibi.

2) İbadetlerde ve amellerde Allah’a eş, ortak koşmak. Amellere riya, gösteriş karıştırmak gibi.

Allah, müşriklerin nitelendirmesinden münezzehtir. O, çocuk edinmemiştir.

O’nun yanında başka bir ilâh yoktur. Olsaydı, yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde belirtiler ortaya çıkar, evrende düzensizlikler görülürdü.

Kur’an-ı Kerim’de hıristiyanların şirkinden şöyle söz edilir: “Allah üç ilâhtan üçüncüsüdür, diyenler şüphesiz kâfir olmuşlardır.”21 Buna göre, ilâhı; Allah, Mesih İsa ve Rûhu’l-Kudüs olarak üç ilâhı birlikte kabul eden (teslise inanan) hıristiyanlar vahdaniyet inancından uzaklaşmışlardır. “Şüphesiz, Allah Meryem oğlu Mesih İsa’dır, diyenler kâfir olmuştur”22 ayeti de, onların Allah’a “oğul” isnad ederek düştükleri başka bir şirk halini belirtir.23

Hristiyanların benimsediği gibi üç tane ilâh bulunsaydı, aralarında evreni ve merkez gücü ele geçirmek için bir mücadele kaçınılmaz olurdu. Şu ayette böyle bir varsayımın sonucuna işaret edilir: “De ki; eğer dedikleri gibi Allah’la beraber tanrılar bulunsaydı, o takdirde hepsi arşın sahibi olmaya yol ararlardı. O, onların bu söylediklerinden münezzehtir. Yücedir. Uludur.”24

ee) Muhâlefetün li’l-Havâdis:

Allah’ın, sonradan yaratılan varlıklara benzememesi demektir. Allah hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey de Allah’a benzemez. Allah’ın zâtî sıfatlarla yaratıklara benzemesi mümkün değildir. Allah kadimdir, ezelidir. Varlıklar ise sonradan meydana gelmişlerdir. Allah ebedîdir, bâkîdir. Varlıklar ise sonludurlar, ölümlüdürler. Diğer yandan varlıklar bir takım cüz ve parçalardan oluşmuşlardır. Cenâb-ı Hakk’ın zatı için böyle bir şey söz konusu değildir.

Biz, yüce Allah’ı nasıl düşünürsek düşünelim. O, bizim düşündüğümüz, tasavvur ettiğimiz şekillerin hiç birisine benzemez. Çünkü insan, gördüğü, duyduğu ve bildiği varlıkları tasavvur edebilir. Bunlar sonradan yaratılan varlık ve şekiller olur. Allah ise sonradan yaratılanlara benzemez. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Göklerin ve yerin yaratıcısı size içinizden eşler, çift çift hayvanlar var etmiştir. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.”25

Allah’ın yaratılanlara benzememesi sıfatı; diğer varlıklarda bulunan cisimlik, cevherlik, arazlık, cüz ve parçalardan oluşma, yemek, içmek, oturmak, uyumak, üzüntülü, kederli veya sevinçli olmak gibi sıfatlardan da uzak olduğunu ifade eder. Bazı ayetlerde zikredilen “Allah’ın eli”, “Allah’ın yüzü”, “Allah’ın arşı

istivâ-istilâ etmesi” gibi ifadeler Allah’ın başka varlıklara benzediğine delâlet etmez. Bunlar mecaz anlamında kullanılmıştır. Allah’ın eli: Allah’ın kudreti; Allah’ın yüzü: O’nun zâtı; Arşın üzerine oturma ise: Arşa hakim olma, hükmünü geçirme anlamlarındadır.26

ff) Kıyam Binefsihî:

Varlığı kendisinden olmak demektir. Allahu Teâlâ’nın varlığı kendisin-den olup başkasından değildir. Herşey kendisi dışında bir varlığın yaratmasına muhtaç olduğu halde, Allah, kendisini yaratacak bir yaratıcıya, oturacağı bir yere, mekâna veya başka bir varlık, cisim veya güce muhtaç değildir. O, Vâcibü’l-Vücûddur. Varlıklar mümkün ve vâcib olmak üzere ikiye ayrılır. Allah’ın dışında bütün görülen veya görülmeyen varlıklar mümkün varlıklardır. Bunların varlıkları ile yoklukları eşittir. Allah dilediği için var olmuşlardır. Yok olmalarını dilerse, o anda yok olurlar. Kur’an-ı Kerim’de varlıkların bu özelliği şöyle ifade buyurulur: “Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya kadir değil midir? Elbette kadirdir. Her şeyi yaratan ve her şeyi hakkıyla bilen O’dur. O, bir şeyin olmasını dilediği zaman, O’nun emri sadece “Ol” demektir. O da hemen oluverir.”27

İşte bu varlıkların yaratıcısını akıl zorunlu olarak kabul eder. Bu yüzden de Allah’ın varlığı “vâcib”tir. Akıl başka türlüsünü kabul etmez.

Allah’ın varlığı kendi zâtının gereğidir. O, kendisini Kur’an-ı Kerim’de ne şekilde tanıtmışsa, O’nu o şekilde bilmek ve tanımak zorunluluğu vardır. Yüce Allah’ın kendisini en güzel tanıttığı ayetlerden birisi Ayete’l-Kürsî’dir. Onda şöyle buyurulur: “Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, diri, kendi zatıyla mevcut ve yaratıklarını koruyup idare edendir. O’nu ne uyuklama ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde olanlar O’nundur. O’nun izni olmadan, katında kim şefaat edebilir? O, insanların geçmişlerini ve geleceklerini bilir. İnsanlar ise, O’nun ilminden, O’nun dilediğinin dışında bir şey kavrayamazlar. O’nun hükmü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yeri ve göğü koruyup gözetmek, O’nun için zor değildir, o yücedir, büyüktür.”28

Kısaca açıkladığımız bu zâtî sıfatların zıddı Allahü Teâlâ için düşünülemez. Vücûdun zıddı, yokluk; kıdemin zıddı sonradan olmak; bekânın zıddı fena, son bulmak; hiç bir şeye benzememenin zıddı başka varlığa benzemek; vahdaniyetin

zıddı, birden fazla olmak; kıyamın zıddı başkasına muhtaç olmak; Allahü Teâlâ için muhal, imkânsız sıfatlardır.29

b) Sübûtî Sıfatlar:

Subûtî sıfatlar zatî olmayıp, zatıyla birlikte bulunan sıfatlardır. Cenâb-ı Hakk, bunların zıdlarıyla da nitelendirilemez. Subûtî sıfatlar zat olmamakla birlikte zattan ayrı da düşünülemezler. Bu yüzden söz konusu sıfatlar için "Allah'ın aynı değildir, gayrı da değildir" denmiştir. Zatın aynı kabul edilse, sıfatları inkâra giden bir yol açılır, gayrı kabul edilse Allah'ın zatında kesret, çokluk söz konusu olur. Bu yüzden; "Sübûtî sıfatlar, Allah'ın zatının ne aynıdır, ne gayrıdır" denmiştir.30

Subûtî sıfatları Maturîdî kelâmcıları 8, Eş'arî kelamcılar ise 7 tane kabul ederler: 1) Hayat, 2) İlim, 3) Semi', 4) Basar, 5) İrade, 6) Kudret, 7) Kelâm, 8) Tekvîn. Eş'ariler tekvini (yaratma), kudret sıfatıyla birlikte değerlendirirler. Bu sıfatlar üzerinde kısaca duracağız.

1. Hayat:

Allah'ın diri olması demektir. Günlük hayatta, bir fiil, hareket ve eylemi ancak diri olan varlığın yapabildiğini görürüz. Ölünün bir hareketi görülmez. Allah'ın diriliği, yaratıklarda görülen ve maddenin ruh ile birleşmesinden doğan geçici ve maddî bir dirilik olmayıp, başlangıcı ve sonu bulunmayan bir dış etken ve desteğe de muhtaç olmayan diriliktir. Ölüm bir noksanlık sıfatıdır. Allah ise noksanlıklardan uzaktır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın diri olduğu belirtilmiştir: "Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, daima diri olan ve yarattıklarını koruyup idare edendir."31 "Ölmek şanından olmayan, daima diri olan Allah'a dayan."32

2. İlim:

İlim, Allahü Teâlâ'nın herşeyi bilmesi demektir. Allah alîmdir. Olmuşu, olanı ve olacak şeyleri gerek bütün halinde ve gerekse parça ve ayrıntı olarak bilir. Bu bilgi bir araç ve alete bağlı değildir, Cenâb-ı Hakk'la birlikte vardır, ezelî ve

ebedîdir. O'nun ilmi insanların ilmi gibi sınırlı, düşünce, tefekkür ve muhâkemeye dayalı bir ilim değildir. Ezelî ve ebedîdir.

Bazı filozofların, "Allah cüz'î şeyleri bilmez" iddialarını kelâmcılar reddetmiştir. Çünkü böyle bir düşünce tarzı, Allah'a noksanlık isnat etmek olur. Allah ise, bütün noksanlıklardan uzaktır.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

"Siz, sözlerinizi gizleseniz de açıklasanız da birdir. O, kalblerde olanı bilir. Yaratan, yarattığını bilmez mi? O, latîftir, herşeyden haberdardır."33 "Şüphesiz, Allah herşeyi çok iyi bilir"34 "O, gözlerin hain bakışlarını ve kalblerin gizleyeceği herşeyi bilir."35

Allah'ın ilminin genişliği ayet-i kerimelerde şöyle ifade buyurulur:

"De ki: 'Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa Rabbimin sözleri bitmeden denizler biter, bir o kadar denizi yardım olarak katsak da..."36 "Yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa ve yedi deniz daha katılsa da yazılsa, Allah'ın kelimeleri bitmezdi."37

Varlıkların yaratılışında görülen ince hesap, denge, mantık, hikmet ve fizik kurallar, bunları yaratıp yönetenin herşeyi bilmesini gerektirir.

3. Semi':

Allah'ın işitme sıfatıdır. Allah her şeyi işitir, en gizli sesler, hareketler O'nun işitmesinin dışında kalmaz. Allah'ın işitmesi diğer canlıların işitip bilmesine benzemez. Diğer varlıklar işitebilmek için kulak, ses, sesi ileten hava titreşimi ve tel gibi aracılara ihtiyaç duydukları halde, Allah bir aracıya muhtaç olmaksızın duyar. İşitme sıfatı Kur'an-ı Kerim'de genellikle görme (basar) veya bilme sıfatıyla birlikte zikredilmektedir. "Allah işitici ve görücüdür."38 "Allah işitici ve herşeyi bilicidir."39

4. Basar:

Allah'ın görme sıfatıdır. Allah herşeyi görür. O'nun görmesinden hiçbir şey gizli kalamaz. Birşeyi görmesi, başka bir şeyi görmesine engel değildir. Bu sıfatın

zıddı görmemektir. Görmemek acizliktir. Allah bu gibi eksikliklerden uzaktır. Diğer canlıların görmesi, göz organının ve ışığın bulunması, arada görmeyi önleyen bir engelin olmaması gibi şartlara bağlıdır. Allah'ın görmek için böyle bir şeye ihtiyacı yoktur.

5. İrade:

İrade, Allah'ın dilemesi demektir. Bir şey üzerinde karar kılarak, onu yapmaya azmetmeğe "irade" denir. Allah irade sahibidir ve yaptığı işlerde muhtardır. O'nu herhangi bir işi yapmaya zorlayacak bir güç yoktur. Allah tam ve kâmil bir iradeye sahip olduğu için, bu kâinatı ezelî olan iradesine uygun olarak yaratmıştır. Kâinatta olmuş, olacak ne varsa, hepsi Allah'ın dilemesi ve irade etmesiyle olmuştur ve olacaktır. O'nun her dilediği olur, dilemediği ise olmaz.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Senin Rabbin dilediğini mutlaka yapar"40. Hz. Meryem, bir erkekle ilişkisi olmadığı halde, nasıl çocuk doğuracağını sorunca, Cenâb-ı Hak; "Bu böyledir. Allah dilediğini yaratır. O bir şeyin olmasına hükmedince, ona sadece 'ol' der ve o da hemen oluverir"41 buyurur. Bazan irade yerine eş anlamlısı olan "meşiyyet" terimi de kulanılır.42

6. Kudret:

Allah'ın herşeye gücünün yetmesi demektir. İrade sahibi olan Yüce Allah, her şeye yeten bir güce sahiptir. Böylece, iradesini yönelttiği şeyi dilediği anda ve nitelikte yaratır veya bu gücüyle var olan şeyi yok da edebilir. O'nun kudreti ilmine ve iradesine uygun olarak tecelli eder. Allah'ın kudreti ezelî ve ebedîdir, varlığı ve yokluğu mümkün olan varlıklara yönelir.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Göklerin ve yerin gaybını sadece Allah bilir. Kıyametin kopuşu, ancak bir göz kırpması veya daha kısa bir zaman kadardır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir."43 "O, yaratıkları dilediği kadar arttırır. Şüphesiz Allah, her şeye kadirdir."44

7. Kelâm:

Allah'ın konuşması demektir. Allahü Teâlâ ses, harf, kelime veya cümleye muhtaç olmaksızın konuşma, söyleme sıfatına sahiptir. Allah'ın bir takım

peygamberlere gönderdiği semavî kitaplarla, Kur’an-ı Kerim’deki; “Allah Musa ile de bizzat konuştu”45 ayeti “kelâm” sıfatının delilleridir.

Kur’an-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk’ın kelâm sıfatının tecellisidir ve Allah kelâmıdır. Allah’ın kelâm sıfatı kadimdir, ezelidir. Ancak ellerde dolaşan, okunan, yazılan Kur’an, lafız, harf, nazım ve yazı olarak kadim değildir. Ehl-i sünnet, Kur’an-ı Kerim’in kelâm-ı zat-ı ilâhî olması bakımından mahluk olmadığı, ezelî olduğu esasını benimsemiştir.46

8. Tekvîn:

Allah’ın yaratma, yoktan var etme sıfatıdır. Bu sıfat da diğerleri gibi ezelîdir. Allah bu sıfatıyla herhangi bir şeyi yok iken var eder, var olanı da yok eder. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, sözümüz ona ‘ol’ dememizdir ve hemen olur”47 Yaratmak gibi, rızık vermek, azap etmek, diriltmek, öldürmek gibi bütün fiilleri tekvîn sıfatına bağlıdır.

c) Fiilî Sıfatlar:

Allahü Teâlâ’nın yukarıda açıkladığımız zatî ve sübûtî sıfatlarından başka rızık verme, ihsan ve ikramda bulunma, rıza, muhabbet, gazap, öldürme ve diriltme gibi zıdlarıyla vasıflanması mümkün olan fiilî sıfatları vardır. Bu sıfatlar da ezelî ve kadimdir.

II - MELEKLERE İMAN

1. Melek Kavramı:

Allahü Teâlâ melekleri nurdan, cinleri ateşten ve insanı topraktan yaratmıştır. Meleklerin yaratılması insandan öncedir. Kur’an-ı Kerim’de buna şöyle işaret edilir:

“Rabbin Meleklere: ‘Ben yeryüzünde bir halife (insan) yaratacağım’ demiştir. Melekler: ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz seni överek yüceltiyor ve seni takdisde bulunuyoruz’ dediler. Allah:

‘Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim’”48 buyurdu.

Allahü Teâlâ, vahyini, peygamberlerine ve dolayısıyla insanlara melek aracılığı ile gönderdiği için meleklere iman, peygamberlere imandan önde gelir. Bu, iman esaslarının belirlendiği Cibril hadisinde böyle olduğu gibi49, Kur’an-ı Kerim’de de aynı sıra gözetilir: “Peygamber, Rabbi tarafından indirilene inandı. Müminler de inandılar. Herbiri Allah’a, Meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandılar.”50

Melekler semada bulunurlar ve Allah’ın bir emri ile, çeşitli görevler için inerler. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Biz ancak Rabbinin buyruğu ile ineriz, geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O’na mahsustur. Rabbin unutkan değildir.”51

Melekler nûranî, latîf varlıklar oldukları için görünmezler, vücutları cismanî olmadığından idrak edilmezler ve hissedilmezler. Onlar tabiat ötesi varlıklar olup, gerçek niteliklerini ancak Allah bilir. Nasslarda onların özellikleri ve görevleriyle ilgili sınırlı bilgiler verilmiştir. Buna göre; melekler günah işlemezler, nefsani ve şehvanî duygulara sahip değildirler, erkeklik ve dişilikleri yoktur. Onlar insanlar gibi olmayıp, yemez, içmez ve uyumazlar. İnsan sûretine girebilirler. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Meryem’e Cebrail aleyhisselamın Hz. İbrahim’e de bir melekler topluluğunun insan suretinde geldiği bildirilir.52 Diğer yandan Hz. Peygamber’e (s.a.s) Cebrail (a.s) in insan suretinde geldiği ve bir takım sahabilerin onu gördükleri sahih hadislerle sabittir.53 Melekleri, aslî şekilleriyle ancak peygamberler görebilirler.

2. Meleklerin Görevleri:

Melekler, Allahü Teâlâ’ya ibadet ve itaat ederler. Onlar için isyan söz konusu değildir, emrolunanı yerine getirirler. Kendilerine hakim olan Allah’tan korkarlar. Daima iyinin ve iyiliğin yanında ve arkasındadırlar. Bunlardan dört büyük melek ve görevleri şunlardır:

a) Cebrâil:

Bu meleğe, Seyyidü’l- Melâike (meleklerin efendisi) de denir. Kur’an-ı Kerim’de “Ruhu’l-Emin”, “Ruhu’l-Kudus”54 ve “Ruh”55 gibi adlarla da anılır.

Allah ile peygamberleri arasında elçilik görevi yapar. Bütün peygamberlere Allah'ın vahyini bu Melek getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de O'nun bu önemli görevine şöyle işaret edilir.: "... Cebrail, Kur'an'ı, iman edenlere sebat vermek, müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi"56 Hz. İsa için de şöyle buyurulur: "Biz O'nu (İsa'yı) Ruhu'l-Kudüs'le destekledik"57

b) Azrâil:

Kur'an-ı Kerim'de "melekü'l-mevt (ölüm meleği)" diye nitelendirilen Azrâil (a.s.), eceli gelenlerin, Allah'ın izniyle ruhlarını almakla görevlidir. O'nun bu görevini Yüce Allah şöyle bildirir: "De ki; size memur olan ölüm meleği canınızı alacak ondan sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz."58

c) İsrâfil:

Kıyametin kopması ve yeniden diriliş için olmak üzere iki defa sûr üfürmekle görevlidir. Kur'an-ı Kerim'de, canlı varlıkların sonu olan bu olay şöyle ifadesini bulur: "(Birinci) sûr'a üfürülmüş, artık Allah'ın diledikleri dışında, göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüştür. Sonra sûr'a bir kere daha üfürülür. Onlar da hemen ayağa kalkarak bekleşirler."59

d) Mikâil:

Dünya ve dünya dışı bir takım fizik olaylarının, yağmur, rüzgâr ve ekinlerin bitmesi gibi oluşumların meydana gelmesinde görevli bir melektir. Kur'an-ı Kerim'de Mikâil (a.s)'dan şöyle söz edilmiştir: "Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibril'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki, Allah kâfirlerin düşmanıdır."60

Bu dört büyük melekten başka, çeşitli ibadet, taat ve işlerle görevli bir takım melekler daha vardır. Savaşlarda müminlere yardım etmeleri61, insanların amellerini yazmaları62, Allah'ı zikir ve tesbih etmeleri63, Allah'a itaatları64, peygamberlere salavât getirmeleri65, insanları gözetlemeleri66, müminler için dua etmeleri67 bu iş ve görevler arasında sayılabilir.

Bunlara, görevlerinin niteliğine uygun çeşitli isimler verilmiştir. "İlliyyûn-

Mukarrabûn”, “Hafaza”, “Münker ve Nekir”, “Hazene-i Cennet ve Hazene-i Cehennem”, “Kiramen Katibîn” bunlar arasındadır. Bu son melekler insanın yeryüzündeki tüm hareket, davranış, söz ve işlerini yazarak amel defterine tescil ederler. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Üzerinizde zaptedici melekler vardır. Onlar kerim yazıcılardır. İşlediklerinizi bilirler.”68

Bütün peygamberler ve semavî kitaplar meleklerin varlığını haber vermiştir. Meleklerin görülmemesi, gözlerimizin, onları görebilecek güç ve yeteneğe sahip olmayışından ileri gelir. Nitekim biz ruh, akıl ve nefis gibi fizik kesafeti bulunmayan manevî varlıkları da göremeyiz, fakat varlıklarından da bir şüphemiz bulunmaz. Mikrop da görülmüyor ama, mikroskopla görüntü ortaya çıkıyor. Mikrop keşfedilmezden önce, varlığını inkâr edenler mevcuttu. Fakat bugün görülüyor ve inkâr edilemez. Bu yüzden kafa gözünün göremediği bazı manevi varlıkları basiret, manevi göz veya kalb gözü açık olan kimsenin görmesi mümkündür.

3. Cinler:

Meleklerden ayrı olarak, yine latîf varlıklardan olan cinlerin varlığı Kitap ve Sünnetle sabittir. Tekili cinnî olup, cânn kelimesi cin ile eş anlamlıdır. Gûl ve İfrît cinlerin değişik türlerindendir.

Cinler, çeşitli şekillere girmeye elverişli biçimde güç işleri başarma yeteneğine sahip, hava veya ateşten yaratılmış akıllı varlıklardır. İnsanlar gibi yeryüzünde bulunurlar, müminleri ve kâfirleri vardır. İnsanlar gibi, Allah’ın emir ve yasaklarıyla yükümlüdürler, kendilerine peygamberler gönderilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Ey cin ve insan topluluğu; size, içinizden, ayetlerimi anlatan ve şu (kıyamet) gününüzün geleceğini haber verip sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?”69

Hz. Peygamber Ukaz panayırına giderken Nahle’de sabah namazını kıldırmış, bir grup cin gelip Kur’an dinlemiş ve müslüman olmuştur. Bu durum Rasulullah’a (s.a.s), Cin sûresinin ilk ayetlerinde haber verilmiştir.70 Abdullah b. Mes’ud (r.a.)’un naklettiğine göre, bir gece Rasulullah (s.a.s), aralarından kaybolmuş, şehir dışında vadilerde aranmasına rağmen bulunamamıştı. Sabah olunca Hira yönünden geldiğini gördüler. Allah elçisi durumu şöyle açıkladı: “Bana cinlerden bir davetçi geldi. Onunla beraber gittim. Onlara Kur’an

okudum.” (Kurtubî, el-Cami’ Li Ahkâmi’l-Kur’an, Beyrut, 1967, XIX, 2 vd.)

Cinler, yaratılış özellikleri bakımından, gelişmiş imkânlara sahip olmalarına rağmen düşünce seviyeleri, şuur olarak genel anlamda insanlardan geridirler. Karakterleri insandan zayıftır. Olumsuz ve zararlı davranışlara daha fazla meyillidirler. Fakat iyileri, dindar ve faziletli olanları da vardır. En büyük özellikleri, insanların zayıf tarafından veya zayıf zamanından yararlanarak, onları kendilerine tabi kılmak suretiyle istediklerini yaptırmaktır.71

Gaybı sadece Allah bilir. Cinler gaybı bilmez.72 Buna rağmen insanların bilmedikleri bazı şeyleri cinler bilebilir. Bunlar gayb’la ilgili değil, mevcut olan şeylerle ilgilidir. Yalnız insanlar o anda onu bilmemektedir. Diğer yandan cinlerin, meleklere görev dağıtımı sırasında kulak misafiri olarak dünya ile ilgili bazı sırları çalmaya çalıştıkları da olur. Onlar bazısı doğru da olabilen, ancak yalanlarla karışık bilgileri irtibatlı oldukları kişiye aktarabilirler. Bu şahıslara cinci ve büyücü denir. İslâm’da bu gibi cin işleriyle uğraşmak yasaklanmıştır.

Cinlerin erkek ve dişi olanları vardır. Evlenirler, çoğalırlar, yerler ve içerler. Yaşlanır ve ölürler. Onların ömrü kendi zaman birimleri itibariyle 60-70 yıl olmakla birlikte, dünya zaman birimine göre bu süre bin yıla kadar çıkabilmektedir. Cinlerin yaratılma sebebi de imtihan amacıdır. “Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım”73 ayeti buna delâlet eder.

Cinlerin yaratılışı türlü şekillere girmeye ve ağır işler görmeye elverişlidir. Nitekim, Hz. Süleyman, Belkıs’ın tahtını Yemen’den getirtmek isteyince İfrît adlı bir cin şöyle demiştir: “Daha sen yerinden kalkmadan ben sana onu getiririm, benim herhalde buna yetecek gücüm var”74 Süleyman (a.s) Kudüs’te, getirtilecek taht ise Yemen’de idi. Ancak daha sonra, bu tahtı, Allah’ın veli kullarından bir kul olan Asaf b. Berhiyâ, göz açıp kapayıncaya kadar getirmiştir. Bu durumu Cenâb-ı Hak şöyle beyan eder: “Nezdinde kitaptan bir ilim bulunan kimse: ‘Ben, onu sana göz açıp kapayıncaya kadar getiririm’ dedi.”75 Diğer yandan Süleyman Peygamber cinleri ağır ve güç işlerde çalıştırmıştır.76

4. Şeytan:

Şeytan cinlerden olup, şerrin, kötülüğün, dalâletin temsilcisidir. Allahü Teâlâ, Hz. Adem’e secde etmesini emrettiği zaman şeytanların babası olan İblis,

kendisinin ateşten, Adem'in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek Allah'a isyan etti. Kendisini Adem'den üstün görmesi nedeniyle gurura kapıldı ve kâfirlerden oldu.77

İblis ve onun zürriyetinden gelen şeytanlar Allah'ın rahmetinden kovulmuş, insanları doğru yoldan ayırmak ve onları kötülüğe sevketmek için kıyamete kadar mühlet verilmiştir.

Her insanın bir şeytanı vardır. Hz. Peygamber'in de kendisine musallat olan bir şeytanı varken, Cenâb-ı Hak ona yardım etmiş ve şeytanı müslüman olmuştur.78 Şeytanın görevleri altı maddede toplanabilir: a) Küfür, şirk, Allah ve Rasülüne isyan ettirme, b) Bid'ata sevketmek, c) Büyük günah işletmek, d) Küçük günahlarla meşgul etmek, e) Mübahlarla fazla uğraştırmak, f) Fazileti az olan amellerle oyalamak.

Allahü Teâlâ şeytana karşı mü'minleri uyarmış, ona uymamalarını istemiştir. Kur'an-ı Kerim'de şeytanın apaçık bir düşman olduğu belirtilir: "Şeytan şüphesiz sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman tutun. O, kendi yandaşlarını çılgın ateşlik kimseler olmaya çağırır"79

Şeytan ilk insan Hz. Adem'le Havva'yı yanıltmış ve cennetten çıkmalarına neden olmuştur. Bu gerçeği göz önünde tutarak, onun hile ve tuzaklarına karşı uyanık bulunmak gerektiği Kur'an'da şöyle ifade buyurulur: "Ey Adem oğulları! Şeytan, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak ananızı babanızı cennetten çıkardığı gibi sizi de şaşırtmasın. Sizin onları görmediğiniz yerlerden o ve taraftarları sizi görürler. Biz şeytanları inanmayanlara dost kılarız."80

Şeytanın ihlaslı müminler üzerinde bir etki ve nüfuzunun bulunmadığı belirtilir: "Şeytanın görevi ve vasfı insanı doğru yoldan çıkarmak olmakla birlikte onun mümin üzerinde bir yetkisi ve gücü yoktur. Mümindeki iman şeytanın vesvesesinin etkisini yok eder. Çünkü, doğrusu şeytanın, insanlardan yalnız Rablerine güvenenler üzerinde bir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir."81

Yeryüzünde iyi ile kötü, hayırla şer, imanla küfür arasındaki mücadele kıyamete kadar sürecektir. Daima iyiliğin yanında melek, kötülüğün arkasında da şeytan var olmaya devam edecektir. İnsanoğlu, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği irade gücünü

iyi yolda kullanmaya karar verir ve azmederse bu konuda Allah'ın yardımı tecelli eder. Bu ameli işlemek için kendisinde güç ve kuvvet bulur. Şer ve kötülük yönünde karar verirse, şeytanın desteğini arkasında bulur.

III- KİTAPLARA İMAN

Allahü Teâlâ, insanların dünyevî ve uhrevî mutluluklarını sağlamak için, peygamberleri aracılığı ile birtakım kitaplar göndermiştir. Bunlara "ilâhî kitap" veya "semâvî kitap" adı verilir. Kitaplar Yüce Allah'ın kelâm sıfatının tezahürü ve vahiy ürünüdür. Vahiy; Allah ile elçisi arasında cereyan eden bir konuşmadır. Dışarıdan vahiy alma olayına ashab-ı kiram tanık olmuşlardır. Vahiy alma hali geçince, Rasulullah'tan (s.a.s) dinleyerek, yazmışlar, ezberlemişler ve bugünkü Kur'an-ı Kerim meydana gelmiştir.

Allahü Teâlâ ilk insandan itibaren, toplumlara kitaplar göndermiştir. Bunlar bazan küçük, sayfalardan ibaret kitapçıklar olurken, kimi zaman da elimizdeki Kur'an gibi kâmil anlamda kitaplar olarak gelmiştir. İlk insan ve peygamber olan Hz. Adem'e 10 sayfa inmişti. 10 sayfa Hz. İbrahim'e, 50 sayfa Hz. Şit'e, 30 sayfa da Hz. İdris'e gönderilmiştir.

Kitaplar ise 4 tanedir. Tevrat Hz. Musa'ya, Zebur Hz. Dâvud'a, İncil Hz. İsa'ya, Kur'an Hz. Muhammed'e (s.a.s) Allah tarafından gönderilmiştir.

İlâhî kitap ve sayfaların aslı "levh-i mahfûz"dadır. "Korunmuş levha" anlamına gelen bu sıfat tamlaması Kur'an'da şöyle yer alır: "İnkârcıların yalanladıkları o kitap çok şerefli bir Kur'an olup, koruma altında bulunan bir levhadadır."82 İmam Gazzâli (ö.505/1111) bu konuda şöyle der: "Alemlerin yaratılışından sonuna kadar ne olup bitecekse Allah hepsini takdir ve kaza edip yazmıştır. Buna Kur'an-ı Kerim'de de geçtiği üzere, kâh "levh-i mahfuz", kâh "Kitab-ı Mübin", kâh "İmam-ı Mübin" denilir. Ayrıca levh-i mahfuz anlamında, "Kitab-ı Müeccel", "Kitab-ı Ma'lum", "Kitab-ı Hafiz", "Kitab-ı meknun" veya "Ümmü'l-Kitab" deyimleri de kullanılır.83

Dört ilâhî kitabı ana özellikleriyle açıklamaya çalışacağız:

A - Tevrat:

İslâm inancına göre inanılması gereken dört ilâhî kitaptan birincisi Hz. Musa'ya verilen Tevrat'tır. Tevrat Yahudilere tebliğ edilmek üzere Hz. Musa'ya indirilmiş olup, bu kitaba "Ahd-i Atik" adı da verilir. Kur'an-ı Kerim'de, özellikle Tevrat ve İncil ile ilgili geniş bilgiler bulunur.

Tevrat'ta İsrailoğullarına uygulanması gereken hükümlerin bulunduğu, Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilir: "Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik, onda bir hidayet bir nur vardı. O halde, (ey İsrailoğulları) siz onlardan korkmayın, benden korkun. Benim ayetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir."84

"Yahudiler de Allah'ın kadrini ona layık olacak bir şekilde anlayamadılar. Çünkü: "Allah hiç bir insana hiçbir şey indirmedi" dediler. Onlara söyle ki: "Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olmak üzere getirdiği ve sizin de parça parça kağıtlar haline koyup açıkladığınız, fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir." (Habibim) sen "Allah" de geç ve sonra onları bırak ki daldıkları batakta oynaya dursunlar."85

Ahd-i Atik adiyle anılan Tevrat'ın üç nüshası meşhur olmuştur. Bunlar; a) Yahudiler ve Protestanlarca kabul edilen İbranice nüsha, b) Roma ve Doğu Hıristiyan kiliselerince kabul edilen Yunanca nüsha, c) Sâmirîlerce kabul edilen Sâmîrîce nüshadır.

Bu nüshalar karşılaştırıldığında aralarındaki önemli farklar hemen görülür. Bunların uzun ve karışık yahudi tarihi boyunca insanlar tarafından kaleme alındığı açıkca bellidir. Nitekim, Hz. Musa, yaklaşık M.Ö. 13. yüzyılda yaşamıştır. Halbuki elde bulunan en eski İbranice Tevrat nüshası M.Ö. VII. veya X. yüzyılda yazılmış bir kitab olarak bilinir. Bu nedenle, bizzat Yahudi ve Hıristiyanların da kabul ettiği gerçek Tevrat'ın Hz. Musa'ya, Allah katından indirilen asıl nüshasının bugün elde mevcut olmadığıdır.86

B - Zebur:

Zebûr, Hz. Dâvud'a verilen semâvî bir kitaptır. Kur'an-ı Kerim'in üç yerinde Zebûr'un bizzat adı geçer: "Şüphesiz, Tevrat'tan sonra Zebur'da da şunu yazmışızdır: Yeryüzüne salih kullarım varis olur"87 "... Davud'a Zebur'u

verdik”88

Hz. Davud’a indirilen Zebur, bugün Ahd-i Atik’in içinde “Mezmurlar” adı ile yer almaktadır. Elde bağımsız bir Zebur kitabı mevcut değildir. Bu yüzden Zebur hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde Yahudi Sinagoglarında veya kiliselerde söylenen ilahiler arasında “Mezmurlar”a çokca raslanır. Ancak bu mezmurların Hz. Davud’a isnadı da kesinlik taşımaz. Biz Zebur’un Hz. Davud’a indiği şekline inanmakla yükümlüyüz.89

C - İncil:

İncil, Hz. İsa’ya indirilen ilahi bir kitaptır. Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa ve İncil ile ilgili geniş bilgiler bulunmakta, Hıristiyanların değişikliğe uğrattığı yerleri açıklanmaktadır. Ayetlerde şöyle buyurulur:

"... Allah’a iman ettik, bize indirilen Kur’an’a, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve oğullarına indirilenlere, Musa’ya, İsa’ya ve Peyamberlere Rablerinden verilenlere de inandık”90

Kur’an-ı Kerim, İncil’i Hz. İsa’ya verilişi bakımından kutsal sayar ve onun bir nur olduğunu açıklar: “Arkalarından da izlerince Meryem oğlu İsa’yı Tevrat’ın bir tastikçisi olarak gönderdik. O’na da içinde bir hidayet, bir nur bulunan İncil’i ondan önceki Tevrat’ın bir tasdikçisi ve sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere verdik”91

Ancak ayette nitelikleri belirtilen bu yol gösterici, aydınlatıcı ve Tevrat’ı tasdik edici ve öğüt olan İncil nerededir? Hıristiyanlar Hz. İsa’nın kendilerine tebliğ etmediği “Mesih, Allah’ın oğludur” gibi sözleri kendi ağızlarıyla uydurmuşlardır.92 Allahü Teâlâ onların sapma noktalarını şöyle haber verir: “Gerçekten, Allah, Meryem’in oğlu İsa’dır, diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki İsa şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Çünkü kim Allah’a eş katarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram kılar. Onun varacağı yer ateştir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.”93 “Şüphesiz, Allah, üçün üçüncüsüdür, diyenler, (Allahü Teâlâ’ya Meryem ve İsa’yı da ortak katanlar) kâfir olmuştur. Halbuki bir tek Allah’tan başka ilah yoktur.”94

Diğer yandan yahudi bilginlerinin ve Hıristiyan rahiplerinin menfaat sağlamak için Allah’tan kendilerine indirilmiş olan kitapları değiştirdikleri Kur’an-ı Kerim’de bildirilir.95

Hz. İsa İbranice konuştuğu için, İncil de onun konuştuğu dil ile gelmiştir. Ancak bugün Hz. İsa’nın diliyle bir İncil yoktur. Hıristiyanların ellerinde Ahd-i Cedîd adıyla anılan sekiz kişi tarafından yazılmış değişik risaleler bulunmaktadır. Bunlardan dört tanesi İncil diye adlandırılır. Bunlar Matta, Markos, Luka ve Yuhanna’ya isnad edilir. Kendi aralarında çelişkilerle dolu olan bu nüshaların nerede ve ne zaman yazıldıkları da Hıristiyanları uzun süre meşgul etmiştir.

Hz. İsa’dan 325 yıl sonra İznik’te toplanan bir konsülde bin’den fazla iştirakçinin sadece 318’i Hz. İsa’nın tanrılığını kabul etmiş ve pek çok İncil nüshalarından yukarıda isimlerini verdiğimiz dört tanesini resmi nüsha olarak benimsemiştir.

Bugün hıristiyan dünyasınca kabul edilen Yeni Ahid; dört İncil’le, bir kısım mektupları kapsamaktadır. İncil ve Tevrat’ın bu şekilde asıl orijinal nüshalarından mahrum oluşu ve ana noktalarda vahiyden uzaklaşması, yahudi ve hıristiyan din adamlarının görüş ve yorumlarına ağırlık kazandırmış, ancak bu dinler, toplumun ihtiyaçlarına cevap verme özelliklerini de kaybetmişlerdir.

D - Kur'an-ı Kerim:

Kitab adı da verilen Kur’an-ı Kerim şöyle tarif edilir: Yüce Allah’ın Hz. Muhammed’e (s.a.s) Arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, mushaflarda yazılı, Fatiha Suresi ile başlayıp Nas Suresi ile sona ermiş kelâmıdır.

Kur’an, Hz. Muhammed’in (s.a.s) peygamberliği süresince, 23 yılda parça parça indirilmiştir. 13 yıl kadar süren Mekke devrinde, daha çok inanç, ahlâk, şirkle mücadele ve ibretli kıssalar ağırlıkta olmak üzere Kur’an’ın üçte birinden az eksiği inmiştir. 622 Miladi yılında Medine’ye hicret vuku buldu. Hüküm ayetleri daha çok orada indi. Bir yandan ibadetler, cihad, aile, mirasla ilgili, diğer yandan da ceza, muhakeme usulü, muamelat ve devletler arası ilişkilerle ilgili prensipler, esaslar burada inzal buyuruldu. Çünkü artık Medine’de bu kaideleri uygulayacak bir İslâm Devleti doğmuştu.

Kur’an-ı Kerim bir benzeri meydana getirilemeyen bir mucizedir. Hz. Peygamber(s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların kendisine inanmasına sebep olacak bir mucize verilmiş olmasın. Bana verilen en büyük harika, Allah’ın bana vahyettiği Kur’an’dır. Bunun için kıyamet gününde ben, peygamberlerin en çok ümmetlisi olacağımı ümit etmekteyim.”96

Cenâb-ı Hak inkârcıların Kur’an’ın benzeri on sûre, hatta bir tek sûre bile maydana getiremeyeceklerini bildirmektedir.97 15 asır geçmesine rağmen bu meydan okuma devam etmekte, henüz cevap veren çıkmamıştır ve çıkmayacaktır.

Kur’an-ı Kerim’in Üstünlükleri:

1) Kur’an’ın uslüp ve belağatı eşsizdir. Kelimelerinde öyle bir akıcılık vardır ki, Arap dilinde bir benzeri yoktur. Bu uslup kimi zaman öyle şiddetlenirki,insanın tüyleri ürperir. Buna şu ayeti örnek verebiliriz.: “Ey insanlar! Rabbinizden sakının; doğrusu kıyamet saatının sarsıntısı büyük bir şeydir. Kıyameti gören her emzikli kadın, emzirdiği yavrusunu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün, halbuki onlar sarhoş değildirler, fakat Allah’ın azabı pek çetindir.”98

2) Kur’an, yer ve zamanın değişmesiyle, değişmez. Onda tahrif, tağyir ve tebdil olmaz ve ilave de yapılamaz.

“Kitap kendilerine gelince, onlar onu inkâr etmişlerdir, oysa o değerli bir kitaptır. Geçmişte ve gelecekte onu geçersiz kılabilecek (bir güç) yoktur. Hakim ve övülmeye layık olan Allah katından indirilmedir.”99 “Doğrusu Kur’an’ı biz indirdik, onu koruyacak olan da şüphesiz yine Biz’iz”100

3) Kur’an’da geçmiş milletler hakkında da sağlam bilgiler vardır. Kur’an, Ad, Semud kavimlerine; Lut, Nuh ve İbrahim peygamberlerle kavimlerine ait haberler vermektedir. Yine Musa (a.s) ile Firavun’un kıssalarını, Hz. Meryem’i, Hz. İsa ve doğumunu, Yahya peygamber ve doğumunu gerçeğe uygun bir şekilde anlatmaktadır. Hiçbir kimseden ve hiçbir yerden okuma, yazma ve ilim tahsili yapmamış bulunan ümmî bir peygambere indirilen bir kitapta, böyle tarihi bilgilerin olduğu gibi bildirilmesi, onun Allah katından gelişinin delilidir.

Kur’an’da sözü edilen bu kavimlerin ve olayların arkeolojik ve antropolojik

açıdan incelenmesi pek çok gerçeğin su yüzüne çıkmasını sağlayacaktır.

4) Kur’an’da gelecekten haberler vardır. Kur’an Mekke’nin fethini, İslâm’ın gelişip dünya dini haline geleceğini ve diğer dinlere üstün olacağını haber vermiş ve bunlar gerçekleşmiştir. Şu olay daha açık bir örnek teşkil eder:

614 miladi yılında yapılan bir savaşta, Hıristiyan olan Bizanslıların Mecûsî olan İranlılara karşı yenilmeleri üzerine, müslümanlar, ehl-i kitabın yenilmesine üzülmüş, Mekke müşrikleri ise bu sonuca sevinerek; “İranlıların Rumları yenmesi gibi, biz de sizi yeneceğiz” demişlerdi. Bunun üzerine şu ayet inmiştir: “Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Halbuki onlar bu yenilmelerinin ardından birkaç yıl içerisinde (üç ila dokuz yıl arasında) galip olacaklardır.”101 Gerçekten, 622 miladi yılında yapılan bir savaşta Rumlar İranlıları mağlup etmişlerdir.102

5) Kur’an bir çok pozitif bilim konularına da yer vermiştir. Kur’an-ı Kerim pozitif bilimlerin yeni ortaya çıkardığı, ya da çıkarmağa çalıştığı çeşitli konuları 15 asır önce insanlığın idrakine sunmuştur. Buna şunları örnek verebiliriz:

a) Hayatın esasının su oluşu: Ayette; “...Biz her diri şeyi sudan yarattık.”103 buyurulur. Bununla, hayatın başlangıç noktası kavramı açıklık kazanmış olmaktadır. Bu ayet; “Her canlı şey su ile yapıldı” veya ”Her canlı şeyin kaynağı sudur” gibi iki anlama da gelir. İki anlam da bilimsel gerçeklere uygun düşer. Çünkü bugün, hayatın sudan kaynaklandığı ve her canlı hücrenin birinci temel taşını suyun teşkil etmekte olduğu bilinen bir gerçektir. Susuz hiçbir hayat mümkün değildir. Bir gezegende hayat olup olmadığı sorulurken, suyun bulunup bulunmadığı sorusu zorunlu olarak akla gelmektedir.104

b) Allah herşeyi çift yaratmıştır. Bu, insan, hayvan ve bazı bitkiler için biliniyordu. Bugünkü bilim, bütün bitkilerin erkekli dişili olduğunu hepsinde erkeklik, dişilik hücrelerinin bulunduğunu ispat etmiştir. Kur’an’da buna şöyle yer verilir: “Allah meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikişer ikişer yaratmıştır.”105 Başka bir ayette; “Her şeyden de iki çift yarattık; olur ki, inceden inceye düşünürsünüz diye.”106 “Yerin bitirmekte olduğu şeylerden, insanların kendilerinden ve daha bilemeyecekleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah münezzehtir.”107

Bu son ayetlerde çift yaratılmanın cansız varlıklara da teşmil edildiği görülür.

Mıknatısta artı ve eksi kutuplar, atomun yapısında, birisi artı diğeri eksi iki gücün bulunması bu çifte kişiliği düşündürmektedir.

Yine çift yaratılmanın başka bir görüntüsü, bitkiler arasında aşılayıcı rüzgârlardır. Pozitif bilimlerin yakın bir zamanda farkettiği bu gerçeği Kur'an 15 asır önce haber vermiştir: "Biz aşılayıcı rüzgarlar gönderdik."108

c) Dünyanın ve diğer gezegenlerin güneşten kopmuş olması, bilimin ortaya koyduğu teorilerdendir. Kur'an bunu şöyle haber vermektedir: "Göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları birbirinden ayırdık"109 Yâsin sûresinde güneşin hareketinden söz edilmektedir: "Güneş de kendi karargahında hareket etmektedir."110 Bu hareket, kendi ekseni etrafında olabileceği gibi, kendisi için belirlenen bir durma yeri veya zamanına doğru sistemiyle birlikte uzayda yapmakta olduğu hareketi kapsamaktadır. Çünkü ayetteki "müstekarr" sözcüğü bütün bu anlamları içine alabilmektedir.111

6) İnsanlığın muhtaç olduğu ve olacağı tüm hükümler ana noktalarıyla Kur'an'da yer almıştır. Ameller, ibadetler, hayatın bütün yönleriyle ilgili adalet, ahlâk, hukuk, iktisad, fazilet, aile, kadın, idare ile ilgili hükümler, kısaca fert ve toplumun muhtaç olduğu bütün prensipler Kur'an'da yer almış, Hz. Peygamber'in sünneti bunların uygulanma şekil ve şartlarını belirlemiştir.

IV- PEYGAMBERLERE İMAN:

A - Peygamberlerin Mahiyeti:

İnsan; akıl, idrak ve sınırlı irade gücüne sahip bir varlıktır. Yaratılanlar içinde şerefli bir mevkiye sahiptir. Dünyaya Rabbine kulluk etmek ve bir imtihan devresi geçirmek üzere geldiği için başıboş bırakılmamıştır. Yüce Allah emir ve yasaklarını ona duyurmak için bazı aracılar görevlendirmiştir. Çünkü her insan bunları doğrudan, Allah'tan alma veya melekle temas kurma gücüne ve kabiliyetine sahip değildir. Durum böyle olunca, yine insanlardan birinin, Allahü Teâlâ ile insanlar arasında elçi, aracı olmasına ihtiyaç vardır. İşte bu elçi ve aracılara "peygamber" denir.

Cenâb-ı Hak, insanlık alemine pekçok peygamber göndermiştir. Kur'an-ı

Kerim’de şöyle buyurulur: “Andolsun biz, her millet içinde; Allah’a kulluk edin, şeytandan kaçın, diye bir elçi gönderdik.”112 “Peygamberlerden kimini daha önce sana anlattık, kimini de anlatmadık.”113

Yeni bir kitap ve şeriat getirmiş olan peygamberlere hem “Nebi”, hem de “Rasul” denir. Kendisine yeni bir kitap verilmeyip daha önceki peygamberlerin şeriatini devam ettiren ve onunla amel eden peygambere de sadece “Nebi” denir. Rasul’ün çoğulu “rusul”, nebinin çoğulu ise “enbiya”dır. Nebi geneldir. Rasul ise özeldir. Kısaca her Rasul, Nebi’dir, fakat her Nebi, Rasul değildir. Hz. Musa, Davud, İsa ve Hz. Muhammed hem Rasul ve hem de Nebidirler. Bu göreve de “nübüvvet” veya "peygamberlik” denir.

B - Peygamberlerin Sayısı:

Hz. Adem’le başlayan peygamberlik, arada pek çok peygamberin gelişiyle Hz. Muhammed’e kadar devam etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de; “Her ümmetin bir peygamberi vardır”114, “Biz bir peygamber (rasul) gönderinceye kadar (hiçbir kimseye ve topluma) azap edici değiliz.”115 buyurulur.

Bu ayetlere göre, insanların ilahi emir ve yasaklardan sorumlu olabilmesi için, kendi devrindeki peygamberden ve onun getirdiği ilâhî mesajdan haberdar olması gerekir. Aksi halde “fetret devri” denilen peygamberden habersiz olanların yararlandığı kolaylıklardan yararlanırlar. Bu da, kâinatı yaratan Yüce Allah’ın varlığına inanmaktan ibarettir. Çünkü, tabiat olaylarından ibret alarak, insan aklı Allah’ı bulabilecek güce sahiptir.

Peygamberlerin sayısını ancak Allahü Teâlâ bilir. Kur’an-ı Kerim’de yalnız yirmi beş peygamberin adları geçer: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakub, Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Mûsa, Harûn, Dâvud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Yûnus, Zekeriyya, Yahya, İsa ve Muhammed (s.a.s). Bir de Uzeyr, Lokman ve Zülkarneyn’in adları geçer ki, bunların peygamber mi yoksa veli mi oldukları ihtilaflıdır.

Bunların dışında da bir takım peygamberlerin gönderildiği Kur’an’ın “... peygamberlerden kimini de sana anlatmadık”116 ayetiyle sabittir. Diğer yandan peygamberlerin sayısının 124.000 ve bunların 313’ünün Rasul olduğunu Hz. Muhammed (s.a.s) açıklamıştır.117 Ancak bu sayının sınırlayıcı kesin bir rakam

olmayıp, çokluk bildirmek için buyurulduğu da söylenmiştir.

İsimleri Kur’an’da geçsin veya geçmesin, gerçek olan şu ki, en son ve evrensel bir peygamber olan Hz. Muhammed s.a.s.'den önce peygambere sahip bulunmayan hiçbir topluluk olmamıştır. Bununla, insanların kıyamet gününde bilmemeyi bir özür olarak kullanma imkânları ortadan kaldırılmıştır. Her ümmetin bir peygamberi olduğu çeşitli ayetlerde tekrarlanmıştır.118

Kur’an-ı Kerim’de, müminlerin; “Allah’ın peygamberleri arasında ayırım yapmadıkları” belirtilir119 ve peygamberlerden bir bölümüne inanıp, bir bölümüne inanmayanın dinden çıkacağı şöyle açıklanır:

“Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah’la peygamberleri arasını ayırmak isteyen; ‘Bir kısmını inkâr ederiz, bir kısmına inanırız‘ diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır. Kâfirlere ağır bir azap hazırlamışızdır”120

c - Peygamberlerin Sıfatları:

Peygamberler, insan olmakla birlikte, diğer insanlardan farklı bir takım sıfatlarla donatılmıştır. Bu, onların elçi, rehber ve önder oluşlarının tabii bir sonucudur. Peygamberin sıfatları emanet, sıdk, fetanet, ismet ve tebliğ olmak üzere beş tanedir.

1. Emânet:

Güvenilir olmak demektir. Peygamber her bakımdan güvenilen kimsedir. Onlar, insanların en emini, en dürüstü ve en doğru olanlarıdır. Peygamber asla emanete hıyanet etmez. Allah’ın emirlerine doğruluk ve samimiyetle uyar, haramları kesinlikle işlemez. Hz. Muhammed (s.a.s)'e daha peygamberlik gelmezden önce, Mekke müşrikleri tarafından “Muhammedü’l-Emin (kendisine güvenilen Muhammed)” lakabının verilmesi tarihi bir olaydır.

2. Sıdk:

Doğru olmak demektir. Peygamber doğru ve dürüst kimsedir. Kesinlikle yalan

söylemez. Sözü gerçeği yansıtır. Sözlerinin doğruluğu, gerektiğinde mucizelerle desteklenir. Sıdk'ın zıddı olan kizb (yalan söylemek) peygamber hakkında düşünülemez. Çünkü peygamber, her şeye gücü yeten Allah'ın yeryüzündeki elçisidir. Bu elçiliğin yalan ve hiyanetle etkisiz ve sonuçsuz kalmasına Cenâb-ı Hak izin vermez.

3. Fetânet:

Zeki, akıllı ve hikmet sahibi olmak demektir. Peygamber gerçekten insanların en zekisi ve hikmet sahibi olanıdır. Aptal, ahmak ve geri zekâlı birisinin peygamber olduğu görülmemiştir. Toplumunu ikna edip, onlara önderlik yapabilmek için peygamberin akıllı olması gerekir. Fetanetin zıddı olan "akılsızlık" ve "gaflet" peygamber için düşünülemez.

4. İsmet:

Günahsız oluş, Allahü Teâlâ tarafından büyük veya küçük günahlardan koruma altında bulunmak demektir.

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Adem'in, Hz. Musa'nın ve diğer bazı peygamberlerin hata işlediklerinden ve Cenâb-ı Hakk'ın onların bu hatalarını bağışladığından söz edilir. Hatta Hz. Muhammed'in de bazı konularda vahiy yoluyla doğru yola iletildiği belirtilir.121 Ancak bunlar çok küçük "zelle" denilen ayak sürçmeleri olup, istemeyerek peygamberden sadır olabilmiştir. Mesela, Hz. Adem'in yasak ağaçtan yemesi; şeytana güvenmesi ve henüz kötülüğün ne olduğunu tecrübeyle görmemesi yüzünden olmuştur. Daha sonra Yüce Allah O'nu affetmiş ve kendi nesline peygamber olmuştur.

Hz. Muhammed'in, (s.a.s), Abese sûresi ile uyarıldığı şu olayı da "zelle"ye örnek verebiliriz. Rasulullah (s.a.s) Kureyş ileri gelenlerine dini telkinde bulunurken, bir âmâ olan Abdullah İbni Ümmi Mektûm (r.a.), O'nun bu irşadından habersiz olarak içeri girmiş ve yüksek sesle; "Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" diye seslenmiş ve bu sözünü bir kaç defa tekrar etmişti. Bu durumdan memnun kalmayan Allah'ın elçisi yüzünü ekşitip öbür yana çevirmiştir. Bunun üzerine Abese sûresi inmiş ve Rasulullah'a (s.a.s) bu davranışının uygun olmadığı bildirilmiştir.122

Kur’an-ı Kerim’de, açıkça ismet sıfatı zikredilmez. Ancak peygamberlerin, Allah’ın tam murakabesi altında oldukları belirtilir.123 Buna Hz. Yûsuf’un durumunu örnek verebiliriz.

Züleyha, nüfuzunu ve kadınlık cazibesini kullanarak Hz. Yusuf’u aldatmak istediği sırada Yüce Allah’ın koruması açıkca görülür. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: “O kadın, andolsun, ona niyyeti kurmuştu. Eğer Rabbinin bürhanını görmemiş olsaydı, belki Yûsuf da onu kasd etmiş gitmişti.”124

Ahmed b. el-Mübarek bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle der: Ümmî mürşidim Abdülaziz ed-Debbağ’a; “Yûsuf (a.s)’un o kadına kasd ve niyyet ettiği şey ne idi?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Onu dövmekti”. Bunun üzerine, kendisine bazı müfessirlerin bu konuda söyledikleri açıklamalardan söz ettim. Bunları şiddetle red ederek dedi ki; “Peygamberlerin ma’sumluğu nerede kaldı? Allah’ın bir veli kuluna feth (kalbin manen açılması hali) vaki olduğu zaman, Allah onun yetmiş iki zulmet damarını söküp atar ki, onların bir kısmından yalan, bir kısmından kibir, kimisinden riya, kimisinden dünya sevgisi, kimisinden de şehvet ve zina sevgisi ve benzeri kötülükler neş’et ediyordu. Allah’ın veli kulları hakkında durum böyle olunca, ismet sıfatıyla yaratılan ve koruma altında bulunan bir peygamberin nasıl olması gerektiğini düşün.”125

Sonuç olarak, peygamber büyük küçük bütün günahlardan her türlü küfürden korunmuştur. Peygamberlikten önce bile ondan küfür türünden bir günah sadır olmaz.126

5. Tebliğ:

Tebliğ Allah’tan aldığı vahyi, olduğu gibi bildirmesidir. Peygamber, Allah’tan aldığı vahyi olduğu gibi insanlara ulaştırır. Bu tebliğde ne bir fazlalık ve ne de bir eksiltme yapamaz. Onlar vahiyden hiçbir şeyi gizlememişlerdir. Aksi halde görevlerinde hiyanette bulunmuş olurlardı.

Tebliğ sıfatının zıddı olan “gizleme”, peygamberler için düşünülemez.

D - Mucize:

Mucize sözlükte, âciz ve güçsüz bırakmak demektir. Terim olarak şöyle tarif

edilir: Allahü Teâlâ'nın peygamberlerini, davalarında desteklemek ve sözlerini doğrulamak için onların ellerinde meydana getirdiği olağan üstü hallere "mucize" denir. Peygamber bunu, kendisini inkâr edenlere karşı bir delil olarak gösterir. Aslında mucizeyi peygamberin elinde yaratan Allahü Teâlâ'dır.

Peygamberlerin en büyük mucizeleri; kendi devirlerinde geçerli olan, kuvvetli ve azametli olaylar cinsinden vuku bulmuş ve bu olayların azametini kırmıştır. Meselâ;

Hz. Musa devrinde sihir çok meşhurdu. Sihrin toplum üzerinde büyük bir etkisi vardı. Ve bununla övünüyorlardı. Hz. Musa'nın en büyük mucizesi olan âsâ (baston) yılan oldu ve sihirbazların yılan şeklinde gösterdikleri bütün ipleri yutarak, ortada fizik olarak bir şey bırakmadı. Sonra Musa'nın elinde yeniden âsâ haline dönünce, sihirbazlar bunun bir sihir olmadığını anladılar. Hepsi birden secdeye kapandılar. Firavun'un ölüm tehditlerine aldırmadan: "Biz alemlerin Rabbına, Musa ve Harun'un Rabbına iman ettik" dediler.127

Hz. İsa devrinde tıp ilmi meşhurdu. Yüce Allah da Hz. İsa'ya ölüleri diriltmek ve körleri iyi etmek gibi mucizeler vermişti. Durum böyle olunca bütün doktorlar bunun bir mucize olduğunu ve insan gücünün dışında bir harika bulunduğunu kabul etmiş oluyordu. Cenâb-ı Hak Hz. İsa'ya verilen mucizeleri bir ayette şöyle bildirir: "Onu (İsa'yı) İsrailoğullarına peygamber gönderecek", onlara diyecek ki: "Gerçekten, ben size Rabbinizden bir ayet getirdim. Ben size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üfürürüm de Allah'ın izniyle derhal canlı bir kuş olur. Yine Allah'ın izniyle anadan doğma körü ve abrası iyi eder, ölüleri diriltirim, Evlerinizde ne yiyor, ne biriktiriyorsanız size haber veririm. Elbette bunlarda sizin için, eğer iman edicilerseniz, kesin birer ibret vardır."128

Hz. Davud devrinde musiki ve Hz. Muhammed zamanında fesâhât ve belâğat çok ileri gitmişti. Arap şairleri, şiirleriyle övünür ve birbirlerine karşı üstünlük taslarlardı. Üstün gelenlerin şiirleri Kâ'be duvarına asılır, bu, kendileri ve kabileleri için övünç vesilesi olurdu.

Allahü Teâlâ Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i öyle bir belâğat ve fesâhat üstünlüğü ile gönderdi ki, onun karşısında bütün Arap edip ve şairleri aciz kaldı.129 Kâbe'ye asılan şiir ve kasideleri utançlarından alıp götürmeye başladılar. İçlerinden insaflı olanlar Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna kanaat getirdi ve İslâm'la müşerref oldu.

Hz. Muhammed (s.a.s)’in Kur’an-ı Kerim’den başka, Mirac130, Sidretü’l-Müntehâ131, Şakku’l-Kamer (ayın yarılması)132 gibi Kur’an’da zikredilen mucizeleri yanında bazı susuzluk zamanlarında parmaklarının arasından su fışkırması, kaybolan devenin yerini bildirmesi, eline aldığı taş parçalarının Allah’ı tesbih ediş sesisin işitilmesi gibi ashab-ı kiram tarafından nakledilen pekçok mucizeleri daha vardır.

E - Velâyet ve Kerâmet:

Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Haberiniz olsun ki, Allah’ın veli kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Onlar iman edip takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjdeler vardır. Allah’ın sözlerinde asla değişme yoktur. Bu en büyük mutluluğun ta kendisidir.”133

Velî, sözlükte; yakın, yâr, dost, arkadaş, yardımcı, sevgi besleyen anlamlarına gelir. Feîl vezninde olan velî, ism-i fail anlamında kullanılırsa kula izafe edilir. Bu durumda; günah işlemeden Allah’a taata devam eden O’na muhabbette çok ileri giden ve Hz. Peygamber’in sünnetlerini titizlikle yerine getiren kimse demektir. Taftâzânî’ye göre velî; Allah’ı ve sıfatlarını tanıyan günahlardan kaçınıp taat üzere olan, lezzetlere ve şehvetlere dalmayan kimsedir.134 Velî’nin çoğulu "evliyâ”dır.

Velî sözcüğü ism-i mef’ul anlamında kullanılırsa, Allah’a nisbet edilir. Bu takdirde; kulun velîsi yani dostu, yardımcısı, sahibi ve koruyucusu Allah’tır, anlamına gelir. Şu ayet-i kerimelerde veli, Allah’a izafe edilmiştir:

“Allah, iman edenlerin velisi yani yardımcısıdır. Onları karanlıklardan kurtarıp nura çıkarır...”135Çünkü benim velim (sahibim), o kitabı indiren Allah’tır, ve o, bütün salihlere de velilik ediyor.”136

Kur’an-ı Kerim’de Allah dostu olan velinin iki özelliğine dikkat çekilir. İman ve takva sahibi olması. “Onlar, iman edip, takvaya ermiş olanlardır.”137

Takva sahiplerinin özellikleri şu ayet-i kerimede ayrıca açıklanır: “(Namazda) yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz birr (taat) değildir. Fakat birr; Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; malını

Allah sevgisiyle (veya mala olan sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esiri kurtarmaya veren; namazını dosdoğru kılan, zekatını veren kimselerin; sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabır ve metanet gösterenlerin birr (taat) halidir. İşte onlar sadık olanların ve takvaya erenlerin ta kendileridir."138

Saîd b. Cübeyr (r.a)'den rivayete göre, Hz. Peygamber'e; "Allah'ın veli kulları kimlerdir?" diye sorulduğunda, şöyle cevap vermiştir: "Onlar, öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah hatıra gelir."139 Bu hadîse göre, Allah dostlarının siretleri ve halleri Allah'ı akla getirir, çünkü onlarda edeb, haya, huşu ve tevazu alametleri dikkati çeker. "... Secde izinden meydana gelen nişanları, yüzlerindedir..."140 ayetinde buna işaret edilir.

Hz. Ömer'in rivayet ettiğine göre, Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kullarından bir takım insanlar vardır ki, onlar ne şehid ne de peygamberdirler. Fakat kıyamet gününde, onların Allah indindeki makamlarına peygamberler ve şehidler gıpta edeceklerdir." Ashab-ı Kiram: "Ey Allah'ın Rasulü, bunlar kimlerdir ve amelleri nelerdir? Bize haber ver de, onları biz de sevelim ve sayalım" dediklerinde Hz. Peygamber, devamla şöyle buyurdu:

"Bunlar bir zümredir ki; aralarında ne hısımlık, ne de birbirlerine verecekleri mal ve dünyalık menfaatleri olmaksızın sırf Allah rızası için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allah'a yemin ederim ki, onların yüzleri bir nur gibidir ve onlar nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar mahzun oldukları zaman, bunlar mahzun olmazlar."141 Rasulullah (s.a.s) devamla şu ayeti okudu: "Haberiniz olsun ki, Allah'ın veli kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Onlar iman edip takvaya ermiş olanlardır..." 142

Velîlerin kerameti haktır. Keramet, sözlükte; izzet, şeref, iyilik ve güzellik anlamlarına gelir. Terim olarak; Allah'ın velî kullarında zuhur eden olağanüstü hallere "kerâmet" denir.

Her insanın elinde meydana gelen olağanüstü hale keramet demek doğru olmaz. Bu hali gösterenin akidesi İslâm akidesi değilse, amelleri Allah'ın emirlerine uygun değilse, haramlardan kaçınmıyorsa o harikulade hal istidrac adını alır. Bu, sahibinin küfrünü arttırmaktan, başkalarını yanıltmaktan başka bir işe yaramaz. Onun için büyük mutasavvıflar, "şeriata göre amel etmeyen kimseyi, havada

uçarken, veya denizin üzerinde yürürken görsen de, onun arkasından gitme” diyerek uyarıda bulunmuşlardır.

Velinin kerameti Kitap, Sünnet ve İcmâ’ ile sabittir.

Kur’an-ı Kerim’de çeşitli kerâmet örnekleri vardır.

Zekeriyya aleyhisselâm her mescide girişinde, mescidin bitişiğindeki bir odada barınan Hz. Meryem’in yanında bir yiyecek buluyordu. Bunların nereden geldiğini sorunca da; “Allah tarafından, şüphesiz Allah, dilediğine sayısız rızık verir” cevabını alıyordu.143 Hz. İsa’nın annesi peygamber olmadığına göre onun yanında bulunan bu yiyecekler onun için bir keramettir. Çünkü Hz. Meryem, ibadete düşkün, iffetli, takva sahibi, Allah’ın, yakını olan, saliha ve veli bir kadındı.

Ashab-ı Kehf de mağarada yıllarca kalmış daha sonra, yeniden uyanarak hayata dönmüşlerdir.144 İşte mağara dostları (Ashab-ı Kehf) hakkında Kur’an’da anlatılan, bu salih gençler için bir keramettir.

Hz. Süleyman, Yemen’den Belkıs’ın tahtını getirtmek isteyince, İfrit isimli cin, bunu yerinden kalkıncaya kadar getirebileceğini söylemiş, Allah’ın kullarından bir kul ise, tahtı göz açıp kapayıncaya kadar getirebileceğini ifade edince, Süleyman (a.s) tahtı yanında hazır bulmuştur.145 Bu ayette, kitabın bilgisine sahip olan kişi olarak anılan zat, Hz. Süleyman’ın veziri Asaf’tır. Asaf; salih ve takva sahibi bir kişi olduğundan tahtı binlerce kilometre uzaktan bir anda getirmesi onun kerametidir.146

Buhârî kaynaklı bir hadiste Hz. Peygamber, geçmiş ümmetlerden üç kişinin bir mağaraya girdiklerinde, yuvarlanan büyük bir taşın mağaranın ağzını kapattığını; bu üç kişinin duaları bereketiyle açılışını anlatır. Üç kişiden birisi, ana-babasına yaptığı iyiliği Allah rızası için yaptığını, ikincisi zinadan Allah rızası için kaçındığını, üçüncüsü ise işçinin teslim almadan ayrılıp gittiği için, ona borcu olan bir parayı bir kaç yıl çalıştırıp işçisini zengin ettiğini Allah’a arzeder. Bu salih ve takva sahibi kulların duasını Cenâb-ı Hak kabul eder ve mağaranın ağzı açılır.147

Hz. Ömer’in hilafeti sırasında, bir cuma hutbesinde Nihavend’de savaş halindeki Hz. Sâriye’ye “Ya Sâriye dağa çık dağa” diye bağırmış, bunu gerek Medine’de

cuma namazında bulunanlar ve gerekse yüzlerce kilometre uzaktaki komutanı Sâriye işitmiş ve bu uyarı onun savaşı kazanmasına sebep olmuştur. Bu olay da Hz. Ömer ve Sâriye için birer keramettir.148

Allahü Teâlâ için herşey mümkün olduğuna göre, Allah izin verince keramet de mümkün olur. Allah'ı seven kulunu Allah da sever. Allah'ı anan kulunu Allah da anar, dolayısıyla onun gören gözü, işiten kulağı, anlayan kalbi olur. Kerameti inkâr edenler, onun mucize ile karıştırılmasından korktukları için bu yola başvurmuşlardır. Oysa peygamber ile veli arasındaki fark açık olduğu gibi, mucize ile keramet arasındaki fark da açıktır.

F - Mucize ve Keramet Dışındaki Olağanüstü Haller:

Peygamber mucizesi ve velinin kerameti dışında bazı olağanüstü haller daha vardır. Bunlar irhas, meûnet, istidrac ve ihanet olmak üzere dört maddede toplanabilir:

1) İrhas:

Peygamberlik görevi verilmezden önce peygamberlerde görülen olağanüstü haller olup, daha sonra bu kimsenin peygamber olacağına delil sayılır. Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması ve Hz. Muhammed'i (s.a.s) daima bir bulutun izlemesi, bazı ağaç ve taşların ona selâm vermesi irhas kabilindendir.

2) Meûnet:

Yardım ve kolaylık anlamına gelir. Amelleri, davranışları ve ahlâkı güzel olan bazı müminlerde ortaya çıkan olağanüstü haldir. Bazı müminlerin büyük sıkıntı ve musibetlerden kolayca kurtulmaları, geçimlerini kolaylıkla sağlamaları, Cenâb-ı Hakk'ın onlara meûnet türünden bir yardımıdır.

3) İstidrâc:

Süre tanımak, mühlet vermek demektir. Küfrü ve günahı açık olan kimselerde kendi isteklerine uygun olarak ortaya çıkan olağanüstü hallerdir. Cenâb-ı Hak, istidrâc gösterecek kimseye daha fazla küfür ve günaha dalması için bu yeteneği

verir. Şeytanın duasının kabul olunarak, kıyamete kadar kötülük yapmasına fırsat verilmesi, Firavun, Nemrut ve benzerlerinin yeryüzündeki saltanatlarının bir süre kendi istedikleri tarzda yürümesi istidrac türünden olaylardır. Yine zalimlerin ve kâfirlerin bir bölümünün dünya işlerinin iyi gitmesi de istidracla ilgilidir.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Ayetlerimizi yalan sayanları, biz bilmeyecekleri noktalardan derece derece (istidrac ile) helake yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veririm (onların iplerini uzatıveririm.) Benim lütuf yüzünden kahrım (dayanılamayacak kadar) çetindir."149 "Artık bu sözü yalan sayanları bana bırak. Biz onları kendilerinin bilemeyecekleri bir yönden, derece derece azaba yaklaştırıyoruz. Ben onlara mühlet veriyorum. Şüphe yok ki, benim fendim sağlamdır"150

Bu ayetlerdeki istidrac kelimesi; bir kul günahına devam ettikçe, Cenâb-ı Hakk'ın onun sağlığını, ikbalini, devlet ve nimetini artırması, onun şükrünü, tevbesini, istiğfarını unutturması, böylece onu azap ve gazabına derece derece yaklaştırması ve sonunda ansızın onu yakalayıvermesi anlamlarını taşır.151 Hz. Ömer'in, İran fethedildikten sonra ganimet malları Medine'ye getirilince şöyle dua ettiği nakledilir: "Allahım... Bu hazinelerin istidrac olmasından sana sığınırım."152

4) İhanet:

İstidrac küfrü ve isyanı açık olan kimselerin elinden isteklerine uygun olağanüstü olay olurken, ihanet bu kimsenin arzusunun aksine olağanüstü halin meydana gelmesidir. Bu da küfrü ve isyanı açık olan kimselerin elinde ortaya çıkar. Meselâ; peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme, bir gözü kör olan çocuğun, gözünün açılması için tükrüğünü sürmüş ancak çocuğun diğer gözü de kör olmuştur. Yine bir kuyunun suyunu artırmak için kuyuya tükürünce kuyu tamamen kurumuştur. Buna "Hızlân" da denir.

Sihir ve san'at türüne giren bazı garip olaylar vardır ki, bunlar alet, sebep ve araçlara bağlı olarak yapılır ve gerçekte tabiat kurallarına uygun olarak meydana gelebilir. Sebep ve şartları bilen kimseler, her zaman bu tip garip hünerleri gösterebilir. Bunların fizik açıklamaları bulunduğu için gerçekte olağanüstü özellikleri yoktur.

V- AHİRET GÜNÜNE İMAN

A - Ahirete İman:

Ahiret, sözlükte; son ve sonra olan anlamında Arapça bir kelimedir. Evvel'in zıddı olarak kullanılır. İslâm'da, "öbür alem, öbür dünya" anlamını ifade eder. Buna göre dünya, canlıların yaşadığı "evvelki alem", ahiret ise "sonraki alem"dir.

Allahü Teâlâ, içinde yaşadığımız bu dünyayı ve üzerindeki bütün varlıkları geçici bir zaman için yaratmıştır. Bir gün dünya ve ondaki canlı veya cansız tüm varlıklar yok olacaktır. Dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacak, Allah'tan başka tüm alem son bulacaktır.153 İşte bu olayların meydana geleceği güne, Kur'an-ı Kerim'de "zelzele saati"154 ve "Kıyamet Günü"155 denilmiştir.

Kıyamet gününden sonra, insanlar yeniden hayat bularak kabirlerinden kaldırılacak ve mahşer meydanında, yüce Allah'ın huzurunda dünyada yaptıklarının hesabını vermek üzere toplanacaklardır.156 Hesapların görülmesinden sonra, bir kısım insanlar dünyadaki güzel amelleri ve Yüce Allah'ın merhameti sonucu cennete, kötü amel işlemiş olan ve Cenâb-ı Hakk'ın merhametine layık olmayanlar ise, cehenneme gideceklerdir. İşte bu yeni hayatın başlayacağı günden itibaren, bitmez tükenmez bir şekilde devam edecek olan bu aleme "Ahiret Alemi" denir. Ahiret günü "Din Günü"157 veya "Gayb Alemi"158 olarak da adlandırılır.

Kıyamet, İsrafil aleyhisselâmın Sûr denilen ve niteliği Allah katında bilinen bir şeye üflemesiyle kopacaktır. Sûr'a ikinci defa üflenince de, ruhlar cesetlerine dönerek diriliş meydana gelir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Sûr'a üflenince Allah'ın diledikleri dışında göklerde olanlar ve yerde bulunanlar baygın düşer. Sonra Sûr'a bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışır dururlar"159

Ahırete iman, her mü'min için farzdır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde, Allah'a imandan sonra ahirete iman esası yer almıştır. Bu uslup, ahırete imanın önemini belirtir.

Kur'an'da tekrar dirilmeye dair pek çok ayet vardır."Mahlûkâtı ilkin yaratıp sonra (kıyamette) onu diriltecek olan O'dur, ki bu (öldükten sonra diriltme, ilk

yaratılıştan) O’na daha kolaydır.” 160 “Ey Rasulüm, de ki: Onları ilk defa yaratan diriltir ve O, her yaratılanı hakkıyla bilir.” 161 “Elbette gökleri ve yeri yaratmak insanları (öldükten sonra) yaratmaktan daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.” 162

Dünya hayatında insanlar farklı anlayış, yaşayış ve amellerin sahibi olabilmektedir. Kimisi alim, kimisi cahil, kimisi adil, kimisi zalim, kimisi yoksul, diğeri zengin, kimisi iyilik yapar, kimisi kötülük. Eğer öldükten sonra dirilme olmasaydı, güzel amel işleyenler bunun karşılığını, kötülük yapanlar da bunun cezasını görmemiş olurlardı. Bu ise Yüce Allah’ın adaletine aykırıdır. Bu yüzden yeniden dirilmeyi ve dünyada işlenen amellerin karşılığını vermeyi takdir etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de inanan veya inanmayanların ahiret hayatı şöyle anlatılır: “Sur’a birinci defa üflendiği, arz ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir çarpışla birbirine çarpıldığı ve hepsi darmadağın olduğu zaman, işte o gün olan olmuştur. Gök de yarılmış ve artık o, o gün za’fa düşmüştür. Melekler de onun kenarlarındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz melek taşımaktadır. O gün (hesap için Allah’a) arz olunursunuz. Sizden hiç bir sır gizli kalmaz. Kitabı sağından verilen: “Alın kitabımı okuyun” der. “Çünkü ben hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim zaten.” Artık o memnun kaldığı bir hayat içindedir. Yüksek bir cennette, devşirmesi kolay (meyveleri yakın) “Geçmiş günlerde yaptığınız iyi işlerden ötürü (bugün) afiyetle yeyin, için”. Kitabı sol tarafından verilen ise der ki: “Keşke bana kitabım verilmeseydi. Şu hesabımı hiç görmemiş olsaydım. Keşke ölümle yok olup gitseydim. Malım bana bir yarar sağlamadı. Gücüm tükenip gitti. Allah, cehennemin muhafızlarına emreder: “Tutun onu, ellerini boynuna bağlayın, sonra onu alevli ateşe atın.” 163

Yukarıdaki ayetlerde, inanan inanmayan herkesin ahiretteki durumu veciz bir şekilde ortaya konulmaktadır. Mümin için müjde, münkir için korkularla dolu olan ahiret hayatına inanmak, insanın dünya hayatını düzene sokan en büyük etkendir. Kalbinde Allah sevgisi ve ahiret inancı olan kimse, her işinin yazıcı meleklerce tescil edildiğini de bilir. Bu inanç onun kötülük işlemesine engel olur.

Ahiret; kabir hayatı, haşr, sırat köprüsü, mizan, kevser havzı, şefaat, cennet, cehennem ve A’raf gibi olayları da içine alır. Bunları kısaca açıklayacağız.

B - Kabir Hayatı:

İnsan hayatı dört devreye ayrılabilir:

1) Ruhların topluca yaratılıp; “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” 164 ilâhî hitabından itibaren anne karnındaki cenine yaklaşık dört ay on gün sonra ruh üfleninceye kadar olan devre. Buna dünya öncesi ruh devresi diyebiliriz. Bu dönemdeki halini Allah’ın izin verdiği kimselerden başkası hatırlamaz ve bilmez.

2) Dünya hayatı. Beden, dünyanın fizik şart ve özelliklerine sahip olan ve dünyada imtihan süresince ruha bir kılıf, bir ortam vazifesi gören bir araçtır...

3) Ölümle kıyametin kopması arasında da kabir hayatı dönemi.

4) Yeniden dirilme ile başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan ahıret hayatı. Bu duruma göre kabir hayatı, dünya hayatı ile âhiret hayatı arasında yer almaktadır. Buna berzah hayatı da denir.

Kâfirlere ve mü'minlerden bazı günahkar olanlara kabir azabı, diğer bir kısım mü’minlerin nimetlenmesi, Münker ve Nekir’in kabirde soru sorması kitap ve sünnet ile sabittir.

Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “(Azaptan birisi de) ateştir ki, onlar sabah, akşam arzolunacaklardır. Kıyametin kopacağı gün de; “Firavun hanedanını azabın en çetinine sokun” denilecek” 165 Bu ayette sözü edilen azap, kıyametten önce vuku bulacağına göre, kabir azabı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.”166 İbn Abbas (r.a) Rasulullah (s.a.s)’in iki kabrin yanından geçerken şöyle buyurduğunu rivayet eder: “Şüphesiz bu ikisi de azap görüyorlar. Gördükleri azap da çok büyük bir iş için değil. Onlardan birisi, küçük abdestte idrardan sakınmaz ve temizlenmezdi. Diğeri ise laf getirip götürerek halkın arasını ifsat ederdi.”167

Münker ve Nekir isimli melekler kabirde ilk sorgulamayı yaparlar. Mü'mine de kâfire de aynı soruları sorarlar. Hadis-i Şerifte kabir soruları şöyle açıklanır: “... Kabirde mü'minin yanına iki melek gelir ve; “Rabbin kimdir?” derler. Mü'min ruh: “Rabbim Allah’tır” der. Onlar: “Dinin nedir?” derler. Mü'min ruh: “Dinim İslâm’dır” der. Onlar: “Bunları sana bildiren nedir?” derler. O da: “Allah’ın kitabını okudum, ona inandım ve tasdik ettim” der. Kâfir ise, bu sorulara;

“Bilmiyorum” der ve cevap vermeye gücü yetmez.168

C - Haşr:

Kıyamet ve diriliş vuku bulduktan sonra, haşr yani büyük toplanmaya sıra gelir. Mahşer kelimesi bu büyük toplanmayı, yerini ve zamanını içine alan daha geniş kapsamlı bir terimdir.

Melekler, cinler ve insanlar dirildikten sonra insanoğlunun büyüğü küçüğü, akıllısı, akıl hastası hepsi bir arada toplanacaktır. Bütün hayvanlar da haşrolunacaktır.169 Ancak hayvanlar kendilerini ilgilendiren haklarını aldıktan sonra toprak olurlar. Onların bu durumunu gören münkirler de; “Keşke biz de toprak olsaydık” diye temennide bulunurlar.170

Mahşerde herkes, dünya hayatında kime inanmış ve tabi olmuş ise onunla birlikte ve onun arkasından gider, birlikte toplanırlar. Mü’min, münâfık, fasık ve kâfir önderleriyle bir arada bulunur. Kur’an-ı Kerim’de, önder ve tabi olanlarının birlikte toplanması hakkında şöyle buyurulur: “Bir gün bütün insanları önderleriyle beraber çağırırız.” 171 “Firavun kıyamet gününde milletine öncülük eder. Onları cehenneme götürür, gittikleri yer ne kötüdür.” 172

Mahşer günü çok sıkıntılı, korkulu ve dehşetli bir gündür. Sıcağın, güneşin ve sıkıntının doğuracağı ter içinde, büyük ve son imtihanı verme heyecanı ve korkusu herkesi kendi derdine düşürür. Kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve çocuklarından kaçar.173

“O gün zalim kimse ellerini ısırıp şöyle der: “Keşke peygamberle beraber bir yol tutsaydım, eyvah başıma gelen; keşke falancayı dost edinmeseydim. And olsun ki, beni, bana gelen Kur’an’dan o saptırdı. Şeytan insanı yalnız ve yardımcısız bırakıyor” 174

D - Mizan:

Allahü Teâlâ’nın bildiği ve takdir ettiği şekilde amellerin tartılmasıdır. Cenâb-ı Hakk (C.C.) şöyle buyurur: “Kıyamet günü doğru teraziler kurarız. Hiçbir kimse, bir haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar olsa bile yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak biz yeteriz.”175 “Ama tartıları ağır gelen kimse hoş bir

hayat içinde olacaktır. Tartıları hafif gelenler ise onların yeri (kızgın ateşten) bir çukurdur.”176

Bu âyete göre, insanın tüm amelleri iğneden ipliğe, Yüce Allah tarafından tartılıp adaletli bir şekilde değerlendirilecek ve böylece kişinin ahiret hayatındaki yeri, makamı ve mevkii belirlenecektir.

E - Şefaat:

Başkasının sıkıntısını gidermek veya bulunduğu makamdan daha yükseğine geçmesi için aracılık yapmak ve tavassutta bulunmak işine “şefaat” denir. Kur’an-ı Kerim’de şefaatten şu şekilde söz edilir: “Allah, onların geçmişlerini geleceklerini bilir. Onlar Allah’ın hoşnud olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler. O’nun korkusundan titrerler.”177 “O gün Rahman’ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaatı fayda vermez.”178

Hz. Peygamber’in şefaatı ümmetinden büyük günah işleyenler için olacaktır. Rasuller, nebiler, veliler, şehidler, alimler büyük günah işleyen belirli kimselere şefaat edebilirler. Hz. Muhammed (s.a.s)’in şefaatı geneldir. Çünkü diğer peygamberlerde olmayıp yalnız Rasulallah (s.a.s)’a verilen hasletlerden birisi de “şefaat makamı”dır. Şefaat haktır ve bunu uman kişi için kurtuluşa vesiledir. Rasulullah (s.a.s)’ın sünnetine tam olarak uyan onun şefaatine layık olur.

VI- KAZA VE KADERE İMAN

A - Kader ve Kazanın Tanımı:

Kader; Allahü Teâlâ’nın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin hepsinin yerini, zamanını, niteliklerini, şekillerini ve her türlü özelliklerini ezelde bilip, bu bilgisi üzerine takdir ve tesbit etmesidir. Kader, Allah’ın ilim ve irade sıfatlarının gereğidir. Yüce Allah ilim sıfatı ile, olmuş ve olacak her şeyi bütün ayrıntıları ile bilir, irade sıfatı ile de ne şekilde ve hangi özelliklerle olacağını tercih, tayin ve takdir eder. İşte, bir şeyin ezelde Allah tarafından bilinmesine ve bu bilgiye uygun olarak tercih ve takdir edilmesine “kader” denir. Başka bir deyimle, kader; Allah’ın, olacak şeylerle ilgili ezelî hükmü ve kararıdır. Bu, Allah’ın iradesine göre, bütün varlıklar için geçerlidir. Levh-i Mahfuz’a yazılan bu ezelî

hüküm, uygulama zamanı gelince gerçekleşir.

Kaza; Allahü Teâlâ'nın ezelde, ilmi üzerine takdir ve tesbit etmiş olduğu şeyleri, gerçekleşme zamanı gelince, ezeldeki ilim ve iradesine uygun olarak yaratmasıdır. Kaza, Allah'ın "kudret" ve "tekvin" sıfatlarının tecellisidir. Allahü Teâlâ, olacak şeyleri, gerçekleşme zamanı gelince, kader planına uygun olarak kudret ve tekvin sıfatları ile yaratır.

Kâinatta herşey, kaza ve kadere bağlanmıştır. Allah'ın takdir ve iradesinin dışında hiçbir şey meydana gelemez. Kısaca; kader, bütün varlıkların, henüz var olmazdan önce, Levh-i Mahfuz'da, Allah'ın bir ezelî ilmi olarak toptan bulunmasıdır. Kaza ise, gerçekleşme zamanı gelince, bunların birer birer meydana gelmesidir.

Bu tarifler akide mezhebi imamı olan el-Maturidî'ye göredir. Diğer akide mezhebi imamı el-Eş'ârî, Maturidîlerin kader diye tarif ettiğini kaza, kaza dediklerini ise kader olarak kabul eder.

B - Kaza ve Kaderin Kapsamı:

Olmuş ve olacak şeylerin hepsi Allah'ın kaza ve kaderi iledir. Hiçbir yaratılmış varlık için, Levh-i Mahfûz'da yazılmış olan ilâhî takdir ve kaderden kaçma imkânı yoktur. Bu duruma göre, insanlar Allah'ın takdiri olmadıkça, topluca birine yardım etmeye çalışsalar bunu yapmaya muvaffak olamazlar. Yine topluca birisine zarar vermeye kalkışsalar, Allah dilemedikçe buna güçleri yetmez. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Eğer Allah sana bir hastalık ve üzüntü dokundurursa, onu yine Allah'tan başka giderip kaldıran bulunmaz. Eğer sana bir hayır dokunursa, şüphesiz O, herşeye gücü yetendir."179

Rasulullah (s.a.s), insanın yaratılışını ve kaderini insan hayatına olan etkisini şöyle açıklamıştır: "Sizden birinizin yaratılması şöyledir: Kırk gün meni olarak anne rahminde bekler. Sonra, uyuşmuş kan olarak kırk gün durur. Sonra bir et parçası olarak kırk gün daha durur. Sonra Allahü Teâlâ dört kelime ile bir melek gönderir. O melek onun; a) ömrünü, b) rızkını, c) amelinin şakî (kötü) veya,d) Saîd (iyi) olduğunu Levh-i Mahfûz'a yazar. Saîd yazdığı kimse, önce cehenneme gidenlerin amelini işlemiş olabilir. Hatta kendisi ile cehennem arası çok yakın olur. Bu durumda iken kitabın hükmü o kimse üzerine üstün gelir. Cennete

girenlerin amelini işlemeye başlar ve böylece cennete girer. Başka bir kimse de cennete girenlerin amelini işler, o kadar ki, onunla cennetin arası çok yakın olur. Bu durumda iken kitabın hükmü onun üzerine üstün olur. Cehenneme gidenlerin amelini işler. Böylece de cehenneme gider." 180

İnsanoğlu bu dünyada, kaderde belirlenen ölçüler içinde işler yapmağa muvaffak olur. Bu, gerçekte bir irade zorlaması değildir. Yani, insanın iradesine baskı yapılarak, cebrî ameller söz konusu olmaz. Ameller yine insanın irade sınırları içinde gerçekleşmiş olur. Ancak yüce Allah'ın dilemesi, yaratması ve kader yazısı da bu amele uygun cereyan etmiştir. Allah'ın Rasulü şöyle buyurur:

"Sizden hiç bir insan yoktur ki, Allah onun cennetteki veya cehennemdeki yerini yazmış olmasın. Onun şakî mi, saîd mi olduğu yazılmıştır." Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Rasulü, durum böyle olunca, ezelî yazımıza dayanarak ameli bıraksak olur mu?" Buyurdu ki: "Saadet ehli olan, saadet ehlinin amelini yapar. Şaki olan da şekâvet ehlinin amelini yapar. Siz amel işleyiniz. Herkes ne için yaratılmış ise ona muvaffak edilir. Saîd olana, saadet ehlinin ameli kolaylaştırılır" Sonra Allah'ın Rasulü, "Kim (Allah için mal) verir, korunur ve en güzel sözü doğrularsa, onu kolay olana muvaffak ederiz. Kim cimrilik eder, kendini zengin görüp böbürlenir ve en güzel sözü yalanlarsa onu da zor olana muvaffak ederiz" ayetini okudu." 181

İnsanın fiilleri sorumluluk bakımından ihtiyarî olan ve ihtiyarî olmayan fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. İhtiyarî olmayan fiil ve hareketler, insanın kendi ihtiyar ve iradesi olmaksızın, sadece Allah'ın yaratması ile olduğu için, insan bunlardan sorumlu tutulmaz. Vücutta kanın dolaşması, çeşitli iç organların çalışması, açlık duygusu gibi işler bu niteliktedir. Bunların çalışmasından sevap veya günah meydana gelmez.

İhtiyarî fiiller ise, insanın ihtiyar ve iradesi üzerine yaratılırlar. İnsanlar bu konuda bir kesbe, bir irade-i cüz'iyye'ye ve kudrete sahiptirler. İnsan belli bir amel için kendi irade ve gücünü kullanır ve Cenâb-ı Hak da onun isteği yönünde bu fiili yaratır. İnsan kendi fiilini kendisi yaratmış olmaz. Burada istek ve gücü kullanmak insandan geldiği için cebir ve zorlanmadan söz edilemez.

Diğer yandan Allahü Teâlâ, her konuda, olan veya olacak bulunan her şeyi sebeplere bağlamıştır. İnsan sebeplere sarılır, Allah da o şeyi yaratır. İlâhî sünnet bu şekilde devam eder gider. Meselâ, abdest alıp, namaz kılmaya yönelen kimse

iradesini o yönde kullanmış ve gücünü de ortaya koymuştur. İrade + güç kullanma sonucunda Allahü Teâlâ abdest alma ve arkasından namaz kılma fiilini yaratmış olur. İşte ezelî ilminde bu abdest ve namazın Allah tarafından bilinmiş olması da “kader”i teşkil eder.

Kısaca, insan hayır ve şerri ezelde yazıldığı ve takdir edildiği için işlemiş olmaz. İnsanın kendi iradesiyle hayır veya şer işleyeceğini Allahü Teâlâ bildiği için, Levh-i Mahfuz’a o şekliyle yazılmıştır. Bunun için de insan, işlediği hayır ve şerden sorumlu tutulur.

C - Ebû Hanife’nin Kaza ve Kader Görüşü:

Ebû Hanife, kaderin Levh-i Mahfûz’a “vasıf suretiyle” yazıldığını söylemiştir. O’na göre, dünya ve ahiretteki her şey, Allah’ın dilemesi, ilmi, kaza, kader ve Levh-i Mahfuz’a yazmasıyla meydana gelir. Hayır, şerr, masıyet, itaat, fiil, irade ve benzeri her şey Levh-i Mahfuz’a vasıflarıyla yazılmıştır. Yazım, mücerred, sebep ve sonuç ilişkisinden kopuk bir şekilde olmamıştır. Meselâ; “Mehmed dünyada mümin olarak yaşayacak, hayır ve güzel ameller işleyecek ve bunun sonucunda cennete gidecek” Yine; “Hasan, dünyada münkir olarak yaşayacak kendi iradesiyle kötülükler yapacak ve sonunda cehenneme girecek” şeklindeki tesbitler, vasıf suretiyle olan yazımdır. Yoksa, “Mehmed mümin olsun” “Hasan münkir olsun” şeklinde hüküm olarak yazılmamıştır. Aksi halde irade zorlaması ortaya çıkabilirdi. İnsan, fiilleri kendi iradesiyle işlediği için, sorumluluğu söz konusu olmaktadır.182

D - Kader Değişir mi?:

Allahü Teâlâ kader proğramını ayrıntılarıyla belirlemiş ve Levh-i Mahfuz’a yazmıştır. Bunda değişiklik yapmak da onun elindedir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Allah ne dilerse onu yapar, dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır, yani meydana getirir. Ana kitap O’nun yanındadır.” 183

Bu ayet-i kerime’ye göre, Allahü Teâlâ, neshetmek istediği hükmü nesheder, dilediğini onun yerine koyar veya neshetmeyerek, devam ettirir. Yine eceli yaklaşanı, dilerse öldürür veya öldürmez. Ahmed b. el-Mübarek şöyle der: Bu ayetin tefsirini ümmî mürşidim Abdulaziz ed-Debbağ’a sordum. Bana şu cevabı verdi: “Geleceğe ait işlerden yağmur yağması, birisinin gelmesi, bir olayın

meydana gelmesi gibi şeylerden bazısı vukua gelmez ki, “Allah onu mahveder”den maksat budur. Bir kısmı da vukua gelir ki, “meydana getirir”den maksat da budur.” 184

Yukarıdaki ayette “değişmez” denilen şey, levh-i mahfûz, kader ve ezeli olan ilahi ilimdir. Değişen ise kaza’dır.

Hz. Peygamber bir gün yıkılacak durumdaki bir binanın yanından geçerken hızlı yürüyünce, kendisine; “Ey Allah’ın elçisi, Allah’ın kazasından mı kaçıyorsun?” diye sorulunca; “Allah’ın kazasından, Allah’ın kaderine sığınıyorum” cevabını vermiştir. Hz. Ömer Şam’a gittiğinde orada veba hastalığının bulunduğunu işitince geri dönmüştü. Ona da benzer soru sorulması üzerine şöyle cevap vermiştir: “Allah’ın kazasından, yine Allah’ın kaderine sığınıyorum.”

Hz. Ömer’in kader değişikliği için şu şekilde dua ettiği nakledilir: “Allahım... Eğer adımı şakîler arasına yazmışsan, adımı oradan sil. Eğer saîdler arasına yazmışsan, onu orada sabit kıl. Zira sen; “Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılar. Ana kitap onun yanındadır” buyurdun. Senin bu sözün haktır.”185

Sonuç olarak, bütün varlıkları yoktan var eden ve en hassas dengeler içinde kâinatı idare eden Yüce Allah’ın her şeyi, cereyan tarzını ve ileride alabileceği durum ve şekilleri bilmesi ve bunları ezeli ilminde belirlemiş olması tabiidir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

İBADETE HAZIRLIK

l İslâmda Temizlik

l Abdest ve Abdestle ilgili Mes'eleler

l Boy Abdesti (Gusül)

l Teyemmüm

l Kadınlara Mahsus Haller

İSLÂM'DA TEMİZLİK

I- Temizlik ve Kapsamı:

İslâm dini temizliğe büyük önem vermiş, Yüce Allah'ın huzuruna çıkmak için beden, elbise ve namaz kılınacak yerle, kalbin temizliğini emretmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de, temizliğe dikkat edenler övülmüş ve Allah'ın sevgisine lâyık oldukları belirtilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Şüphesiz, Allah çok tevbe edenleri ve temizlenenleri sever."1 Temizlikleri ümmete örnek gösterilen Kuba halkı hakkında Yüce Allah şöyle buyurur: "Orada, temizlenmeyi seven kimseler vardır. Şüphesiz Allah temizlenenleri sever."2 Dış temizlik yanında, kalb ve iç temizliği daha da önemlidir. Çünkü dışı süslenmiş, fakat iç âlemi kir ve pislikler içinde bulunan kimse imanın gerçeğine ulaşamaz. Allah Teâlâ kurtuluşa erenlerin ilk sıfatının temizlenme olduğunu şöyle açıklar: "Şüphesiz, iyi temizlenen ve Rabbinin adını zikredip de namaz kılan kimse umduğuna ermiştir."3 Yine Kur'an-ı Kerîm'de elbise4 ve ibadet yeri5 temizliğine dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) temizliğin önemini şöyle belirtmiştir: "Temizlik imanın yarısıdır."6 "Allah temizdir, temizliği sever."7

Yukarıdaki âyet ve hadislerden yalnız bol su dökerek sabun ve deterjanla

bedenin dışını temizlemeyi, buna karşılık bedenin iç dünyasının, mânevî kir ve çirkinliklerle dolu olarak bırakılabileceğini anlamak doğru değildir. Bu yüzden İslâm bilginleri temizliği dört dereceye ayırarak şu şekilde tasnif etmişlerdir:

a) Bedenin, elbisenin ve namaz kılınacak yerin pislikten temizlenmesi. Abdestsizliğin giderilmesi ve bedenin tırnak, koltuk ve kasık kılları, sünnet olmak gibi fazlalıklarının temizlenmesi bu gruba girer.

b) Bedenin uzuvlarının gıybet, yalan, haram yemek, hıyânet etmek ve benzeri günahlardan temizlenmesi. Bu, zâhid ve takvâ sahiplerinin iman ve temizlenme şeklidir.

c) Kalbin dışının; hased, ucub, kibir, riya, hırs, düşmanlık, gösteriş ve buna benzer kötü hastalıklardan temizlenmesi. Bu çirkin hasletler ortadan kalkınca tevazu, kanaat, tevbe, sabır, korku, ümid, sevgi ve benzeri güzel sıfatlar bunların yerini alır. Bu da takvâ sahiplerinin iman derecesidir.

d) Kalbin özünün Allah Teâlâ'dan başka her şeyden temizlenmesi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah de, sonra onları kendi oyunlarıyla başbaşa bırak."8 Bunun anlamı şudur; eğer kalb Allah Teâlâ'dan başkalarından boşaltılırsa, yalnız Yüce Allah ile meşgul olur. Bu da "Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur)" tevhîd kelimesi ile kalbin uyum sağlamasıdır. Allah ile, O'nun dışındaki şeylerin (mâsivâ) aynı anda bir kalbte bulunması mümkün olmaz. Çünkü Cenâb-ı Hak, bir insanın göğsünde iki kalb birden yaratmamıştır.9 Bu sonuncusu, peygamberlerin ve sıddîkların iman derecesidir. Allah Teâlâ'dan başka şeylerden temizlenmek ve arınmak imanın yarısıdır. İşte böyle bir maddî ve mânevî temizlenmeyle Allah'ın huzuruna duran mü'minin namazı onun mi'racı olur ve onu her türlü fuhşiyattan, haram ve mekruh şeylerden uzaklaştırır10, insanın çevresinde mânevî bir zırh oluşturur ve imanını, nefis ve toplumdan gelebilecek zararlara karşı korur.

Bu duruma göre taharet ve eş anlamlısı nezafet üç türlü temizlenmeyi kapsamına almaktadır.:

a) Beden, elbise ve yerin kir ve pislikten temizlenmesi. Buna habesten veya necâsetten taharet denir.

b) Abdestsizliğin giderilmesi. Buna hadesten taharet denir. Boy abdesti, namaz

abdesti ve bu ikisi mümkün olmazsa, bunların yerine geçmek üzere teyemmüm, hadesten temizlenmenin yollarıdır.

c) Kalbin gurur, kibir, ucub, kin, hased, kıskançlık gibi mânevî kirlerden temizlenmesi ve bunun yerine iman, ihlâs, takva ve güzel ahlâkla süslenmesidir.

II- Temizliğin Farz Oluşu:

Belirli ibadetleri yapabilmek için bedenin, giysilerin ve ibadet yerinin pisliklerden temizlenmesi farzdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Elbiseni temiz tut”11 “Evimi ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rukû ve secde edenler için temiz tutun diye, İbrahim ve İsmail’e ahd verdik.”12 Giysilerin ve yerin temizlenmesi gerekince bedenin temizliği öncelikle gerekli olur.

Namaz kendisine farz olanlara maddî ve mânevî temizlik de farz olur. Bunun için gerekli şartlar şunlardır.:

1) Müslüman olmak: Münkirlere temizlik farz değildir. Hanefîlere göre, temelde imanları bulunmadığı için onlar dinin fürûuna muhatap değildirler. Âhırette yalnız iman etmemelerinin cezasını görürler. Çoğu fakihlere göre ise, dünyada fer’î ibadetlere de muhataptırlar. Münkirin kılacağı namaz sahih olmadığı gibi, mürteddin yeniden İslâm’a dönünceye kadar kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Yalnız Şâfiîler, kaza etmesi gerektiğini söylerler.

2) Akıllı olmak: Akıl hastası veya baygın olana taharet farz olmaz. Yükümlülük iyileştikleri andan itibaren başlar. Sarhoştan ise taharet yükümlülüğü düşmez.

3) Erginlik çağına girmek: Çocuğa taharet farz değildir. Ancak yedi yaşına girince namazla birlikte temizlik de emredilir. On yaşına girince temizliği ve namazı terkederse tedib edilir.

4) Hayız ve nifas kanının kesilmesi

5) İbadet vaktinin girmesi

6) Uyku hâlinin bulunmaması

7) Unutma hâlinin olmaması. Uyku ve unutma temizlik ve ibâdetin geri

kalmasında özür sayılır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim uyur veya unutur ve bu yüzden namazı kılmamış olursa, onu hatırlayınca kılsın.”13

8) Zorlama altında bulunmaması. Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah, ümmetimden hatâ, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.”14

9) Su veya temiz toprağın bulunması. Temizliğin su ile yapılması asıldır. Ancak su bulunamayan veya bulunup da kullanılamayan durumlarda, pisliğin başka yollarla giderilmesi ve teyemmüm abdesti alınması yoluna gidilir.

III- Temizleme Yolları

Temiz olmayan şeyleri temizlemek için, durumlarına göre çeşitli yollar vardır. Su ile yıkamak, kaynatmak, silmek, ovalamak ve kazımak gibi. Aşağıda bu temizleme şekillerini kısaca açıklayacağız:

1) Su ile yıkamak:

Su, hem pisliği temizleme ve hem de abdest ve gusülde kullanılma bakımından asıl temizleyicidir. Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Sizi temizlemek için Allah gökten su indiriyor.”15 “Biz gökten, temizleyici su indirdik.”16

Temizlik için kullanılacak su; yağmur, kar, nehir, deniz, kuyu, pınar ve sel sularının toplandığı gölet suları olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Su temizdir. Onu; rengini, tadını veya kokusunu değiştirmesi dışında hiçbir şey kirletmez.”17

2) Temiz sıvılar:

Gül ve çiçek suyu; sirke, ağaç suyu, limon, portakal ve nar gibi meyve suları; içinde nohut, mercimek ve fasulye gibi şeyler ıslatılmış olan sular ile elbise veya bedendeki pisliğin giderilmesi mümkün ve caizdir. Bu görüş, Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf’a âittir. Fetvâ’ya esas olan da bu görüştür. Ancak bu gibi sıvılarla abdest alınmaz veya gusül yapılmaz. Bu konuda görüş birliği vardır.

Bal, eritilmiş tereyağ, süt, et suyu ve benzeri sıkılmamış olan sıvılarla ne abdest alınabilir ve ne de temizlik yapılabilir.

İçine sabun, toprak, deterjan gibi maddeler karışmış olan sular, karışım az olduğu takdirde temizleyicidir. Abdest ve gusülde kullanılan sular temizdir, fakat temizleyici değildir. Bunlara "müsta'mel (kullanılmış) su" denir. Bunlarla pislik temizlenebilir, fakat abdest, ya da gusül abdesti alınamaz.18 Ancak içine pislik karışan veya kendisiyle pislik yıkanan kullanılmış sular temiz olmaktan çıkar.

3) Silmek yolu ile temizleme:

Bıçak, cam, cilâlı tahta, fayans, mermer veya sini gibi şeyler yaş veya kuru bir necisle kirlenince, yaş bir bez veya sünger yahut toprak ya da deterjanlı ıslak bezle, necisin izi kalmadığına galip zan meydana gelecek şekilde silinirse temizlenmiş olur. Meselâ; kurban kesilen bıçak temiz bir bezle veya toprakla tam olarak silinince temiz olur ve böyle bıçak üzerinde iken kılınacak namaz sahih olur. Çünkü ashab-ı kirâm düşmanla çarpışıyor, kılıçlarını silerek, bunlar üzerlerinde iken namaz kılıyorlardı.

4) Ateşe sokmak yolu ile temizleme:

Ateşe dayanıklı maden parçası üzerindeki kan vb necis şeyler, madenin ateşe sokulması ile yanıp yok olunca temiz hale gelir. Üzerinde et pişirilecek ızgara temiz değilse, ateşe sokulup yakılmakla temizlenir.

5) Kazımak, ovmak ve silmek yolu ile temizleme:

Mest ve ayakkabı gibi necaseti emmeyen şeylere, hayvan tersi gibi görünür bir necaset dokunsa, bunlar su ile temizleneceği gibi, bıçak gibi bir şeyle kazıyarak veya yere sürterek de temizlenebilir. Ancak mest veya ayakkabıya sidik gibi görünmeyen bir pislik dokunursa bu kısmın yıkanması gerekir. Nitekim, elbiseye veya bedene dokunan necaseti de kazımak veya toprağa sürtmek yeterli değildir.

İnsanların kurumuş olan menileri ovalamakla temizlenebilir. Ancak yaş olan meninin su ile yıkanması gereklidir. Diğer yandan, kuru bir meni ovalamakla temizlendikten sonra, bu elbise ile namaz kılınabilirse de, yeri yeniden ıslanırsa, sağlam görüşe göre pislik yeniden döner. Bu nedenle yeniden kurutup ovalamak

veya yıkamak gerekli olur.

Hz.Âişe (r. anhâ)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Kuru ise, Rasûlullah (s.a.s)'ın elbisesinden meniyi ovuyor, yaşsa yıkıyordum."19

Hanefî ve Mâlikîler meniyi necis kabul ederken, Şâfiî ve Hanbelîler insan menîsini temiz sayarlar. Bu görüş ayrılığı, yukarıdaki hadisin farklı yorumu yanında, İbn Abbas (r.a.)'dan nakledilen şu söze dayanır: "Menîyi, ızhır (kokulu bir ot) veya bir bez parçası ile üzerinden sil, çünkü o, sümük ve tükürük gibidir."20 Özellikle yoksulluk, soğuk ve yolculuk gibi darlık hallerinde bu geniş yorum imkânı müslümana kolaylık sağlar.

Donmuş yağ, pekmez ve benzeri şeylerin içine, pis bir şey düşse, bu madde çevresiyle birlikte oyulup çıkarılınca temizlenmiş olur. Hz. Peygamber'in eşi Meymûne (r. anhâ) şöyle demiştir: "Bir fare yağa düştü ve içinde öldü. Peygamber (s.a.s)'e soruldu: "Onu ve çevresini atın, yağı da yiyin" buyurdu"21

Eğer necâset sıvı haldeki yemek veya zeytin yağı içine düşmüşse, bunlar bir kap içinde üç defa üzerine su dökülüp çalkalandıktan sonra alınmakla temizlenmiş olur. Hanefiler dışındaki çoğunluk bu gibi sıvıların artık temizlenemeyeceği görüşündedir.

Katı maddeler, necâseti içine sızdırmadığı sürece su ile temizlenir. Et, tavuk ve buğday gibi pişirilenlerden ise, çiğken yıkanarak temizlenir. Pislendikten sonra, pisliği ile beraber ateşte kaynatılmışsa, pislik içine geçeceği için artık temizlenemez. Bu yüzden hayvan başı veya işkembe yıkanıp temizlenmeden kaynatılacak olursa bir daha temizlenme imkânı bulunmaz. Yine usûlüne göre kesilmiş, fakat bağırsakları çıkarılmamış olduğu halde, tüylerini yolmak için kaynar suya atılmış tavuk ve benzeri kümes hayvanları, pis suyu içine almış olur ve artık temizlenmez. Bu nedenle, böyle bir hayvanı kestikten sonra üzerinde bulunan akar kanını ve içini çıkarıp yıkamalı, bundan sonra sıcak suya atmalıdır.

Diğer yandan içine temiz olmayan bir şey karışan, süt, pekmez, bal gibi sıvı şeyler temiz su ile üç defa asıl kendi miktarlarında kalıncaya kadar kaynatılmakla temiz olur. Çünkü bu durumda, o temiz olmayan şeyin niteliğinde bir değişikliğin meydana geldiği kabul edilir.

6) Yapı değişikliği yolu ile temizleme:

Temiz olmayan bir şeyin niteliği değişirse temiz hale gelir. Meselâ; bir domuz veya eşek bir tuzlaya düşerek tuz kesilse temizlenmiş olur. Yine, geyik kanının misk olması, içkinin kendiliğinden veya bir vasıta ile sirkeleşmesi, tezeğin yanarak kül olması, necis yağın sabun yapılması, lağım karışan çamurun kuruyup eserinin kaybolması, necâsetin toprağa gömülüp zamanla eserinin yok olması bunları temiz hale getirir.22

Diğer yandan murdar bir süt peynir yapılmakla veya pis bir buğday öğütülmekle yahut unundan ekmek yapılmakla, yine murdar bir susamdan yağı çıkarılmakla temiz olmaz. Çünkü bunlarda öze inen bir değişim söz konusu değildir.

7) Bazı tasarruflar yolu ile temizleme:

Harmanda döğülen buğday, arpa gibi bir şeyin belirsiz bir bölümü, hayvan sidiği ile kirlense, kirlenen kısma eşit veya daha fazla bir kısım herhangi bir şekilde elden çıkarılmış bulunsa, hem bu miktar, hem de geri kalan kısım temizlenmiş sayılır. Çünkü bu gıda maddesinin bütününde temizlik asıldır. Temiz olmayan kısmın ise hangi kısımda kaldığı şüphelidir. Burada asıl olan temizlik şüphe ile ortadan kalkmaz.

Yine görünmeyen bir necâset, bedenin veya elbisenin hangi kısmına dokunmuş olduğu unutulsa veya dokunduğu yer hakkında şüphe edilse, bedenin veya elbisenin zannınca uygun olan bir tarafı yıkanınca, her tarafı temizlenmiş sayılır. Ancak tamamını yıkamak ihtiyat bakımından daha uygundur. İlk görüş, yolculuk, soğuk ve yoksulluk yüzünden yedek elbise bulunmaması hallerinde kolaylık sağlar ve namazın vaktinde kılınmasına da yardımcı olur.

Üzerinde necâset ve menî bulunan kimse, bunun ne zaman bulaştığını belirleyemezse, necâsette son abdest bozduğu, menîde ise son uyku uyuduğu vakitten itibaren kıldığı namazları yeniden kılar.23

8) Boğazlama veya tabaklama yolu ile temizleme:

Domuz dışında herhangi bir hayvanın derisi, bu hayvanın meşrû şekilde kesilmesiyle temiz olur. Artık böyle bir derinin üzerinde namaz kılınabilir. Bu hayvan, eti yenen cinsten ise, eti de temiz olur. Fakat eti yenmeyen hayvanlardan ise, fetvâya esas olan görüşe göre, eti temiz sayılmaz. Bununla birlikte meşrû’

kesimle eti temiz olsa bile, yenilmesi câiz olmaz. Çünkü her temiz olanın mutlaka yenilmesi gerekmez.

Domuzdan başka murdar ölmüş herhangi bir hayvanın derisi tabaklanmakla temiz olur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hangi deri tabaklanırsa temiz olur.”24 Rivayet edildiğine göre, Allah’ın elçisi Tebük Gazvesi’nde bir grup evin önünden geçiyordu. Onlardan su istedi. Bir kadın; “Ey Allah’ın Rasûlü, sadece ölmüş bir hayvan derisinden yapılmış bir kırbada su var” dedi. Rasûlullah (s.a.s) “Onu tabaklamamış mıydın?” dedi. “Evet tabaklamıştım.” deyince, “Tabaklanması temizlenmesidir” buyurdu.25

Tabaklama, hayvan leşindeki necâsetin sebebi olan rutûbeti ve akıcı kanı giderir; deriyi, necaseti temizlenmiş gibi yapar. Tabaklamada domuz derisinin istisna edilmesi bizatihi necis oluşundan, insan derisinin istisna edilmesi ise, insanın mükerrem oluşundandır.

9) Necis olmuş kuyunun suyunu boşaltma veya gereken kadar su çıkararak kuyuyu temizleme:

Kuyuya düşen insan veya diğer bir hayvan çıkarıldıktan sonra gereken miktar suyu veya tamamını boşaltmakla kuyu temiz hale gelir. Küçük bir hayvanın kuyuya düşüp ölmesi halinde bütün suyu boşaltmak büyük zorluklar doğuracağı için, düşen canlının durumuna göre aşağıdaki hükümler uygulanır:

a) Kuyuya eti yenmeyen bir canlı düşmüşse, bu hayvan domuz gibi aynıyla necis ise bütün suyun boşaltılması gerekir. Hanefîlerde sağlam görüşe göre, köpek bizatihi necis değildir. Düşen şey bizatihi necis değilse, bakılır; insan olması halinde kuyu necis olmaz. Düşen eti yenmeyen yabanî yırtıcılar ve kuşlar cinsinden ise, sağlam görüşe göre, kuyu necis olur. Eşek veya katır düşmüşse, kuyunun suyu şüpheli hale gelir.

b) Kuyuya eti yenen bir hayvan düşer ve ölü olarak çıkarılırsa, kuyunun suyu necis olur. Şişmiş veya dağılmış olursa, kuyu suyunun tamamı çıkarılır. Şişip dağılmamışsa bunlar zâhiru’r-rivâye’de üç sınıfta incelenir: Fare, serçe veya bu büyüklükte bir hayvan düşüp ölmüş, fakat henüz şişmemişse yirmi veya otuz kova su çıkarılır. Kedi, tavuk, güvercin veya bu büyüklükte bir havyan düşüp ölse, daha şişmeden çıkarılsa, o kuyudan kırk kova veya elli kova su çıkarılır.

Kuyuya düşüp ölen bir insanın üzerinde bir pislik olduğu biliniyorsa, su necis hâle gelir.

IV- Temiz Sayılan Şeyler:

İslâm'da prensip olarak bütün yeryüzü, madenler, sular, otlar, ağaçlar, çiçekler, meyveler ve domuz dışında bütün hayvanların dış bedenleri, dışarıdan temiz olmayan bir şey dokunmadıkça temiz sayılır. Diri köpeğin, filin tüyleri, derileri temizdir. Bunlara dokunan su da temiz sayılır.

Usûlüne göre kesilmiş hayvanların derileri, ciğer, yürek,dalak, kan ve etleri içinde kalıp akmayan kanları temizdir. Bit, pire, tahta kurusu gibi küçük haşeratın kanları da böyledir. Ancak domuz, usulüne göre kesilmekle de temiz hale gelmez.

Su içinde yaşayıp su içinde ölen balık ve diğer hayvanlar temizdir. Ancak bu hayvanlardan balık dışındakilerin etinin yenilmesi Hanefîlere göre caiz değildir.

Domuz dışındaki hayvanların, içine kan nüfuz etmeyen parçaları, ölümleri halinde de pis olmuş olmaz. Bu yüzden; boynuz, tırnak, yağlı olmayan kemikler, kırpılmış olan kıllar, tüy, tabaklanmış deriler temizdir. İnsanın kesilen saçları, kemiği ve dişleri de böyledir.

Canlının gözyaşı, teri, tükrüğü, sümüğü pislik ve temizlik yönünden bu canlının artık suyunun hükmüne bağlıdır. Artığı temizse bunlar da temizdir. Katır ve eşeğin salyası temiz, yırtıcı kuşların ve evlerde yaşayan fare, yılan, akrep ve kedi gibi hayvanların salyaları mekruh; domuz, köpek ve diğer vahşî hayvanların salya ve artıkları ise necistir. İnsanın salyası temizdir. Ancak içki içtiği takdirde ağzını temizlemedikçe artığı ve salyası temiz sayılmaz.

Güvercin ve serçe gibi eti yenen ve havada pisleyen kuşların tersi temizdir. İnsanların Mescid-i Haram veya başka mescid çevresinde güvercin beslemeyi alışkanlık haline getirmesi ve İbn Ömer'in; bir güvercin üzerine terslediği zaman, onu silip namaz kılması bunların terslerinin necis sayılmadığını gösterir.

Doğan, şahin ve baykuş gibi eti yenmeyenlerin tersi ise Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre zarûret sebebiyle temizdir. Çünkü bunlar havada terslerler, elbise

ve kapları bunlardan korumak güçtür.

Kesimden sonra damarlarda kalan kan temizdir, necis değildir. Bu yüzden etle birlikte yenilmesi câizdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de haram olan kanın "akmış kan" olduğu belirtilmiştir.26

Ev kedilerinin ve farelerinin sidiği kaplardaki suyu temizlikten çıkarır. Elbiselere az miktarda dokunmuşsa bundan kaçınmak güç olduğu için bu bağışlanmıştır.

Yollardaki çamurdan elbiseye sıçrayanlar, kaçınmak güç olduğu için affedilmiştir. Namaza zarar vermez. Yeter ki, açık pislik olduğu bilinmesin.

Cenaze yıkantısı temizdir. Yeter ki, bir pislik yıkandığı görülmesin. Aksi halde yıkantısı da necis olur. Ancak cenaze yıkayanın üzerine dokunan sıçrantılar kaçınmanın güçlüğü nedeniyle bağışlanmıştır.27

V- Temiz Sayılmayan Şeyler:

Maddeleri bakımından şer'an temiz sayılmayan şeyler, namazın sıhhatine engel olacak miktarları bakımından galîz ve hafif olmak üzere ikiye ayrılır. Galîz sayılan; eğer katı ise, yaklaşık dört gram ağırlığındaki, sıvı ise, avuç içinden fazla bir alanı kaplayacak miktarı elbisede veya namaz için ayağın basıldığı yerde bulununca namaza engel olur. Hafif necasette ise, bunun bulaştığı bedenin veya elbisenin dörtte birinden az miktarı namaza mâni olmaz.

Galîz olan necasetler şunlardır:

1) İnsandan çıkan veya ondan kopup ayrılan şeylerden; sidik, ters, menî, küçük su döktükten sonra cinsel organdan gelebilen kalın ve beyaz renkli "vediy" denilen sıvı, sevişme veya karşı cinsi düşünme sırasında yine cinsel organdan gelebilen beyaz renkli yapışkan "meziy" denilen sıvı, ağız dolusu kusuntular, herhangi bir uzuvdan çıkıp akan kanlar, bedenden kesilip düşen et ve deri parçaları. Kadınların âdet, lohusalık veya özürlü zamanlarında gelen kanlar da bu niteliktedir.

2) Eti yenmeyen hayvanların sidikleri, ağızlarının salyaları, kuşların dışındakilerin tersleri ve bütün hayvanların akan kanları.

3) Eti yenen hayvanlardan tavuk, kaz ve ördeklerin tersleri.

4) Boğazlanmadan kendi kendine ölen hayvan pistir. Bunların tabaklanmamış derileri de böyledir.

Mâlikîlere göre, murdar ölmüş hayvanın eti gibi, derisi, kemiği ve sinirleri de temiz değildir. Kıl, yün ve tüyleri ise temizdir. Şâfiîlere göre, ölü hayvanın kıl, tüy, yün ve tırnakları dahil, bütün cüzleri necistir.

5) Şarap. İçilmesi ve kullanılması haram olup, elbise veya beden üzerine dökülürse yıkanmadıkça temiz olmaz.28 Tercih edilen görüşe göre, sarhoşluk veren diğer sıvılar da şarap hükmündedir.

Şâfiîlere göre de, sarhoşluk veren bütün sıvılar az olsun çok olsun necistir.

Hafif sayılan ve temiz olmayan şeyler şunlardır:

1) Atların, katırların ve eşeklerin sidikleri ile; etleri yenen koyun, keçi, geyik veya karaca gibi evcil ya da yabanî hayvanların sidikleri ve bunların tersleri Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre hafif pisliktir. Fetvâya esas olan bu görüştür. Ebû Hanîfe'ye göre ise bunlar galîz çeşidine girer.

2) Etleri yenmeyen hayvanlardan doğan, atmaca, çaylak, kartal gibi havada tersleyen kuşların tersleri.

3) Her hayvanın "öd" denilen kesesi, bu hayvanın tersi hükmündedir.29

VI- Büyük veya Küçük Abdesti Bozduktan Sonra

Temizlenme

A - İstincâ ve İstibrâ:

Kan, meni, sidik, dışkı gibi şeylerin çıktıkları mahalleri temizlemeye "istincâ" denir. Bu temizleme, başkalarının yanında avret yerlerini açmaksızın su ile olabileceği gibi, sahrâda küçük taşlarla da yapılabilir. Önce taşla, sonra da su ile yapılması daha iyidir. Fakat, kemik, kömür, havyan tezeği, bez, pamuk veya

kâğıtla istincâ mekruhtur. Ancak su ile taharetlendikten sonra, bez veya tuvalet kağıdı ile kurulanmak, Kuba halkının Kur'an-ı Kerim'de övülen temizliğine benzer.30 Hz. Peygamber onlara nasıl temizlendiklerini sormuş onlar; "su ve taş kullanarak" cevabını vermişlerdir.31

İstincâ mahallini aşıp, namazın sıhhatine mani olacak miktardaki bir necaseti temizlemek farz olur.

Küçük abdest bozduktan sonraki temizliğe "istibrâ" denir. İstibrâ: Yürüme, öksürme ya da sol yanına uzanma veya ayakları hareket ettirme, kımıldama vb. şekilde yapılır. Sidik tamamiyle kesildiğine kanaat geldikten sonra temizlik yapılmalıdır. Çünkü sidik yaşlığının bulunması, sidiğin damlaması gibi abdestin sıhhatine engel olur.

Taharetlenmede temizliğe fazla dikkat edilip, sidik vb. necasetin eserinin bırıkalmamasına "istinkâ" denir. Abdest bozup, suyla temizlendikten sonra, bir bezle kurulanmak ve böylece temizlikte kullanılmış olan suyu azaltmağa çalışmak gerekir.

İstibrânın delili şu hadistir: İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s) iki kabrin yanından geçti ve şöyle buyurdu: Onlara azap ediliyor; büyük bir şeyden de azap edilmiyorlar. Birisi küçük abdest bozduktan sonra istibrâ etmiyordu, diğeri de koğuculuk yapıyordu."32

B - Tuvalet Adabı:

Büyük veya küçük abdest bozan kimse için şunlar menduptur:

1) Üzerinde Allah'ın veya Hz. Muhammed'in ismi yazılı bir şeyle tuvalete girmemelidir. Enes (r.a) şöyle demiştir: "Hz.Peygamber tuvalete girdiğinde, yüzüğünü çıkarırdı."33 Çünkü O'nun yüzüğünde "Muhammedun Rasûlullah" yazısı vardı. Ancak böyle bir yazı gizlenir veya düşmesinden korkulursa sakınca kalkar.

2) Tuvalete girmeden önce Hz. Peygamber'in okuduğu şu duayı okumak:

(Allah'ım, pislikten ve pis şeylerden sana sığınırım.)" Bundan sonra sol ayakla

girip sağ ayakla çıkmak. Eve girme, çıkma gibi temiz işlerde ise sağ ayakla girilir ve sağ ayakla çıkılır. Tuvaletten çıkınca:

(Mağfiretini dilerim. Eziyetleri benden yok eden ve bana âfiyet veren Allah'a hamd olsun.)" duası okunur.

3) Tuvalette Kur'an okunmaz, konuşulmaz, selâm verilince selâm alınmaz.

4) Açık arazide gözden uzaklaşmalı veya bir şeyle örtünmelidir.

5) Açık veya kapalı yerde, abdest bozarken ön veya arkasını kıbleye dönmek tahrîmen mekruhtur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Tuvalete çıktığınızda küçük veya büyük abdest bozmak için kıbleye ön ve arkanızı dönmeyin, doğuya veya batıya dönün."34 Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihler, kapalı tuvaletlerde bu kerahatin bulunmadığını söylerler. Dayandıkları delil, Hz. Câbir'in naklettiği bir hadistir.35

6) Haşeratın yaşadığı deliklere, yol, gölgelik, ağaç altı gibi insanların geçtiği, dinlenmek için oturduğu yerlere abdest bozmaktan sakınmalıdır. Hz. Peygamber; "Üç lânet yerinden sakının: Su kaynakları, yol ortası ve gölge. Buralarda abdest bozmayın."36 buyururdu.

7) Durgun veya akar suda abdest bozmamalı, bir özür bulunmadıkça ayakta abdest bozmaktan sakınmalıdır. Bütün bunlar mekruhtur.

8) Abdest bozduktan sonra temizlik sol eli ile yapılmalı ve tuvaletten çıkınca eller sabun ve benzeri temizleyici bir şeyle yıkanmalıdır.37

ABDEST VE ABDESTLE İLGİLİ KONULAR

A - Abdestin Tarifi ve Mahiyeti:

Abdest İslâm'da bazı ibadetlerin yerine getirilmesi için yapılan ve bizzat kendisi de ibadet olan temizlenme şeklidir. Belirli uzuvları usulüne göre yıkamaktan, ya da meshetmekten ibarettir. Abdeste, güzelliğinden ve temizliğe olan hizmetinden dolayı arapçada "vüdû" adı verilmiştir. Abdest kelimesi Farsça âb (su) ve dest (el) kelimelerinden oluşan ve "el suyu" anlamına gelen bileşik bir sözcüktür.

Abdest her şeyden önce bedenin en çok kirlenebilen ve mikroplara açık bulunan uzuvlarının belli aralıklarla yıkanmasını hedef alan, İslâm'ın emrettiği önemli bir ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in abdest almadan hiç bir iş yapmadığı nakledilir.38 Ancak abdest her amel ve ibadet için değil, başta namaz olmak üzere bazı ibadetler için farz kılınmıştır. Abdestsiz bir kimse namaz kılamaz, Ka'be-i Muazzama'yı tavaf edemez, Kur'ân-ı Kerim'i ayrı bir kılıf bulunmadıkça eline alamaz. Kur'an'ın tam veya eksik bir âyetine bile el süremez. Bunlar haramdır. Fakat Kur'an'ı ezber olarak veya karşıdan Mushaf'a bakarak okuyabilir. Âkil ve bâliğ olan ve suyu kullanmaya gücü yeten her müslüman gerektiğinde abdestle yükümlü olur.

Abdest almakla dünyevî ve uhrevî birçok fazîlet ve güzellikler elde edilir. Allah'ın Rasûlü (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Kim emrolunduğu gibi abdest alır ve emrolunduğu şekilde namaz kılarsa, geçmiş günahları mağfiret olunur."39 "Bir kimse abdest alıp, yüzünü yıkayınca, yüzündeki âzâlarının işlediği bütün günahları, el ve ayaklarını yıkadığında, bunlarla işlediği günahları su damlalarıyla birlikte akıp gider ve kendisi de tertemiz olur."40

B - Abdestin Farzları:

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerinizle birlikte ellerinizi yıkayın. Başınızı meshedin. Her iki topuğunuzla birlikte ayaklarınızı da (yıkayın)..."41 Âyette şu dört farz belirlenmektedir:

1) Yüzü Yıkamak:

Yüzün bir defa yıkanması farzdır. Yüzün sınırları saçın bittiği yerden sakal veya çene altına ve kulakların köklerine kadar olan bölümdür. Sakal, bıyık ve kaşların altına suyun ulaşması gerekir.

2) Kolları Yıkamak:

İki elleri dirsekler ile birlikte bir defa yıkamak farzdır. Parmaklarda dar ve altına suyu geçirmeyen yüzük varsa, bunun mutlaka oynatılması ve altına suyun geçmesi sağlanmalıdır

3) Başa Meshetmek:

Başın dörtte bir mikdarına ıslak bir el ile veya başka bir yerde kullanılmamış temiz bir yaşlıkla bir defa meshetmek farzdır. Başın “nâsiye” denilen ön tarafına meshedilmesi daha faziletlidir. Meshedilen yer iki kulağın üstüdür. Bu kısımdaki saçların üzerine meshedilmesi yeterlidir.

Mugire b. Şu’be şöyle demiştir: “Peygember (s.a.s) abdest aldı, başının önünü, sarığının üzerini ve mestlerini meshetti.”42

İmam Şâfiî baştan mesih miktarının bir saç teli olabileceğini söylerken, Mâlikîler ve tercih edilen görüşte Hanbelîler bütün başın meshini vacip görürler.43 Diğer yandan Hanbelîlere göre, kadının başının ön kısmını meshetmesi yeterlidir.

4) Ayakları Yıkamak:

Ayakları iki topuklarla birlikte bir defa yıkamak farzdır. Hz. Peygamber; “Vay ateşten o topukların haline..”44 buyurarak, ayakların topuklarla birlikte yıkanması gereğine dikkat çekmiştir.

Hanefîler dışındaki çoğunluk fakîhler, abdeste, sünnetten delillerle başka farzlar da ilâve ettiler. Şâfiî ve Hanbelîler abdest âyetindeki sırayı (tertib) gözetmeyi, Mâlikî ve Hanbelîler (muvâlâtı) ardarda yapmayı, Mâlikîler ovmayı ve Hanefîler dışındaki bütün mezhepler “niyeti” abdestin farzı olarak kabul ederler.45

C - Abdestin Sünnetleri:

Hanefîlere göre sünnetle mendub arasında fark vardır. Sünnet, müekked olanı ifade eder ve farz olmaksızın devamlı tutulan yoldur. Yani, Hz. Peygamber’in devam ettiği, bazan da özürsüz olarak terkettiği şeydir. Hükmü: Yapıldığında sevap, terkedildiğinde ceza olmasıdır.

Mendub veya mustehap ise Hz. Peygamber (s.a.s)’in devamlı yapmadığı şeydir. Mendup amellere burada “âdâb” terimi kullanılacaktır. Tekili “edep”dir. Menduba uyulunca sevap vardır. Terkedilince kınama söz konusu olmaz.

Abdestin sünnetleri şunlardır:

1) Niyet etmek: Abdesti namaz kılmak, abdestsizliği gidermek veya Cenâb-ı Hakk'ın emrini yerine getirmek niyetiyle almaktır. Dil ile: "Niyet ettim, Allah rızası için abdest almaya" denilmesi müstehaptır. Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihlere göre ise niyet farzdır.

Hanefîler abdest âyetinde veya hadislerde abdestte niyetten söz edilmemesini delil getirmişler, ayrıca namazın diğer necasetten taharet ve setr-i avret gibi şartlarında da niyetin bir şart olmayışına kıyas yapmışlardır. Diğer mezhepler ise, Hz. Peygamber'in; "Ameller niyetlere göredir."46 hadisi yanında, namaz ve teyemmümde niyetin farz oluşuna kıyas etmişlerdir. Ayrıca, ibadette ihlâsın gerçekleşmesi ve abdestin namaz için emredilmiş olması onların diğer dayandığı delillerdendir.47

Niyetin vakti elleri veya yüzü yıkamaya başlama zamanıdır.

2) Abdeste başlarken önce temiz olan elleri bileklere kadar yıkamak. Temiz olmayan elleri önce yıkamak ise, diğer uzuvları kirletmemesi için farzdır. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz uykusundan kalkınca, su kabına sokmadan önce elini yıkasın. Çünkü elinin nerede kaldığını bilemez."48

3) Abdeste "Eûzü" ve "besmele" ile başlamak. Allah'ın elçisi şöyle buyurmuştur: "Kim abdest alır, besmele çekerse bütün bedeni için temizleyici olur. Kim de abdest alır da Allah'ın adını anmazsa, sadece abdest azaları için temizleyici olur."49

4) Mazmaza ve İstinşak: Elleri yıkadıktan sonra önce üç defa ağıza su alınıp çalkalanması ve dışarı atılmasına "mazmaza", üç defa da burunun yumuşağına kadar su alınmasına ise "istinşak" denilir. Hadiste şöyle buyurulur: "Sizden her kim, abdest almaya hazırlanır, sonra da, mazmaza, istinşak ve istinsar (buruna alınan suyu dışarı çıkarmak) yaparsa şüphesiz, su ile beraber ağzının ve burnunun günahları dökülür, gider."50

Ağız ve buruna her su almada, alınan su yenilenir. Böylece ağız ve burunun içerisi yıkanılmış ve kullanılacak suyun tadı, kokusu anlaşılmış olur.

5) Mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek. Su, mazmazada boğaza iner, istinşakta burnun katı yerine kadar vardırılır. Fakat oruçlu kimseler mübalağa yapmazlar.

Ağız ve buruna su vermede tertip, üçleme, suyu yenileme, sağ eli kullanma, gargara ve oruçlu olmayanın burun yumuşağını aşarak mübalağa yapması müekked sünnetlerdendir.51

6) Misvak Kullanmak: Sivâk (misvâk) sözlükte oğmak, oğuşturmak ve bunu yapmak için kullanılan alet anlamına gelir. Terim olarak; dişlerde ve dişlerin çevresinde bulunan sarılık ve kirliliklerin giderilmesi amacıyla misvak (arâk) ağacından yapılmış çubuğun veya bu işi görecek sabun ve fırça gibi şeylerin kullanılması demektir.

Her abdest alışta ağız ve dişlerin temizlenmesi hem ağız ve mide ile ilgili pek çok hastalıklar için önleyici tedbir, hem de Allah'ın rızasına sebeptir. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Misvak ağzın temizliği, Rabbin de razılığıdır."52 "Eğer ümmetime ağır gelmesinden korkmasaydım, her namaz öncesinde misvak kullanmalarını emrederdim." Ahmed b. Hanbel'in bir rivayetinde; "Her bir abdestle birlikte misvak kullanmalarını emrederdim." şeklindedir.53

Misvak bulunmaz veya kullanılması dişleri kanatırsa, sabun, diş fırçası veya parmak yardımıyla yapılacak temizlik de yeterli olur. Ancak misvakla ağız ve diş temizliğinin, başka türlü temizliklerden üstün olduğu tıb bakımından da belirlenmiştir. Diğer yandan misvak yalnız abdest veya namazlara mahsus değildir, kullanılması her zaman müstahsen görülmüştür.54

7) Tertibi gözetmek: Abdest azalarının âyetteki sıraya göre ardarda, yani önce yüzün, sonra kolların yıkanması, sonra başın meshedilmesi, sonra da ayakların yıkanmasıdır. Ayaklarda mest varsa, meshedilir. Bu sıranın gözetilmemesi halinde yine abdest sahih olur, fakat sünnete aykırı düşer.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre abdestte sıranın gözetilmesi farzdır.55

8) Abdeste sağ taraflardan başlamak: Sağ kol sol koldan önce, sağ ayak da sol ayakdan önce yıkanır. Hz. Âişe (r. anhâ)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s) ayakkabı giymede, saç taramada, temizlikte ve her işinde sağdan başlamayı severdi."56 Hadis-i şerifte sayılanlar örnek kabilindendir. Bedenin diğer yerlerinde de yıkamaya sağ taraftan başlanır. Sağdan başlamak her şeyde sünnettir.

9) Abdest uzuvlarını üçer defa yıkamak: Bu üç defa yıkamanın birer defası farz, diğer ikişer defası da sünnettir. Üçten fazla veya eksik yıkamak sünnete aykırıdır. Ancak şüpheden kurtulmak veya suyun azlığı gibi bir sebep bulunursa bu durum müstesnadır.

Hz. Peygamber (s.a.s), bir defa abdest almış; “Bu, Allah’ın, kendisi ile ameli kabul ettiği abdesttir.” buyurmuş, ikişer defa yıkayarak abdest almış; “Bu, Allah’ın, kendisi ile, ecri ikiye katladığıdır.” buyurmuş, bundan sonra üçer defa yıkayarak aldığı abdestten sonra da; “Bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir.” buyurmuştur.57

Çoğu fakihlere göre başı bir defa meshetmek yeterlidir. Çünkü pek çok hadiste, Allah Rasûlünün diğer uzuvlarını iki veya üç defa yıkadığı belirtilirken, başa bir defa mesih yaptığı belirtilmiştir.58 Yalnız Şâfiîler başa üç defa meshin sünnet olduğu görüşündedir. Onlar, Hz. Enes (r.a)’den nakledilen “Üç daha faziletlidir” sözü ile, bazı sahabe uygulamasına dayanırlar.59

10) Abdestte elleri veya ayakları yıkamaya parmak uçlarından başlamak.

11) Parmakları hilâllemek. Abdestte, ellerin parmakları birbirine sokularak, ayak parmakları ise el parmaklarından birisi aralarından gezdirilerek, aralarda kuru yerin kalmaması sağlanır. Parmakları akarsuya sokmak da hilâlelleme yerine geçer. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Parmaklarınızın arasını hilâlleyiniz ki, onların arasına cehennem ateşi girmesin ve onları hilâllemesin.”60

12) Sakalı hilâllemek: Abdest alırken sık sakalı bulunanların sakallarını, parmaklarını sakalın içine sokarak alt taraftan üst tarafa doğru hareket ettirmesine hilâlleme denir. Kısa ve seyrek sakalın altına su kolay gireceği için yıkama yeterli olur. Hadiste: “Müşriklere muhalefet edin, bıyıkları kısaltın, sakalı uzatın.”61 buyurulmuştur. Hz. Peygamber’in abdestte bir avuç suyla sakalını hilâllediği ve “Rabbim bana bu şekilde emretti” dediği nakledilir.62

13) Başın tamamını bir su ile meshetmek: Buna “kaplama mesh” denir. Abdest alan kimse ıslak olan iki avucunu ve parmaklarını başının ön kısmından başlayarak arka kısmına kadar, başın tamamını kaplayacak bir şekilde arkaya doğru çekerek mesheder. Bu sünnettir.63

14) Kulakları meshetmek: Çoğu fakihlere göre, yeni bir su ile kulakların içten ve

dıştan meshi sünnettir. Delil; Abdullah b. Zeyd'den nakledilen şu hadistir: "O, Rasûlullah (s.a.s)'i abdest alırken gördü, başını meshederken kullandığı sudan başka kulakları için de su aldı."64 Hanbelîler; "Kulaklar baştandır"65 hadisine dayanarak bu meshi vacip kabul ettiler. Ancak bu hadis ehl-i ilim tarafından zayıf sayılmıştır.66

15) Abdest uzuvlarını, üzerine dökülen su ile ovmak: Fakihlerin çoğunluğuna göre ovma sünnettir. Çünkü abdest âyetinde emredilmemiş, sünnette de açıklıkla sabit olmamıştır. Malikîler ise ovmayı farz sayarlar.67

16) Abdest uzuvlarını ara vermeksizin yıkamak: Yani henüz biri kurumadan, diğerini yıkamaya başlamak. Buna "muvâlât" veya "vilâ" denir. Aşırı sıcak yüzünden, yıkanan uzvun hemen kuruması muvâlâtı etkilemez. Bazı fakihlere göre, muvâlâttan maksat, abdest arasında başka bir işle uğraşmamaktır. Hanefî ve Şâfiîler muvâlâtı sünnet sayarken, Malikî ve Hanbelîler farz kabul ederler.68

17) Boynu meshetmek: Başı ve kulakları meshettikten sonra iki elin arkaları ile ve üçer parmakla yeni bir su almaya gerek olmaksızın boyun meshedilir. Boğazı meshetmek bid'attir. Bazı kaynaklarda, boynu meshetmek, müstehap veya menduplar arasında zikredilmiştir.69

D - Abdestin Âdâbı:

Hanefîler mendup anlamında "edeb" ve çoğulu "âdâb" terimini kullandılar. Edeb veya mendûp, Rasûlullah (s.a.s)'ın bir veya iki defa yaptığı ve devamlı olarak işlemediği fiillerdir. Hükmü; işlendiği zaman sevabın olması, terkedildiğinde ise kınamanın bulunmamasıdır. Mâlikîler ise, bu fiiller için mendup veya âdâb yerine "fazilet", "haslet" ve "müstehab" terimlerini kullanırlar.

Sünnetle mendup veya müstehap arasındaki fark şudur: Sünnet, şârî'-i hakîmin yapılmasını te'kid ettiği ve değerini yükselttiği şeydir. Mendup veya müstehap ise, Şârî'in kesin olmaksızın, yapılmasını istediği ve yapılmasını hafif tuttuğu şeydir. Bunlardan herbirini yapan sevap alır ve terkedene ceza verilmez.

Abdestin başlıca edepleri şunlardır:

1) Abdest alırken kıbleye yönelmiş olarak bulunmak. Çünkü kıble yönlerin en

şereflisidir ve ona dönerek yapılan duanın kabul olunacağı umulur. Şâfiî ve Hanbelîler sünnetle edep arasında bir fark gözetmedikleri için kıbleye dönmeyi sünnet kabul ederler.

2) Daha vakit girmeden abdest alıp namaza hazır bulunmak. Özür sahipleri bundan müstesnadır.

3) Abdest alırken yüksekçe bir yerde bulunmak. Böylece, abdest sularının elbiseye sıçraması önlenmiş olur.

4) Bir özür bulunmadıkça abdestte başkasından yardım istememek. Ancak başkası kendi arzusu ile yardımcı olursa âbâba aykırı bulunmaz. Mugire b. Şu'be'nin yolculukta Rasûlullah (s.a.s) abdest alırken, ona su döktüğü nakledilir.70

5) Abdest sırasında bir zaruret bulunmadıkça başkasıyla konuşmamak. Çünkü konuşmak abdest alanı, duadan alıkoyar.

6) Abdest alırken sıkı olmayan parmak yüzüklerini oynatmak. Yüzük darsa, oynatarak altına suyun girmesini sağlamak gerekir. Ebu Rafi' (r.a)'den, Rasûlulah (s.a.s)'in abdest alırken yüzüğünü hareket ettirdiği nakledilmiştir.71

7) Abdestte ağıza ve buruna sağ el ile su vermek, sol el ile sümkürmek.

8) Kulakların iç kısmını ıslatılmış serçe parmağı ile meshetmek.

9) Boynu meshetmek. Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre, boynu meshetmek müstehap veya menduptur. Çünkü Talha b. Mutarrif'in babasından, onun da dedesinden naklettiği, Hz. Peygamber (s.a.s)'in boynunu meshettiğine dair hadis zayıf kabul edilmiştir.72 Bu yüzden, fakihlerin çoğunluğu boynu meshetmeyi mekruh görmüşlerdir.

10) Yüzü yıkarken, yüz kenarlarını ve göz pınarlarını yoklamak, suyu dirsek ve topukların yukarılarına kadar ulaştırmak. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Sizler abdest azalarınızı yıkarken geniş tuttuğunuz için kıyamet gününde "el-Gurru'l-Muhaccelûn"sunuz. Artık sizden hem yüzünü, hem de el ve ayaklarını yıkarken geniş tutabilen tutmaya çalışsın."73 Mâlikîler hadisteki "gurre" lafzını "abdest" anlamında alarak, gurrenin uzatılmasına iki anlam vermişlerdir: Birincisi yıkanan azasının farz olandan fazlasının yıkanması, diğeri abdestin devamlı

tutulması veya devamlı abdestli bulunulmaya çalışılması. Onlara göre, birincisi aşırıya kaçma sebebiyle mekruh, ikincisi ise müstehaptır.74

11) Azaları yıkamaya yetecek kadar su almak, nehir veya deniz kenarında bile su israfından kaçınmak. Çünkü suyun israfı mekruhtur.

12) Abdest aldıktan sonra kelime-i şehadet getirmek ve dua okumak. Hanbelîler gusülden sonra da bunun mendup olduğunu söylemişlerdir.

Kelime-i şehadet ve dua şu şekildedir:

Anlamı: “Allah’tan başka hiç bir ilâh olmadığına, onun ortağının bulunmadığına, tek ilâh olduğuna şehadet ederim. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed O’nun kulu ve Rasûlüdür. Allah’ım beni çok tevbe edenlerden, çokca temizlenenlerden kıl. Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Allah’ım sana hamd ederim. Senden başka hiçbir ilâh olmadığına şehadet ederim. Senden mağfiret diler, sana tevbe ederim.”

Abdest aldıktan sonra Hz. Peygamber’e salâtü selâm getirmek sünnettir. Kelime-i şehadet ve dua ise mendup olup şu hadise dayanır: “Sizden biri, abdest alır ve abdestini eksiksiz olarak tamamlar, sonra da: “Allah’tan başka bir ilâh olmadığına, O’nun ortağının bulunmadığına, tek ilâh olduğuna şehâdet ederim ve yine şehadet ederim ki, Muhammed O’nun kulu ve Rasûlüdür” diyecek olursa, şüphesiz ona cennetin sekiz kapısı da açılır, hangisinden dilerse oradan girer.” Müslim’in naklettiği bu hadise Tirmizi şu ilavede bulunur: “Sen her türlü eksiklikten münezzehsin. Allah’ım, sana hamd eder, senden başka hiç bir ilâh olmadığına şahitlik ederim. Senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim. Allah’ım! Sen beni çok tevbe edenlerden ve çok temizlenenlerden kıl.”75

13) Abdestten artan sudan kıbleye karşı ayakta bir miktar içmek ve bu sırada; “Allah’ım beni her günah işledikçe tevbe eden ve günahtan kaçınıp tertemiz bulunan salih kullarından kıl” diye dua etmek.

14) Abdestin sonunda bir, iki veya üç defa Kadir Sûresi’ni okumak.

15) Abdestten sonra, kerâhet vakti değilse iki rekat nafile namaz kılmak.

Abdestin sünnetlerine veya edeplerine aykırı olan şeyler, ya tahrîmen, ya da tenzîhen mekruhtur.

E - Abdest Duaları:

Abdest alınırken, azaların yıkanması sırasında okunacak dualar, İmam Nevevî'nin de belirttiği gibi hadis-i şeriflere dayanmaz. Her aza yıkanırken okunacak uygun dualar seleften nakledilmiş ve okunmaları güzel görülmüştür. Bu duaların okunması Hanefî ve Mâlikîlere göre müstehap, bazı Şâfiîlere göre ise mübahtır.76 Bu dualar okunmasa da abdest tamam olur. Seleften gelen dualar şöyledir:

1) Abdeste başlarken "Eûzü" ve "Besmele"den sonra:

(Suyu temizleyici ve islâm'ı nûr kılan Allah'a hamdolsun)

2) Ağzına su alırken:

(Allah'ım! Bana peygamberinin kevser havuzundan, bir daha sonsuza kadar susamayacağım bir kâse su ihsan buyur.)"

3) Burnuna su alırken:

(Allah'ım! Beni nimetlerinin ve cennetlerinin güzel kokularından mahrum bırakma.)"

4) Yüzünü yıkarken:

(Allah'ım! Bazı yüzlerin beyazlanacağı, bazı yüzlerin de kararacağı günde, benim yüzümü ak kıl.)"

5) Sağ kolunu yıkarken:

(Allah'ım! Bana amel defterimi sağ yanımdan ver ve benim hesabımı kolay kıl!)"

6) Sol kolunu yıkarken:

(Ya Rabbi! Bana kitabımı sol yanımdan ve arka yönden verme ve şiddetli bir hesap ile sorguya çekme)

7) Başına mesh ederken:

(İlâhi, beni rahmetinle yarlığa, benim üzerime bereketinden indir.)

8) Kulaklarını meshederken:

(Ya Rabbi, beni Hak sözü işitip de en güzeline uyan kullarından eyle)

9) Boynuna meshederken:

(Ya Rabbi, benim vücûdumu cehennem ateşinden azâd et!)

10) Ayaklarını yıkarken:

(Ya Rabbi! Birtakım ayakların kayacağı günde, benim ayaklarımı sırat üzerinde sâbit kıl)" diye dua edilir.

F - Abdest Çeşitleri:

Abdestler gerekli olma derecelerine göre üçe ayrılır:

1) Farz olan abdestler:

İki durumda abdest farz olur:

a) Namaz kılacak olan abdestsiz kimsenin abdest alması farzdır. Bu namaz farz, vacip veya nafile namaz olsun, cenaze namazı veya tilâvet secdesinde olduğu gibi eksik namaz niteliğinde bulunsun hüküm değişmez. Abdest âyeti77 ile Hz. Peygamber'in "Allahü Teâlâ sizden hiçbirinizin namazını abdestsiz olduğu zaman, abdest alıncaya kadar kabul etmez."78 hadisi buna delâlet eder.

b) Kur'an-ı Kerim'e el sürmek için abdestli bulunmak farzdır. Bir ayetin kağıt, deri, duvar veya bir nakit para üzerinde yazılı olması da, elle tutma bakımından aynı hükme bağlıdır. Delil: "Ona ancak iyice temizlenenler dokunabilir"79 ayeti ile, Hz, Peygamber'in; "Kur'an'a ancak temiz olan dokunabilir."80 hadisidir.

2) Vâcip olan abdestler:

Ka’be-i Muazzama’yı tavaf etmek için, abdestsiz müslümanın alacağı abdest Hanefîlere göre vaciptir. Fakîhlerin çoğunluğu ise bunu, farz kabul ederler. Delil şu hadistir: “Beytullah’ı tavaf bir namazdır. Şu farkla ki, Allah tavafta konuşmayı helal kılmıştır. Kim tavafta konuşursa yalnız hayır söylesin.”81 Hanefîler ise tavafı gerçek namaz gibi kabul etmez. Bu yüzden de onun sıhhati abdeste bağlı bulunmaz. Vacibin terkinden dolayı kurban cezası gerekir.

3) Mendup olan abdestler:

Bunlar sürekli olarak abdestli bulunmak, ezbere Kur’an okumak, ezan okuyup kamet getirmek, dinî kitapları tutmak, dinî ilimleri okuyup okutmak, cenaze yıkamak veya cenazeyi takip etmek veya öfkenin geçmesi için alınacak abdestlerdir. Böyle bir abdest alınınca, bununla namaz kılınabilir veya Kur’an-ı Kerim ele alınabilir.82

Diğer yandan abdestli kimsenin bir namaz kılmaksızın yeniden abdest alması su israfı sayılacağı için mekruhtur.83 Gasbedilen veya yetime ait bir suyla abdest almak ise haram sayılmıştır.

G - Abdestin Mekruhları:

1) Abdest alırken gereğinden fazla suyu boş yere tüketmek. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) abdest alırken suyu israf eden Sa’d (r.a)’ı uyarmış ve ona nehir kıyısında bile israftan kaçınmasını bildirmiştir.

2) Suyu yüze veya diğer azalara çarparak yıkamak. Böyle bir hareket, kullanılmış suların elbiseye sıçramasına yol açar ve bu âdâba aykırı olur.

3) Abdest alırken gereksiz yere konuşmak.

4) İhtiyacı olmadığı halde başkasından yardım ve su dökmesini istemek.

5) Temiz olmayan pis ve kirli bir yerde abdest almak.

6) Oruçlu kimsenin mazmaza ve istinşakta aşırıya gitmesi. Çünkü bunda orucun bozulma korkusu vardır.84

H - Abdesti Bozan Durumlar:

Aşağıdaki Şeylerden herbiri abdesti bozar:

1) Önden veya arkadan sidik, dışkı, kan, menî, mezî, vedî gibi bir necâsetin veya herhangi bir sıvının çıkması. Allah Teâlâ: “İçinizden biri ayak yolundan gelmiş ise...”85 buyurmuştur. Burada kinaye yoluyla büyük ve küçük abdest bozma kastedilmiştir. Diğer yandan Allah elçisi özür (istihaza) kanı görmekte olan Fâtıma binti Ebî Hubeyş’e şöyle buyurmuştur: “Eğer bu ay başı kanı ise, bilinen siyah bir kandır. Şayet böyle ise namaz kılma. Başka türlü ise o vakit abdest al ve namaz kıl. Bu çatlak damardan gelen bir kandır.”86

2) Arka taraftan yel çıkması. Hz. Peygamber, yellenip yellemediğinde şüpheye düşen kimsenin ses veya bir koku duymadıkça abdestinin bozulmayacağını bildirmiştir.87

3) Ön ile arkadan başka, ağız, burun veya bedenin diğer herhangi bir uzvundan kan, irin veya cerahat gibi şeylerin çıkması. Ağızdan gelen kana bakılır, eğer bu kan tükrük kadar veya tükrükten fazla ise abdesti bozar. Aksi halde bozmaz. Bu, renginden anlaşılır. Diğer uzuvlardan çıkan bir kan ise, çıkma yerinden yanlara yayılırsa abdesti bozar, yoksa iğne ucu gibi çıkıp da yerinde kalan bir kan katresi abdeste engel olmaz. Bunun el veya parmakla silinmesi de zarar vermez.

Yaradan çıkan irin ve sarı su hakkında da hüküm böyledir.

Vücuttaki kabarcıklardan çıkan sâfî su da, sağlam görülen görüşe göre kan hükmündedir. Başka bir görüşe göre ise, bu abdesti bozmaz. Bu son görüşle amel edilebileceği, bazı müteahhir fakihlerce belirtilmiştir.

Çıkan kanın abdesti bozduğu konusunda Hanefîler şu delillere dayanırlar: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her akan kandan dolayı abdest almak gerekir”88 “Her kim namazda iken kusar veya burnundan kan akarsa, namazdan çıksın ve gidip abdest alsın. Ondan sonra da konuşmadığı sürece gelsin, namazını bıraktığı yerden tamamlasın.”89 “Bir iki damla kan çıkmasından dolayı -akan bir kan olması hali müstesna- abdest almak yoktur”90

Hanbelîler az miktarda kanın aksa bile abdesti bozmayacağını söylerken, Mâlikî ve Şâfiîler az olsun çok olsun vücuttan çıkacak kanın abdesti bozmayacağı

görüşünü benimsemişlerdir. Dayandıkları delil Hz. Enes'in naklettiği şu hadistir: "Rasûlullah (s.a.s) kan aldırdı ve abdest almaksızın namaz kıldı. Kan aldırdığı yerleri yıkamanın dışında bir şey yapmadı."91 Diğer yandan, Rasûlullah (s.a.s) Zâtu'r-Rıkâ Gazvesinde iken, bir adama ok isabet etmiş, kan akarken ruku ve secdeye vararak namazını tamamlamıştır. Rasûlullah (s.a.s) bu sahabîye ses çıkarmamıştır.92

4) Ağız dolusu kusmak: Hz. Peygamber; "Kusmak abdesti bozar"93 buyurmuştur. Ağız dolusu yiyecek, su, pıhtılaşmış kan veya safra gibi şeyleri çıkarmak abdesti bozar. Balgam ise nereden gelirse gelsin tükrük hükmünde olup abdesti bozmaz.

Mâlikî ve Şâfiîlere göre ise kusmakla abdest bozulmaz.94

5) Aklın idrak gücünü gideren durumlar abdesti bozar. Uyumak, bayılmak, akıl hastası olmak, sarhoşluk veya sar'a nöbeti bunlar arasında sayılabilir.

Yan yatarak veya bağdaş kurarak veya dirseklere dayanarak yahut ayaklarını oturak yerinin altından bir tarafa uzatarak yahut namaz dışında secde eder gibi bir halde uyumak abdesti bozar. Yine herhangi bir şeye yaslanıp, yaslandığı bu şey çekildiği taktirde düşecek olursa ve kalçaları da yerde değilse abdest bozulur. Çünkü gevşeme hali bu şekildeki bir yaslanma ile son noktasına ulaşmış bulunur. Şâfiîlere göre ise bu son durumda, kalçalar yere iyice oturmuş ise, abdest bozulmaz. Çünkü böyle bir durumda herhangi bir şeyin çıkmayacağından emin olunur.

Uyku ile birlikte his kaybolur. Bu durumda, kalçalar boşlukta kalırsa, gevşeme hali sebebiyle yellenme meydana gelebilir. Burada abdestin asıl bozulma sebebi işte bu yellenme halidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Göz makatın bağıdır. Bu bakımdan uyuyan kimse abdest alsın."95 "Göz makatın bağıdır. Gözler uyuduğu zaman bağ çözülmüş olur." 96

Bu duruma göre, namazda kıyamda, ruku veya secdede iken yahut namaz dışında bu durumlarda olup uyumakla abdest bozulmaz.

6) Fahiş mübaşeret. Hanefîlere göre erkekle kadının engelsiz veya çok ince bir engel ile karınlarını veya cinsel organlarını birbirine dokundurmaları abdestlerini bozar. Burada mezînin çıkması da şart değildir. İmam Muhammed'e göre ise, bu

durumda bir ıslaklık, bir mezî görülmedikçe abdest bozulmuş olmaz. Kadına mücerred olarak dokunmanın abdesti bozmadığı şu delillere dayanır:

Kur'an-ı Kerim'de; "Yahut da kadınlara dokunmuşsanız..."97 buyurulur. Âyetteki, dokunmak (lems) İbn Abbas'a göre cinsel temasta bulunmak demektir. Bu mecaz anlamıdır. Şâfiîler ise bunun gerçek anlamını esas alarak, lems'in; "el ile yoklamak veya tenlerin birbirine değmesi veya elle dokunmak" anlamlarına geldiğini söylemişlerdir. Bu yüzden Şâfiîlere göre, erkeğin nesep, süt veya sihrî hısımı gibi mahremleri dışında kalan yabancı bir kadına aralarında herhangi bir engel bulunmaksızın dokunması her ikisinin de abdestini bozar. Ancak kadının saçları, dişleri veya tırnakları bundan müstesnadır. Mâlikîler ve Hanbelîler ise kadının tenine dokunmayı "lezzet ve şehvet duyma" ile sınırlandırmışlardır.

Hanefîler bu konuda şu hadislere dayanırlar: Hz. Âişe şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.s) hanımlarından birisini öper, sonra da abdest almaksızın namaz kılardı."98 "Rasulullah (s.a.s) ben onun önünde boylu boyunca yatmış olduğum halde namaz kılardı. Vitir kılmak isteyince, ayağıyla bana dokunurdu."99 Hz. Âişe'nin naklettiği bu hadislerde kadına dokunmanın abdesti bozmadığına delil vardır.

7) Namazda kahkaha ile gülmek. Kahkaha; kişinin, yakınında bulunanlar tarafından duyulacak şekilde gülmesidir. Delil şu hadistir: "Sizden biriniz namazda iken kahkaha ile gülerse abdesti ve namazı birlikte iade etsin."100 Bunun namazı bozması, namaz kılana bir ceza olması ve tekrarını önlemek içindir. Namazın dışında kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz.

8) Erkek veya kadının cinsel organları içine konulacak bez veya pamuğun dış kısmına sidik ıslaklığının ulaşması yahut bunlar çıkarıldığında iç kısmının ıslak olması abdesti bozar.

9) Cinsel temasta bulunmak.

10) Mestler üzerine mesihten itibaren mukîm için bir günün, yolcu için üç günün geçmiş olması veya bunların belirtilen sürelerin içinde ayaktan çıkarılması.

11) Özürlü olan kimsenin aldığı abdestte, namaz vaktinin çıkması.

12) Teyemmüm yapmış olan kimsenin suya ulaşması. Bu son üç madde ayrıca

kendi konuları içinde incelenecektir.101

Abdestin bozulmasıyla ilgili görüş ayrılığı bulunan konularda ihtiyatlı davranmak daha uygundur. Meselâ; Hanefî mezhebinde bulunan bir kimse, kendi mezhebine göre abdesti bozmayıp, başka mezheplere göre, bozan bir halde bulunursa, ihtilaftan kaçınmak için abdest alması menduptur. Özellikle imam olanların buna dikkat etmesi ihtiyat gereğidir.

İ - Abdesti Bozmayan Durumlar:

Aşağıdaki şeyler abdesti bozmaz:

1) Kişinin ön ve arka yollarından başka vücudunun herhangi bir yerinden çıkan kan, irin veya sarı su, çıkış yerinin çevresine yayılmayıp, bir damla halinde kalırsa abdesti bozmaz.

2) Kabuk bağlamış bir yaranın kan çıkmaksızın kabuğunun düşmesi.

3) Mayasıl rutubeti ve parmak aralarındaki pişiklik.

4) Tükrük veya sümüğe yarıdan az kan karışması.

5) Ağız dolusu olmayan kusuntu.

6) Ağız dolusu balgam kusmak Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre abdesti bozmaz. Ebû Yusuf'a göre ise, içeriden (cevf) gelen ağız dolusu balgam abdesti bozar.

7) Burun, kulak veya bir yaradan vücut kurdunun düşmesi. Bu kurt temiz olup, üzerindeki yaşlık azdır ve kendisinde akıcılık özelliği bulunmaz.

8) Cinsel organa elle dokunmak abdesti bozmaz. Hz. Peygamber'e, erkeklik organına dokunan bir kimsenin abdest alması gerekir mi?, diye sorulduğunda, şöyle cevap vermiştir: "O, senden bir parçadır. Veya senden bir et parçasıdır." 102 Hz. Ali'nin bu konuda; "Ben ona mı yoksa burnumun yumuşak tarafına mı dokundum hiç umurumda değil." dediği nakledilmiştir.103 Şâfiîlere göre bir erkek veya kadın kendisinin veya başkasının cinsel uzvunu veya dübürünü, çıplak olarak elinin içi ile tutsa abdesti bozulur. Mâlikî ve Hanbelîlere göre de

böyledir. Ancak bunlara göre bir kadının kendi cinsel organını tutması abdestini bozmaz. Delilleri şu hadislerdir: “Erkeklik organına dokunan kimse abdest alıncaya kadar namaz kılmasın.”104 “Her kim eliyle erkeklik organına arada bir örtü olmaksızın dokunacak olursa, onun abdest alması gerekir.”105 Bu konuda çoğunluğun dayandığı deliller daha sağlam görünmektedir. Çünkü Hanefîlerin dayandığı, Talk b. Alî’nin naklettiği hadisin zayıf, hatta mensuh olduğu öne sürülmüştür.106 Diğer yandan cinsiyet uzvuna elle dokunulması sonucunda mezi denilen sıvının çıkıp, abdesti bozması da daima ihtimal dahilindedir.

9) Arka taraftan rutubetsiz, kokusuz bir halde çıkarılan kullanılmış ilaç (hukne). Ancak bu durumda abdesti yenilemek ihtiyata daha ugundur.

10) Erkeğin cinsel organına damlatılıp, daha sonra geri gelen yağ Ebû Hanîfe’ye göre abdesti bozmaz.

11) Pıhtı halinde kusulan kan parçası.

12) Baştan buruna veya kulağa kadar akıp gelen, fakat gusül abdestinde yıkanması gereken yere kadar uluşmayan kan.

13) Isırılan elma veya ayva gibi sert bir meyve üzerinde yahut kullanılan misvakta görülüp akıcılığı bilinmeyen kan eseri.

14) Pire, kene, sivrisinek ve kara sinek gibi haşerattan birisinin doluncaya kadar emdiği kan. Sülüğün doluncaya kadar emip de düştüğü zaman kendisinden akacak kadar olan kan abdesti bozar.

15) Oturağı tamamen yere yerleştirmek suretiyle oturarak, yine namazda iken ayakta veya oturarak yahut rukû veya secde halinde uyumak.

16) Namaz dışında veya cenaze namazında, yahud da tilâvet secdesinde kahkaha ile gülmek.

Şâfiîlere göre, namaz içinde de kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz.

17) Kendisinin de, yanındakilerin de işitemeyeceği derecedeki gülümseme, abdesti de namazı da bozmaz. Ancak yalnız kendisinin işitebileceği derecedeki gülme abdesti değilse de namazı bozar.

18) Ağlamak da abdesti bozmaz.

J - Abdestin Sıhhatine Engel Olmayan Şeyler:

1) Tırnaklarda bulunan veya bedenin terlemesinden doğan kirler, pire ve sinek tersleri abdestin sıhhatine engel olmaz.

2) Boyacıların ellerinde veya tırnaklarında zarûrî olarak kalabilen boyalar abdestlerine zarar vermez. Ancak bir zarurete bağlı olmaksızın tırnakların üzerinde ince bir tabaka teşkil eden ve altlarına suyun gitmesine engel olan boyalar abdestin sıhhatine mânidir. Nitekim abdest organlarına yapışmış bulunan mum, hamur, çapak gibi şeyler de böyledir.

3) Bir yaranın üzerine konulan ilâç yaranın dışına yayılmış olursa, bu aşılan kısım yıkanır. Ancak yıkanılması zarar verecekse meshetmekle yetinilir.

4) Bir kimse abdest aldığını kesin olarak bildiği halde, abdestinin bozulup bozulmadığında şüphe etse abdestli sayılır. Bunun aksine, abdestinin bozulduğunu kesin olarak bildiği halde, daha sonra abdest alıp almadığında şüphe etse abdestsiz sayılır. Çoğunluğun görüşü budur. Çünkü kesin olarak bilinen şey, şüphe ile ortadan kalkmaz. Delil; Abdullah b. Zeyd'in naklettiği şu hadistir: "Peygamber (s.a.s)'e, namaz sırasında birşeyler hissettiği duygusu gelen kişinin durumundan şikâyette bulunulunca şöyle buyurmuştur: Bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça namazı bırakmasın."107

5) Abdest sırasında veya abdestten sonra, bir abdest organını yıkayıp yıkamadığında şüphe eden kimse, eğer çok kere bu çeşit vesvese oluyorsa, o organını yıkaması gerekmez. Her zaman böyle vesvese olmuyorsa yıkar.

6) Abdest organlarından biri veya bir kaçı bulunmayan kimse, mevcut organları yıkamakla yetinir. Bir organ yerine ameliyatla takılacak başkasına ait organ onun yerine geçer.

K - Mestler Üzerine Meshetmek:

Abdestle, mestler üzerine meshetmek ayakları yıkamak yerine geçer. Ayağa

giyilen ve “mest” denilen veya mest hükmünde bulunan şeylerin üzerine abdest alınırken meshedilmesi caizdir. Bu, müslümanlara kolaylık olması için meşrû kılınmıştır. Bu meshten maksat, mestlerin üzerine, ayakların parmakları ucundan aşık kemiklerini aşmak üzere inciklere doğru el parmaklarını ıslak olarak sürmektir. Deri ve benzeri şeylerden yapılan, topukları ve daha fazlasını örten şeye “mest” denir.

Mestler üzerine mesh ile ilgili tevatür derecesine ulaşan hadisler vardır. Bazıları şunlardır: Hz. Ali şöyle demiştir: “Eğer din mücerred ictihadla olsaydı, mestlerin altının meshedilmesi üstünü meshten daha uygun olurdu. Ben Rasûlullah (s.a.s)’ı mestlerin üstünü meshederken gördüm.”108 Mugire b. Şu’be (r.a)’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s) ile birlikte idim, abdest aldı. Ben mestleri çıkarmak için davrandım. O; “Onları bırak, çünkü ben onları abdestli iken giydim”109 buyurdu. Safvân b. Assâl (r.a)’in şöyle dediği nakledilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s) bize, abdestli olarak giydiğimiz takdirde, eğer yolculukta isek üç gün; mukîm isek bir gün bir gece süreyle mestler üzerine meshetmemizi, ister büyük, ister küçük abdest dolayısıyla onları çıkarmamayı, ancak cünüplük sebebiyle onları çıkarmayı emretti.”110 Cerîr (r.a)’ın şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben, Rasûlullah (s.a.s)’ın küçük abdest bozduğunu, sonra da abdest alıp mestleri üzerine meshettiğini gördüm.”111

Ayaklara mestin farz miktarı, her ayağın ön tarafına rastlayan mestin üzerine, elin en küçük üç parmağı miktarı kadardır. Bu kadar kısım mesh edilince, farz yerine gelmiş olur. Bu, Hanefîlerin görüşüdür.

Mâlikîlere göre, mestin üst kısmının tamamının, Hanbelîlere göre, üst kısmının çoğunun, Şâfiîlere göre ise, üstten bir parmak kadar bir yerin meshedilmesi gereklidir.112

Meshde parmakların açıkça bulunması ve ayak parmakları tarafından başlayıp, bacağına doğru yapılması sünnete uygun bir meshtir. Muğire b. Şu’be (r.a)’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Peygamber (s.a.s) mestleri üzerine meshetti. Sağ elini sağ mesti üzerine koydu. Sol elini de sol mesti üzerine koydu, sonra da yukarıya doğru sadece bir defa meshetti.”113

Bununla birlikte mestin üzerine su dökmek, mesti ıslak bez veya sünger gibi bir şeyle silmek, mesti enine olarak meshetmek veya meshe mestin koncundan başlamak da yeterli olur. Ancak bu durum sünnete uygun düşmez. Mestlerin

altına mesh edilmez.

Mest Üzerine Meshin Şartları:

1) Mestler, ayağa abdest için ayaklar yıkandıktan sonra giyilmiş olmalıdır. Çünkü Muğire (r.a)'ın naklettiği hadiste Nebi (s.a.s); "Mestleri bırak, çünkü onların ikisini de abdestli olarak giydim"114 buyurmuştur. Diğer yandan bir özür sebebiyle ayağa veya sargısına meshedilmiş olması da yıkama hükmündedir. Bu yüzden, böyle bir meshden sonra giyilmiş mestler üzerine meshedilebilir.

2) Mestler, abdestte yıkanması farz olan yeri örtmüş bulunmalıdır. Bu yerden maksat; yanlardan topuklarıyla birlikte ayaktır. Ayak ile birlikte topukları örtmeyen mestin üzerine meshetmek caiz değildir.

3) Ayağa giyilmiş mestin, en az bir fersah yani üç mil=5544m. kadar yol yürünebilecek sağlamlıkta olması gerekir.

4) Mestlerin deliksiz ve sağlam olması gerekir. Hanefî ve Mâlikîlere göre, istihsan ve güçlüğü kaldırma prensibinden hareket edilerek, az miktarda delikle mestler üzerine meshetmek caizdir. Hanefîlere göre, ayağın küçük parmağının üç misli miktarını aşan delik meshin sıhhatine engel olur. Mâlikîlere göre ise bu miktar, "kendisiyle yürümeye devam edilmesi imkânsız olacak kadar olanıdır" ki, bu da ayağın üçte biri büyüklüğündeki deliktir. Şâfiî ile Hanbelîlere göre, delik küçük de olsa delikli mest üzerine mesh caiz değildir.

Diğer yandan, mestlerde üç parmak miktarı sökük bulunduğu halde, mestlerin sağlamlığı sebebiyle, yürürken bu sökük açılıp görünmezse meshe zarar vermez. Bir mestteki yırtıklar toplanır, iki mestteki yırtıklar ise toplanmaz. Bu yüzden, bir mestte iki, diğerinde de bir veya iki parmak miktarı yırtık bulunsa meshe mani olmaz.

5) Mestler, bağsız olarak ayakta durabilecek derecede kalın olmalıdır. Mâlikîler dışındaki çoğunluk fakihler deri, kalın keçe, bez ve benzeri şeylerden yapılan mestlerin üzerine meshi caiz görmüşlerdir. Ancak Hanefî ve Şâfiîler, mestlerin dışarıdan aldığı suyu, hemen içine çekerek ayağa ulaştırmayacak bir yapıda olmasını şart koşarlar. Onlara göre, mestin meşrûluğuna delâlet eden nasslarda bu şartın varlığı da öngörülmüş kabul edilir. Mâlikîler ise mestin deriden ve

dikişli olmasını gerekli görürler.

6) Ayağın ön tarafından, elin küçük üç parmağı kadar bir miktarın kalmış olması gerekir. Bu yüzden bir veya iki ayağının ön tarafı bulunmayan kimse, mestlerine mesh edemez. Çünkü bir ayağı yıkamakla, diğerini meshetmek bir arada bulunmaz. Ancak bir ayağı tamamen bulunmayan kimse, diğer ayağına giydiği mest üzerine mesh edebilir. Bu durumda yıkama ile mesh bir arada bulunmamış olur.

Sonuç olarak normal mestler yanında, ayakları topuklarıyla birlikte örten çizmeler, potinler ve kendileriyle 5,5 km.'den fazla yürünebilecek derecede kuvvetli kalın çoraplar ve konçlu aba terlikler mest hükmündedir. Bunlar üzerine de mesh yapılabilir.

Çorap Üzerine Meshetmek:

İslâm bilginleri, abdest alınırken, üzerine deri kaplanmış veya altlarına pençe vurulmuş olan çoraplara meshetmenin cevazında görüş birliği içindedir. Ancak bu nitelikte olmayan adi çoraplar üzerine meshetmenin hükmü konusunda görüş ayrılığı vardır.

Muğire b. Şu'be (r.a)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s) abdest aldı, iki çorabı ve iki pabucu üzerine meshetti."115

Ebû Hanîfe deri ile kaplanmamış veya altına pençe vurulmamış olan çoraba meshi caiz görmez. Çünkü çorap, mest anlamına gelmez. Onunla altına pençe vurulmadıkça uzun yol yürümek mümkün olmaz. Çorap üzerine meshe cevaz veren hadis buna hamledilir. Ancak Ebû Hanîfe'nin ömrünün sonuna doğru aksi görüşte olan Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in ictihadına döndüğü nakledilir. O, hastalık günlerinde çorapları üzerine meshetmiş ve öğrencilerine şöyle demiştir: "İnsanları menetmekte olduğum şeyi yaptım" Bu, onun önceki görüşünden döndüğüne delil sayılmıştır.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, çoraplar kalın olur ve altını göstermezse, üzerlerine meshetmek caiz olur. Çünkü Nebi (s.a.s) çorapları üzerine meshetmiştir. Çorap kalın olunca, onunla yol yürümek de mümkün olur. Günümüzdeki kalın, keçeleşmiş yün çoraplar gibi. Buna göre, Hanefîlerde, kalın

çorapla bir fersahtan (5,5 km.) fazla yol yürümek mümkün olduğu, kendi koncu üzerinde durabildiği, altını göstermediği, ya da altına suyu hemen geçirmediği için meshin cevazına fetvâ verilmiştir. Hanbelîlerin görüşü de böyledir.116

Mestler Üzerine Meshetmenin Süresi:

Fakîhlerin çoğunluğuna göre, ikamet halinde olan kimse için meshin süresi bir gün bir gece, yani yirmi dört saat, yolcu için, yani on sekiz saatlık bir uzaklığa giden müsafir için üç gün üç gece= yetmiş iki saattir.117 Bu süre, mestleri abdestli olarak giydikten sonra, ilk abdest bozulduğu andan itibaren başlar. Meselâ; bir kimse, saat bir'de ayaklarını yıkamak suretiyle abdest alıp, mestlerini giyse ve kendisinden saat beş'te abdestini bozan bir hal meydana gelse, meshin süresi bu saat beş'ten itibaren başlamış olur. Yoksa, mestleri giydiği andan itibaren başlamış olmaz.

Hz. Ali'nin naklettiği şu hadis meshetme süresinin delilidir: "Rasûlullah (s.a.s) meste mesh süresini yolcu için geceli gündüzlü üç gün, mukîm için bir gün bir gece olarak bildirdi."118

Mukîm iken, seferî olan kimse, seferîlik süresine tabi olur ve bu süreyi doldurur. Bunun aksine seferî olan bir kimse bir gün ve bir gece meshettikten sonra mukîm olsa süresi bitmiş olur. Artık ayaklarını yıkaması gerekir.

Mestlerine meshetmek suretiyle abdestli bulunan kimse, mestlerini ayağından çıkarsa, yalnız ayaklarını yıkaması yeterlidir, abdestini tamamen yenilemesi gerekmez. Ancak ayaklarını yıkamak suretiyle abdest alıp mestlerini giyen kimse, daha bu abdesti bozulmadan, herhangi bir sebeple mestlerini ayağından çıkarsa, abdesti bozulmayacağı için, ayaklarını yeniden yıkaması gerekmez.

Mâlikîlere göre, mestleri meshetmek için bir süre yoktur. Mestleri ayağından çıkarmadığı veya cünüp olmadığı sürece, mestler üzerine meshetmeye devam edebilir. Ancak cum'a namazını kılacak kimseler için, her cuma günü, mestlerini çıkarıp ayaklarını yıkaması menduptur. Şâfiî ve Hanbelîlere göre mübah bir yolculukta bulunan kimse için mesh süresi üç gün, üç gecedir. Ma'siyet sayılan bir yolculukta ise, bu süre bir gün ve bir geceden ibarettir.119

Mest Üzerine Meshi Bozan Şeyler:

Mestler üzerine yapılmış mesh, aşağıdaki durumlardan birisi ile bâtıl olur:

1) Abdesti bozan her şey meshi de bozar. Bu yüzden, henüz süre bitmemişse, yeniden alınacak abdestte mestlere veya sargılara yeniden mesh yapılır.

2) Cünüplük ve buna kıyas edilen aybaşı, lohusalık ve doğum gibi guslü gerektiren haller meshi bâtıl kılar ve ayakların yıkanması gerekir. Çünkü, Rasûlullah (s.a.s)'in yolculukta, cünüplük dışında, üç gün üç gece mestlerin çıkarılmamasını emrettiği nakledilir.

3) Üzerine mesh edilmiş olan mestin ayaktan çıkması veya çıkarılması. Bu durumda abdest mevcut ise yalnız ayakları yıkamak yeterlidir. Bir mestin koncuna kadar, ayağın çoğunun çıkması, tamamen çıkması hükmündedir. Diğer yandan, Hanefîlere göre ayak parmaklarından üç tanesi kadarının, Mâlikîlere göre ise, ayağın üçte bir kadarının mestin delik veya söküğünden dışarı çıkması hâlinde de abdest bozulur. Hanbelîler dışında çoğunluğa göre, bir mest çıkınca iki ayak birden yıkanır. Çünkü hem mesh ve hem de yıkama bir arada toplanmaz.

4) Mesh süresinin sona ermesi. Bu durumda, eğer abdest devam ediyorsa yalnız ayakları yıkamak yeterlidir. Yeniden tam abdest almak gerekmez. Süre, dolduğu halde, mestler çıkarıldığı takdirde ayakların soğuktan donma tehlikesi varsa, meshe devam edilir.120

L - Sargı (Cebîra) Üzerine Meshetmek:

Kırılan veya yarası bulunan bir organı yıkamak zarar verdiği takdirde üzerine bağlı olan tahta, alçı veya bez sargıya, yahut ip ya da başka birşeyle bağlanan pamuğa abdestte veya gusülde bir defa meshedilir. Eğer bu mesh de zarar verecekse, terkolunur.

Sargı üzerine meshin meşrûluğu sünnetle sabittir. Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: "Bileğim kırılmıştı. Peygamber (s.a.s)'e sordum, O da bana sargıların üzerine meshetmemi emretti."121 Câbir (r.a)'ın kafasından yaralandıktan sonra gusleden ve ölen kişi hakkında naklettiği şu hadis de bir delildir.: Hz. Peygamber bu

konuda şöyle buyurmuştur: “Teyemmüm etmesi, yarasına bir bez bağladıktan sonra oraya meshetmesi ve bedeninin geri kalan kısmını yıkaması onun için yeterliydi.”122

İslâm akıl ve ilim dinidir. Zaruretler, sakıncalı olan şeyleri mübah kılar. Altını yıkama düşüncesiyle yara bant veya sargılarının açılmasında yaralı için tehlike ve zarar vardır. Kimi zaman, yaranın üstünü veya sargıyı ıslak elle meshetmek de mikrop kapmasına yol açabilir. Bu yüzden, meshetmede zarar ve tehlike söz konusu ise mesh de terk edilir.

Sargının çoğunluğunu sadece bir defa meshetmek yeterlidir. Bütünüyle meshedilmesi, tekrarı ve niyet edilmesi şart değildir. Nitekim, mestlere veya başa meshte de niyet aranmaz. Diğer yandan, ihtiyaç yerini aşan alçı veya sargının fazla kısmının çözülmesi ve sargı altında yaranın çevresinin yıkanması, yaraya zarar verecekse, bu takdirde ihtiyaç fazlası kısmın üzerine meshetmek caiz olur.123

Sargının, abdestli olarak sarılmış olması şart değildir. Sargı ister abdestli iken, isterse abdestsiz veya cünüp iken konulmuş olsun, sargı üzerine meshedilmesi caiz olur. Sağlığına kavuşunca da namazını iade etmesi gerekmez. Zorluğu kaldırmak için fetva bu şekilde verilmiştir. Akıl da bunu gerektirir. Çünkü insanın ne zaman yaralanacağı, kırık veya çıkık sebebiyle alçıya alınacağı belirsizdir. Onun böyle bir zamanda abdestli bulunmasını şart koşmak sıkıntı ve zorluk meydana getirir.

Sargı üzerine mesh, bir süreye bağlı değildir. Özür devam ettiği sürece mesh caiz olur.

Bir sargı üzerine mesh yapıldıktan sonra değiştirilse, yeniden mesh gerekmez. Yine bir sargıya mesh yapıldıktan sonra, üzerine başka bir sargı daha bağlansa, yeniden meshe gerek olmaz. Henüz özür ortadan kalkmadan sargı açılsa, mesh bozulmuş olmaz. Ancak sargı, yara iyileştiği için düşecek olursa artık sargı üzerine mesh bâtıl olur. Çünkü özür son bulmuş durumdadır. Hatta yarası iyileşen sargı namazda iken düşse, tam bir abdest aldıktan sonra namazı yeniden kılar.

İki ayaktan birisine bir özür sebebiyle mesh yapılsa, diğerini yıkamak gerekir. Çünkü bu mesh de, yıkamak hükmündedir.

Sargı üzerine meshederek abdest alan kimsenin abdesti bozulunca, meshinin de bozulacağı konusunda görüş birliği vardır.124

M - Özürlünün Abdesti:

Abdesti bozan devamlı, beden rahatsızlığına “özür” denir. Çoğulu “a’zar”dır. Özür sahibine erkekse “ma’zûr”, kadınsa “ma’zûre” denir.

Sık sık burun kanaması, sidiğin tutulamayıp akması, aşırı ishal, yelini kaçırma, yaradan devamlı kan, irin veya cerahat akması ve kadından aybaşı kanı dışında arızalı rahim damarından kanın gelmesi (istihâza) bir özürdür. Yine bir ağrıdan dolayı göz sulanması, meme, kulak veya göbek gibi bir uzuvdan irin gibi bir sıvının çıkması da birer özürdür. Bunların sahipleri de “özürlü” sayılır.

Herhangi bir özrün geçerli olması için bir süre vardır. Bir özür, başlangıçta abdest alınıp namaz kılınacak kadar bir süre kesilmemek üzere, tam bir namaz vakti devam eder, daha sonra da her namaz vaktinde en az bir defa tekrar ederse, sahibi özürlü sayılır.

Meselâ; bir kimsenin burnu, bir gün öğle vaktinin başından sonuna kadar yani ikindi vakti girinceye kadar, abdest alıp namaz kılacak kadar bir süre kesilmeksizin kanamaya devam eder ve bundan sonra da her namaz vaktinde bir defa olsun, kanarsa, o kimse özürlü sayılır.

Özürlü her farz namaz vakti için abdest alır. Delil şu hadistir: “Özür kanı gören kadın (müstehaza) her bir namaz vakti için abdest alır.”125 Diğer özür sahipleri de buna kıyas edilir.

Özürlü, bu şekilde farz vakit için abdestle dilediği kadar farz veya nâfile namaz kılabilir. Kaza, vitir, bayram veya cenaze namazları da buna dahildir. Yeter ki, bu özrün dışında abdesti bozan başka bir durum meydana gelmesin.

Bir özürlü, sabah namazı için tam vaktinde abdest alsa, bu abdest sabah namazının vaktinin çıkmasına kadar devam eder. Bu, vaktin çıkmasıyla, başka bir deyimle güneşin doğması ile sona ermiş olur. Artık bu abdestle başka bir namaz kılamaz. Ancak özrünün geçici olarak kesilmiş olduğu bir anda abdest almış ve henüz özür zuhur etmeden ve abdesti bozan başka bir hâl vaki olmadan

vakit çıkmış olursa, bu durumda, namaz vaktinin çıkmasıyla bu abdesti bozulmuş olmaz.

Fakat bu özürlü, güneşin doğmasından sonra alacağı bir abdestle, öğle namazının vaktinin sonuna kadar, abdesti bozan başka bir hal vuku bulmadıkça, dilediği namazları kılabilir. Çünkü öğle vaktinin girmesi abdest bozucu değildir. Aynı şekilde bayram namazının vaktinin çıkması da özürlünün abdestini bozmaz. Çünkü bu, farz namaz vakti değildir.

Özürlünün abdesti, Ebû Hanîfe'ye göre, vaktin çıkmasıyla, Ebû Yûsuf'a göre, hem namaz vaktinin girmesiyle, hem de çıkmasıyla, İmam Züfer'e göre ise yalnız namaz vaktinin girmesiyle bozulur. Vaktin girmesiyla abdestin bozulması, yalnız öğle vaktinin girmesinde sonuç meydana getirir.

İmam Şâfiî'ye göre, özürlünün, her namaz için ayrıca abdest alması gerekir. Onun abdesti, kıldığı namaz bitince, son bulmuş olur.

Bir özür sahibi, özrü kesilmiş olduğu halde, abdesti bozan başka bir hâl'den dolayı abdest alıp da daha sonra müptelâ olduğu özrü yine ortaya çıksa, abdesti bozulmuş olur, yeniden abdest alması gerekir. Çünkü önceki abdesti bu özürden dolayı değildi. Ancak özrü kesildiği halde, vakit içinde özründen veya abdesti bozan, başka bir halden dolayı abdest alıp da, o vakit içinde özrü zuhur etse, bu abdesti bozulmaz. Çünkü bu abdest hem özrü, hem de o abdesti bozan başka hal için alınmış sayılır.

Özürlü bir kimse; oturmak, secde yerine ima etmek veya özrün bedendeki çıkış yerini meşakkatsiz bir halde tıkamak gibi yollarla özrün ortaya çıkmasına engel olabilecekse, artık özürlü hükmüne tabi olmaz. Artık bu kimse, abdest alıp, sonra özrü zuhur etmiş olduğu abdestiyle namaz kılamaz.

Özürlü kimsenin çamaşırına özür yerinden çıkıp bulaşan kan, irin, cerahat gibi pis sıvılar, özrü devam ettiği sürece, namazının sıhhatine engel olmaz. Katı pisliğin bir dirheme ulaşması sıvının ise avuç içinden fazla bir yere yayılması da sonucu değiştirmez. Ancak bu pis maddeler, çamaşırına yeniden dokunmayacak ise, bunların yıkanması gerekir.126

Sonuç olarak İslâm dini bir kolaylık dinidir. Özür sahipleri hakkında her türlü kolaylığı göstermiştir. Namaz ve diğer ibadetlerde de benzer kolaylıklar

getirmiştir.

BOY ABDESTİ (GUSÜL)

Gasl; yıkamak, gusl ve iğtisal; gusletmek, yıkanmak, demektir. Şer’î bir terim olarak; bütün vücudun özel bir şekilde yıkanmasını ifade eder.

1) Guslü gerektiren haller:

a) Cünüplük: Cinsî münasebet, ihtilam ve ne şekilde olursa olsun meninin vücûd dışına çıkması boy abdestini gerektirir.

Erkek veya kadının cinsel organından alışılmış lezzet ve tazyikle uyku veya uyanıklık halinde iken bakmak veya düşünmekle yahut fiilen cinsî münasebette bulunmakla meninin dışarı çıkması cünüplüğe sebep olur. Meni; şehvetin arttığı bir anda, tazyikle dışarı çıkan yoğun sıvıdır. Kadının menisi ince ve sarıdır. Mezî ve vedî sebebiyle gusül gerekmez. Mezî beyaza yakın ince bir sıvı olup, eşlerin sevişmesi sırasında cinsel organdan dışarı çıkar. Vedî ise, küçük abdest bozduktan sonra cinsel organdan gelen kalınca bir sıvıdır.

Baygın veya sarhoş kendisine geldikten sonra meni zannettiği bir ıslaklık bulursa ihtiyaten gusletmesi gerekir. Ancak, gusül abdestinden sonra, kişiden meninin çıkması halinde ise yeniden gusül yapmak vacip olur.

Diğer yandan şehvet ve tazyik söz konusu olmaksızın, ağır bir şey kaldırmak veya yüksek bir yerden atlamak gibi bir sebeple meni çıksa gusül gerekmez. Çünkü; “Eğer cünüp olursanız iyice temizlenin”127 ayetinde sözü geçen “cünüplük”, meninin şehvet yoluyla dışarı çıkması anlamını ifade eder.

Şehvetle yerinden ayrılıp, şehvet kesildikten sonra dışarıya çıkan meniden dolayı Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed’e göre gusül gerekir. İmam Ebû Yûsuf’a göre ise gerekmez. Bu görüş ayrılığının etkisi, şu gibi durumlarda görülür: Rüyada şehvetle yerinden ayrılan cinsel organ tutulup şehvet sükûn bulduktan sonra dışarıya çıkan meniden dolayı Ebû Yûsuf’a göre gusül gerekmez. Özellikle yolculukta veya kış mevsiminde bu görüşe uyulması kolaylık sağlar. Yine, cinsî münasebetten sonra, fakat uyumadan küçük abdest bozmadan veya biraz yürümeden önce gusleder, sonra da şehvetsiz olarak meni gelirse Ebû Hanîfe ve

İmam Muhammed'e göre guslü iade etmesi gerekirken, Ebû Yûsuf'a göre gerekmez.

Meninin çıkması ile guslün gerektiğine şu hadisler delâlet eder: Hz. Ali şöyle demiştir: "Ben mezisi çokca gelen bir kişi idim. Hz. Peygamber'e sordum da şöyle buyurdu: "Mezide abdest menide gusül vardır"128 Ümmü Seleme (r. anhâ)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Enes'in annesi Ümmü Süleym dedi ki: "Ey Allah'ın elçisi! Gerçek şu ki, Allah hakkın söylenmesinden haya etmez. İhtilam olduğu zaman kadının üzerine gusletmek düşer mi?" Hz. Peygamber: "Evet, yaşlık görürse düşer" diye buyurdu. Bunun üzerine orada bulunan Ümmü Seleme: "Kadın da ihtilâm olur muymuş?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Hay Allah iyiliğini versin! Peki çocuğu ona nasıl benzer ki?"129

Mezî ve vedîde yalnız cinsel organ yıkanır ve abdest alınır. Çünkü Allah'ın elçisi; "Her erkekten mezî çıkar ve bundan dolayı abdest almak gerekir"130 diye buyurmuştur.

Cinsî münasebet halinde, sünnet mahallinin veya o kadar bir kısmın girmesiyle her iki taraf büluğ çağında ise gusül gerekir. Meninin gelip gelmemesi sonucu değiştirmez. Yalnız birisi büluğ çağında ise, gusül ona gerekli olur. Büluğ çağına yaklaşan kimse (mürahik) gusledinceye kadar namazdan alıkonur, on yaşında iken de terbiye maksadiyle gusletmesi emredilir.

Karşı cinse şehvet hissi duymayan çocuğun münasebeti ne kendisi ve ne de ilişkide bulunduğu bâliğa (ergin kadın) hakkında guslü gerektirir. Bu, bir parmak veya odun parçası gibi olup, bunların önden veya arkadan sokulması, tercih edilen görüşe göre, boşalma olmadıkça guslü gerektirmez. Başka bir görüşe göre ise bunların ön taraftan lezzet almak için girdirilmesi guslü gerektirir. Diğer yandan ölü, hayvan, kendisine karşı cinsel istek duyulmayan çocuk veya bekâreti izâle olmamış kız ile ilişki kurulması halinde, boşalma olmadıkça gusül gerekmez. Çünkü bu çeşit ilişkiler selîm fıtrata aykırı düşer.131 Bekâret zarı, guslün vücubu için gerekli olan sünnet yerlerinin girmesine engel teşkil eder.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İki sünnet yeri kavuştuğu zaman boşalma olmasa bile gusül vacip olur."132

Yatağından uyanıp kalkan kimse, ihtilam olduğunu hatırlarsa ve cinsel organında

bir yaşlık görürse gusletmesi gerekir. Ayakta veya oturduğu yerde uyuyan kimse, uyanınca, uzvunda böyle bir yaşlık görürse, bunun menî olduğuna kanaat getirir veya uyumadan önce bu uzvu hareketsiz bir halde bulunmuş ise gusül gerekir. Kanaatı bu şekilde olmaz ve uzvu daha önce münteşir bulunmuş olursa gusül gerekmez. Bu yaşlık mezî olarak kabul edilir. Çünkü uzvun, sertleşmiş olduğunun bilinmesi mezîye delâlet eder. Küçük abdestini bozarken boşalma halinde ise, cinsel uzuv münteşir durumda ise gusül gere kir, değilse gerekmez. Çünkü burada sertleşmenin varlığı, şehvetin varlığına delil sayılır.

b) Hayız ve nifas (lohusalık): Hayız ve nifas hali sona erince gusül farz olur. Ayette; “Ay başı halinde kadınlardan uzak durun”133 buyurulur. Hz. Peygamber de Fatıma Binti Ebî Hubeyş’e şöyle demiştir: “Hayız kanı geldiğinde namazı bırak. Kesildiğinde guslet ve kıl.”

Aybaşı veya lohusalıktan sonra guslün gerektiğine şu ayet delâlet eder: “İyice temizlendiklerinde, o zaman Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın.”134 buyurulur. Bu ayetteki “temizlenmeleri”nden maksat gusletmeleridir.

Herhangi bir ıslaklık olmaksızın doğum veya düşük yapma halinde, Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre, yine gusül abdesti gerekir.

c) Cenazeye gusül abdesti aldırmak: Şehit olmayan veya cünüp bulunmayan müslüman ölünün boy abdesti aldırılması İslâm toplumuna yükletilen kifâî bir farzdır. Bineğinden düşüp ölen kişi hakkında Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Onu su ve sidr ağacının yapraklarıyla yıkayınız ve iki parça bezle kefenleyiniz.”135

2) Guslün farzları:

Guslün farz oluşu şu ayetlerle sabittir:

“Eğer cünüp iseniz temizleniniz”136 “Sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın ve yolcu olduğunuz zaman müstesna, cünüp iken de gusledinceye kadar (namaza) yaklaşmayın”137 Hz, Âişe (r. anhâ), Rasûlullah (s.a.s)’ın gusül abdestini şöyle aldığını anlatmıştır: “Rasûlullah, cünüplükten dolayı gusledeceği vakit, önce ellerini yıkamakla başlar, sonra sağ eliyle soluna (su) boşaltıp, avret yerini yıkar, sonra abdest alır. Ondan sonra su alarak parmaklarını saçlarının dibine kadar sokar. Daha sonra başına üç avuç su döker,

ondan sonra da vücudunun diğer kısımlarına su dökerdi. Arkasından da ayaklarını yıkardı.”138

Guslün farzları birer defa ağzı, burnu ve bütün vücudu yıkamak olmak üzere üç tanedir.

a) Ağız ve burnu yıkamak (mazmaza ve istinşak): Hanefî ve Hanbelîlere göre, ağız ve burun, gusülde vucudun dış kısmı gibidir. Yıkanması gerekir. Bu, ağız ve buruna çokca su alınarak, abdesttekinden daha dikkatli bir şekilde temizlenmesi sağlanır. Burada; “Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin” ayeti ile; “Sonra da üzerine bol bol su dökersin”139 hadisinin ağız ve burnun içini de kapsamına aldığı kabul edilmiştir.

b) Bütün vucudun su ile yıkanması: Saçların ve tenin bütününe bir tek defa olsun, suyun ulaşması gerekir. Hadis-i şerifte; “Her bir saç telinin altında cünüplük vardır. Bu bakımdan saçları yıkayınız ve teni de iyice temizleyiniz.”140 buyurulmuştur.

Vücuttan hiç bir noktanın kuru kalmaması için özellikle kulak, göbek çukuru, bıyık, kaş ve sakalın iç kısımları, baştaki saçlar, avret yerlerinin dış kısımları gibi bedenin sıkıntı çekilmeksizin yıkanması mümkün olan diğer yerlerine de suyun ulaştırılması gereklidir.

Kadınların aşağıya sarkmış örülü saçlarını çözmeleri ve yıkamaları gerekmez. Suyun saçların dip kısımlarına yani başın derisine ulaşması yeterlidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) saç örgülerini çözmeden gusül abdesti alabileceği konusunda, Ümmü Seleme (r. anhâ)’ye ruhsat vermiştir.141 Bu, uzun saçlı hanımlara gösterilen bir kolaylıktır. Saç diplerinin ıslatılmasının vücubu ise şu hadisle sabittir: “... Sonra başının üzerine su döker ve ovalar. Saçlarının diplerine varıncaya kadar bunu yapar, sonra da üzerine su döker.”142

Diğer yandan kapanmış küpe deliklerine, tırnak aralarına, sünnet olmamış kimsenin sünnet yerindeki derinin altına, dişlerin arasında nohut büyüklüğünde bir yiyecek parçası kalmışsa bunun altına ve parmak aralarına dikkat edilerek suyun ulaşması sağlanmalıdır. Acele veya dikkatsizlik yüzünden bir yerin kuru kaldığı veya ağız ve burnun yıkanmadan unutulduğu sonradan anlaşılsa yeniden gusül gerekmez. Yalnız bu yerleri yıkamak yeterli olur. Ancak bu arada farz bir namaz kılmış ise, onu iade etmek gerekir.

Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihler guslün üç farzına “niyet”i ve Mâlikîler ayrıca “bedeni ovma” ile “azaları peşpeşe yıkama (muvâlât)”yı ilâve etmişlerdir.143

3) Guslün sünnetleri:

a) Gusle besmele ve niyet ile başlamak. Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre ise bu niyet farzdır. Cünüplükten temizlenmek için yıkanmakta olduğunu bilmek niyet sayılır ve ibadet sevabı kazanmaya sebep olur.

b) Öncelikle elleri ve avret yerini yıkamak, bedenin herhangi bir yerinde pislik varsa onu temizlemek.

c) Daha sonra namaz abdesti gibi abdest almak. Bulunduğu yerde su toplanıyorsa, ayakların yıkanması sona bırakılır. Abdest alırken Hanefî ve Hanbelîlere göre, farz hükmünde olan mazmaza ve istinşak da gerçekleştirilir.

d) Abdestten sonra, önce üç defa başa, sonra üç defa sağ, üç defa sol omuza su dökerek, her defasında bedeni iyice oğuşturmak, daha önce ayaklar yıkanmamışsa, çıkarken önce sağ, sonra sol ayağını yıkamak.

e) Guslederken çok fazla veya çok az su kullanmaktan kaçınmak.

f) Kimsenin göremeyeceği bir yerde yıkanmak. Ancak erkek, erkeklerin; kadın da kadınların bulunmadığı bir yer bulamazsa bir köşeye çekilerek, avret yerlerini bir peştemalla örtmek suretiyle yıkanır. Kadın; yalnız erkeklerin veya erkek-kadın karışık bir topluluğun arasında yıkanamadığı gibi, her iki cins, peştemal gibi şey bulamadığı takdirde kendi cinsleri arasında da yıkanamaz. Bu durumda su, hükmen bulunmamış sayılır ve teyemmüm yapılarak namazlar kılınır; gusül yapma imkânı bulununca da bu namazlar iade edilir.

g) Tenha bir yerde yıkanılsa bile, avret yerlerini açmamak. Eğer avret yeri açılırsa kıble tarafına dönmemek.

h) Guslederken konuşmamak.

i) Gusl bitince bedeni bir havlu ile kurulamak.

j) Gusülden sonra çabucak giyinmek.

k) Bir kimse, ağzına ve burnuna su almak suretiyle, deniz, göl, nehir veya havuza dalsa yahut yağmur altında durup bütün vücudu ıslansa gusül farizası yerine gelmiş olur. Bu durumda iken uzuvlarını hareket ettirse veya su içinde abdest ve gusle elverişli bir süre dursa, sünnete de uymuş olur.144

Abdestte mekruh olan şeyler gusulde de mekruhtur. Suyu israf etmek, çok az su kullanmak, suyu yüze çarpmak, gereksiz yere konuşmak, özürsüz olarak başkasından yardım istemek gibi. Ayrıca gusülde dua okumak da mekruhtur. Avret yerleri örtülü bulunmadıkça kıbleye doğru dönülmez.

4) Guslün sünnet veya müstehap olduğu haller:

Cünüplük, ay hali veya lohusalıkta guslün farz olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bazı durumlarda ise gusletmek sünnet veya müstehap hükmünde bulunur. Bunların başlıcaları şunlardır:

a) Cum’a veya iki bayram namazı için yıkanmak. Hadiste şöyle buyurulur: “Cuma günü abdest alan kimse iyi ve güzel bir iş yapmıştır. Eğer guslederse bu daha da faziletlidir.”145 Hz. Peygamber (s.a.s)’in bayram namazları için de guslettiği nakledilmiş146, ayrıca bayram namazları cumaya kıyas edilmiştir.

b) Hac veya umre için ihrama girmek, zevalden sonra Arefe’de vakfeye durmak için gusül sünnet, Mekke’ye girmek, Müzdelife’de gecelemek, ziyaret ve veda tavafında bulunmak maksadıyla gusletmek ise müstehaptır.

c) Güneş ve ay tutulması namazları ile, yağmur duası namazı için gusletmek menduptur.

d) Akıl hastalığından veya baygınlıktan kurtulan , sarhoşluktan ayılan, cenaze yıkayan, berat veya kadir gecesine ulaşan ve kan aldıran kimsenin yıkanması menduptur.

e) Yolculuktan gelen veya yeni elbise giyen kimse için yıkanmak.

f) İnsanların toplanacakları yerde hazır bulunan kimsenin yıkanması.

g) Özür kanından (istihaza) kurtulan kadının yıkanması

h) Bir günahtan tevbe etmek için yıkanmak.

i) Her cinsî münasebetten sonra yıkanmak. Prensip olarak cünübün, eşiyle yıkanmadan önce yeniden cinsî temasta bulunması caizdir. Ancak arada yıkanması veya abdest alması menduptur.

j) Namaz vakti girmeden önce yıkanmak. Cünüp bir kimsenin, yıkanmayı namaz vaktine kadar geciktirmesi mümkün ve caiz ise de, daha önce yıkanması efdaldir147

5) Cünüp ve cünüp hükmünde olan için haram olan şeyler:

Cünüp, ay hali gören veya lohusa olan için namaz kılmak, tavaf yapmak, mushafa veya parçasına dokunmak, haram olduğu gibi Kur'an-ı Kerim okumak ve mescide girmek de caiz değildir.

a) Namaz kılmak. Cünüp, hayızlı ve lohusanın farz, vacip veya nafile namaz kılması, tilâvet secdesi yapması caiz değildir. Delil: "Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin" ayetidir.

b) Kâ'be'nin çevresinde nâfile bile olsa tavaf yapmak. Çünkü tavafın bir çeşit namaz olduğu hadis-i şerifle haber verilmiştir.148

c) Kur'an-ı Kerim'e dokunmak. Yüce Allah; "Ona ancak iyice temizlenmiş olanlar el sürebilir."149 buyurmuştur. Aynı mealde hadis-i şerif de nakledilmiştir.150 Buna göre, Kur'an'a ancak, cünüplük ve benzeri şeylerden temizlenmiş olanlar el sürebilir. Fakat bitişik olmayan bir kılıf, bir çanta, torba veya sandık içinde bulunan bir mushaf-ı şerifi tutmak ise caizdir.

Bu üç husus abdestsiz kimse için de haramdır. Buna ilâve olarak cünüp, hayızlı veya lohusaya aşağıdaki hususlar da caiz değildir:

d) Kur'an-ı Kerim'den bir parça da olsa okumak. Ancak dua niyetiyle okumak caizdir. "Rabbenâ âtinâ..." âyetini ve Fâtiha Sûresini duâ niyetiyle okumak gibi. Hz. Ali'nin naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Rasûlullah (s.a.s) her durumda, cünüp olmadığı sürece bize Kur'an-ı Kerim'i öğretirdi."151

İmam Mâlik’e göre cünüp olan Kur’an’ı okuyamaz ise de hayızlı veya lohusa olan kadın okuyabilir. Çünkü cünüp derhal yıkanabilirken hayızlı veya lohusa uzun süre yıkanamaz. Dayandıkları delil istihsandır.152

e) Bir zaruret olmadıkça bir mescid içine girmek veya içinden geçmek. Rasûlullah (s.a.s)’ın, bir gün mescide girerek şöyle seslendiği nakledilmiştir: “Mescit hayızlı olan kimseye ve cünübe helal değildir.” 153

Mescit içinde yatan kimse ihtilam olsa dışarı çıkmak için teyemmüm eder, dışarı çıkmaktan korkarsa, teyemmüm ile oturur, fakat bununla ne okuyabilir ve ne de namaz kılabilir.

Cünübün; dini kitaplardan, herhangi birini elle tutması ve okuması; elini ağzını yıkamadan yiyip içmesi ve eliyle tutmadığı bir kâğıda Kur’an âyetlerini yazması mekruhtur.

Gusletmeleri farz olanların, gusülsüz olarak yapmaları caiz olan hususlar da şunlardır: Zikretmek, tesbih etmek, salât ve selâm getirmek; Kur’an âyetlerini kelime kelime öğretmek; dua maksadıyla Kur’an’dan âyetler okumak; Kelime-i şehadet getirmek; Kur’an’a bakmak, bir kılıf içindeki Kur’an’a el sürmek, uyumak. Ancak cünübün abdest aldıktan sonra uyuması daha iyidir. Cünüp iken yemek yeneceği veya içileceği zaman elleri yıkamak ve ağzı çalkalamak gerekir. Diğer yandan, Ramazanda cünüp olarak sabaha ulaşan veya gündüz uyuyarak boşalan kimsenin orucu bozulmaz.

Guslün vücûd için faydaları konusunda doktorlar şunları söylemektedir: İnsanın başına, gusletmeyi gerektiren bir hal gelince bütün damarlarda büyük bir sarsıntı olur. Vücutta bir yorgunluk ve gevşeklik meydana gelir. İşte bu yorgunluk ve sarsıntıyı gidermek ve bedende yeni bir denge kurmak için vücudun her tarafını yıkamak lâzımdır. Demek ki; guslü gerektiren hallerde sadece bazı organları değil, bütün vücudu yıkama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Çünkü gerek cünüplükte ve gerekse aybaşı, lohusalık hallerinde, başta kalp olmak üzere bütün organlar ve kan dolaşımı tüm yorgunluklarını, ancak boy abdesti sayesinde tertemiz bir zindeliğe bırakır. Allah’ın her emrinde olduğu gibi gusülde de bizim bildiğimiz ve bilemediğimiz daha bir çok hikmet ve faydalar bulunmaktadır.

TEYEMMÜM

Teyemmüm sözlükte “kasdetmek” anlamına gelir. Şer’î bir terim olarak ise; su bulunmadığı veya bulunup da kullanılamadığı takdirde, temiz olan toprağa sürülen ellerle yüzü ve dirseklere kadar kolları meshetmektir. Ayrıca bu işin, abdestsizliği gidermek niyetiyle yapılması da gereklidir. Teyemmüm şöyle yapılır: Abdestsiz olan veya gusül yapması gereken kimse, iki elini toprak cinsinden temiz bir şeye bir kere vurup bununla yüzünü mesheder. Sonra iki elini bir daha vurup, bununla da dirseklerine kadar iki elini mesheder. Ve bu işi abdestsizliği gidermek veya namaz kılmak yahut taharetsiz geçerli olmayan başka bir ibadette bulunmak niyetiyle yapar.

Bu duruma göre, teyemmümün farzları bir niyet ile iki meshden ibarettir. İmam Züfer’e göre, teyemmümde niyet farz değildir.

Teyemmüm, İslâm ümmetine mahsus bir özellik, bir kolaylık ve bir ruhsattır. İnsanı, Yüce Allah’a, abdestsiz veya gusülsüz ibadet ettiği hâlet-i rûhiyesinden kurtarır.

Teyemmüm, Hicretin 6. yılında Benî Mustalik Gazvesi’nde, Hz. Peygamber ve bin kadar İslâm askeri, sabah namazı için su bulamayınca inen şu âyetle meşru kılınmıştır: “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız yahut her hangi biriniz ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla temasta bulunur da, su bulamazsanız, o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin; ve onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.” 154 Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Bütün yeryüzü bize mescit kılındı, toprağı da bizim için temizleyicidir.”155 “Toprak müslümanın temizleyicisidir. Su bulamadığı veya abdestsizlik devam ettiği sürece, isterse on yıl geçsin.”156

Teyemmüm; abdestin ve gusül gerektiren durumlarda guslün yerini tutar.

Teyemmümün sebepleri şunlardır:

1) Abdest veya gusle yetecek kadar su bulamamak.

Hiç su bulamamak, yeteri kadar su bulamamak, suyun yolunda bir tehlikenin varlığı, suyun bir milden (1848 m.) daha uzakta olması, parayla su satın alınamaması veya suyun rayiç bedelin çok üstünde pahalı olması gibi sebepler teyemmümü mübah kılan özürlendendir. Çünkü ayette; “Su bulamazsanız, o vakit temiz toprakla teyemmüm edin”157 buyurulmuştur.

Suyun varlığını unutup teyemmüm yapan kimse, namazı kıldıktan sonra suyu hatırlarsa Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre namazı kaza etmez. Burada unutma, suyu kullanmaya gücünün yetmemesi gibidir. Ancak suyun varlığını namazda iken hatırlarsa, namazı keser ve su ile abdest alıp iade eder.158

2) Suyu kullanmaya gücü yetmemek:

Zorlanma, hapsedilme, hırsızlıktan korkma, vahşî hayvan korkusu gibi sebeplerle suyu kullanmaktan âciz kalan kimse teyemmüm yapar. Bunlardan, yalnız zorlanan (mükreh), suya ulaşınca namazını iade eder.

3) Hastalık veya iyileşmenin gecikmesi:

Su kullanıldığı takdirde hasta olmaktan veya hasta ise, hastalığının uzamasından yahut iyileşmesinin gecikmesinden korkan kimse teyemmüm eder. Bu konuda müslüman bir doktorun görüşüne başvurulur. Çünkü "zaruretler mahzurlu olan şeyleri mübah kılar", "kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın." prensipleri ile, "tedavi olunuz" emri bunu gerektirir. Hz. Peygamber devrinde, yaralı bir sahabînin, yıkanma yüzünden ölmesi bu konunun delilidir. Cabir (r.a) şöyle anlatır: "Bir yolculuğa çıkmıştık. Bizden birisine bir taş isabet etti, kafası yarıldı. Sonra ihtilam oldu ve arkadaşlarına teyemmüm yapıp yapamayacağını sordu. Onlar; "Sen su kullanmak imkânına sahip olduğun için, sana ruhsat olduğunu sanmıyoruz" dediler. O da gusletti ve arkasından da öldü. Durum Allah'ın elçisine iletilince şöyle buyurdu: "Onu öldürdüler. Allah onların iyiliğini versin. Bilmedikleri bir şeyi niçin sormadılar. Şüphesiz bir konuda bilgilenmenin yolu soru sormaktır. O kişiye, teyemmüm etmesi ve yarasının üzerine bir bez bağlayıp, ondan sonra da orayı ve vücudunun diğer kısımlarını da gusletmesi yeterli olurdu."159

4) Suyun aşırı derecede soğuk olması:

Suyu kullanmaktan dolayı ölüm, organ telefi veya hasta olma korkusu teyemmümü meşrû kılar. Zâtü's-selâsil Gazvesi'ne katılan Amr b. Âs, soğuk bir gecede ihtilâm olmuş, teyemmüm ederek arkadaşlarına sabah namazı kıldırmıştır. Rasûlullah (s.a.s) durumu öğrenince, bir de kendinden dinlemek istedi. Amr b. Âs şöyle dedi: "Yüce Allah'ın; "kendinizi öldürmeyin, çünkü Allah size karşı çok merhametlidir" âyetini hatırladım ve teyemmüm ettikten sonra da namaz kıldırdım., dedi. Rasûlullah (s.a.s) güldü ve hiçbirşey

söylemedi.”160

Teyemmümün sünnet üzere yapılış şekli:

1) Teyemmüme başlarken besmele çekip, namaz için temizlenmeye niyet etmelidir. Hanbelîlerde besmele vaciptir.

2) İki eli parmakları açık olduğu halde temiz bir toprağa vurup ileri geri çekmelidir.

3) Ellerdeki fazla tozu silkeleyip, bunlarla bütün yüzü meshetmelidir.

4) Elleri yine toprağa vurup silkeledikten sonra, parmakların iç taraflarını kullanarak, sol elle sağ kolu, sağ elle de sol kolu dirseklere kadar tam olarak meshetmelidir.

5) Yukarıdaki sıraya göre, önce yüzü, sonra kolları meshetmeli ve meshler arasına fasıla girmemelidir.

6) Teyemmüm namaz vaktinin girişinden sonra olmalıdır.

Teyemmümün şartları şunlardır:

1) Niyet: Teyemmümün farzıdır. Teyemmümde niyet neyi kapsıyorsa, bu çeşit abdestle onlar mümkün ve caiz olur. Bir teyemmümle, farz, vacip veya nafile istenildiği kadar namaz kılınabilir. Ancak kabir ziyareti yapmak, ezan okumak, kamet getirmek ve İslâm’a girmek niyetiyle alınan teyemmümle namaz kılınamaz. Çünkü bu sayılanlar taharetsiz de geçerlidir.

2) Teyemmümü mübah kılan özür: Şehirde bile olsa sudan bir mil uzaklıkta bulunmak, hastalık, tehlikeli soğuk, düşman ve susuzluk korkusu, suyu çekecek aracın bulunmaması, cenaze veya bayram namazını kaçırmaktan korkmak gibi özürler teyemmümü mübah kılar.

3) Teyemmümün, toprak, taş, kum, alçı, fruze gibi yer cinsinden temiz bir şey ile olması gerekir. Odun, kül,altın, gümüş, bakır veya demir gibi şeylerle olmaz. Çünkü bunlar toprak niteliğinde değildir.

4) Teyemmüm mahallinin tam olarak meshedilmesi.

5) Ellerin temiz toprağa iki defa vurulması, birincide yüzün, ikincide parmak içleri ile dirseklere kadar kolların meshedilmesi.

6) Aybaşı veya lohusalık halinin sona ermesi.

7) Mum ve yağ gibi, tenin üzerindeki meshi engelleyen şeylerin giderilmesi.161

Teyemmümün vakti:

Daha namaz vakti girmeden de teyemmüm yapılabilir. Fakat namazın müstehap vakti geçmeden su bulunmasını, galip zanla ümit eden kimsenin teyemmümü geciktirmesi menduptur.

Hanefîler dışındaki üç mezhep imamına göre, bir namaz vakti girmedikçe teyemmüm yapılamaz. Çünkü teyemmüm zaruret yüzünden temizlik sayılmıştır. Özürlünün abdesti gibi vaktinden önce yeterli olmaz.

Hanefîlere göre, vaktin çıkmasından korkmak durumunda, ancak aşağıdaki hallerde teyemmüm caiz olur.

a) Cünüp bile olsa, cenaze veya bayram namazını kaçırmaktan korkan kimse teyemmüm yapıp imama uyar. Çünkü bu iki namazın geçmesi halinde kazaları söz konusu değildir. İbn Abbas (r.a)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Aniden bir cenaze namazı ile karşılaşsan ve bunu kaçırmaktan korkarsan, teyemmüm ile cenaze namazı kıl"162 Küsûf namazını kaçırmamak için de teyemmüm yapılabilir. Bu durumlarda, su bulunsa bile kullanıldığı takdirde namazı kaçırma korkusu teyemmümü mübah kılar. Çünkü bu namazlar kaçırılınca yerine konulabilen bedeli (kazası) söz konusu değildir.

Cuma namazı, diğer farz namazlar veya vitir için vaktin çıkmasından korkulması sebebiyle teyemmüm abdesti geçerli olmaz. Çünkü cumanın bedeli vardır ve bu öğle namazıdır, diğer namazlar ise kaza edilebilir.163

Şâfiîlere göre, vaktin çıkmasından korkmak sebebiyle teyemmüm caiz değildir. Yalnız yolcu bundan müstesnadır.

Teyemmümü Bozan Şeyler:

Aşağıdaki durumlarda teyemmüm abdesti bozulur:

1) Abdest ve guslü bozan her şey teyemmümü de bozar. Çünkü teyemmüm bu ikisinin bedelidir. Aslı bozan onun yerine geçeni de bozar. Cünüp, teyemmüm yaptıktan sonra, abdesti bozan bir durum meydana gelince, yalnız abdesti bozulmuş sayılır. Cünüplük hâli avdet etmez.

2) Teyemmüm etmeyi mübah kılan özrün kaybolması. Meselâ; düşmanın gitmesi, soğuğun geçmesi, hastalığın sona ermesi, suyu çekecek aracın bulunması, içinde su bulunmayan hapisten çıkartılıp serbest olması gibi haller teyemmümü bozar.

3) Suyu görmek veya bir defa bile olsa yeterli miktarda su kullanacak gücü elde etmek teyemmümü bozar. Suyun namaz sırasında görülmesi halinde Hanefî ve Hanbelîlere göre, teyemmüm ve dolayısıyla namaz bozulur. Mâlikîler aksi görüştedir. Suyun namaz kılındıktan sonra görülmesi halinde, eğer bu arada namaz vakti çıkmışsa, iadenin gerekmeyeceği konusunda görüş birliği vardır. Eğer vakit içinde su görülmüşse, Şâfiîlerin dışında çoğunluğa göre, yine iade gerekmez. Şâfiîlere göre ise, bu durumda mukîm iade eder, yolcular iade etmez.

4) Hanbelîlere göre, namaz vaktinin çıkması, Şâfiîlere göre dinden çıkmak (irtidad), Mâlikîlere göre ise teyemmüm ile namaz arasında uzun sürenin geçmesi teyemmümü bozar. Hanefîlere göre ise bu son durumlarda teyemmüm bozulmaz.164

VIII- KADINLARA MAHSUS HALLER

Erkekler için söz konusu olmayıp, yalnız kadınlara mahsus bir takım özel haller vardır. Kadınların temizliğe bağlı bir takım ibadetleri yapabilmeleri ve karı-koca ilişkilerinde harama düşmemeleri için kendileriyle ilgili İslâm'ın bu özel hükümlerini öğrenmeleri gerekir. Bu haller; hayız (aybaşı, âdet görme), nifas (lohusalık) ve istihâza (özür kanı) olmak üzere üç türlüdür. Bu duruma göre, belli yaştaki bir kadının cinsel organından üç türlü kan gelebilir: a) Hayız kanı: Sağlıklı kadından belli yaşlar arasında gelir. b) Özür kanı: Kadının cinsel

organından değil de çatlak bir damardan gelip, cinsel organ yolu ile akan kokusuz bir kandır. c) Lohusalık kanı: Doğumdan sonra belirli bir süre gelen kandır. Aşağıda bu üç hali açıklayacağız:

A - Aybaşı Hâli:

Kadınların aybaşı hallerine çok dikkat etmeleri gerekir. Çünkü temizliği gerektiren bazı ibadetlerin geçerli olması, boşanmada iddet ve nafaka gibi konuların tesbiti bu bilgilere dayanır.

Kadın âdet görmeye yaklaşık dokuz yaşlarında başlar ve elli beş yaşına kadar devam eder. Bu yaşların dışında cinsel organdan gelecek kan "özür kanı" sayılır. Âdet gören kadın artık ergin kabul edilerek, namaz, oruç, hacc gibi bütün şer'î emir ve yasaklara muhatap olur. Erkek çocuğun ihtilâm olması da aynı sonuçları doğurur. Âdet veya ihtilâm gecikirse, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre onbeş yaşın bitmesiyle her iki cins erginlik çağına girmiş sayılır.

Âdet görmenin üst sınırı için açık bir âyet veya hadis bulunmadığından İslâm fakihleri tecrübeye dayanarak değişik yaşlar belirlemişlerdir. Ebû Hanife'ye göre elli beş yaş olan bu sınır, Mâlikîlere göre yetmiş, Hanbelîlere göre ise elli yaştır. Şâfiîler ise aybaşı halinin ömür boyu devam edebileceğini, ancak çoğunlukla bunun altmış iki yaşında sona erdiğini belirtmekle yetinmişlerdir.165 Bununla birlikte Hanefîlere göre, nâdir de olsa elli beş yaşından sonra gelen kan, koyu kırmızı veya siyah renkte ise âdet kanıdır.

Ay başı haliyle ilgili çeşitli nass'lar vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey Muhammed, sana kadınların, hayız halinden sorarlar. De ki: O, kadına eziyet veren bir haldir. Hayız halindeyken kadınlardan uzaklaşın ve temizleninceye kadar da onlara yaklaşmayın. Temizlendikten sonra onlara Allah'ın emrettiği yerden yaklaşın."166

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Bu hayız, Allah'ın, Adem (a.s)'in kızlarına yazdığı bir şeydir"167 Âdet gören kadından tamamen uzak mı kalınacağını soranlara Rasûlullah (s.a.s) şöyle cevap vermiştir: "Cinsî münasebet dışındaki şeyler, normal zamanlardaki gibi yapılabilir."168

Âdetli kadının temiz olmayan sadece adet kanıdır. Onun tükrüğü ve teri pis değildir. Pişirdiği yenir. Yemek, ya da su artığı temizdir. Hz. Âişe'den şöyle

dediği nakledilmiştir: Ben âdetli iken Allah elçisi kendi isteği ile kucağıma yaslanır, Kur’an okurdu”169 “Âdetli iken, kemikli eti ısırır, sonra ona verirdim. Alır ve benim ısırdığım yerden ısırırdı. Yine âdetli iken su içtiğim kabı ona verirdim, alır ve ağzını benim ağzımı koyduğum yere koyar ve içerdi.”170

Hanefî ve Hanbelîlere göre gebe kadın âdet görmez. Mâlikîler ve son dönemdeki fetvasına göre İmam Şâfiî ise gebe kadının da bazan âdet görebileceğini söylemişlerdir. Onlar, hayızdan söz eden âyetin mutlak anlamı ile, âdetin kadının fıtratından olduğunu bildiren bazı haberlere dayanırlar.171

En uzun ve en kısa âdet süresi: Hanefîlere göre, hayızın en kısa süresi üç gün, üç gecedir. Bundan azı özür kanı sayılır. Ortası beş gün, en uzun süresi ise on gün on gecedir. On günü geçen kanamalar özür kabul edilir. En kısa ve en uzun süre arasında görülecek kanlar ise “hayız kanı” sayılır. Dayandıkları delil şu hadistir: “Bekâr veya dul kadın için en kısa hayız süresi üç gün, en uzun süresi ise, on göndür”172 Şâfiî ve Hanbelîlere göre, en kısa süre bir gün, bir gece; en uzun süre altı veya yedi gündür. Mâlikîler, en az süre için bir sınır belirlemezlerken, en uzun süreyi yeni âdet görmeye başlamış bir kadın için on beş gün olmak üzere takdir ederler.173

Kanın hayız süresince aralıksız olarak gelmesi şart değildir, arasıra kesilebilir. Meselâ; bir kadın dört gün kan görse de sonra iki gün kan kesilip, bundan sonra iki gün daha devam etse, bu sekiz günün tamamı âdet gününü teşkil etmiş olur.

İki âdet arasındaki temizlik hâline “tuhr” denir. Bunun süresi on beş günden az olamaz. Fakat bundan fazla olabilir. Aylarca, yıllarca da devam edebilir. Bu şekilde temizlik hali uzayıp giden kadına “mümteddüttuhr” denilir.

Mâlikî ve Hanbelîlere göre, bir hayız arasında kanın kesildiği günlere “temizlik günleri (yevmünneka)” denir ki, âdet gören, kadın bu günlerde temiz sayılır ve diğer temiz kadınların yapacaklarını yapar.

Bazı kadınların âdet günleri düzenlidir. Meselâ; her ay beş veya altı yahut dokuz gün âdet görürler. Bir âdet hali, bir defa ile belirli hale gelebilir. Meselâ; henüz adet görmeye başlayan bir kız, ilk defa olarak sekiz gün kan, bundan sonra yirmi iki gün temizlik görse, bu şekilde âdeti belirli hale gelmiş olur. Böyle bir kadın, rahatsızlığı sebebiyle ayrıca özür kanı görmeye başlasa, âdeti ve temizlik günleri her ay bu şekilde hesap edilir.

Bazı kadınlarda da hayız günleri düzensiz olabilir. Bunlar, meselâ; bir ay, beş; diğer ay da altı gün âdet görebilirler. Bu durumda, ihtiyatlı olanla amel etmek gerekir. Meselâ; böyle bir kadın, altıncı gün olunca yıkanır, namazlarını kılar ve Ramazan-ı şerife rastlamışsa orucunu tutar. Çünkü bu altıncı gündeki kanın özür kanı olması akla gelir. Fakat bu altıncı gün çıkmadıkça cinsel ilişkide bulunmaz. Boşanmışsa iddeti bitmiş sayılmaz. Çünkü bu altıncı gündeki kanın hayız kanı olması da muhtemeldir.

Bir aybaşı süresinin değişmiş sayılması için, en az iki defa başka bir sürede cereyan etmesi yeterlidir. Meselâ; bir kadın düzenli olarak her ay beş gün süreyle aybaşı hali görürken, bu süre daha sonra altı güne çıksa, artık bu yeni süreye tabi olur.

Düzenli süreyi aşan, fakat on günü geçmeyen kanlar aybaşı kanı sayılır. Bu durumda düzenli süre on güne dönüşmüş olur. Meselâ; her ay yedi gün kan gören kadın, daha sonra on gün kan görse, toplam on gün hayız hali sayılır. Bu takdirde âdeti yedi günden on güne çıkmış bulunur. Ancak, düzenli olarak görülen kandan sonra, on günden fazla süreyle kan görülmeye başlansa, düzenli süreye itibar edilir, fazlası özür kanı sayılır. Meselâ; daha önce ay hali düzenli olarak yedi gün süren bir kadın, daha sonra her ay on bir veya on iki gün kan görmeye başlasa, bunun düzenli olan yedi günü hayız, geri kalan, dört veya beş günü ise özür kanı kabul edilir.

Düzenli süreden önce görülmeye başlayan ve toplam on günü aşmayan kan da hayız kanı sayılır. On günü aşarsa düzenli süre kısmı hayız, önceki fazlalık özür kanıdır. Meselâ; her aybaşından itibaren beş gün âdet gören kadın, daha sonra düzenli süreden önce iki veya üç gün daha kan görmeye başlasa, bunların toplamı olan yedi veya sekiz gün hayız sayılır. Eğer toplam on günü aşarsa, düzenli süre olan yedi gün hayız, fazlalık günler ise özür kanı kabul edilir.

Aybaşı günleri içinde kanın kesilmesi:

Hayız hali devam ederken kimi zaman kan kesilir, sonra yine görülmeye başlayabilir. Kanın kesildiği süre içinde kadın temiz mi, yoksa hayızlı mı sayılacaktır?

Hanefî ve Şâfiîlere göre, hayız süresi içinde kanın görülmediği sürelerde de

kadın, hayızlı kabul edilir. Meselâ; bir kadın bir gün kan görse, ikinci günde bir pamuk koyduğu halde kirlenmeyecek şekilde kan kesilmiş olsa ve üçüncü veya dördüncü gün yeniden kan görse, kadın bütün bu süre içinde hayızlı sayılır. Bu duruma göre, iki kan arası görülen temizlik, aybaşını bölen bir süre kabul edilmemiştir. Aksine, başında ve sonunda kanın görülmesi şartıyla, on günü aşmayan bu süre içinde kadın hayızlı sayılır.174

Sürekli olarak özür kanı gören kadının hayız süresi:

İlk defa hayız görmeye başlayan bir kızın âdeti sabit olmaksızın kanı kesilmeyip devam edecek olursa, her aydan on günü “hayız”, yirmi günü de”temizlik” günleri sayılır.

Düzenli âdet görmekte olan bir kadından, hastalık sebebiyle sürekli olarak kan gelmeye başlasa, düzenli âdet süresine karşılık olan günlerde hayızlı, bunun dışında temiz sayılır. Yine her ay on gün hayız; yirmi gün veya altı aydan daha az bir süre temizlik hali düzenli olan bir kadından daha sonra sürekli olarak kan gelecek olsa, her ayın ilk on günü hayız, diğer yirmi günü veya altı aydan az olan süre de temizlik sayılır. Ancak temizlik süresi altı ayı aşarsa, altı aydan bir saat eksik kabul edilir. Çünkü altı ay, gebelik süresinin alt sınırıdır.

Bir hastalık veya dikkatsizlik sonucu, âdet günlerini unutmuş olan bir kadına “mütehayyire” denir. Böyle bir kadında kan kesilmeksizin devam ederse, hayzı konusunda galip zannıyla amel eder. Galip zan da yoksa ihtiyata uyar. Meselâ; hayız süresinin beş gün olduğuna kanaat getirirse buna uyar. İhtiyat uygulanırsa; boşanma iddeti konusunda âdeti on gün, temizlik süresi de altı aydan bir saat eksik olmak üzere takdir edilir. Başka bir görüşe göre ise, temizlik süresi iki ay olarak kabul edilir.175

B - Lohusalık (Nifas):

Nifas, doğumun arkasından gelen kan demektir. Doğum sırasında çocuk ile birlikte veya doğumdan önce gelen kan, bozuk bir kan veya özür (istihâza) kanıdır. Kadın gebelik süresince ve doğum gerçekleşinceye kadar abdest alır ve namazını kılar. Rahatsızlığı sebebiyle abdest alamazsa teyemmüm eder ve namazını ima ile kılar, namazı vaktinden sonraya bırakmaz.

Lohusalığın en kısa süresi için bir sınır yoktur. Bir gün bile olabilir. Çünkü bunu belirleyen bir âyet veya hadis yoktur. Bu durumda, onun fiilen var olduğu süreye bakılır. Hanefîlerle Hanbelîlere göre, lohusalığın en uzun süresi kırk gündür. Bundan sonra görülecek kan özür kanıdır. Delil, Ümmü Seleme (r. anhâ)'den nakledilen şu hadistir: "Lohusa kadın, Rasûlullah (s.a.s) döneminde kırk gün kırk gece beklerdi."176 Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise azamî lohusalık süresi altmış gündür. Ancak bu süre uygulamada genellikle kırk gün olarak gerçekleşir.

Kadın doğum yapmakla birlikte kan görmeyebilir. Rivayete göre, Rasûlullah devrinde bir kadın doğum yapmış ve lohusalık kanı görmemiş, bu yüzden de kendisine "zâtu'l-cüfûf" adı verilmiştir.177

El, ayak gibi uzuvları belirmiş olan bir çocuğun düşmesiyle nifas hali meydana gelir ve genellikle on-onbeş gün kadar devam eder. Fakat henüz uzuvları belirmemiş bir düşüğe nifas hükümleri uygulanmaz. Bunun düşmesiyle görülen kan üç gün sürer. Daha önce de en az onbeş gün temizlik hali devam etmiş bulunursa bu, bir hayız kanı olmuş bulunur. Böyle değilse, özür kanı sayılır.

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, çocuk doğuran kadından hiç kan gelmese lohusa sayılmaz. Bu yüzden de gusül gerekmediği gibi, oruçlu ise orucu da bozulmaz. Yalnız abdest alması yeterlidir. Ebû Hanîfe'ye göre, ihtiyat olarak gusül yapar.

Lohusalık süresi içinde kanın kesilmesi fasıla meydana getirmez. Başta ve sonda kanın bulunması peşpeşe akan kan gibi kabul edilir. Kanın kesilme süresinin onbeş günden daha az veya daha çok olması arasında fark yoktur.

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, aradaki temizlik süresi onbeş günü geçerse, "temizlik", bundan sonrası "hayız" sayılır. Temizlik hali yarım aydan az devam ederse, hepsi lohusalık sayılır.

İkiz doğumlarda lohusalık süresi, ilk çocuğun doğumu ile başlar. Şâfiîlere göre ise, bu süre ikinci çocuğun doğumu ile başlar. Birinci çocuğun doğmasından sonra gelen kan ise, eğer âdet zamanına rastlanmış ise hayız kanı, aksi halde özür kanı sayılır.178

Hayız ve Lohusalığın Hükümleri:

1) Hayız ve lohusalık kanları kesildikten sonra gusletmek gerekir. Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Sana hayız halinden sorarlar. De ki: “O bir ezadır. Hayızlı iken kadınlarla (cinsî münasebetten) sakının ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendilermi, o zaman Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın.”179 Hz. Peygamber Fatıma binti Ebî Hubeyş’e şöyle demiştir: “Hayızlı olduğun zaman namazını bırak. Kesildiği zaman da yıkan ve namazını kıl.”180

2) Kadın aybaşı olmakla erginlik çağına gelmiş olur ve şer’î yükümlülüklere muhatap olur. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Allah aybaşı görecek çağa gelen kadının namazını ancak başörtüsü ile kabul eder.”181 Bu hadis erginlik çağına gelen kadının tesettüre riayet etmesini gerektirmektedir. Diğer şer’î yükümlülükler de bu kapsama girer.

3) Boşanan kadının üç hayız süresi iddet beklemesi kadının hamile olmadığını ortaya koyar. Çünkü iddetin asıl sebebi rahmin temizliğinin bilinmesidir.182

Aybaşı veya lohusalık sebebiyle haram olan şeyler:

1) Namaz kılmak: Âdetli veya lohusa kadının namaz kılması caiz değildir. Hz. Peygamber, Fatıma binti Ebi Hubeyş’e; “Hayız gördüğün zaman namazı bırak ve hayz halin sona erince, kanı temizleyerek guslet ve namaz kıl.” diye buyurmuştur.183

Âdetli kadın kılamadığı namazları kaza etmez, yalnız tutamadığı oruçları, Ramazan ayı dışında kaza eder. Hz. Âişe şöyle demiştir: “Biz Rasûlullah devrinde âdet görüyorduk. Namazı kaza etmekle emrolunmadığımız halde, tutamadığımız orucu kaza etmekle emrolunuyorduk”184

2) Oruç tutmak: Âdet gören veya lohusa olan kadın oruç tutmaz. Delil, yukarıdaki Hz. Âişe hadisidir. Ancak oruç borcu onların üzerinden düşmez. Bu yüzden de kaza gerekir.

3) Tavâf: Hz. Peygamber, hacc sırasında âdet gören Âişe (r. anhâ)’ye şöyle buyurmuştur: “Hayız gördüğün zaman, temizleninceye kadar Beytullah’ı tavaf dışında hacıların yaptığı diğer hac ibadetlerini yap.” 185

4) Kur’an-ı Kerim okumak: Mushafa el sürmek ve onu taşımak. “Ona (Kur’an’a)

tam olarak temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.” 186 Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Âdetli kadın ve cünüp olan, Kur’an’dan hiç bir şey okuyamaz.” 187

Bir kılıf içindeki Kur’an’a el sürmek ve taşımak hayızlı ve cünüp için mümkün ve caizdir. Yine ilimle uğraşan kimse, tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarını zaruret yüzünden elbisesinin yeniyle veya eliyle tutabilir. Kur’an yapraklarını abdestli çevirmek müstehaptır. Yine bu yaprakları okumak için bir kalemle çevirmek de caizdir. Mâlikîlerin sağlam görüşüne göre, aybaşı veya lohusanın ezberden Kur’an-ı Kerim okumasında bir sakınca yoktur. Hanefîlere göre ise, bu durumda ezbere ancak dua ayetleri dua niyetiyle okunabilir.188

5) Mescide girmek, orada eğleşmek veya itikafa çekilmek: Hadiste şöyle buyurulur: “Hiç bir hayızlı veya cünüp mescide giremez.”189 Şâfiî ve Hanbelîler, hayızlı ve lohusanın kirletmemek şartıyla mescitten karşıdan karşıya geçmesini caiz görürler. Hz. Peygamber’in, Âişe (r. anhâ)’ya böyle bir izin verdiği nakledilir.190

6) Cinsel temasta bulunmak veya göbekle diz kapağı arasından yararlanmak (istimta’): Bu yasağın delili âyet ve hadistir. Âyette şöyle buyurulur: “Hayız halinde iken kadınlardan uzaklaşın ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.”191 Uzaklaşmaktan maksat, onlarla cinsel teması bırakmaktır. Yine hayızlı eşiyle ne derece ilgilebileceğini soran bir sahabiye Allah elçisi şöyle cevap vermiştir: “Senin için göbekten üst taraf serbesttir.”192

Hanbelîlere göre, göbekle diz kapağı arası, cinsel temas dışındaki istimta için caizdir. Delil şu hadistir: “Hayızlı kadına cinsel temasın dışındaki herşeyi yapabilirsiniz.”193

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlere göre, hayızlı veya lohusa eşiyle cinsel temasta bulunan erkeğe bir keffâret gerekmez. Haram işlediği için tevbe ve istiğfar etmesi gereklidir.

7) Boşama: Hayız görmekte olan kadını boşamak caiz değildir. Ancak buna rağmen boşama geçerlidir ve bid’î talak adını alır. Âyette: “Boşayacağınız zaman, eşlerinizi iddetlerine doğru boşayın”194 buyurulur. Yani içinde iddet meşrû olan bir sürede boşayın demektir. Çünkü ay halinin geri kalan kısmı iddetten sayılamaz. Diğer yandan, Rasûlullah (s.a.s), Abdullah b. Ömer’e, eşini

temizlik günlerinde veya hamile iken boşayabileceğini bildirmiştir.195

C - Özür Kanı (İstihâza):

Rahmin iç taraflarında bulunan bir damardan hastalık veya bozukluk sebebiyle aybaşı veya lohusalık süresi dışındaki zamanlarda kanın akmasına “istihâza” denir. Bir kadından üç günden az, on günden fazla gelen bir kan, lohusadan kırk günün üstünde gelen kan, Hanefî ve Hanbelîlere göre gebe olan kadından gelen kan hep istihâza (özür) kanıdır.

İstihaza kanı, dinmeyen burun kanaması veya yaradan akan kan gibidir. Bununla yalnız abdest bozulur. Devam ederse sahibi “özürlü” sayılır. Bu yüzden kendisi hakkında özürlülere ait hükümler uygulanır. Yani aybaşı veya lohusalık sebebiyle yasaklanan oruç ve namaz gibi ibadetlere, tavafa, Kur’an okumaya, mushafa el sürmeye, mescide girmeye, itikafa ve cinsî münasebette bulunmaya engel teşkil etmez. Bunlarda bir kerahet de bulunmaz. Çünkü İslâm dini özürlülere bu kolaylıkları göstermiştir.196

Özür kanının yalnız abdesti bozduğu hadislerle sabittir. Hz. Âişe’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Fâtıma binti Ebi Hubeyş, Rasûlullah (s.a.s)’a hitaben; “ben istihaza kanı gören bir kadınım, bir türlü temizlenemiyorum, namazı terk edeyim mi?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Bu kanamayı yapan bir damardır. Aybaşı değildir. Âdet zamanın geldiğinde, namazı terket. Âdetin kadar bir süre geçtikten sonra kanını yıka, guslet ve namaz kıl.”197 Diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.s)’in Hamne binti Cahş’a istihaza halinde oruç tutmasını ve namaz kılmasını emrettiği nakledilir.198

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, hayız veya lohusalık süresi dışında özür kanı gören kadının, kanı temizleyip, pamuk vb. şeyler koyarak akmaması için gerekli tedbirleri aldıktan sonra, her namaz için abdest alması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s), aşırı kan geldiği için şikâyette bulunan Hamne (r. anhâ)’ye şöyle demiştir: “Fercine pamuk koyup bağlamanı tavsiye ederim. Çünkü bu kanı keser.”199 Yine özür kanı gören bir kadın için Allah’ın elçisi şöyle buyurmuştur: “Âdet günlerinde namazı terkeder, sonra gusleder, arkasından her bir namaz için abdest alır, namazını kılar, orucunu tutar” 200

Çünkü kadının bu temizliği özür ve zaruret hali temizliğidir.

Özür kanı, bazan dokuz yaşından küçük olan kız çocukları ile âdetten kesilme çağına gelmiş olan yaşlı hanımlarda da görülebilir. Meselâ; yetmiş yaşına girmiş bir kadından, daha sonra gelecek kan, özür kanıdır. Başka bir görüşe göre ise, böyle bir kadın daha önceki âdeti üzere gelen kan görürse, aybaşı hali geri dönmüş olur. Fakat az yaşlık görmesi hayız sayılmaz.201

Özür kanı gören kadının âdet süresinin hesaplanması:

1) Büluğ çağına ilk giren kız, hayızla birlikte özür kanı da görmeye devam ederse, her ayın on günü “hayız”, yirmi günü “temizlik” kabul edilir. Bu durumdaki kadının lohusalığı da kırk gündür.

2) Düzenli âdet görmekte olan bir kadın, özür kanı görürse, âdet süresinden fazla olarak devam eden kan, özür kanı sayılır.

3) Âdet süresini unutmuş olan (muhayyire veya mütehayyire) kadın,özür kanı görürse, ihtiyatlı olanı alır ve onunla amel eder.202

I- NAMAZIN ÖNEMİ

A - Namaz ve Dayandığı Deliller:

Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini bilip tasdik etmek en büyük bir farzdır. Bundan sonra farzların en büyüğü ve en önemlisi namazdır. İmanın dışa, topluma yansıyan belirtilerinin başında namaz gelir. Namaz kalbin nûru, gönlün sürûru, rûhun gücü ve müminin miracıdır.

Namaz sözlükte "dua etmek" veya "hayır duada bulunmak" demektir. Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: "Onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir rahatlık ve huzurdur." 1 Şer'an namaz; tekbir ile başlayıp selâm ile tamamlanan özel hareket ve sözlerden ibaret bir ibadettir.

Namaz İslâm'dan önceki semâvî dinlerde de emredilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s), beş vakit namaz farz kılınmazdan önce, yalnız sabah güneşin doğmasından önce ve akşam güneşin batmasından sonra olmak üzere iki vakit namaz kılıyordu. Sonra mirac gecesinde beş vakit namaz farz olmuştur.

Namazın meşrûluğu Kitap, Sünnet ve İcmâ delilleri ile sâbittir.

Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde "Namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyurulur. Diğer bazı âyetler de şöyledir: "Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin." 2 "Şüphesiz namaz, müminlere, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır." 3 "Oysa onlar, tevhid inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. İşte doğru din budur." 4 "Namazı kılın, zekât verin ve Allah'a sarılın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır." 5

Sünnetten delil: Bu konuda rivâyet edilmiş çok sayıda hadis vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygembar (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak." 6

Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken, ona şöyle demiştir: "Sen ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeye çağır, Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa, Allah'ın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullarına verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlûmun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur." 7

Diğer yandan İslâm ümmeti, bir gün ve gecede beş vakit namazın farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir.

Namazın hicretten önce mirac gecesinde farz kılındığı sağlam haberlerle sâbittir. Enes (r.a)'in naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: "Mirac gecesinde Hz. Peygamber'e namaz elli vakit olarak farz kılınmış, sonra eksiltilerek beşe indirilmiş, sonra şöyle nidâ olunmuştur: "Ey Muhammed! Benim katımda söz değiştirilmez. Bu beş vakit namaz sebebiyle, senin için elli vakit namaz sevabı vardır" 8

Buhârî ile Müslim'de şu rivâyet vardır:

"Allah Teâlâ mirac gecesinde ümmetim üzerine elli vakit namazı farz kıldı. Ben ise ona müracaat ederek hafifletilmesini istedim. Sonunda namazı bir gün ve gecede beş vakte indirdi." 9

Namaz erginlik çağına gelmiş, akıllı her müslümanın üzerine farzdır. Fakat yedi yaşına gelmiş olan çocuklar da namaz kılmakla emredilir. On yaşına geldikleri halde namaz kılmazlarsa el ile hafifçe dövülebilirler. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Çocuklarınıza yedi yaşında namaz kılmalarını emredin, on yaşına girince bundan dolayı dövün ve o yaşta yataklarını ayırın." 10

Bir günle gece içinde farz olan namazların sayısı beştir. Yalnız adak, vitir veya bayram namazları vacip hükmündedir. Bir bedevî ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis beş vakit farz namaza delildir: "Birgün bir gecede farz olan namazlar beştir. Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Rasûlü şöyle cevap vermiştir: "Hayır kendiliğinden nâfile olarak kılarsan bu müstesnâdır." 11 Bunun üzerine bedevî; "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu

adam kurtulmuştur.” 12

B - Namazın Faydaları:

Namaz, Allah’ın verdiği sayısız nimetlere karşı bir şükür olmak üzere meşrû kılınmıştır. Namazın dinî, ferdî, sosyal ve pedagojik pek çok faydaları vardır:

1) Namazın dinî faydaları:

Namaz, Allah ile kul arasında bağ kurmaktır. Bu bağ, dinin direği ve temelidir. Beş vakit namazı şartlarına uygun olarak ve vaktinde kılanların, büyük günahlardan el çekmeleri sebebiyle, diğer günahlarının affedileceği âyet ve hadislerle sâbittir. Kur’an-ı Kerîm’de şöyle buyurulur: “Ey Muhammed! Sana vahyolunan kitabı oku. Namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz ki namaz, insanı fuhuş ve kötü şeylerden alıkoyar. Allah’ı anmak elbette en büyük bir ibadettir. Allah ne yaptığınızı çok iyi bilir.” 13 “Namazlarında huşû içinde bulunan müminler kurtuluşa ermişlerdir.” 14

Hz. Peygamber: “Sizden birinizin kapısı önünden bir nehir aksa ve her gün beş kere bu nehirde yıkansa, kendisinde kir diye birşey kalır mı?” diye buyurdu. Sahabe: “Hayır kalmaz” dediler. Bunun üzerine, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Beş vakit namaz da böyledir. Suyun kirleri temizlediği gibi günahları temizler” 15 Kılınan namazların, büyük günahların dışında kalan küçük günahlar için keffâret olduğu bir hadiste şöyle ifade buyurulur: “Büyük günah işlenmediği sürece, beş vakit namaz ile cuma namazı, diğer cumaya kadar, arada işlenen günahları örter.” 16

2) Namazın ferdî faydaları:

Namaz, kulu Allah’a yaklaştırır. Ruhu ve iradeyi güçlendirir. Kişiyi sabır ve şükre alıştırır. Her gün belli aralıklarla namaza duran mümin, dünyanın hırs, kötülük ve gösterişlerinden korunmuş olur. Huşû içinde kılınacak namaz; ihlâs, takvâ ve güzel ahlâkın meydana gelmesini sağlar.

Kur’an-ı Kerîm’de şöyle buyurulur: “Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz namaz, Allah’a boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.”

17 Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Dünyanızdan bana kadın ve güzel koku sevdirildi. Namaz ise gözbebeğim kılındı.”18 Diğer yandan, Allah Rasûlü’nün üzüntü ve keder zamanında huzur ve sükûna kavuşmak için; “Ey Bilâl, kalk, ezan oku da namaz kılalım ve huzura kavuşalım” dediği nakledilir.” 19

3) Namazın sosyal faydaları:

Namaz ırk, renk, dil ve ülke ayırımı gözetmeksizin müminleri bir safta toplar ve toplum şuurunu güçlendirir. Sosyal dayanışmayı gerçekleştirir, cemaat birliğini sağlar. Müminleri, küfür karşısında tek toplum hâline getirir.

Cemaatle namaz kılınan mescidler, halk arasında yardımlaşma, dayanışma ve teşkilâtlanma bakımından bir altyapı oluşturur. Kur’an-ı Kerîm’de; “İyilik ve takvâda yardımlaşın. Günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın”20 buyurulur. Rasûlullah (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: “Mümin mümin için birbirini destekleyen bina gibidir.”21

C - Namazı Terketmenin Hükmü:

Namazın akıllı, bülûğ çağına girmiş, hayız ve nifastan temizlenmiş her müslümana farz olduğu konusunda görüşbirliği vardır. Namaz ve oruç gibi bedenî ibadetlerde vekâlet ve niyâbet geçerli değildir. Namazın farz olduğunu inkâr eden dinden çıkar. Çünkü namaz kesin âyet, hadis ve icma delilleriyle sabittir. Tembellik veya umursamazlık sebebiyle namazı terkeden âsî ve fâsık olur.

Namazı kılmamak dünya ve âhirette azaba sebep olur. Âhıretteki azapla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Onlar suçlulara sorarlar: Sizi “Sakar” cehennemine sürükleyen nedir? Suçlular şöyle cevap verirler: “Biz namaz kılanlardan değildik.” 22 “Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı terkettiler, hevâ ve heveslerine uydular. Onlar bu taşkınlıklarının cezâsını yakında göreceklerdir. Fakat tevbe edip, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır.” 23 “Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıldıkları namazdan habersizdirler.” 24 Hz. Peygamber (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: “Bilerek namazı terkeden kimseden Allah ve Rasûlünün zimmeti kalkar.”25 “Kim ikindi

namazını terkederse, ameli boşa gitmiş olur.”26 “Kim, önemsemeyerek üç cuma namazını terkederse, Allah Teâlâ onun kalbine mühür vurur.” 27

Hanefîlere göre, tembellik yüzünden namazını terkeden kimse, namazı inkâr etmediği sürece dinden çıkmaz, ancak günahkâr, fâsık olur. Kendisi bu konuda uyarılarak tevbeye çağrılır, kötü örnek olmaması için toplumdan tecrid edilir ve te’dib amacıyla dövülür. Ramazan orucunu terkeden kimse de bunun gibidir.28 Hanefîler dışındaki mezhep imamlarına göre ise, özürsüz namazını terkeden kimse, irtidad edenin durumu gibi İslâm toplumuna karşı gelmiş sayılır ve tevbe etmezse en ağır şekilde cezalandırılır.29

Namazını unutarak, uyanamıyarak veya tembellik yüzünden zamanında kılamayan bunu kaza eder. Hadis-i şerifte; “Kim uyuyarak veya unutmak suretiyle namazını kılmamış olursa, hatırladığında hemen kılsın.” 30 buyurulur. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre; uyumak veya unutmak gibi bir özür sebebiyle namazını vaktinde kılamayanın kaza etmesi gerekince, özürsüz olarak, tembellik yüzünden kılmayana öncelikle kaza gerekir. Namazı vaktinde kılamadığından dolayı da Allah’a ayrıca tevbe ve istiğfar etmesi gereklidir. Cenâb-ı Hak, kendisine ortak koşmanın dışındaki günahları dilerse affedebilir. Namazı da içine alabilen bu affın kapsamıyla ilgili çeşitli nasslar vardır.

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışında, dilediği kimseyi affeder.” 31

Ubâde b. es-Sâmit’in naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: “Kullarına farz kıldığı beş vakit namazı, küçümsemeden hakkını vererek, eksiksiz olarak kılan kimseyi, Allah Teâlâ cennetine sokmaya söz vermiştir. Fakat bu namazları yerine getirmeyenler için böyle bir sözü yoktur. Dilerse azap eder, dilerse bağışlar.” 32 Ebû Hureyre (r.a)’ın naklettiği bir hadiste de şöyle buyurulur: “Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey, farz namazdır. Eğer bu namazı tam olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi halde şöyle denilir: “Bakın bakalım, bunun nâfile namazı var mıdır? Eğer nafile namazları varsa, farzların eksiği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır.” 33

Bu duruma göre, farz namazların eksiğini sünnet ve diğer nafile namazlar tamamlamaktadır. Farz, vacip veya sünnet ayırımı yapılmaksızın ibadetlerin yerine getirilmesi müminin gayesi olmalıdır. Çünkü bu, dünyevî huzûr ve mânevi mutluluk kaynağı olması yanında, âhiret için de en büyük hazırlıktır.

II- NAMAZ VAKİTLERİ

Farz namazlar ile bunların sünnetleri, vitr, teravih ve bayram namazları için vakit şarttır. Farz namazlar; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarından ibarettir. Cuma namazı da öğle namazı yerine geçer. Vakti girmeden kılınacak bir namaz geçerli olmadığı gibi, vaktinden sonra kılınacak namaz da edâ değil, kaza olur. Bir namazın özürsüz olarak kazaya bırakılması Allah Teâlâ yanında büyük sorumluluğu gerektirir. Diğer yandan cuma, bayram ve sünnet namazların vakitleri çıkınca kaza edilemez. Namazın yükümlüye gerekli olması ve kılındığında da geçerli sayılması kendisine bağlı olan “namaz vakitleri”ni bilmek gerekir. Bu vakitler Kitap ve sünnetle belirlenmiştir. Aşağıda bunları açıklayacağız:

A - Sabah Namazının Vakti:

İkinci fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadar olan süre, sabah namazının vaktidir. İkinci fecir; sabaha karşı doğu ufkunda yayılmaya başlayan bir aydınlıktan ibarettir. Bununla sabah vakti girmiş, yatsı namazının vakti çıkmış ve oruç tutacaklar için bu ibadetin vakti başlamış olur. Bu yüzden buna “fecr-i sâdık” denir. Bunun karşıtı, birinci fecirdir. Bu, doğu ufkunun ortasında yükseklere doğru, iki tarafı karanlık ve uzunlamasına bir hat şeklinde yayılan bir beyazlıktır. Bu beyazlık kısa bir süre sonra kaybolur ve kendisini bir karanlık izler. Bundan sonra ikinci fecir doğar. Bu birinci fecre, sabahın gerçekten girdiğini göstermemesi ve yalancı bir aydınlık olması yüzünden “fecr-i kâzib” adı verilmiştir. Bu fecir gece hükmündedir. Bununla ne yatsı namazı çıkmış ve ne de sabah namazı vakti girmiş olur. Oruç tutacakların bu süre içinde yiyip içmeleri de caizdir. Delil şu hadislerdir:

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Fecir (şafak) iki tanedir. Birincisi yemeyi içmeyi haram, namaz kılmayı helal kılan fecirdir. İkincisi ise, sabah namazını kılmak caiz olmayan, fakat yemek içmek helal olan fecr-i kâzibtir” 34 “Sabah namazının vakti, ikinci fecrin doğmasından güneşin doğuşuna kadardır.” 35 Güneş doğduktan sonra, öğle vaktine kadar olan süre, kendisinde farz namazın kılınamayacağı mühmel bir vakit olarak kabul edilir.

Sabah namazının, ortalık aydınlandıktan sonra kılınması (isfar) müstehaptır. Şöyle ki, sabah namazının ikinci fecir doğup, gecenin karanlığı açıldıktan sonra,

bulutsuz, açık ve rutubetsiz bir havada atılacak bir okun düştüğü yeri, atan kimsenin görebileceği bir zamana kadar geciktirilmesi müstehaptır. Ancak namazla güneşin doğması arasında, “namaz bozulduğu takdirde yeniden kılınabilecek kadar” bir sürenin kalmasına da dikkat edilmelidir. Yalnız kurban bayramının ilk günü Müzdelife’de bulunan hacıların, o günün sabah namazını, ikinci fecir doğunca, henüz ortalık karanlık iken kılmaları daha faziletlidir. Hanefîler dışındaki üç mezhep imamına göre, sabah namazını bu şekilde erken kılmak her zaman için daha faziletlidir.

B - Öğle Namazının Vakti:

Öğle vakti, güneşin gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmesiyle başlar ve her şeyin gölgesinin bir misli uzamasına kadar devam eder. Cisimlerin, güneş tam tepe noktada iken yere düşen gölgesi (fey-i zeval), bunun dışındadır. Öğlenin bu vaktine “asr-ı evvel” denir. Bu, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’in görüşüdür. Ebû Hanîfe’ye göre ise, öğlenin vakti, fey-i zeval dışında, cisimlerin gölgesi, iki misli uzayıncaya kadar devam eder. Bununla öğle namazı vakti çıkmış, ikindi vakti girmiş olur. Buna “asr-ı sânî” denir. Cisimlerin gölgesinin mislini hesaplamada, zeval vaktinde bu cisimlerin sahip oldukları gölge, uzunluğa itibar etmede uzayan gölgeye ilâve edilir.

Fakihlerin çoğunluğunun delili şu hadistir: Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber’e namaz vakitlerini öğretirken, ikinci gün her şeyin gölgesi bir misli olduğu zaman öğle namazını kıldırmıştır.36 Ebû Hanîfe’nin delili ise, Hz. Peygamber’in şu hadisidir: “Öğle namazını hava serinlediği zaman kılınız. Çünkü öğle vaktindeki sıcaklığın şiddeti, cehennemin sıcaklığını andırır.” 37 Arabistan yöresinde sıcağın en şiddetli olduğu zaman, her şeyin gölgesinin bir misli olduğu zamandır. Bu yüzden öğleyi yazın serine bırakmak (ibrâd) müstehap sayılmıştır.38

Öğle namazı vaktinin başlangıcı ile ilgili olarak bütün müctehidlerin dayandığı delil şu âyettir: “Güneşin batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar geçen süre içinde, namazları kıl, sabah namazını da edâ et. Şüphesiz sabah namazında melekler hazır bulunur.” 39

Öğle vaktinin sonu ile ilgili bu görüş ayrılığından kurtulmak için, öğle namazı herşeyin gölgesi, fey’i zevalden başka, kendisinin bir misli olacak zamana kadar

geciktirilmemeli, ikindi namazı da, her şeyin gölgesi fey'i zevalden başka iki misli olmadıkça kılınmamalıdır. Başka bir deyimle öğleyi, asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindiyi ise asr-ı sânî olmadıkça kılmamalıdır.

Cuma namazının vakti de, tam öğle namazının vakti gibidir.

C - İkindi Namazının Vakti:

İkindi vakti, öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar ve güneşin batması ile son bulur. Yukarıda belirtilen görüş ayrılığı bakımından, ikindi vakti; müctehidlerin çoğunluğuna göre, her şeyin gölgesinin bir misli, Ebû Hanîfe'ye göre ise, iki misli olduğu andan itibaren başlar ve ittifakla güneşin battığı zamana kadar devam eder.

Delil şu hadistir: "Güneş batmadan önce, ikindi namazından bir rekata yetişen kimse, ikindi namazına yetişmiştir." 40

Müctehidlerin çoğunluğuna göre, ikindi namazını güneşin sararma (ısfırâr) vaktine kadar geciktirmek mekruhtur. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Bu vakitte kılınan namaz münafıkların namazıdır. Münafık oturup güneşi bekler. Güneş şeytanın iki boynuzu arasına girdiği (batmaya yüz tuttuğu) zaman, çabuk olarak ikindiyi dört rekat kılar, Allah'ı çok az anar"41

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen "orta namaz", ikindi namazıdır. Delil, Hz. Âişe (r. anhâ)'nin naklettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.s); "Namazlara devam edin, orta namaza da devam edin" âyetini42 okudu. "Orta namaz ise ikindi namazıdır" buyurdu.43 İkindi namazına "orta namaz" denmesi, iki adet geceye ait, iki adet de gündüze ait namazın arasında bulunması yüzündendir.

D - Akşam Namazının Vakti:

Akşam namazının vakti, güneş yuvarlağının tam olarak batmasıyla başlar ve şafağın kaybolması ile sona erer. Ebû Hanîfe'ye göre, şafak, akşamleyin batı ufkundaki kızartıdan sonra meydana gelen beyazlıktır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Hanefîler dışındaki diğer üç mezhep ile Ebû Hanîfe'den başka bir rivayete göre ise şafak, ufukta meydana gelen kızıllıktan ibarettir. Bu kızıllık

gidince, akşam namazının vakti çıkmış olur. Delil İbn Ömer'in; "Şafak, ufuktaki kırmızılıktır"44 sözüdür. Hanefîlerde, fetvâya esas olan görüş, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüdür.

E - Yatsı Namazının Vakti:

Yatsının vakti, kırmızı şafağın kaybolduğu andan itibaren başlar ve ikinci fecrin doğmasına kadar devam eder. İkinci fecir doğunca yatsının vakti çıkmış olur. Delil, İbn Ömer (r.a)'den rivayet edilen şu hadistir: "Şafak kırmızılıktır. Şafak kaybolunca namaz kılmak farz olur." 45 Başka bir delil, Ebû Katâde hadisidir: "Uyku halinde kusur yoktur. Kusur ancak, diğer namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayandadır." 46 Bu hadis, sabah namazı dışında, her namaz vaktinin diğer namaz vakti girinceye kadar devam ettiğine delalet eder.

Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstehaptır. Gecenin yarısına kadar geciktirmek mübah, bir özür bulunmadıkça ikinci fecre kadar geciktirmek ise mekruhtur. Çünkü bu durumda namazı kaçırmaktan korkulur.

Vitir namazının vaktinin başlangıcı, yatsı namazından sonradır. Vitrin sonu ise, ikinci fecrin doğmasından biraz önceye kadardır.

Vitir namazını, uyanacağından emin olmayan kimse için, uyumadan önce kılmak, uyanacağından emin olan kimse için ise, gecenin sonuna kadar geciktirmek daha faziletlidir.

Teravih namazının vakti, tercih edilen görüşe göre, yatsı namazından sonradır, sabah namazının vaktine kadar devam eder. Teravih, vitir namazından önce de, sonra da kılınabilir. Ancak yatsı namazı kılınmazdan önce, teravih namazı kılınsa, iadesi gerekir.

Bayram namazlarının vakti, güneş doğup, kerahet vakti çıktıktan sonra başlar, güneşin gökyüzünde en yüksek noktaya çıkışına (istivâ) kadar devam eder. Ramazan bayramı namazı, bir özür sebebiyle birinci gün istivâ zamanından önce kılınamazsa, ikinci gün istivâ zamanına kadar kılınır, artık özür bulunmasa da üçüncü gün kılınamaz. Kurban bayramı namazı ise, bir özür sebebiyle birinci gün kılınamazsa ikinci gün kılınır. İkinci gün de bir özür sebebiyle kılınamazsa üçüncü gün istivâ zamanına kadar kılınır. Bu namazları bir özür bulunmaksızın böyle ikinci veya üçüncü güne bırakmak ise çirkin bir ameldir. Bu bayram

namazları, istivâ zamanından veya zeval vaktinden sonra ise hiç bir halde kılınamaz. Kazaları da caiz değildir.47

F - Kutuplarda Namaz Vakitleri:

Bu konuda iki görüş vardır:

1) Vakit, namazın bir şartı olduğu gibi, farz olmasının da sebebidir. Bu yüzden bir yerde, namaz vakitlerinden biri veya ikisi gerçekleşmezse, o vakitlere ait namazlar, o yer halkına farz olmamış olur.

Meselâ, bazı yerlerde, yılın bir mevsiminde daha şafak kaybolmadan sabahın ikinci fecri doğarak sabah namazının vakti girmektedir. Artık bu gibi yerlerde yatsı namazı düşmüş olur. Bu konuda, abdest organlarından bir veya ikisini kaybeden kimsenin bu organları yıkama yükümlülüğünün düşmesine kıyas yapılarak, namazın da düşeceğine fetva verilmiştir.

2) Araştırıcı bazı fakihlere göre, bu gibi yerlerdeki müslümanlar da beş vakit namazla yükümlüdürler. Bulundukları yerde bu namazlardan herhangi birinin vakti gerçekleşmezse, o namazı kaza olarak kılarlar veya o beldeye en yakın olup, beş vakit namazın vakitleri tam olarak gerçekleşen beldenin vakitlerine göre, takdir ederek namazları edaya çalışırlar. Her ne kadar vakit, namazın bir şartı ve bir sebebi ise de, namazın asıl sebebi Allah'ın emri oluşudur. Bu yüzden bütün müslümanlar, bu beş vakit namazı kılmakla yükümlüdürler.

İmam Şâfiî'nin görüşü de bu şekilde olup, ihtiyata uygun olan da budur.

Güneşin uzun süre doğmadığı veya batmadığı kutup bölgeleri ve yakınlarında da yukarıdaki esaslara göre takdirî olarak amel edilir. Bu gibi yerlerde yaşayan müslümanların, oruç ve zekâtları konusunda da bu şekilde bir takdir uygun düşer.48

G - İki Namazı Bir Vakitte Kılmak (Cem'u's-Salât):

Her namazı kendi vaktinde kılmak farzdır. Çünkü vakit, namazın şartlarındandır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Namaz, müminlere vakitli olarak farz kılındı." 49 "Namazlara ve orta namaza devam ediniz." 50 "Gündüzün iki

ucunda ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl...” 51 Diğer yandan Cebrail (a.s) Hz. Muhammed (s.a.s)’e beş vakit namazın vakitlerini bizzat bildirerek, vakitleri içinde namaz kılmasını öğretmiştir. Bunlarda, bir vakit içinde iki namaz kılma uygulaması yoktur.52

Her namazın kendi vakti içinde kılınması prensibinin istisnası, hac yapanların Arafat’ta öğle ile ikindi namazını, öğle vaktinde; Müzdelife’de de , akşamla yatsı namazını, yatsı vaktinde birleştirerek kılmalarıdır. Bunlardan birincisine “cem’u takdîm”, Müzdelife’dekine ise, Akşam namazı geciktirildiği için “cem’u te’hir” denir. Genel bir ifadeyle de, iki namazın birleştirilerek kılınmasına “cem’u’s-salâteyn” adı verilir.

Arafat ve Müzdelife’deki birleştirme uygulaması konusunda, müctehidler arasında görüş birliği vardır. Çünkü, Veda Haccı sırasında Hz. Peygamber’in uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen âyet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Abdullah b. Mes’ud (r.a)’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben, Rasûlullah (s.a.s)’ın bir namazı kendi vaktinden başka bir vakitte kıldığını görmedim. Ancak iki namaz müstesnadır: Arafat’ta öğle ile ikindiyi, Müzdelife’de ise akşamla yatsıyı birlikte kılmıştır.”53 Yine Abdullah b. Mes’ud (r.a), Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaptığı bir hac sırasında Müzdelife’de akşamla yatsı namazlarını birleştirerek kılmış, sabah namazını da erkence kıldırdıktan sonra, Rasûlullah (s.a.s)’ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “Akşamla yatsıdan ibaret olan şu iki namazın, şu Müzdelife mevkiinde mutad olan vakitleri değiştirilmiştir. Sakın insanlar yatsı vakti girmeden Müzdelife’ye gelip de bu iki namazı erkenden birleştirmesin.” 54

İmam Şâfiî’ye göre ise öğle ile ikindinin, akşamla yatsının birleştirilerek kılınması; yağmur, hastalık veya yolculuk gibi özürler sebebiyle de mümkün ve caizdir.

Gerçi Allah Rasûlünün Arafat ve Müzdelife dışında iki namazı birleştirerek kıldığı olmuştur. Sâlim b. Abdillah babasından şöyle nakletmiştir: “Rasûlullah (s.a.s) sefere acele ettiği zaman akşam namazını geciktirerek, yatsı ile birlikte kılmıştır.”55 Yine Muaz b. Cebel’den rivayete göre, o şöyle demiştir: “Hz. Peygamber ile birlikte Tebük seferine çıktık. Allah’ın Resûlü, öğle ile ikindiyi birlikte, akşamla yatsıyı da birlikte kılardı.”56 Bu ve benzeri hadisler, iki namazı birleştirmeyi yalnız Arafat ve Müzdelife’de mümkün gören Hanefîlere göre, Rasûlullah (s.a.s)’ın bunlarda birinci namazı vaktinin sonunda kılmış olduğu,

ikinci namazı da vaktinin evveline aldığı; ancak her iki namazı bir vakitte kıldığı şeklinde anlaşılmıştır. Burada, birleştirme şeklen olmakta, gerçekte her iki namaz kendi vaktinde kılınmaktadır.

Abdullah b. Abbas (r.a)'ın naklettiği şu hadis de bunu desteklemektedir: "Rasûlullah (s.a.s), Medine'de korku veya yağmur yokken, öğle ile ikindiyi, akşamla yatsıyı da birlikte kıldı." İbn Abbas'a, Rasûlullah'ın bununla ne yapmak istediği sorulmuş o şu cevabı vermiştir: "Ümmetine zorluk vermemeyi kastetti."57 Hiçbir İslâm bilgini hazarda, iki namazı birleştirmenin caiz olduğunu söylememiştir. Bu yüzden, yukarıdaki İbn Abbas hadisi, birinci namazın vaktinin sonunda, ikinci namazın da ilk vaktinde kılınması anlamına gelir. Buradan anlaşılan şudur: Arafat ve Müzdelife dışında, iki namazın birleştirilmesi sadece şeklen olmuştur. Aslında iki namaz ayrı ayrı kendi vakitleri içinde kılınmış; ancak birinci namaz, vaktinin sonuna geciktirilmiş, ikinci namaz ise ilk vaktinde edâ edilmiştir. Bu konudaki hadisler, Hanefîlerce namazın şartlarından olan vakti tahsis edecek güçte kabul edilmemiştir.

Yolculukta namazın vaktinden önce cem'i takdim (öne alınarak birleştirme) şeklinde kılınacağına delâlet eden, Hz. Muaz'dan naklen Ebu't-Tufeyl'in rivayetinden başka açık hadis yoktur. Bu hadiste şöyle denilmektedir: "Hz. Peygamber Tebük seferinde, güneş battıktan sonra yola çıkacaksa, yatsıyı öne alır ve onu akşamla birlikte kılardı."58 Bu hadis, muhaddislerce tenkide uğramıştır. Şöyle ki:

Tirmizi, bu hadisin "garib" olduğunu söylemiş, Hâkim ise; "Bu hadis uydurmadır" demiştir. Ebû Dâvud, namazın vaktinden önce kılınacağını bildiren sâbit bir hadis olmadığını belirtir.59

İmam Mâlik (ö.179/795) de, Arafat ve Müzdelife dışında iki namazı birleştirmeyi şekil bakımından mümkün görür. O şöyle der: "Yolculuk zorlamadıkça, kişinin seferde iki namazı birleştirerek kılması caiz değildir. Öğle ile ikindi arasında kişiyi yolculuk zorlarsa, öğleyi vaktin sonuna kadar geciktirerek kılar, sonra ikindiyi vaktin ilk cüzünde kılar. Akşam namazını da vaktin sonuna şafak batmadan öncesine kadar geciktirerek bu vakitte kılar. Sonra yatsıyı ilk vaktinde kılar."60 Bu duruma göre, Hanefîlerle Mâlikîlerin görüşü cem'i salât konusunda birleşmektedir.

Abdullah b. Abbas'tan, Rasûlullah (s.a.s)'ın Medine'de öğle ile ikindiyi ve

akşamla yatsıyı yedi ve sekiz rekat olarak bir arada kıldığı rivayet edilmiştir. Ebû Eyyûb; “Sanırım bu, yağmurlu bir gecede olmuştur” demiş, İbn Abbas da; “Olabilir” karşılığını vermiştir. Amr da der ki: “Ben: Ey Ebu’ş-Şa’sa! Sanırım Hz. Peygamber öğleyi ertelemiş, ikindiyi vaktin başında kılmış, akşamı ertelemiş yatsıyı vaktin başında kılmıştır, dedim. O da ben de öyle sanıyorum, dedi.” Müslim şöyle der: “Rasûlullah (s.a.s), korku ve yolculuk olmaksızın öğle ile ikindiyi, akşamla yatsıyı bir arada kıldı.” Müslim’in bir başka rivayetinde; “Korku ve yağmur olmaksızın...” denilmiştir.61

Sonuç olarak, hacc farîzası dışında normal yolculuk, hastalık, şiddetli yağmur ve benzeri darlık zamanlarında öğle ve akşam namazlarını son vakitlerinde, hemen arkasından da ikindi ve yatsı namazlarını ilk vakitlerinde kılmak mümkündür. Böylece iki namaz birlikte fakat kendi vakitlerinde kılınmış olur. Bu uygulama, İslâm’ın müslümanlara getirdiği bir kolaylıktır.

H - Müstehap Vakitler:

Namaz vakitlerinden hangi kısmın müstehap veya daha faziletli olduğu Hz. Peygamber’in uygulaması ve tavsiyeleri ile belirlenmiştir. Buna göre;

1) Sabah namazını gün ışıdığı zaman kılmak (isfâr) müstehaptır. Bunun ölçüsü, açık havada atılan bir okun, düştüğü yeri, oku atanın görebileceği kadar gökyüzünün aydınlanmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sabah namazını aydınlıkta kılın. Çünkü bunun ecri daha büyüktür.” 62 Sabah namazının geciktirilmesi cemaatin çoğalmasına sebep olur. Cemaata katılmadıkları takdirde kadınların sabah namazını karanlıkta kılmaları daha faziletlidir. Çünkü bu, onların görülmemesine daha çok yardımcı olur. Sabah namazının dışındaki namazlarda kadınlar erkekler cemaatinin dağılmasını beklerler.

2) Öğle namazını yazın geciktirerek serinde kılmak (ibrâd) müstehaptır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Öğle namazını serinde kılın. Çünkü sıcaklığın şiddeti, cehennemin hararetinin şiddetindendir.” 63 Kışın ise, öğleyi hemen vakit girince kılmak müstehaptır. Enes (r.a)’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber, şiddetli soğuk olunca öğle namazını acele kılar, yazın ise serinleyinceye kadar geciktirerek kılardı.”64

3) İkindi namazının farzını yaz-kış, güneş sararıp göz kamaştırmayacak şekilde ziyası gidinceye kadar geciktirmek müstehaptır. İkindi namazından sonra nâfile namaz kılmak mekruh olduğu için, farz geciktirilmekle nâfile namaz kılmaya imkân sağlanmış olur.65

4) Akşam namazını mutlak olarak acele kılmak müstehaptır. Ezan ile kamet arasında yalnız üç âyet okunacak kadar veya hafif bir oturuş ile fasıla verilir. Çünkü akşam namazını geciktirmek mekruh olup, bunda Yahudilere benzemek vardır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Akşam namazını yıldızların içiçe göründüğü zamana kadar geciktirmedikleri sürece, ümmetim hayır üzerindedir.” 66

5) Yatsı namazını, gökyüzü bulutlu olmayınca gecenin üçte birinden öncesine kadar geciktirmek müstehaptır. Hava bulutlu olursa hemen kılmak menduptur. Delil şu hadistir: “Eğer ümmetime sıkıntı vermeseydim, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmelerini emrederdim.” 67

6) Vitir namazını, gece uyanacağına güvenen kimsenin, gecenin sonuna kadar geciktirmesi müstehaptır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gecenin sonunda uyanamayacağından korkan kimse, vitir namazını, gecenin evvelinde kılsın. Gecenin sonunda kalkacağına güvenen kimse ise, vitri gecenin sonunda kılsın. Çünkü gece namazı, hem gece ve hem de gündüz meleklerinin hazır olduğu bir namazdır. Bunu yapmak daha faziletlidir.” 68

Mâlikîlere göre, mutlak olarak beş vakit namazda, her namazın, vaktin ilk cüzünde kılınması daha faziletlidir. Namazın tek başına veya cemaatle kılınması, havanın sıcak veya soğuk olması hükmü değiştirmez. Delil şu hadistir: “Hz. Peygamber, hangi amelin daha üstün olduğunu soran bir sahâbîye, cevap olarak; “Vaktinde veya vaktinin başlangıcında kılınan namazdır” buyurmuştur.69 İbn Ömer’den merfû olarak nakledilen bir hadiste de şöyle buyurulur: “Vaktin evvelinde kılınan namaz, Allah’ın razı olacağı namazdır. Vaktin sonunda kılınan namaz Allah’ın affına sebep olan namazdır.” 70 Bununla birlikte Mâlikîler de; cemaati beklemek veya sıcakta öğleyi serine bırakmak için geciktirmede bir sakınca görmezler.

Şâfiîlere göre, öğle namazı dışında bütün namazların derhal kılınması ve sıcakta ise öğlenin serine bırakılması sünnettir.

Hanbelîlere göre, yatsı namazı dışındaki namazların vaktin ilk cüz'ünde kılınması daha faziletlidir. Ancak şiddetli sıcakta öğle namazı ve bulutlu zamanlarda da akşam namazı geciktirilir. Yatsı namazının gecenin üçte birine veya yarısına kadar geciktirilmesi daha faziletlidir.71

Diğer yandan namazı vaktin sonuna kadar geciktirmek caizdir. Çünkü Allah elçisi; “Vaktin evveli Allah’ın rızasına, sonu ise Allah’ın affına sebeptir.” buyurmuştur.

İ - Mekruh Vakitler:

Aşağıda açıklayacağımız beş vakit içinde namaz kılmak mekruhtur. Bunlardan üç tanesi Ukbe b. Âmir el-Cühenî (r.a)’in naklettiği şu hadiste zikredilir: “Üç vakit vardır ki, Rasûlullah (s.a.s) bize, bu vakitlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi defnetmemizi yasakladı: Güneş doğduğu zaman yükselinceye kadar, güneş tepe noktasına geldiği zaman zevaline kadar, güneş batmaya meylettiği zaman.” 72 Diğer iki vakit de Ebû Saîd el-Hudrî (r.a)’den rivayet edilen şu hadiste bildirilir: “Rasûlullah (s.a.s)’ın şöyle buyurduğunu duydum: “Sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur.” 73 Bu iki vakitte namaz yasaklanmıştır.

Bu iki hadiste geçen beş mekruh vakti, şu şekilde açıklayabiliriz:

1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yükselmesine kadar olan vakit. Bir mızrak boyu beş derece olup, Türkiye bakımından, güneşin doğmasından 40-50 dakika geçinceye kadar olan süredir. Bununla kerahet vakti çıkmış, bayram namazı veya kuşluk namazı kılma vakti girmiş bulunur.

2) Güneşin en yüksek tepe noktasında bulunduğu zamandan zeval vaktine, yani öğle namazı vakti girinceye kadar geçen zaman.

3) Güneşin sararmasından, yani gözleri kamaştırmaz bir hale gelmesinden, battığı zamana kadar geçen süre.

4) İkinci fecrin doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakit.

5) İkindi namazı kılındıktan sonra, güneşin batmasına kadar olan vakit.

İlk üç kerâhet vaktinde ne kazaya kalmış farz namaz, ne vitir gibi vacip namaz, ne de cenaze namazı kılınır. Daha önce okunmuş bir secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi de yapılamaz. Aksi halde bunların iâdeleri gerekir.

Diğer yandan bu üç vakitte nâfile namaz da kılınamaz. Ancak kılınacak olursa, mekruh olmakla birlikte geçerli olur ve iadesi gerekmez. Çünkü bu kerâhet, nâfile namazların sihhatine engel olmaz. Bununla birlikte, bu vakitlerden birine rastlayan bir nâfile namazı bozup, kerâhet vaktinden sonra kaza etmek daha faziletlidir. Bu üç vakitle ilgili yasaklama, güneşe tapanlara benzememek içindir.

Sabah namazı vaktinde ve ikindi namazından sonra nafile namaz kılmanın yasaklanmasının hikmeti, vakitteki bir anlamdan ötürü değildir. Bu vakitlerde farz ile meşgul olunması yüzündendir. Çünkü vaktin farzını kılmak, nâfile kılmaktan daha faziletlidir. Ancak bu son iki vakitte, farz veya vacip bir namaz kılmak mekruh değildir. Cenaze namazı ve tilâvet secdesi de mekruh olmaz. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nâfile namaz, kerâhetten dolayı bozulursa daha sonra kazası gerekir.

Güneşin sararması (gurubu) halinde yalnız o günün ikindi namazı kılınabilir. Fakat başka bir günün kazaya kalmış olan ikindi namazı kılınamaz. Çünkü tam bir halde vacip olan bir ibadet, eksik olarak kaza edilemez. Kerâhet vakti ise ibadetin eksik oluşuna sebeptir. Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste şöyle buyurulur: "Güneş batmadan önce, ikindi namazından bir secdeye yetişen veya güneş doğmadan önce, sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur." 74 Ancak Hanefîler başka delillere dayanarak, güneşin doğuşunun sabah namazını bozacağını söylerler.

Güneşin doğuşuna rastlayan her hangi bir namaz ise fasit olur. Bu yüzden bir kimse, daha ikindi namazını eda etmekte iken güneş batsa, namazı fasit olmaz. Fakat sabah namazını kılmakta iken, güneş doğsa namazı fasit olur. Çünkü birinci durumda yeni bir namaz vakti girmiş olur. İkinci du-rumda ise namaz vakti çıkmış, yeni bir namaz vakti girmemiş bulunur. Diğer yandan sabah namazı kâmil bir vakitte farz olmuştur. Bu yüzden vaktin çıkması ile fâsit olur.

Sabah namazı dışındaki bir namazın iftitah tekbirine, bu namaza tahsis edilen vakit içinde yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın gecikmesi ister

hayızdan temizlenme veya akıl hastalığından kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, isterse özürsüz olarak olsun hüküm değişmez.

Şâfiî ve Mâlikîlere göre, bir namazın bir rekatı iki secdesiyle birlikte vakit içinde kılınmışsa, bütün namaz eda edilmiş sayılır. Bir rekattan daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur.75

Güneş tam zeval vaktinde iken kılınacak bir farz veya vacip namaz fasit olur. Nâfile namaz ise, mekruh olmakla birlikte sahihtir. Yalnız Ebû Yusuf'tan bir rivayete göre, cuma günü zeval vaktinde nafile namaz kılınması caizdir. Güneş batı cihetine meyl edince, artık ittifakla kerâhet vakti çıkmış bulunur.

Mekruh olan bir vakitte okunan bir secde âyetinden dolayı, o vakitte secde yapılabilir. Ancak bu secdeyi, kerâhet vaktinden sonraya bırakmak daha faziletlidir. Yine kerâhet vakitlerinden birinde hazırlanmış olan bir cenazenin namazı, o vakitte kılınabilir. Hatta bu namazı geciktirmeyip hemen kılmak daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Ey Ali! Üç şeyi geciktirme. Vakti geldiği zaman namazı kılmayı, hazır olduğu zaman cenazeyi defnetmeyi, dengini bulduğun zaman kız çocuğunu evlendirmeyi." 76

J - Nafile Namaz Kılmanın Mekruh Olduğu Diğer Vakitler:

Aşağıdaki vakitlerde nâfile namaz kılmak tahrimen mekruhtur.77

1) İkinci fecir doğduktan sonra sabahın farzını kılmadan önce, sabah namazının iki rekât sünnetinden başka bir namaz kılmak tahrîmen mekruhtur. Delil, İbn Ömer (r.a)'den nakledilen şu hadistir: "Sabah namazından önce ve sabah vakti girdikten sonra, sabah namazının iki rekât sünnetinden başka namaz yoktur." 78

Hanbelîlere göre, İbn Ömer hadisi garîb olup, belirtilen süre içinde nafile namazı yasaklamada açık değildir. Bu yüzden, nafile namaz kılınmasında bir sakınca bulunmaz.

2) Hanefî ve Mâlikîlere göre, akşam namazından önce nâfile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü akşam namazını erken kılmanın gerekli olduğunu bildiren hadisler umum bildirir. Seleme b. Ekva hadisi bunlardan birisidir: "Rasûlullah

(s.a.s) güneş batıp karanlık perdesi arkasında kaybolduğu zaman akşam namazını kılardı.”79 Ukbe b. Âmir hadisi de şöyledir: “Akşam namazını yıldızların içiçe göründüğü zamana kadar geciktirmedikçe, ümmetim hayır üzeredir.” 80

Şâfiîlerde meşhur olan görüşe göre, akşam namazından önce iki rekat nafile namaz kılmak müstehap, Hanbelîlere göre ise câiz olup, sünnet değildir. Bu iki mezhep Hz. Peygamber (s.a.s)’in, akşam namazının farzından önce iki rekat nafile namaz kıldığını bildiren bazı rivayetlerin, akşam namazının acele kılınmasını bildiren hadislerin genel anlamını tahsis ettiği görüşündedir.81

3) Cuma günü, bayram günleri, hac sırasında, ay ve güneş tutulması namazından sonra veya yağmur duasında imam hutbe okurken nâfile namaz kılmak mekruhtur.

İmam hutbeye çıktığı andan itibaren cuma namazını kıldırıncaya kadar her hangi bir nâfile namaz kılmakla meşgul olmak mekruhtur. Delil, Ebû Hureyre (r.a)’nin naklettiği şu hadistir: “Cuma günü imam hutbe okurken, arkadaşına “sus” dediğin zaman hata etmiş olursun.” 82 Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise cuma namazının iftitah tekbirini kaçırma korkusu olmadıkça, imam hutbede iken yalnız hafif iki rekat tahiyyetü’l-mescid namazı kılınır.83

4) Bayram namazlarından önce ve sonra nâfile namaz kılmak mekruhtur. Delil, İbn Abbas (r.a)’ın naklettiği şu hadistir: “Hz. Peygamber bayram günü iki rekat namaz kılardı. Bu namazdan önce ve sonra her hangi bir namaz kılmazdı.”84 Bunun sebebi, o gün için en önemli olan namazı bırakıp, daha önemsiz olan nafile namazla meşgul olmamaktır. Ancak güneş yükseldikten sonra, imamdan başkasının nafile namaz kılmasında bir sakınca bulunmaz.

5) Farz namaza durulduğu zaman, bir kimsenin nâfile namaz kılmakla meşgul olması tahrîmen mekruhtur. Delil, şu hadistir: “Namaza durulduğu zaman, farz namazdan başka bir namaz kılmak yoktur.” 85

Ancak, son oturuşta farza yetişeceğini uman kimsenin sabah namazının sünnetini kılması durumu müstesnadır. Bir kimse, teşehhütte de olsa sabah namazının farzını kaçıracağından korkarsa, sabah namazının iki rekât sünnetini terkeder. Sabah namazının farzı için kamet getirildiği zaman, sünnetini kılmak câizdir. Çünkü sabah namazının sünneti, kuvvetli bir sünnet olup, teşvik edilmiş ve

Rasûlullah (s.a.s) de bu namaza devam etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) bu namazla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Sabah namazının iki rekât sünneti dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır.”86 “Hz. Âişe de şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, sabah namazının iki rekât sünnetine dikkat gösterdiği kadar hiç bir nâfile namaza özen göstermemiştir.”87

Bunun gibi, farz namazın vakti dar olan durumlarda, nâfile namazla meşgul olmak mekruhtur.

Hanefîler dışında çoğunluk fakihlere göre, farz namaza durulduktan sonra nâfile bir namaza başlamak mekruhtur. Bu namaz, ister farza bağlı vaktin sünneti olsun, isterse başka bir nâfile olsun, hüküm değişmez. Dayandıkları delil, yukarıda verdiğimiz, “namaza durulduğu zaman, farz namazdan başka bir namaz yoktur” anlamındaki hadistir. İmam Mâlik ise bu konuda şöyle demiştir: “Farzın bir rekâtını kaçırmaktan korkmayan kimse sabah namazının iki rekât sünnetini kılmalıdır.”88

III- EZAN VE KAMET

A - Ezan:

Ezan sözlükte; “haber vermek, bildirmek” demektir. Terim olarak ezan; farz namazların vakitlerini bildiren, özel sözlerden ibaret bir ilân şeklidir. Ezan okuyana “müezzin” denir.

Farz namazlar için ezan okunması, yani bu namazların kılınacağının ilân edilmesi Kitap ve sünnetle sabittir. İslâm’ın başlangıcında, bugünkü gibi ezan okunmazdı. Bir aralık, namaz vakti olunca şöyle ilân ediliyordu. “es-Salâte es-salâte (namaza, namaza)” veya “es-Salâtü câmiah (namaz insanları bir araya toplayıcıdır.)”.

Hicretin ilk yılında Medîne’de, Mescid-i Nebevî’nin yapımı tamamlanınca, ashab-ı kiram düzenli bir şekilde toplanarak cemaatle namaz kılmaya başlamışlardı. Bu sırada, Hz. Muhammed (s.a.s) namaz vakitlerinin ilânı konusunda, ashabıyla istişarede bulundu. Bu arada, ashab-ı kiramdan bazılarının gördüğü sadık bir rüya ve bunların vahiyle teyidi üzerine günümüzdeki ezan şekli ortaya çıktı.

Ezan erkekler için vacip kuvvetinde bir müekked sünnettir. Dayandığı deliller şunlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Namaza çağrıldığınız zaman onu eğlence ve alaya alırlar.” 89 “Ey İman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman, hemen Allah’ın zikri olan namaza koşun. Alış-verişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.” 90

Hz. Peygamber (s.a.s)’in ezanla ilgili bir çok hadisi vardır. Bazıları şunlardır: “Namaz vakti geldiği zaman, içinizden birisi sizin için ezan okusun, en yaşlı olanınız da imam olsun.” 91 Hz. Peygamber (s.a.s) bazı sahabilerin ezanla ilgili benzer rüya görmesi üzerine şöyle buyurmuştur: “İnşaallah bu rüya gerçektir. Kalk, Bilâl’e gördüğün rüyadaki sözleri öğret. Onun sesi seninkinden daha güzeldir.” 92

Aşağıdaki hadis ezandaki büyük ecri şöyle dile getirir.:

“Eğer insanlar ezandaki ve ilk saftakı üstünlüğü bilselerdi, bunları kurasız yapamayacaklarını anlasalar, kura çekerlerdi.” 93 Başka bir hadiste de Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “Koyun sürüsünün başında veya çölde bulunduğun zaman, namaz için ezan okuyunca sesini yükselt. Çünkü müezzinin sesini işiten hiçbir cin, insan veya başka birşey yoktur ki, kıyamet gününde müezzin için şahitlik yapmasınlar.” 94 Başka bir hadis de şöyledir: “Kıyamet gününde müezzinler insanların en uzun boylusu olacaktır.” 95

Kamet getirmekle imamlık yapmak, ezan okumaktan daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber ve onu izleyen dört halife imamlık yapmış, müezzinlik yapmamışlardır. Bununla birlikte imamlıktan sonra, en önemli mabed hizmeti müezzinliktir. Hatta Şâfiîlerde en sağlam görüşe ve Hanbelîlere göre, ezan ile kamet birlikte, imamlık yapmaktan daha faziletlidir. Çünkü Allah Teâlâ; “Allah’a çağırıp iyi işler işleyenlerden daha güzel sözlü kimdir?” 96 diye buyuruyor. Hz. Âişe, bu âyette sözü edilen davetçilerin müezzinler olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: “imam cemaata kefildir. Müezzin güvenilen kimsedir. Allahım! İmamlara doğru yolu göster, müezzinleri mağfiret et.” 97

Ezanla topluma hem namaz vakitleri bildirilmiş, hem de namazın kurtuluşa sebep olacağı duyurulmuş ve İslâm dininin en yüce esasları cihana ilân edilmiş olur. Diğer yandan yeryüzünde namaz vakitleri çeşitli saatlara rastlamaktadır. Bu yüzden, günün her saatinde insanlık âlemine, Allah Teâlâ’nın varlığı, birliği, azameti, Hz. Muhammed’in risaleti ve namazın kurtuluş sebebi olduğu yüksek sesle ilân edilmiş olmaktadır.

1) Ezanın şekli ve sözleri:

Mezhep imamları ezanın bilinen sözleri üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Bu sözler ikişer kere tekrarlanır. Sabah namazında “Hayye alelfelâh”dan sonra “Essalâtü hayrun minennevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)” cümlesi ilâve edilir. Bu cümle de iki kere tekrarlanır. Bunun dayandığı delil Bilâl (r.a)’den nakledilen rivayettedir. Diğer yandan Nebi (s.a.s), Ebû Mahzûre’ye; “Sabah ezanı olduğu zaman iki kere, "Esselâtü hayrun minennevm” de” buyurmuştur.98

Hanefî ve Hanbelîlere göre ezan onbeş kelimeden ibaret olup, ezanda “terci'” yoktur. Terci’; ezandaki şehâdet kelimelerini sesli okumadan önce, iki kere gizli olarak söylemektir.99 Abdullah b. Zeyd (r.a)’in naklettiği hadiste zikredilen ezan sözleri şunlardır:100

Ezanın anlamı: “Allah her şeyden büyüktür. Allah her şeyden büyüktür. Allah’tan başka hiç bir ilâh olmadığını biliyor ve ilân ediyorum. Allah’tan başka hiçbir ilâh olmadığını biliyor ve ilân ediyorum. Muhammed’in, Allah’ın elçisi olduğunu biliyor ve ilân ediyorum. Muhammed’in, Allah’ın elçisi olduğunu biliyor ve ilân ediyorum. Haydi namaza koşun. Haydi namaza koşun. Haydi kurtuluşa koşun. Haydi kurtuluşa koşun. Allah her şeyden büyüktür. Allah her şeyden büyüktür. Allah’tan başka hiç bir ilâh yoktur”.

Sabah namazında iki kere hayye alelfelâh (haydi kurtuluşa koşun)’dan sonra iki kere “Esselâtü hayrun minennevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)” sözleri ilâve edilir.

2) Ezanın Şartları:

Ezan için şu şartların bulunması öngörülmüştür:

a) Vaktin girmiş olması: Bir namaz için daha vakti girmeden ezan okumak caiz değildir. Böyle bir ezanın vakit girdikten sonra iadesi gerekir. Ancak Ebû Yusuf ile Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre, yalnız sabah namazı için gecenin en son altıda birini teşkil eden seher vaktinde ezan okumak menduptur. Sonra bu ezan fecr-i sadık doğunca sünnet olarak iade edilir. Delil, Abdullah b. Amr (r.a)’den nakledilen şu hadistir: “Bilâl gece ezanını okur. İbn Ümmü Mektûm’un ezanını işitinceye kadar yeyin için.” Buhârî, bu hadise şunu ilâve etmiştir: “İbn Ümmü Mektûm âmâ olup, “sabah oldu, sabah oldu” denilmedikçe ezan okumazdı.”101

b) Ezan Arapça olmalıdır. Arapça ezanın sözleri, hangi dili konuşursa konuşsun, bütün yeryüzü müslümanları için sembol niteliğindedir. Hanefî ve Hanbelîlere göre ezan, Kur’an-ı Kerim gibi Arapça olarak geldiği için, bunun başka dilde okunması geçerli değildir. Yalnız Şâfiîlere göre, Arapça bilmeyen kimsenin kendisi için başka dilde ezan okuması caizdir.

c) Ezan ve kametin cemaate duyurulması; yalnız ise, kendisi duyacak kadar sesli okunması gerekir.

d) Ezan ve kametin sözleri arasında tertip ve peşpeşelik bulunmalıdır. Tertipsiz ve peşpeşe okunmayan ezan geçerli olmakla birlikte mekruhtur. Böyle bir ezan veya kametin iadesi daha faziletlidir.

e) Ezanın tek bir kimse tarafından okunması gerekir. Ancak birden fazla kimsenin, ezanı ayrı ayrı tam olarak okumaları geçerlidir.

f) Hanefîlere göre, müezzinin erkek, akıllı, takva sahibi, sünnete vâkıf ve namaz vakitlerini bilen bir kimse olması gerekir. Cahillerin ve fâsıkların ezan okumaları mekruhtur. Kadınların, bunak veya cünübün ezan okuması vaya kamet getirmesi de mekruhtur. Bunların kametleri değilse de, okudukları ezanlar iade edilmelidir. Çünkü ezanın tekrarlanması cuma gününde olduğu gibi meşrudur. Abdestsiz kimselerin de kamet getirmeleri mekruhtur. Hadiste; “Ancak adestli kimse ezan okur.” 102 buyurulmuştur.

g) Müezzinin sesi gür ve güzel olmalıdır. Çünkü bu takdirde ezanı duyurma ve ilân daha kolay gerçekleşir. Delil şu hadistir: “Hz. Peygamber yirmi kişiye ezan okumalarını emretti, onlar da okudular. Ebû Mahzûre’nin sesi hoşuna gitti ve ona ezanı öğretti.”103

h) Ezanın duyurulması için yüksek bir duvar veya minare üzerinde ayakta okunmalıdır. Urve b. Zübeyr, Beni Neccar’dan olan hanımından şöyle dediğini nakletmiştir: “Benim evim, Mescid-i Nebevî’nin çevresinde en yüksek ev idi. Bilâl, sabah ezanını bu evin üzerinde okurdu. Bilâl seher vaktinde gelip evin üzerinde oturur, sabah vaktini gözetirdi. Fecrin doğuşunu gördüğü zaman doğrulur, sonra da ezan okurdu.”104

i) Ezan okurken iki kelime arasında durarak uzatılır, kamet getirirken ise iki kelimeyi birleştirmek suretiyle süratli okunur. Hadiste; “Ya Bilâl, ezan okuduğun zaman kelimeleri uzatarak yavaş yavaş oku, kamet getirdiğin zaman da hızlı oku.” 105 buyurulmuştur.

j) Ezan ve kamette müezzin kıbleye doğru döner. “Hayye alessalâh” derken sağ tarafa, “Hayye alelfelâh” derken sol tarafa döner, minarede ise, sağ taraftan sol tarafa doğru dolaşarak okur. Ezanda sesin yükselmesine yardımcı olması için, iki

parmağının uçlarını iki kulağına koyar. Ebû Cuhayfe (r.a)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Bilâl'in ezan okuduğunu gördüm. O, yüzünü sağa ve sola çeviriyordu. Hayye alessalâh, hayye alelfelâh diyordu. İki parmağı da iki kulağında idi."106

k) Ezan ve kamet vakit namazları ve kaza namazları için sünnettir. Çünkü ezan ve kamet vaktin değil, namazın sünnetlerindendir. Diğer yandan kaza namazı, hazırdaki bir namaz yerindedir.

l) Çeşitli kaza namazları ayrı ayrı meclislerde kaza edildiği takdirde her biri için ezan ve kamet gerekir. Bu namazlar bir yerde topluca kaza edildikleri takdirde ise herbiri için ayrıca bir ezan ve kamet daha faziletli ise de ilk kaza edilecek namaz için ezan ve kamet bulunduğu halde, diğerleri için yalnız kamet de yeterli olur. İbn Mes'ud (r.a)'den nakledilen bir hadiste şöyle buyurulur: "Ahzab günü, müşrikler Hz. Peygamber'i dört vakit namazı kılmaktan alıkoydukları zaman ki bunlar öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları idi. Hz. Peygamber (s.a.s), Bilâl (r.a)'e her bir namaz için bir ezan ve bir kamet getirmesini emretti."107

İmam Mâlik'e göre, kaza namazları için yalnız kamet getirilir, ezan okumak gerekmez. Dayandığı delil, Hendek savaşında kazaya kalan namazlar için, Allah Rasûlünün, Bilâl (r.a)'e yalnız kamet getirmesini emretmesidir.108

m) Ezan ile kametin arasını biraz ayırmak uygun olur. Bu ara verme akşam ezanından sonra üç kısa âyet okunacak kadar, diğer vakitlerde ise, her iki rekatinde on iki âyet okunarak iki veya dört rekat namaz kılacak kadar bir fasıla verilmelidir. Delil şu hadistir: "Ey Bilâl, ezanın ile kametin arasında yemek yemekte olan birinin yemeğini normal bir şekilde bitirip, normal bir şekilde ihtiyacını giderecek kadar mühlet ver." 109

Hanefîlere göre her ezandan sonra bütün vakitlerde Essalâh! Essalâh! Ya musallîn (Ey namaz kılanlar! Namaza namaza) diye seslenerek teşvikte bulunmak müstehaptır. Çünkü dinî işlerde gevşeklik ortaya çıkmıştır.

n) Müezzin ecrini Allah'tan isteyerek ezan okumalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, Osman b. Ebî'l-Âs'a; "Müezzinlik yaptığın zaman ezandan ötürü ücret alma."110 buyurmuştur. Ancak Şâfiî ve Mâlikîlere göre, müezzinlikten dolayı ücret almak işin başından itibaren caiz görülmüşken, Hanefîlerde buna müteahhirûn fakihleri fetva vermişlerdir. Bu fetvanın dayanağı, ilim adamlarına

beytülmalden ayrılan atıyye ve maaşların kesilmesi sebebiyle, ortaya çıkan gevşeklik ve ihmal karşısında bu gibi görevlerin yürütülmesini sağlamaktır.

o) Ezan okunurken işitenlerin konuşmayı kesmeleri, hatta Kur'an okuyan kimsenin de durup ezanı dinlemesi daha faziletlidir. Başka bir görüşe göre, mescit içinde veya kendi evinde Kur'an-ı Kerim okumakta bulunan kimse, okumasına devam eder. Diğer yandan ezan sırasında işitenlerin söz söylemelerinde bir kerahet olmadığını söyleyenler de olmuştur.

3 - Ezan ve Kamet Getirene İcabet Etmek:

Ezan ve kameti işiten kimsenin, bunları kendi kendine müezzin gibi okuması müstehaptır. Ancak"hayye alessalâh ve hayye alelfelâh" denirken;

(Allah'a isyandan ancak Allah'ın kuvveti ile, koruması ile korunulur. Allah'ın taatlarına karşı ancak Allah'ın yardımı ve kuvveti ile muvaffak olunur) denir. Sabah namazında

(Namaz uykudan daha hayırlıdır)" denilince;

(Doğru söyledin, gerçeksin, doğru söylemiş bulunuyosun)" diye cevap verilmesi müstehaptır. İcabet dil ile olur.

Ezana icabetin delili Ebû Saîd (r.a)'den nakledilen şu hadistir: "Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediklerini siz de aynen söyleyin." 111

Bazı Hanefîlere göre, müezzine icabet (cevap vermek) hemen namaza gitmek sûretiyle olur.

Müezzine icabet etmek cünüp olanı da kapsar. Fakat aybaşı ve lohusa olanları kapsamaz. Yine hutbe dinlemekte olan, cenaze namazı kılan, yemek yiyen, eşiyle cinsel temas halinde bulunan, tuvalette olan, ilim öğrenen ve öğretenleri de kapsamına almaz. Bu sayılanlar daha önceki hallerini devam ettirebilirler.

Birden çok ezan işitilen yerlerde, ilk okunan ezana icabet yeterlidir.112

4) Ezandan Sonra Okunacak Dua:

Câbir (r.a)'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.s), ezanı işittiği zaman şu duayı okuyana şefaatının helal olacağını bildirmiştir: 113

Vesile duası adı verilen bu dua şöyledir:

Anlamı: "Allah'ım! Ey bu tam davetin, ezan ve kılınacak namazın Rabbi. Hz. Muhammed'e vesîleyi, fazîleti ve yüksek dereceyi ihsan et ve onu kendine va'detmiş olduğun makam-ı mahmûd'a eriştir. Şüphesiz sen va'dinden dönmezsin."

B - Kamet:

Erkekler tarafından gerek tek başına ve gerek cemaatle kılınacak vakte ait farz namaza veya kaza namazına başlanacağı sırada kamet getirmek müekked sünnettir.

Cumadan başka bir farz için birden fazla ezan ve hiçbir farz için birden çok kamet meşrû değildir. Bu yüzden, bir mescitte ezan ve kametle vakit namazı mutad şekilde kılındıktan sonra, tekrar cemaatle veya tek başına bazı kimselerin kılacakları aynı namaz için ne ezan okunur, ne de kamet getirilir. Vitir, bayram ve teravih namazı gibi namazlarda kamet yoktur.

Kametin sözleri ezandakinin aynıdır. Ancak dan sonra, iki kere, (Namaz başladı, namaz başladı)" cümlesi ilâve edilir. Kametin de ezan gibi çifter çifter okuyuşla okunacağını şu hadis bildirmektedir: "Abdullah b. Zeyd el-Ensârî (r.a) Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi.: "Ben rüyamda, üzerinde iki yeşil bürde bulunan bir kişinin bir duvarın üzerine çıkıp ikişer ikişer söyleyerek ezan okuduğunu ve kamet getirdiğini gördüm." 114

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, kametin kelimeleri birer kere okunan on bir kelimeden ibarettir. Yalnız "Kad kâmetissalâh" sözü iki kere tekrarlanır. Onlar bu konuda Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadise dayanmışlardır.115

Kametin, harflerini belirtecek şekilde hızlı okunması sünnettir. Ezanda olduğu gibi kametin de abdestli, kıbleye yönelerek ve yürüyüp konuşmadan getirilmesi

sünnetir. Kadının erkekler cemaati için kamet getirmesi geçerli değildir.

5) Namaz Dışında Ezan Okumak:

Namaz dışında da bazı sebeplerle ezan okumak menduptur. Bu sebepler şunlardır:

a) Çocuk doğduğu zaman kulağına ezan okumak menduptur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) torunu Hz. Hasan dünyaya gelince onun kulağına ezan okumuştur.116

b) Savaş sırasında, yangın halinde veya yolcunun arkasından ezan okumak menduptur.

c) Şiddetle öfkelenen, sinir krizi geçiren, sar'a gibi bir hastalığa tutulan kimsenin, kötü huylu insan veya hayvanın kulağına ezan okumak menduptur. Cin ve şeytanın korkutucu bir heyetle görülmesi halinde de, bunların şerrinden korunmak için ezan okunur. Çünkü şeytanın ezan okunduğu zaman uzaklaştığı hadis-i şeriflerle sabittir.117

IV- NAMAZIN ÇEŞİTLERİ VE REK'ATLARI

Namazlar; farz, vacip, sünnet ve müstehap çeşitlerine ayrılır. Âkil ve bâliğ olan her müslümanın günde beş defa belirli vakitlerde, muayyen rekatler ile kılacağı namazlar birer "farz-ı ayn"dır. Cuma namazı da bu niteliktedir. Vitir ve bayram namazları ise vâcip hükmündedir. Farz namazlardan önce veya sonra, yahut hem önce hem de sonra kılınan bir kısım namazlar da sünnettir. Teravih namazı da sünnet çeşidine girer. Diğer vakitlerde kılınan ve nâfile yahut tatavvu' denilen bir kısım namazlar da sünnet veya müstehap kabilindendir. Teheccüd namazı, kuşluk namazı gibi.

Bütün bu namazların sahih olması için, bunların bir takım şartları ve rükünleri vardır ki, bunların yerine getirilmesi de birer farizadır, bunlar namazların farzlarını teşkil eder. Bunlardan başka, namazların bir takım vacipleri, sünnetleri ve edepleri de vardır.

Namazların bir takım mekruhları ve namazı bozan haller de vardır ki, namazın bunlardan uzak olması gerekir. Her müslüman, bu konulardaki bilgileri öğrenip uygulamalı ve eksiksiz olarak kılacağı namazla Rabbinin rızasını kazanmaya çalışmalıdır.

Namazların rekatlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Sabah namazının iki rekât sünneti, iki rekât da farzı vardır. Öğle namazının dört rekât ilk sünneti, dört rek'at farzı, iki rek'at da son sünneti vardır. İkindi namazının dört rek'at sünneti, dört rek'at da farzı vardır. Akşam namazının üç rek'at farzı, iki rek'at da sünneti vardır. Yatsı namazının dört rek'at ilk sünneti, dört rek'at farzı, iki rek'at da son sünneti vardır.

Vitir namazı üç rek'attir. Bayram namazları ise ikişer rek'attan ibarettir.

Cuma namazının dört rek'at ilk sünneti, iki rek'at farzı, dört rek'at son sünneti, iki rek'at da "vaktin sünneti" adıyla başka bir sünnet vardır.

Teravih namazı yirmi rek'attir. Diğer nâfile namazlar da en az ikişer rek'at olur.

Aşağıda bu namaz çeşitlerini açıklayacağız.

V- NAMAZIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

Namazın geçerli olması için bazı şartların ve rükünlerin bulunması gereklidir. Şart sözlükte; alâmet demektir. Terim olarak şart; varlığı kendisinin varlığına bağlı bulunan, fakat onun gerçek varlığından ve mâhiyetinden ayrı olan şeydir. Rükün ise, sözlükte; en kuvvetli taraf demektir. Terim olarak rükün; bir şeyin varlığı kendisine bağlı bulunan ve o şeyin esas unsur ve parçalarını teşkil eden esaslardır. Şer'î hüküm olarak şart ve rükne farz vasfı verilir. Bunların her ikisi de farzdır. Bu yüzden bazı fakihler bu konuya "namazın farzları" başlığını koymuşlardır. Bir de namazın farz olmasının şartları vardır. Bunlar müslüman olmak, büluğ çağına ulaşmak ve akıllı olmak üzere üç tanedir.118

A - Namazın Farz Olmasının Şartları:

1) Müslüman olmak: Namaz müslüman olan erkek ve kadın herkese farzdır.

Küfür ehline namaz kılmak farz değildir. Çünkü onlar dünya ve ahirette İslâmî hükümlerin tefferruatından sorumlu değildir. Onun ahiretteki cezası küfrünün karşılığıdır. Çoğunluğa göre ise, kâfir, şeriatin fürûu ile de muhataptır. Âhırette bundan ötürü azap görecektir.

Sonradan İslâm'a girenin, geçmiş namazları kaza etmesi gerekmez. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Kâfirlere de ki; eğer küfürlerine son verirlerse geçmişteki günâhları örtülür.” 119 Hz. Peygamber de; “İslâm daha öncesini siler”120 buyurmuştur. Hanefîlere göre, mürteddin geçmiş namazları kaza etmesi gerekmez. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise, mürteddin geçmiş namazlarını, bir ceza olmak üzere kaza etmesi gerekir.

Ehl-i küfrün yaptığı taat ve hayırlara gelince, eğer küfür üzere ölürse bunların âhirette kendilerine bir faydası olmaz. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: “Biz imansızların yaptığı her işi ele alır, onu toz duman ederiz.” 121

Eğer daha önceden taat ve hayır işleyen imansız bir kimse sonradan İslâm'a girse, bunlardan ötürü sevap alır. Delil şu hadistir: “Hakîm b. Hızâm (r.a.), Rasûlullah (s.a.s)'e şöyle sorar: “Bana, cahiliye zamanımda ibadet niyetiyle yaptığım işlerden haber ver. Benim için bunlardan ötürü sevap var mıdır?” Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu: “Daha önceden işlemiş olduğun hayırlar üzerine müslüman oldun.” 122 Bu konuda sağlam görüş şudur: Münkir kimse sadaka vermek veya akrabaya iyilikte bulunmak gibi iyilikler yapsa, sonra da müslüman olsa ve müslüman olarak ölse, bunların hepsinin sevabı kendisi için yazılır.123

2) Bülûğ çağına girmiş olmak: Henüz erginlik çağına ulaşmamış bulunan çocuklara namaz farz değildir. Çünkü Allah'ın elçisi şöyle buyurmuştur: “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastasından, uyanıncaya kadar uykuda bulunandan, erginlik çağına girinceye kadar çocuktan.”124 Ancak namaza alıştırmak için yedi yaşından itibaren erkek veya kız çocuklarına namaz kılmaları emredilir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

“Yedi yaşında çocuklarınıza namaz kılmayı emredin. On yaşında namaz kılmazlarsa, onları hafifçe te'dîb edin ve yataklarını ayırın.” 125

Bu hadisteki emir, çocuğun kendisine değil velisinedir. Nitekim Kur'an-ı

Kerîm'de şöyle buyurulur:

“Ailene namazı emret ve bunun üzerine sabret,devam et.” 126 “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyun” 127

3) Akıllı olmak: Akıl İslâmî yükümlülüklerin dayanağıdır. Bu yüzden Hanbelîler dışında çoğunluk fakihlere göre, akıl hastasına namaz farz değildir. Yukarıda geçen hadis-i şerifte; “İyileşinceye kadar akıl hastasından... kalem kaldırılmıştır” buyurulmuştur.

Uyku halinde namaz kılmayan kimselere bu namazları kaza etmek farzdır. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir namazı uyku veya unutma sebebiyle vaktinde kılamayan kimse, onu hatırladığı zaman kılsın.”128 Sarhoş olan kimselere, kılmadıkları namazı kaza etmek farzdır.

Ayhali gören veya lohusa olan kadınların bu süre içindeki namazları düşer. Bunları daha sonra kaza etmeleri gerekmez. Hatta lohusalık hâli; darp, ilâç ve benzeri sebeplerle meydana gelse de hüküm değişmez.

Namazın farz olmasına engel teşkil eden yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, aybaşı hâli ve lohusalık gibi özürler bir namaz vaktinin içinde ortadan kalksa, temizlendikten sonra bu namazın kılınması gerekir. Ancak akıl hastalığı, aybaşı hâli veya lohusalık gibi özürler, bir namaz vaktinde, namaz kılacak kadar bir süre geçtikten sonra ortaya çıksa, bu namaz o kimseye farz olmaz. Çünkü namazın farz olma sebebi, namazın edasının bitişik olduğu vakittir. Kişi namazını ilk cüzde eda etmezse, bir farz namaz sığacak kadar olan son cüzde edası artık kesinleşmiş olur. Çünkü bu vakit farzlığın sebebidir. Son cüzde özür ortaya çıkınca da farz düşmüş olur. Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre ise, bu özürler namaz vakti içinde meydana gelirse, eğer vaktin başında temizlikle birlikte namaz kılacak kadar bir süre geçmişse, bu namazın kazası gerekir.129

B - Namazın Şartları:

Namazın farzları on ikidir. Bunlardan altısı daha namaza başlamadan bulunması gereken farzlar olup şunlardır: 1) Hadesten temizlenme, 2) Necasetten temizlenme, 3) Avret yerini örtmek, 4) Kıbleye yönelmek, 5) Vakit, 6) Niyet. Bunlara, “namazın şartları” denir.

Diğer altısı da namaza başladıktan sonra bulunması gereken farzlar olup şunlardır: 1)İftitah tekbiri, 2) Kıyam, 3) Kıraat, 4) Rukû, 5) Sücûd, 6) Son oturuş "et-Tehiyyâtü"yü okuyacak kadar bir süre oturmak. Bunlara da "namazın rükünleri" denir. Bunlardan başka ta'dil-i erkân ve namazdan kendi isteği ile çıkmak gibi başka rükünler de vardır. İleride bunları açıklayacağız.

Burada önce namazın şartları üzerinde duracağız:

1) Hadesten Temizlenme:

Abdestsizlik, cünüplük, hayız veya lohusa hallerinde bulunmaya "hades hâli" denir. Abdestsizlik küçük hades, diğerleri büyük hadestir. Küçük veya büyük hadesden temizlenmek abdest almak, yıkanmak veya teyemmüm etmekle olur. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerle birlikte ellerinizi yıkayın. Başınızın bir bölümünü meshedin. Topuklarla birlikte ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin." 130

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:"Sizden biri abdest bozduğu zaman,abdest almadığı sürece Allahu teala onun namazını kabul etmez."131 "Allah Teâlâ temizlenmeksizin hiç bir namazı kabul etmez." 132

Farz, vacip, sünnet veya nâfile tam namaz veya tilâvet yahut şükür secdesi gibi eksik namaz için hadesten temizlenmiş olmak şarttır. Abdestsiz kılınacak bir namaz sahih olmaz.

Namaz kılarken herhangi bir sebeple abdest bozulsa, namaz da bozulmuş olur. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri, namazda yellendiği zaman, namazdan ayrılıp abdest alsın ve namazını iade etsin." 133

Hadesten temizlenme, namazın diğer şartları gibi sıhhat şartlarındandır.134

2) Necasetten Temizlenme:

Namazdan önce bedende sonra, elbisede veya namaz kılınacak yerde bulunan pisliği temizlemek gerekir. Bu temizlik namazın geçerli olması için ön şarttır. Elbisede ve namaz kılınan yerde, ayak, el ve dizler ile sağlam görüşe göre alnın

konulacağı yerde dört gramdan (1 miskal) fazla insan dışkısı gibi katı yahut avuç içinden daha geniş alana yayılan insan sidiği veya şarap gibi sıvı pisliğin bulunması namazın sıhhatine engel teşkil eder. Eti yenen hayvanların veya atların sidiği ve dışkısı ise bulaştığı bedenin veya elbisenin dörtte bir bölüğünden az miktarı namaza engel olmaz, affedilmiş sayılır. Bundan fazlası ise, temizlemeye güç yetince namazın sıhhatine engel olur.

Allah Teâlâ; "Elbiseni temizle" 135 buyurmuştur. İbn Sîrin, bu temizlemenin elbisedeki pisliği su ile temizlemek olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber Fâtıma binti Ebî Hubeyş (r. anhâ)'nın özür kanının (istihâza) hükmünü sorması üzerine şu cevabı vermiştir: "Bu, kanama yapan bir damardır. Aybaşı değildir. Âdet zamanın geldiğinde, namazı bırak. Âdetin kadar bir süre geçtikten sonra kanını yıka, guslet ve namaz kıl." 136 Mescid'in içinde küçük abdest bozan bedevî için Rasûlullah (s.a.s); "Bu bedevînin işediği yere kova ile su dökün." 137 buyurmuştur. Yukarıdaki âyet elbiseyi temizlemenin, ilk hadis bedeni, ikinci hadis ise namaz kılınacak yeri temizlemenin farz olduğuna delâlet eder.

3) Avret Yerini Örtmek:

Avret, sözlükte; eksiklik, kusur, düşmanın sızmasından korkulan zayıf mevzi, örtülmesi gereken yer ve kadın gibi anlamlara gelir. Şer'î bir terim olarak; bakılması haram, örtülmesi farz olan uzuvlara "avret yeri" denir. Hanefîlere göre, insanların huzurunda avret yerinin örtülmesi icma ile farzdır. Sağlam olan görüşe göre, tenhada örtmek de farzdır. Bir kimse karanlık bir evde bile olsa, temiz elbisesi bulunduğu halde çıplak olarak namaz kılsa, bu namaz sahih olmaz.138

Yıkanma, tabiî ihtiyaç, taharetlenme gibi hâcetler dışında, tenha bir yerde de bulunulsa, namazda veya namaz dışında avret yerlerinin örtülmesi farzdır. Bunun delili Kitap ve Sünnettir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:"Ey Âdemoğulları! Her mescide gelişinizde güzel elbiselerinizi giyerek gelin."139 İbn Abbâs (r.a)'a göre; bundan kastedilen namazda giyilen temiz elbiselerdir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Allah Teâlâ bülûğa ermiş kadının namazını başörtüsüz kabul etmez." 140 "Ey Esmâ! Kadın büluğ çağına ulaşınca, onu şu ve şu uzuvlarından başkasının görünmesi helâl ve caiz olmaz. Hz. Peygamber bu sözleri söylerken elleri ile yüzüne işaret etmişti." 141

Erkeklerin avret yeri sayılan uzuvları; göbekleri altından dizleri altına kadar olan kısımdır. Sağlam görüşe göre diz kapağı da uyluktan olup avret yeri sayılır. Delil, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz kapağı arasıdır.", "göbeğin aşağısı diz kapaklarını geçinceye kadar olan kısımdır." 142 Başka bir delil de Dârekutnî'de rivayet edilen "Diz kapağı avret yerlerindendir" 143 anlamındaki zayıf hadistir.

Hür kadınların yüzleriyle ellerinden başka sarkan saçları dahil bütün bedenleri avrettir. Yüzleriyle elleri ise namazda da bir fitne korkusu bulunmadıkça namaz dışında da avret değildir. Ayakları konusunda ise görüş ayrılığı vardır. Daha sağlam görülen görüşe göre, ayakları da avret değildir. Çünkü ayaklarla yolda yürüme zarûreti vardır. Özellikle bunları örtmek yoksullar için güçtür. Başka bir görüşe göre, hür kadının namazı, ayağının dörtte biri nisbetinde açık bulunmasıyla bozulur, diğer bir görüşe göre ise, ayakları namaza göre avret yeri sayılmazsa da namaz dışında avret yeri sayılır. Bu görüş ayrılığından kurtulmak için ayakların örtülmesi daha uygun görülmüştür. Sağlam görüşe göre, hür kadınların kolları ile kulakları ve salıverilmiş saçları da avrettir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kadınlar, kendiliğinden görünen dışında, zinetlerini göstermesinler." 144 Bundan kastedilen zinetlerin takıldığı yerlerdir. Kadının kendiliğinden görünen yerleri ise eller ile yüzdür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadın avrettir. Dışarı çıktığı zaman şeytan ona gözünü diker." 145 Diğer yandan Allah elçisi, Esmâ (r. anhâ)'ya bülûğ çağından sonra; el ile yüz ve avuçlarına işaret ederek, bu yerlerin dışındakı kısımların örtülmesini bildirmiştir.146 Hz. Âişe'den nakledilen; "Allah Teâlâ bülûğ çağına ulaşan kadının namazını başörtüsüz kabul etmez." 147 hadisi de, saçları örtme kapsamına almaktadır.

Câriyelerin avret yerleri, göbekleri altından dizleri altına kadar olan kısım ile, arkaları ve karınlarıdır. Cariyeler, hürriyetten yoksun ve efendilerinin hizmetleriyle meşgul olacakları için haklarında daha çok genişlik ve ruhsat gösterilmiştir.

Avret yerleri olan ön ve arka uzuvlar ile bu iki yer dışındaki "hafif avret" sayılan, uzuvlardan birinin tamamı veya en az dörtte biri açık bulunur ve bu durum kayıtsız olarak bir rükün eda edecek kadar devam ederse namaz bozulur. Çünkü bir şeyin dörtte biri tamamı hükmündedir. Bundan daha azının görülmesi ile namaz bozulmaz. Meselâ; bir kimsenin karnının veya uyluğunun, makat

yahut erkeklik organının yahut hayalarının, bir kadının saçlarından sarkan kısmın, yahut hayalarının yahut cinsel organının dörtte biri, bir rükün eda edecek kadar açık kalırsa namaz bozulur. Eğer açık kalma süresi bir rükün eda edecek süreden az olursa namaz bozulmaz. Düşen başörtüsünün hemen başa konulması gibi.148 Bazı fakihlere göre, but ile diz kapağı bir uzuv sayılır. Bu durumda, yalnız diz kapağının açılmasıyla namaz bozulmaz. Çünkü diz kapağı, bir uzvun dörtte birinden azdır.

Bir uzvun avret olması, tercih edilen görüşe göre, başkalarına göredir. Sahibine göre değildir. Başkaları tarafından görülemeyecek bir şekilde bulunması yeterlidir. Bu yüzden, bir kimse namaz kılarken geniş bulunan yakasından kendi avret yerini görecek olsa, bununla namazı bozulmaz. Fakat başkası görecek olursa bozulur.

Namazda bir uzvun dötte birden fazlası, namaz kılanın kendi fiili ile açılsa, bir rükün eda edecek kadar bir süre beklemeğe gerek olmaksızın derhal namaz bozulur. Kadının başörtüsünü namazda iken kendisinin çıkarması gibi. Bu durumda başörtüsünü yeniden örtse de namazı geçerlilik kazanmaz.

Avret sayılan uzuvların birer parçası açılsa, açılan yerlerin toplamı, en küçük bir avret uzvunun en az dörtte birine eşit olsa ve açıklık süresi bir rüknü eda edecek kadar devam etse namazın sıhhatine engel olur.

Cildin rengini gösterecek derecede ince olan elbise ile avret yeri örtülmüş sayılmaz. Bu yüzden derinin rengini belli edecek şekilde bulunan, dolayısıyla derinin beyazlığı veya kırmızılığı belli olan elbise ile namaz sahih olmaz. Çünkü bununla örtünme gerçekleşmemektedir. Eğer elbise kalın olmakla birlikte uzvu belli ederse ve hacmi ortaya koyarsa -bu, zemmedilmiş olmakla birlikte- namaz sahih olur. Çünkü bundan kaçınmak mümkün değildir.

Şâfiîlere göre, vücut hatlarını belli eden böyle bir dar elbiseyle namaz kılmak kadınlar için mekruhtur, erkeklerin de böyle bir giysiyi terketmesi daha uygundur.

Avret yerini örtecek bir şey bulamayan kimse otururak ve ayaklarını kıble tarafına uzatarak îmâ ile namazını kılar, faziletli olan budur. Çünkü bu durumda fazlaca kapalı bulunur. Avret yerinin bir bölümünü örtecek bir şey bulunursa, önce galîz avret sayılan ön ve arka taraflar örtülür, sonra erkeklerde butlar, daha

sonra dizler örtülür. Kadınlarda ise, butlardan sonra karınlar, arkalar ve daha sonra dizler ve sırasıyla diğer uzuvlar örtülür.149

4) Kıbleye Yönelmek:

Namazı kıbleye doğru yönelerek kılmak şarttır. Mekke döneminde ve Medine döneminin ilk günlerinde müslümanların kıblesi Kudüs'teki Mescid-i Aksâ idi. Medine döneminde inen şu âyet-i kerime ile kıble, Mekke'deki Ka'be-i Muazzama'ya çevrildi.: "Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de olduğunuz yerde, yüzünüzü onun tarafına döndürünüz." 150 Ka'be, Mekke'deki bilinen binadan ibâret değildir. Belki bu binanın yerini ifade eder. Nitekim bu kutsal yerin göklere kadar üst tarafı ve toprağın derinliklerine kadar alt tarafı kıble yönüdür. Bu yüzden Ka'be-i Muazzama'nın yanında veya içinde bulunanlar, bunun her hangi bir tarafına yönelerek namazlarını kılabilirler. Cemaatle namazda imamın önüne geçmemek şartıyla, cemaat Kâbe'nin çevresinde halka olur ve hepsi imamla birlikte namaz kılarlar.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Mekke fethedildiği gün Kâbe'ye bir kere girip içinde namaz kıldığı nakledilir. Abdullah b. Ömer, Bilâl (r.a)'e, Allah elçisinin Kâ'be'ye girdiği zaman namaz kılıp kılmadığını sormuş, Bilâl şu cevabı vermiştir: "Evet Kâbe'ye girince sol taraftaki iki direk arasında namaz kıldıktan sonra çıktı ve Kâbe'nin yönüne doğru iki rek'at namaz kıldı." 151

Kıbleden başka tarafa yönelerek kılınacak farz, nâfile veya cenaze namazı ile tilâvet secdesinden hiçbirisi caiz olmaz. Namazda özürsüz olarak kasten kıbleden başka tarafa yönelmek küfrü gerektirir.

İslâm bilginleri Kâbe'yi gören herkesin, Kâbe'nin bizzat kendisine yönelmesinin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Hatta Hanbelîlere göre, Mekkelilerin arada bir duvar engeli bulunsa bile, Kâbe'nin kendisine yönelmesi şarttır.

Kâbe-i Muazzama'dan uzakta bulunanların tam Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaları farz değildir, belki Kâbe tarafına yönelmeleri farz olup, bu yeterlidir.152 Hz. Peygamber, "Doğu ile batı arası kıbledir" 153 buyurmuştur. Eğer kıblede Kâbe'nin kendisine isabet ettirmek farz olsaydı, bir mescitte uzun bir safın sadece Kâbe'nin hizasına rastlayan kısımdaki cemaatin namazlarının sahih olması, diğerlerinin ise sahih olmaması gerekirdi.

İmam Şâfiî'ye göre ise, Mekke'de bulunmayan kimseye, kıbleyi Kâbe'nin kendisine isabet ettirmek farzdır. Çünkü âyette; "Nerede bulunursanız, yüzünüzü Kâbe'nin yönüne doğru yöneltin." 154 buyurulur. Bu âyet, Kâbe'nin kendisine yönelmeyi gerekli kılmaktadır.155

Kıble'nin hangi tarafta bulunduğunda şüphe eden kimse, soracak birisini de bulumazsa, çevre şartlarına göre kıbleyi belirlemeye çalışır ve kanaat ettiği tarafa yönelerek namazını kılar. Kıble hakkında bilgisi olan kimseyi bulan kişi onun verdiği habere uyar. Çünkü başkasının verdiği haber, ictihat etmekten daha kuvvetlidir.

Kıbleyi araştırmanın farz oluşu şu delile dayanır. Âmir b. Rabîa (r.a) şöyle der: "Karanlık bir gecede Rasûlullah (s.a.s) ile beraberdik. Kıblenin hangi yönde olduğunu tespit edemedik. Her birimiz kendi çevresinde bir yöne doğru namazımızı kıldık. Sabah olunca durumu Hz. Peygambere haber verdik. Bunun üzerine; "Doğu da batı da Allah'ındır. Onun için nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü (kıblesi) oradadır" âyeti indi.156

Mescidlerin, camilerin mihrapları Kâbe yönünü göstermektedir. Eskiden kalma bir mihrap olunca Kâbe yönünü araştırmaya gerek kalmaz.

Namaz içinde kıble tarafına dönülünce, Kâbe'ye niyet edilmesi meselâ; "Döndüm kıbleye veya Kâbe'ye" denilmesi sağlam görüşe göre gerekli değildir. Başka bir görüşe göre, Kâbe'ye niyet gerekir.

Bir kimse hastalık sebebiyle kıbleye dönemediği ve kendisini döndürecek kimse bulunmadığı veya hasta olmadığı halde düşman veya yırtıcı hayvan korkusu sebebiyle kıbleye dönemediği takdirde, gücü yettiği tarafa doğru namazını kılar. Çünkü yükümlülükler gücün yetmesiyle sınırlıdır.

Yolcunun, binek üzerinde nâfile ve müekked sünnetleri kılması mümkün ve caizdir. Ancak sabah namazının sünneti bundan müstesnadır. Âmir b. Rebîa (r.a)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s)'ın bineği üzerinde nafile kılıp başı ile ima ettiğini, hangi yöne yönelirse o tarafa doğru namaz kıldığını gördüm. Fakat Hz. Peygamber farz olan namazlarda bunu yapmazdı."157 Hastalık veya binek üzerinde olma sebebiyle kıbleye dönemeyen kimselerin kıblesi bineğin gitmekte olduğu yöndür. Böyle bir kimse ima ile namazını kılar.

Farz namazlar ile vitir ve adak namazları ve cenaze namazının binek üzerinde özürsüz olarak kılınması caiz değildir. Çünkü bunda bir güçlük bulunmamaktadır.

Yerin çamurundan dolayı bineği üzerinde namaz kılan kimse, yol arkadaşlarından ayrılmak korkusu bulunmayınca, bineği durdurup, kıbleye yüz tutarak namazını kılar. Ancak yer çamurlu olmayıp da yalnız ıslak olsa, hayvan üzerinde farz namaz kılınamaz, yol arkadaşlarından ayrılmak gibi bir tehlike olmadıkça yere inilmesi gerekir. Namaz, hayvanın üzerinde bir özür sebebiyle kılındığı takdirde, gücü yeten tarafa yönelerek kılınabilir. Fakat kıble yönüne doğru yürüyen bir hayvanın üzerindeki kimsenin namazı, o hayvanın kıble yönünden bir rükün edâ edecek kadar dönmesiyle bozulur.

Kıble yönünde şüphe edip de, yanında soracak biri bulunmayan kimse araştırmada (taharri) bulunur. Delil, emâre, yıldız ve rüzgâra bakarak kıbleyi tayine çalışır. Kanaat getirdiği bir yöne doğru namazını kılar. Namazı bitirdikten sonra, kıble yönünde yanıldığını anlasa da, artık o namazı iade etmesi gerekmez. Fakat daha namaz içinde iken, kıble yönünü anlasa, o yöne döner, namazını tamamlar. Yeniden kılması gerekmez. Bu şüphe; şehir içinde kırsal kesimde, gündüz veya karanlık gecede olsun hüküm değişmez. Böyle bir kimsenin kapı kapı dolaşarak kıble yönünü sorması gerekmez.

Bir kimse kıble yönünde şüphe etse, yanında kıble yönünü bilen birisi olduğu halde, ona sormaksızın kendi araştırmasına göre bir tarafa yönelerek namazını kılsa, kıble yönüne isabet etmişse namazı sahih olur. Kıble yönüne isabet etmemişse sahih olmaz. Gözleri görmeyen kimse hakkında da hüküm böyledir.

Kıble yönünde şüphe eden kimse araştırma yapmaksızın namaza başlayıp, namaz sırasında kıbleye isabet etmiş olduğunu anlasa bile namazını iade eder. Çünkü tam kanaat üzere kılacağı geri kalan rek’atleri, şüpheli olarak kıldığı rek’atler üzerine bina edilemez. Ancak namazını bitirdikten sonra anlarsa iade gerekmez. Çünkü hepsi bir halde kılınmış olur. İmam Ebû Yusuf’a göre her iki durumda da iade gerekmez.

Kıble yönünde şüphe edip, araştıran kimse, kanaatinin aksi bir tarafa yönelerek namazını kılsa sahih olmaz. Bu durumda kıbleye isabet etmiş olsa bile namazı iade etmesi gerekir. İmam Ebû Yusuf’a göre, isabet etmiş ise artık iade gerekmez.

Kıblenin yönü konusunda farklı görüşte olan kimseler, namazlarını tek başına kılarlar. Çünkü cemaatle kıldıkları takdirde, imama aksi kanaatte bulunanın namazı sahih olmaz.

Gemi içinde namaz kılan kimse, gücü yeterse kıbleye doğru yönelir, geminin yönü değişirse namaz kılan da yönünü kıbleye çevirir. Ancak başlangıçta araştırma ile kıble belirlendikten sonra, namazda geminin hareketlerini izleme imkânı olmasa, namazını ilk durduğu kıble yönüne doğru tamamlar.

Mescitte namaz kılarken, abdestinin bozulduğu zannı ile kıbleden ayrılsa, daha sonra abdestinin bozulmadığını anlasa, Ebû Hanîfe'ye göre namazı bozulmuş olmaz. Ancak mescitten çıkmış olursa, özürsüz olarak mekân değişikliği nedeniyle namazı bozulmuş olur.

Nâfile namazlar ise şehir dışında, bir özür bulunmasa da hayvan üzerinde istenilen yöne doğru kılınabilir. Ebû Yusuf'a göre nâfile namaz şehir içinde de kerahetsiz olarak hayvan üzerinde bu şekilde kılınabilir. İmam Muhammed'e göre ise, şehir içinde bu şekilde istenilen yöne doğru kılınmasında kerâhet vardır. Şehir dışından maksat, yolcunun namazını iki rek'at kılmaya başlayacağı yerden ibarettir.

Günümüzde hayvanların yerini nakil araçları almıştır. Bu hükümler nakil araçlarında yolculuk yapmakta olanlar için de geçerlidir.158

Sonuç olarak müslümanların bütün namazlarda, yeryüzünün en eski ve en kutsal mabedi olan Kâbe-i Muazzama'ya yönelmeleri, aralarındaki birliğin, nizam ve intizamın, ortak ibadet neşvesinin ifadesidir.

5) Vakit:

Farz namazlar ile bunların sünnetleri, vitir namazı, teravih ve bayram namazları için vakit de şarttır. Farz namazlar; sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarıdır. Cuma namazı da öğle namazı yerine geçer. Bu namazların muayyen olan vakitlerini bilmek ve bu vakit içinde bu namazları kılmak gerekir. Vaktinden önce kılınacak farz namaz sahih olmadığı gibi, vaktinden sonraya bırakılan namaz da kazaya kalmış olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakit ile belirlenmiş olarak farz kılınmıştır." 159

Cebrail (a.s), Rasûlullah (s.a.s)'a beş vakit farz namazların vakitlerinin başlangıç ve sonunu şöyle belirlemiştir: "Câbir b. Abdillah (r.a)'den rivâyete göre Cebrâil (a.s), Allah'ın Rasûlüne gelerek: "Kalk namaz kıl" demiştir. Hz. Peygamber güneş batıya meylettiği zaman öğle namazını kılmıştır. Sonra Cebrâil yine ikindi vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" dedi. Hz. Peygamber de kalkıp ikindi namazını kıldı. Sonra akşam vaktinde gelip: "Kalk namaz kıl" demiş, o da güneş batınca akşam namazını kılmıştır. Sonra yatsı vaktinde gelip: "Kalk namaz kıl" demiş ve Hz. Peygamber aydınlık kaybolunca yatsı namazını kılmıştır. Sonra Cebrail a.s. sabah vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl demiş. Hz. Peygamber de ortalık aydınlandığında sabah namazını kılmıştır. Sonra ertesi gün öğle vaktinde gelerek: "Kalk namaz kıl" dedi. Hz. Peygamber de kalkıp öğle namazını her şeyin gölgesi bir misli uzadığı zaman kıldı. Sonra ikindi vaktinde gelip; "kalk namaz kıl" dedi. O da ikindi namazını her şeyin gölgesi iki misli uzadığı zaman kıldı. Sonra akşamleyin aynı vakitte geldi ve bir önceki günün vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı vaktinde gecenin yarısı geçtikten sonra yahut gecenin üçte biri geçtikten sonra geldi ve Hz. Peygamber yatsı namazını kıldı. Sonra ortalık iyice aydınlandığı zaman geldi ve: "Kalk namaz kıl" dedi, o da sabah namazını kıldı. Sonra Cebrail a.s. şöyle dedi: "Bu iki vaktin arası sabah vaktidir." 160

Buhârî, bu hadisin vakitler konusunda en sağlam hadis olduğunu söylemiştir. Hadis-i şerif, akşam namazları dışındaki namazların iki vakti olduğuna delâlet etmektedir.

Öğle namazının vaktinin başlangıcı güneşin batıya meyletmesiyle başladığına göre, zeval süresinin belirlenmesi gerekir. İslâm'da gün; şer'î ve örfî diye ikiye ayrılır. "Şer'î gün"; ikinci fecirden güneşin batmasına kadar olan süredir. "Örfî gün" ise; güneşin d4oğuşu ile batışı arasındaki süredir.

Zeval vaktinin ne kadar süreyi kapsadığı konusunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, bu konuda örfî gün geçerli olup, tam zeval vaktine "istivâ vakti" denir. Bu, güneşin, herkesin tam başı üstünde olduğu veya o hizaya geldiği andır. İşte kerâhet zamanı da yalnız bu andan ibaret bulunmuş olur.

İkinci görüşe göre, bu konuda "şer'î gün" geçerlidir. Şer'î günde, "istivâ" vakti zeval vaktinden biraz önce belirli hale gelir. Bu durumda, kerahet vakti de, bu istivâ vaktinden önce, zeval vaktine kadar olan süreden ibarettir. Meselâ; Ocak ayının ilk günü, ikinci fecirle, güneşin batması arasındaki şer'î günün süresi 11 saat 10 dakika olmuş olur. Buradaki örfî gün de 9 saat 25 dakikadır. Bu durumda

şer’î günün yarısı, yani istiva zamanı fecirden 5 saat 35 dakika sonra olup, güneşin doğmasından 3 saat 50 dakika sonraya rastlamış olur. Bu yüzden şer’î günün yarısı, zeval vaktinden 52 dakika önce olmuş olur. İşte bu 52 dakikalık süre bir kerâhet zamanıdır. Harzem fakihlerinin görüşü bu şekildedir. (Mekruh vakitler konusuna bk.)

6) Namazlara Ait Niyetler:

Niyet etmek namazın şartlarındandır. Niyet bir azim ve kesin bir iradeden ibarettir. Kalbin bir şeye karar vermesi, bir işin ne için yapıldığını düşünmeksizin bilmesi demektir. Terim olarak niyet; Allah’a yakın olmak maksadı ile bir ibadeti yapmaya kalben azmetmektir. Namaz konusunda niyet ise; Allah Teâlâ için ihlâsla namaz kılmayı dilemek ve hangi namazın kılınacağını bilmektir.

Bir amelde gösteriş öğülme veya takdir toplama ve benzeri şeyler kastedilmeksizin yalnız Allah’ın rızasının gözetilmesi ihlâs olup, ibadetin yalnız Allah’a tahsis edilmesidir.

Namazda niyetin farz olduğu konusunda İslâm âlimlerinin görüş birliği vardır. Bunun sebebi, ibadetin âdetten ayrılması ve ihlâsın gerçekleşmesidir. Bu da ibadeti yalnız Allah’a tahsis etmeyi gerektirir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Oysa onlar, yalnız dini kendisine tahsis ederek Allah’a ibadet etmekle emrolundular.” 161 Şu hadis-i şerif bütün amellerin değerini niyete bağlamıştır: “Ameller niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiği şey vardır.” 162 Hadisin vürûd sebebi şudur: Mekke’de malını mülkünü bırakarak Medine’ye hicret eden muhacirlerin büyük ecirlere nail olacakları bildirilirken, içlerinden birisi, evlenmek istediği kadının da hicret etmesi üzerine, sırf onunla evlenebilmek için göç etmişti. Onun hicretten elde ettiği, bu kadınla evlenmekten ibaret olmuştu. Çünkü hicret niyeti bu idi.

Niyet hâlis olmalı, yapılacak bir ibadet şuurlu bir halde yapılmalıdır. Amelde yalnız Cenâb-ı Hakk’ın rızası gözetilmeli, gaflet içinde bulunmamalıdır.

Niyet kalbe aittir. Bununla birlikte, niyetin kalb ile yapılıp, dil ile söylenmesi daha uygundur. Meselâ; bir kimse, başlayacağı bir namaza kalb ile niyet edip, dil ile birşey söylemese, o namazı yine caiz olur. Ancak, kalb ile niyet etmekle

birlikte; “Şu vaktin farz veya sünnet namazını kılmaya niyet ettim” demesi daha iyidir. Bu şekilde niyet, tercih edilen görüşe göre müstehaptır. Çünkü burada, dil kalbe yardımcı olur.

Farz namazlarda veya vitir, tilâvet secdesi, adak namazı ve bayram namazları gibi vacip bir namazda, bunların belirlenmesi gerekir. Nitekim namazları kaza ederken de hem vaktin hem de, ilk veya son kazaya kalan şeklinde günün belirlenmesi gereklidir. Meselâ; “Bugünkü sabah namazının farzına veya cum’a namazına veya vitir yahut bayram namazına” diye niyet edilir. Genel anlamda “Farz namaza” diye niyet etmek yeterli değildir. Çünkü bununla namaz belirlenmiş olmaz. Fakat vakit içinde “bu vaktin farzını kılmaya” diye niyet edilmesi yeterli olur. Rek’atlerin miktarını zikretmek gerekmez. Ancak cum’a bundan müstesnadır. Onu vaktin farzı niyetiyle kılmak yeterli olmaz. Çünkü asıl, vakit cum’anın değil, öğle namazınındır.

Nâfile namazlarda; “Niyet ettim, şu vaktin ilk sünnetini veya son sünnetini kılmaya” denilir. Bununla birlikte, nâfilelerde mutlak niyet etmek de yeterlidir. O namazın müekked veya gayri müekked sünnet olduğunu yahut rek’atlerini tayin etmek gerekmez. Yalnız teravih namazı için; “Teravih namazını veya vaktin sünnetini kılmaya niyet ettim” demelidir. İhtiyata uygun olan budur.

Bir kimse, cemaatle namaz kılmakta olan bir topluluğa yetişse, bu namazın farz namaz mı yoksa teravih namazı mı olduğunu bilmese, farza niyet eder. Eğer bu cemaat, farz kılmakta iseler namaz sahih olur. Eğer teravih kılmakta iseler, onun kılacağı namaz nafile olur. Yatsı namazından önce kılınmış olacağı için teravihten sayılmaz.163

Niyet ile tekbir arasına, namaza aykırı bir fasıla girmeksizin, niyetin namaza bitişik olması gerekir. Bu fasıla, namazda yapılması uygun olmayan yemek,içmek ve konuşmak gibi şeylerdir. Fakat arada abdest almak, mescide yürümek gibi namaz ile ilgili bir fasıla olursa bunun zararı bulunmaz. Bir kimse namaza niyet edip sonra abdest alsa yahut mescide yürüse ve mescitte tekbir alıp imama uysa, fakat yeniden niyetlenmese, araya namaza aykırı bir fasıla girmediği için önceki niyet yeterli olur. Namaz sırasında abdesti bozulan kimsenin, abdest alarak yetiştiği yerden namaza devam etmesi de böyledir.

Niyetin iftitah tekbirine yakın olması menduptur. Fakat tekbirden sonra yapılacak bir niyet ile namaz sahih olmaz. Tercih edilen görüş budur. Başka bir

görüşe göre ise, tekbirden sonra Sübhaneke'den veya Eûzü'den önce yapılacak bir niyet ile de namaz caiz olur.

Şâfiîlere göre, niyetin namazla ilgili işlere yakın olması ve iftitah tekbirinden önce yapılması şarttır.

Edâ niyetiyle kaza ve kaza niyetiyle eda caizdir. Meselâ; bir kimse daha öğle namazının vaktinin çıkmadığını sanarak, öğle namazını edaya niyet edip de daha sonra vaktin çıktığını anlasa, o namaz kaza mahiyetinde olarak caiz olur.

Bir kimse, bir vakit içinde iki farz namaza niyet etse, içinde bulunulan vaktin namazı sahih olur.

Bir kimse bir vaktin farzına niyet ederek namaza başlasa, sonra nafile kılıyormuş gibi zan ile namazı tamamlasa, bu namaz farz yerine geçer. Çünkü namazın sonuna kadar niyetin hatırlanması şart değildir.

Bir kimse nâfileye niyet ederek tekbir aldıktan sonra, farza niyet edip, yeniden tekbir alsa farza başlamış olur. Aksi de böyledir. Meselâ; farza niyet ederek başlayan kimse, bir rek'at kıldıktan sonra, başka bir farz veya nâfileye niyet ederek yeniden tekbir alsa, önceki namazını bozmuş, sonraki niyetine göre namaza başlamış olur.

Namaz kılan kişi yalnız başına kılıyorsa, farz veya vacip türünü tayin eder. Eğer nâfile ise, namaza niyet etmesi yeterli olur. Bu kimse namaz içinde iken imama uymaya niyet ederek diliyle yeniden tekbir alsa önceki namazını bozmuş, imama uymuş olur.

İmama uyan kimsenin, kılacağı namazı belirlemeksizin, mutlak olarak; "İmama uydum" diye niyet etmesi, tercih edilen görüşe göre yeterli değildir. "İmam ile birlikte namaz kılmaya niyet ettim" sözleri de böyledir. Çünkü bunda namazı belirleme yoktur.

Bir kimse, imamın tekbirinden önce, hatta imam, Allah veya tekbir sözlerini bitirmeden namaza başlarsa, imama uymuş olmaz. Fakat ikinci defa tekbir alırsa, bununla imama uymuş olur.

Cemaatin imama uyma niyeti, imamın "Allahu Ekber" diye namaza başlamasından sonra olmalıdır ki, bir namaz kılana uyulmuş ve ondan önce

tekbir alma ihtimali kalmasın. Bu, Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşüdür.

Ebû Hanifeye göre, cemaatin tekbirleri imamın tekbirine yakın olmalıdır. Çünkü bunda, ibadete hemen başlama fazileti vardır. Bu duruma göre, niyetin önce olması gerekir. Bununla birlikte imam daha Fatiha Suresini bitirmeden tekbir alıp imama uyan kimse, iftitah tekbirinin sevabına kavuşmuş olur.

Cemaatin, kendisine uyduğu imamı tanıması şart değildir. Ancak isim zikrederek belirlediği imama uyduktan sonra, imamın başka birisi olduğu anlaşılsa, bu uyma geçerli olmaz. Çünkü bu, kayıtlanmış niyettir.

Bir imamın erkek cemaate imam olmak için niyet etmesi şart değildir. Fakat imam olan kimsenin kadınlara imamlık etmeye niyet etmesi şarttır. Aksi halde, kadınların böyle bir imama uymaları geçerli olmaz. Bu yüzden bir imam; "Ene imâmün limen tebianî (Ben, bana uyanlara imamım)" diye niyet etse, kendisine kadınlar da uyabilirler.164

C - Namazın Rükünleri

Yukarıda şart ve rükün terimlerini kısaca açıklamıştık. Rükün mutlaka bulunması bakımından şart gibidir. Ancak şart namazdan önce yapılması gereken şeylerdir. Bunların namaz sırasında da devam etmesi gerekir. Meselâ, abdestli olmak, avret yerlerini örtmek gibi. Rükün, kendileri yapılmaksızın namazın tamam olmayacağı hareketlerdir. Kıyam, rukû ve secde gibi. Bunlara "namazın farzları" da denir.

Namazın rükünleri altıdır. İftitah tekbiri, kıyam, kıraat, rukû, secde ve son oturuşta teşehhüt miktarı oturmak. Bunlardan başka, Ebû Yusuf ile İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre namazda ta'dil-i erkâna riayet etmek bir farz olduğu gibi, Ebû Hanîfe'ye göre namazdan kendi isteği ile çıkmak da bir farzdır.165

Aşağıda bu rükünler sırasıyla açıklanacaktır:

1) İftitah Tekbiri:

Namaz kılan kişinin ayakta ve kendisinin işitebileceği kadar bir sesle “Allahu Ekber” demesine “iftitah tekbiri” (Allah’ı ta’zime başlama) veya “tahrime” denir. Bu tekbirle namaza girilmiş ve dış âlemle ilgi kesilmiş olur. İftitah tekbiri namazın önünde bulunması sebebiyle şarta benziyorsa da, rükünlere bitişik olması yüzünden, o da bir rükün sayılmıştır.

Ayakta duramayan kişi oturarak tekbir alabilir. Tekbir, gücü yetenler için arapçadır. Başka dilde olmaz. Arkasındaki cemaate duyurabilmesi için imamın tekbiri açıktan alması müstehaptır. Dilsiz veya başka dilde tekbir getirmekten âciz olan kimseden, tekbir getirme farîzası düşer. Tekbirin yalnız bir bölümünü söylemeye gücü yetene, o kısmın bir anlamı varsa gücünün yettiği kadarı yeterli olur.

Allah Teâlâ’yı yüceltme anlamı taşıyan “Allahu’l-Kebir”, “Allah kebîr” veya yalnız “Allah” denilmesi de farz için yeterlidir. Ancak, “Allahümmağfirlî (Allah’ım beni bağışla”), “Estağfirullah (Allah’tan bağışlanmamı istiyorum)”, “Eûzubillah (Allah'a sığınıyorum)” veya “Bismillah (Allah’ın adı ile başlıyorum)” gibi sözlerle namaza başlanmış olmaz. Çünkü bunlar birer dua cümlesi olup, yalnız ta’zimi ifade etmez. Hanefilere göre, namaza “Allahu Ekber (Allah her şeyden yücedir)” sözü ile başlamak vacip, bu sözden başkasını tercih etmek ise tahrimen mekruhtur.

Namaza iftitah tekbiri ile başlamanın farz oluşu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflere dayanır:

Allah Teâlâ; “Rabbini yücelt”166 buyurur. Hz. Peygamber (s.a.s) de şöyle buyurmuştur: “Namazın anahtarı temizliktir, tahrimesi ise tekbirdir.”167 “Allah Teâlâ abdesti yerli yerinde almadıkça, sonra kıbleye dönüp “Allahu Ekber” demedikçe bir kimsenin namazını kabul etmez.”168 Hz. Peygamber namazını hatalı kılan bir sahabiye namazı tarif ederken; “Namaza kalktığın zaman tekbir getir”169 buyurmuştur.

Ekber yerine “ekbâr” veya Allah yerine “Âllah” şeklinde uzatarak okumak mânâyı bozacağı için bununla namaza başlanmış olmaz. Namaz içinde böyle bir okuyuş da namazı bozar. Ekber’in “kâf”ını yumuşak okuyarak “egber” denilmesi namaza zarar vermez. Çünkü bundan kaçınmak güçtür.

İmama uymak üzere alınan iftitah tekbirinin tamamının ayakta alınması şarttır.

Bu yüzden rukû halindeki imama uyan kimse “Allah” lafzını ayakta “ekber” lafzını ise rukûda iken söylese bununla imama uymuş olmaz. Yeniden doğrulup tekbir alması gerekir. Bu arada rukûyu kaçırırsa, birinci rekâtı kaza eder.

Ebû Hanîfe’ye göre, arapça dışında bir dilde tekbir getirmek de yeterlidir. Çünkü Allah Teâlâ; “Rabbinin ismini anıp, namaz kılan mutlaka kurtuluşa ermiştir”170 buyurur. Bu kişi de Allah’ı anmıştır. Ancak Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî (r.anhüm)’ye göre, bir kimse arapça telaffuzu güzel yapamaması halinde başka dilde tekbir getirebilir. Eğer arapçayı güzel telaffuz edebiliyorsa, başka dilde tekbir alması yeterli değildir.171 Çünkü Rasûlullah (s.a.s) “Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın” 172 buyurmuştur.

Tekbir niyetten sonra alınmış olmalı ve imama uyan kimsenin tekbiri imamın tekbirinin önüne geçmemelidir.

2) Namazda Kıyam:

Gücü yetenin farz namazda ve vitir veya adak gibi vacip namazlarda ayakta durması bir rükündür. Bu yüzden ayakta durmaya gücü yeten kimsenin oturarak kılacağı bir farz veya vacip namaz caiz olmaz. Rükünler farz olduğu için onlara uymak gerekir.173 Çünkü Allah Teâlâ; “Allah’a itaat ederek ayakta durun” 174 buyuruyor. Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde; “Ayakta namaz kıl” buyurmuştur. Bu hadisi bir toplulukla Hakim, İmran (r.a)’den şu sözlerle rivayet etmiştir: “Bende basur hastalığı vardı. Hz. Peygamber’e namazı nasıl kılacağımı sordum? “Ayakta kıl, eğer gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl” buyurdu. Nesâî şunu ilave etmiştir: “Eğer gücün yetmezse sırt üstü kıl. Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.” 175

Bu duruma göre, hasta ayakta namaz kılmaya güç yetiremez veya ayağa kalkınca hastalığının artmasından veya uzamasından yahut da şiddetli ağrı duymasından korkarsa, namazı oturduğu yerde kılar, gücü yeterse rukû ve secdeye varır. Çünkü zorluk kolaylığı celbeder, zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.

Bir hasta, bir yere dayanarak ayakta namaz kılabildiği sürece, farz namazları oturduğu halde kılamaz.

Yine bir süre ayakta kılmaya gücü yeten kimse o kadar ayakta durur, sonra oturarak namazını bitirir. Hatta yalnız iftitah tekbirini ayakta alabilen kimse, bu

tekbiri ayakta alır, sonra oturup namazını kılar başka türlü yapamaz.

Rahatsızlığı sebebiyle secdeye tam olarak eğilemeyen kimsenin secde yerini sandalye veya yastık gibi bir şeyle yükseltmesi gerekmez. Rukû ve secdeleri gücünün yettiği kadar eğilerek ima ile yapar.

Câbir (r.a)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz.Peygamber (s.a.s) bir hastayı ziyaret ettiği zaman, onun yastık üzerine koyduğu bir tahtaya secde ettiğini gördü. Allah elçisi bunları alıp attı ve şöyle buyurdu: "Eğer gücün yeterse yer üzerinde namaz kıl. Buna gücün yetmezse, ima ile namaz kıl. Secdeni ise rukûundan daha alçak yap." 176

Eğer namaz kılan kişi, oturmaya gücü yetmezse, sırt üstü yatarak namaz kılar. Ayaklarını kıbleye karşı uzatır, rukû ve secdesini imâ ile yapar. İmâ; namazda başı önüne doğru eğmek suretiyle yapılan işarettir.

Yan üzerine yatmakta olan bir hastanın yüzü kıbleye yönelik olduğu halde ima ile namaz kılması caizdir. Ancak sırt üstü yatarak ima ile namaz kılmak, yanı üzerine yatıp kılmaktan daha iyidir. Çünkü sırt üstü yatmada yüzün kıbleye daha fazla yönelme imkânı vardır.

Bir kimsenin, eğer başı ile ima yapmaya gücü yetmezse, namazı tehir edip, gözleri, kalbi veya kaşları ile ima yapması gerekmez. Çünkü, namazın bir rüknü, ancak başın hareketiyle yerine getirilebilir. Diğerleriyle bu mümkün olmaz. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Ebû Yusuf'a göre, bu durumda kalbi ile imada bulunamazsa da, gözleri ve kaşları ile imada bulunur. İmam Züfer ile İmam Şâfiî'ye göre, kalbi ile de imada bulunur.

Başka bir rivayete göre böyle bir hastanın aczi bir gün ve bir geceden fazla devam ederse, bu süreye ait namazları aklı başında olsa bile düşer. Bunları kaza etmesi gerekmez. Çünkü namaz kılmaya gücü yetmemiş olur.

Bir gün ve bir geceden daha az süre baygın kalan kimse bu süreye ait namazları kaza eder. Baygınlık bir gün ve bir geceden uzun sürerse namazları düşer. Bu azlık çokluk, Ebû Hanîfe'ye göre saat itibariyle, İmam Muhammed'e göre ise, geçen namazların vakitleri itibariyledir. Bu yüzden İmam Muhammed'e göre, geçen namazlar beşten fazla ise düşer. Az ise düşmez. Bu görüş daha uygun görülmektedir.

Namaz kılarken rahatsızlanan kimse, namazın geri kalan bölümünü gücünün yettiği şekilde tamamlar. Bir hastalık sebebiyle oturarak namaz kılan kimse rukû ve secde ettikten sonra iyileşirse namazına ayakta devam eder.

Hasta olan kimse ima ile namaz kılarken namaz sırasında rukû ve secdeye gücü yeterse, namazını yeniden kılması gerekir. Çünkü rukû etmeye gücü yetenin ima ile namaz kılana uyması caiz değildir. Bu mesele ona kıyas edilmiştir.

Bir özür bulunmadıkça farz namazlar hayvan üzerinde kılınamaz. Vitir namazı, cenaze namazı, tilâvet secdesi ve kaza namazı da ayni hükümdedir. Ebû Hanife'den bir rivayete göre, sabah namazının sünneti de bir özür bulunmadıkça hayvan üzerinde kılınamaz.

Hareket halindeki nakil araçları, yürümekte olan bir hayvan hükmündedir. Bu yüzden bir zarûret bulunmadıkça üzerinde farz veya vacip namazlar kılınamaz. Yerinde duran bir araç ise, yer üzerindeki bir karyola ve divan gibidir. Bunların üzerinde namaz kılınabilir.

Hareket halindeki bir gemi içinde, bir özür bulunmasa da, bütün namazlar oturularak kılınabilir. Fakat ayakta kılınması daha faziletlidir. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. O'na göre, gemide çoğunlukla baş dönmesi olur. Çoğunluk ise sürekli var hükmündedir.

Deniz kenarında veya ortasında duran bir gemi dalga yoksa, yer hükmünde olup, içinde ayakta namaz kılınır. Fakat dalga varsa, hayvan hükmünde olur. Bu yüzden mümkün olursa namazı dışta kılmak gerekir.

Uçmakta olan bir uçak da, yürümekte olan bir gemi niteliğindedir. Bunun da hareketi veya durması yolcunun elinde değildir.

Hayvan üzerinde namaz kılan kimse rukû ve secdeleri ima ile yapar. Secde için rukûdan daha fazla eğilir. Hayvan üzerinde bir şey üzerine, meselâ; hayvanın eyerine, başını koyarak secde etmek mekruhtur.

Sünnet ve müstehap namazlar, bir özür bulunmasa da oturularak kılınabilir. Çünkü nafile namazlar, kolaylık ve yumuşak muâmele esasına dayanır. Diğer yandan nâfileler çoktur. Eğer bunlarda "kıyam" zorunluluğu olursa, insanlara zorluk verir ve insanlar nâfilelerden uzaklaşabilir. Ancak bununla birlikte, nâfile

namazları da ayakta kılmak daha faziletlidir, bu konuda görüş birliği vardır. Ebû Hanîfe'ye göre, bundan yalnız sabah namazının sünneti müstesnadır. Teravih namazını da bir özür bulunmadıkça, oturarak kılmak caiz ise de, kerâhet vardır.

Ayakta nafile namaz kılmakta olan kimse, yorulsa, bir yere dayanarak veya oturarak namaza devam edebilir. Böyle bir özür bulunmayınca bir yere dayanmak veya oturmak mekruhtur. Ancak, bir kimse oturarak kılmakta olduğu nâfile bir namazı, kalkıp ayakta tamamlayabilir. Bunda görüş birliği vardır.

Hanifelere göre, eller uzatıldığında dizlere ulaşmıyorsa, kişi kıyam halinde sayılır. Şâfiîlere göre, özür olmadıkça kıyamda omurga kemiğinin dik tutulması şarttır.177

3) Kıraat:

İmamın veya tek başına namaz kılanın, nâfile namazlar ile vitir namazının bütün rek'atlarında bir miktar Kur'an-ı Kerim okuması farzdır. Ancak dört veya üç rek'atlı farz namazlarda kıraatin ilk iki rek'atte bulunması vacip hükmündedir.

Namazda kıraatın farz olan miktarı, Ebû Hanîfe'ye göre, her rek'atta kısa da olsa bir ayettir. Böyle bir ayet okununca bu farz yerine getirilmiş olur. Fakat Ebû Yusuf'a, İmam Muhammed'e ve Ebû Hanîfe'den başka bir rivayete göre bu miktar kısa üç ayet veya böyle üç ayet miktarı uzun bir ayettir. İhtiyata uygun olan bu görüştür.

Bir harften veya bir kelimeden ibaret olan bir ayetin, meselâ; "Nûn" ve "Müdhâmmetân" âyetlerinin okunması, sağlam görüşe göre yeterli olmaz. Çünkü bu, bir kıraat sayılmaz.

Kıraatın farz oluşu şu delillere dayanır: Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Kur'an'dan kolayınıza gelen âyetleri okuyun." 178 Burada mutlak emir vücub ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Kıraatsız namaz yoktur."179

Yukarıdaki ayet namazda mutlak olarak Kur'an okumayı emretmektedir. Bu yüzden Kur'an adını taşıyan en az okuyuşla kıraat gerçekleşir. Bununla birlikte namaz dışında Kur'an okumak farz değildir. Çünkü âyetin gelişinden bu anlaşılmaktadır.

Namazda Fatiha'yı okumak vaciptir. Fatiha terkedilse, namaz tahrimen mekruh olmakla birlikte sahihtir. Hz. Peygamber'in; "Fatiha'yı okumayanın namazı kabul değildir" 180 hadisi Hanefî müctehidlerince "Fatihasız namazın fazileti yoktur" anlamına hamledilmiştir. Çünkü bu hadis; "Mescide komşu olan kimsenin, mescidde kılmadıkça namazı caiz olmaz" 181 hadisine benzemektedir. Gerçekte İslâm âlimleri, bu hadise dayanarak, mescide komşu olanların yalnız başına kılacakları namazın sahih olmadığını söylememişlerdir. Belki cemaat sevabından mahrum kalır ve namazın fazileti azalmış bulunur.

İmama uyan kimsenin Kur'an okuması gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, merhamet olunasınız" 182 Ahmed b. Hanbel bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Bu âyetin namazla ilgili olarak indiği konusunda görüş birliği vardır. Âyet namazda dinlemeyi ve susmayı emretmektedir. Dinlemek ise açıktan kıraat yapılan namazlara mahsustur. Susmak hem gizli, hem de açık okunan namazları içine alır. Bu yüzden, namaz kılanların açık okunan namazlarda da, gizli okunan namazlarda da susmaları vaciptir." 183

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kimse imamın arkasında namaz kılarsa, imamın okuyuşu onun da okuyuşudur." 184 Bu hadis, gizli okunan namazları da açık okunanları da kapsamına alır. Yine Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "İmam kendisine uyulması için nasbedilmiştir. İmam tekbir getirdiği zaman siz de getirin, Kur'an okuduğu zaman sizler susun." 185 Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur: "Hz. Peygamber öğle namazını kıldırdı. Bu sırada bir kimse, arkasında namaz kılarken; "Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ" suresini okuyordu. Namaz bitince Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: "Sizin hanginiz kıraatta bulundu, yahut okuyan hanginizdir? Bir adam, ben cevabını verdi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Sizden birinizin benim okuyuşuma karıştığını sandım" 186 Bu hadis, gizli okunan namazlarda cemaatin kıraatta bulunmasının caiz olmadığını gösterir. Durum böyle olunca, açıktan okunan namazlarda cemaatın kıraati öncelikle caiz olmaz.

Hanefîler dışındaki çoğunluk, namazda kıraattan maksadın Fatiha Suresi olduğunu söylemiştir. Dayandıkları delil:"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur", "Fatihatü'l-Kitab'ın okunmadığı bir namaz yeterli değildir."187 anlamındaki hadislerdir.

Bir âyetten başkasını okumaya gücü yetmeyen kimse, bu âyeti Ebû Hanife'ye

göre bir kere okur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise bir rek'atta üç kere tekrar eder. Ancak üç âyet okumaya gücü yeten kimse, bir âyeti üç kere tekrar edemez.

"Âyetü'l-kürsî" gibi uzun bir âyetin bir bölümünü bir rek'atta, diğer bölümünü öbür rek'atta okusa bu yeterli olur. Çünkü bunlar üç kısa âyete denk olmuş bulunur.188

4) Rukû:

Namazlarda rukû' da bir rükün olup farzdır. Kıraatten sonra eğilerek rukûa varılır. Rukûda baş ve sırt düz tutularak eller dizlere kadar varır. Bu yüzden ayakta namaz kılan kimsenin rukû' için yalnız başını eğmesi yeterli olmaz, arkasını da eğerek, baş ve sırt düz bir hat meydana getirmelidir. Bu tam bir rukûdur. Bununla birlikte namaz kılan rukûda tam bu durumda bulunmazsa bakılır, eğer kıyama daha yakın görülürse rukûu sahih olmaz, fakat rukû durumuna daha yakın görülürse sahih olur. Sırtı kambur olan kişi, eğer gücü yeterse, normal rukûya göre biraz fazla eğilir.189

Rukû'un farz oluşu âyet ve hadislerde sâbittir. Allah Teâlâ; "Ey iman edenler! Rukû edin"190 buyurur. Hz. Peygamber (s.a.s), namazını kötü kılan kişiye; "... sonra mutmain olacak şekilde rukûya var" 191 buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a.s)'in yaptığı rukû' şeklini Ebû Humeyd şöyle açıklar: "Hz. Peygamber'in rukû yaparken ellerini dizleri üzerine koyduğunu gördüm. Sonra sırtını düzgün tutardı." 192 Hz. Âişe (r. anhâ) rukûda başın eğilmesi şeklini şöyle nakleder: "Rasûlullah (s.a.) rukûya gittiği zaman başını yukarıya doğru kaldırmaz, aşağı doğru da eğmezdi. İkisi arasında bir vaziyette tutardı." 193 Başka bir hadis-i şerifte; "Hz. Peygamber rukûya gidince, sırtı üzerinde bir bardak su bulunacak olsa, hareket etmezdi."194 buyurulur.

Oturarak namaz kılan kimse, rukûda alnını dizlerine paralel olacak derecede eğmelidir.

İmama rukû halinde yetişen kimse, ayakta tekbir alıp, bundan sonra rukûya varır. Bu tekbiri rukûya yakın bir durumda alacak olsa, namazı bozulur ve imama uymuş sayılmaz. İmama rukûda iken yetişip uyan kimse, o rek'atı imam ile kılmış sayılır. Fakat imam rukûda iken tekbir alıp da, imam rukûdan kalktıktan

sonra rukûya giden kimse, o rek’ata yetişmiş sayılmaz, mesbûk (namaza sonradan yetişen kimse) hükmünde olur, o rek’atı namazın sonunda tek başına kılar.

İmama uyan kimse, imamdan önce rukûya gitse ve yine imamdan önce rukûdan başını kaldırırsa bu rukû yeterli olmaz. Eğer bu rukûu, imamın rukûu sırasında yeniden yapmazsa namazı bozulur.

İmama uyan kimse, ondan önce rukû ve secdeden başını kaldırsa, imama muhâlefetinin kalkması için hemen rukû ve secdeye varması gerekir.

İmama rukûda iken yetişen kimse, iki tekbire muhtaç değildir. Ayakta “Allahu Ekber” deyip namaza başlar ve hemen rukûya varır. Bu bir tekbirle hem iftitah, hem de rukû tekbirini almış olur.

5) Secde:

Secde namazda bir rükün olup, farzdır. Namaz kılan kimse rukûdan sonra secdeye varır. Secdede alın, yüz, iki ayak, iki el ve iki diz yere veya yere bitişik bir şey üzerine konulur. Böylece Allah Teâlâ’ya ta’zimde bulunulur. Secde her rek’atta birbiri ardınca iki kere yapılır.

Secdelerin farz olduğu konusunda görüş birliği vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Rukû ve secde yapın.” 195 Rasûlullah (s.a.s) de namazını kötü bir şekilde kılan kimseye şöyle emretmiştir: “Sonra mutmain olacak şekilde secde et. Sonra mutmain olacak şekilde secdeden kalkıp otur, sonra yine mutmain olacak şekilde secde yap.” 196

Tam ve mükemmel secde yedi aza üzerine yapılan secdedir. Yüz, iki el, iki diz ve iki ayak. Bunun dayandığı delil İbn Abbas (r. anhümâ)’dan rivayet edilen şu hadistir: “Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum. Bunlar da; alın, (eliyle burnuna işaret etti.), iki el, iki diz ve iki ayaktır.” 197 Başka bir rivayette burundan söz edilmemiş, yalnız alın zikredilmiştir.

Secde, yüzün bir bölümünün yere konulmasıyla yapılabildiği için, yere alın konulduğu halde, burun konulmasa secde yine caiz 0olur. Ancak bir özür bulunmayınca böyle bir secde mekruhtur. Diğer yandan yere burun konulduğu halde alın konulmasa, bu durum bir özre dayanıyorsa secde caiz olur. Aksi halde

Ebu Hanife'ye göre, kerahetle birlikte caiz olurken, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre böyle bir secde geçersizdir.

Bir özür bulunsa bile çene, yanak veya kulak ile secde yapılamaz. Çünkü bu uzuvlar secde mahalli değildir. Alın veya burunda secdeye engel bir özür bulunursa, ima ile secde yapılır.

Alın ve burnun ikisiyle birlikte secde etmek vâciptir. Secdede elleri, dizleri yere koymak farz değil, sünnettir. Çünkü bunu yapmaksızın da secde gerçekleşebilir. Ancak bu, Züfer ve İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre farzdır.

Secdede iki ayağı yere koymak farzdır. Bu yüzden iki ayağın veya bir ayağın parmakları yere konulmadıkça secde caiz olmaz. Tercih edilen görüş budur. Bir ayağın yalnız bir parmağını veya ayağın yalnız üstünü yere koymak yeterli olmaz. Eğer bir kimse iki ayağını da yere koymazsa secdesi geçerli olmaz.

Secde edilecek yer,ayakların konulduğu yerden, on iki parmaktan (yaklaşık 23 cm.) daha yüksek olursa, bu secde caiz olmaz, ancak yükseklik farkı bundan az olursa, secdeye zarar vermez.

Cemaatin çok sıkışık olması gibi sebeplerle yere secde edemeyen kimse; insan hayvan, eşya ve benzeri şeyler üzerine secde edebilir. Nitekim Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İzdiham çok olunca, sizden biri kardeşinin sırtı üstüne secde etsin." 198

Bir kimse elbisesinin temiz yer üzerine konulan fazlası üstüne secde edebilir. Ancak secdede yerin sertliğinin hissedilmesi gerekir. Bu yüzden yerin sertliğinin hissedilmesine engel olacak pamuk ve benzeri şeyler üzerine secde edilemez.

Atılmış yün, pamuk, saman, sünger ve kar gibi bir şey üzerine secde edildiği zaman, eğer bunlar yoğunluk meydana getirip, hacimleri anlaşılırsa secde caiz olur. Fakat bunların içinde yüz kaybolup hacimleri anlaşılmaz ve yüz aşağıya tam yerleşip sertlik hissedilmezse secde caiz olmaz.

Çuval içinde bulunan buğday, arpa, pirinç ve darı gibi hububat üzerine secde yapılabilir. Fakat çuval içinde bulunmayan buğday ve arpa üzerine secde edilebilirse de, darı ve burçak gibi kaygan hububat üzerine secde yapılamaz.

Küçük bir taş üzerine secde edilemez. Ancak alnın çoğu, bu taş ile birlikte yere

temas edecek olursa secde caiz olur.

Bir özür bulunmasa bile yere serilen temiz bir şey üzerine secde edilebilir. Hatta bu şeyin serildiği yer temiz olmasa bile üzerinde namaz kılınabilir. Yeter ki, o yerin pis kokusu veya rengi gibi bir eseri ortaya çıkmasın. Ancak böyle bir şeyin yere serilmesi sıcaktan veya soğuktan korunmak yahut elbiseyi tozdan topraktan korumak amacıyla olmalıdır. Yoksa oturma veya secde halinde yere temas edecek olan azaları mücerret olarak topraktan korumak için yere bir şey sermek kerahetten hâli değildir.

Mâlikîlere göre, yer ve yerin bitirdikleri dışında kalan şeyler üzerinde namaz kılmak mekruhtur. Yünden yapılmış halı, kilim veya keçe ile posteki yer cinsinden olmayan, hasır cinsi ise yer cinsinden olan sergilerdir.

Sıcak veya soğuktan korunmak gibi bir özür sebebiyle, temiz yere konulacak iki el üzerine secde edilebilir. Böyle bir durumda sarığın kıvrımı veya elbisenin fazlası üzerine de secde edilebilir. Enes (r.a) şöyle der: “Şiddetli sıcak günde Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte namaz kılıyorduk. Bizden yakıcı sıcak sebebiyle alnını yere koymak imkânını bulamayanlar, elbisesini yere serer ve onun üzerine secde ederdi.”199

Rukû ve secdede, rukû ve secde denilebilecek kadar bir süre durmak yeterlidir. Bunlarda üç kere tesbih okunacak kadar durmak farz değildir. Fakat rukû ve secdede sünnet miktarının en azı üçer kere tesbih okumaktır. Ortası beş, en mükemmel olanı da yedi kere tesbih okumaktır. Namazı tek başına kılan kimse, daha çok tesbihte bulunabilir. Fakat imam olan kimse, cemaatin rızası bulunmadıkça, üçten fazla tesbih okumamalıdır. Çünkü cemaatı usandırmak ve namazdan kaçırmak uygun değildir.

Rukûda okunacak tesbih; “Sübhâne rabbiye’l-azîm (Pek büyük olan Rabbim, her türlü eksikliklerden münezzehtir.)” ve secdelerdeki tesbih de;

“Sübhâne rabbiye’l-a’lâ (En yüce olan Rabbim, bütün eksikliklerden münezzehtir.)”

Her rek’atta iki secde yapılır. Bunlardan birisi bilerek terkedilse namaz bozulur, sehven terkedilse, selâmdan sonra bile hatırlansa, namaza aykırı bir şey yapılmamışsa secdeye varılır, daha sonra son oturuş iade edilerek sehiv secdeleri

yapılır. Çünkü farz olan secde, normal yerinden geri bırakılmıştır. (Sehiv secdesi konusuna bak.)

Secde, namazın en önemli bir rüknüdür. Allah Teâlâ'ya gösterilen saygı, tevazu ve yüceltmenin en mükemmel ifadesidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Kulun, Rabbine en yakın olduğu hal, secdeye varmış olduğu haldir. Artık secdede duayı çokca yapınız." 200

6) Son Oturuş:

Namazların sonunda teşehhüt miktarı oturmak da namazın bir farzı, bir rüknüdür. Buna "Ka'de-i ahîre (son oturuş)" denir. İki rek'atlı namazlarda ikinci rek'attan, dört rek'atlı namazlarda ise dördüncü rek'attan sonraki oturuşlar "son oturuş"tur.

Teşehhüt miktarından maksat ise "Tahiyyat"ı okuyacak kadar bir süredir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise, son oturuşta teşehhüt ile birlikte Hz. Peygamber'e salavât getirmek, yani; "Allahümme salli alâ Muhammed" diyecek kadar oturarak teşehhütte bulunmak bir rükündür.

Hz. Peygamber'den nakledilen "Tahıyyât" duâsı şudur:

Anlamı: "Bütün duâlar, senâlar, bedenî ve mâlî ibadetler Allah Teâlâ'ya mahsustur. Ey Peygamber! Sana selâm olsun, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun. (Ey Rabbimiz)! Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına olsun. Şunu bilir ve herkese açıklarım ki, Allah'tan başka hiç bir gerçek mabud yoktur ve yine bilir ve açıklarım ki, Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve peygamberidir." 201

Son oturuşta teşehhüt miktarı oturmanın farz oluşu şu hadise dayanır: "Hz. Peygamber, İbn Mes'ud (r.a)'a teşehhüdü öğrettiği zaman şöyle buyurmuştur: Bunu söylediğin veya yaptığın zaman namazın tamam olmuştur."202 Yani teşehhüdü okuduğun veya oturma işini yaptığın zaman namazın tamamdır. Burada, Rasûlullah (s.a.s), namazın tamamlanmasını bir fiile bağlamıştır. Bu fiil de oturma işidir. Hz. Peygamber, tahıyyâtı ancak oturduğu zaman okumuştur. Bu yüzden namazın gerçekten tamam olması oturmaya bağlıdır.

Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre, iki, üç veya dört rek'atlı bir namazın sonunda oturmaksızın ayağa kalkılarak bir rek'at daha kılınıp secde yapılınca bu

namazlar nâfileye dönüşmüş olur. Bu durumda, birer rek’at daha ilâve ederek fazlalığı çift rek’at haline getirip, sonunda selâm verilir. Sağlam görüşe göre, bu durumda sehiv secdesi gerekmez.

İmam Muhammed’e göre ise, namazda son oturuş terk edilerek, bir rek’at daha secdeleriyle ilâve edilince, bu namaz, namaz olmaktan çıkar, nâfileye de dönüşmez.

Bir kimse, namazın sonunda teşehhüt miktarı oturduktan sonra, namazdaki tilâvet secdesini hatırlayarak secdeye varsa, namazı bozulur. Çünkü bu durumda, son oturuş bulunmamış sayılır. Ancak bu tilâvet secdesinden sonra, yeniden teşehhüt miktarı otururbut, namazı sıhhat kazanır.

Son oturuşu tam olarak uyku halinde geçiren kimse, uyandıktan sonra, yeniden teşehhüt miktarı oturmazsa namazı bozulur. Çünkü namazda uyku içinde geçen bir fiil, irade dışı meydana geldiği için geçerli değildir. Nitekim namazda uyku içinde geçen kıyam, kıraat ve rukû gibi fiiller de geçerli olmaz.203

7) Ta’dîl-i Erkân’a Riayet Etmek:

İmam Ebû Yusuf ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ta’dîli erkân namazda bir rükün veya rüknün şartıdır. Ta’dili erkân; itmi’nan halinde bulunmak, hareketten sonra durmak yahut kalkması eğilmesinden ayrılacak şekilde iki hareket arasında sükûnet bulmaktır. Namazda ta’dili erkân rukûda, rukûdan doğrulmada, secdede, iki secde arasındaki oturuşta söz konusu olur. Meselâ; rukûdan kıyama doğrulurken vücut dimdik bir hale gelmeli, sükûnet bulmalı, en az bir kere; “Sübhânallahilazîm (Yüce olan Allah’ı her türlü eksiklikten tenzih ederim)” diyecek kadar ayakta durup daha sonra secdeye varmalıdır. İki secde arasında da bu şekilde bir tesbih miktarı durmalıdır.

Hz. Peygamber, namazını kötü bir şekilde kılmakta olan bedevîye şöyle buyurmuştur: “Namaza kalktığın zaman tekbir getir, sonra kolayına gelen Kur’an ayetlerinden bir kısmını oku. Sonra mutmain olacak şekilde rukû yap, sonra mutmain olacak şekilde secde yap. Sonra bunu bütün namazın süresince böyle yap.” 204

Ta’dil-i erkân Ebû Hanife ile İmam Muhammed’e göre vaciptir. Birinci görüş olan çoğunluğun görüşüne göre, ta’dili erkâna riayet edilmeksizin kılınan bir

namazı yeniden kılmak (iade etmek) gerekir. İkinci görüşe göre ise, bu durumda yalnız sehiv secdesi yapmak yeterlidir. Fakat böyle bir namazı yeniden kılmak daha uygundur. Böylece ihtilaftan kurtulunmuş olur.

Namazdan manevî feyiz ve zevk alan kimseler acele etmez ve namazı sükûnet içinde kılarlar. Acele etmeyi ta'zime ve edebe aykırı görürler.

Günlük hayatta en yararlı, en değerli saatlar ibadet ile geçen vakitlerdir. Boş yere ve süflî zevkler uğruna saatlerini, günlerini geçiren kimselerin namaz gibi ulvî ve müminin miracı olan bir ibadetten bir an önce çıkıp kurtulmaya çalışması yersiz bir aceleciliktir.

8) Namazdan Kendi Fiili İle Çıkmak:

Namaz kılan kimsenin, namazdan kendi isteğine bağlı bir fiil ile çıkması Ebû Hanîfe'ye göre bir rükün ve dolayısıyla bir farzdır. Namazın sonunda selâm vermek farz değil vaciptir. Bu yüzden, bir kimse teşehhüt miktarı oturduktan sonra bir tarafa selâm vermek, konuşmak bir iş yapmak veya abdesti bozulmak gibi fillerle namazdan çıksa bu yeterlidir. Namaz, birinci selâmda "aleyküm" kelimesinden önce "selâm" sözünü söylemekle son bulur.

Hz. Peygamber (s.as), namazlarını selâm vererek bitirmekle birlikte, selâmın farz olmadığını göstermek için arada başka türlü amelleri de olmuştur. Abdullah b. Amr b. Âs'ın naklettiği bir hadiste Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "İmam namazını bitirip oturunca, konuşmadan önce abdesti bozulursa namazı tamam olur. Bunun gibi imamın arkasında bulunup da namazını bitirmiş olanların da namazı tamam olur." 205 İbn Abbas (r. anhümâ)'nın naklettiği şu hadis de bu anlamı desteklemektedir: "Rasûlullah (s.as) teşehhüt miktarı oturduğu zaman, yüzünü bize doğru döndürür ve şöyle buyururdu: Bir kimsenin teşehhüt miktarı oturduktan sonra abdesti bozulsa, onun namazı tamam olmuştur." 206

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, teşehhüt miktarı oturduktan sonra namazı sona erdirecek fiilin kendi isteği ile olması da şart değildir. Bu yüzden, teşehhütten sonra abdestin irade dışı bozulması halinde bu iki müctehide göre yine namaz tamam olmuş sayılırken Ebû Hanîfe'ye göre tamam olmuş olmaz. Hemen abdest alıp, kendi ihtiyarı ile namazdan çıkması gerekir. Aksi halde namazı bâtıl olur.

Yine son oturuşta, teşehhüt miktarı oturduktan sonra, henüz kendi ihtiyarı ile namazdan çıkmadan, namaz vakti çıksa veya başka bir namaz vakti girse, namazı iki imama göre tamamdır, Ebû Hanîfe'ye göre ise fâsit olmuş bulunur. Çünkü bu namaza kendi ihtiyarı ile son vermiş değildir.

Şâfiî ve Mâlikîler'e göre oturma halinde iken namazdan çıkmak için birinci selâmı vermek farzdır. Bu, birinci selâmla namaz son bulmuş olur. Hanbelîler ise, iki tarafa birden selâm vermeyi farz kabul ederler. Onlar bu konuda bazı hadislere dayanırlar: Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Namazın anahtarı temizlenmek, başlaması tekbir, sona ermesi selâm vermektir." 207 Hz. Peygamber; Namazlarında selâm verir ve bunu sürekli olarak yapardı.208 Diğer yandan Allah'ın Rasûlü; "Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, siz de o şekilde namaz kılınız" 209 buyurmuştur.

Hanefiler ise, Rasûlullah (s.a.s)'in namazını bazan teşehhüt miktarı oturduktan sonra selâm vermeksizin cemaate doğru dönüp konuşmak gibi başka bir fiil ile sona erdirdiğini bildiren rivayetleri dikkate alarak, namazda selâmı farz derecesinde görmemişlerdir.210

D - Namazın Vacipleri:

Sübûtu ayet, mütevatir veya meşhur hadis gibi kesin delile dayanan, fakat delâleti zannî olan hükme "vacip" denir. Vacibin hükmü, terkedilmesinden ötürü azaba müstehak olmaktır. Vacibin terki sebebiyle namaz bozulmaz. Bu eksikliğin giderilmesi için namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Ancak bir vacibi kasden terketmek ise, namazın yeniden kılınmasını gerektirir. Nitekim tahrimen mekruh bir işi işlemek suretiyle kılınan namazın da yeniden kılınması vacip görülmüştür.

Namazın vacipleri şunlardır:

1) Namaza başlarken yalnız "Allah" ismi gibi sırf ta'zim ifade eden bir lafızla yetinmeyip, tekbir anlamı taşıyan bir ifadenin ilâve edilmesi vaciptir. Meselâ; "Allahü Ekber" denilmesi vaciptir.

2) Namazlarda "Fâtiha" Sûresini okumak vaciptir. Hz. Peygamber (s.a.s); "Fâtiha'yı okumayan kimsenin namazı yoktur" 211 buyurmuştur. Hanefiler bu

hadisi “Namazı tam olmaz, sevabı, fazileti eksik olur” şeklinde anlamışlardır. Çünkü bu hadis haber-i vahid (tek ravi yoluyla nakledilen) bir hadis olup, Allah Teâlâ’nın; “Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun” 212 ayetini neshedecek güçte değildir.

Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre, namazın her rek’atında Fâtiha’yı okumak farzdır.

3) Namazlarda farz olan kıraatin ilk iki rekâta tahsis edilmesi vaciptir.

4) İlk iki rekâttan herbirinde Fâtiha’yı bir kere okuyup, tekrar etmemek vaciptir.

5) Fâtiha’yı, okunacak diğer sure veya ayetlerden önce okumak. Çünkü Hz. Peygamber bu şekilde okumuştur. Bir kimse yanılarak Fatiha’dan önce, başka sure veya ayetleri okur ve sonra bunu hatırlarsa, kıraatı keserek önce Fatiha’yı ondan sonra da diğer sure veya ayetleri okur. Namazın sonunda da sehiv secdesi yapar. Çünkü Fatiha kendi yerinden geri bırakılmış olur.

Bir kimse rukûya varmadan önce Fatiha’yı okumadığını hatırlarsa, Fatiha’yı okuyup, sonra sure okur ve bu geciktirmeden ötürü de, namazın sonunda sehiv secdesi yapar.

6) Farz namazların ilk iki rek’atında Fatiha’dan sonra, başka bir sure veya bir sure yerine geçecek miktarda ayet-i kerime ilave etmek vaciptir. Ebu Said el-Hudri (r.a.)’den nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Biz namazda Fatiha ile birlikte kolayımıza gelen ayetleri okumakla emrolunduk.”213

Fatiha ile sureyi veya bir sureye denk ayeti vitir namazı ile nafile namazların bütün rekatlarında okumak vaciptir. Çünkü nafile namazların her iki rekatı tek başına bir namaz sayılır. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Fatiha’sız ve suresiz kılınacak hiç bir farz veya nafile namaz yeterli değildir.” 214

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre ise Fatiha’ya başka bir sure veya ayetin ilavesi sünnettir. Dayandıkları delil Ebu Hureyre (r.a)’den nakledilen şu hadistir: “Fatiha’dan fazla bir şey okumayanın namazı yeterlidir. Eğer fazla bir şey okursa bu daha hayırlıdır.” 215

7) Tek başına namaz kılan kimse, sabah, akşam ve yatsı namazlarında açıktan okumakla gizli okumak arasında serbesttir. Dilerse açıktan, dilerse gizli

okuyabilir. Fakat öğle, ikindi ve gündüzün kılacağı nafile namazlarda gizli okuması vaciptir.

Geceleyin nafile namaz kılan kimse de açıktan okumakla gizli okumak arasında muhayyerdir. Ancak uyku uyuyanları uyandırmamak için, sesini en az perdede tutmakla yetinir. Hz.Peygamber (s.a.s) gece kıldığı teheccüd namazlarında açıktan okur, uykudaki insanları uyandırmaz, uyanık olanlara da O'nun kıraatı sükûnet verirdi. Hz.Âişe (r. anhâ)'ye Rasûlullah (s.a.s)'ın gece kıldığı namazlardaki kıraatının nasıl olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Bazen gizli, bazen de açıktan okuyarak bunların hepsini yapardı." 216

8) Cemaatla kılınan namazlardan sabah, cuma, bayram, teravih ve vitir namazlarının her rekatında; akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekatlarında açık olarak; öğle ve ikindi namazlarının bütün rekatlariyle akşam namazının üçüncü ve yatsı namazının da son iki rekatlarında gizli olarak kıraatta bulunmak vaciptir.

9) Vitir namazında kunut duası okumak ve kunut tekbiri almak Ebu Hanife'ye göre vaciptir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bunlar sünnettir. (Kunut duası için bk. "Vitir Namazı")

10) Kazaya kalan bir namaz, gündüzün cemaatle kılınacak olsa, eğer sabah namazı gibi açıktan okunması gereken bir namaz ise yine açıktan okunur. Öğle namazı gibi gizli okunacak bir namaz ise gizli okunur. Namazı tek başına kaza eden ise, muhayyerdir. Açık okunacak bir namazda açık olarak kıraatta bulunabilir. Bir rivayete göre ise, muhayyer olmayıp, gündüz kaza edeceği herhangi bir namazda gizli okuması vaciptir.

11) İki bayram namazının üçer tane ilâve tekbirleri vaciptir. Bu namazlarda, birinci rekatların rukû ve secde tekbirleri sünnettir. İkinci rekatların rukû tekbirleri ise, vacip olan ilave tekbirlere bitişik olduğu için vacip sayılır.

12) Secdede alın ile birlikte burnu da yere koymak vaciptir.

13) Üç veya dört rekatlı namazlarda birinci oturuş vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) buna devam etmiş, yanlışlıkla ayağa kalktığında da sehiv secdesi yapmıştır.217

14) Namazların her oturuşunda teşehhütte bulunmak, yani tahiyyatı okumak

vaciptir. Hz. Peygamber; “Her iki rekatta oturduğunuz zaman; “Ettehıyyatü lillahi... deyin” 218 buyurmuştur.

15) İlk oturuşta tahıyyatı okuduktan sonra hiç ara vermeden üçüncü rekata kalkmak vacip olup, bir rükün eda edecek kadar ara vermek, sehiv secdesini gerektirir. Çünkü teşehhüdü uzatmakla farz tehir edilmiş olur. Bir rükün miktarı ise sadece; “Allahümme salli alâ Muhammed” diyecek kadar zamandır.

16) Namazın farzlarında tertibe riayet etmek vaciptir. Sırayı gözetmek kıraat ile rukû arasında ve her rekatta tekrarlanan hareketlerde söz konusu olur. Meselâ; bir kimse, birinci rekatın bir secdesini terketse, son oturuştan veya selam verdikten sonra konuşmaksızın bu secdeyi kaza eder. Sonra teşehhüt ile oturuşu iade eder ve birinci selâmdan sonra sehiv secdesi yapar, sonra da teşehhüde oturur.

17) Vaciplerden herbirini yerinde yapıp geri bırakmamak vaciptir. Kıraattan sonra bir süre, dalgınlıkla düşünceye dalıp, daha sonra rukûya varılması gibi.

18) Namaz içinde okunan secde ayetinden dolayı tilâvet secdesinde bulunmak vaciptir.

19) Namazda, yanılarak terkedilen vaciplerden dolayı sehiv secdesi yapmak vaciptir.

20) Ebu Hanife ile İmam Muhammed’e göre, rükünlerde itmi’nan halinde bulunmak vaciptir. Rukû, secde, rukûdan doğrulma veya iki secde arasında azalar sükûnet bulmalı, kaslar gevşeyip vücut rahatlamalıdır. Bunun dayanağı, namazını kötü bir şekilde kılan kimse ile ilgili hadistir. Hz. Peygamber bu hadiste; “... Sonra mutmain olacak şekilde rukûya var, sonra normal bir şekilde ayağa kalk, sonra mutmain olacak şekilde secdeye var, sonra bütün namazın süresince bunların hepsini yap” 219 buyurmuştur.

21) Namazların sonunda selâm vermek. Önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek “es-Selâm (size selâm olsun)” demek vaciptir. “Aleyküm ve rahmetullah (selâm ve Allah’ın rahmeti sizin üzerinize olsun)” sözünü söylemek ise sünnettir.

İbn Mes’ud (r.a)’un naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: “Hz. Peygamber

sağına ve soluna selâm vererek; “es–Selâmu aleyküm ve rahmetullah, es-Selâmu aleyküm ve rahmetullah” der ve sağa sola dönerken yanağının beyazlığı görünürdü.”220

Fakihlerin çoğunluğuna göre, sağ tarafa “es-Selâmu” demekle namaz sona ermiş olur. Bir görüşe göre, sol tarafa selâm verilmesi sünnettir. Bu yüzden ilk selâmı vermiş olan imama, artık bundan sonra başkasının uyması da sahih olmaz.

E - Namazın Sünnetleri:

Namazın sünnetleri; yapana sevap kazandıran, terkedene ceza gerekmeyen, ancak azarlama ve kınama bulunan bir takım sözler ve fiillerdir. Bunlar terkedildiği zaman sehiv secdesi gerekmediği gibi, kasden terkedilmeleri halinde bile namaz bozulmaz. Ancak kasden terkle kötü bir amel işlenmiş olur. Bu sünnetlerin küçümsenmesi, anlamsız ve abes sayılması ise kişiyi küfre düşürür. Çünkü sünnet, şer’î delil ve hükümlerden ikincisini teşkil eder.

Sünnet, Rasûlullah (s.a.s)’in bir özür bulunmadıkça devamlı olarak yaptığı söz ve fiillerdir. Sübhanekeyi okumak, eûzü-besmele çekmek, rukû ve secde tekbirlerini almak gibi. Namazın bir takım sünnet ve âdâbı vardır. Namazda edeb müstehap anlamında olup, Rasûlullah (s.a.s)’ın, devamlı yapmayarak, bir veya iki kere işlediği söz ve fiillerdir. Rukû ve secdede üçten fazla tesbih getirmek, normal kıraatın üzerine ilave yapmak gibi. Temelde sünnetler namazların vaciplerini, müstehaplar ise sünnetleri tamamlayan söz ve fillerdir.

Namazın sünnetleri şunlardır:

1) Beş vakit namaz ile cuma namazı için ezan ve kamet okumak sünnettir.

Cemaatle kılınacak farz namazlar için ezan ve kamet sünnet olduğu gibi, yine cemaatle kılınacak olan kaza namazları için de sünnettir.

Birden çok namazlar cemaatle kaza edileceği vakit, bunlardan yalnız ilk kılınacak namaz için ezan okunur, sonra gerek bu namaz için ve gerek bunun arkasından kılınacak diğer kaza namazları için birer kamet ile yetinilir.

Kendi evinde tek başına namaz kılacak erkekler için ezan ile kamet müstehaptır.

Gerek yolcu için ve gerekse cemaatle namaz kılacak olanlar için ezan ve kameti terketmek ise mekruhtur.

Cuma günü şehirde bulundukları halde bir özür nedeniyle cuma namazını kılamayanlara, öğle namazını kılarken ezan ve kamet gerekmez. Kadınlar için de ezan ve kamet sünnet değildir.221

2) İftitah tekbiri için elleri yukarıya kaldırmak sünnettir. Erkekler ellerini baş parmakları kulaklarının yumuşaklarına değecek kadar, kadınlar ise, parmaklarının uçları omuzlarının hizasına kavuşacak şekilde memelerinin önüne kaldırıp, o durumda iken "Allahu Ekber" derler. Kadınların ellerini omuz hizasına kadar kaldırması, tessettüre daha uygun düşmesi yüzündendir. Ellerin içleri kıbleye veya birbirine dönük bulunabilir. Parmakları kendi haline bırakıp ne bitiştirmek ve ne de ayırmak gerekir.

Hanefiler bu konuda aşağıdaki hadislere dayanırlar: Vâil b. Hucr (r.a.) Rasûlullah (s.a.s)'ın namaza başlarken iki elini kaldırıp tekbir alırken ve ellerini kulaklarının yumuşağına temas edecek şekilde tutarken gördüğünü nakletmiştir.222 Berâ' b. Âzib (r.a) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.as) namaz kıldığı zaman ellerini baş parmakları kulakları hizasında olacak şekilde kaldırıyordu."223 Enes (r.a) de şöyle demiştir.: "Rasulullah (s.a.s)'ı şu şekilde gördüm: Tekbir aldı ve baş parmaklarını kulaklarının hizasına kaldırdı."224

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise erkekler ellerini yalnız omuzlarının hizasına kadar kaldırırlar. Dayandıkları delil İbn Ömer (r. anhümâ)'nın naklettiği şu hadistir: "Rasûlullah (s.a.s) namaza başlarken, iki elini omuz hizasına kadar kaldırırdı."225 Hanbelîler bu farklı hadisleri dikkate alarak, isteyenin ellerini omuz hizasına, isteyenin de kulak hizasına kaldırabileceğini söylemişlerdir.226

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, elleri rukûya eğilirken ve rukûdan doğrulurken de kaldırmak sünnettir. Delil, İbn Ömer (r.a)'den nakledilen şu hadistir: "Nebi (s.a) namaza kalktığı zaman, iki elini omuz hizasına kadar kaldırır, sonra tekbir alırdı. Rukû yapmak isteyince yine ellerini bunun gibi kaldırırdı. Rukûdan başını kaldırınca da ellerini yine bu şekilde kaldırır ve şöyle derdi:

"Semiallahu limen hamideh. Rabbena ve leke'l-hamd (Allah kendisine hamd edenin (övenin) hamdini işitir. Ey Rabbimiz, hamd yalnız sana aittir.)"227

3) İmama uyan kişinin iftitah tekbirinin imamın iftitah tekbirine yakın olması sünnettir. Ancak imama uyanın tekbirinin, imamınkinden sonra olması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber; “İmam tekbir alınca sen de tekbir al”228 buyurmuştur.

4) Sağ eli sol el üzerine koymak. Namaz kılan kişinin tekbirden sonra sağ elini göbeğinin altında olmak üzere sol eli ve bileği üzerine koyması sünnettir. Hz. Ali’den rivayete göre şöyle demiştir: “Sağ elin sol el üzerine göbeğin altına konması sünnettendir.” 229

Kabisa b. Hulb (r.a)’ın babasından rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s) bize imam olur ve namazda sol elini sağ eliyle tutardı.”230 Sehl b. Sa’d (r.a) şöyle rivayet etmiştir: “İnsanlar sağ ellerini namaz kılarken sol elleri üzerine koymakla emrolunurlardı.”231

Elin konulma şekli şöyledir: Sağ elin iç kısmı, sol elin üst kısmı üzerine konur. Böylece baş parmak ile küçük parmak bilek üzerinde halka yapılır. Kadınlar ise iki elini göğsü üzerine halka yapmaksızın koyarlar. Çünkü bu durum kadınların tesettürleri ile uyum sağlar.

Şâfiîlere göre, iki elin kadınlarda göğüs üzerine, erkeklerde ise göbeğin üstüne konulması müstehaptır. Çünkü insanın kalbi soldadır, böylece eller en şerefli bir organ üzerine konulmuş olur.

Mâlikîlere göre, namazda iki elin vakarlı bir şekilde yanlara salıverilmesi menduptur. Ancak nafile namazlarda ellerin göğüs üzerinde bağlanıp tutulması caizdir. Fakat farz namazlarda el bağlamak mekruhtur. Çünkü bu durum bir yere dayanmak gibidir. Ancak el bağlama sünnet olduğu için yapılırsa mekruh olmaz.232

5) Sübhâneke okumak sünnettir. İftitah tekbirinden sonra gizlice “senâ” duasını okumak sünnettir. Bu dua şöyledir:

Ey Allah’ım, seni tesbih ve tenzih eder, sana hamdü senâda bulunurum. Senin mukaddes ismin mübarektir ve senin azamet ve celâlin pek yüksektir. Senden başka hiçbir ilâh yoktur.”

Hz. Âişe’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s) namaza başladığı zaman; “Sübhânekellahümme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve teâlâ

ceddüke velâ ilâhe gayruke” derdi.233

Fatiha’dan önce yine gizli olarak “eûzü-besmele” okunması ve diğer rekatlarda Fatiha’dan önce besmele okunması sünnettir. Eûzü-besmele şudur: (İlahi rahmetten kovulmuş olan şeytandan Allah’a sığınırım)- (çok esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adı ile başlarım)”. Eûzü çekmenin delili şu ayettir: “Kur’an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah’a sığın” 234

Bu konuda imam ile, namazı tek başına kılan kişi arasında fark yoktur. Ancak imama uyan kimse Fatiha’yı okuyamayacağı için eûzü-besmele de okumaz.

Her rekatta Fatiha’dan önce besmele okumak sağlam görülen başka bir görüşe göre ise vaciptir. Fatiha’dan sonra okunacak surelerin baş taraflarında besmele okunmaz. Yalnız İmam Muhammed’e göre, gizli kılınacak namazlarda bu surelerin başında da besmele okunur.

6) Fatiha’dan sonra gizlice “âmîn (dualarımızı kabul buyur)” denilmesi sünnettir. Ebu Hureyre’den rivayete göre, Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “İmam âmin dediği zaman, siz de âmin deyin. Çünkü kimin âmin demesi, meleklerin âmin demesine denk gelirse onun geçmiş günahları bağışlanır.”235

İbn Mes’ud (r. anhümâ)’dan şöyle dediği nakledilmiştir: “Dört şey vardır ki, imam onları gizli yapar: Eûzü çekmek, besmele çekmek, âmin demek, tahmîd’de bulunmak.” Yani demek.”236

7) İmam olan kimsenin tekbirleri ve rukûdan kalkarken, “Semiallahü limen hamideh (Allah, kendisini öven kimsenin övgüsünü işitir)” cümlesini ve namazın sonunda iki tarafa vereceği selâmı ihtiyaç miktarı açıktan yapması sünnet olduğu gibi, imama uyanların da, rukûdan kalkarken gizlice; “Allahümme Rabbenâ ve leke’l-hamd (Ey Rabbimiz olan Allahım! Hamd, övgü yalnız sanadır)” demesi, tekbirler ile selâmı gizlice yapması sünnettir.

Tek başına namaz kılan kimse, rukûdan kalkarken hem “Semiallahü limen hamideh”, hem de “Allahümme Rabbenâ ve leke’l-hamd” der.

Açıktan okumanın en azı; yakınında olmayanlara, meselâ; ilk saftakilere işittirecek kadar sesli okumaktır. Bir iki kişinin işitmesi yeterli olmaz. Gizli okumakta ise en az sınır; kendisinin veya yakınında bulunan bir veya iki kişinin

işitmesidir.

8) Rukû ve secdeye eğilip kalkarken alınan tekbirler sünnettir. Kıyamdan rukûya ve secdelere gidilirken veya secdeden kalkıp yine secdeye giderken “Allahü ekber” denilmesi sünnettir. Abdullah b. Mes’ud (r.a)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s)’ın her kalkış ve eğilişlerinde, kıyam ve oturuşlarında tekbir getirdiğini gördüm.”237 Ancak rukûdan kalkarken tekbir yerine “Semiallahü limen hamideh” denilir.

9) Rukûdan doğrulurken; “Semiallahü limen hamideh”, arkasından da; “Rabbenâ leke’l-hamd” denilmesi sünnettir. Bunlardan birincisine “tesmi’”, ikincisine “tahmid” denir. İmam tesmi’i sesli, tahmîdi ise gizli olarak söyler. İmama uyan kimse sadece gizli olarak “Rabbenâ leke’l-hamd” demekle yetinir. Tek başına namaz kılan her ikisini de gizli söyler.

Enes (r.a)’den Rasûlullah (s.a.s)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “İmam, ‘Semiallahü limen hamideh’ deyince sizler de; ‘Rabbenâ ve leke’l-hamd’ deyiniz.”238

10) Kıyamda bir özür bulunmadığı takdirde iki ayağın arasını dört parmak kadar açık bulundurmak sünnettir. Çünkü bu durum huşûa daha yakındır. Şâfiîlere göre, iki ayak arası bir karış kadar açılır.

11) Rukû halinde erkeklerin elleriyle, parmak araları açık olarak dizlerini tutmaları sünnettir. Kadınlar bu durumda, ellerini dizleri üzerine koymakla yetinirler. Yine rukûda erkeklerin bacaklarını dik tutmaları, başın sırt hizasından yukarı kaldırılmaması, aşağı doğru da alçaltılmaması ve erkeklerin pazularını böğürlerine bitiştirmemeleri sünnettir. Kadınların dizleri biraz bükük bulunur. Bununla onların arkaları, biraz yukarıya meyilli bulunmuş olur.

12) Rukû ve secde tesbihleri sünnettir. Yani rukû halinde en az üç kere; “Sübhâne rabbiye’l-azîm (Yüce olan Rabbimi her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim)” denilmesi, secde halinde de üç kere; “Sübhâne rabbiye’la’lâ (En yüce olan Rabbimi her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim)” denilmesi sünnettir.

Huzeyfe (r.a)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber ile namaz kıldım. Rukûda “Sübhâne rabbiye’l-azim”, secdede “Sübhâne rabbiye’l-a’lâ” derdi. Okuyuşu sırasında rahmet ayeti geçince, orada durur ve Allah’tan rahmet

isterdi. Azap ayeti gelince de, Allah'a sığınırdı."239 İbn Mes'ud (r.a)'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri rukûya vardığı zaman, üç kere "Sübhâne rabbiye'l-azim" desin. Bu sayı tesbihin en az ölçüsüdür." 240

Mâlikîlere göre rukû ve secdede tesbih sayısının bir sınırı yoktur.

13) Secde oturuşları ile teşehhüt oturuşlarında sol ayağı yere yatırıp sağ ayağı dikmek ve ayak parmaklarını kıbleye yöneltmek sünnettir. Kadınlar sol ayaklarını sağ taraflarına yatık bulundurarak yere otururlar. Bu oturmaya "teverrük" denir. Çünkü bu durum kadının daha çok örtünmesine yardımcı olur.

14) Secdeye varılırken önce dizleri, sonra elleri, sonra yüzü yere koymak, secdeden kalkarken de önce yüzü, sonra da dizlerin üzerine koyarak elleri yerden kaldırmak sünnettir. Bu şekilde secdeye varıp kalkmaya gücü yetmeyenlerin elleriyle yere dayanarak kalkmaları caiz olur.

Vâil b. Hucr (r.a) şöyle demiştir: "Ben, Rasûlullah (s.a.s)'in, secdeye gittiği zaman dizlerini ellerinden önce yere koyduğunu, kalkınca da ellerini dizlerinden önce kaldırdığını gördüm."241

Mâlikîlere göre ise secdeye giderken önce eller sonra dizler yere konur. Secdeden kalkarken de önce dizler, sonra eller kaldırılır. Delilleri, Ebu Hureyre (r.a)'den nakledilen şu hadistir: "Sizden biri secde ettiği zaman develerin çöküşü gibi çökmesin, önce iki elini sonra iki dizini yere koysun." 242

Namazdaki bazı hareketlerin farklı şekilde Allah elçisinden rivâyet edilmesi ümmet için bir kolaylıktır. Sağlığı elverişli olmayıp elleriyle yere dayanmak ihtiyacını duyan mü'minler temelde bu ikinci hadis-i Şerife uymuş olurlar.

15) Oturuşlarda veya secde arası celsede iki eli iki uyluk üzerine koymak sünnettir. Namaz kılan kişi teşehhütte ve secde arası oturmalarda sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini sol uyluğu üzerine koyar. Parmaklar az açılarak uçları dizlerin üzerine gelecek şekilde konulur. Fakat sağlam görüşe göre, ellerle diz kapakları tutulmaz. Çünkü bunda zorluk vardır.

Vâil b. Hucr (r.a) Rasûlullah (s.a.s)'ın namaz kılışını anlatırken şöyle demiştir: "Sonra oturup sol ayağını yere yatırdı ve sol elinin avuç kısmını uyluğu üzerine

ve sol dizi üzerine koydu. Sağ dirseğini sağ uyluğunun hizasına getirdi. Sonra parmaklarından ikisini yumarak halka şeklinde yaptı, sonra parmağını kaldırdı ve bu parmağını hareket ettirdiğini gördüm, dua ediyordu.”243

16) Oturuşlarda tahıyyatı okurken “Lâ ilâhe” denilince, sağ elin şahadet parmağı kaldırılıp, “İllâllah” denirken indirilmesi sünnettir. Bu halde parmak ile orta parmak halka yapılıp, diğer iki parmak bükülmelidir. bu işaretle, Allah’tan başka hiç bir ilâh bulunmadığı teyit edilmiş olur. Delil, Vâil b. Hucr (r.a)’den rivayet edilen yukarıda zikrettiğimiz hadistir.

17) Farz namazların üçüncü ve dördüncü rekatlarında Fatiha okumak sağlam görüşe göre sünnettir. Buna bir sure ilavesinde de bir sakınca bulunmaz. Çünkü bu iki rekatta kıraat bir sınır belirlenmeksizin meşrû kılınmıştır. Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre, Fatiha’nın son iki rekatta da okunması farzdır.

Hanefilerin dayandığı delil, Fatiha’nın namazda tayin edilmemiş olması ve hangi yerinde olursa olsun namazda Kur’an’dan bir ayet okumanın yeterli oluşudur. “Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun” 244 ayeti ile, namazını kötü bir şekilde kılan kişi hakkındaki; “Sonra Kur’an’dan kolayına geleni oku” 245 hadisi, bunun delilleridir.

18) Farzların, vitir namazının ve müekked sünnetlerin son oturuşlarında, gayri müekked sünnetler ile diğer nafile namazların da her oturuşunda tahıyyattan sonra Hz. Peygamber’e ve âline salâvât getirmek sünnettir.

“Salli-bârik” duaları diye kısaltılan, namazlardaki salâvatın başlangıcını Kâ’b b. Ucre (r.a) şöyle anlatır: “Hz. Peygamber bizim yanımıza geldi. Biz dedik ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah bize, sana nasıl selâm vereceğimizi bildirdi. Sen de bize, sana nasıl salât getireceğimizi öğret” Hz. Peygamber (s.a.s), salât dualarını şöyle telkin buyurdu:

“Ey Allahım! Peygamberimiz Muhammed’e ve O’nun ailesine salât et, onların şeref ve kadrini yücelt, Hz. İbrahim ve ailesine salât ettiğin gibi. Ve yine Hz. Muhammed’i ve âilesini mübarek kıl, onların feyiz ve bereketlerini daima arttır, Hz. İbrahim ve ailesini mübarek kıldığın gibi. Şüphe yok ki sen hamîdsin, mecîdsin, bütün övgü, azamet ve celâl sana mahsustur.”246

Hz. İbrahim ile ilgili bu salli-bârik dualarının okunduğu namazlarda,

Muhammed ve İbrahim isimlerinden önce, “efendimiz, büyüğümüz” anlamındaki “seyyidinâ” lâfzını ilave etmek mendup sayılmıştır.

Burada, İbrahim (a.s)’in özel olarak zikredilmesi, rahmet ve bereketin onun üzerinde birleşmesi yüzündendir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, meleklerin Hz. İbrahim’in ailesine hitaben; “Ey ev halkı! Allah’ın rahmeti ve bereketi üzerinizdedir” dedikleri belirtilir.247

Hz. Muhammed’in âli; Hâşim ve Abdulmuttalib oğulları kabileleridir. İbrahim (s.a)’in âli ise; İsmail, İshak ve onların evlatlarıdır.248 Namaz dışında Hz. Peygamber’e salavat getirmek vacip değil, menduptur. Ömründe bir defa salavat getirmek farz, Hz. Peygamber’in adı anıldıkça salavatın tekrarlanması ise müstehaptır.249

19) Bütün namazların son oturuşlarında tahıyyat ve salli-bârik dualarından sonra, iki tarafa selâm vermeden önce dua edilmesi sünnettir. Bu duanın Kur’an-ı Kerim ayetlerinden seçilmesi veya bunlara benzemesi daha uygundur. İnsanlardan istenecek şeyler konusunda namazda dua edilmez. Meselâ; “Ya Rabbi! Bana dünya malı ver, şu kadar para ver” denilmesi caiz görülmez. Namazların sonunda mutat olarak dua niyetiyle;

(Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik, ahirette de bir güzellik ver ve bizi ateş azabından koru)” 250 ayeti okunur.

20) Namazın sonunda selâm verirken yüzün önce sağa, sonra sola döndürülmesi sünnettir. Namaz kılan kimse, sağına ve soluna selâm verirken sağında ve solunda bulunan insan, cin ve meleklere selâm vermeye niyet eder. İmam da kendisine uyanlara selâm vermeye niyet eder. Cemaat imamın sağında ise, birinci selâmda imamın selâmını almaya, eğer solda ise ikinci selâmda selâm almaya niyet eder.

Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a)’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (s.as) sağına ve soluna selam verirken yanağının beyazlığını görürdüm”251

Mâlikîler, selâma “ve berekâtüh” lafzını da ilave ederler.

21) Sütre edinmek sünnettir. Başkaları tarafından önünden geçilmesine engel olmak için, namaz kılan kimsenin önüne koyduğu şeye “sütre” denir.

Sütrenin dayandığı delil şu hadistir: “Sizden biri namaz kıldığı zaman, bir sütreye doğru namaz kılsın ve bu sütreye yakın dursun, önünden hiç kimsenin geçmesine izin vermesin. Eğer biri önünden geçmek isterse ona karşı koysun” 252

Farz veya nafile namazlarda sütre edinmek, sadece secde yerinden başkalarının geçmesinden korkulması halinde imam veya tek başına namaz kılanlar için menduptur. İmamın sütresi cemaat için de yeterlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) Mekke’de, Batha’da uzunca bir sopaya doğru namaz kılmıştı. Cemaatin herhangi bir sütresi yoktu.253 Namaz kılan kişinin, önünden kimsenin geçmeyeceğinden emin olması halinde, sütreyi terk etmesinde bir sakınca yoktur.

Namaz kılanın önünden geçmek tahrîmen mekruhtur. Namaz kılanın kendi önünden geçene müdahale etmesi İslâm’ın ilk dönemlerinde mübah iken bu hüküm sonradan neshedilmiştir.254

Namaz kılanın önünden geçecek kimseyi men etmek için sadece “sübhanellah” demesi veya el, göz yahut baş işaretiyle uyarması mümkün ve caizdir. Sütre, namaz kılanın gözlerini sütrenin gerisinden men eder ve dikkatinin namaz üzerinde toplanmasına yardımcı olur.

F - Namazın Âdâbı:

Hz. Peygamber’in bir veya iki kere yaptığı ve devam etmediği şeye edep, mendup veya müstehap denir. Rukû ve secdede tesbihlerin üçten fazla yapılması, sünnet olan okuyuştan fazla kıraatta bulunulması gibi. Edepler, sünnetleri tamamlamak için meşrû kılınmıştır. Hanefilere göre, namazın edepleri şunlardır:255

1) Erkeklerin iki avuçlarını iftitah tekbiri alırken yenlerinin içinden çıkarması menduptur. Bu durum tevazua daha yakındır. Ancak soğuk gibi zaruret hali müstesnadır. Kadınlar ise kollarının açılmaması için ellerini elbiselerinin altından kaldırırlar.

2) Namaz kılan kişinin ayakta iken secde edeceği yere, rukûda iken ayaklarının üst kısmına, secdede burnun iki kanadına, otururken kucağına, selâm verirken

omuzlarına bakması menduptur. Bunu yaparken huşû içinde ve ihsan derecesinde namaz kılma gayreti olmalıdır. Rasûlullah (s.a.s) ihsanı şöyle tarif etmiştir: “Allah’a, sanki O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görmektedir.” 256

3) Esnerken ağzı açmamaya çalışmak menduptur. Buna güç yetmezse, elinin arkası veya yeni ile ağzını kapamak gerekir.

4) Gücü yettiği ölçüde öksürüğü gidermek menduptur.

5) Kamet alınırken, müezzin “Hayye ale’l-felah” deyince, İmam ve cemaatın ayağa kalkması menduptur.

İmam mihraba yakın bulunmazsa, her saf, imam aralarından geçeceği sırada ayağa kalkar.

6) “Kad kâmeti’s-salâh (Namaz başladı)” denildiği zaman İmam, namaza başlar. İmam, bu hareketi ile müezzini doğrulamış olur. Bununla birlikte kamet bittikten sonra namaza başlanmasında da bir sakınca bulunmaz. Hatta, Ebu Yusuf ile, Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre uygun olan da budur.

G - Namazın Mekruhları:

Namazın içinde yapılması veya yapılmaması mekruh olan şeyler tahrimen ve tenzihen olmak üzere ikiye ayrılır. Namazdaki bir vacibi terketmek tahrimen mekruhtur. Namazın bir sünnetini terketmek ise tenzihen mekruh olur. Bununla birlikte tenzihen mekruh olanlar da önemleri ve tahrimen mekruh olanlara yakınlıkları bakımından farklıdırlar. Meselâ; bir müekked sünneti terketmek, bir vacibi terketmek derecesine yakın bir keraheti ifade eder. Müstehap veya mendubu terketmek ise daha iyi olanı (evlâyı) terketmektir.

Namazda mekruh olan şeylerin başlıcaları şunlardır: 257

1) Namazın vaciplerinden birini kasden terketmek. Meselâ; Fatiha’yı terketmek veya gizli okunan namazda açıktan okumak, açıktan okunan namazlarda gizli okumak gibi. Tahrimen mekruh olan böyle bir namaz sahih ise de, iadesi vacip olur. Çünkü eksiklik bir sehve (yanılmaya) dayanmamaktadır. Ancak tercih

edilen görüşe göre, kerahetle kılınan önceki namaz ile farz ve benzeri eda edilmiş, iade yoluyla kılınan sonraki namaz da onun tamamlayıcısı olmuş bulunur.

2) Namazın sünnetlerinden birini bilerek terketmek mekruhtur. Meselâ; Sübhaneke'yi, rukû veya secdelerdeki tesbihleri terketmek, veya rukûda başı kaldırmak veya fazla eğmek gibi.

3) İkinci rekatta birinci rekata göre daha uzun okumak mekruhtur. Hanefilere göre fazlalığın üç ayet miktarını aşması gerekir. Aksi halde mekruh olmaz.

4) Namaz kılarken bir özür olmaksızın bir yere, direğe, duvar veya bastona dayanmak mekruhtur.

5) Namazda özürsüz, birbiri peşine olmamak üzere bir kaç adım yürümek mekruhtur. Ancak bir yılan veya akrebi öldürmek gibi bir özür sebebiyle bir kaç adım atmak mekruh olmaz. Bunları öldürmek biraz yürümeyi ve çokça hareketleri gerektirirse namaz bozulur. Böyle bir durumda zararı def etmek için namazı bozmak caizdir. Meselâ; bir kimseyi ölümden veya bir malı -değeri bir dirhem miktarında bile olsa- zayi olmaktan kurtarmak için namaz bozulabilir. Bu malın namaz kılana ait olup olmaması sonucu değiştirmez.

6) Bir rekâtta bir sûrenin iki kere okunması veya farzlarda iki rekatta da Fatiha'dan sonra aynı surenin tekrarlanması mekruhtur. Ancak bu, nafile namazlarda mekruh olmaz. Namazda Fatiha'dan sonra sürekli olarak belli bir surenin okunması, bu surelerden başkasının okunmaması da mekruhtur.

7) Kıraatta, Kur'an-ı Kerim'deki sıraya uyulmaması mekruhtur. Meselâ; birinci rekatta "İhlâs" suresini okumak, sonra "Leheb" veya "Kâfirûn" suresini okumak gibi. Çünkü Rasûlullah (s.a.s)'in okuyuşlarında bu sırayı gözettiği rivayet edilmiştir.

8) Namaz kılan kişinin eli aracılığı ile elbise, beden veya sakalları ile oynaması, elini ağzına koyması veya gerek olmaksızın burun deliklerini kapaması mekruhtur. Namaz kılarken, namaza ait olmayan işlerle uğraşmak namaz ile bağdaşmaz ve faydasız bir işle (abes) meşgul olmak anlamına gelir.

Kudâî'nin Yahya b. Ebî Kesîr'den rivayet ettiği "mürsel" bir hadiste şöyle

buyurulur: “Allah sizin için üç şeyi kerih görmüştür: Namazda, boş şeylerle meşgul olmak, oruçta çirkin ve müstehcen sözler söylemek, kabristanda gülmek.” 258

Eğer yüzündeki teri silmek veya esnemek gibi şeyleri yapmak gerekiyorsa, bunları yapmak mekruh olmaz. Parmakları çıtlatmak, namaz kılınan yerdeki çakıl taşları ile oynamak da abes sayılır. Ancak secde edilecek yerdeki çakıl taşlarını bir defaya mahsus olmak üzere düzeltmek caiz görülmüştür.259

Namaz sırasında çocuğu omuzlara almak mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.s)’in her rekatta Umâme (r.a)’yi omuzlarına alıp, yere indirdiğini bildiren uygulamanın şu hadisle neshedildiği nakledilmiştir: “Şüphesiz namazda, namazın kendine mahsus bir meşguliyeti vardır.”260

9) Namazda kıyam, kıraat, rukû ve secde hallerinde elleri bir özür bulunmaksızın, sünnetle belirlenen uzuvlar üzerine koymamak mekruhtur. Kıyamda elleri yanlara salıvermek gibi.

10) Namazda bit veya pire tutmak, öldürmek ve kovalamak mekruhtur. Karınca ve pire gibi bir şeyin ısırmasından acı duyan kimsenin bunları namazda yalnız tutup atmasında bir sakınca yoktur.

11) Erkeklerin secde ederken kollarını tamamiyle yere döşemeleri mekruhtur.

12) Namaz içinde bir özür bulunmaksızın bağdaş kurup veya dizleri dikip oturmak mekruhtur.

13) Namazda gerinmek veya esnemek mekruhtur. Çünkü gerinmek bir gaflet ve tembellik eseridir. Esnemek de karnın aşırı tok olmasından ve rehavetten kaynaklanır. Peygamberler esnemekten korunmuşlardır. Eğer namazda esneme hali ağır basarsa,imkân ölçüsünde bunu yenmeye çalışmalıdır. Çünkü Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “Esnemek şeytandandır. Sizden birine esneme hali ârız olunca, gücünün yettiği ölçüde onu yenmeye çalışsın.”261

Eğer esneme halinde ağzı kapatmaya güç yetmezse, namaz içinde sağ elin arkasiyle, namaz dışında ise sol elin arkasiyle ağız kapatılmalıdır.

14) Namazda, bir zaruret bulunmaksızın kendi isteği ile öksürmek mekruhtur. Öksürüğü mümkün olduğu kadar gidermek edebe daha uygundur.

15) Namaz içinde, verilen selâmı el veya baş işaretiyle almak mekruhtur.

16) Namazda, dişlerin arasında nohut tanesinden küçük bir yemek parçasını yutmak mekruhtur. Nohut tanesinden büyük olursa namaz bozulur.

17) Yemek sofrası hazır olduğu halde namaza başlamak mekruhtur. Ancak vaktin çıkmasından korkulması durumu müstesnadır. Bu yiyeceğe karşı iştihanın bulunup bulunmaması hükmü değiştirmez.

18) Namazda gözleri yummak veya gözleri göğe doğru çevirmek, sağa sola bakınmak veya başını bir tarafa çevirip bakıvermek mekruhtur.

Namaz kılan kimsenin gözü, kendisini meşgul edecek şekilde bir şeye takılırsa o takdirde huşûu sağlamak için kapatılabilir. Gözlerin kapatılmasında secde yerine bakma sünneti terkedilmiş olur. Gözlerin gökyüzüne çevrilmesiyle ilgili olarak Enes (r.a) şu hadisi rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Gözlerini namazda göğe doğru diken topluluklara ne oluyor? Bu konudaki sözleri o derece şiddetli oldu ki, sonunda şöyle buyurdu: “Ya buna son verirler veya Allah onların gözlerini kör eder.”262 Gözlerin gökyüzüne çevrilmesi Cenâb-ı Hakk’a mekân izafe etmeye yol açabilir.

Namazda sağa-sola bakınmak da huşûa engeldir ve boş işle uğraşmaktır. Diğer yandan gözler namazda görülmemesi gereken birşeyi görmemek için veya huşû sebebiyle gözleri yummakta bir sakınca bulunmaz. Bir ihtiyaç sırasında göz ucuyla bakmakta da kerahet yoktur.

19) Parmakları birbirine geçirmek, parmak çıtlatmak veya elleri böğürleri üzerine koymak mekruhtur. Bu hareketler namaz kılanı huşûdan ayırır. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sizden biri mescitte bulunduğu zaman parmaklarını birbirine geçirmesin. Çünkü böyle bir hareket şeytandandır. Sizden biri mescitte olduğu sürece, dışarı çıkıncaya kadar namazdadır.”263 Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Hz. Peygamber namazda parmak çıtlatmayı yasaklamıştır.”264

20) Namazda daha selâm vermeden terleri veya yüze dokunmuş olan toprakları silmek mekruhtur. Ancak göze girip zahmet verecek olan teri silmekte bir sakınca yoktur.

21) İmamdan önce rukû veya secdeye gitmek ve ondan önce rukûdan veya secdeden başını kaldırmak mekruhtur. Ancak, imama uyan kimse imamdan önce rukûa veya secdeye gidip, yine ondan önce başını kaldırırsa namazı bozulur. Eğer bu kimse daha imam selâm vermeden bu rukûu veya secdeyi iade ederse, namazı tamam olur.

22) Kıyam, rukû ve secde aralarındaki tekbir ve zikirleri kendi yerinden sonraya bırakmak mekruhtur. Kıyamdan rukûa vardıktan sonra "Allahü ekber" demek ve rukûdan kıyama tam olarak döndükten sonra "Semiallahü limen hamideh" demek gibi. Bu durumda tekbir ve zikirler kendi yerinden sonraya kalmış olur.

23) Yanmakta olan bir ateşe doğru namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu şekilde namaz kılmak mecûsîlere benzemektir. Yanmakta olan ocak, soba ve ateş dolu mangal da "yanan ateş" hükmündedir. Muma, kandile, lambaya karşı namaz kılmak ise mekruh olmaz. Kalorifer peteği ve elektrikli ısınma araçları da bu niteliktedir. Ancak doğrudan tüpgaz, petrol gazı veya tabii gaz yakan ısınma araçları ise ateş ocağı hükmünde olmalıdır.

Diğer yandan asılı duran mushaf-ı şerife veya bir kılıca karşı namaz kılmakta ise bir sakınca yoktur. Çünkü hiç bir kimse tarafından bunlara tapıldığı nakledilmemiştir.

24) Arada bir perde olmaksızın, bir insanın yüzüne karşı namaz kılmak mekruhtur. Fakat bir insanın arkasına karşı namaz kılmakta bir sakınca yoktur. Ancak bu kimsenin konuşmasından dolayı, şaşırma ihtimalinin bulunması durumu müstesnadır.

25) Geniş vakitte küçük veya büyük abdestin sıkışık olması veya yelini sıkışık halde tutarak namaza başlamak mekruhtur.

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Yemek hazır iken, bir de küçük ve büyük abdestin sıkıştırdığı kimselerin namazı tam değildir."265

Namaz sırasında, küçük veya büyük abdestte daralma olur ve kalbi meşgul etmeye başlarsa, vakit müsait ise, namaz bırakılarak, sıkıntı giderildikten sonra abdest alınıp, yeniden namaza başlamalıdır ki,namaz gönül huzuru ile kılınmış olabilsin. Aksi halde namaz sahih olsa da, sahibi isaette bulunmuş ve günaha girmiş olur.

26) Namazın sıhhatine engel olmayacak miktardan az olan necasetin elbise, beden veya namaz kılınacak yerde bulunması mekruhtur.

27) Tek ayak üzerinde durmak veya bir ayağı yerden kesmek ve diğerine dayanmak mekruhtur. Ancak bu bir özür sebebiyle yapılırsa mekruh olmaz.

28) Namazda bir özür bulunmaksızın elbiseyi giymeden, omuzlar üzerine alarak etrafını salıvermek mekruhtur.

29) Başka elbise varken, namazda kirli ev ve iş elbisesi giymek mekruhtur. Çünkü Allah Teâlâ; “Her mescide çıkışta süslerinizi takının”266 buyurmuştur. Ayet-i kerimede namaz kılmaya giderken iyi ve güzel elbiselerin giyilmesi ve Yüce Allah’ın huzuruna bu şekilde çıkılması kastedilmiştir.

30) Bir özürden dolayı olmadıkça yalnız bir parça elbise ile, meselâ; yalnız bir gömlek ile namaz kılmak mekruhtur. Yine erkeklerin sıcak iklimde bedenin göbekten üst kısmına hiç bir şey giymeksizin namaz kılmaları mekruhtur.

31) Erkeklerin bir özür bulunmadıkça ipekli elbise giyerek namaz kılmaları mekruhtur.

32) Elbiseyi, topraktan veya dizlerinin yıpranmasından yahut ütünün bozulmasından korumak için, rukûya veya secdeye varırken yavaşça yukarıya çekmek mekruhtur.

33) Erkeklerin, saçlarını arkada toplayıp bağlamaları veya örmeleri mekruhtur. Böyle bir şeyin namaz içinde kasden yapılması, amel-i kesir niteliğinde olur ve namazı bozar.

34) Namazda başının kenarlarına mendil, kaşkol vb. bir bez sararak tepesini açık bırakmak mekruhtur.

35) Namazda tembellik veya önem vermeme sebebiyle başı açık bulundurmak mekruhtur. Bir özürden dolayı baş açık kalabilir.

Diğer yandan alçak gönüllülük ve huşû maksadıyla başın açık bulundurulması caiz görülmüştür. Çünkü namaz tevazu ve münacat halidir. Namaz kılanın gurur, kibir, gösteriş ve ucüpden uzak bir gönül huzûru içinde bulunması gerekir. Bu yüzden namazda kalbi meşgul edecek, huşû ve hudûdan ayıracak giysilerden

sakınmak daha uygundur.

Hz. Peygamber (s.as)'in namazlarını başı örtülü olarak kıldığı rivayet edilmiştir. Hadis-i şerifte: "Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılınız" buyurulmuştur. Bu bir adet ve alışkanlıktan çok Hz. Peygamber'in fiili sünnetine uyma ve başkalarına benzemekten korunma meselesidir. İhramda başların açık olması başka bir esasa dayanır. O, mahşer halinden bir örnektir. Namaz, ihram haline kıyas edilemez. Çünkü ibadetlerde kıyas cereyan etmez.

Bu duruma göre, namazda başı secdeye engel teşkil etmeyecek uygun bir serpuşla örtmek daha faziletlidir. Hatta secdede baştan düşen serpuşu fazla hareket yapmadan giymek mümkün olursa, bunun namaz içinde başa iadesi daha faziletli sayılmıştır.

Bu konudaki kerahat ve fazilet erkeklerle ilgilidir. Kadınların namazda başlarını örtmeleri tesettürün bir gereğidir. Başın açık olması kadınlarda namazı bozar.

36) Üzerinde insan veya hayvan resimleri bulunan elbise ile namaz kılmak veya böyle bir kumaş üzerine secde etmek mekruhtur. Ancak böyle bir elbisenin üzerine ceket, pardesü veya cübbe gibi bir şey giyilirse, onunla namaz kılınmasında bir sakınca bulunmaz.

Bilindiği gibi eski devirlerde bir çok kavimler tevhîd akidesinden uzaklaşıp şirke düşmüş tasavvur ettikleri veya canlı mabudlarının resim ve heykellerini yaparak onlara tapınmış, ta'zim etmiş ve mabedlerini onlarla doldurmuşlardır.

Günümüzde bilim ve teknikte ileri gitmiş pek çok toplumlar hâlâ kendilerini bu şekilde puta tapmaktan kurtaramamışlardır. Aslında bu durum inanca olan ihtiyacın bir sonucudur. Bu milletlerin gerçek tevhid dinini tanıdıkları takdirde kendi inançlarının anlamsız olduğunu anlayacaklarında şüphe yoktur.

Ebu Talha (r.a) Rasûlullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Melekler, içinde köpek veya resim ve heykel bulunan bir eve girmezler."267 Enes (r.a)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Âişe'nin ince bir örtüsü vardı ki, bu örtüyü evinin bir tarafına asmıştı. Hz. Peygamber ona: Bu perdeni yok et, çünkü bunun üzerindeki resimler namazda gözüme takılıyor"268 diye buyurdu.

37) Namaz kılanın başı üstünde, ön, sağ veya sol yanlarındaki duvar veya tavan

üzerine yapılmış kabartmalı yahut resim halinde canlı tasvirinin bulunması mekruhtur. Bunların arka tarafta bulunmasının keraheti daha azdır.

Namaz kılanın ayakları altında veya oturduğu yerde bulunan veya karşıdan bakılınca uzuvları farkedilemeyecek kadar küçük olan bir suretin bulunması namaz bakımından kerahet doğurmaz.

Kimlik kartı, nüfus cüzdanı, pasaport, sürücü ehliyeti gibi belgeler üzerindeki resimlerle, kağıt paraların üstünde resmedilmiş bulunan suretler bu belge ve paralar cüzdan veya çanta yahut ceplerde kapalı bulundukları için ne namaz içinde ve ne de namaz dışında bir sakınca doğurmaz. Diğer yandan resmi belgelere yapıştırılan bu gibi resimlerin amacı, insanları birbirinden ayırmak, yanlışlık ve haksızlıkları gidermek, bir takım hakları korumak ve en önemlisi de güvenliği sağlamaktır.

Canlı olmayan eşya ve varlıklara ait resim veya kabartmalı tasvirlerde her hangi bir sakınca söz konusu değildir.

Canlılara ait resim ve heykellerin putperestliğe yol açması Kur’an-ı Kerim’de şöyle açıklanır. Nûh (a.s)’un kavmi ile ilgili olarak şöyle buyurulur: “Sakın ilahlarınızı bırakmayın “Ved” “Suvâ”, “Yegus”, “Yeûk” ve “Nesr” gibi putlarınızdan vaz geçmeyin, dediler. Böylece bir çok insanları sapıttılar. Sen bu zalimlerin sapıklıklarını daha da arttır.”269

Abdullah b. Abbas ve Muhammed b. Kays (r. anhüm)’dan şöyle dedikleri nakledilmiştir: Âyette adı geçen put isimleri Nuh kavminin bazı salih kimselerinin adlarıydı. Bu kimseler öldükten sonra, şeytan onların birer heykelinin dikilmesini öğütleyerek; “Siz onların yaptıklarını bu heykeller aracılığı ile hatırlar ve yaparsınız” der. Şeytanın bu yanıltmasına kanan insanlar o salih kimselerin heykellerini yaparak dikerler. Önceleri güzel amelleri hatırlamada birer araç olan heykeller, bir kaç nesil geçtikten sonra nitelik değiştirir ve kendilerine tapınılan birer put halini alırlar. İşte İslâm’dan önceki Arap toplumu bu putları yeni ilavelerle devir almış ve onlara tapınırken İslâm güneşi doğmuştur.270

38) Yedi yerde namaz kılmak mekruh sayılmıştır. İbn Ömer (r. anhümâ)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.s) yedi yerde namaz kılınmasını yasaklamıştır: Çöplüklerde, hayvan kesilen yerlerde, kabristanda, yol

kenarlarında, hamamda, deve ağıllarında ve Beytullah'ın üstünde." 271

Çöplükler ile mezbaha pisliklere yakındır ve buralarda sürekli olarak pislik bulunma ihtimali vardır. Bir kimse bu gibi yerlerde temiz bir yaygı yayarak üzerinde namaz kılabilir. Aksi halde namaz kılamaz. Hatta Şâfiîlere göre, altında pislik bulununca, temiz yaygı da yayılsa namaz kılmak mekruh olur. Tuvalet bölmesinde namaz kılmak daha kuvvetli olarak yasaktır. Çünkü burada pislikler daha fazla toplanmaktadır.

Kabristanda namaz kılma yasağı, alttaki ölülerin irin ve kokmuş cesetlerinin bulunması yüzündendir. Diğer yandan bu durum yahudilere benzemek olur. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Allah Yahudilere lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edinmişlerdir. Benden sonra kabrimi sakın mescit edinmeyin." 272

Hanefilere göre, kabir namaz kılanın önünde olduğu zaman, kabristanda namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu takdirde kabir gözü ve kalbi meşgul edebilir. Eğer kabir arka veya üst tarafta olursa bunda kerahet söz konusu olmaz. Mutlak olarak peygamberlerin kabirlerinin bulunduğu yerlerde namaz kılmak da mekruh değildir.

Hamam içinde namaz kılmak mekruhtur. Çünkü hamam şeytanların sığındığı, avret yerlerinin açılma ihtimali bulunan ve genelde pisliklerin ve kullanılmış suların döküldüğü yerlerdir.

Deve ağıllarında namaz kılmanın mekruh oluşu, bu hayvanların sidik ve dışkılarının necis sayılması esasına dayanır. Ayrıca, namazda hayvanların namaz kılanı rahatsız etme ihtimali de vardır. Bu da huşûya engel olur. Koyun ağıllarında temizliğe dikkat ederek namaz kılmanın caiz olduğu konusunda görüş birliği vardır.

Yol üzerinde veya kenarında namaz kılma ise, insanların önünden geçmesi veya bu yerlerin temiz olmaması yüzünden yasaklanmıştır.273

H - Namazı Bozan Şeyler:

Namaz, yukarıda açıkladığımız gibi özel bir takım lafız ve fiillerle yerine

getirilen bir ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in tarif ettiği şekilde sahih olması için namazın rükün ve şartlarına uyularak kılınması gerekir. Çünkü Allah'ın Rasûlü; "Namazı benden gördüğünüz şekilde kılınız" buyurmuştur.

Namaz şart veya rükünlerden biri bulunmadığı takdirde fâsid veya bâtıl olur. Namaz sırasında ortaya çıkan ve namazın mahiyeti ile bağdaşmayan bir takım söz, fiil ve haller sebebiyle de namaz bozulabilir. İbadetler konusunda fâsid olma ile bâtıl olma kavramları eş anlamda kullanılır. Bu konuda mezheplerin görüş birliği vardır. Biz burada fesat ve butlan yerine "bozulma" sözcüğünü kullanacağız. Ancak Hanefilere göre alış-veriş, nikah, şirket gibi muamelat konularında fâsid ve bâtıl terimleri farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Bir ibadet fâsid veya bâtıl olduğu zaman iadesi yani yeniden yapılması gerekir. Çünkü bu durumda ortaya çıkan bazı önemli eksiklikler sebebiyle ibadet ibadet olmaktan çıkmış bulunur.

Şart ve rükünlerine uyularak başlanan bir namazı bozan şeylerin başlıcaları şunlardır:274

1 - Namazda Konuşmak:

Namazda bilerek veya bilmeyerek, yanılarak, unutarak veya tehdit altında olsun "kı-koru" harflerinde olduğu gibi anlaşılır bir ifade ile bir veya iki harf söylemekle namaz bozulur.

Ashab-ı Kiramdan Zeyd b. Erkam (r.a) şöyle der: "Biz namazda konuşurduk, bizden biri yanıbaşındaki arkadaşı ile konuşurdu. "Gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun" 275 ayeti inince, susmakla emrolunduk ve namazda konuşmaktan menedildik." 276 Muaviye b. Hakem es-Sülemî şöyle haber veriyor: "Hz. Peygamber ile beraber namaz kılarken cemaatten biri aksırdı. Ben de; "yerhamükellah (Allah sana merhamet etsin)" dedim. Bunun üzerine cemaat gözlerini bana dikti. Ben ise; "size ne oluyor ki bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu defa ellerini uylukları üzerine vurmaya başladılar. Beni susturmak istediklerini anlayınca sustum. Hz. Peygamber namazı tamamlayınca "anam-babam ona feda olsun, ben ne bundan önce ve ne de bundan sonra ondan daha güzel eğitici bir muallim görmedim. Allah'a yemin ederim ki, ne yüzünü ekşitti, ne dövdü ve ne de beni azarladı" şöyle buyurdu: "Bu namazda insan sözlerinden

birşey konuşmak uygun olmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktan ibaret bir ibadettir.” 277 Bu hadis-i şeriflerin ışığında namaz kılarken konuşma sayılıp sayılmayan sözler ve sesler şu şekilde belirlenmiştir:

a) Aksıran kimseye namazda “yerhamükellah” denilmesi veya başkasının “Rahimekellah” demesi üzerine “Âmin (ey Rabbim kabul buyur)” denilmesi namazı bozar. Ancak aksıran kimsenin kendi nefsine karşı “yerhamükellah” demesi namazı bozmaz. Çünkü bu sonuncuda, başkasına cevap niteliği yoktur.

b) Bir hastalıktan veya bir malın ya da arkadaşın kaybolması gibi musibetten dolayı harfler belli olacak şekilde sesle ağlamak veya “ah, uf, of” gibi sesler çıkarmak yahut bir toza üflemek veya bir şeye bezginlik göstermek için “uf, tuh” demek namazı bozar.

Ancak kendine hakim olamayacak durumdaki hastanın inlemesi, ah, of demesi namazı bozmaz. Çünkü bu durumdaki hastanın inlemesi, elde olmayan sebeplerle aksırmak, öksürmek ve esnemek gibidir. Bu gibi durumlarda zaruret bulunduğu için bazı harfler telaffuz edilmiş olsa bile namaz bozulmaz.

Allah Teâlâ’nın korkusundan veya cennet ya da cehennemi hatırlamaktan dolayı ağlamak, inlemek ve ah demek namazı bozmaz.

c) Özürsüz olarak iki harf belli edecek şekilde öksürmekle namaz bozulur. Ancak bu öksürük kendiliğinden ve tabii bir şekilde meydana gelmişse namaza zarar vermez. Nitekim sesini güzelleştirmek, imamın yanlışını düzeltmek veya kendisinin namazda bulunduğunu bildirmek gibi bir amaçla yapılırsa sağlam olan görüşe göre namaz bozulmaz. Yine bir özür sebebiyle öksürmek de namazı bozmaz.

d) İmamın okuduğu Kur’an-ı Kerim hoşuna gittiği için ağlayan kimsenin durumuna bakılır. Eğer bu bir huşu eseri ise namazı bozulmaz. Fakat mücerret olarak ses güzelliğinden aldığı zevk sebebiyle ağlamışsa namazı bozulur. Yine imamın Kur’an okuyuşu sırasında cennet veya cehennemi hatırlayarak huşudan ötürü “belâ (öyle)”, “neam (evet)” diyerek ağlayan cemaatin de namazı bozulmaz.

e) Namaz kılarken işitilen kötü bir habere;

(Biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na dönücüleriz)" (el-Bakara, 2/156) diye cevap verilmesi namazı bozar. Çünkü bu ifade, namaz dışındaki bir habere cevap verme niteliğindedir.

f) Namazda meydana gelen şeytanî bir vesveseden dolayı; "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" denilse, eğer bu vesvese ahiretle ilgili bir şey hakkında ise namaz bozulmaz, dünyaya ait bir vesvese ise bozulur. Çünkü vesvese bir elem ve acıdır. Bu takdirde dünyevi bir elemden ötürü "Lâ havle" sözü söylenilmiş olur.

g) Namaz kılan kişi, Allah'ın adını duyunca cevap vermeyi kasderek "Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur)" veya "Celle celâlühü (O'nun şanı yüce oldu)" derse, yahut Hz. Peygamber'in adı anılınca "salavat" getirse yahud da imam okurken; "Sadaka'llahü'l-azîm (Yüce Allah doğru söyledi)" gibi sözleri söylese namazı bozulur. Ancak bu sözleri ile dışarıdaki bir kimseye cevap vermeyi kastetmeyip, belki Allah ve Rasûlünü övmeyi ve onlara saygıda bulunmayı kastederse namazı bozulmaz. Çünkü Allah Teâlâ'ya tazim göstermek, Rasûlüne salât ve selâmda bulunmak namaza ters düşmez.

h) Namaz kılan kimse, kendini çağıran veya içeri girmek için izin isteyen bir kimseye, namazda bulunduğunu anlatmak için; "Elhamdülillah", "Allahu Ekber" veya "Sübhanellah" dese veya okuyuşunu sesli hale getirse namazı bozulmaz.

i) Kur'an-ı Kerim veya hadis-i şeriflerde bulunan bir duayı namaz içinde okumak, namazı bozmaz. Namazda; "Allahümme ekrimnî (Ey Allahım! Bana ikram et)", "Allahümme en'ım aleyye (Ey Allahım! Bana nimetlerini ver)", "Allahümme'ğfirlî ve li valideyye ve li'l-müminine yevme yekûmu'l-hısâb (Allahım! Beni, ana-babamı ve bütün müminleri hesabın görüleceği kıyamet gününde mağfiret et)" duaları gibi. Ancak; "Allahümme'ğfir liammi (Allahım! Amcamı bağışla)" veya "Allahümme'ğfir lihâlî (Allahım! Dayımı bağışla)" gibi bir dua namazı bozar. Çünkü böyle bir dua Kur'an ve hadiste bulunmamaktadır. Namaz dışında ise, Kur'an ve sünnette örneği bulunsun veya bulunmasın meşrû olan istekler için her çeşit duanın yapılması mümkün ve caizdir.

İnsanların sözlerine benzeyen, yani Kur'an ve sünnette örneği bulunmayıp da, insanlardan istenmesi mümkün olan bir şeyin Allah'tan istenilmesi namazı bozar. "Allahümme et'ımnî lahmen (Allahım! Bana et ver)", "Allahümme akdı deynî (Allahım! Borcumu öde)", "Allahümme'rzuknî zevceten (Allahım! Bana bir eş ver)" diye dua edilmesi gibi.

j) Bir kimseye diliyle selâm vermek veya başkasının selâmını diliyle almak yahut musafaha suretiyle selâmlaşmak namazı bozar. Bu selâmlaşmanın bilerek veya unutarak yahut yanılarak yapılması sonucu değiştirmez.

Namazda el veya baş ile selâm alınsa veya istenilen bir şey için baş, göz veya kaş ile işarette bulunulsa namaz bozulmaz.

k) Namaz kılana “ileri git” veya “başkasına safta yer ver” denilip de, bu kimse emre uyarak harekette bulunsa namazı bozulur. Çünkü namazda Allah Teâlâ’dan başkasının emrine uymuş olur. Ancak kendi kendisine biraz yana çekilerek, başkasına yer vermesi namazı bozmaz.

l) Namazda yazılmış bir şeye bakıp onu anlamakla namaz bozulmazsa da bunu yapmak mekruhtur. Ebu Hanife’ye göre, namaz kılarken Mushaftan bakarak okumak namazı bozar. Çünkü mushafı taşımak, ona bakmak ve yapraklarını çevirmek “amel-i kesir”dir. Bu durum aynı zamanda başkasının dışarıdan telkinde bulunmasına da benzer. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise namaz bozulmaz, sadece mekruh olur. Çünkü Mushaftan okumak bir ibadet olup, namaz kılarken yapılırsa, başka bir ibadete ilave olmuş sayılır. Bunun mekruh oluşu ise ehl-i kitaba benzeme yüzündendir.278

m) İmam kıraat sırasında yanılır veya okuyuşunda tereddüt gösterirse, başka bir âyete intikal etmeden önce, cemaatin onun kıraatini düzeltmesi ve önünü açması caizdir. Ancak imamın hatasını düzeltmede cemaatin acele etmemesi gerekir. İmam takılır takılmaz onun önünü açmak mekruh olur. Bunun gibi imamın cemaate sığınıp yardım beklemesi de mekruhtur. İmam, zorlanınca eğer namaz sahih olacak kadar okumuş durumda ise ya rukû etmeli veya başka bir âyete geçmelidir.

İmam başka âyete geçtikten sonra, önceki takıldığı yeri düzelten cemaatın namazı bozulur. İmam başka âyetlere geçtikten sonra, yeniden okuyuşunu düzelten kişinin sözünü alır ve ona göre okumaya devam ederse imamın da namazı bozulur. Çünkü bu durumda, zaruret olmaksızın telkinde bulunmak ve telkini kabul etmek söz konusudur.

Misver b. Yezîd el-Mekkî (r.a) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber namaz kıldırdı ve okurken bir âyeti atladı. Cemaatten biri kendisine; “Ya Rasûlallah! Falan falan âyetleri okumadınız” uyarısında bulununca, Hz. Peygamber; “Keşke bana

hatırlatsaydın” buyurdu.”279

Namazda kıraat hatasını düzeltmenin caiz olduğunu gösteren ikinci bir delil İbn Ömer (r.a)’in naklettiği şu hadistir: “Hz. Peygamber (s.a.s) namazı kıldırdı ve namazda Kur’an okurken bir yerde takıldı. Namazdan ayrılınca babama: “Sen namazda bizimle beraber miydin?” diye sordu. Babam da: “Evet” cevabını verdi. Bunun üzerine Allah elçisi (s.a.s): “O halde takıldığım yeri, bana hatırlatmaktan seni alıkoyan şey ne idi?” buyurdu.280

Bir kimse namazda kendi imamından başka bir zatın okuduğu Kur’an’daki yanlışlığı düzeltse ve önünü açsa namazı bozulur. Cünkü bu bir talim ve teallüm sayılır. Talim ve teallüm ise amel-i kesirdir. Fakat imama yol göstermek değil de, kıraat kasdıyla okuyup da, bunun sonucunda imam okuyuşunu düzeltse namazı bozulmaz.

2 - Yemek - İçmek:

Namazda iken bilerek veya unutarak yemek-içmekle namaz bozulur. Yenilen şey az olsun çok olsun hüküm değişmez. Çünkü yemek-içmek namazla ilgili şeylerden değildir. Dişlerin arasında kalmış bulunan nohut tanesinden büyük yiyecek maddesi namazda iken yutulsa namaz bozulur. Nohut tanesinden küçük olursa namazı bozmaz. Çünkü bu gibi durumlardan kaçınma zorluğu vardır.

Dişler arasında kalan yemek artığını çokca çiğnemek de namazı bozar. Çok çiğnemenin sınırı peşpeşe üç defa çiğnemektir. Ağızda erimiş bulunan şeker, çikolata ve helvayı yutmak da namazı bozar.

3 - Peşpeşe çok iş görmek (amel-i kesir):

Namaza ve namazı ıslaha ait olmayan ve amel-i kesir sayılan her hareket namazı bozar. Az amel (amel-i kalil) bozmaz. Dışardan bakanın, bu işi yapan kimsenin namazda olmadığı hususunda hiç şüpheye düşmediği işe çok amel (amel-i kesir) denir. Eğer bu işi yapana bakan kimse, namazda olup olmadığı hususunda şüpheye düşerse bu iş de amel-i kalil sayılır. Amel-i kesir sayılan bazı hareketler şunlardır:

a) Bir kimse namazda iken, yerden bir taş alarak bir kuşa veya bir hayvana atacak olsa namazı bozulur. Çünkü bu hareket amel-i kesirdir. Fakat yanında bulunan bir taşı bir eliyle atacak olsa bozulmaz. Çünkü bu bir amel-i kalil olur. Ancak bu namaz içinde başka bir şeyle uğraşmış olmaktan ötürü kötü bir iş işlemiş (isâette bulunmuş) olur.

b) Bir kimse namazda vücudunu bir kere veya peşpeşe iki kere yahut başka başka rekatlarda birer, ikişer kere kaşısa namazı bozulmaz. Fakat bir rekatta peşpeşe üç kere kaşısa bozulur. Bir uzvu, elini kaldırmadan bir kaç defa kaşıma, bir defa kaşıma sayılır.

c) Namazda özürsüz yere birbiri ardınca hiç durmadan en az üç adım atmak namazı bozar. Ancak kıbleye doğru, her adımdan sonra bir rükün eda edecek kadar (üç defa sübhanellah diyecek kadar) ara vererek yürürse, mekân değişmediği sürece çok da yürüse, bundan dolayı namaz bozulmaz.

Diğer yandan, bir şahsın çarpması veya namaz kılınan yerden çıkarılma gibi sebeplerle namaz kılınan yerden kendi iradesi dışında üç adım kadar yürümek de namazı bozar.

d) Namazda, tekrarlanmaksızın bir eli ile baştan sarığı veya takkeyi kaldırıp yere koymak veya bunları yerden kaldırıp başa koymak namazı bozmaz. Ancak bunları yerden alıp başa koymak çokca hareketi gerektirirse namaz bozulur

e) Namaz kılanın bir kimseye bir el veya kırbaç ile vurması namazı bozar. Çünkü bu, bir amel-i kesirdir. Fakat hayvan üzerinde namaz kılanın bu hayvana bir veya iki defa vurması bozmaz.

Yine, hayvanın yürümesi için bir ayağı iki kere hareket ettirmek namazı bozmaz. İki ayağı hareket ettirmek ise bozar. Çünkü iki ayak, iki el mesabesindedir.

f) Namazda iken hayvana binmek namazı bozar, fakat hayvandan inmek bozmaz. Hayvanlarla ilgili olan bu hükümleri motorlu nakil araçlarına da uygulamak mümkündür.

g) Namaz kılarken bir ayakkabıyı iki el ile giyinmek namazı bozar. Fakat ayakkabıları ayaktan kolaylıkla çıkarıvermek namazı bozmaz.

h) Bir kimse, namazda bilerek veya bilmeyerek az-çok birşey yese, biraz su içse,

bir uzvuna veya saçlarına yağ, kırem vb.'ni sürse, saçını tarasa veya örse namazı bozulur. Çünkü bunlar birer amel-i kesirdir. Fakat bir elinde bulunan bir koku veya yağı, diğer eline almaksızın başına veya başka bir uzvuna sürse, bununla namaz bozulmaz. Çünkü bu bir amel-i kalildir.

i) Namazda çocuğu alıp süt emzirmek namazı bozar. Çocuk kendiliğinden gelip emerse bakılır, eğer süt çıkmaksızın bir iki kere emmiş olursa namaz bozulmaz. Fakat süt çıkarsa, veya süt çıkmaksızın iki kereden fazla emerse namaz fâsid olur.

j) Namaz içinde olan bir erkeğin namazı, hanımının öpmesi veya okşamasıyla bozulmaz. Yeter ki, erkekte şehvet meydana gelmiş olmasın. Fakat bir kadının namazı, kendisini kocasının şehvetle okşaması veya şehvetle olsun, olmasın öpmesiyle bozulur. Çünkü cinsel temas hususunda kocanın fail oluşu asıldır.

k) Namaz kılmakta olan bir kimse kaç rekat namaz kıldığına dair bir soruya cevap olarak, bir elinin iki veya üç parmağı ile işaret edecek olsa namazı bozulmaz. Yine üç kelimeden az olmak üzere bir yazı yazsa namazı bozulmaz. Ancak bu hareketler amel-i kesir derecesinde olursa namazı bozulur.

4) Kıbleye sırtını çevirmek:

Hanefi ve Şâfiîlere göre, özürsüz olarak kıbleye sırt çevirmek namazı bozar. Özür sebebiyle sırtını kıble tarafına çevirirse, namazı bozulmaz. Çünkü bu gibi hareketler bağışlanmıştır.

5) Avret yerinin açılması:

Namaz kılarken bilerek avret yerini açmak veya baş örtüsünün rüzgâr ve benzeri sebeplerle kayması sonucu başın açılması ve bir rükün eda edecek süreyle açık kalması namazı bozar. Hanefilere göre, avret yeri olan bir uzvun en az dörtte birinin açılması namazın bozulması için yeterlidir.

6) Namaz kılmakta olan kimsenin abdestinin bozulması:

Namaz kılmakta olan kimseden burun kanaması veya kusma gibi irade dışı abdesti bozacak bir şey ortaya çıksa muhayyer olur. İsterse abdest alıp namazı yeniden kılar. Faziletli olan budur. Veya dilerse, namazla bağdaşmayan birşeyle uğraşmaksızın en yakın yerdeki su ile abdest alır, tek başına namaz kılan birisi ise bu abdest aldığı yerde veya daha önce namaza başlamış bulunduğu yerde namazının kalan kısmını tamamlar. Eğer cemaatle namaz kılıyorsa, önceki yerine dönüp orada namazını tamamlar. Cemaatle namaz kılınıp bitmiş olursa, bu takdirde tek başına namaz kılan kimse gibi hareket eder. Böyle bir kimse, abdest almak için yakın suyu bırakıp uzağa gitse veya gidip gelirken Kur'an okusa yahut da bu sırada avret yeri açılsa artık namazı, önceden kılınan kısım üzerine bina edemez, yeniden kılması gerekir. (bk. "Lâhik" bahsi).

Namazı bozulan bir imamın yerine, başkasını geçirmesi caizdir. Bu konuda icma vardır. Şöyle ki; bir imam, burun kanaması gibi semâvî bir hadesle abdesti bozulsa, cemaatten imamlığa elverişli birisini işaretle veya elbisesinden tutarak mihraba geçirir. İmam ile beraber yalnız bir kişi bulunmuş olsa, bu kişi imamlığa elverişli ise, mihraba geçmek için taayyün etmiş olur. İmam bu şekilde kendi yerine birini geçirmeden mescitten çıksa veya sahrada ise saflardan uzaklaşsa cemaatin namazı bozulur. Bu durumda imam, tek başına namaz kılan kimse gibi olur. İsterse abdest alıp, namazın kalan kısmını tamamlar, isterse namazını yeniden kılar. Cemaatın çoğunlukla durumu kavrayamaması halinde, imamın kendi yerine başkasını geçirmesi yoluna gidilmeyip, namazın yeniden kılınması daha faziletlidir. Aksi halde cemaat arasında bazı karışıklıklara yol açılmış olabilir.

Hanefilere göre, son oturuşta teşehhüt miktarı oturduktan sonra,abdestin irade dışında bozulması halinde namaz sahih olur. Diğer üç mezhebe göre, selâm namazın farzlarından olduğu için, son oturuşta teşehhüt miktarı oturmak namazı sona erdirmek için yeterli olmaz.

7) Kahkaha ile gülmek:

Kahkaha; hem namaz kılanın kendisinin, hem de yakınındakilerin işiteceği şekilde yüksek sesle gülmektir. Bu hem namazı hem de abdesti bozar. Tebessüm ise sessiz olarak görülen gülme şekli olup, bundan dolayı namaz bozulmaz.

Kahkaha ile gülmenin namaza etkisi ile ilgili delil Allah Rasûlünün şu

hadisleridir: Ebû Mûsâ el-Eş’ârî (r.a)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Bir gün Rasûlullah (s.a.s) insanlara namaz kıldırırken, bir adam mescide girerek, mescit içindeki bir çukura düşmüştü. Bu adamın gözleri kör idi. Namazdaki cemaatin çoğu buna güldüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) gülen cemaatin namazları ile birlikte abdestlerini de yenilemelerini emretti.” Yine Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Sizden her kim kahkaha ile gülerse hem namazı hem de abdesti birlikte iade etsin.”281

8) Bayılmak, çıldırmak ve ölmek:

Bu durumlarda, artık irade yok olacağı için namaz bozulur.

9) Namaz içinde niyet değiştirmek:

Kılmakta olduğu bir namazdan başka bir namaza geçmeye niyet edip tekbir almakla, önceki kılınan namaz bâtıl olur. Meselâ; öğle namazının bir rekatı kılındıktan sonra, tekbir alarak ikindi namazına veya nafile bir namaza geçilse, ilk başlanan öğle namazı bozulmuş olur. Bir kimse bir namazın farzını tek başına kılmaya başlasa, daha sonra imamın başladığı namaza uymaya niyet ederek yeniden tekbir alsa veya başladığı namazda kadınlara imam olmaya niyet etse, başladığı birinci namaz fâsid olup, devam ettiği ikinci namaz başlamış olur.282

10) Namazın bir rüknünü veya özürsüz olarak bir şartını terketmek:

Namazın bir rüknünü kaza etmeksizin terketmekle namaz bozulur. Namazın bir rekatının secdesini terketmek ve bunu kaza etmeksizin selâm vermek gibi. Yine namazın şartlarından birisini özürsüz olarak terketmekle de namaz bozulur. Avret yerini örtecek bir elbise bulamama, beden üzerindeki pisliği temizleyecek su temin edememe veya kıble tarafına dönemeyecek kadar hasta bulunma gibi özürler bulunmadığı takdirde bu şartları terketmekle namaz bozulur.

11) Bir rüknü imamdan önce yapmak:

Bir kimse yanılarak bile olsa, bir rüknü imamdan önce yapsa, bu rüknü imamla

birlikte veya imamdan sonra iade etmez ve imamla birlikte selâm verirse namazı bâtıl olur. Eğer bu rüknü imamla birlikte veya imamdan sonra iade eder ve imamla birlikte selâm verirse bu takdirde namazı bâtıl olmaz.

Şâfiîlere göre, unutma gibi bir özür bulunmaksızın fiilî olarak iki rüknü imamdan önce yapmadıkça, cemaatin namazı bozulmaz.283

12) Arada boşluk olmaksızın erkeğin kadınla aynı hizada namaz kılması:

Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar aralık bulunmaksızın veya perde, duvar, korkuluk vb. bir engel olmaksızın erkeklerin kadınlarla aynı hizada namaz kılmaları, namazı bozan hallerdendir. (bk. aşağıda “Erkeğin kadınla aynı hizada namaz kılması” konusu).

13) Teyemmümle namaz kılan kişinin suyu görmesi:

Teyemmümle namaz kılmakta olan bir kimse, kullanmaya gücü yetecek şekilde suyu görürse namazı bozulur. Meselâ, namaz sırasında musluklara suyun geldiğinin su sesinden anlaşılması gibi. Ancak Hanefîlere göre, son oturuşta, teşehhüt miktarı oturduktan sonra, suyun bulunması namazı bozmaz. Çünkü artık namaz tamamlanmış sayılır.

14) Namaz tamamlanmadan bilerek selâm vermek:

Dört rekatlı bir namazı bilmeksizin iki rekat sanarak, birinci oturuşun sonunda selâm veren kimsenin namazı bozulur. Yatsının farzını teravih, öğlenin farzını cuma veya sabah namazı sanarak birinci oturuşta selâm vermek gibi. Ancak namazın dört rekatlı olduğunu ve hangi namazı kıldığını bilerek yanlışlıkla birinci oturuştan sonra selâm verildiği takdirde namaz bozulmaz. Selâmdan sonra amel-i kesir veya konuşma olmadıkça, namazın geri kalan kısmı tamamlanır. Geciktirmeden dolayı sonunda da sehiv secdesi yapılır.

VI- OKUYUŞTA HATA YAPMAK (ZELLETÜ'L-KÂRÎYE AİT ESASLAR):

Kur'an-ı Kerimin bir kelimesi kasten değiştirilir ve bununla anlam da bozulursa, böyle bir okuyuşla namazın bozulacağı konusunda görüş birliği vardır. Ancak Cenâb-ı Hakk'ı övme ile ilgili olup, yine övme ile ilgili başka bir lafız okunmuş bulunursa bu durum müstesnadır. Böyle bir şeye cüret etmek de caiz görülmez.

Kur'an-ı Kerim'i okumadaki bir hataya, okuyanın sürçmesine "Zelletü'l-kârî" denir.

Hanefîlerin bu konuda iki görüşü vardır. Biri mütekaddimûnun görüşü olup, ihtiyata en uygun olan görüştür. Şâfiîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Diğeri müteahhirûna ait görüş olup, daha kolaydır.284 Milâdî, onbirinci yüzyılın ortalarına kadar yetişen İslâm fakihlerine mütekaddimûn, bu tarihten sonra yetişen ve İslâmî hükümleri yeni ihtiyaçlara göre yoruma tabi tutan fakihlere de müteahhirûn (sonra gelenler) denir.

A) Mütekaddimûn dönemi:

Şu çeşit okuyuşlar namazı bozar:

1) İnanılması küfrü gerektirecek şekilde, manayı değiştiren her yanlış okuyuş,

2) Benzeri Kur'an'da bulunmayan her okuyuş,

3) Manası fahiş bir şekilde aslından uzak ve bozulmuş olan okuyuş sebebiyle namaz bozulur. "Hâza'l-gurâb" yerine "Hâza'l-gubâr", yani "Bu karga" yerine "Bu toz" anlamına gelen benzer kelimeyi kullanmak gibi. Yine, Kur'an'da benzeri bulunmayan ve bir anlam ifade etmeyen bir sözle de namaz bozulur. Sırlar anlamına gelen "es-Serâir" yerine, bir anlamı olmayan "es-Serâil" kelimesini söylemek gibi. Diğer yandan bu sonuncu kelime Kur'an'ın başkabir yerinde de yoktur.

Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre, benzeri Kur'an'da bulunduğu halde, anlamı asıl kelimenin anlamından uzak olan, fakat fâhiş bir şekilde manayı

bozmayan ifadelerle de namaz bozulur. Böyle bir okuyuş İmam Ebu Yusuf'a göre, namazı bozmaz. Çünkü bu gibi okuyuşlarda genel olarak zorluk söz konusudur. Bu konuda umumî belvâ vardır. Kendisiyle fetva verilen görüş de budur.

Eğer yapılan yanlışın Kur'an'da benzeri bulunmaz ve bu okuyuşla mana da bozulmazsa, yukarıdaki meselenin aksine Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre namaz bozulmaz. Fakat Ebu Yusuf'a göre bozulur. "Kavvâmîn" kelimesinin yerine "Kayyâmîn" kelimesini okumak gibi.

Bu duruma göre, Ebû Hanife ile İmam Muhammed, sehven yanlış okunan lâfız ile Kur'an'daki mânânın aşırı değişip değişmemesini dikkate almışlardır. Eğer mana fazla değişirse namaz bozulur. Aksi halde bozulmaz. Okunan lafzın Kur'an'da benzerinin bulunup bulunmaması sonucu değiştirmez. İmam Ebû Yusuf ise, okunan lafzın Kur'an'da benzerinin mevcut olup olmamasını kriter olarak almıştır. Eğer benzeri Kur'an'da mevcut ise, mana fahiş bir şekilde bozulsa bile, namaz bozulmaz. Eğer Kur'an'da benzeri yoksa, mana fahiş bir şekilde değişmese bile namaz bozulur.

B) Müteahhirûn Dönemi:

Arapça bilmeyen bir takım toplumların İslâm'a girmesi, âyetlerin telaffuzu ve harekelerin okunması problemini de birlikte getirmiştir. Harflerin telaffuzunu, hareke ve kelimeleri bölme ile ilgili ve benzeri konulardaki zorluklar karşısında müteahhirûn fakihleri, okuyuş hatası yapanlarla ilgili olarak şu esasları ortaya koydular:

1) Kelimenin irabındaki hareke yanlışlığı mutlak olarak namazı bozmaz. Bu yanlışlık yüzünden meydana gelen anlamın küfrü gerektirip gerektirmemesi de sonucu değiştirmez. Çünkü insanların çoğu, Kur'an-ı Kerim'in irab yönlerini birbirinden ayıramazlar. Meselâ;

(Rabbi İbrahim'i denediği zaman)" âyetinde, İbrahim'i ötre, Rabbühû'yü üstün okumak gibi. Bu takdirde ayetin anlamı: "İbrahim, Rabbini denediği zaman..." şeklini alır ki, böyle bir anlam uygun düşmez. "Na'budü (Biz ibadet ederiz)" kelimesini "na'bidü" şeklinde okumak da böyledir.

2) Kur'an'da bir harf yerine, yanlışlıkla başka bir harf okunacak olsa şu eseslara

uyulur: Eğer bu iki harfin arasında -kaf ile kâfta olduğu gibi mahreç yakınlığı varsa veya bunlar “sin ile sad gibi” bir mahreçten olup aralarında ibdâl (birini diğerine çevirme) caiz ise bununla namaz bozulmaz. “Felâ takher” yerine “Felâ tekher”, “es-Samed” yerine “es-Semed” okunması gibi. “Fethun karîb” yerine “Fethun garîb” okunması da böyledir.

3) Bir zorlama olmaksızın iki harfi birbirinden ayırmak mümkün ise, böyle bir okuyuştan ötürü namaz bozulur. “es-Sâlihât (salih ameller)” kelimesindeki “sâd” yerine “et-Tâlihât” tarzında “tâ” ile okumak gibi. “Allahu ehad” yerine “Allahü ehat” okumak da böyledir.

4) Farklı okunan iki harfi birbirinden ayırma güçlüğü varsa, umumun mübtela olduğu bir durum olduğu için çoğunluğa göre, böyle bir okuyuştan ötürü namaz bozulmaz. “es-Sırâta” kelimesinde “sâd” yerine “es-Sirâta” “Sin” ile okumak gibi.

5) İki harf arasında mahreç birliği veya yakınlığı olmadığı halde umumî belva bulunup, bunların aralarını ayırmak güç olsa, bunlardan birinin yerine diğerinin telaffuz edilmesi, bir çok fakihe göre namazı bozmaz. “dat” yerine “dâl”, “zâl” veya ”zı” harfinin okunması ve “zâl” yerine de “ze” veya “zı” harfinin telaffuz edilmesi gibi. “Sâd” ile ”sin”, “tâ” ile “te” harfleri de böyledir.

Meselâ; “Ve lâ’d-dâllîn” yerine “Velâ’z-zâllin”, yani “dâd” yerine “zı” veya “zâl” okunması namazı bozmaz. Bununla birlikte bu konuda başka görüşler de vardır. Bu harfleri ayırmaya gücü yetecek olan kimsenin bu değişikliğe fırsat vermemesi gerekir. Kasden bu şekilde okuma ise namazı bozar.

6) Şeddeli harfi yanlışlıkla şeddesiz, şeddesiz bir harfi de şeddeli okumak, uzun okunacak bir harfi kısa, kısa okunacak olanı uzun, idgam edilecek harfi idgamsız, idgamsız okunacak olanı idgamlı okumak namazı bozmaz. “İyyâke” kelimesini şeddesiz “İyâke” okumak gibi.

İnce okunacak bir harfi kalın, kalın okunacak bir harfi ince okumak da bu niteliktedir. Çünkü bu konularda umumî belva vardır.

7) Kur’an’dan herhangi bir kelimeye bir harf ilâvesiyle de namaz bozulmaz. “es-Sıratallezîne” kelimesinin başındaki harf-i tarif, Kur’an’ın aslında olmadığı halde, ilave edilerek okunsa manaya tesiri bulunmadığı için namazı bozmaz.

8) Kur’an-ı Kerim’de bir kelimenin harflerini diğerine bitiştirmekle de namaz bozulmaz. “İyyâ kena’büdü” örneğinde olduğu gibi. Bunun aslı “İyyâke na’büdü (yalnız sana ibadet ederiz)” şeklindedir. Ancak bu gibi kelime aralarında sekte (sesi kesip duraklama) yapılmamasına dikkat etmelidir.

9) Namazda Kur’an’dan bir kelimenin bir parçası kesilse, meselâ; “el-Hamdü” yerine unutmaktan veya nefesin kesilmesinden dolayı yalnız “el” denilip, daha sonra “hamdü” denilse veya okunacak bir kelime hatıra gelmeyip, başka bir kelimeye geçilse, çoğunluğa göre namaz bozulmaz. Çünkü unutma veya nefesin kesilmesi hususunda zaruret ve umumî belva vardır. Meselâ, “Matlaı’l-fecr” yerine nefesin kesilmesinden dolayı “Matlaı’l-fec” diyerek rukuya varılsa, namaz bozulmuş olmaz.

10) Ayete yanlışlıkla bir harf ilave edilse, eğer mana değişmezse namaz fâsid olmaz. “Yedhılühû nâran (onu ateşe sokar.)” yerine “Yüdhılühûm nâran (Onları ateşe sokar)” okunması gibi. Fakat mana değişirse, bir görüşe göre namaz bozulur. “İnneke le mine’l-mürselîn (Şüphesiz sen gönderilen peygamberlerdensin)” yerine “Ve inneke le mine’l-mürselin (Yemin olsun ki, sen gönderilen peygamberlerdensin)” okumak gibi. Burada yeminin cevabı yemin yapılmış olmaktadır. Ancak bu durumda namazın bozulmayacağını söyleyenler de vardır.

11) Kur’an kelimelerinden birinin bir harfi yanlışlıkla eksik okunsa, eğer bu harf, kelimenin aslından olur ve mana değişirse Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre namaz bozulur. “Mimmâ razaknâ hum (Bizim, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden)” yerine “Mimmâ zeknâ hüm” veya “Ve cealnâ” yerine “alnâ” okunması gibi.

Yine kelimenin aslından olmamakla birlikte, hazften dolayı, küfre yol açacak bir mana meydana gelirse namaz fâsid olur. “Ve mâ halaka’z-zekere ve’l-ünsâ” yerine “Ve mâ halaka’z-zekere el-ünsâ” okunması gibi.

Düşürülen harf, asıldan olmadığı veya asıldan olmakla birlikte mana değişmediği takdirde namaz bozulmaz. “el-Vâkıatu” kelimesini “hâ”sız olarak “el-Vâkıa” tarzında okumak gibi.

12) Namazda Kur’an’daki bir kelime tekrar edilse, eğer bununla mana değişmezse namaz bozulmaz, bazı fakihlere göre mana değişse de yine

bozulmaz. Diğer bazı fakihlere göre ise bozulur. Sağlam görülen görüş budur. “Rabbi’l-âlemîn (Âlemlerin Rabbi)” yerine “Rabbi rabbi’l-âlemîn (Âlemlerin Rabbinin Rabbi)” okumak gibi. Bununla mananın değişeceğini bilen kimsenin bunu bu şekilde kasden okuması namazı bozar. Fakat bir dil sürçmesi veya harfleri daha güzel çıkarma gibi bir gayretle okunduğu takdirde namazın bozulmaması daha uygun görülmektedir.

13) Kıraat sırasında okunan ayetlere yanlışlıkla bir kelime ilâve etmek yahut okunan ayetlerden bir kelime veya bir harf eksiltmek yahut bir kelime veya harfi öne almak yahut sonraya bırakmak yahut başka bir kelime vaya harfe çevirerek okumakla mana bozulmuyorsa namaz da bozulmaz. “Teâlâ ceddü Rabbinâ (Rabbimizin şanı yüce oldu)” dan “yâ” harfi eksiltilerek “teâle” okumak, “infeceret” yerine “inferecet”, “Evvâb” yerine “Eyyâb” demek gibi. Mana değişmediği sürece bu gibi okuyuşlar namazı bozmaz.

Âyete yanlışlıkla ilâve edilen kelime, Kur’an’da bulunup manayı değiştirmezse namazı bozmaz. “Lâ ta’budûne illâ’llâhe ve bi’l-valideyni ihsanen (Siz ancak Allah’a kulluk eder, ana-babanıza ihsanda bulunursunuz)” ayetinin sonuna “ve birren (ve iyilikte)” kelimesini ilave etmek gibi.

Fakat ilave edilen kelime, Kur’an’da bulunmakla birlikte, manayı küfrü gerektirecek şekilde değiştirirse namazı bozar. Meselâ; “Men âmene billâhi ve’l-yevmî’l-âhiri ve amile sâlihan felehüm ecruhüm (Kim Allah’a ve âhıret gününe iman eder ve sâlih amel işlerse onlar için ecir vardır)” ayet-i kerimesine “sâlihan”dan sonra “ve kefera (ve kafir olursa)” kelimesini ilave etmek manayı ters çevirir ve küfrü gerektirir. Bu yüzden de namazı bozar.

Kelimelerin yer değiştirmesi mana değişikliğine yol açmazsa namaz bozulmaz. “Fîhâ zefîrun ve şehîkun” yerine “fîhâ şehîkun ve zefîrun” okunması gibi. Fakat mana değişirse, fakîhlerin çoğunluğuna göre namaz bozulur.

(Şüphesiz iyi kimseler naîm cennetindedirler, günahkarlar ise cehennemdedir)” ayetinde “cehîm (cehennem)”i önce, “neîm (cennet)”i sonra okumak manayı ters çevirir.

14) Nesebin değişik olarak anlaşılmasına sebep olan okuma yanlışı da namazı bozar. Meselâ; “Meryem ibnetu Gaylân (Gaylan kızı Meryem)” veya “İsa b. Lokman (Lokman oğlu İsa)” okunmasıyla namaz bozulur. Çünkü Hz. İsa babasız

dünyaya gelmiştir. Bu nisbet Kur’an’a aykırı düşer.

15) Peltek konuşan kimse “ra” harfini “ga” veya “lâm” yahut “yâ” olarak telaffuz etse namazı bozulmaz. “Rabbi’l-âlemîn” yerine “Labbi’-âlemîn” demesi gibi. Ancak böyle kimsenin telaffuzunu düzetlemeye gayret etmesi ve okumakta güçlük çekmeyeceği ayetleri bulup okuması gerekir. Böyle bir kimse ümmî mesabesinde sayılır.

“el-Hamdü lillâhi” kelimesini “el-hemdü” veya “Kul hüvallahü ehad” ayetini “Kül hüvallahu ehad” şeklinde okuyup, başka türlü okuyamayanlar da petlek hükmündedir.

Bir kimse namazda fahiş hata ile kıraatta bulunduktan sonra dönüp doğru şekilde okusa namazı caiz olur.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, Fâtiha dışındaki okuyuşlarda meydana gelen hata namazı bozmaz. Ancak böyle bir kimse bilerek manayı bozacak şekilde yanlış okursa kendisinin de, kendisine uyan cemaatin de namazı bozulur. Fakat bir kimse namaz kılarken Fatiha’yı, manayı değiştirecek şekilde yanlış okursa, bunu ister bilerek, isterse yanılarak yapsın namazı bâtıl olur. Bu görüş, fatihasız namazın caiz olmayacağı esasına dayanır. Çünkü bu mezheplere göre namazda Fatiha’yı okumak farzdır.285

VII- ERKEK VE KADININ AYNI HİZADA NAMAZ KILMASI

Cemaat farklı zümrelerden meydana gelirse imamın arkasında önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra da kadınlar saf bağlarlar. Bu tertibe erkekler ile erkek çocuklarının uyması sünnet, erkeklerle kadınların uyması ise farzdır.

Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar bir aralık bulunmaksızın veya duvar, perde, korkuluk gibi bir engel olmaksızın erkeklerin kadınlarla aynı hizada namaz kılması, namazı bozan hallerdendir. Bu kadın ister yabancı olsun, ister eşi, kızı veya kız kardeşi gibi hısımlarından bulunsun hüküm değişmez.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kadınları Allah Teâlâ’nın tehir ettiği yere, arka tarafa tehir edin” 286 Fakat namazda olmayan bir kadının namaz kılmakta

olan bir erkeğin önünde bulunmasında bir sakınca yoktur. Hz. Âişe (r. anhâ)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yatağım Hz. Peygamber (s.a.s)'in namaz kıldığı yerin önünde idi." 287

Aynı hizada namaz kılmanın, namazı bozması için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

1) Kadın imama uymuşsa, imamın kadınlar için de imamlığa niyet etmesi gerekir. Aksi halde kadının imama uyması geçerli olmaz ve bu yüzden de bir hizada durma önemini kaybeder. Yalnız cenaze namazında bu niyete gerek yoktur. Bazı fakihlere göre, cuma veya bayram namazlarında da kadınların uymaları için imamın niyeti şart değildir.

2) Kadının akıllı ve erginlik çağına ulaşmış olması veya erginliğinin yaklaşmış bulunması şarttır.

3) Kadının, erkeğin önünde veya onun tam bitişiğinde namaz kılması gerekir.

4) Erkek ile kadının iftitah tekbiri bakımından aynı namazda bulunması gerekir. Erkek vaktin namazını, kadın ise kaza namazı kılsa aynı hizada bulunma namazlarını etkilemez.

5) Kadın ile erkeğin namaz kıldıkları yerin perde veya benzeri bir şeyle ayrılmamış ve arada bir boşluk bulunmayan aynı mekân olması. Kadın erkekten bir adam boyu yüksek mahfelde bulunsa, aynı hizada olmaları namazın sıhhatine zarar vermez.

6) Namazı bozacak derecede aynı hizada bulunmanın süre bakımından ölçüsü İmam Ebu Yusuf'a göre, rükû ve secde gibi bir rüknü fiilen eda etmektir. İmam Muhammed'e göre, bir rüknü yerine getirecek kadar bir süre (yani üç tesbih miktarı) aynı hizada bulunmuş olmak şarttır.

Yukarıdaki şartlar gerçekleşince erkeğin namazı bozulur. Ancak imama uyan kadınlar, erkeklerin safı önünde bir saf teşkil edecek olsalar, arkalarındaki bütün erkeklerin namazı bozulur. Erkeklerin arasında üç kadın bulunsa, bunların hem sağ, hem de sol yanlarındaki birer erkeğin hem de arka hizalarındaki her saftan üç erkeğin namazları fasid olur. Aradaki kadınlar iki olursa, yanlarındaki birer erkek ile arka taraflarındaki yalnız iki erkeğin namazı bozulur, daha arka

saflardakilerin namazlarına bir şey olmaz. Aradaki kadın, bir tane olunca sağ ve sol tarafındaki birer erkekle, arkasındaki bir erkeğin namazı bozulur. Bu son iki durumda namazları bozulan erkekler, kadınlar ile diğer erkekler arasında bir perde oluşturacağı için, artık bu bozulma başkalarına geçmez.

Erkeklerin namazlarının bozulmasına yolaçan kadınların bu yüzden günahkâr olacaklarında şüphe yoktur. Kadınların mescitlerde erkeklerin arasına karışmaktan veya aynı hizada namaza durmaktan sakınmaları gerekir. Kadınlar mescitte kendilerine ayrılan yerde imama uyarak namaz kılabilirler. Ancak cemaate çıkmayıp evlerinde namaz kılmaları da hadis-i şeriflerde teşvik edilmiştir. Hatta evde kılacakları namazın daha faziletli olduğu belirtilmiştir.288

VIII- CEMAATLE NAMAZ KILMAK

A - Cemaatle Namazın Dayandığı Deliller ve Fazileti:

Cemaat; imamla imama uyanlar arasında meydana gelen bağlantı ve manevî birliktir. İslâm, mensuplarının bir araya gelip büyük-küçük topluluklar oluşturması için bir takım ibadetleri ve sosyal münasebetleri vesile kılmıştır. Gün ve gecede beş vakit namazın bir arada eda edilmesi, haftada bir cuma namazının, ve yılda iki kere bayram namazlarının her beldede daha büyük topluluklar halinde kılınması, yine yılda bir kere de bütün İslâm dünyasından varlıklı ve yolculuğa gücü yeten müslümanların Arafat'ta hac için bir araya gelmesi bunlar arasında sayılabilir.

Cemaatle namazın meşrûluğu Kur'an, Sünnet ve İcmâ delillerine dayanır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ve sen içlerinde olup da onlara namaz kıldıracak olursan, onlardan bir bölümü seninle birlikte namaza dursun, silahlarını da yanlarına alsınlar." 289 Bu ayette Allah Teâlâ cihad sırasında, korkulu anlarda bile cemaatle namaz kılmayı emretmiştir. Korkulu anlarda cemaat emredilirse, güven içinde bulunulduğu zaman öncelikle cemaat halinde namaz kılmak gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.s) cemaatle namazı teşvik ederek şöyle buyurmuştur: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir." Başka bir rivayete göre ise "Yirmi beş derece daha faziletlidir." 290

Burada azın zikredilmesi çoğu yok etmez. Yahut Hz. Peygamber önce azı bildirmiş, sonra Allah Teâlâ ona çoğu bildirmiştir, o da bunu haber vermiştir.

Diğer yandan ashab-ı kiram hicretten sonra cemaatle namaz kılmanın meşrû olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

Cuma namazı dışında en kuvvetli cemaat, sabah namazının cemaati, sonra yatsı namazının cemaati, sonra ikindi namazının cemaatidir. Bunun delili şu iki hadis-i şeriftir: Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.as) şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar ezan ile ilk safın sevabını bilselerdi, sonra bunları yapmak için kur'a çekmekten başka bir çare bulamasalar, kura çekerlerdi. Namazı ilk vaktinde kılmanın sevabını bilselerdi bunun için yarışırlardı. Yatsı namazı ile sabah namazının faziletini bilselerdi, emekleyerek de olsalar, bu namazları cemaatle kılmaya gelirlerdi." 291

Osman b. Affan (r.a), Rasûlullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Her kim yatsı namazını cemaatle kılarsa, gece yarısına kadar namaz kılmış sevabını alır. Her kim sabah namazını cemaatle kılarsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi sevap alır." 292

B - Cemaatle Namazın Hükmü:

Hanefî ve Mâlikîlere göre293, cuma namazı dışındaki farz namazları cemaatle kılmak, gücü yeten akıllı erkekler için müekked sünnettir. Bu yüzden kadınlara, çocuklara, akıl hastalarına, kölelere, kötürümlere, hastalara, çok yaşlı kimselere, el ve ayağı çaprazlama kesilmiş olanlara cemaatle namaz kılmak için mescide gitmek gerekmez. Cemaatle namazın sünnet oluşu, "cemaatle namazın tek başına kılınandan yirmi yedi derece daha faziletli olduğunu" bildiren hadisin açık anlamına dayanır.

Şâfiîlere göre, farz namazlar için cemaate devam etmek hür ve bir yerde ikamet edenler ve çıplak olmayanlar için farz-ı kifayedir. Böylece farz namazların cemaatle kılınışı İslâm'ın bir sembolü olmuştur. Buna göre, bir belde halkı bütün olarak cemaatle namazı terkederse, İslâm Devleti tarafından bunlara karşı savaş açılır. Hz.Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Üç kişi bir köyde veya sahrada bulunur ve aralarında cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara hakim olur.

Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer.” 294

Hanbelîlere göre295, cemaatle namaz kılmak farz-ı ayndır. Bu görüşün dayandığı delil; “Sen onların içlerinde bulunup da namaz kıldırdığın zaman...” anlamındaki daha önce zikrettiğimiz ayettir. “Rukû edenlerle birlikte siz de rükû edin”296 ayeti de bunu desteklemektedir. Hanbelîler bunun dışında çeşitli hadislere dayanmışlardır. Bir tanesi şöyledir: “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ateş yakılması için odun toplanmasını emretmeyi, sonra da namaz için ezan okunmasını, daha sonra bir kimseye emredip imam olmasını, sonra da cemaatle namaza gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm.” 297

Hanefî ve Şâfiîlere göre, cemaatin en az sayısı imam ve ona uyan olmak üzere iki kişidir. Hatta uyan kişi çocuk da olabilir. Çünkü Hz.Peygamber (s.a.s), teheccüt namazında çocuk yaşta olan İbn Abbas (r.a)’a imamlık yapmış ve bir hadisinde; “İki kişi ve daha fazlası cemaattir” 298 buyurmuştur.

C - Kadınların Mescitlere Gitmeleri:

Farz namazların mescitte, nafilelerin ise evde kılınması daha faziletlidir. Rasûlullah (s.a.s); “Ey insanlar! Evlerinizde namaz kılın. Çünkü kişinin en faziletli namazı farzlar dışında evinde, kıldığı namazdır.” 299 Farz namazı mescitte kılmanın daha faziletli oluşu, mescidin temizlik ve şeref yönünden üstünlüğü İslâm’ın ve müslümanların gücünün gösterilmesi ve cemaatin çokluğu gibi özelliklere sahip olması yüzündendir.

Cemaatle namaz ve mescide gitme bakımından kadınlar erkeklerden farklı hükümlere tabi tutulmuştur.

Yaşlı kadınların cemaatle namaz kılmak üzere mescitlere gitmeleri caizdir. Fitneye sebep olma korkusundan ötürü genç kadınlar için ise mekruhtur.

Ebû Hanîfe’ye göre yaşlı kadınların sabah, akşam ve yatsı namazları için cemaate çıkmalarında bir sakınca yoktur. Gündüz namazları olan öğle ve ikindide ise aşırı şehvet onlara da ilgi uyandırabilir ve fitne meydana gelir. Sabah ile yatsıda fâsıklar uyku halindedir, akşam vaktinde ise yemek içimekle meşguldürler. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise, yaşlı kadınların bütün vakitlerde cemaate devam etmesinde bir sakınca görmemiş ve bunun cevazına fetva vermişlerdir.

Müteahhirûn (sonra gelen) Hanefî fakihlerine göre ise, zamanın bozulması ve fâsıklığın açığa çıkması sebebiyle cuma, bayram ve vaaz için bile olsa, yaşlı da olsalar, cemaatle namaza katılmaları mekruhtur.300

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, ister genç, ister yaşlı olsun, güzel ve gösterişli olan kadınların Mâlikîlere göre ise, erkeklerin ilgi duymadığı yaşlı kadınların bile erkeklere ait cemaatlere gitmeleri mekruhtur.

Hz. Peygamber (s.a.s) kadınların mescide gelebileceklerini, ancak evdeki ibadetlerinin daha üstün olduğunu ashab-ı kiramına bildirmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

“Kadınları mescidlere gitmekten alıkoymayın. Evleri ise onlar için daha hayırlıdır.” Bir başka rivayet şöyledir: “Kadınlarınız gece mescide çıkmak için sizlerden izin istedikleri zaman onlara izin verin.” 301 Başka bir hadiste, kadınların cemaate koku sürünmemiş olarak katılmalarından söz edilmiştir.302

Ümmü Seleme (r.a)’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kadınların en hayırlısı; mescidi, evlerinin içi olandır.” 303

D - Cemaate Gitmemek İçin Özür Sayılan Haller:

Bir özür bulunmadıkça cemaate devam etmelidir. Aşağıdaki özürler sebebiyle cemeate gitmemek mübah olur:

1) Teyemmümü mübah kılacak derecede hastalık veya felçli olmak, yahut ama bulunmak. Hafif başağrısı, hafif ateş gibi rahatsızlıklar, yürüyüşü engellemeyen felç hali özür sayılmaz.

Hastalığın özür sayılmasının delili. Allah Teâlâ’nın, “Sizin için dinde güçlük yapmadı.” 304 ayetidir. Diğer yandan Rasûlullah (s.a.s) hastalanınca mescitten geri kaldı ve şöyle buyurdu: “Ebû Bekr’e söyleyin insanlara namaz kıldırsın” 305

Bu duruma göre, hasta, yatalak, zafiyet sahibi, eli ve ayağı çaprazlama kesik yahut sadece ayağı kesik olan kimselerle felçli, çok yaşlı, âciz ve kör olan kimselerin cemaate katılmamaları caizdir.

2) Kendine, malına, şerefine bir zarar gelmesinden veya cemaate gitmeye engel bir hastalığın meydana gelmesinden korkmak. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir kimse ezanı işitir de icabet etmezse, özrü bulunmadıkça onun için namaz yoktur.” Sahabe; “Ya Rasulullah! Özür nedir?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Korku veya hastalıktır.” buyurdu.306

3) Yağmur, çamur, şiddetli soğuk, öğle vaktindeki şiddetli sıcak, gece şiddetli rüzgâr, şiddetli karanlık gibi durumlar da cuma ve cemaate gitmeme özrüdür. Abdullah b. Ömer (r.a)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Yolculukta Hz. Peygamber ile beraber bulunduğumuz zaman ve gece karanlık yahut çamurlu olunca, münadisi: “Namazı bineklerinizin yanında kılın” diye ilân ederdi.307 Kar ve dolu da yağmur gibi özür sayılır.

4) Küçük veya büyük abdesti sıkışık durumda bulunmak. Çünkü bunlar namazı huzur içinde yerine getirmeye ve tamamlamaya engel olurlar. Canının istediği bir yemeğin hazır olması, şiddetli açlık ve susuzluk da özür sayılır.

5) Kokan ve kokusunu gidermek mümkün olmayan çiğ bir gıda maddesi yemek. Meselâ; soğan ve sarımsak gibi çiğ bir maddeyi yiyen kimse bunların kokusu gidinceye kadar cemaate çıkmamalıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim soğan veya sarımsak yerse bizden ayrı dursun, mescidimizden de ayrı dursun ve evinde otursun.” 308

6) Bir yerde hapsedilmiş olmak. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:“Allah hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.” 309

7) Dini meseleler ve te’lifle uğraşmak. Meselâ; fıkıh öğrenme ve öğretme de bu kabildendir. Ancak bu gibi meşguliyetler yüzünden cemaati sürekli olarak terketmek doğru değildir. Mücerret tembellik ve önem vermeme sebebiyle cemaati sürekli olarak terkeden kimse hakkında ta’zir cezası uygulanır ve şahitliği kabul edilmez. İmamın bid’at sahibi olmasından dolayı cemaati terk eden kimse ise ta’zir cezasını hak etmiş olmaz.

Cemaate devam etmek istediği halde, geçerli bir özürden dolayı, düzenli bir şekilde devamdan mahrum kalan kimse de niyetine göre cemaat sevabına nail olur.

Sonuç olarak, Hanefîler, cemaate gitmeyi düşürecek olan özürleri on sekiz

maddede toplamış olup şunlardır: Yağmur, soğuk, korku, karanlık, hapis cezası, kör olmak, felçli olmak, çaprazlama eli ve ayağı kesilmiş olmak, hastalık, kötürüm olmak, yatalak olmak, çamur, zafiyet, yaşlılık, fıkıh ilmi ile uğraşmak, canının çektiği bir yemek hazır bulunmak, yolculuğa çıkmak üzere bulunmak, hastaya bakmak, gece şiddetli rüzgâr esmek. Gündüzün esen şiddetli rüzgâr ise özür sayılmamıştır. Çünkü aydınlık sebebiyle rüzgârın tehlikesine karşı korunmak mümkündür.

E - Bir Mescitte Cemaatin Tekrarlanması:

Bir mahallenin mescidinde ezan ve kametle birlikte cemaatin tekrarlanması mekruhtur. Mahalle mescidi; belli bir imamı ve belli bir cemaatı bulunan mescid demektir.

Ancak cemaatin şu durumlarda tekrarlanması mekruh değildir:

1) Bir mahalle mescidinde,o mahallenin halkından olmayan seferi bir topluluğun cemaatle namaz kılması.

2) O mahallenin sakinlerinin ezanı sessizce okuyarak namaz kılması.

3) Mahalle halkının, cemaati ezansız ve kametsiz tekrarlaması.

4) Mescidin yol üzerinde bulunan bir mescit olması.

5) Mescidin daimi bir imam ve müezzini bulunmadığı ve insanların ayrı ayrı namaz kıldığı bir mescit olması.

Aynı mescitte cemaati tekrarlamanın keraheti şu hadise dayanır: Hz. Peygamber (s.a.s), aralarında anlaşmazlık bulunan bir topluluğu barıştırmak için gitmişti. Daha sonra mescide dönünce cemaatin namazı kılmış olduklarını gördü. Bunun üzerine evine döndü ve ailesini toplayarak namaz kıldırdı. Eğer bir mescitte cemaatin tekrarlanması caiz olsaydı, Allah Rasûlü evinde namaz kılmayı mescitte kılmaya tercih etmezdi.310

Normal vakitlerde birden fazla cemaatler teşkil edilmesi, cemaatin bütünlüğünü bozar ve sonraki cemaate katılma gibi düşüncelerle gevşekliklere yol açabilir.

Yol kenarlarına, benzinlik ve konaklama yerlerine yapılan mescitlerde cemaatle namaz kılma konusunda ise bütün insanlar eşittir. Bu yüzden buralarda cemaatin tekrarlanmasında da bir sakınca bulunmaz.

Görevli imamı, bulunan bir mescitte imamdan önce cemaatle namaz kılmak da mekruhtur. Hatta Hanbelîler bunun haram olduğunu söylemiştir. Çünkü görevli imam ev sahibi hükmündedir. Cemaatle namaz kıldırmak onun hakkıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir kimse başkasının evinde, ev sahibinin izni olmadıkça, ona imamlık yapmasın.” 311

IX- İMAMLIK

Hayır veya şer hususunda kendisine uyulan kimseye “imam” denir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Biz onları imamlar kıldık. Bizim emrimizle doğru yola iletirler.” 312“Biz onları, cehenneme çağıran önderler, imamlar yaptık.” 313

İmamlık; imamet-i kübrâ (büyük imamlık, İslâm Devlet başkanlığı) ve imamet-i suğra (namaz imamlığı) olmak üzere ikiye ayrılır. Büyük imamlık, toplum üzerinde umumi velayet yetkisine sahip olmaktır. Yahut bu imamlık Hz. Peygambere halife olarak hem din, hem de dünya işleri konusunda genel başkanlıktır. el-Mâverdi (ö.450/1058) bu konuda şöyle der: “İmamlık dini koruma ve dünya işlerini idare etmede peygamber halifeliği için vaz' olunmuş bir makamdır.” 314 Bu makama ehliyet için şu şartlar öngörülmüştür: Müslüman olmak, akıllı, buluğ çağına ermiş bulunmak, erkek, ilim sahibi ve adaletli olmak. Fasık bir kimsenin başkanlığa getirilmesi mekruh sayılmış, bir fitne olmayacaksa böyle bir kimsenin azledilmesi üzerinde durulmuştur.315 Asıl konumuz cemaat imamlığı olduğu için, aşağıda bunu genişçe açıklayacağız.

A - Namaz İmamlığının Sıhhat Şartları

1) Müslüman Olmak:

Kâfir bir kimsenin imamlığının geçerli olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Bu durum namazdan sonra anlaşılırsa, cemaatın namazını yeniden kılması gerekir.

2) Akıllı Olmak:

Akıl hastasının arkasında namaz sahih değildir. Çünkü akıl hastasının kendisi için kıldığı namaz batıldır. Eğer hastalık nöbetler halinde geliyorsa, ayık olduğu zamandaki namaz sahih olur. Ancak böyle bir kimseye uymak mekruhtur. Bunak ile sarhoş da akıl hastası gibi olup, kendi başına namazları geçerli olmadığı için, bunların arkasında kılınan namaz da sahih değildir

3) Baliğ Olmak:

Hanefîlerin büyük çoğunluğuna göre, farz veya nâfile namazlarda ergin olmayan mümeyyiz çocuğun, erginlik çağına ulaşmış kimselere imamlık yapması geçerli değildir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise bu, sadece farz namazlarda sahih olmaz. Güneş tutulması ve teravih namazı gibi nafile namazlarda bu caiz olur. Şâfiîlere göre, erginlik çağına ermiş kimselerin, yedi yaşla erginlik çağı arasında bulunan mümeyyiz çocuğa uyması caizdir. Çünkü Amr b. Seleme (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında yedi yaşında iken imamlık yaptım."316

4) Erkek Olmak:

Teravih namazı bile olsa erkekler olmaksızın, kadınların yalnız başına cemaatle namaz kılmaları mekruhtur. Eğer kadınlar kendi aralarında cemaatle namaz kılacak olurlarsa, imam olacak kadın, aralarında durur, saftan ileride durmaz, bu da mekruh olur. Yalnız cenaze namazı, tekrarlanmayan bir namaz olduğu için kadınlar cemaatı tarafından da kılınabilir.

Kadınların tek başına cemaatle namaz kılmalarının mekruh oluşu şu hadise dayanır: "Kadının namazını evinde kılması dışarıda kılmasından daha faziletlidir. İç odasında kılması da evin diğer kısımlarında kılmasından daha faziletlidir." 317

Diğer yandan kadınların ezan okuması da meşru kılınmamıştır. Çünkü ezan cemaate çağırmaktır. Eğer kadınların cemaatle namaz kılmaları mekruh olmasaydı ezan okumaları da meşru olurdu. Yine aynı esastan hareketle fitneden güvende olunursa kadınların gündüzün düzenli olarak namaza gitmeleri caiz görülmüştür.

Bir erkeğin, kendisinden başka bir erkeğin veya kız kardeşi yahut karısı gibi bir mahreminin bulunmadığı bir evde kadınlara imamlık yapması da mekruhtur. Eğer kadın cemaati içinde bu anılanlardan birisi bulunur veya erkek, kadınlara mescitte namaz kıldırırsa, böyle bir cemaat mekruh olmaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.s), erkeklerin yabancı kadınlarla başbaşa kalmasını yasaklamıştır. Diğer yandan bu gibi cemaatlere, şeytanın vesvesesinin karışması da söz konusu olur.318

5) Abdestsizlik ve Necasetten Temizlenmemek:

Abdestsiz kimsenin veya üzerinde pislik bulunanın imamlığı caiz değildir. Fakihlerin çoğunluğuna göre, kişi bu durumu ister bilsin ister bilmesin namazı batıl olur. İmam abdestsiz olarak namaz kıldırmış olduğunu daha sonra, yani cemaat dağıldıktan sonra anlasa, bunu cemaate imkân ölçüsünde haber vermesi gerekir. Başka bir görüşe göre ise, haber vermesi gerekmez.

6) Başkasına Uymuş Olmamak:

İmama sonradan uymuş olup da rekat kaybı bulunan kimse (mesbûk), yetişemediği kısmı tamamlamak için ayağa kalkınca, ona başkasının uyması caiz değildir. Çünkü bu kişi aslında başkasına uymuştur. Yani iftitah tekbirini imamın iftitah tekbirine bina etmiştir.319

7) Özürlü Olmamak:

Hanefî ve Hanbelîlere göre, imamın sürekli burun kanaması, sürekli yellenme, sidiğini tutumama ve benzeri özürlerden uzak olması gerekir. Bu gibi özürlere yakalanmış olan kimselerin ancak kendileri gibi kimselere imamlık etmeleri caiz olur. Ancak bu durumda da imam ile cemaatın özürlerinin bir olması da şarttır. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.s) yağmurlu bir günde ashabına ima ile namaz kıldırmıştır.320 Eğer imamla cemaatin özürleri farklı olursa bu namaz caiz olmaz. Meselâ, sidiğini tutamayan imama yine bu şekilde sidiğini tutamayan bir kimse uysa namaz sahih olur. Fakat imamın buna ek olarak yellenme özrü de bulunsa, buna tek özrü olan kimse uyamaz. Çünkü imam iki özürlü, ona uyan kişi ise bir özür sahibidir.

Şâfiîlere göre ise, namazı iade etmesini gerektirmeyecek derecede özürlü bulunan kimsenin özürsüz sağlam bir kimseye imamlık yapması sahihtir.321

8) İmamın Telaffuzu Düzgün Olmalıdır:

İmam olacak kişi, harfleri düzgün okuyabilecek şekilde düzgün bir okuyuşa sahip olmalıdır. Meselâ; peltek olup “ra” harfini “gayn”, “sin” harfini veya “zâl” harfini “ze” olarak okuyan kimsenin imamlığı sahih değildir. Çünkü bu durumda imam ile cemaat arasında eşitlik bulunmamaktadır.

B - İmamlığa En Lâyık Kişi:

Temelde, imamlığa en lâyık kimse, namazın hükümlerini en iyi bilendir. Ancak eşitlik hallerinde tercih sebebi olabilecek hususlar şu şekilde belirlenmiştir:322

1. Fahiş günah ve hatalardan kaçınmak ve namaz caiz olacak kadar Kur'an ayetlerini ezbere bilmek şartıyla, namazla ilgili fıkhî hükümleri en iyi bilen imamlığa en layık kimsedir.

2. Kıraati tecvit ve tilâvet yönünden en güzel olanlar. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.s) buyurmuştur: "Allah'ın kitabını en iyi bilen cemaate imamlık yapar. Kıraatte eşit olurlarsa, sünneti en iyi bilen imamlık eder." 323

3. Şüpheli şeylerden en çok sakınan, takva sahibi tercih edilir. Takva vasfı; haram, mekruh veya şüpheli şeylerden kaçınmak ve farz, vacip, sünnet ve müstehaplara dikkat etmekle meydana gelir. Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

"Eğer namazınızın kabul edilmesini istiyorsanız size âlimleriniz imamlık etsin. Çünkü onlar sizinle Rabbiniz arasında elçidirler." 324

4. Yaş bakımından büyük olanlar imamlığa layıktır. Çünkü yaşlı olanın Allah'tan korkusu daha çok olur ve cemaatın artmasına sebeptir. Çünkü Nebi (s.a.s), İbn Ebî Müleyke (r.a)'ye şöyle buyurmuştur: "Size en büyüğünüz imamlık etsin." 325

5. Ahlâkı en güzel olan, yani cemaatle iyi geçinendir. Bu konuda da eşitlik olsa yüzü en güzel olan tercih edilir. Bundan maksat çokca teheccüt namazı kılandır. Çünkü teheccüt namazı kılanın yüzü nurlu ve güzel olur.

6. Nesep, ses veya elbise temizliğinde güzel olan tercih edilir. Bunların da hepsinde eşitlik olması halinde, aralarında kur'a çekilir.

Eğer cemaatte İslâm Devlet başkanı bulunursa, Devlet başkanı öne geçirilir, ondan sonra vali, ondan sonra kadı ve ondan sonra evin sahibi öne geçirilir. Hatta bu kişi kiracı bile olsa, hüküm böyledir.

Diğer yandan cemaat arasında ev sahibi veya mescidin görevli imamı bulunursa,

istenen vasıflara tam olarak sahip olmasalar bile başkalarına tercih olunurlar. Başkasının evinde imam olacak kimse, ev sahibinin izni ile imamlık yapar. Başkasının evinde tek başına namaz kılacak kimse de ev sahibinden izin almalıdır, faziletli olan budur.

Bütün bunlar imamlığa verilen değer ve önemin büyüklüğünü gösterir. Bu yüzdendir ki, bu şerefli görevi Hulefa-i Raşidîn ve onu izleyen bazı asırlarda, bulundukları yerlerde veliyyü'l-emr yerine getirirdi.

C - İmamlık Yapması Mekruh Olan Kimseler:

Aşağıda zikredilecek olan bazı kimselerin imamlık etmesi mekruhtur:326

1) Namazla ilgili fıkhî hükümleri bilen fâsık kimse: Farzları terkeden veya haram işleyen kimseye fâsık veya âsî denir. Hanefîlere göre, fâsığın, kendisi gibi olanlara imamlık etmesi caizdir. Fâsığın imamlığının mekruh oluşu şu hadise dayanır: "Kadın erkeğe, bedevî muhacire, fâsık olan , mümine imamlık etmesin. Ancak Devlet başkanı kişiyi kılıç veya kamçısı ile zorlarsa, bu durum müstesnadır." 327 Bununla birlikte fâsık kimsenin kıldıracağı namaz sahihtir. Abdullah b. Ömer (r.a)'in Haccac'ın arkasında namaz kılmaya devam ettiği nakledilir. Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Takva sahibi veya fâsık (facir) herkesin arkasında namaz kılın." 328

2) Bid'at sahibi olan kimse: Kâfir denemeyecek derecede bid'at sahibi kişi fâsık kimse gibidir. Bid'atçı, itikadı sünnet ve cemaat ehlinin itikadına aykırı bulunan kimse demektir. Meselâ; şiîlerin çıplak ayak üzerine meshetmeleri, mestler üzerine meshetmeyi inkâr etmeleri gibi. Bizim kıblemize yönelen kimseye, şüpheye dayalı bir bid'atten dolayı kâfir denemez. Fakat bid'atçı kişi, eğer dinde zarurî olan hususlardan birini inkâr ederse tekfir edilir. Allah Teâlâ'ya diğer cisimler gibi cisim demek, Hz. Peygamber'in, Ebu Bekir (r.a) ile arkadaşlık ettiğini inkâr etmek gibi. Çünkü bu durumda, "Arkadaşına (Ebu Bekr'e) korkma, şüphesiz Allah bizimle beraberdir, diyordu." 329 ayetini inkar etmek söz konusu olur.

Fasık veya bid'at sahibi bir kimsenin imamlığı tahrimen mekruhtur. Çünkü fâsık, dini işlerde ciddiyetten uzak ve lâübali olur. İmam Muhammed ile İmam Mâlik'e göre ise bunlara uymak temelde caiz değildir.

3) Kör Olmak: Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre kör kimsenin imamlığı tenzihen mekruhtur. Çünkü gözleri görmeyen kimse pislikten gereği gibi sakınamaz. Ancak Hanefîler, cemaatin en bilgilisi olma durumunu bundan istisna etmişlerdir. Bu takdirde onun imamlığa tercih edilmesi daha uygun olur.

Şâfiîler ise kör olanın imamlığını kerahetsiz caiz görmüşler ve bir ama olan İbn Ümmi Mektum (r.a)'un kimi zaman imamlık yapmasını delil getirmişlerdir.330

4) Cemaatin istemediği kimsenin imamlık yapması: Bir kimsenin kendisini haklı yere kerih gören bir cemaate imamlık etmesi tahrimen mekruhtur. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Kendisini istemedikleri halde bir cemaate imam olup öne geçen kimsenin namazını Allah Teâlâ kabul etmez." 331

Fakat keraheti gerektiren bir hal veya imamlığa daha ehliyetli birisi bulunmadığı takdirde, cemaatin kerih görmesine bakılmaz. Çünkü bu takdirde cemaatin istememesi meşrû sayılmaz.

5) Namazı çok uzatmak: Kıraat, içindeki tesbih, zikir ve dualar bakımından namazı sünnet miktarından fazla uzatmak mekruhtur. Cemaatın buna rızasının bulunup bulunmaması sonucu değiştirmez.

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Sizden birisi insanlara namaz kıldırdığı zaman hafif kıldırsın. Çünkü cemaat içinde zayıf, hasta ve yaşlı insanlar vardır. Kişi tek başına namaz kıldığı zaman istediği kadar uzatsın." 332

Diğer yandan cemaatin rükû ve secde tesbihlerini ve teşehhüdü sünnete uygun bir şekilde tamamlamalarına meydan vermeyecek tarzda imamın acele etmesi mekruhtur. Sonradan gelen cemaatin yetişmesi için, imamın rükûu uzatması da mekruhtur.

6) Hatalı okuyanın (lahn yapan) imamlığı: Manayı bozmayacak derecede hatalı okuyanın daha iyi okuyacak kimse varken imamlığı mekruhtur. "el-Hamdü" kelimesinde "dal"ı esre, "Lillah"deki "hâ"yi üstün okumak, "Rabbi'l-âlemîn"deki "bâ"yı üstün okumak gibi. "Dâl", "kaf" gibi harfleri açık olarak okuyamayan kimsenin imamlığı da mekruhtur.

7) Gayr-i meşrû çocuğun ve kölenin imamlığı da mekruhtur. Çünkü bunlarda

bilgisizlik galiptir. Ancak bilgili oldukları takdirde imamlık yapabilirler.

8) Kadının kadına imamlığı kerahetle birlikte caizdir. Cemaat halinde imam olacak kadın, kadınların aralarında durur, saftan öne çıkmaz.

9) İmamın cemaatten en az bir arşın miktarı yüksek veya alçak bir yerde durup namaz kıldırması mekruhtur. Ancak kendisiyle birlikte cemaatten bir kaç kişi bulunması durumu müstesnadır.

10) Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yusuf'a göre, açıktan okunan namazlarda cemaatın okuması tahrimen mekruh olduğu gibi, gizli okunan namazlarda da bu şekilde mekruhtur. Çünkü imamın kıraatı cemaatin kıraatı demektir (bk. "Kıraat" konusu). Fakat İmam Muhammed, öğle ve ikindi gibi gizli okunan namazlarda cemaatın de kıraatte bulunmasını caiz görmüştür.

İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, gizli okunan namazlarda, imama uyan da gizlice kıraatte bulunur. Diğer yandan imamın açıktan okuduğunu herhangi bir cemaat işitmezse, kendisi de kıraatte bulunur, bu vaciptir, fakat işitirse kıraatte bulunması caiz olmaz. İmam Şâfiî'ye göre, gizlice okunan namazlarda, imama uyan Fatiha'dan başka ayetler de okur, açık okunan namazlarda ise, imama uyanın yalnız Fatiha'yı gizlice okuması gerekir. Eğer rekatı kaçırma korkusu olursa, bu durum müstesnadır.

D - Cemaatin İmama Uymasının Şartları:

1) İmam ile cemaatin yerleri hükmen bir olmalıdır. Bu yüzden, aralarında yüksek bir duvar olup, imamın görülmesi veya sesinin işitilmesi mümkün olmazsa, imama uyma geçerli bulunmaz.

Yine imam ile cemaat veya cemaatle öndeki saf arasında uzaklık bulunsa duruma bakılır: Eğer namaz mescit dışında kılınır ve aradaki mesafe, bir saf bağlanacak miktarda az olursa, imama uymak geçerli olur. Fakat bundan fazla olursa sahih olmaz. Ancak namaz mescit içinde kılınmakta ise bu uzaklık, uymanın sihhatine engel değildir. Ancak bazı fakîhlere göre mescid çok büyük olup safların bağlantısı olmaksızın mescidin en uzak bir yerinde durarak imama uyulması caiz değildir.

Yaya yürüyen kimse binek üstündeki imama uysa veya tam bunun aksi vuku bulsa yahut binekte olan başka binekteki imama uysa, namaz kılınan yer farklı olacağı için bu uyma sahih olmaz.

Kendisi ile imamı arasında araba yürüyecek genişlikte insanların geçtiği umumî bir yol veya kayık geçecek büyüklükte bir nehir yahut boş bir arazi bulunsa, yahut Kudüs mescidi gibi çok büyük bir mescitte imam ile imama uyan arasında iki veya daha çok saf sığacak kadar boşluk bulunsa, böyle durumlarda imama uymak sahih değildir. Ancak safların yolu veya nehir üzerindeki köprüyü kaplaması halinde bunlar bir engel olmaktan çıkar. Hz. Ömer'in; "Kendisi ile imam arasında yol, nehir veya kadınlara ait bir saf bulunan kimsenin namazı sahih değildir." dediği rivayet edilir.333

2) Cemaatin imama uymaya niyet etmesi ve kıldıkları farz namazın bir olması gerekir.

Bu yüzden bir kimse imama tabi olmaya niyet etmeksizin uysa veya kendisi, meselâ; öğle namazını kılmak istediği halde imam ikindi namazını kılmakta bulunsa uyması caiz olmaz.

Nafile namaz kılan, farz namaz kıldıran imama uyabilir. Çünkü burada zayıfın kuvvetliye bina edilmesi söz konusudur. Bunun aksi caiz olmaz. Ancak sağlam görüşe göre, teravih namazında farz kılana uymak sahih değildir. Çünkü teravih namazı özel bir surette kılınan sünnet bir namazdır.

Nafile namaz kılanın kendisi gibi nafile kılan imama uyması caizdir. Adak namaz kılanın, yine adak namaz kıldıran imama uyması da sahihtir. Yine vitir namazını vacip kabul eden kimse, sünnet kabul eden imama uyabilir.

Abdestli kişinin teyemmümlü kişiye, ayaklarını yıkayan kişinin mestleri veya yara sargısı üzerine mesh eden kişiye, ayakta olanın oturarak rükû ve secde edene, boyu dik olanın rükû derecesinde kambur olana uyması sahihtir. Ancak İmam Muhammed bu hususlarda aksi görüştedir. İma ile namaz kılan, ancak kendisi gibi ima ile namaz kılana imam olabilir.

İmama uyan kadınların namazının sıhhati için imamın kadınlara da imam olmaya niyet etmesi gerekir.334

3) İmama uyanın imamdan öne geçmemesi gerekir.

İmama uyanın topuğu, imamın topuklarından öne, oturarak namaz kılanın uylukları imamın uyluklarından öne, yaslanarak namaz kılanan yanı imamın yanından öne geçerse namazı sahih olmaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.s): “İmam ancak kendisine uyulması için meşru kılındı” 335 buyurmuştur. Eğer yukarıdaki durumlarda imamla cemaat aynı hizada bulunurlarsa cemaatin namazı kerahatle birlikte caiz olur.

Diğer yandan Hanefî ve Hanbelîlere göre, Kâbe-i Muazzama çevresinde namaz kılarken, cemaatin imamdan öne geçmesi caiz görülmüştür.

4) Cemaatin imama tabi olması gerekir. Bu tabi olma üç şekilde gerçekleşebilir:

a) Yakınlık; imama uyan kişinin yaptığı işlerin imamın yaptığı işlere yakın olmasıdır. Meselâ; iftitah tekbiri, rükû ve secdelerin imamın hareketlerine yakın olması gerekir.

b) İmamı izlemek; İmama uyanın yaptıkları, imamın yaptıklarının peşinden yapılmış olmalıdır.

c) İmamın fiili ile, ona uyanın fiili arasında bir gecikmenin ve zaman aralığının bulunmamasıdır. Bu da imam bir hareketi yaptıktan sonra, aynı hareketi yapmakla gerçekleşir.

Yukarıdaki üç şekilden biri ile imama uymak, namazın farzlarından ise farz, vacip bir hareketse vacip, sünnet bir hareketse sünnet olur. Bir kimse imamdan önce rükûya varmak veya imamın rükûundan sonra rüku yapmak veya imama ortak olmayacak şekilde imamdan önce veya sonra secdeye varmak suretiyle rükû veya secdeyi terkederse imama tabi olmadığı için bu rekat batıl olur ve imam selâm verdikten sonra bu kişinin o rekatı kaza etmesi gerekir. Eğer kaza yapmazsa namazı batıl olur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İmam kendisine uyulması için imam yapılmıştır. O tekbir aldığı zaman siz de tekbir alın. O rükû yapınca, siz de yapın.” 336

Dört yerde cemaatin imama uyması gerekmez. İmamın bilerek namaza bir secde ilave etmesi, bayram tekbirlerini fazla alması, cenaze namazının tekbirlerini fazla alması, son oturuştan sonra yanılarak farzdan fazla bir rekat namaz kılmak

üzere üçüncü veya beşinci rekata kalkması. Eğer imam cemaatin uyarması sonucu geri dönüp otururşa namaz sahih olup, namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Eğer imam fazla rekatın secdesini yapmışsa cemaat ona uymayıp, kendi başına selâm verir. Eğer imam son oturuştan önce ayağa kalkarsa ve bu rekatın secdesini de yaparsa, hem imamın, hem de cemaatin namazı batıl olur.

İmama uyan kişi aşağıdaki dokuz meselede imama uymayıp bu işleri kendisi yapar:

1) İftitah tekbirinde elleri kaldırmak, 2) Sübhaneke duasını okumak, 3) Rüku tekbirlerini almak, 4) Secde tekbirlerini almak, 5)Rükû ve secdede tekbir getirmek, 6) Rükudan kalkarken “Semiallahu limen hamideh” demek, 7) Teşehhüd okumak, 8) Selâm vermek, 9) Teşrik tekbirlerini getirmek.

İmam terkettiği zaman, ona uyanların da mutlaka terketmesi gereken beş mesele şunlardır:

1) Bayram tekbirleri, 2) Birinci oturuş, 3) Tilâvet secdesi, 4) Sehiv secdesi, 5) Kunut duası. Ancak kunutu terketmek rükûyu kaçırma tehlikesi olduğu zaman söz konusu olur.

Cemaat, teşehhüdü tamamlasa da imamla birlikte selâm vermesi daha faziletlidir. İmama uyan kişi teşehhüdü okumayı daha tamamlamamışsa, tamamlar ve ondan sonra selâm verir. Teşehhüdü bitirmeden selâm vermesi de caizdir. Ancak cemaat salli-bârik duaları için selâmı geciktirmez.

Vitir namazında cemaat, daha kunutu bitirmeden imam rükûya varsa cemaat da varır. Ancak cemaat henüz kunuttan bir şey okumamış olursa, imamla birlikte rükûyu kaçırmayacak şekilde bir miktar okur.

İmam kunut’u unutup rükuya gittiği takdirde, cemaat ona tabi olmasa, imam da başını kaldırıp kunut duasını okuduktan sonra, yeniden rükuya gitse, cemaat de kendisine uyunca cemaatın namazı fasid olur.

Cemaatten birinin önde yer olduğu halde saf arkasında tek başına imama uyması mekruhtur.

İmamı rükû halinde bulan kimse, ilk saflara gittiği takdirde rekati kaçıracağından korkarsa son safa durarak imama uyar. Rekatı kaçıracağını anlasa bile, saflardan birine katılmaksızın arkada tek başına bir yerde durup imama uyamaz.

5) Mahremi bile olsa safta kadınlarla aynı hizada namaz kılmak, kadının sağ ve solundan birer kişi ile arkadan bir kişinin namazının batıl olmasına sebep olur (bk. “Erkek ve Kadının Aynı Hizada Namaz Kılması” konusu).

6) Mezhep ayrılığı imama uymaya engel değildir. Bu konuda Hanefî ve Şâfiîler, imamın namazının cemaatin mezhebine göre de sahih olmasının şart olduğu görüşündedir. Meselâ; Hanefî mezhebine mensup olan bir kimse, burnu kanadıktan sonra yeniden abdest almadığını gördüğü Şâfiî bir imamın arkasında namaz kılsa, yahut Şâfiî mezhebine mensup bir kimse, bir kadının eline dokunan Hanefî bir imama uysa, namazı batıl olur. Çünkü cemaat, imamın namazının batıl olduğuna inanmaktadır.

Mâlikî ve Hanbelîlere göre, namazın sıhhati için şart olan konularda sadece imamın bağlı bulunduğu mezhebe itibar edilir. Çünkü imamın namazı sahih olunca cemaatin namazı da sahih olur.337

Sonuç olarak her müslümanın kendi mezhebinden olan imama uyması daha faziletlidir. Bu mümkün olmayınca başka mezhepten olup, namazın farzlarını gözeten herhangi bir imama uyulması, tek başına namaz kılmaktan daha faziletlidir.

X- BEŞ VAKİT NAMAZIN KILINMA ŞEKLİ

A - Namazların Tek Başına Kılınma Şekli:

Namazlar; farz, vacip, sünnet, müstehap ve nafile kısımlarına ayrılır. Bunlar yukarıda açıkladığımız farzlarına, vaciplerine, sünnetleriyle âdâbına riayet edilerek şu şekilde kılınır:

1) Sabah Namazı:

Sabah namazının iki rekât sünnetini kılmak için: “Niyet ettim bugünkü sabah namazının sünnetini kılmaya” diye niyet edilir ve hemen eller, baş parmak kulaklarının yumuşağına gelecek kadar yukarıya kaldırılıp; “Allahu ekber” diye tekbir alınır. Bundan sonra eller bağlanır, “Sübhanekellahümme ve bi hamdike ve tebarekesmük ve teâlâ ceddük ve lâ ilâhe gayruk” ile “Eûzü billahi mineşşeytanirracim (İlahi rahmetten kovulmuş olan şeytandan Allah’a sığınırım) - Bismillâhirrahmanirrahim (Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla başlarım)” ve Fatiha okunur, sonra “Âmin (kabul buyur, ey Rabbimiz)” denir ve bir miktar daha Kur’an okunur. Bu bir miktardan maksat en az bir sure veya en az üç kısa ayet veya üç kısa ayet uzunluğunda bir ayettir. Bundan sonra “Allahü ekber” diye rükûya varılır, bu durumda en az üç kere, “Sübhâne rabbiye’l-azîm (Yüce Rabbimi her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim)” denir. Sonra “Semiallahü limen hamideh (Allah, hamdeden kulunun övgüsünü işitmiştir)” denilerek ayağa kalkılır, ayakta “Allahümme Rabbenâ ve leke’l-hamd (Allahım, ey Rabbimiz, hamd sana mahsustur)” denir, bundan sonra “Allahu ekber” diye secdeye varılır, secdede üç kere “Sübhâne rabbiye’l-a’lâ (Ey en yüce olan Rabbim! Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim)” denir, sonra “Allahü ekber” denilerek kalkılır, bir tesbih miktarı oturulup yine “Allahu Ekber” diye ikinci secdeye varılır, bunda da üç kere “Sübhâne rabbiye’l-a’lâ” denir. Bununla bir rekat tamamlanmış olur.

Bu ikinci secdeden sonra “Allahu ekber” denilerek ikinci rekata kalkılır. Ayakta yalnız Besmele ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunur, birinci rekatta olduğu gibi rükû ve secdelere varılır, ikinci secdeden sonra oturulur ki bu iki rekatlı bir namazda son oturuştur. Bunda et-Tahiyyat ve Allahümme salli-bârik

ve “Rabbenâ âtinâ fiddünyâ haseneten...” duaları sonuna kadar okunur, sonra “es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah (Allah’ın selâmı ve rahmeti size olsun)” diye sağ tarafa, sonra da yine “es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah” diye sol tarafa yüz çevirerek selâm verilir. Bununla sağ ve sol tarafta bulunan müminlere, meleklere ve mümin cinlere selâm verilmiş olur. Böylece iki rekatlı bir namaz bitmiş bulunur.

Bütün bu tekbirler, tesbih ve kıraatler gizli, yani namaz kılanın kendisi işitebileceği bir sesle gizlice yapılır.

Namazda erkekler ile kadınların ellerini kaldırma, bağlama şekli, rükû ile secdelerde ve oturuşlarda alacakları durumlar “Namazın sünnetleri ve âdâbı” konularında açıklanmıştır.

Sabah namazının iki rekat farzı ise şöyle kılınır:

Önce, erkeklere mahsus olmak üzere kamet getirilir, sonra “Bugünkü sabah namazının farzını kılmaya” diye niyet edilir ve eller kulakların hizasına kadar kaldırılarak “Allahu ekber” diye namaza başlanır ve sabah namazının sünnetinde belirtildiği üzere kılınıp tamamlanır. Ancak sabah namazının farzında Fatiha’dan sonra biraz fazla Kur’an okunması sünnettir. Bu sünnetin en az miktarı kırk ayettir. Bununla birlikte üç kısa ayet miktarı okunması da caizdir. Vaktin çıkmasından korkulduğu takdirde az ayet okunur. Hatta yalnız Fatiha ile veya bir birkaç âyet ile bile yetinilebilir. Ebu Hanife’ye göre, farz olan kıraatin en az sınırı, en az altı harf ihtiva eden bir ayettir. “Sümme nazara (sonra baktı)” ve “lem yelid (doğmadı)” ayetlerinde olduğu gibi.338

Tek başına namaz kılan kimse, bu farzı kılarken tekbirleri, Fatiha’yı, ilave edeceği sure veya ayetleri ve “Semiallahu limen hamideh” cümlesini açık (sesli) okuyabilir.

2) Öğle namazı:

Öğle namazının ilk dört rekat sünnetinin önceki iki rekatı, tam olarak sabah namazının iki rekat sünneti gibi kılınır. Ancak burada; “Bugünkü öğle namazının sünnetine” diye niyet edilir ve bunda ikinci rekattan sonraki oturuş, son oturuş değil, ilk oturuş olduğundan bu oturuşta yalnız “et-Tehıyyat” okunur,sonra

“Allahu ekber” diye ayağa kalkılır, Sübhaneke okunmaksızın, yalnız Besmele ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak, yine yukarıda belirtildiği şekilde rükû ve secdelere gidilir, bundan sonra dördüncü rekat için “Allahu ekber” denilerek ayağa kalkılır, bunda da yalnız Besmele ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak, yine belirtildiği şekilde rükû ve secdelere varılır, bundan sonra oturulur ki, bu son oturuştur. Bunda “et-Tehiyyatu” ile “Allahümme salli-bârik” ve “Rabbena atina...” duaları sonuna kadar okunup iki tarafa selâm verilir. Böylece bu dört rekat sünnet kılınmış olur.

Öğle namazının dört rekat farzı ise şöyle kılınır: Sünnetten sonra, namaza aykırı bir şey ile uğraşmadan ayağa kalkılır, kamet getirilir. “Bugünkü öğle namazının farzını kılmaya” diye niyet edilir ve eller yukarıya kaldırılarak “Allahu ekber” diye tekbir alınır, ilk iki rekatı,sabah namazının iki rekat farzı gibi kılınır. Ancak bu iki rekattan sonraki oturuş, ilk oturuş olduğundan, bunda yalnız “et-Tehıyyat” okunur, bundan sonra “Allahu ekber” denilerek üçüncü rekata kalkılır, yalnız Besmele ile Fatiha okunarak, rükû ve secdelere varılır, sonra “Allahu ekber” denilerek dördüncü rekat için ayağa kalkılır, yine Besmele ile Fatiha suresi okunarak rükû ve secdelere gidilir. Bundan sonra oturulur ki, bu son oturuştur. Bunda “et-Tehıyyat” ile “Allahümme salli ve barik” ve “Rabbena atina...” duaları sonuna kadar okunup, iki tarafa selam verilir. Böylece farz da kılınmış olur.

Öğlenin farzında okunacak ayetler, sabah namazında okunacak ayetlerden çoğunlukla az olur.

Öğlenin son iki rekat sünneti ise, “Bugünkü öğle namazının son sünnetini kılmaya” diye niyet edilip, tam olarak sabah namazının iki rekât sünneti gibi kılınır. Bu son sünneti dört rekât olarak kılmak müstehaptır. Bu takdirde ya her iki rekatta bir selâm verilir, yahut dört rekatın sonunda selam verilir. Bu takdirde birinci oturuşta yalnız “Rabbena atina...” duası okunmaz, “et-Tehıyyat”, “Salli-Barik” duaları okunur, üçüncü rekat için tekbir alınarak ayağa kalkılınca yine “Sübhaneke” okunur ve bu son iki rekat da önceki iki rekat gibi kılınır.

Tek başına kılan, öğle namazının gerek sünnetlerinde gerek farzında gizli okur.

3) İkindi namazı:

İkindi namazının dört rekat sünneti, müekked olmayan sünnettir. Her iki rekatı bağımsız namaz gibidir. Bu yüzden dört rekatın her iki rekatlık bölümü sabah namazının iki rekat sünneti gibi kılınır. Önce, “Bugünkü ikindi namazının sünnetini kılmaya” diye niyet edilir, bu namazın ilk iki rekatı belirtildiği gibi kılınınca oturulur. Bu bir son oturuş demektir. Bu yüzden burada “et-Tehıyyat...” ile birlikte “Allahümme salli... ve bârik...” okunur, yalnız “Rabbenâ âtinâ...” duası okunmaz. Sonra “Allahu ekber” diyerek üçüncü rekata kalkılır. “Sübhaneke” ile “Euzü” ve “Besmele”den sonra Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak rükû ve secdelere varılır. Bundan sonra tekbir ile dördüncü rekata kalkılarak, yalnız “Besmele” ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunur. Sonra yine rükû ve secdelere varılır. Bundan sonra oturulur ki, bu da son oturuştur. Bunda “et-Tehıyyat” ile “Salli- bârik” ve “Rabbena âtinâ..” duaları sonuna kadar okunarak iki tarafa selâm verilir.

İkindi namazının farzının kılınışı: Bu da tam olarak öğle namazının farzı gibi kılınır. Yalnız niyet farklı olur, yani “Bugünkü ikindi namazının farzını kılmaya” diye niyet edilir.

Tek başına namaz kılan kimse, ikindi namazının sünnetini de, farzını da, öğle namazı gibi gizli okuyarak kılar.

4) Akşam namazı:

Akşam namazının üç rekat farzı, öğle ve ikindi namazlarının ilk üç rekat farzları gibi kılınır. Şöyle ki: “Bugünkü akşam namazının farzını kılmaya” diye niyet edilip, namaza tekbir ile başlanır. Yukarıda açıklanan şekilde ilk iki rekat kılınarak oturulur. Bu, birinci oturuştur. Bunda yalnız “et-Tehıyyat...” okunur. Sonra üçüncü rekata kalkılarak yalnız “Besmele” ile Fatiha okunur, sonra “Allahu ekber” denilerek rükû ve secdelere varılır. Bundan sonra oturulur ki, bu da son oturuştur. Bunda “et-Tehıyyat..”’ ile “Salli-Bârik.” ve “Rabbena atina..” duaları okunarak iki tarafa selâm verilir.

Akşam namazının farzında, vaktin darlığından dolayı kısa sureler okunur.

Akşam namazının sünnetinin kılınışı: Bu da; “Bugünkü akşam namazının sünnetini kılmaya” diye niyet edilip, tam olarak sabah namazının sünneti gibi kılınır. Bu sünneti altı rekat olarak kılmak ise müstehaptır. Bu takdirde bir, iki

veya üç selâmla kılınır. İki rekatta bir selâm verliirse aynı şekilde kılınır. Bununla birlikte dört rekatta bir selam verilip ikindi namazının sünneti gibi de kılınabilir. Bu ziyade dört rekata veya altı rekatın tamamına “Evvâbîn Namazı” denir.339

Tek başına kılan, akşam namazının farzını da sabah namazının farzı gibi açıktan okuyarak kılabilir.

5) Yatsı namazı:

Yatsı namazının ilk dört rekat sünneti, müekked olmayan sünnetlerdendir. Tam olarak ikindi namazının dört rekat sünneti gibi kılınır. Dört rekat farzı da tam olarak öğle ve ikindi namazlarının farzları gibi eda olunur. İki rekat son sünnetine gelince, bu da tam olarak sabah ve akşam namazlarının iki rekat sünnetleri gibi kılınır. Bunlarda yalnız niyetler değişmiş, yatsı namazının farzına veya sünnetlerine niyet edilmiş olur.

Yatsı namazının son sünneti de dört rekat olarak kılınabilir.340 Bu takdirde tam olarak ilk dört rekatı gibi kılınır. Bununla birlikte iki rekatta bir selam vermek suretiyle de kılınabilir. Bu durumda her iki rekat bağımsız namaz olacağı için oturuşlarda “et-Tehiyyat..” “Salli-barik” ve “Rabbena atina” duaları okunur. Geceleyin kılınacak nafile namazlarda efdal olan da bu şekilde iki rekatta bir selam vermektir.

Tek başına namaz kılan kimse yatsı namazının farzını açıktan (sesli) okuyarak da kılabilir.

B - Vitir Namazı:

1. Kılınma Şekli:

Üç rekatten ibaret olan vitir namazı şu şekilde kılınır: Önce; “Bugünün vitir namazını kılmaya” diye niyet edilir. Sonra “Allahu ekber” denilerek namaza başlanır. “Sübhaneke...” ve “Euzü” ile “Besmele”den sonra Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak, rükû ve secdelere varılır, sonra ikinci rekata kalkılıp, yalnız “Besmele” ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak yine rükû ve

secdelere varılır, bundan sonra oturulur ki, bu birinci oturuştur. Burada yalnız “et-Tehıyyat” okunur. Sonra “Allahu ekber” denilerek üçüncü rekata kalkılır, bunda da yalnız “Besmele” ile Fatiha ve bir miktar daha Kur’an okunarak daha ayakta iken eller kaldırılıp “Allahu ekber” diye tekbir alınır, tekrar eller bağlanıp ayakta kunut duası okunur. Sonra “Allahu ekber” diye rükû ve secdelere gidilir, sonra oturulur ki, bu da son oturuştur. Bunda da yukarıdaki gibi “et-Tehıyyat” ile “Salli barik” ve “Rabbenâ âtinâ” duaları okunarak iki tarafa selam verilir.

2) Dayandığı deliller ve rekat sayısı:

Vitir ittifakla kılınması istenen bir namazdır.341 Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ey Kur’an ehli! Vitir namazı kılın. Çünkü Allah tektir, teki sever” 342. Vitir namazı Hz. Peygambere farz idi. Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmuştur: “Üç şey vardır ki, bana farzdır, fakat size farz değildir. Kuşluk namazı, kurban ve vitir namazı” 343

Vitir namazı Ebu Hanife’ye göre, bayram namazları gibi vacip bir namazdır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imamına göre ise müekked sünnettir. Ebu Hanife’nin dayandığı delil şu hadistir: “Allah size bir namaz daha fazladan ilave etmiştir. Bu namaz da vitirdir. Vitir namazını yatsı ile sabah vakti doğuncaya kadar geçen zaman içinde kılın.” 344 Bu hadisteki “kılın” emri vücup ifade eder. Bu namazı inkâr edenin dinden çıkmaması âhad sünnet ile sabit olması yüzündendir.

Hanefilere göre vitir namazı üç rekat olup, sonunda selam verilir. Delil, Hz. Âişe’nin rivayet ettiği şu hadistir: “Hz. Peygamber üç rekat ile vitir kılar ve üç rekatın sonunda selam verirdi.” 345

Mâlikîlere göre vitir namazı tek bir rekattır. Ondan önce yatsının farzından sonra kılınan iki rekat sünnet kılınır. Bunların arası selam ile ayrılır. Hanbelîlere göre de vitir tek bir rekattır, ancak üç veya daha çok rekat vitir kılınsa bunda bir sakınca bulunmaz.

Şâfiîlere göre vitrin en azı bir rekat, en çoğu on bir rekattır. Bir rekattan fazla kılınacaksa, önce iki rekata niyet edilir ve selam verilir. Sonra vitirden bir rekata niyet edilip selam verilir.346

Vitir namazının rekat sayısı ile ilgili bu görüş ayrılıkları Rasûlullah (s.a.s)’dan bu

konuda farklı hadislerin rivayet edilmesidir.

Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Vitir haktır. Beş rekat ile vitir kılmak isteyen kılsın. Üç rekat ile kılmak isteyen kılsın. Tek rekat ile kılmak isteyen yine kılsın.” 347 İbn Hıbban’ın rivayet ettiği hadiste şöyle buyurulur: “Hz. Peygamber iki rekat sünnet ile vitrin arasını ayırırdı.” 348

İbn Ömer ve İbn Abbas; “Vitir namazı gecenin sonunda kılınan bir rekattır.” 349 demişlerdir. Vitir namazının en fazla rekat sayısı olan on bir bazı hadislere dayanır. Hz. Âişe’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah ramazanda ve ramazan dışında on bir rekattan daha çok nafile namaz kılmazdı.” 350 Müslim’in yine Hz. Âişe’den naklettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.s)’ın yatsı namazından sonra sabaha kadar kıldığı on bir rekatın her iki rekatında bir selam verdiği, son bir rekatı tek kıldığı belirtilir.351

Vitir Namazı İle İlgili Bazı Meseleler:

1) Vitir namazı, yalnız ramazanda cemaatle kılınır. İmam bu namazı açıktan kıldırır. Kunut duasını tercih edilen görüşe göre, imam da cemaat de gizli okurlar. Ramazan dışında vitri cemaatle kılmak mekruhtur.

2) İmama birinci rekattan sonra yetişen kimse, imam ile birlikte kunut okur. Yetişemediği rekatları kaza ederken artık kunutu okumaz.

3) Vitir namazı kılan kimse ikinci rekatta mı, yoksa üçüncü rekatta mı olduğunda şüphe etse, bulunduğu rekatta kunutu okur, rükû ve secdelerden sonra bir rekat daha kılar, yeniden kunutu okur. Rükû ve secdelerden sonra teşehhütte bulunur, selâm ile namazını tamamlar. Eğer birinci rekatta iken böyle şüphe ederse üçüncü rekat olması muhtemel olan rekatta kunut duasını okur.

4) Vitirden başka namazlarda kunut duası okunmaz. Yalnız sıkıntı, fitne ve belâ vukuu sırasında sabah namazlarının farzında kunut okunabilir.

Şâfiî ve İmam Mâlik’e göre, her vakit sabah namazlarının farzında rükûdan sonra ayakta (kavme halinde) kunut duası okunur. Bu kunut Mâlikîlere göre müstehap Şâfiîlere göre ise sünnettir. Diğer yandan Şâfiîlere göre, ramazanın ikinci yarısında vitir namazının son rekatında, rükûdan sonra kunut duası okumak menduptur.352

5) Sabah namazında kunut duasını okuyan bir Şâfiî veya Mâlikî imama uyan bir Hanefî susar, kunutu okumaz. Eğer okuyacak olursa gizli okur.

6) Kunut duasını bilmeyen yalnız “Rabbenâ âtinâ...” âyetini okuyabilir. Üç kere de “Allahümmeğfirlî (Allanım beni mağfiret et)” de diyebilir. Üç kere; “Ya Rabbi (Ey Rabbim)” demesi de caizdir.

Hanefî ve Mâlikîlere göre tercih edilen ve Hz. Ömer ile oğlu Abdullah (r. anhümâ)’dan rivayet edilen kunut duası şekli şudur:353

Anlamı: “Allahım! Biz şüphesiz senden yardım ve mağfiret ister, senden hidayet dileriz. Seni tasdik eder, günahlarımıza tövbe eder, sana itimat ederiz. Seni bütün hayırlar ile senada zikirde bulunur, nimeti itiraf ile sana şükrederiz. Seni inkâr etmeyiz. Sana isyan edip duranları reddeder, terkederiz, kendileriyle ilişkimizi keseriz. Allahım! Biz ancak sana ibadet ederiz, senin için namaz kılarız, sana secde ederiz. Senin rızanı ve kulluğunu elde etmek için çalışır, koşarız. Senin rahmetini umar, azabından korkarız. Şüphe yok ki, senin hak olan azabın kâfirlere erişicidir.”

C) Namazların Cemaatle Kılınma Şekli:

Namazı cemaatle kılanlar şu şekilde hareket ederler:

1) Cemaatten her biri imama uymaya niyet eder, meselâ; “Niyet ettim bugünkü sabah namazının farzını edaya, uydum şu imama” diye niyette bulunur. Sonra imam ellerini kaldırarak ve açıktan “Allahu Ekber” diyerek namaza başlar. Cemaat de ellerini kaldırarak gizlice “Allahu ekber” deyip imam ile birlikte namaza başlarlar. İmam ve cemaat “Sübhaneke..”yi gizlice okurlar, sonra cemaat susar. İmam gizlice “Eûzü” ve “Besmele” okur, kıraatte bulunarak namazı şu şekilde kıldırır.

Sabah namazı ile akşam ve yatsı namazlarının ilk ikişer rekatlarında ve vitir namazının her üç rekatında, cuma ve bayram namazlarının bütün rekatlarında Fatiha ile ilave edeceği ayetleri açıktan yani cemaatin işitebileceği bir sesle açık olarak okur, diğer tekbirleri, tesmileri (semiallahü limen hamideh), ve selamları açıktan yapar. Akşam namazının üçüncü ve yatsı namazının üçüncü ve dördüncü rekatlarıyla, öğle ve ikindi namazlarının bütün rekatlarında tekbirleri, tesmileri

ve selamları açıktan, “Sübhaneke” ile kıraatı gizlice okur.

2) İmam, sabah namazının ilk rekatında okuyacağı ayetleri, ikinci rekatta okuyacağı ayetlerden ikide bir oranında uzun bulundurmalıdır. Bu bir sünnettir. Bu, cemaatin ilk rekata yetişmesine yardımcı olur.

3) Cemaat,tekbirleri gizlice alırlar. İmam rükudan kalkarken, açıktan “Semiallahu limen hamideh” ve gizli olarak “Rabbena ve leke’l-hamd” der. Ebu Hanife’den başka bir rivayete göre, imam “Rabbena ve leke’l-hamd” demez. Cemaat de gizlice yalnız “Allahümme Rabbena ve leke’l-hamd” yahut “Rabbena leke’l-hamd” derler. Ve imam ile beraber gizlice rükuda üç kere “Sübhane Rabbiye’l-azim (Yüce olan Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim)”, secdelerde de, üçer kere “Sübhane rabbiye’l-a’la (En yüce olan Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim)” derler.

4) İmam ile cemaat birinci oturuşlarında yalnız “et-Tehıyyat..”ı ikinci oturuşlarda, “et-Tehıyyat” ile beraber “Salli-bârik” ve “Rabbena atina...” dualarını gizlice okurlar. İmam önce sağ tarafa, sonra da sol tarafa, açıktan selam verince, cemaat de bu şekilde birlikte gizlice selam verir.

İmam açıktan okuduğu Fatiha’nın sonunda gizlice “Âmin” diyeceği gibi, cemaat de gizlice “Âmin” derler.

5) İmam selam verdikten sonra, müezzin açıktan der.

Sünnet varsa kılar, daha sonra Hz. Peygamber’e salât ü selâm getirilir. Ya müezzin sesle veya imam ile cemaatten her biri gizlice “Ayetü’l-kürsi”yi okur, otuz üçer kere “Sübhanellah”, “Elhamdülillah”, “Allahu ekber” derler. Bunların bu sayısı, sağ elin parmakları ile tespit edileceği gibi, tesbih taneleriyle de tespit edilebilir. Elverirki bir yanlışlık yapılmasın.

6) Yukarıdaki şekilde 33’er kere tesbih, hamdetme ve tekbirden sonra müezzin sesle der, duadan sonra imam ve cemaat iki elleriyle yüzlerini teberrüken meshederler. Tek başına namaz kılanlar da bunları okurlar. Bütün bunlar namazın müstehaplarından olup, bunlara riayet edenler büyük ecre nail olurlar.

7) Namazların vakit, rükün ve rekatlarına riayet edilerek kılınması, Hz. Peygamberden tevatüren nakledilmiş olup, bu konuda ayrıca yüzyıllardan beri

ümmetin icmaı meydana gelmiştir. Rasûlullah (s.a.s): “Beni nasıl namaz kılar görürseniz, siz de öylece namaz kılınız” diye emretmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed (s.a.s)’in kılmış olduğu namazlara aykırı düşen bir namaz İslâm dini nazarında geçerli bir namaz sayılmaz.

D - Namazdan Sonra Yapılan Dua ve Zikirler:

Namazlardan sonra Allah’ı zikretmek, me’sûr duaları yapmak ve istiğfarda bulunmak sünnettir. Bu dua ve zikirler, sabah ve ikindi namazında olduğu gibi farzdan sonra veya öğle ile akşam ve yatsı namazlarında olduğu gibi son sünnetleri bitirdikten sonra yapılır. Çünkü istiğfar namazın eksikliklerini karşılar; dua, ecir ve sevaptan hisse alma yoludur.

Namazın sonundaki dua, ve zikirler prensip olarak gizli yapılır. Ancak imam cemaate öğretmek maksadıyla öğreninceye kadar açıktan zikir ve duada bulunabilir. İmam namazın sonunda cemaate doğru döner, sol yanını hafifçe mihraba doğru döndürür. Hz. Semure’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s) namaz kıldırdığı zaman yüzünü bize doğru döndürürdü.”354 Bera b. Âzib (r.a) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in arkasında namaz kıldığımız zaman onun sağ yanında durmak isterdik. Çünkü böyle olunca yüzü bize doğru dönük olurdu.”355

Rasûlullah (s.a.s)’in namazlardan sonra yaptığı başlıca dua ve zikirler şunlardır:

1) Üç defa “estağfirullah (Allah’tan bağışlanma dilerim)” veya yine üç defa şöyle denir:

“Ulu olan kendisinden başka ilâh bulunmayan, Hay ve Kayyûm (başlangıcı ve sonu olmayan hayat ile diri, zatı ve kemaliyle kaim, yani yaratıklarının her an idare ve muhafazasında biricik mutlak hakim) olan Allah’a istiğfar eder, beni affetmesini dilerim.” Bunun dayandığı delil Sevbân (r.a)’dan nakledilen şu hadistir: “Hz. Peygamber selâm verince -bir rivayette namazını bitirince- üç kere “estağfirullah” der ve şöyle söylerdi: “Allahümme ente’s-selamü ve minke’s-selâmü, tebarekte ya ze’l-celali ve’l-ikram”

Anlamı: “Allahım sen Selâmsın, bütün noksanlardan berîsin, uzaksın. Dünya ve

âhiret selâmeti senin yardımınla olur. Ey celâl ve ikram sahibi olan Allahım! Sen mukaddessin, ta'zime gerçekten layıksın."356

Daha sonra şöyle derdi:

"Ey Allahım! Bana seni zikretme, sana şükür ve güzelce ibadet etme hususunda yardımcı ol." Hz. Peygamber (s.a.s) Muaz b. Cebel'e her namazda veya her namazın sonunda bu duayı yapmasını tavsiye etmiştir.357

2) Âyete'l-kürsî'yi okumak: Ebu Ümâme (r.a)'den rivayet edilen haberde şöyle denilmiştir: "Kim farz namazdan sonra âyete'l-kürsî ve ihlâs suresini okursa, cennete girmesine ölümden başka birşey engel olmaz."358

3) Namazlardan sonra Allah'ı tesbih etmek: 33 kere "Sübhanellah (Allah'ı hertürlü noksan sıfatlardan tenzih ederim)", 33 kere "el-Hamdü lillah (her türlü övgü, hamd Allah'a mahsustur)", 33 kere de "Allahü ekber (Allah her şeyden yücedir)" denilir. Yüzüncüde şöyle denir: "Lâ ilâhe illâ'llahü vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr"

Bunun delili Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edilen şu hadistir: "Kim her namazın arkasından 33 kere Allah'ı tesbih eder, 33 kere Allah'a hamd eder, 33 kere de Allah'ı tekbir ederse bunların tamam 99 olup esmâ-ı hüsnâ'nın sayısı kadardır. Yüzüncüde; 'Allah'tan başka ilâh yoktur, tek ilâh yalnız O'dur, ortağı da yoktur. Bütün mülk O'na aittir, bütün hamd ve senâ O'nadır. O her şeye kâdirdir' derse, denizin köpükleri kadar günahları olsa bile bağışlanır." 359

4) Daha sonra namaz kılan kişi ve imam kendisi ve müslüman kardeşleri için dilediği kadar dünya ve ahiret hayırlarını ister. Duaların en faziletlisi sünnette gelen dualardır. Bunlardan birisini Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a) rivayet etmiştir. "Sa'd (r.a) oğullarına, çocuklara yazıyı öğretir gibi şu kelimeleri öğretir ve şöyle derdi: "Rasûlullah (s.a.s), her namazın ardından şu dualar ile Allah'a sığınırdı:360

Anlamı: "Allahım! Cimrilikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım. Düşkün ve bakıma muhtaç bir ihtiyarlık halinden sana sığınırım. Dünya fitnesinden sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım."

Duânın âdâbı:

Duâda eller omuz hizasına kadar kaldırılır. Bunda güçlük olursa yapılabildiğince kaldırılır. Ellerin duada tabiî bir açıklıkla tutulması matluba daha uygun düşse gerektir.

Duaya, Allah'a hamd ve Rasûlüne salâtü selâm ile başlanır ve sonu yine "el-Hamdü lillâh" diyerek tamamlanır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Cennette müminlerin dualarının sonu: 'Bütün övgüler âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır' sözüdür" 361 Nitekim duaların sonu bu manaya uygun olarak şu ayet-i kerime ile bitirilmektedir:

"Senin güçlü olan Rabbin, onların isnad etmekte oldukları vasıflardan münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun"362

XI- CUMA NAMAZI

Cuma namazına bu adın verilmesinin sebebi, müslümanların bu namazı kılmak için toplanmalarıdır. Bir görüşe göre bu günde toplanmış olan hayırlar yüzünden bu adı almıştır.

İslâm'ın çıkışından önce Araplar cuma gününe "Arûbe" derlerdi. Mekke'de Kureyşliler cuma günü toplantı yapmaya başlayınca Ka'b b. Lüeyy'in ilk olarak bu güne cuma ismini verdiği nakledilir.363 Mekke'de hicretten önce cuma namazı kılınmamıştır. Dârekutnî'nin naklettiğine göre Allah elçisi, Akabe beyatlarından sonra Mus'ab b. Umeyr (ö.3/625)'i Medine'ye muallim olarak göndermiş, kendisine cuma günü toplanarak öğle vaktinde iki rekat namaz kılmalarını yazıyla bildirmiştir.364 Bunun üzerine müslümanlar Es'ad b. Zürâre (ö.1/622)'nin Medine dışındaki yurdunda toplanmış ve cuma namazı kılmaya başlamışlardır. İbn Sirin'den rivayete göre, Medine halkı Allah elçisi henüz oraya hicret etmezden ve cuma ayeti inmezden önce bu namazı kılmışlardır. O güne "cuma günü" adını verenler de onlardır. Medine'nin yerli müslümanları (Ensar) birgün kendi aralarında konuşarak; "Yahudilerin toplanıp ibadet yaptıkları bir günleri var. Hristiyanların da var. Bizde Allah'ı anmak ve toplu namaz kılmak için bir gün belirleyelim, bu da Arûbe günü olsun" dediler.365

Cuma namazının farz kılındığını bildiren ayetin366 Medine'de indiği ve Nebi (s.a.s)'in ilk cuma namazını hicret sırasında Salim b. Avf Oğullarına ait Ranunâ

vadisinde kıldırdığı düşünülürse, Mus’ab veya Es’ad’ın kıldırdığı namazın cumanın farz kılınmasından önce olması gerekir.367

İslâm’da cuma gününün dünyanın başlangıcına, sonuna ve ahırete kadar uzanan bir yeri ve değeri vardır. Diğer semavî dinlerde de cuma gününe dikkat çekilmiş, fakat onlar bunu terkederek başka günlere yönelmişlerdir.

Ebu Hureyre’den Allah elçisinin şöyle dediği nakledilmiştir: “Bizler, bizden önce kitap verilenlere göre en sonuncusuyuz. Kıyamette ise en öne geçeceğiz. Onlar, Allah’ın kendilerine farz kıldığı bu cuma gününde ihtilafa düştüler. Allah onu bize gösterdi. Diğer insanlar bu konuda bize uyuyorlar. Ertesi gün Yahudilerin, daha ertesi gün ise Hristiyanlarındır.” 368

Yine Ebu Hureyre’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Nebî (s.a.s)’e cuma gününe niçin bu adın verildiği sorulduğu zaman şöyle cevap vermiştir: “Şüphesiz babanız Adem’in yaratılışı o günde toplandı. Kıyamet o günde kopacak, yeniden dirilme ve insanların hesap için yakalanması o günde olacaktır. Cuma gününün üç saatının sonunda öyle bir an vardır ki, o anda dua edenin duası kabul olunur” 369

A - Cuma Namazının Dayandığı Deliller:

Cuma namazı kitap, sünnet ve icma delillerine dayanır.

1) Kur’an-ı Kerim’den delili: “Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrıldığı vakit Allah’ın zikrine koşunuz, alış-verişi bırakınız. Bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.” 370 Âyetteki “Allah’ın zikri” ifadesi cuma namazı ve hutbesi olarak tefsir edilmiştir.371

2) Sünnet delili: Cuma namazının kılınma şartları372, fazileti373 ve özürsüz olarak bu namazı kılmayanları uyarı ile ilgili pek çok hadis nakledilmiştir.374 Bunlardan ilgili olanlar ileride konusu içinde ele alınacaktır. Biz yalnız Abdullah b. Ömer’den rivayet edilen bir hadisi zikretmekle yetineceğiz: Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Cuma ezanını duyan kimselere cuma namazı farzdır.” 375

3) İcma Delili: İslâm bilginleri cuma namazının farz oluşunda görüş birliği içindedirler. Ancak kılınma şartları üzerinde görüş ayrılıkları olmuştur.376 Biz cumanın farz olmasının ve edasının geçerli bulunmasının şartlarını inceleyerek,

özellikle görüş ayrılıklarına yol açan yer, izin ve cemaat sayısı üzerinde duracağız.

B - Cuma Namazının Farz Olmasının Şartları:

Cuma namazı; namaz, oruç, hac, zekât kelimeleri gibi, fıkıh usulü açısından "kapalı anlatım (mücmel)" özelliği olan bir terimdir. Bu yüzden onun kılınış şekil ve şartları ayet, hadis ve sahabe açıklamalarına ihtiyaç gösterir. Çünkü Allah elçisi "Namazı benim kıldığım gibi kılınız"377 buyurmuştur.

Câbir b. Abdillah'ın naklettiği bir hadiste şartlar şöyle belirlenmiştir: "Allah'a ve ahıret gününe inananlara cuma namazı farzdır. Ancak yolcu, köle, çocuk, kadın ve hastalar bundan müstesnadır."378 Bu istisnaların dışında kalan her müslüman erkek bu namazla yükümlü demektir. Buna göre şartlar şöyledir:

1) Erkek Olmak: Cuma namazı kadınlara farz değildir. Ancak namazı cemaatle kılarlarsa bu yeterli olup, öğle namazını kılmaları gerekmez.379

2) Hür olmak: Hürriyetten yoksun bulunan esir ve kölelere, ceza evindeki hükümlülere, cuma günü öğle namazını kılmaları yeterlidir.

3) Mukim olmak: Yolcuya cuma namazı farz değildir. Çünkü o, yolda ve gittiği yerlerde genel olarak güçlüklerle karşılaşır. Eşyasını koyacak yer bulamaz veya yol arkadaşlarını kaybedebilir. Bu sebeple ona bazı kolaylıklar getirilmiştir.

4) Hasta olmamak veya bazı özürler bulunmamak: Namaza gidince hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimselere cuma farz olmaz. Yine, hasta bakıcı, aciz ihtiyar, gözü görmeyen, ayaksız, kötürüm, ve emniyet nöbetçisi gibi özrü bulunanlar vakit bulunca öğle namazı kılmakla yetinirler. Ancak bu kimseler cemaatle cuma namazına katılırlarsa yeterli olur.380

C - Cuma Namazının Sahih Olması İçin Gerekli Şartlar:

Kılınan bir cuma namazının geçerli olması için aşağıdaki şartların bulunması gerekir:

1) Cuma kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde olması:

Bu şart bazı nakillere ve sahabe uygulamalarına dayanır. Hz. Ali'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Cuma namazı, teşrik tekbirleri, Ramazan ve Kurban bayramı namazları, yalnız kalabalık şehir veya kasabalarda kılınır". İbn Hazm (ö.456/1063) bu naklin sağlam olduğunu ortaya koymuş, Abdurrazzâk aynı hadisi Ebu Abdirrahman es-Sülemi aracılığı ile Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Hz. Ali'nin sözü İslâm hukukçularınca bu konuda yeterli bir delil sayılmıştır.381

Bu konuda rivayet edilen nakillerde geçen "kalabalık şehir" sözü İslâm hukukçularınca şöyle tarif edilmiştir:

Ebu Hanife (ö.150/767)'ye göre valisi, hakimi, sokak, çarşı ve mahalleleri olan yerleşim merkezleri "kalabalık şehir" niteliğindedir. Ebu Yusuf (ö.182/798), halkı en büyük mescide sığmayacak kadar kalabalık olan yerleri şehir sayarken, İmam Muhammed (ö.189/805), yöneticilerin şehir olarak kabul ettikleri yerleri şehir kabul eder.

İmam Şâfiî (ö.204/819) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) bu konuda nüfus sayısı kriterini getirir. Onlara göre, 40 tane akıllı, ergin, hür ve mukîm erkeğin yaz kış başka beldeye göç etmeksizin oturdukları yerleşim merkezleri şehir sayılır ve kendilerine cuma namazı farz olur.382

İmam Mâlik (ö.179/795)'e göre, mescidi ve çarşısı olan her yerleşim merkezi şehir sayılır. Köy ve şehir kelimeleri eş anlamlıdır. Nüfus az olsun çok olsun hüküm değişmez.

Cuma namazının küçük yerleşim merkezlerinde de kılınabileceğini söyleyenlerin dayandığı deliller şunlardır:

a) Ebu Hureyre (ö.58/677), Bahreyn'de görevli iken Hz. Ömer'e cuma namazının durumunu sormuş, Hz. Ömer kendisine; "Nerede olursanız, cuma namazını kılınız" şeklinde cevap vermiştir.

b) Ömer b. Abdilaziz (ö.101/720), komutanı Adiy b. Adiy'e yazdığı mektupta, "Çadırda yaşamayan herhangi bir köye gelince, orasının halkına cuma namazı kıldıracak bir görevli nasbet" demiştir.

c) İmam Mâlik, ashab-ı kiramın Mekke ile Medine arasında su başlarında cuma namazını kıldıklarını nakleder ve o yörelerde herhangi bir şehir bulunmadığını

belirtir.383

d) İbn Abbas, Medine'deki Peygamber Mescidinden sonra ilk cuma namazının Bahreyn'de"Cuvâsâ" denilen bir köy (karye)de kılındığını söylemiştir.384

Cuma namazının büyük yerleşim merkezlerinde kılınacağı görüşünde olan İslâm hukukçuları yukarıdaki delilleri şöyle değerlendirmişlerdir:

aa) Hz. Ömer'in sözü, ashab-ı kiram arasında çöllerde ve sahralarda cuma namazı kılınamayacağı bilindiği için, "hangi şehirde bulunursanız bulunun, cuma namazı kılın" şeklinde anlaşılmıştır.

bb) Ömer b. Abdilaziz'in sözü, kişisel bir görüş olduğu gibi delil sayılmamıştır.

cc) Kendilerinde cuma kılındığı bildirilen "Eyle", Bahr-ı Kulzûm üzerinde önemli bir iskele, "Cuvâsa" da Bahreyn'de Abdulkays'a ait bir kaledir. Buraları "köy (karye)" olsalar bile, Devletçe tayin edilen yöneticileri ve zabıta kuvvetleri bulunduğu için şehir hükmünde sayılırlar.385 İbn Abbas'ın sözünde, Cüvâsâ için "köy" denilmesi, o devirlerde buranın "şehir" sayılmasına engel değildir. Çünkü onların dilinde karye kelimesi şehir anlamında da kullanılıyordu. Kur'an-ı Kerim'de de bu anlamda kullanılmıştır. "Bu Kur'an, iki köyden ulu bir adama indirilmeli değil miydi?" 386 Ayetteki "iki köy (karye)"den maksat Mekke ile Taif'dir. Diğer yandan Mekke şehrine "Ümmü'l-kurâ (köylerin anası)" adı verilmiştir.387 Mekke'nin şehir olduğunda şüphe yoktur. Cuvâsâ da bir kale olduğuna göre hakimi, yöneticisi ve âlimi vardır. Bu yüzden es-Serahsi [ö.490/1097), Cuvâsâ için eş anlamlısı olan "Şehir (mısr)" kelimesini kullanır.388 Abdurrazzak Hz. Ali'nin Basra, Kûfe, Medine, Bahreyn, Mısır, Şam, Cezire ve belki Yemen'le Yemâme'yi şehir (mısr) kabul ettiğini belirtir.389

Ebu Bekir el-Cassâs (ö. 370/980), "Eğer cuma, köylerde caiz olsaydı, şehir hakkında olduğu gibi, insanların ihtiyacı yüzünden, bu da tevatüren nakledilirdi" der ve Hasen'den, Haccac'ın şehirlerde cumayı terkedip köylerde ikame ettiğini nakleder.390

İbn Ömer (ö.74/693), "Şehire yakın olan yerler, şehir hükmündedir." derken Enes b. Mâlik (ö.91/717), Irak'ta bulunduğu sırada Basra'ya dört fersah uzaklıktaki bir yerde ikamet eden ve cuma namazına kimi zaman gelirken kimi zaman da gelmezdi. Bu durum onların cumayı yalnız şehir merkezlerinde caiz

gördüklerine delâlet eder.391

Uygulama örnekleri:

a) Allah elçisi hayatta bulunduğu sürece, cuma namazı yalnız Medine şehir merkezinde kılınmış ve çevrede bulunanlar da namaz için merkeze gelmişlerdir.

Hz. Âişe (ö.57/676)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Müslümanlar Hz. Peygamber devrinde Medine'ye cuma namazı için yakın menzil ve avâlîlerden nöbetleşe gelirlerdi." Menzil, Medine çevresindeki bağ-bahçe evi demektir. Avâlî ise, Medine civarında, Necid tarafında, Medine'ye yaklaşık 2-8 mil uzaklıktaki küçük yerleşim merkezleridir. Ashab-ı Kiram bu yerlerden nöbetleşe cuma namazına geldiklerine göre kendilerine cuma namazı farz değildir. Aksi halde kendi yörelerinde cuma namazını cemaatle kılmaları veya hepsinin Medine'ye gelmesi gerekirdi. Diğer yandan Allah elçisinin Kubalılara, Medine'de cuma namazında hazır bulunmalarını emrettiği nakledilir. Kuba, o devirde Medine'ye iki mil uzaklıktadır.

b) Hulefa-i râşidîn döneminde bir takım ülkeler fethedilince, cumalar yalnız şehir merkezlerinde kılınmıştır. Bu uygulama, onların "şehir (büyük yerleşim merkezi)" olmayı cumanın sıhhat şartı saydıklarını gösterir. Öğle namazı farz olduğu için, onun cuma namazı sebebiyle terkedilmesi kesin bir nass (ayet-hadis) ile mümkün olabilir. Kesin nass ise, cumanın şehir merkezlerinde kılınması şeklinde gelmiştir. Cuma İslâmî şeâir (semboller)in en büyüklerindendir. Bu da en iyi şehirlerde gerçekleşir.392

Kaynaklarda verilen bu bilgiler ışığında konuyu aşağıdaki şekilde netleştirmek mümkündür:

aa) Şehir ve kasabalar:

Valisi, müftisi, hükümleri icra edecek ve hadleri ikame eyleyecek güce sahip hakimi ile güvenliği sağlayacak zabıtası bulunan her yerleşim merkezi "şehir"dir. Sonraki İslâm hukukçularının eserlerinde "yolları, köyleri, çarşı ve pazarları bulunma" özelliği üzerinde durulmamıştır. Çünkü bir şehir veya kasabada bu özellikler zaten vardır. Böyle bir kasabanın gerek mescidinde ve

gerekse “musallâ (namazgâh)” denen yerlerinde cuma namazı kılınabilir. Bunda görüş birliği vardır.393 Bu tarife göre, vilayet ve kaza merkezleri şehir sayılır. Bunların durumu, şehir olduklarında şüphe bulunmayan Mekke ile Medine’nin durumuna benzer.

bb) Şehir hükmünde olan yerler:

En büyük mescidi, cuma namazı ile yükümlü olanları almayacak kadar, kalabalık olan yerleşim merkezleri de “şehir” hükmündedir. Bu, Ebu Yusuf’un şehir tarifine uygundur. Sonraki İslâm hukukçularının çoğu, bununla fetva vermişlerdir. Bu yerler, resmi bir görevli bulununca, İmam Muhammed’in şehir tarifine de uygun düşer.394 Bu ölçüye göre, nahiye merkezleri ile pek çok büyük köyler de şehir hükmünde olur.

2) Devletin izninin bulunması:

Cuma namazının sahih olması için “devlet temsilcisinin izni” problemi de İslâm hukukçularınca tartışılmıştır. Bu iznin gerekli olduğunu söyleyenler olduğu gibi aksini savunanlar da bulunmuştur. Biz aşağıda her iki görüşü ve delillerini vererek değerlendirmeye çalışacağız.

a) Hanefilerin görüşü:

Hanefi hukukçularına göre, cuma namazı için izin gereklidir. Dayandıkları delil Câbir b. Abdillah ve İbn Ömer’den nakledilen şu hadistir: “Kim cuma namazını ben hayatta iken veya benden sonra adaletli veya câir (zalim) bir imamı (önderi) varken, onu küçümseyerek veya inkar ederek terkederse Allah iki yakasını bir araya getirmesin ve işini bitirmesin.” 395 Bu hadiste, cumanın farz olması için adaletli veya adaletsiz bir yöneticnin bulunması öngörülmüştür. Cuma namazı büyük cemaatle kılınacağı ve hutbede topluma hitap edileceği için onun toplum düzeni ile yakından ilgisi vardı. Devletten izin alma şartı aranmazsa fitne çıkabilir. Cuma kıldırmak ve hutbe okumak bir şeref vesilesi sayılarak rekabet doğabilir. Bazı kimselerin çekişme ve ihtirasları cemaatin namazını engelleyebilir. Camide bulunan her grubun namaz kıldırmak istemesi, cumadan beklenen faydayı yok eder. Bir grup kılarak, diğerleri çekilse yine amaca ulaşılmaz. Kısaca hikmet ve toplum psikoloji bakımından da cumanın idarenin

kontrolünde kılınması gereklidir.

Ancak yöneticiler cumaya ilgisiz kalır ve önemli bir sebep olmaksızın müslümanları namaz kılmaktan men etmek isterse, onların bir imamın arkasında toplanarak cuma namazı kılmaları mümkündür. İmam Muhammed, bu konuda şu delili zikreder: Hz. Osman, Medine'de kuşatma altında iken, dışarıda bulunan sahabiler Hz. Ali'nin arkasında toplanmış ve o da cuma namazını kıldırmıştır.396 Bilmen, bunun dâru'l-harpte mümkün ve caiz olduğunu belirtir.397

Devlet başkanı veya valilerin bizzat cuma namazı kıldırmaları gerekli midir? İbnü'l-Münzir şöyle der: "Öteden beri cuma namazını, devlet başkanı veya onun emriyle kıldıracak bir kimsenin kıldırması şeklinde uygulama yapılmıştır. Bunlar bulunmazsa, halk öğle namazı kılar."398 Ancak bu uygulama giderek terkedilmiş, bunun yerini görevli imam ve hatipler almıştır. el-Fetâvâ'l-Hindiyye'de şöyle denir: "Doğru olan şudur ki, devrimizde zabıta âmiri, vali veya kadı cuma namazı kıldırmazlar. Çünkü onlar bu iş için görevlendirilmedliler. Ancak cumayı bizzat kıldırma görevi, onların kararnamelerinde olur ve fermanlarında yazılı bulunursa, bu durum müstesnadır."399

Hz. Osman halife olunca kıldırdığı ilk cuma namazı hutbesinde heyecandan dili tutulmuş; bunun üzerine, halkı yönetmek istediğini minbere ise ileride düzgün konuşan hatiplerin geçebileceğini belirtmiştir.400 Yöneticinin kadın veya köle olması halinde bizzat cuma kıldırma prensibinin uygulanamayacağı açıktır. Bu durumda onların emri ile kıldırılacak namaz geçerlidir.401

b) Çoğunluğun görüşü:

İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, cumanın geçerli olması için yönetici izninin bulunması bir şart değil, müstehap yani güzel bir davranıştır. Dayandıkları delil "kıyas"dır. Onlar cuma namazını beş vakit namaza kıyas etmişlerdir. Nasıl ki, farz olan vakit namazlarını cemaatle kılmak için izin gerekmezse, cuma için de gerekmez. Diğer bir delil Hz. Osman kuşatma altında iken, Hz. Ali'nin O'ndan izinsiz cuma namazını kıldırmasıdır.402

Hanefilere göre, Hz. Ali bu namazı, insanlar kendi arasında toplandığı ve devlet

başkanından izin almak mümkün olmadığı için kıldırmıştır. Bu uygulama, cumanın her zaman izinsiz kılınabileceği anlamına gelmez.403

Sonuç olarak hanefilerin bu konuda, toplum düzenine büyük önem verdikleri anlaşılmaktadır.

3) Cemaat sayısı:

Cuma namazının sahih olması için gerekli olan en az cemaat sayısında da görüş ayrılığı vardır.

a) Ebu Hanife'ye göre, imam dışında en az üç, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise iki erkeğin bulunması şarttır. Delilleri, "Allah'ın zikrine (cuma namazına) koşunuz"404 ayetinde çoğul sîgasının kullanılmasıdır. Ebu Hanife üç, diğerleri iki kişiyi çoğul kabul etmişlerdir.

b) Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in meşhur görüşüne göre; akıllı,hür, ergin ve mukîm (yerleşik) kırk erkeğin bulunması gerekir. Bu kadar yerleşik nüfusu olmayan yerlerde cuma namazı kılınamaz. Delilleri, Es'ad b. Zürâre'nin Medine'de Beni Beyada Harresi'nde kıldırdığı ilk cuma namazında 40 kişinin bulunmasıdır.405

c) İmam Mâlik belli bir sayı vermez. Kırktan az cemaatle, meselâ 12 kişi ile de cuma namazı kılınabilir. Delil şudur: Hz. Peygamber Medine'de bir cuma hutbesinde iken, kıtlık hüküm sürdüğü bir sırada kervan gelmiş, bunu duyan cemaat dağılmış ve mescidde 12 kişi kalmıştır.406 Cuma ayeti bu sırada inmiştir.

Hz. Peygamber ve sahabe uygulamalarında çeşitli sayıda cemaatle cuma namazı kılındığına göre, bunu bir sayı ile sınırlandırmak yerine, hanefilerin dediği gibi "topluluk (cemaat)" ifade eden en az sayı ile yetinmek daha uygun görünmektedir. Çünkü uygulamada karşılaşılan sayılar bir rastlantı olabilir.

4) Bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılmak:

Hz. Peygamber ve sahabe devrinde cuma namazı yalnız şehir merkezlerinde ve

bir mescidde kılındığı için bu konuda da görüş ayrılığı olmuştur.

a) Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, bir beldede birden çok yerde cuma namazı kılınabilir. "el-Hindiyye", hanefilerde sağlam görüşün bu olduğunu belirtir. Ebu Hanife'den aksi görüş nakledilmiştir. Ebu Yusuf, zorunlu hallerde bir beldede yalnız iki mescidde cuma kılınabileceği görüşündedir.407

b) İmam Şâfiî, önceleri bir beldede, tek mescidde cuma kılınabilir görüşünde iken, Bağdat'ta çeşitli mescidlerde cuma kılındığını gördüğü halde susmuştur.

Bir şehirde birden çok yerde cuma kılınabilir diyenlerin delilleri şunlardır:

Hz. Ali Medine'de, Hz. Osman kuşatma altında iken dışarıda cuma kıldırdığı gibi, bayram namazlarını Medine dışında sahrada kıldırmış, oraya gelemeyen yaşlı ve güçsüz kimseler de namazı şehir merkezinde kılmışlardır. Bayram namazı cemaatle kılınma bakımından cuma namazı gibidir. Diğer yandan "Cuma namazı ancak kalabalık şehirde kılınır"408 hadisinde mutlak ifade kullanılmış, böyle bir şehirde tek mescidde kılınacağı belirtilmemiştir. Şehir büyük olunca cemaatin tek mescidde toplanması güçlük arzeder.409 Ayetlerde şöyle buyurulur: "Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez." 410, "O size dinde bir güçlük kılmadı." 411

4) Vakit:

Cumanın vakti öğle namazının vaktidir. Enes b. Mâlik'ten şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah'ın elçisi, cuma namazını güneş batıya meylettiği zaman kılardı." 412Hz. Peygamber, Mus'ab b. Umeyr'i hicretten önce muallim olarak Medine'ye gönderirken, kendisine güneş batıya meyledince cuma namazı kıldırmasını bildirmiştir. Cuma namazı vaktinde kılınamazsa, o günkü öğle namazı kaza edilir. Ahmed b. Hanbel cumanın öğle vaktinden önce de kılınabileceğini söylerken,İmam Mâlik, vakit çıktıktan sonra da kılınabileceğini belirtir.413

5) Hutbe:

Cuma ayetindeki "Allah'ın zikrine koşunuz" ifadesindeki "Allah'ın zikri"nden

maksat, cuma namazı ve hutbedir. Hz. Peygamber hutbesiz hiçbir cuma namazı kıldırmamıştır. Hutbe şart olmasaydı kimi zaman onu terkederek farz olmadığını gösterirdi. İbn Ömer ve Hz. Âişe'den cuma namazının hutbe sebebiyle iki rekat kılındığı nakledilmiştir.414 Bu yüzden vakit girdikten sonra bir cemaatin huzurunda bir hutbe okunması gerekir. Hutbe okunurken cemaat bulunmayıp da daha sonra namazda bulunacak olsa namazları caiz olmaz.

Cemaatin hutbeyi işitmeleri şart değildir. Mutlak hazır bulunmaları yeterlidir. Hutbe sırasında yolcu bile olsa, bir mükellef erkeğin bulunması yeterli görülmektedir.

Ebu Hanife'ye göre hutbenin rüknü Allah Teâlâ'yı zikretmekten ibarettir. Bu yüzden hutbe niyetiyle yalnız "el-Hamdülillâh" veya "Sübhanellah" yahut "Lâ ilâhe illallah" denilecek olsa yeterli olur. Çünkü "Allah'ı zikretmeye koşun" ayet-i kerimesinde zikrin azı ile çoğu arasında bir ayırım yapılmamıştır. Hz. Osman'ın halife olunca ilk cuma hutbesinde "el-Hamdü lillah" dedikten sonra dili tutulmuş ve inip cuma namazını kıldırmıştır.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, hutbe denecek kadar uzun bir zikrin yapılması gerekir. Bu da"Tahıyyat" miktarı hamd ve salavat ile müslümanlara duadır.

Hutbenin vacipleri şunlardır: a) Hutbeyi ayakta ve insanlara karşı yönelerek okumak, b) Küçük ve büyük abdestsizlikten temizlenmiş olmak, c) Avret yeri kapalı bulunmak.

Hutbenin sünnetleri: Hutbeyi ikiye ayırmak, bunların arasında bir tesbih veya üç ayet okunacak kadar oturmaktır. Bu yüzden buna iki hutbe denir. Bu iki hutbeden her biri hamd'i, şehadet kelimesini, salatü selamı ihtiva etmeli ve birinci hutbe, bir ayeti kerime tilavetiyle bir nasihatı, ikinci hutbe de müminler hakkında duayı içine almalıdır. Bu ikinci hutbede hatibin sesi birinci hutbedekinden daha alçak bulunmalıdır. Bunlar da hutbenin sünnetlerindendir.

Her iki hutbeyi uzatmamak da sünnettir. Tıvâl-i mufassala'dan, yani "Hucurat" suresiyle "Buruc" suresine kadar olan surelerin herhangi birinden uzunca okumak özellikle kış mevsiminde mekruhtur. Cemaati nefret ettirmemek gerekir.415

Hatip minbere çıkıp oturduğu zaman, onun önünde bir müezzinin ezan okuması gerekir. Hz.Peygamber döneminde okunan ezan budur. Sâib b. Yezîd (r.a) şöyle demiştir: “Hz Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde cuma günü okunan ezan ilk ezandı. Hz. Osman, halife seçilip nüfus da çoğalınca, Medine çarşısında Zervâ denilen yer üzerinde dışarıda üçüncü bir ezan daha ilave etti. Hz. Peygamberin huzurunda bir kişi müezzinlik ediyordu.” 416

Hatip ilk ezandan sonra ayağa kalkar, gizlice eûzü okuyarak, açıktan Allah’a hamd ve senâda bulunur, hutbesini cemaate karşı sunar. Güç kullanarak alınan bir beldede hatip sol elinde tutacağı bir kılıca dayanarak hutbesini okur. Bu durum İslâm’ın kuvvet ve hakimiyetinin sembolü olup, İslâm mücahidlerinin dayandıkları gücü gösterir. Hutbe bitince kamet getirilir. Bunlar da hutbenin sünnetlerindendir.

Cuma namazı ile ilgili bazı meseleler:

Bir çok köylerde cuma namazı kılınmasına öteden beri izin verilmiştir. Bir köylü cuma günü bir şehre gidip, cuma vaktine kadar orada kalmak niyetinde bulunsa kendisine cuma namazı farz olur. Fakat cuma vaktinden önce oradan çıkmaya niyet ederse farz olmaz. Cuma vaktinin girmesinden sonra şehirden çıkmaya niyet etse tercih edilen görüşe göre yine cuma farz olmaz. Köye vasıtanın erken hareket etmesi, ikinci bir vasıtanın olmaması gibi sebeplerle cumayı beklemek gerekmez. Öğle namazını kılmakla yetinilir.

Cuma günü sabahtan yola çıkmak caizdir. Ancak zeval vaktinden sonra cuma namazını kılmadan yola çıkmak mekruhtur.

Özürlü veya hapiste olanların cuma günü şehirde öğle namazını cuma namazından önce veya sonra cemaatle kılmaları mekruhtur. Bunların cuma namazı kılındıktan sonra öğleyi kılmaları müstehaptır.

Bir kimse cuma günü özürsüz olarak, cuma namazını kılmadan önce evde öğle namazını kılsa, bu namazı sahih olursa da cuma namazını terkettiği için günahkâr olur. Fakat bu kimse daha sonra cuma namazını kılmak için mescide yönelse, Ebu Hanife’ye göre, cuma namazına yetişmese bile önceki namazı nafileye dönüşür. O günün cuma namazına yetişemezse öğleyi yeniden kılması gerekir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise, gidip cuma namazına başlamadıkça kılmış olduğu öğle namazı batıl olmaz. Ancak Ebu Hanife ve bu

iki imam, imam cuma namazını tamamladıktan sonra cumaya koşmanın öğle namazını batıl kılmayacağı hususunda aynı görüştedirler.

Cuma günü tekbir almak, yıkanmak, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve güzel elbiseler giyinmek müstehaptır. Minarede ezan okununca da özrü bulunmayan ve cuma namazı ile yükümlü bulunanların, başka bir şeyle uğraşmayı bırakarak hemen camiye gitmeleri vaciptir.

Cuma günü camiye erken gitmek, iki rekat tahıyyetü'l-mescid namazı kılmak, Kehf suresini okumak veya dinlemek menduptur.

Cuma günü camiye giden kimse başkasına sıkıntı ve eza vermekten kaçınmak üzere, hutbeye başlanmamışsa hatibe yakın bir yere kadar gidebilir. Aksi halde boş bulduğu bir yere oturur. Fakat yer bulamaz ve ön saflarda boş yer olursa zaruri olarak oraya kadar geçebilir.

Hatip minbere çıkınca cemaatin susması, selâm alıp-vermemesi ve nafile namaz kılmaması gerekir. Cumanın ilk sünnetine başlanmışsa, uzatılmaksızın vaciplerine riayet edilerek acele tamamlanır. Hatta hutbede Rasûlullah (s.a.s)'in mübarek isimleri geçince salat ve selam getirilmeyip yalnız dinlemekle yetinilmesi daha faziletlidir. Ancak Ebu Yusuf'tan bir görüşe göre, bu durumda gizlice salatü selam okunur.

Cuma namazını, hutbeyi okuyan kimsenin kıldırması daha uygundur. Cuma namazı henüz bitmeden imama uyan kimse, bu namazı tamamlar. İmama teşehhütte veya sehiv secdesinde yetişse, namaza yetişmiş olur. İmam Muhammed'e göre ise, ikinci rekatın rükûundan sonra imama yetişen kimse, cuma namazını değil öğle namazını tamamlar.

Zuhr-ı âhır namazı:

Cuma namazından sonra kılınan öğle namazıdır. "Son öğle namazı" anlamındaki bu sözün kullanılması, o günkü cuma namazı sahih olmuşsa, en son öğle namazının kazası yerine geçmesi içindir.

Cuma namazının birden fazla yerlerde kılınmasını caiz görmeyenlere göre, bir beldede kılınan birden çok cuma namazlarından hangisine daha önce tekbir alınarak başlanmış ise o sahih olmuş, diğerleri sahih olmamış olur. İşte böyle bir

görüş ayrılığından kurtulmak için, cumanın dört rekat son sünnetinden sonra “zuhr-ı âhır” adıyla dört rekat namaz daha kılınmaktadır. Bu namaza; “Vaktine yetişip henüz üzerimden düşmeyen son öğle namazına” diye niyet edilip,tam öğle namazının dört rekat farzı veya dört rekat sünneti gibi dört rekat namaz kılınır. Sünnet gibi kılınınca, son iki rekatında Fatiha’ya ilave edilen sure veya bir miktar ayet bunun sıhhatine zarar vermez.

Hanefilerde fetvaya esas olan mezhep görüşüne göre, güçlüğü ortadan kaldırmak için bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınabilir. Çünkü büyük şehirlerde tüm cemaatı tek camide toplama imkânı kalmamıştır. Aksi halde büyük güçlükler doğar ve cumaya geleceklerin yolu çok uzatılmış olur. Ancak ihtiyaç olmayan küçük küçük mescitlerde cuma namazına izin verilmemesi, şehirlerde ihtiyaç kadar bir kaç yerde cuma kılınması daha uygundur.

Yukarıdaki sebeplerden ötürü zuhr–ı âhırın kılınması bir çok alim tarafından müstahsen görülmüş, hatta Şâfiî fakihlerinden pek çokları da bunu uygun bulmuşlardır. Çünkü İmam Şâfiî’ye göre bir beldede ilk kılınmaya başlanan cuma namazı muteberdir, diğerleri muteber olmaz. Durum böyle olunca, cuma namazına sonra başlamış olanların öğle namazını kılmaları gerekir. İmam Mâlik ise bu konuda cuma kılınan en eski tarihli mescidi esas almış, diğerlerinin namazını sahih görmemiştir.

Bununla birlikte konu ictihada dayalı olduğu için İmam Şâfiî daha hayatta iken Bağdat’ta çeşitli camilerde cuma namazının kılındığını gördüğü halde buna karşı çıkmamıştır.

İbn Rüşd, birden çok yerde cuma namazı kılmaya engel olma konusunda sağlam bir delil bulunmadığını belirttikten sonra, aksi halde böyle önemli bir konuda Rasûlullah (s.a.s)’ın susmaması, açıklama yapması gerekirdi, der ve şu ayetleri ilave eder: “Biz sana Kur’an’ı,insanlara kendilerine indirilen hükümleri açıklaman için indirdik.” 417, “Biz sana kitabı, ancak ihtilafa düştükleri konuları kendilerine açıklaman için indirdik.” 418

Cuma namazında sünnet namazlar:

Öğle namazında olduğu gibi, cuma namazından önce ve sonra dörder rekat nafile namaz kılınır. İlk dört rekat, tam öğle namazının sünneti gibi kılınır ve

“Cumanın ilk sünnetine” diye niyet edilir. Cami içinde okunan iç ezandan ve hutbeden sonra kamet getirilerek iki rekatlı cumanın farzı cemaatle kılınır. Bu farzdan sonra da ilk dört rekat sünneti gibi, cumanın son dört rekat sünneti kılınır. Bundan sonra da yukarıda açıkladığımız, dört rekatlı “zuhr-ı âhır” namazı kılınır. Bunun arkasından da, “vaktin sünneti” niyetiyle, tam sabah namazının sünneti gibi iki rekat namaz daha kılınır.

Bu nafile namazların dayandığı deliller şunlardır:

Hz. Peygamber (s.a.s) cumadan önce dört rekat nafile namaz kılmış, ashab-ı kiram da buna devam etmiştir.419 Buhârî dışında cemaatin, Ebu Hureyre’den rivayet ettiğine göre, Nebi (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz, cuma namazını kıldığı zaman, bundan sonra dört rekat daha kılsın” 420

Cuma namazından sonra kılınan namazın en azı iki rekattır. Çünkü; “Hz. Peygamber cuma namazından sonra iki rekat nafile namaz kılardı.”421 En çok rekat miktarı ise altıdır. Çünkü İbn Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s) cuma namazından sonra altı rekat namaz kılardı.”422

XII- BAYRAM VE BAYRAM NAMAZLARI

Bayram, neş’e ve sevinç günü demektir. Allah Teâlâ her yıl insanlara bayramlarda çeşitli ihsanlarda bulunur. Ramazan bayramında, bir aylık yasaktan sonra yeme içme serbestliği, fıtır sadakası, haccı farz tavaf ile tamamlama, kurban etleri, hısım akraba, eş ve dostun ziyaretleşip kaynaşması bunlar arasında sayılabilir.

Bayram namazı hicretin birinci yılı meşrû kılınmıştır. Enes (r.a)’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s) Medine’ye gelince, Medinelilerin eğlendikleri iki günleri vardı. Hz. Peygamber, bu iki günün ne olduğunu soru. Şöyle cevap verildi: “Cahiliye döneminde bizler bu iki günde eğlenirdik” Bunun üzerine Allah’ın elçisi şöyle buyurdu: “Allah o iki gün yerine size bunlardan daha hayırlısını vermiştir. Biri Kurban Bayramı, diğeri Ramazan Bayramıdır.” 423

Bayram namazlarının meşruluğu, Kitap, Sünnet ve İcma delillerine dayanır. Kur’an-ı Kerim’de: “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes” 424 buyurulur. Bu

ayetteki namazdan maksat Kurban Bayramı namazı ve kurbandır.

Rasûlullah (s.a.s)'ın iki bayram namazını da kıldırdığı tevatür yolu ile sabittir. Hz. Peygamber'in ilk kıldırdığı bayram namazı, hicretin ikinci yılındaki Ramazan bayramı namazıdır. İbn Abbas (r.a) şöyle anlatır: "Rasûlullah (s.a.s), Ebu Bekir ve Ömer ile beraber Ramazan bayramı namazlarında bulundum. Hepsi bayram namazını hutbeden önce kıldırırlardı." Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Peygamber, bayram namazlarını ezansız ve kametsiz olarak kıldırdı." 425

Kendilerine cuma namazı farz olan kimselere, cuma namazının farz olması ve edasının şartları çerçevesinde, Ramazan ve Kurban bayramı namazları vaciptir. Yalnız bayram namazlarında hutbeler namazdan sonra okunur ve sünnettir. Hanbelî mezhebinde kuvvetli olan görüşe göre bayram namazı farz-ı kifaye, Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise müekked sünnettir.426

Bayram namazının ilk vakti güneşin ufuktan bir veya iki mızrak boyu kadar yükseldiği vakittir. Bu vakit de güneşin doğmasından yaklaşık 50-55 dakika kadar sonra başlar, öğle namazı vaktinin girmesinden önceki vakte kadar devam eder (Mekruh vakitler konusuna bk.).

Bayram namazları ikişer rekattır. Cemaatle açıktan kılınır. Ezan ve kamet okunmaz. İmam "İki rekat Ramazan veya Kurban bayramı namazına", cemaat de böyle "iki rekat bayram namazına, uydum hazır olan imama" diye niyet ederler. Allahu ekber diye iftitah tekbiri alınır. Eller bağlanıp, imam ve cemaat hep birlikte gizlice "Sübhaneke'llahümme..." okur, sonra imam açıktan, cemaat de gizlice "Allahu ekber" diye üç kere tekbir alırlar, her tekbirde eller yukarıya kaldırılıp, daha sonra yanlara salıverilir ve her tekbir arasında üç tesbih miktarı durulur. Üçüncü tekbirin arkasından yine eller bağlanır, imam gizlice "Eûzü" ve "Besmele"den sonra açıktan Fatiha ile bir miktar daha Kur'an okur, açıktan "Allahu ekber" diyerek rükû ve secdelere gider, cemaat de gizlice tekbir alarak imama uyar. Sonra tekbir alınarak ikinci rekata kalkılır, imam gizlice Besmele'den sonra yine açıktan Fatiha ile bir miktar daha Kur'an okur, tekrar üç kere eller kaldırılarak, ilk rekatta olduğu gibi tekbir alınır, bundan sonra, yine imam açıktan cemaat de gizlice "Allahu ekber" diye tekbir alarak rükû ve secdelere varılır, sonra da oturulup "Tahiyyat" "Salli-Bârik" ve "Rabbenâ âtinâ" duaları gizlice okunarak iki tarafa selâm ile namaza son verilir.

Bu duruma göre, bayram namazlarının her rekatında üç ilave tekbir bulunmuş olur ki, bu tekbirler de vaciptir.

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre bu tekbirler her rekatta kıraatten önce alınır. İmam Mâlik ve Hanbelîlere göre, birinci rekatta altı, ikinci rekatta beş tekbir, İmam Şâfiî'ye göre ise, birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbir alınır.427

Hatip, bayram namazının arkasından minbere çıkar, oturmaksızın hutbeye başlar, cumadaki gibi iki hutbe sunar. Bayram hutbelerine tekbir ile başlanır, cemaat de bu tekbirlere hafifçe katılır. Hatip, Ramazan bayramı hutbesinde cemaate fitre sadakası, Kurban bayramı hutbesinde ise Kurban ile teşrik tekbirleri hakkında bilgi verir. Cuma hutbelerinde sünnet olanlar bayram hutbelerinde de sünnettir. Mekruh olanlar bunlardada mekruhtur. Bayram hutbelerinin namazdan önce okunması mekruh sayılmıştır.

İmam,birinci rekatta, bayram tekbirlerini unutup da Fatiha'yı kısmen veya tamamen okuduktan sonra hatırlasa, hemen tekbirleri alır ve Fatiha'yı yeniden okur. Fakat Fatiha ve ilave sureyi okuduktan sonra hatırlarsa yalnız tekbirleri almakla yetinir. Fatiha ve ilave sureyi yeniden okuması gerekmez.

Bayram namazlarının birinci rekatının rükûunda olan imama uyan kimse bu rükûya yetişeceğine kanaati varsa, gizlice ayakta iftitah tekbiri ile kendi mezhebine göre ilave tekbirleri alır, daha sonra rükûya varır. Rukuu kaçıracağından korkarsa, iftitah tekbirinin arkasından rükûya varır. Bayram tekbirlerini rükûda iken ellerini kaldırmaksızın alır. İmam doğrulunca, artık bayram tekbirlerini bitirmese de kendisi de kalkar. Artık geride kalan tekbirler onun üzerinden düşer. İmam ile alacağı tekbirlerde, imama tabi olur, kendi mezhebine uymasa bile eksik veya fazla tekbir almaz. Ancak imamın aldığı tekbir ashab-ı kiramdan nakledilen miktarı aşarsa bu takdirde imama uymak gerekmez.

Bayram namazlarının ikinci rekatına yetişen kimse, birinci rekatı kazaya kalkınca "Besmele", "Fatiha" ve ilave sureden sonra gizlice bayram tekbirlerini alır. Bu kimse yetişemediği rekatta kendi kendine alacağı tekbirlerin sayısında kendi mezhebine uyar. Çünkü bu kimse kaza ettiği kısımda yalnız başına hareket etmektedir.

Bayram namazı ile cenaze namazı bir araya gelse, önce bayram namazı kılınır, hutbeden önce de cenaze namazı kılınır.

Bayram namazına hiç yetişemeyen kimse, kendi başına bayram namazı kılamaz, dilerse dört rekat nafile namaz kılar. Bu bir kuşluk namazı yerine geçer.

Şâfiîlere göre bayram namazının cemaatle kılınması daha faziletlidir. Fakat, tek başına hutbesiz olarak da kılınabilir. Bu yüzden yolcular ve kadınlar da bu namazı tek başına kılabilir.

Kurban bayramı namazını geciktirmeden,Ramazan bayramı namazını ise biraz geciktirerek kılmak müstehaptır.

Bayram namazları bir şehirde umumî bir musallada kılınabileceği gibi, birden çok camilerde de kılınabilir. Ebu Said el-Hudri (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde musalla'ya çıkar, ilk yaptığı iş namazı kıldırmak olurdu. Sonra namazdan ayrılır, insanlar saflar halinde iken, onlara karşı durup vaazda bulunur, emirler verirdi." 428

Bayram günlerinde erken kalkmak, yıkanıp misvaklanmak, güzel koku sürünmek, en güzel elbiselerini giyinmek, Allah Teâlâ'nın nimetlerine şükür için ferah ve sevinç göstermek, karşılaştığı mümin kardeşlerine karşı güler yüzlü olmak,fazlaca sadaka vermek, Bayram gecelerini ibadetle ihya etmek müstehap ve müstahsen görülmüştür.

Ramazan bayramında, bayram namazından önce hurma gibi tatlı birşey yenilmesi, Kurban bayramında ise, bayram namazı kılınmadan önce bir şey yenilmemesi müstehaptır. Büreyde (r.a)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s) Ramazan bayramında yemek yemeden evden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazı kılıncaya kadar birşey yemezdi."429 Bunun sebebi, eğer kurban kesiyorsa, kurbanın etinden yemeği beklemektir. Ancak kurban kesip kesmemek hükmü değiştirmez. Bununla birlikte,namazdan önce birşey yenilmesinde de bir kerahet yoktur.

Kurban kesecek kimsenin, Zilhiccenin ilk on gününde hac yapmakta olanlara benzemek için tırnaklarını ve başının saçlarını kesmeyi geciktirmesi menduptur. Çünkü Allah'ın elçisi şöyle buyurmuştur: "Zilhiccenin on günü girdiğinde

sizden biri kurban kesmek istiyorsa, saç ve tırnak kesmesin.” 430

En faziletli olan, haftada bir kere tırnakları ve bıyıkların fazla kısmını kesmek,fazla tüyleri gidermek ve yıkanmak suretiyle bedenin temizliğine bakmaktır. En geç bunlar on beş günde bir yapılmalıdır. Kırk günden fazla terkedilmesi ise mazur görülemez.

Bayram sabahı camiye bir sükûn ve vakar ile gidilir. Namaza giderken Ramazan Bayramında gizlice, Kurban bayramında da açıkca tekbir alınması, namazdan sonra da mümkünse başka bir yoldan ikametgâha dönülmesi menduptur.

Teşrik Tekbirleri:

Kurban bayramının birinci gününe “yevm-i nahr”, diğer üç güne de “eyyâm-ı teşrîk (teşrik günleri)” denir. Bayramdan bir önceki güne de “yevm-i arefe (arefe günü)” adı verilir. Bu da Zilhicce’nin dokuzuncu günüdür.

Arefe günü sabah namazından itibaren bayramın dördüncü gününün ikindi namazına kadar, yirmi üç farz vakit namazını müteakip bir kere “Allahu ekber Allahu ekber, Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber Allahu ekber ve lillahilhamd” diye tekbir getirilir ki, buna “teşrik tekbiri” denir.431

Teşrîk tekbirinin anlamı: “Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Hamd Allah’a mahsustur.”

Tekbirlerin 23 vakit okunması Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’in görüşüdür. Fetvâda buna göre verilmiştir. Ebû Hanife’ye göre teşrik tekbirleri arefe günü sabah vaktinden bayram günü ikindi vaktine kadar olan sekiz vakit farz namazının arkasından getirilir.

Teşrik tekbirleri birçok fakihe göre vaciptir. Sünnet diyenler de vardır. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’e göre, farz namazları kılmakla yükümlü olan kimse için bu tekbirler vaciptir. Bu konuda tek başına namaz kılanla, imama uyan, yolcu ile mukîm, köylü ile şehirli, erkek ile kadın eşittir. Böylece bu tekbirler cemaatle de yalnız başına da eda edilir. Kaza da edilebilir. Erkekler tekbiri açıktan, kadınlar ise gizlice getirir. Vitir namazı ile bayram namazları sonunda tekbir getirilmez.

Ebu Hanife’ye göre ise, teşrik tekbirlerinin vacip olması için, kişinin, mukim, hür ve erkek olması ve namazın cemaatle kılınan bir farz olması şarttır. Bu yüzden yolcu, köle, kadın ve tek başına namaz kılana bu tekbirler vacip olmaz. Ancak bu sayılanlar bir imama uyarlarsa, cemaatle birlikte tekbir alırlar. Cuma ve bayram namazı kılınmayan küçük yerleşim merkezlerinde de teşrik tekbiri getirilmez ve cuma günü öğle namazını cemaatle kılan özürlü kimselere de vacip olmaz.

Bir yılın teşrik günlerinde kazaya kalan bir namaz, yine o yılın teşrik günlerinden birinde kaza edilse, sonunda teşrik tekbiri alınır, fakat başka günlerde veya başka yılın teşrik günlerinde kaza edilse, teşrik tekbiri alınmaz.

Bir namazda sehiv secdeleriyle teşrik tekbiri ve telbiye bir araya gelse, önce sehiv secdeleri yapılır, sonra tekbir alınır, sonra da telbiyede bulunulur. Eğer telbiye önce yapılırsa diğerleri düşer (Telbiye için hac konusuna bk.).

Bayram günlerinde müslümanların birbirlerini tebrik etmeleri, birbirleriyle musafaha yapmaları ve birbirlerine “gafarallahu lenâ ve lekum (Allah bizi ve sizi bağışlasın)” veya “tekabbelallahu minnâ ve minkum (Allah Teâlâ bizden ve sizden kabul buyursun)” gibi dualar yapmaları menduptur.

XIII- NAFİLE VEYA TATAVVU’ NAMAZLAR

Farz veya vacip namazlar dışında kalan ve Rasûlullah (s.a.s)’ın kıldığına dair rivayet bulunan namazlara topluca “nafile” denir. Bunlar da sünnet olan nafileler ve mendup olan nafileler olmak üzere ikiye ayrılır. Sünnet olan nafile, Allah Rasûlünün yapmaya devam ettiği ve ancak nâdir olarak yapmadığı kuvvetli işlerdir. Kimi zaman bu işleri yapmamasının sebebi, insanlara farz olmadığını bildirmektir. Mendup olan nafile, Hz. Peygamberin bazen yapıp, bazen yapmadığı kuvvetli olmayan sünnetlerdir.432

A - Müekked Olan Sünnetler:

Beş vakit namaza ve cuma namazına bağlı olarak kılınan namazların bir bölümü müekked sünnettir. Bunlar, Ümmü Habibe, Hz. Âişe, Ebu Hureyre, Ebu Musa el-Eş’ârî ve İbn Ömer (r. anhüm)’ün rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte şu şekilde

bildirilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Her kim bir gün ve gecede, farz namazlar dışında on iki rekat namaz kılarsa, Allah Teâlâ ona cennette bir ev bina edecektir. Bunlar şu namazlardır: Sabah namazından önce iki rekat, öğleden önce dört rekat, öğleden sonra iki rekat, akşamdan sonra iki rekat ve yatsıdan sonra iki rekat.” 433

Namazlara bağlı müekked sünnetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Sabah namazından önce kılınan iki rekatlık sünnet: Bu namaz en kuvvetli bir sünnettir. Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sizi atlar kovalasa da sabah namazının iki rekat sünnetini terketmeyin.” 434 Sabah namazının iki rekât sünneti dünyadan ve dünyada bulunan herşeyden daha hayırlıdır.” 435 Hz. Âişe (r. anhâ) de şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, sabah namazının iki rekatı kadar çok hiç bir nafile namaza devam etmemiştir.”436

Bu gibi hadisler sebebiyle, başka hiç bir sünnet kaza edilmezken, sabah namazını kılamayan kişi aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de birlikte kılar. Kişi sadece farzı kılmışsa o takdirde sünnetle birlikte ikisinin kaza edilmesi gerekmez.

Bir kimse sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza başlasa, eğer ikinci rekatta bile olsa, farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar. Eğer farzın ikinci rekatına bile yetişemeyeceğini anlarsa sünneti terkederek imama uyar ve artık farzdan sonra sünneti kaza etmez. Hanefilere göre, sabah namazını ortalık aydınlandıktan sonra kılmak daha faziletlidir.

2) Öğle veya cuma namazından önce kılınan dört rekat: Bu namaz da müekked sünnetlerdendir. Hz.Âişe (r. anhâ) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.as) öğleden önce dört, sabah namazından önce de iki rekat namaz kılmayı terketmezdi.”437

3) Öğle namazından sonraki iki rekat namaz: Bu iki rekat namaz müekked sünnettir. Cuma namazından sonra tek selamla kılınan dört rekat nafile namaz da müekked sünnetlerdendir.

Yukarıda zikrettiğimiz hadiste, farz namazlara bağlı on iki rekat sünnetten birisi de öğle namazından sonra kılınacak iki rekat sünnettir. 438

Yine, “Hz. Peygamber (s.a.s) cuma namazından önce dört, cuma namazından

sonra dört rekat namaz kılar, rekatlar arasını selam ile ayırmazdı.”439

4) Akşam namazından sonra iki rekat namaz: Bu da, Rasûlullah (s.a.s)’ın devam ettiği müekked sünnetlerdendir.

5) Yatsı namazından sonra kılınan iki rekat: Bunun delili, çeşitli sahabilerden nakledilen; “Gün ve gecede on iki rekat nafile namaza devam edene cennette Allah Teâlâ’nın bir ev bina edeceğini bildiren” hadistir. Bu on iki rekattan ikisi de akşam namazının sünnetidir.440

6) Teravih namazı: Teravih namazı erkekler ve kadınlar için müekked bir sünnettir. Çünkü bu namaza hem Hz. Peygamber, hem de ondan sonra Hulefa-i Râşidîn ve ashab-ı kiram devam etmişlerdir. Teravih namazını cemaatle kılmak sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) Ramazanın üçüncü, beşinci, yedinci ve yirminci gecelerinde bu namazı mescitte cemaatle kılmıştır. Sonra müminlere farz olur endişesiyle mescide çıkıp kıldırmamıştır. Hz. Peygamber teravih namazını sekiz rekat olarak kıldırıyor, gerisini ashab-ı kiram evlerinde tamamlıyordu. Bu yüzden sahabeden gece vakti arı vızıltısı gibi sesler işitilirdi.441

Teravih namazı Ramazan ayına mahsus olup, yatsı namazından sonra ve vitirden önce kılınır. Bu namazın gece yarısından veya gecenin üçte birinden sonraya tehir edilmesi müstehap olur. Kılınamayan bir teravih namazı kaza edilmez. En sağlam görüşe göre, teravihte cemaat olmak sünnet-i kifâyedir. Yani bir mescitte hiç kimse teravihi cemaatle kılmazsa hepsi günahkâr olurlar.Teravih namazı tek başına kılınabilir. Fakat cemaatle kılınması daha faziletlidir.

Teravih namazı yirmi rekattır. Her dört rekatının sonunda, bir miktar oturarak istirahat edildiği için bu dört rekata “terviha” denilmiştir. Bir teravih namazında beş terviha vardır. Bu ifade “tervih” kelimesinden bina-i merre’dir. Tervih ise nefsi rahatlatmak demektir. Çoğulu teravih’tir.

Teravih namazına; “Teravihe”, “vaktin sünnetine” veya “gece namazına” diye niyet edilmesi daha uygundur. Mutlak namaza veya nafileye niyet edilmesi de birçok fakihe göre caizdir.

Teravih namazını her iki rekatta bir selam vererek, on selam ile bitirmek daha faziletlidir. Dört rekatta bir selam da verilebilir. Sekizde, onda, hatta yirmide bir

selam vermek de caizdir. Fakat bu kerahetten hali bulunmaz.

Teravih namazı ikide bir selam verilirse tam olarak akşam namazının iki rekat sünneti gibi dört rekatta bir selam verildiği takdirde ise tam yatsı namazının dört rekat sünneti gibi kılınır. Başlangıçta ve her iki rekat başlarında “Sübhaneke”, “Eûzü-besmele” ve her oturuşta “tahıyyat”, “Salli-bârik..” duaları okunur. Cemaatle kılınınca, cemaat hem teravihe, hem de imama uymaya niyet eder. İmam teravihi sabah namazının farzı gibi sesli olarak kıldırır.

Hanefîlere göre, teravih namazının rekat sayısı Hz. Ömer’in uygulamasına dayanır. Hz. Ömer devlet başkanı olarak insanlara Mescid-i Nebevî’de halifeliğinin son zamanlarında yirmi rekat olarak kıldırdı. Hulefâ-i Raşidînden sonra da kimse teravihin yirmi rekat olarak cemaatle kılınmasına karşı çıkmadı. Allah’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Benden sonra, benim sünnetimden ve raşit halifelerin sünnetinden ayrılmayın.” 442 Diğer yandan, İbn Abbas (r.a)’ın Ramazan ayında cemaat dışında teravih namazını yirmi rekat olarak kıldığı, arkasından da üç rekat vitir namazını eda ettiği rivayet edilmiştir.443

Ebû Hanîfe'ye, Hz. Ömer'in yaptığı uygulama sorulunca şöyle demiştir: “Teravih kuvvetli bir sünnettir. Hz. Ömer onu kendiliğinden çıkarmış değildir. O bu konuda yeni bir şey de icad etmedi. O, ancak bunu kendi bildiği bir delile dayanarak yapmıştır. Resûlullah (s.a.s.)'tan bir ahid olarak yapmıştır” 444

Bazı hadis âlimleri ise Rasûlullah (s.a.s)’ın Ramazan’da teravihi sekiz rekât olarak kıldığını tesbit etmişlerdir. Bunun dayandığı delil Buhârî’nin ve başkalarının Hz. Âişe (r. anhâ)’den naklettikleri şu hadistir: “Hz. Peygamber ne Ramazanda ve ne de Ramazan dışında on bir rekattan fazla nafile namaz kılmıştır.”445 Yine İbn Hıbban, Sahîh’inde Câbir (r.a)’den şu hadisi rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s) kendilerine sekiz rekat namaz kıldırdıktan sonra vitir namazını kıldırmıştır.”446

Bu duruma göre, teravih namazının sekiz rekatının müekked sünnet olduğunda şüphe yoktur. İbnü’l-Humâm gibi bazı âlimler sekiz rekattan fazlasının müstehap olduğunu söylemişlerdir. Bu durum, yatsı namazından sonra dört rekat nafile namaz kılmanın müstehap oluşuna benzer ki, bunun ilk iki rekatı müekked sünnet olur.447

B - Gayr-i Müekked (Mendub) Sünnetler:

Hz. Peygamber (s.a.s)'in çoğunlukla kıldığı, ancak bazan terkettiği sünnetler olup şunlardır:

1) Yukarıda da belirttiğimiz gibi, öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz.

2) İkindi namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz. Rasûlullah (s.a.s) bu namaz hakkında şöyle buyurmuştur: "İkindi namazından önce dört rekat namaz kılan kimseye Allah rahmet eylesin." 448

3) Yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz: Bunun dayandığı delil Hz. Âişe (r. anhâ)'den rivayet edilen şu hadistir: "Hz. Peygamber, yatsıdan önce dört rekat namaz kılar, sonra yatsı namazını müteakip kalkar, dört rekat daha namaz kılar, sonra yatardı."449

4) Evvâbin namazı: Evvâbîn, evvâb kelimesinin çoğulu olup, tevbe ve istiğfar ederek Allah Teâlâ'ya çokca yönelen kişi demektir. Bu namaz altı rekât olup akşam namazından sonra, bir iki veya üç selâmla kılınır. Bu namazın delili şu âyet-i kerîmedir: "Rabbiniz, sizin kalblerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tövbeye yönelenleri (evvâbîn) son derece bağışlayacıdır." 450 Ammâr b. Yâsir (r. anhümâ)'den şu hadis rivayet edilmiştir: "Her kim akşam namazından sonra altı rekat namaz kılarsa denizin köpükleri kadar da olsa Allah Teâlâ onun günahlarını mağfiret eder." 451

Hz. Peygamber (s.a.s), akşam namazından sonra altı rekat namaz kılanın evvâbînden sayılacağını bildirmiş ve arkasından da yukarıda meâlini verdiğimiz ayeti okumuştur.452

Bunlar farz namazlara tabi olan nafile namazlardır. Bağımsız olan nafile namazlar ise aşağıda açıklanacaktır.

C - Mendub (Bağımsız) Namazlar:

Beş vakitteki farz namazların sünnetlerinden başka bir takım nafile namazlar daha vardır ki, bunlar müstehab, mendub veya tatavvu' adı verilen nafile namazlardır.

1) Tahıyyetu’l-Mescid Namazı:

Tahiyye, selâm vermek demektir. Tahiyyetü’l-mescid, mescide selâm vermek anlamına gelir. Mescide giren kimseler için, Mescidin Rabbine selâm vermek ve tazim amacıyla, iki rekât namaz kılmak mendubdur. Bir günde, ta’lim, taallüm vb. sebeplerle birkaç kere mescide giren kimsenin bu namazı bir kere kılması yeterlidir.

Tahiyyetü’l-mescid namazı bir mescide girilince daha oturmadan kılınmalıdır. Faziletli olan budur. Oturulduktan sonra da kılınabilir. Bu namazın delili şu hadis-i şeriftir: “Sizden her kim mescide girerse iki rekât namaz kılmadan oturmasın.”453 Yine İbn Hibban’ın sahihinde rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: “Ey Ebu Zer! Mescidin tahiyye hakkı vardır. Onun tahiyyesi (selâmlanması) iki rekât namazdır. Kalk, iki rekat namaz kıl” Mescid-i Haram, bu zikredilen mescidlerin dışındadır. Çünkü Mescid-i Haram’ın tahiyyesi tavaftır.

Bir mescide girip de meşguliyetinden veya vaktin kerahati gibi bir sebepten dolayı tahiyyetü’l-mescidi yapamayacak müslümanın

(Allah’ı her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim. Hamd Allah’a mahsustur, Allah’tan başka hiç bir ilah yoktur. Allah her şeyden yücedir.)” demesi müstehap görülmüştür.

Diğer yandan bir mescitte her hangi bir namazı kılmak veya bir mescide bir farzı kılmak için imama uymak niyetiyle girmek de tahiyyetü’l-mescid yerine geçer.

2) Abdest Namazı:

Abdest alındıktan veya gusül yapıldıktan sonra, vakit elverişli ise, yaşlık kuruyacak kadar bir süre geçmeden iki rekât namaz kılınması menduptur. Hz. Peygamber (s.as) şöyle buyurmuştur: “Her kim abdest alır, abdesti güzel yapar, sonra kalkıp iki rekât namaz kılarsa ve bu iki rekâta kalbiyle yönelirse, o kimseye cennet vacip olur.”454 Burada, ecrin büyüklüğüne dikkat çekilmiştir.

3) Kuşluk Namazı:

Kuşluk namazı en az iki rekât olup, sağlam görüşe göre, dört veya sekize kadar kılınabilir. Mendub bir namazdır. Vakti, güneşin bir mızrak boyu yükselmesi ile başlayıp, zeval vaktine yirmi dakika veya yarım saat kalıncaya kadar devam eder. Bunun delili Hz. Âişe (r. anhâ)'dan nakledilen şu hadistir: "Rasulullah (s.a.s) kuşluk namazını ikişer ikişer dört rekât olarak kılar, birinci selâmdan sonra dünya sözleri konuşmazdı."455 Müslim'in rivayeti ise şöyledir: "Hz. Peygamber kuşluk namazını dört rekât olarak ve Allah'ın dilediği kadar ilavede bulunarak kılardı."

Kuşluk namazının sekiz rekât kılınması daha faziletli olup, tercih edilen vakti, gündüzün dörtte biri geçtikten sonradır.

4) Teheccüd Namazı:

Yatsı namazından sonra daha uyumadan veya çok az bir miktar uyuduktan sonra kalkıp kılınacak nâfile namaza "gece namazı (salatü'l-leyl)" denir. Bir süre uyuduktan sonra, gecenin yarısından imsâk vaktine kadar kalkılıp kılınırsa "teheccüd" adını alır. Teheccüd namazı iki rekâttan sekiz rekâta kadardır. Her iki rekâtta bir selâm verilmesi daha faziletlidir.

Teheccüd namazının Rasûlullah (s.a.s)'a farz oluşu şu ayete dayanır: "Ey Muhammed! Gecenin bir bölümünde uyanıp, sırf sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere, Kur'an'la gece namazı kıl. Rabbinin seni Makam-ı Mahmud'a göndereceğini ümit edebilirsin."456

Teheccüt namazına diğer müminleri de teşvik eden çeşitli âyet ve hadisler vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey Muhammed! Şüphesiz Rabbin senin ve beraberinde ashabından bulunan bir topluluğun gecenin üçte ikisinden az, yarısı veya üçte biri kadar bir süre, namaz için kalktığını bilmektedir."457 Cenâb-ı Hak başka ayetlerde gece namazına kalkanların durumunu şöyle açıklar: "Onlar gece namazı kılmak için yataklarından kalkarlar. Korku ve ümit içinde Rablerine dua ederler."458 "O çok esirgeyen Allah'ın (has) kulları ki, onlar yer yüzünde vekar ve tevazu ile yürürler. Kendilerine beyinsizler hoşa gitmeyecek laf attığı zaman "selâmetle" deyip geçerler. Onlar gecelerini Rableri için secde ve namazla geçirirler."459 "Onlar gecenin ancak az bir bölümünde uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."460 Başka bir ayette de, takvaya erenlerin Allah'a seher vaktinde istiğfar eden kimseler olduğu bildirilir.461 Seher vakti,

gecenin son altıda birlik bölümüdür. Ancak sabah namazının vakti girince artık onun sünneti dışında bir nafile namaz kılmak mekruhtur.

Yukarıdaki ayetlerden de anşılacağı gibi teheccüd namazı Hz. Peygambere vacip, yani farz hükmündeydi. Hz. Peygmaber'e vâcip olan ve onun devam ettiği bu namaz ümmeti için müekkked sünnettir. Peygamberimiz (s.a.)'in bu konuda pek çok tavsiyeleri vardır. Nitekim, Abdullah b. Ömer (r. anhümâ)'nın rüyada kendisini cehennemde görmesi ve bir meleğin yaklaşarak "korkma" demesini Rasulullah (s.a.)'a anlatması üzerine, Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Abdullah ne iyi adamdır. Fakat kalkıp gece namazı kılmayı âdet edinseydi ne iyi olurdu." Abdullah b. Ömer bundan sonra gece uykusunu azaltmıştır. Buradan teheccüd namazına devam eden her ferdin "iyi" olarak anılmaya lâyık olduğu anlaşılır.462

Müslim'in naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur:

"Gece namazına devam edin. Çünkü gece namazı kılmak sizden önceki salih kulların âdetidir, Rabbinize karşı bir taattir, kötülükleri örtücü ve günah işlemekten alıkoyucudur."463 Başka bir hadiste de şöyle buyurulur: "Farz namazdan sonra en faziletli namaz gece namazıdır."464

Diğer yandan Kadir gecesini, Ramazan ve Kurban bayramlarının gecelerini ihya etmek için, Ramazanın son on gününün gecelerini ve Şaban ayının on beşinci gecesini ibadetle geçirmek menduptur. Bu ibadet bütün geceyi veya gecenin çoğunu içine alacak bir ibadet şekli olabilir. Çünkü bu konuda rivayet edilmiş çeşitli hadisler bulunmaktadır.465

Seher vaktinde seyyidül istiğfar (istiğfarın efendisi) adı verilen şu duayı çokca okumak da menduptur:

Anlamı: "Allahım! Benim Rabbim sensin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Senin kulunum ben. Gücüm yettiğince sana verdiğim söz ve ahitte duruyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Bana verdiğin nimetleri ikrar ve günahlarımı itiraf ederim. Beni bağışla, zira senden başka günahları bağışlayacak yoktur."466

Yukarıda zikredilen geceleri ibadetle geçirmek için mescidlerde veya mescit dışında bir yerde toplanmak mekruhtur. Çünkü bunu ne Hz. Peygamber ve ne de ashabı yapmıştır. Bu gecelere mahsus özel bir ibadet de nakledilmemiştir. Ancak

kaza namazı, ve istenildiği kadar gece namazı kılınabilir, Kur’an-ı Kerim okunur, Allah’ı zikir, tefekkür, tesbih ve dua ile meşgul olunur.

5) İstihare Namazı:

İstihâre; bir şeyin hayırlısını istemek, demektir. İstihare namazı, nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinemeyen mübah işlerde manevi bir işarete nail olmak için kılınan iki rekatlık bir namazdır. İlk rekatta “Kâfirûn” ikinci rekatta ise “ihlâs” suresini okumak müstehaptır. Namazdan sonra “İstihare Duası” okunur, sonra kıbleye yönelerek yatılır, rüyada beyaz veya yeşil görülmesi hayır ve iyiliğe; siyah veya kırmızı görülmesi ise şerre delâlet eder. İstihare namazının delili şu hadistir:

Cabir b. Abdillah (r.a)’tan rivayet edildiğine göre kendisi şöyle anlatmıştır:467 “Rasulullah (s.as.) bütün işlerde bize Kur’an’dan bir sure öğretir gibi ‘istihare’yi öğretir ve şöyle buyururdu: “Sizden biri bir iş yapmak istediği vakit, farz dışında iki rekat namaz kılsın ve şöyle dua etsin:

Anlamı: “Allahım! Sen bildiğin için, senden hakkımda hayırlısını bana bildirmeni dilerim. Ve gücün yettiği için, ben senden güç ve takat isterim. Hayra ermemi, senin büyük fazl ve kereminden niyaz eylerim. Çünkü senin her şeye gücün yeter. Benim ise gücüm yetmez. Sen her şeyi bilirsin, halbuki ben bilmem. Sen gayb âlemini tam olarak bilirsin.

Allahım! Sen bu işin benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu veya dünya ve ahiretim hakkında hayırlı olduğunu biliyor isen, bunu bana nasip ve müyesser eyle. Sonra bundan benim için feyiz ve bereket meydana getir. Ve eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu hakkında dünyevî ve uhrevî hususlarımda, benim için bir şer ise bunu benden çevir, beni de bundan çevir. Benim için kalbimde bir meyil bırakma ve benim için hayır nerede ise müyesser kıl, sonra da bu konuda benden razı ol.”

İstihâre yaptıktan sonra mesele aydınlanmazsa, yukarıda zikredilen istihare namazını ve istihare duasını yedi kere tekrarlamak gerekir. Çünkü İbnü’s-Sünnî’den şöyle rivayet edilmiştir:

“Ya Enes! Bir iş yapmak istediğin zaman yedi kere Rabbinle istihare et. Sonra

kalbine gelene bak, hayır ondadır.”468 Bir kimse namaz kılarak istihare yapamıyorsa, o takdirde sadece yukarıdaki duayı okuyarak istiharede bulunabilir.

6) Tesbih Namazı:

Tesbih namazının sevabı çoktur. Bu namaz her vakit kılınabilir, hiç değilse haftada veya ayda bir kere, bu da olmazsa ömründe bir kere bunu kılmalıdır.

Tesbih namazı dört rekâttır. Her rekâtta Fatiha ve bir sure okunur. Bir veya iki selâmla tamamlanır. Bu namazda üç yüz kere

tesbihi okunur. Böylece her rek'atta yetmiş beş tesbih okunmuş olur.

Allah Teâlâ’nın rızası için nâfile namaza niyet edilerek “Allahu Ekber” diye namaza başlanır. Sübhanekeden sonra on beş kere “Sübhanallahi velhamdü lillah...” okunur. Sonra Euzü-Besmele, Fatiha ve bir sure okunup tekrar on kere “Sübhanallah...” okunur. Sonra rükûya varılır. Üç kere “Sübhane rabbiye’l-azim”den sonra on defa “Sübhanellah..” okunarak rükûdan “Semiallahu limen hamideh, Rabbena leke’l-hamd” denilerek kalkılır. Yine on defa “Sübhanellah..” okunur, bundan sonra secdeye varılıp üç defa “Sübhane rabbiye’l-a’la”dan sonra on kere “Sübhanellah..” okunur. Secdeden tekbir ile kalkılır, iki secde arasında yine on defa “Sübhanellah...” okunur, ikinci secdeye tekbir ile varılıp üç defa “Sübhane rabbiye’l-a’la”dan sonra yine on kere “Sübhanallah...” okunur ki, bu fazla tesbihlerin toplamı yetmiş beşe ulaşmış olur.

Bundan sonra ikinci rekata kalkılır. Yine önce on beş kere “Sübhânallah...” okunur, sonra aynen birinci rekattaki şekliyle hareket edilerek, rekatın sonunda oturulur. Tahıyyat ve salli-barik duaları okunur. İlave tesbihlerin toplamı böylece 150 olmuş bulunur. Bundan sonra selâm vermeden veya selamdan sonra ayağa kalkılır. Üçüncü ve dördüncü rekatlar, aynen birinci ve ikinci rekat gibi kılınır. Böylece dört rekatta 300 defa tesbih duası okunmuş olur.

Tesbih namazının bu kılınma şekli Tirmizî’nin el-Câmii’nde Ebu Hanife’nin talebelerinden Abdullah b. Mübarek’ten rivayet ettiği şekle göredir. Hz. Peygamber amcası Abbas (r.a.)’a kendisini Allah’a yaklaştıracak, ona büyük fayda sağlayacak olan bir ameli bildirmek istemiş, amcası da öğrenmek isteyince, ona yukarıdaki şekliyle tesbih namazını talim buyurmuş ve eğer bu

namazı kılarsa, günahları kum yığınları kadar çok olsa bile Allah'ın bunları mağfiret edeceğini bildirmiştir. Bu namazı her gün, bu olmazsa cuma günü, bu olmazsa ayda veya yılda bir kere, başka rivayette, ömründe bir defa kılmasını tavsiye etmiştir.469

Tesbih namazında yanılma olursa, sehiv secdelerinde artık bu ilave tesbihlerin okunması gerekmez. Namaz kılan bu tesbihleri aklında tutabiliyorsa parmakları ile saymaz. İmam tesbih namazı kıldırırsa açıktan okur ve tesbihleri de açıktan tekrar eder.

7) Hâcet Namazı:

Dünyevî ve uhrevî bir isteği olan kimse abdest alır, yatsı namazından sonra iki veya dört rekat, başka bir görüşe göre on iki rekat namaz kılar, sonra Allah Teâlâ'ya senâda, Rasulullah (s.a.s)'a salatu selâmda bulunur, bundan sonra hâcet duasını okuyup, isteğinin gerçekleşmesini Allah Teâlâ'dan niyaz eder.

Merfû bir hadiste rivayet edildiğine göre, bu namazın birinci rekatında bir kere Fatiha, üç kere âyete'l-kürsî okunur. Diğer üç rekatın her birinde Fatiha ile birer defa İhlâs, Felak ve Nas sureleri okunur.

Tirmizî'nin Abdullah b. Ebi Evfâ (r.a)'dan naklettiğine göre, Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Her kimin Allah'tan bir dileği olursa yahut insanlardan herhangi birinden bir dileği bulunursa, önce güzelce abdest alsın ve iki rekat namaz kılsın. Sonra Allah'a hamd ve senâda bulunsun, sonra Hz. Peygamber'e salatü selam getirsin. Sonra şu duayı okusun:

Anlamı: "Halim ve kerim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Yüce arşın Rabbi Allah'ı tesbih ederim. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Allahım! rahmetini gerektiren şeyleri, kesin affını, her iyiliği elde etmeyi, her günahtan uzak olmayı senden dilerim. Affetmediğin hiç bir günah, feraha çıkarmadığın hiç bir tasa, senin rızana uygun olan hiç bir ihtiyacı da karşılamadan bırakma. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım." 470

8) Yolculuk Namazı:

Bir müslümanın yola çıkacağı veya bir yoldan döndüğü zaman iki rekat namaz kılması menduptur. Giderken evde, gelirken de mescitte kılmak daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.s) yolculuktan gündüz kuşluk vakti döner, Mescid-i Nebevî'ye giderek iki rekat namaz kılar, orada bir süre otururdu.471

9) İstiska (Yağmur İsteme) Namazı:

Yağmurun hiç yağmaması, az yağması yeraltı sularının kesilmesi, tarım ve hayvanlar için su ihtiyacının ortaya çıkması gibi durumlarda yağmur duası yapılır. İnsanların Rablerinden gafil olmaları ve aralarında günahların yayılması sebebiyle, Allah insanları denemek için bazı zamanlarda kuraklıklar meydana getirir. Bu durumun değişmesi için Allah'a tevbe ve istiğfar etmek gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Nuh, Musa ve Hud (aleyhimü's-selâm) gibi peygamberlerin kavimlerine yağmur verilmesi için yaptıkları dualardan söz edilir.

Allah Teâlâ Nuh (a.s)'dan söz ederek şöyle buyurur: "Onlara söyle dedim: Rabbinize istiğfar edin ki, gökten size yağmur indirsin. Size çok mal, evlât ve bahçeler versin, nehirler akıtsın"472 Hz. Musa'dan söz ederek Yüce Allah şöyle buyurur: "O zamanı hatırla ki, Musa kavmi için su istemişti de, kendisine âsânı taşa vur demiştik."473

Ebû Hanîfe'ye göre, istiska namazının cemaatle kılınması sünnet değildir. İnsanlar yağmur duasında ayrı ayrı namaz kılarlarsa kerahatsiz olarak caiz olur. Çünkü istiska dua ve istiğfardan ibarettir. Bu yüzden bu dua cemaatsiz ve hutbesiz olarak yerine getirilir.

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, yağmur duası namazının, ihtiyaç varsa, hazar veya seferde kılınması menduptur. Bu dua, Rasulullah (s.as)'ın sünneti ve raşid halifelerin amelleri ile sabittir. Yağmurun yağması gecikirse, yağmur duası günler boyu bir kaç defa tekrarlanır. Çünkü Allah Teâlâ duada ısrarlı olanları sever.474

Enes b. Mâlik (r.a) şöyle anlatır: "Hz. Peygamber, cuma günü hutbe irad ederken bir adam geldi, onun karşısında durdu ve şöyle dedi:

- Ya Rasulallah! Hayvanlar mahvoldu, yollar kesildi. Allah'a dua et, bize yağmur

versin.

Allah’ın Rasulü ellerini kaldırarak:

“Allahım bize su ver, Allahım bize su ver” diye dua etti.

Gökte hiç bir bulut işareti yok iken, birden bir bulut çıkıp çevreye yayılmış ve yağmur yağmağa başlamıştı. Bu durum bir hafta sürdü. Ertesi Cuma bir adam geldi:

“Ey Allah’ın elçisi! Mallarımız telef oldu, yollar kesildi, Allah’a dua et, bizden yağmuru kessin, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dua buyurdu:

Anlamı: “Allahım! Yağmuru üzerimize değil, çevremize, dağlara, tepelere, vadilere ve ağaçlı yerlere ver” Bu dua ile yağmur kesildi.475

Hadis kaynaklarında zikredilen Rasulullah (s.a.s)’ın yaptığı yağmur duası şudur:

“Allahım! Can kurtaran, tatlı, bol, bereketli, çok, geç değil, çabuk yağmur ver. Allahım! Kullarını, hayvanlarını sula, rahmetini yay, ölü memleketini dirilt.”476

Yağmur duası namazı, cuma namazı gibi açıktan okunarak kılınır. Namazdan sonra, bayram hutbesi gibi hutbe okunur, ancak hatip minbere çıkmaz, yerde durur, kılıç, ok ve baston gibi birşeye dayanır.

Yağmur gecikirse, eski elbiseler giyilerek, çocuklar, ehlî hayvanlar ile bunların yavruları beraberce kıra çıkılır. Çocuklar ve yavrular bir süre annelerinden uzaklaştırılır, zayıflara ve yaşlılara dua ettirilir. Böylece Allah’ın rahmet ve merhametinin celbi umulur.

10) Küsûf Namazı:

Güneş tutulmasına “küsûf”, ay tutulmasına “husûf” adı verilir. Güneş tutulduğu zaman, bir beldede cuma namazını kıldıran imam, ezansız ve kametsiz olarak en az iki rekat namaz kıldırır. Her rekatta fazla miktar, Ebû Hanîfe’ye göre gizlice, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre de açıktan kıraatta bulunur. Hutbe okunmaz, her rekatta, diğer namazlardaki gibi tek rükû ve iki secde yapılır.

Çünkü Ebû Dâvûd'un naklettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Güneş tutulduğu zaman Hz. Peygamber iki rekat namaz kıldı ve her iki rekatta da kıyamı uzattı, güneş açılınca da namazdan ayrıldı. Bunun üzerine Allah elçisi şöyle buyurdu: "Bu olaylar Allah'ın büyüklüğünü gösteren delillerdir. Allah Teâlâ bunlarla kullarını korkutmak istiyor. Bunları gördüğünüz zaman, en son kıldığınız farz namaz gibi bir namaz kılın."477 İbnü'l-Hümam şöyle der: Sahabenin en son kıldıkları namaz sabah namazıydı. Çünkü küsûf namazı güneşin iki mızrak boyu yükselmesi sırasında kılınmıştı.478

Ay ve güneşle ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah'ın varlığını gösteren âyetlerden biri, gece ile gündüz, ay ile güneştir. Güneşe de aya da secde etmeyin. Bunların hepsini yaratan Allah'a secde edin." 479 Bu ayetteki "secde edin" emri ay ve güneş tutulunca namaz kılınmasını ifade eder.

Hz. Peygamber (s.as), oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneşin tutulması üzerine şöyle buyurmuştur: "Ay ile güneş Allah'ın varlığını gösteren ayetlerdendir. Hiçbir kimsenin ne ölümünden ne de hayatından ötürü tutulurlar. Böyle bir durumu gördüğünüz zaman, ay ve güneş açılıncaya kadar namaz kılın, dua edin."480 Ashab-ı kiramdan bazılarının, Hz. Peygamber'in üzüntüsüne güneşin de tutulmak suretiyle katıldığını ve yas tuttuğunu söylemesi üzerine Allah elçisi bu yanlış kanaati değiştirmek için bu sözleri söylemiştir.

Küsûf namazının büyük bir camide kılınması daha faziletlidir. Dışarda, sahrada da kılınabilir. Küsûf ve husûf namazlarının sahih hadislerle sabit olduğu halde farz olmamasının sebebi, daha önceki konularda geçen hadiste; bedevînin Hz. Peygamber'e hitaben "Beş vakit namazdan başka bir farz var mıdır?" sorusuna karşılık, Hz. Peygamber'in; "Hayır, ancak nafile olarak kılarsan bu müstesnadır."481 şeklindeki ifadesidir.

Küsûf namazından sonra İmam güneş açılıncaya kadar kıbleye doğru ayakta veya cemaata karşı oturarak dua eder. Cemaat da "âmin" der. İmam bulunmazsa, herkes kendi evinde tek başına kılar.

İmam Şâfiî ve bazı hadisçilere göre, namazdan sonra hutbe okunması müstehaptır.

11) Husûf Namazı:

Ay tutulduğu zaman müslümanların evlerinde teker teker bir halde ve küsûf namazı gibi gizli veya açıktan kıraatla iki veya dört rekat namaz kılmaları menduptur. Ebu Hanife'ye göre bu namazın camide cemaatle kılınması sünnette yoktur. Ancak kılınırsa caiz olur. Ay tutulması gece olabileceği için cemaatin camide toplanıp toplu namaz kılmasında güçlük vardır.482

İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ile bazı hadis bilginlerine göre, cemaatle kılınır. İmam Mâlik'e göre ise cemaatla kılınamaz.

Zelzele, şimşek çakması, şiddetli rüzgâr, gündüzün çöken karanlık, gece vakti ışık yayılmasından korkma, yıldız kayması, devamlı yağan yağmur ve kar, salgın hastalıklar, düşmandan korkmak ve benzeri korkulu zamanlarda küsûf ve husûf namazları gibi namaz kılınması müstahsen görülmüştür. Bu konuda küsûf namazına kıyas yapılmıştır.483 Allah Rasulü'nün şiddetli rüzgar esince şöyle dua ettiği nakledilir: "Allahım! Senden rüzgarın hayırlısını, rüzgarda bulunanların en hayırlısını, rüzgârla gönderdiklerinin hayırlısını isterim, bu rüzgârın kötülüğünden, bu rüzgârda bulunanların kötülüklerinden bu rüzgâr sebebiyle gönderdiğin şeylerin kötülüğünden sana sığınırım."484 Günümüzde, bazı ülkelerde sık sık görülen ve yüz binlerce insanın ölümüne yol açan şiddetli kasırga, tayfun ve hortum âfetleri dikkate alındığında Rasulullah (s.a.s)'ın bu duasının değeri daha iyi anlaşılır. Böyle bir felâket sırasında Allah'a sığınmanın dışında yapacak bir şey kalmamaktadır. Ancak fırtınadan önce her türlü korunma ve kurtulma çare ve tedbirlerinin alınması da gereklidir.

12) Mübarek Gecelerde Namaz Kılmak:

a) Receb'in ilk cuma gecesi "Regaib gecesi"dir. Bu gecede Allah Rasûlünün çeşitli tecellilere mazhar olup, şükür için on iki rekât namaz kıldığı nakledilir. Hz. Muhammed'in bu gecede ana rahmine düştüğüne dair rivayet, onun doğum tarihi ile tam uyumlu görülmemektedir. Ancak Hz. Âmine validemizin bu gece hamileliğine muttali olması da muhtemeldir.

b) Receb'in 27. gecesi "Mirac gecesi"dir. Bu gecede on iki rekat nafile namaz kılınması müstahsen görülmüştür. Hz. Peygamber bu gecede Allah'ın en büyük lütfuna mazhar olmuş, göklerin melekûtuna yükselmiştir.

c) Şaban'ın onbeşinci gecesi "Berat gecesi"dir. Bu gecede; mahlûkatın bir yıl

içindeki rızıklarına, zengin veya fakir, aziz veya zelil olacaklarına, ömürlerinin devam edip etmeyeceğine, ecellerine ve hacıların sayılarına ait bilgilerin Cenâb-ı Hak tarafından uygulanmak üzere meleklere intikal ettirileceği belirtilmektedir. Berat gecesinde kılınması tavsiye edilen namaza “Salatü’l-hayr” denilmiştir. Bazı rivayetlere göre bu namaz yüz rekat olup, her rekatında Fatiha’dan sonra on kere İhlâs suresi okunur.

d) Ramazan’ın 27. gecesi “Kadir gecesi”dir. Kur’an bu gece Hz. Peygamber’e (s.a.s) inmeğe başlamıştır. Bu gece Cenâb-ı Hakk’ın bildirdiğine göre bin aydan hayırlıdır. Bu gecede ihlasla yapılan dua kabul olunur.

Belirtilen mübarek gecelerde ümmet için kılınacak özel bir namaz nass’larda bulunmamakla birlikte, bu gecelerin fazileti ve yapılacak dualaların kabul edilme ümidinin fazla olması sebebiyle diğer gecelere göre daha iyi bir şekilde bunların ihya edilmesi gerekir. Özellikle kaza namazı kılma, gece namazını arttırma, Kur’an-ı Kerim okuma, tesbih, zikir ve dua ile bu geceleri ihya etmelidir. Diğer yandan gündüzü oruçlu geçirmek, hakkı bulunan kimselerle helalleşmek, yoksulları gözetmek, hayır, hasenat yapmak da bu günlerin en güzel ihya şeklidir. Bu gecelerde, nafile namazın en az iki rekat olmak üzere, istenildiği kadar kılınması büyük ecir kazandırır.

Hz. Âişe (r. anhâ)’nin; Ey Allah’ın Rasulü bir gecenin Kadir gecesi olduğunu anlarsam nasıl dua edeyim?, sorusuna karşılık Rasulullah (s.as)'in şu şekilde dua etmesini tavsiye ettiği bildirilmiştir:

“Allahım! Şüphesiz sen affedicisin affı seversin. Beni affet”485 Bu duaya mübarek gecelerde çokca devam etmelidir.

XIV - İMAMA UYANIN HALLERİ

İmama uyan kişi üç durumda bulunabilir:

A - Müdrik:

Namazı bütünü ile imamla birlikte kılan kimseye “müdrik” denir. İmama ilk rekatın rükûunda yetişen o rekata yetişmiş ve müdrik adını almış olur. Bu kimse ayakta iftitah tekbirini alır, sonra rükûya varır ve bu rekat namazdan sayılır.

Namazı cemaatle kılmanın ecri, tek başına kılmaktan yirmi yedi derece daha fazla olduğu için şu durumlarda tek başına kılınan namaz bırakılarak imama uyulur.

Bir kimse tek başına bir farz namazı kılmaya başladıktan sonra, bulunduğu yerde o farz cemaatla kılınmaya başlansa, tek başına kılan eğer henüz secdeye varmamış ise namazı bırakır, imama uyar ve cemaat sevabı kazanır. Bu, müstehaptır. Eğer bir kere secdeye varmış olur ve kıldığı namaz sabah ve akşam namazı bulunursa yine bırakır ve imama uyar. Fakat bunların ikinci rekatı için secdeye varmış ise, artık bırakmaz tamamlar, imama uymaz. Çünkü o vakitte sabah namazının sünnetinden başka nafile kılınamayacağı gibi üç rekatlı bir namaz da nafile olarak kılınamaz.

Öğle, ikindi ve yatsı namazı gibi dört rekatlı bir farz ise, kıldığı bir rekata bir rekat daha ilave eder, teşehhütte bulunur, selam verip imama uyar, önceden kıldığı o iki rekat nafile olmuş olur.

Böyle bir namazın üçüncü rekatında bulunup da henüz secdesine varmamış ise, hemen ayakta veya oturarak selam verip namazdan çıkar, imama uyar, tek başına kıldığı iki rekat bir nafile olmuş olur. Fakat bu namazın üçüncü rekatının secdesini de yapmış bulunursa, artık bunu tamamlar, farzı yerine getirmiş olur. Ancak bu namazı öğle veya yatsı namazı olursa tek başına kıldığı bu farzdan sonra imama yine uyabilir. İmamla kılacağı namaz nafile olur. Fakat bu durumda ikindi namazı olursa imama uyamaz. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur.

Nafile bir namaza başlamış olan kimse, yanında cemaatle namaza başlansa, bu nafileyi iki rekat olmak üzere kılar, bundan sonra selam verip cemaate katılır. Üçüncü rekata kalkmış ise, onu da dördüncü rekat ile tamamlamadıkça namazını kesmez. Ancak nafile namaza başlayan kimse, kılınmaya başlanan bir cenaze namazını kaçırmaktan korkarsa, nafile namazı hemen bırakır, cenaze namazı için imama uyar, sonra nafileyi kaza eder. Çünkü cenaze namazının telafi imkanı bulunmaz.

Cemaatle sabah namazının kılınmakta olduğunu gören kimse, cemaate yetişeceğini zannederse hemen sabah namazının sünnetini kılar ve gerek görürse Sübhaneke ile Eûzü'yü ve sure ilavesini bırakarak, yalnız Fatiha ile rükû ve secdelerde birer tesbih ile yetinebilir. Bundan sonra imama uyar. Ancak imama yetişeceği kanaatinde olmazsa sünnete başlamayıp imama uyar, artık bu sünneti kaza da etmez. Eğer sünnete başlamış ise, tamamlar, artık bırakmaz.

Öğle, bunların ikindi ve yatsı namazlarının cemaatle kılınmaya başlandığını gören kimse, sünnetini kılmadan imama uyar, sonra öğlenin dört rekat sünnetini kaza eder, ikindinin sünnetini ise vaktin keraheti dolayısıyla kaza edemez. Yatsı namazının dört rekat sünnetini, gayr-i müekked bir sünnet olduğu için dilerse kaza eder, dilerse etmez.

B - Lâhik:

İmamla birlikte namaza başlamasına rağmen, namazın bütün rekatlarını, yahut bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimseye "Lâhik" denir. İmamla birlikte namaza başladığı halde uyku, gaflet, zahmet, abdestinin bozulması gibi özürler sebebiyle veya özürsüz olarak, meselâ; imamdan önce rükû ve secdeye varması sebebiyle namazın bütün veya bazı rekatlarını imamla birlikte kılmayı kaçıran kimse kılamadığı rekatları kaza eder.

Lâhikin hükmü; kaçırdığı rekatlarda baştan sona imama uymuş bulunan kimsenin hükmü gibidir. Bu yüzden kılamadığı rekatları kaza ederken imama uyduğu durumdaki gibi Kur'an okumaz, sehiv secdesi yapmaz. Çünkü imama uyan kimse kendi hatasından ötürü sehiv secdesi yapmaz. Kılmakta olduğu namazın farzlığı değişmez. Seferî olduğu halde, bu sırada ikamete niyet ederse kılmakta olduğu farz dörde intikal eder.

Lâhik mümkün olursa, kaçırdığı rekatları veya rükünleri kaza eder, sonra imama tabi olarak onunla selâm verir. Meselâ; imama uyan kimse birinci rekâtın kıyamında uyuyup da, imamın secdeye vardığı anda uyansa hemen rükûya varır, sonra secdeye vararak imama yetişir. Lâhik, imama yetişemeyeceğini anlarsa, hemen imama tabi olur ve yetişemediği rekat veya rükünleri imam namazdan çıktıktan sonra kaza eder.

Meselâ; imama uyan kimse, dördüncü rekatta iken burnu kanasa saftan ayrılır, namaza aykırı düşecek bir şey ile uğraşmaksızın hemen abdest alır, mümkün olduğu yerde imama tabi olur. İmam selâm vermiş olursa, bu dördüncü rekatı kendi başına hiç bir şey okumaksızın imamın arkasında kılıyormuş gibi tamamlar. Çünkü lâhik, hükmen imamın arkasında namazını kılmış sayılır.

İmama uyanın abdesti üçüncü rekatta bozulsa abdest aldıktan sonra dördüncü rekatta imama yetişse, önce kıraatsız olarak üçüncü rekatı kılar. Bundan sonra imama uyar, onunla dördüncü rekatı kılarak selâm verir. Fakat imama bu şekilde yetişemeyeceğini anlarsa, hemen imama tabi olur, imam selâm verince kendisi kalkar, üçüncü rekatı kıraatsız olarak kılar ve selâm verir.

İmam sehiv secdesi yapacak olsa, lâhik henüz namazını tamamlamamış durumda ise, onunla beraber bu secdeleri yapmaz, belki namazını tamamlar, ondan sonra bu sehiv secdelerini yapar.

Diğer yandan her lâhikin yukarıda açıklanan şekilde hareket etmesi güç olduğu için, lâhiklerin bu eksik kalan namazlarına yeniden başlamaları daha uygun görülmüştür.

C - Mesbûk:

İmama namazın başında değil, birinci rekâtın rükûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rekatlarda uyan kimseye, “mesbûk” denir. Son rekatın rükûundan sonra imama uyan kimse bütün rekatları kaçırmış olur.

Mesbûk’un hükmü; kaçırdığı rekatları kazaya başladıktan sonra, tek başına namaz kılan kimse gibidir. Sübhaneke’yi okur, kıraat için Eûzü-Besmele çeker ve okumaya başlar. Çünkü bu kimse kıraat bakımından namazın baş tarafını kaza etmektedir. Bu durumda eğer kıraati terkederse namazı fasit olur.

Sübhaneke duasını okuma yeri; eğer öğle ve ikindi namazı gibi gizli okunan namaz ise iftitah tekbirinden sonradır. Eğer kişi açıktan okunan namazda imama yetişmiş ise, sağlam görülen görüşe göre, Sübhaneke'yi imamla okumaz. Belki kaza edeceği rekatlarda bu duayı okur ve tek başına namaz kılan kimselerde olduğu gibi, kıraattan önce Eûzü-Besmele çeker.

Mesbûkla ilgili uygulama örnekleri:

1) Sabah namazının ikinci rekatında imama uyan mesbûk, tekbir alıp susar, imam ile beraber son oturuşta yalnız Tahiyyat'ı okur, imam selâm verince kendisi ayağa kalkar, kaçırdığı ilk rekatı kılmaya başlar. Sübhaneke'den ve Eûzü ile Besmele'den sonra, Fatiha ile, bir miktar Kur'an-ı Kerim okur, rükû ve secdelerden sonra oturup, Tahıyyat ile salli-barik ve Rabbena atina dualarını okuyarak selam verir.

2) Akşam namazının ikinci rekatında imama uyan kimse de, birinci rekat için bu şekilde hareket eder.

Akşam namazının son rekatında imama uyan kimse, Sübhaneke'yi okur, imamla beraber o rekatı kılıp teşehhütte bulunur, bundan sonra kalkar. Sübhaneke ile Eûzü ve Besmeleyi, Fatiha ile bir miktar daha Kur'an okur, rükû ve secdelerden sonra oturur, yalnız Tahiyyat'ı okur, sonra "Allahu ekber" diyerek ayağa kalkar, yalnız besmele ile Fatiha'yı ve bir miktar daha Kur'an-ı Kerim okuyarak rükû ve secdelere varır, daha sonra son oturuşu yaparak, selâm ile namazdan çıkar. Bu durumda üç defa teşehütte bulunmuş olur. Bununla birlikte mesbuk, ikinci rekatın sonunda yanılarak oturmayacak olsa, kendisine sehiv secdeleri gerekmez. Çünkü bu rekat bir bakıma birinci rekat mesabesindedir.

3) Dört rekatlı bir namazın son rekatında imama uyan kimse, imam ile teşehhüde oturduktan sonra kalkar, Sübhaneke'yi, Eûzü ile Besmeleyi ve Fatiha ile bir miktar daha Kur'an okur, rükû ve secdelerden sonra oturur, yalnız Tahiyyat'ı okur, sonra kalkar, Besmele ile Fatiha'yı ve bir miktar daha Kur'an okuyup, rükû ve secdelere varır, oturmaksızın kalkar, yalnız Besmele ve Fatiha ile bir rekat daha kılarak son oturuşu yapar, Tahıyyat ile Salli-Barik ve Rabbena Atina duasını okuyarak selâm verir.

4) Dört rekatlı namazın üçüncü rekatında imama uyan kimse, imamla beraber

son oturuşta yalnız Tahiyyat'ı okur, sonra kalkar, Sübhaneke, Eûzü-Besmele, Fatiha ve bir miktar Kur'an okuyup rükû ve secdelere varır, sonra kalkar, yalnız Besmele ve Fatiha ile bir miktar daha Kur'an okuyarak yine rükûya, secdelere varır, son oturuş için oturur, Tahiyyat, Salli-Barik ve Rabbena atina dualarını okuyarak selam ile namazı tamamlar.

5) Dört rekatlı bir namazın ikinci rekatında imama uyan kimse, üç rekatı imam ile beraber kılmış olur, teşehhütten sonra kalkar, Sübhaneke, Eûzü-Besmele, Fatiha ve ilave bir sure okuduktan sonra rükû ve secdelere varır, son oturuşu yaparak, namazını selam ile tamamlar.

İmam rükûda iken yetişen kimse mesbûk değil lâhik olur, yani namaza başında yetişmiş sayılır. Fakat imama secde halinde yetişip uyan kimse, bu secdenin ait olduğu rekatı kılmış sayılmaz. Bu yüzden bu rekatı, imam selam verdikten sonra kalkıp kaza etmesi gerekir.

Mesbukun imam selam vermeden önce ayağa kalkabileceği haller:

Teşehhüt miktarı oturduktan sonra, imam daha selam vermeden önce, mesbukun kaçırdığı rekatları kaza etmek üzere ayağa kalkması mekruhtur. Ancak aşağıdaki özürler sebebiyle imamın selamından önce kalkmak mesbuk için caiz olur:

a) Abdestinin sıkışık olması.

b) Mestlerin mesih süresinin sona ermek üzere bulunması.

c) Özür sahibi olan kimsenin, abdestinin bozulması konusunda vaktin çıkmasından korkması.

d) Cuma namazında, imamın selamını beklediği takdirde ikindi vaktinin girmesinden korkması.

e) Sabah namazında güneşin doğmasından veya iki bayram namazında öğle vaktinin girmesinden korkması. Bu durumlarda mesbuk teşehhüt miktarı oturduktan sonra, imamın selamını beklemeksizin ayağa kalkabilir.

İmama birinci rekattan sonraki rekatlarda uyan kimse, kaçırdığı rekatları kaza etmek üzere kalktığında kaç rekat kaçırdığını hatırlayamazsa, kendisiyle birlikte

sonradan imama uyan başka bir mesbûkun kaç rekat kılacağını mücerred izlemesi, namazının sıhhatine zarar vermez.

Ebû Hanife'ye göre, mesbûk Kurban bayramında teşrik tekbirlerini imam ile birlikte alır, daha sonra ayağa kalkıp, kaçırdığı rekatları tamamlar. Halbuki bu müctehide göre, tek başına namaz kılan kimse bu teşrik tekbirleri ile yükümlü değildir. Bu konuda mesbuk, tek başına namaz kılan kimse gibi değil, imama uyan kimse mesabesindedir.

İmam daha selâm vermeden mesbûk, tahiyyatı okuyup bitirmiş olsa, bir görüşe göre kelime-i şehadeti tekrar eder, başka bir görüşe göre ise susar. Bu konuda doğru olan, mesbûkun Tahiyyatı yavaş yavaş okumasıdır.

İmam yanlışlıkla beşinci rekâta kalksa, mesbuk da ona tabi olarak kıyama kalksa, eğer imam dördüncü rekatta oturmuş ise, mesbukun namazı bu kıyam ile fasit olur. Fakat imam, dördüncü rekatta oturmamış ise, beşinci rekatta secdeye varmadıkça mesbukun namazı bozulmaz.486

XV - SECDELERLE İLGİLİ MESELELER

Secde Cenâb-ı Hakka saygı ve tazimin en ileri ifadesidir. Kulun Rabbına en fazla yaklaştığı haldir. Secde cenaze namazı dışında bütün namazlarda her rekatta iki kere tekrarlanan önemli bir rüküdür. Namazlarda yanılma yoluyla meydana gelen bazı eksikliklerin telâfisi için namazın sonunda yapılan secdeye “sehiv secdesi”, secde ayetleri okununca yapılana “tilavet secdesi”, Cenâb-ı Hakka şükür için yapılan mücerret bazı secdelere de “şükür secdesi” denir. Aşağıda bu üç çeşit secdeyi açıklayacağız:

A - Sehiv Secdesi:

Sehiv; bir şeyde yanılmak, onu bilmeyerek terketmek demektir. Yanılarak namazın rükünlerinden birisini tehir veya bir vacibi terk yahut tehir halinde, namazın sonunda yapılması gereken secdelere “sehiv secdesi” denir. Yapılışı şöyledir: Bir rüknün tehiri veya bir vacibin terk yahut tehiri halinde son oturuşta yalnız tahiyyat okunduktan sonra iki tarafa selam verilir, daha sonra “Allahu ekber” denilerek secdeye varılıp, üç kere “Sübhane Rabbiye’l-a’la” okunur, sonra “Allahu ekber” denilerek oturulur, bir tesbîh miktarı celseden sonra yeniden “Allahu ekber” diye, ikinci secdeye varılır, yine üç defa “Sübhane Rabbiye’l-a’la” okunduktan sonra “Allahu ekber” denilerek oturulur. Tahiyyat, Salli-Barik ve Rabbena atina duaları okunduktan sonra önce sağ tarafa, sonra da sol tarafa selam verilir.

Yalnız sağ tarafa selam verildikten sonra sehiv secdelerinin yapılması daha faziletli ve ihtiyata daha uygundur. Nitekim cemaatle kılınan namazlarda cemaatin yanlışlıkla dağılmasına meydan vermemek için, yalnız sağ tarafa selamdan sonra sehiv secdelerinin yapılması gerekli görülmüştür.

Hanefilerin sağlam görülen görüşüne göre sehiv secdesi vacip, genel olarak diğer mezheplere göre sünnettir.487

Hanefîler bu konuda şöyle der: Namaz kılan kişi bu secdeyi terketmekle günahkâr olur, fakat namazı fasit olmaz. Çünkü sehiv secdesi kaybolmuş bir şeyin tazminidir. Bir şeyin tazmini ise ancak vacip olur. Sehiv secdesi, teşehhüdü

okumak ve selam vermek gibi vacip olan işlerin yapılmasından doğan günahı kaldırır, fakat bir rükün olan meselâ bir rükû yapmamaktan doğan eksikliği kaldırmaz.

Sehiv secdesi imama ve tek başına namaz kılana vaciptir. İmama uyan kişi namazında yanılırsa onun üzerine sehiv secdesi vacip olmaz. Eğer imam yanılmışsa cemaatin ona uyması vacip olur. Eğer imama uyan kişi müdrik veya mesbuk ise, onun da imamın sehiv secdesine katılması gerekir. Eğer imam Sehiv secdesini yapmazsa bu secde cemaatten de düşer. Çünkü cemaatin imama uyması gerekir. Fakat mesbuk, yalnız secdelerde imama uyar, selamda ona uymaz.488

Sehiv secdesi vakit namazı kılmaya elverişli olduğu zamanlarda ve durumlarda vaciptir. Meselâ; sabah namazını kılarken selam verdikten sonra güneş doğsa veya ikindi namazında güneşin ufuktaki kırmızılığı iyice ortaya çıksa bu kimseden sehiv secdesi düşer.

Cuma ve bayram namazlarında kalabalık bir cemaat varsa karışıklığa meydan verilmemesi için sehiv secdesinin terkedilmesi daha uygun görülmüştür. Bir kimse sehiv secdesini yaparken yanılsa, ayrıca bir sehiv secdesi daha yapması gerekmez.

Sehiv secdesinin vacip oluşu İbn Mes’ud (r.a)’un naklettiği şu hadise dayanır: “Sizden biri namazında şüpheye düşerse, doğrusunu araştırsın ve namazını kanaatine göre tamamlasın, sonra selam versin ve sehiv secdesi yapsın, yani yanıldığı için iki secde daha yapsın.” 489 Ebu Said el-Hudri (r.a) şöyle demiştir: “Rasulullah (s.a.s) buyurmuştur ki; “Sizden biri namazı dört rekat mı üç rekat mı kıldığında şüpheye düşerse, şüphesini atsın ve kesin olarak bildiği ne ise onun üzerinden namazı tamamlasın. Selam vermezden önce de iki secde yapsın. Eğer beş kılmış ise, bu secdeler namazına şefaatçı olur, eğer tam kılmış ise, bu iki secde şeytanın kendisinden uzaklaştırılmasına vesile olur.” 490

Hz. Peygamber ile ashab-ı kiramın gerektiği durumda sehiv secdesi yapmaları bu secdenin vacip olduğunu gösterir. Haccın vaciplerinden birisinin eksik kalması halinde, bunu telafi için kurban kesilmesi gibi, sehiv secdesi de, namazdaki eksiklerin tamamlanması için vacip kılınmıştır.

Farz, vacip veya sünnet bir namazın kendi içinde kıyam, kıraat, rükû ve secde

gibi farzları; fatiha, sure ilavesi, tertibe uymak gibi vacipleri; oturuşlarda Salli-bârik duaları gibi sünnetleri vardır. Bunlara tam olarak riayet edilince eksiksiz namaz kılınmış olur.

Herhangi bir namazda bir farzın kasten veya yanılarak terk edilmesi o namazın iadesini gerektirir. Bu büyük eksikliği tamamlamak için sehiv secdeleri yeterli olmaz.

Bir vacibin kasten terk veya tehiri ise kötü bir iş olup, bundan dolayı sehiv secdesi gerekmezse de, böyle bir namazı yeniden kılmak daha uygundur. Bir vacibin yanılarak terk veya tehir edilmesi ise sehiv secdelerini gerektirir. Bu yolla o eksiklik telafi edilmiş olur. Bir sünnetin kasten veya yanılarak terki ise sehiv secdesini gerektirmez, fakat kasten terkedilmesi bir kusurdur, sevap ve faziletten mahrum kalmaya sebep olur.

Sehiv secdesinin sebepleri şunlardır:

1) Kasten yapılan işlerden dolayı üç yerde sehiv secdesi yapmak gerekir. İlk oturuşu terketmek yahut birinci rekattan bir secdeyi namazın sonuna bırakmak yahut da bir rükün eda edecek kadar bir süre tefekküre dalarak bir şey yapmamak.

2) Namazın vaciplerinden birini yanılarak terketmekle sehiv secdesi gerekir. Bu da ya o vacibi tamamen terketmekle veya geri bırakmakla yahut öne almakla veyahut namaza bir şey ilave etmekle yahut da bir şeyi eksiltmekle olur ki, bunlar on bir vacipten ibarettir. Bu vaciplerin altı tanesi asli olup şunlardır:

a) Farz namazların ilk iki rekatında Fatiha’nın tamamını veya çoğunluğunu terketmek.

b) Farz namazların ilk iki rekatında Fatiha’dan sonra üç kısa ayet veya uzun bir ayet okumayı terketmek.

c) Namazlarda açıktan veya gizli okuma esasına aykırı davranmak. Bir kimse öğle ve ikindi namazları gibi gizli okunacak namazlarda açıktan okusa veya akşam, yatsı ve sabah namazları gibi imamın açıktan okuması gereken namazlarda gizli okusa, bundan ötürü namazın sonunda sehiv secdesi yapması

vacip olur. Gizli okunacak yerde Fatiha'nın çoğu açık okunsa geri kalanı gizli okunur. Bunun aksine açık okunacak bir namazda Fatiha'nın bir kısmı gizli okunsa yeni baştan açıktan okunur. Böylece bir rekatta açık ve gizli okunan cem edilmemiş olur. Başka bir görüşe göre, bu yeniden okunmaz. Geri kalanı açıktan okunur.

d) Üç veya dört rekatlı namazlarda ilk oturuşta teşehhüdü terketmek.

e) Son oturuşta teşehhüdü terketmek.

f) Bir rekatın içinde tekrarlanması gereken bir işi yapmakta sırayı gözetmemek. Bu fiil her rekatın ikinci secdesidir. Meselâ; bir kimse, bir rekatta ilk secdeden sonra yanılarak sonraki rekata kalkar ve o rekatı iki secdesi ile yerine getirdikten sonra, namazın sonunda terkettiği bu secdeyi hatırlayıp, o secdeyi de yerine getirirse, sıraya uymadığından dolayı bu kimseye sehiv secdesi yapmak vacip olur.

İftitah tekbirinden sonra rükûya gidip, yanıldığını anlayarak geri dönüp Fatiha ve ilave sure okuyan kimse rükûu yeniden yapar, tertibe riayet etmediği için de sehiv secdesi yapar. Bunun gibi tilavet secdesini yerinde yapmayıp terk etmek de sehiv secdesini gerektirir.

Diğer yandan ayakta duracak yerde oturmak, oturacak yerde ayağa kalkmak durumlarında olduğu gibi bir farzın yerini değiştirmek veya tehir etmek de sehiv secdesini gerektirir.

g) Rükû ve secdede ta'dili erkânı terketmek. Sahih görülen görüşe göre, yanılarak ta'dili erkânı terkeden kimsenin sehiv secdesi yapması vacip olur.

h) Farz namazlarda kıraatin yerini değiştirmek. Meselâ; ilave sureden sonra Fatiha okumak veya dört rekatlı namazların son iki rekatında sure okumak gibi durumlarda sehiv secdesi yapmak gerekir.

i) Vitir namazının kunutunu terketmek. Bu da kunutu okumadan rükûya varmakla gerçekleşir. Kunutu terkeden kimse sehiv secdesi yapar.

j) Kunut tekbirini terketmek.

k) Bayram tekbirlerinin tamamını veya bir bölümünü terketmek, yahut bayram

namazının ikinci rekatının rükû tekbirini terketmek gibi durumlarda da sehiv secdesi yapmak gerekir. Çünkü bunlar vacip tekbirlerdir. Birinci rekatın rükû tekbiri böyle değildir.

3) Namaza, namazdan olmayan bir şeyi ilave etmek. İki kere rükû etmek gibi. Bu durumda namazın sonunda sehiv secdesi gerekir.

4) Yanılarak terkedilen fiile geri dönmek:

Bir kimse yanılarak birinci oturuşu yapmasa, sonra bu oturuşu hatırlasa bakılır: Eğer oturma haline daha yakın ise geri döner ve oturup teşehhütte bulunur. Eğer ayakta durma haline daha yakın ise geri dönmez. Namazın sonunda sehiv secdesi yapar.

Son oturuşu yanılarak terkedip beşinci rekata kalkan kimse, beşinci rekatın secdesini yapmamışsa geri döner ve oturur, sonunda da sehiv secdesi yapar. Eğer bu kimse, beşinci rekatın secdesini yapmışsa farzı batıl olur ve kıldığı namaz nafileye dönüşür. Böyle bir kimsenin bu namazı altıya tamamlaması menduptur. Bu hüküm Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göredir.

Eğer son oturuşta teşehhüt miktarı oturduktan sonra yanılarak ayağa kalkarsa, bu oturuşu birinci oturuş sanarak selam vermemişse bakılır: Beşinci rekatın secdesini yapmadıysa tekrar oturur. Eğer beşinci rekatın secdesini yapmışsa müstehap olarak bu namaza bir rekat daha ilave eder. Bu kimsenin kıldığı farz namaz tamam olur. Çünkü son oturuş kendi mahallinde olmuştur. Fazladan kılınan iki rekat ise, bu kimse için nafile hükmünde olmuş olur.

5) Namazda rekat sayısında şüphelenmek:

Bir kimse namazında şüphelenerek üç mü yoksa dört mü kıldığını hatırlamasa, eğer yanılma olayı bu kişinin başına ilk defa gelmişse yani bu gibi şüphelenmeler o kişide devamlı bir âdet haline gelmemişse namazını yeniden kılmalıdır. Bunu yeniden kılmak için oturarak selam vermesi daha uygundur. Çünkü Allah elçisi; "Sizden biri namazında kaç rekat kıldığı hususunda şüpheye düşerse namazı yeniden kılsın." 491 buyurmuştur.

Eğer böyle bir kimseye çoğu kez şüphelenme durumu geliyorsa, galip olan

kanaatine göre namazına devam eder. Üç veya dört rekattan hangisi hakkındaki kanaati ağır basıyorsa o tarafı tercih eder. Çünkü sık sık vesveseye düşen kimsenin namazını yeniden kılmasında güçlükler vardır. Hz. Peygamber (s.a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Sizden biri şüphelendiği zaman doğruyu araştırsın ve namazını tamamlasın.” 492

Namazda şüphelenip, kaç rekat kıldığı hususunda kesin bir kanaate varamayan kimse en az rekatı esas alarak namazına devam eder. Çünkü en azı hakkındaki bilgi kesindir. Böyle bir kimse oturması lâzım geldiğine kanaat getirdiği her yerde oturmalıdır. Böylece farz veya vacip olan bir oturuşu terketmemiş olur. Meselâ; dört rekatlı bir namazda, kılmakta olduğu rekatın birinci mi, yoksa ikinci mi olduğu hususunda şüphe eden kimse araştırmasına göre amel eder. Eğer araştırması bir sonuç vermezse en az olan bir rekatı esas alarak namaza devam eder. Ancak bunun ikinci rekat olma ihtimalinden dolayı da oturur. Çünkü ikinci rekatta oturmak vaciptir. Sonra kalkıp bir rekat daha kılıp oturur.

En azı ile amel etmek gerektiğinin delili, Ebu Said el-Hudri (r.a)’nin rivayet ettiği şu hadistir: “Sizden biri namazında şüphe ederse, üç mü yoksa dört mü kıldığını bilemezse, şüphelenmeyi bıraksın ve en az rekatı esas alarak namazına devam etsin.” 493

Bir kimse namazda iki defa veya daha fazla yanılırsa, hepsi için namazın sonunda bir tek sehiv secdesi (iki secde) yapması yeterlidir. Çünkü Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sizden biri yanıldığı zaman iki defa secde etsin.” 494 Bu hadisi şerif iki kere yanılmayı da içine almaktadır.

Diğer yandan bu son hadis, rükûlu ve secdeli olan bütün vacip, sünnet ve diğer nafile namazlardaki yanılmaları da kapsamaktadır.

Gizli okunacak yerde Fatiha’nın çoğu yanılarak açıktan okunsa geri kalanı gizli okunur. Bunun aksine açıktan okunacak bir namazda Fatiha kısmen gizlice okunup da, bundan sonra açıktan okunacağı hatırlansa Fatiha yeni baştan açıktan okunur. Böylece bir rekatta açıktan okuma ile gizli okumanın arası birleştirilmemiş olur. Fakat başka bir görüşe göre, bu yeniden okunmaz. Yalnız geri kalanı açıktan okunur.

Tek başına namaz kılanın açıktan veya gizlice okumasından dolayı zahiru’r-rivaye’ye göre, sehiv secdesi gerekmez. Ancak gizlice okunacak yerde, meselâ;

öğle namazında açıktan okuması kasta dayanıyorsa kötü bir iş sayılır.

Tek başına namaz kılanın gündüz kılacağı nafile namazlarında açıktan kıraatta bulunması mekruhtur.

İmam, meselâ sabah namazında Fatiha'yı yanılarak gizlice okuyup, sonra hatırlasa, ilave edeceği sureyi açıktan okur Fatiha'yı yeniden okumaz.

Dört veya üç rekatlı farz veya vitir namazlarında birinci oturuşta, Tahıyyat okunduktan sonra, yanılarak "Allahümme salli ala Muhammedin ve ala ali Muhammed" denilmesi ve Ebu Hanife'den bir rivayete göre bu Tahiyyat'tan sonra bir harf bile ziyade edilmesi sehiv secdelerini gerektirir. Fakat son oturuşlarda Tahiyyat'tan sonra Kur'an okunması, dua edilmesi sehiv secdelerini gerektirmez. Çünkü son oturuş dua ve sena mahallidir. Kur'an ise dua ve senayı içine alır.

Namazda zikirlerin, dua ve Tahiyyat'ın açıktan okunması da Sehiv secdelerini gerektirmez. İmam yanıldığı zaman, yanıldığını hatırlatmak konusunda Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Erkeklerin Sübhanallah demesi, kadınların el çırpması gerekir." 495

İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre sehiv secdeleri iki tarafa selam verilmeden yapılmalıdır. İmam Mâlik'e göre ise, sehiv bir ziyade sebebiyle ise sehiv secdeleri selâmdan sonra, bir eksiklik sebebiyle ise selâmdan önce yapılmalıdır.

B - Tilâvet Secdesi:

Kur'an-ı Kerim surelerinde ondört secde ayeti vardır ki, bunlardan birini okuyan veya işiten her mükellef için bir secde yapmak vacip olur. Secde ayetinin tercemesini okuyan veya dinleyen kişi de secde etmelidir.

1) Tilavet secdesinin sebebi ve yapılışı:

a) Secde ayetini okumak. Okuyanın kulağı duymasa da bu okumaktan ötürü secde vacip olur.

b) Okunan secde ayetini işitmek veya dinlemek. İşitmek kasıtsız, dinlemek ise

kasıtlı olur.

c) Bir imama uymuş bulunmak. Eğer secde ayetini imam okursa işitmeseler de, imama uyan kimselere de secde etmek vacip olur.

Bu secdenin yapılışı şöyledir: Tilavet secdesi niyetiyle eller kaldırılmaksızın "Allahu ekber" denilerek secdeye varılır, secdede üç kere "Sübhane Rabbiye'l-a'la (En yüce olan Rabbimi bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim)" denilir. Bundan sonra "Allahu Ekber" denilerek secdeden kalkılır. Tilavet secdesinin rüknü Allah Teâlâ'yı ta'zim için yüzü yere koymaktır. Ancak namaz halinde rükû ve hastalar için ima da bu secde yerine geçer.

Bu secde için abdestli, temiz, avret yerleri örtülü ve kıbleye yönelmiş olmak şarttır.

Tilavet secdesine ayaktan inilmesi ve bu secdeden kalkarken ayağa kalkılması ve bu şekilde ayağa kalkarken "Gufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr (Ey Rabbimiz! Senin bağışlamanı bekliyoruz. Son dönüş sanadır)" denilmesi müstehaptır. Tilavet secdesine varılırken ve kalkarken alınan tekbirler de müstehaptır. Asıl secde ise vaciptir.

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre ise tilavet secdesi sünnettir.496

2) Tilavet secdesinin dayandığı deliller:

Tilavet secdesinin vacip oluşunun dayandığı deliller şunlardır: Allah Teâlâ şöyle buyurur: "onlara ne oluyor ki iman etmiyorlar ve kendilerine Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar"497 Bir kimse ancak vacip olan işi yapmamaktan ötürü kötülenir. Diğer yandan bu secde namaz içinde yapılan secdedir, bu yüzden de namaz secdesi gibi vacip olur. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı okuyan ve dinleyene secde etmek vaciptir." 498 Hadis mutlak olup, dinlemek isteyeni de istemeyeni de kapsamına alır.

Diğer üç mezhep tilavet secdesini sünnet derecesinde görür. Delil; Zeyd b. Sabit (r.a)'den nakledilen; "Hz. Peygamber'e Necm Suresini okudum ve bizden hiç bir kimse secde etmedi" 499 hadisi ile Hz. Ömer'in en-Nahl suresindeki secde ayetini ikinci cumada okuduğu zaman cemaatı secde yapıp yapmamakta serbest bırakmasıdır. O şöyle demiştir: "Allah bize secde etmeyi farz kılmamıştır. Ancak

kendiliğimizden dilersek yaparız” 500

3) Tilavet secdesiyle ilgili meseleler:

Hanefilere göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılacak secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Ancak özürsüz olarak geciktirmek mekruhtur. Ebu Yusuf’a göre bu secde namaz dışında da fevren vaciptir. Kur’an okuyanın insan olması, uyanık bulunması ve akıllı olması gerekir. Bu yüzden okuyanın cünüp, hayızlı ve nifas halinde olması, kâfir veya mümeyyiz çocuk bulunması yahut sarhoş olması bu hükmü değiştirmez. Çünkü bunların bu okuyuşları sahih bir okuyuştur. Müslüman olan bir cünüp veya sarhoş da okuyacağı veya işiteceği bir secde ayetinden dolayı secde ile yükümlü olur. Temizlik ve ayık halinde bu secdeyi yapmaları gerekir.

Ancak bir kimse secde ayetini papağan gibi öğretilmiş bir kuştan veya ses kayıt cihazının bantından yahut ses yankısı olarak dinlerse secde etmesi gerekmez. Yine secde ayeti uyuyan, baygın olan veya akıl hastası bulunan yahut mümeyyiz olmayan çocuktan işitilirse, en sağlam görüşe göre tilavet secdesi gerekmez. Bu sayılanlarda temyiz gücü bulunmadığı için bu okuyuş sıhhatli bir okuyuş değildir. Ancak sağlam görülen bir görüşe göre kendisine secde ayetini okuduğu haber verilen uyuyan kimseye tilavet secdesi vacip olur.

Fakat ay hali ve lohusa bulunan bir kadına ne okuyacağı ve ne de işiteceği bir secde ayetinden dolayı tilavet secdesi vacip olmaz. Çünkü bunlar bu halde namaz ile yükümlü değildirler.

Secde ayetini hoparlörden dinlemek, okuyucudan dinlemek gibidir. Radyo ve televizyondan canlı yayın sırasında dinlenen secde ayeti de hoparlörden dinlemeye benzer. Çünkü sesin tel aracılığı ile ulaşması ile ses dalgaları aracılığı ile telsiz olarak anında ulaşması arasında bir fark bulunmamaktadır. Sadece okuyanla dinleyen arasında bir mekân farkı söz konusudur. Ulaşan ses aks-ı sada niteliğinde değildir. Bant yayınında da ihtiyaten secde edilmelidir. Çünkü çoğu kere bant veya canlı yayını ayırmakta güçlük vardır.

Namaz sırasında okunacak secde ayeti için tilavet secdesi derhal vacip olur. Çünkü bu namazdan bir parça olmuştur, namaz dışında kaza olunamaz.

Secde ayeti namazda kıyam halinde okunsa, eğer bundan sonra üç ayetten fazla

okunmayacaksa namaz için yapılacak rükû veya secdelerle, bu tilavet secdesi de yerine getirilmiş olur. Tilavet secdesine niyet edilip edilmemesi sonucu değiştirmez. Ancak üç ayetten fazla okunacak ise bu secde ayetinden dolayı hemen bağımsız olarak rükû veya secde edilmesi gerekir. Secde edilmesi daha faziletlidir. Bu durumda, namazın rükû ve secdeleriyle bu tilavet secdesi düşmez.

Secde ayetini namazın içinde okuyan kimse, dilerse okuyacağı ayetlerin miktarına bakmaksızın derhal "Allahu ekber" diyerek tilavet secdesine varır. Tilavet secdesi niyetiyle yalnız rükûya varması da yeterlidir. Bundan sonra yeniden ayağa kalkar, bir kaç ayet daha okur, ondan sonra namazın rükûuna ve secdelerine gider. Namazına devam eder. Eğer bir sureyi bitirmiş ise, başka bir sureden birkaç ayet okur. Çünkü tilavet secdesinden kalkar kalkmaz bu şekilde bir kaç ayet okumadan rükû ve secdeye varmak mekruhtur.

Namazın dışında ise yalnız rükû etmek suretiyle tilavet secdesi eda edilmiş olmaz. Çünkü Allah'a ta'zim namaz dışında rükû ile yapılmış olmaz.

Cemaatle namazda imam da rükû ile tilavet secdesine niyet etmemelidir. Çünkü cemaat, farkında olmayarak bu niyeti terkeder ve tilavet secdesi onlardan düşmez. Bu durumda, imamın selamından sonra cemaatin tilavet secdesi yapıp, bundan sonra tekrar teşehhütte bulunmaları gerekir ki, bunu herkes yapamaz.

Secde ayeti bir namazda birden fazla yerde okunsa sağlam görüşe göre bir tilavet secdesi yeterlidir. Çünkü meclis birdir. Ayrı ayrı rekatlarda secde ayetinin tekrarlanması da hükmü değiştirmez. Bu Ebû Yusuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre, değişik rekatlarda okunursa meclis değişmiş sayılacağı için secde ayeti sayısınca tilavet secdesi gerekir.

İmam secde ayetini okuyup, secdeye varınca, cemaat imamın rükû ve secdeye vardığını sanarak rükû ve secdeye varsalar bununla namazları bozulmaz. Fakat bir secde daha yaparlarsa fasit olur.

İmamın cuma ve bayram namazları ile gizli okunan namazlarda secde ayetini okuması mekruhtur. Çünkü cemaatin yanılmasına yol açabilir. Ancak secde ayeti kıraatın sonuna rastlarsa bu sakınca kalkar. Bu durumda da imamın bu namazın rükûu ile tilavet secdesine niyet etmemesi gerekir.

Bir kimse namaz kılarken rükû, secde veya oturuş halinde secde ayetini okusa

yahut imama uymuş olduğu halde onun arkasında secde ayetini tilavet etse ne kendisine ve ne de imama uyan diğer cemaata tilavet secdesi vacip olur. Çünkü namaz kılanlar bu yerlerde kıraattan men edilmişlerdir, bunların kıraati hükümsüzdür. Fakat bu okuyuşu dışardan duyanlara tilavet secdesi lazım gelir.

Secde ayetini, dinleyenler secde için hazırlıklı iseler açıktan, hazır değil iseler gizlice okumak müstehaptır. Bunda cemaata karşı bir şefkat vardır.

Bir sure okunup, içinden secde ayetinin atlanması mekruhtur. Yalnız secde ayetinin okunup, diğer ayetlerin okunmamasında ise bir kerahat yoktur. Ancak secde âyeti ile birlikte bir veya birkaç âyetin de okunması müstehaptır. Secde ayeti okununca, hemen secde yapılması mümkün olmadığı takdirde okuyan ve dinleyenin "Semi'na ve eta'na, gufraneke Rabbena ve ileyke'l-masîr" demesi müstehaptır.

4) Secde ayetinin tekrarlanması:

Bir mecliste secde ayetinin birden fazla tekrarlanması halinde bir tilavet secdesi yeterlidir. Secdeyi ilk okuyuştan sonra yapmak daha iyidir. Başka bir görüşe göre, bu secdeyi tehir etmek daha uygundur.

Yine bir kimse çeşitli yer ve meclislerde bir secde ayetini tekrarlarsa, secdenin de tekrarlanması gerekir.

Birkaç secdenin bulunduğu çeşitli ayetleri okuyan kimsenin, meclis bir olsun farklı bulunsun her bir ayet için ayrı bir tilavet secdesi yapması vacip olur.

Açık arazide ve yoldaki meclis birliği üç adım yürümekle, yani o yerden başka bir yere geçmekle; ağaç üzerinde bulunan için ağacın bir dalından başka bir dalına geçmekle; veya bir nehirden yüzmekle değişmiş olur. Küçük bir evde bir köşeden diğerine geçmekle veya büyük bir camide mekân değişikliği gerçekleşmez. Ancak okuyan sabit bir yerde bulunmakla birlikte dinleyen meclis değiştirse secdenin vücubu da tekrarlanır.501

5) Secde ayetlerinin yerleri:

Kur'an-ı Kerim'de ondört yerde secde ayeti bulunmaktadır. Bu ayetlerin

bulunduğu sureler ve ayet numaraları şunlardır: el-A’râf, 7/206; er-Ra’d, 13/15; en-Nahl; 16/50; el-İsrâ, 17/109; Meryem, 19/25; el-Hacc, 22/18; el-Furkân, 25/60; en-Neml, 27/25; es-Secde, 32/15; Sâd, 38/24; Fussılet, 41/37; en-Necm, 53/62; el-İnşikak, 84/20 ve Alak, 96/19.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre de sayı ondört olup, ancak onlar Sâd suresindeki secdeyi “şükür secdesi” sayarken, el-Hacc suresindeki iki tane secde ayeti kabul ederler. Mâlikîlere göre ise sayı on birdir. Onlar en-Necm, el-İnşikak ve el-Alak surelerindeki secdeleri bağlayıcı saymazlar.502

Bu ondört secde ayetini bir mecliste okuyup, her biri için okudukça ayrıca bir secde yapan veya hepsini okuduktan sonra tamamına birden ondört secdede bulunan kimsenin dünyevî ve uhrevî istek, sıkıntı ve kederleri konusunda Allah Teâlâ’nın yeterli olacağı rivayet edilmiştir.

6) Tilâvet secdesini bozan haller:

Namazı bozan her şey tilavet secdesini de bozar. Daha tilavet secdesinden kalkmadan abdestin bozulması, konuşma veya kahkaha ile gülme gibi. Ancak bu secdede kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz, kadınlarla bir hizada bulunmak da bu secdeyi ifsat etmez.

C - Şükür Secdesi:

Şükür secdesi; bir nimete nail olmaktan veya bir sıkıntı ve musibetten kurtulmaktan dolayı kıbleye yönelerek ve tekbir alınarak tilavet secdesi gibi yapılan bir secdedir.

Ebu Bekre (r.a)’den rivayete göre, “Hz. Peygamber (s.a) sevindirici bir haber aldığı zaman veya kendisine bir müjde verildiği vakit secdeye kapanırdı.” 503

Şükür secdesi müstehaptır. Ancak namazdan sonra yapılması mekruhtur. Çünkü işin mahiyetini bilmeyenler bunun namazın bir parçası olduğunu sanabilirler. Bu gibi inanışa yol açabilen her türlü mübah iş ise mekruh olur. Şükür secdesinin mekruh vakitler dışında yapılması gerekir.504

XVI - KORKU NAMAZI:

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre düşman, sel baskını vb. korkulu zamanlarda aşağıda belirtilen şekilde korku namazı kılınması meşrûdur. Ebû Yûsuf'a göre ise bu namaz Hz. Peygamber devrine mahsustur.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Sen onların içinde bulunduğun ve kendilerine namaz kıldırdığın vakit, onlardan bir bölümü seninle beraber namaza dursun ve silahlarını yanlarına alsınlar. Secdeye gittikleri zaman arka tarafınızda bulunsunlar. Bundan sonra henüz namazını kılmamış olan başka bir kısım gelip seninle beraber namaz kılsınlar. Ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O küfredenler isterler ki, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze derhal bir baskın yapsalar." 505

Hz. Peygamber'in dört yerde korku namazı kıldırdığı sabittir. Bunlar "Zatürrika'" "Batnı nahle", "Usfan" ve "Zîkared" vak'alarıdır. Hz. Peygamber'den sonra, Hz. Ali, Ebu Musa el-Eş'ari ve Huzeyfe (r. anhüm) de bu korku namazını kıldırmışlardır.

Korku namazının kılınış şekli şöyledir: Savaş durumunda olan bir topluluktan bir grup, düşman karşısında durur, bir grup da gelip imama uyar; iki rekatlı bir namazın ilk rekatını, üç veya dört rekatlı bir namazın da ilk iki rekatını imam ile beraber kılar; ikinci secdeden veya birinci oturuşta teşehhütten sonra bu grup düşman cephesine gider, diğer grup gelerek imama uyar. Onunla beraber geri kalan rekatları kılar ve yeniden düşman karşısına gider. İmam kendi başına selam verir, namazdan çıkar. Birinci grup döner gelir. Namazını kıraatsız olarak tamamlar, selâm verir, düşmana karşı gider. Çünkü bu grup "lâhik" durumundadır. Sonra ikinci grup gelir, namazlarını kıraatla tamamlayıp düşman tarafındaki mevzilerine dönerler. Zira bunlar da "mesbûk" durumundadır. Bununla birlikte bu kimseler bulundukları yerde de namazlarını tamamlayabilirler.

Bir topluluğun bu şekildeki namazı, muhterem, faziletli bir imamın arkasında namaz kılmalarını sağlamak içindir. Aksi halde her grubun, başka bir imamın arkasında normal zamandaki gibi namazını kılması daha faziletlidir.

Korku namazının sahih olması için imama uyan bu grupların namaz sırasında savaş yapmamaları, gider gelirken hayvana binmemeleri ve mevki değiştirmemeleri, kısaca namaza zıt bir iş yapmamaları gerekir. Aksi halde imam ile kıldıkları namaz bozulur.

Savaşın şiddeti artınca asker vasıtalarından yere inemezse, onların üzerinde, gücü yettiği yöne doğru namazlarını ima ile kılarlar. Bu da mümkün olmazsa, namazlarını geri bırakırlar. Nitekim “Hendek” gazvesinde bir kaç vakit namaz kazaya kalmıştır.

Denizde yüzmekte olan kimse bir an azalarını serbest bırakabilirse, ima ile namazını kılabilir. Eğer azaları salıvermek imkânı yoksa namazı sahih olmaz. Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre ise savaşın kızıştığı kılıç savaşında bile namazı ima ile kılmak caizdir.506

XVII - HASTALARIN NAMAZLARI

İslâm kolaylık dinidir. Kimseye gücünün yeteceğinden fazlası yüklenmez. Hastalara ibadetler konusunda güçlerinin yeteceği ölçüde yükümlülük getirilmiştir.

Bir hasta takatına göre namaz kılmakla yükümlü olur. Meselâ ayakta durmaya gücü yetmeyen veya ayakta durması hastalığının uzamasına veya artmasına sebep olacağı anlaşılan bir hasta, oturarak namazını kılar, oturmaya da gücü yetmezse kudretine göre yanı üzerine veya arkası üstüne yatarak ima ile namazını kılabilir.

Bu kolaylığın delili şu hadise dayanır: Basur hastalığı olan bir sahabinin namazı nasıl kılacağını sorması üzerine Allah Rasûlü (s.a) şöyle buyurmuştur: “Ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl.” Nesâî’de şu ilave vardır: “Eğer gücün yetmezse sırt üstü kıl. Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.” 507

Normal rükû ve secde yapma imkânı bulunmayınca namaz ima ile kılınır. İma namazda rükû ve secdeye işaret olmak üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi oturarak, yanı veya sırtı üstü yatarak da yapılabilir. (Geniş bilgi için bk. Namazın rükünlerinden “Kıyam” ve “Özür Sahibi” konuları.)

XVIII - YOLCU VE YOLCUNUN NAMAZI

A- Seferîliğin Mahiyeti:

Sefer ve müsaferet yolculuk demektir. İslâmî bir terim olarak yolculuk belirli bir mesafeye gitmek olup, orta bir yürüyüşle üç günlük, yani on sekiz saatlik bir mesafeden ibarettir. Buna “üç merhale” de denir.

Orta yürüyüş, yaya yürüyüşü ve kafile içindeki deve yürüşüdür. Denizlerde ise yelkenli gemilerin mutedil havadaki üç günlük yolculuğudur.

İşte karalarda böyle bir yürüyüş ile denizlerde ise mutedil bir havada yelkenli bir gemi ile on sekiz saat sürecek bir mesafe “sefer süresi” sayılır. Bu yolun yalnız gidilecek mesafesi esas alınır, yoksa gidiş dönüş mesafesine bakılmaz. Yolculuk yapan kimse sürat yapar da bu mesafeyi günümüzde yeni çıkan ulaşım vasıtalarında olduğu gibi daha kısa bir sürede katederse bile yine yolcu sayılır ve namazlarını kısa kılar. Yolculukta üç günün esas alınmasında, üç günlük mesh süresine kıyas yapılmıştır. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Mukîm kimse tam bir gün bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesh eder.” 508

Vatanında veya o hükümdeki bir yerde oturan kimseye “mukîm”, buradan çıkıp en az onsekiz saatlik mesafeye gitmeye başlamış olan kimseye de “müsafir (yolcu)” denir.

Yolculuk hali genel olarak güçlük ve sıkıntılardan hâli değildir. Bu yüzden İslâm dini yolcular hakkında da bazı kolaylıklar getirmiştir. Yolculukta gece gündüz aralıksız yolculuğa devam edilemez. İstirahata da ihtiyaç vardır. Bu yüzden günlük yolculuk süresi altı saat olarak belirlenmiştir. Saatte 5 km. yol katedilmesi esas alınınca seferilik mesafesi 90 km. olmuş bulunur. Bazı yolculukların rahat, meşakkatsiz ve çok kısa sürede yapılabilmesi sonucu değiştirmez. Çünkü hüküm ferde göre değil, cinse göre meydana geleceğinden bütün yolculuk hallerini kapsamına alır. Diğer yandan Hanefilere göre yolculukta getirilen kolaylıkların illeti mücerret seferîliktir. Güçlük ve sıkıntı bunun hikmetidir.

Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre, namazların kısaltılmasını mübah kılan uzun

yolculuk zaman bakımından ortalama iki günlük yolculuk veya ağır yükle ve yaya olarak iki konaklık mesafedir.

Bazı fakihlere göre sefer süresi, on sekiz fersahlık bir mesafedir. Bir fersah üç mil, 1 mil de 1848 metredir.

Bir fersah on iki bin adım, bir mil de dört bin adım sayılmaktadır. Bununla birlikte fersahlar düz yerler ile dağlık ve derelik yerlere göre değişir. Meselâ, düz bir yerde bir fersah bir saatte alınabildiği halde, dağlık bir yerde böyle bir mesafe 1 saatte alınamaz. Bu yüzden bu konuda fersah bir ölçü sayılmamalıdır. Ancak fersaha itibar edilince bir çok meselenin çözümü kolaylaşmaktadır.

Meselâ; tren veya uçakla yapılacak yolculuklarda, katedilecek yolun kaç fersah olduğu dikkate alınır. En az on sekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer süresi gerçekleşmiş ve sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık kara veya deniz aracının hızlı seyreden bir araç olmasına itibar edilmez.

Diğer yandan Hanefiler dışındaki üç imam da fersah ölçüsünü esas almıştır. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sefer süresi 16 fersah yani 48 mildir. Bir mil ise altı bin el arşınıdır. İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne göre de 48 mildir. Eski görüşüne göre bir gün bir gecedir.

Gidilecek yerin hem denizden hem de karadan yolu bulunsa, yolcunun gideceği yola itibar edilir. Bu yüzden, bir beldeye deniz yoluyla meselâ; on iki saatte, kara yoluyla da on sekiz saatte gidilecek olsa, karadan gidenler yolcu sayılır, denizden gidenler sayılmaz.

Bir yerin karadan iki yolu bulunduğu takdirde de hüküm böyledir. Yalnız sefer mesafesinde bulunan yoldan gidenler misafir olurlar.

Yolculuk vatan edinilen beldenin veya köyün yola çıkıldığı tarafındaki evlerinden ayrıldıktan ve en az üç günlük bir yere gidilmeye niyet edildikten itibaren başlar. Bu yüzden şehir kenarlarındaki yerleşim alanları, şehirle bütünleşmiş olan köyler veya köyden yola çıkanlar için "finayı mısır" denilen harmanlık, mezarlık ve ağıl gibi eklentiler geçilmedikçe yolculuk başlamış olmaz.

Şehir veya köyün yerleşim alanı dışında kalan fabrikalar, organize sanayi

kuruluşları, toptancı halleri, bağlar, bahçeler, hayvan ve tavuk çiftliği gibi alanlar şehirden sayılmaz.

B- Seferîliğin Hükümleri:

Yolcular için bir kısım kolaylıklar, ruhsatlar getirilmiştir. Ramazanda yolculukta bulunan için orucunu geri bırakması mübahtır. Yolcunun mesh süresi üç gün üç gecedir. Yolcu dört rekatlı farz namazlarını ikişer rekat olarak kılar. Buna "kasrı salât" denir. Bu sonuncu kolaylık üzerinde duracağız.

Yolculukta dört rekatlı namazların kısaltılarak kılınması Kur'an, Sünnet ve İcma ile caizdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Eğer kâfirlerin size fitne vermesinden korkarsanız, yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazları kısaltarak kılmanızda bir sakınca yoktur."509 Bu ayette kısaltmanın korku şartına bağlanması, o gün bulunan olayı tespit etmek içindir. Çünkü Rasûlullah (s.a)'ın çoğu yolculukları korkudan hâli değildi. Ashab-ı kiramdan Ya'lâ b. Ümeyye (r.a) Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "Biz neden namazları kısaltarak kılıyoruz, halbuki güven içindeyiz. Hz. Ömer de buna cevap olmak üzere şöyle buyurdu: Ben de aynı durumu Hz. Peygamber'e sormuştum, bana şöyle buyurmuştu: Bu, Allah'ın size verdiği bir bağıştır, Allah'ın sadakasını kabul edin." 510

Hz. Peygamber'in umre, hac veya savaş için yaptığı yolculuklarında namazları kısaltarak kıldığını bildiren haberler tevatür derecesindedir. İbn Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a)'e arkadaşlık ettim. O yolculuklarında iki rekattan fazla kılmazdı. Hz Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da böyle yaparlardı." 511 Hz. Ömer'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yolcunun namazı, Nebî'nizin lisanı üzere kısaltmaksızın tam iki rekattır." 512

Yolcunun dört rekatlı farz namazları kısaltması zorunlu mudur? Yoksa kısaltmakla tam kılmak arasında serbest midir?

Hanefilere göre yolcunun namazları kısaltarak kılması vaciptir ve aynı zamanda azimettir. Yolcunun bilerek iki rekattan fazla kılması mekruhtur. Bununla birlikte iki rekat kılıp da teşehhütte bulunduktan sonra iki rekat daha kılacak olsa farzı eda etmiş, son iki rekat da nafile olmuş olur. Ancak selâmı tehir etmiş

olmasından ötürü kötü bir iş yapmış sayılır. Fakat birinci teşehhüdü terketse veya ilk iki rekatta kıraatta bulunmamış olsa farzı eda etmiş olmaz. Nitekim sabah ve cuma namazlarında da hüküm böyledir. Bu konuda delil şu hadis-i şeriflerdir: Hz. Âişe (r. anhâ)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Namaz ikişer rekat olarak farz kılındı, sonra hazarda ziyade olundu, seferde ise olduğu gibi bırakıldı." 513 İbn Abbas (r.a)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah Teâlâ namazı peygamberimizin dili ile hazarda dört rekât seferde iki rekât olarak farz kılmıştır." 514

Mâlikîlere göre, seferde namazı kısaltarak kılmak müekked sünnet, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise yolculukta namazları kısaltarak kılmak, muhayyer olmak üzere ruhsattır. Seferi kişi namazlarını kısaltarak da, tam olarak da kılabilir. Ancak Hanbelîlere göre kısaltmak mutlak olarak tam kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber ile dört halife bu şekilde yapmaya devam etmişlerdir.

Yolculuk ister ibadet için, ister mübah veya masiyet bulunan bir amaçla olsun, her türlü yolculuk sırasında namazları kısaltmak caizdir. Meselâ; yol kesmek, meşrû olmayan bir eğlenti yapmak veya başka bir haramı işlemek için yolculuk yapan kimse de seferî ruhsatlarından yararlanır. Delil, konu ile ilgili nass'ların mutlak ifadesidir; "Yeryüzünde yürüdüğünüz zaman sizin için namazları kısaltmanızda bir sakınca yoktur" âyetinde yolculuğun meşrû veya gayri meşrû olması arasında bir ayırım yapılmamıştır. 515

Hanefîler dışındaki çoğunluk müctehidlere göre ise; yol kesmek, şarap ve haram şeylerin ticaretini yapmak gibi Allah'a isyanın söz konusu olduğu yolculuklarda sefere mahsus olan namazların kısaltılması, birleştirilmesi, oruçlunun iftar etmesi, mestler üzerine üç gün mesh etmek, binek üzerinde nafile namaz kılmak gibi ruhsatlar mübah olmaz. Çünkü bu gibi kimseler Allah'a isyan için yolculuk yapmış sayılır. Bu konudaki kaide şudur: "Ruhsatlar masiyet ve kötülük işlemeye dayanak yapılamaz." Yine Allah Teâlâ darda kalana ölü hayvan etini yemeyi "haddini aşmama ve Allah'a isyanda bulunmama" şartına bağlamıştır.516

Seferî kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukîm olur ve artık namazlarını tam kılar. Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferîliği devam eder. Bu konuda dayanılan delil, kadınların temizlik süresine kıyastır. Temizlik süresi, hayız sebebiyle kadının üzerinden düşen namaz ve orucun edasına dönmeyi gerektirir. İkamet yerinde bulunmak da sefer sebebiyle

kişinin üzerinden düşen bazı vecibelerin yapılmasına geri dönmeyi gerektirir. Bu yüzden temizlik süresinin on beş gün ile sınırlanması gibi, en az ikamet süresinin de on beş gün olarak takdir edilmesi gerekir. Bu görüş İbn Abbas ve İbn Ömer (r. anhümâ)dan nakledilen şu söze dayanır: “Seferî olduğun halde bir beldeye girer ve bu beldede on beş gün kalmaya niyet edersen namazını tam kıl. Eğer buradan ne zaman sefere çıkacağını bilemezsen namazlarını kısaltarak kıl.” 517

Bir yolcu bir beldede belirli bir ihtiyacını görmek için beklerse, bekleme işi yıllarca sürse bile namazlarını kısaltarak kılar. Onbeş günden fazla kalmaya niyet etmediği için seferîlik hali devam eder. Nitekim İbn Ömer (r. anhümâ) Azerbaycan’da altı ay kalmış ve namazlarını bu şekilde kısaltarak kılmıştır. Bir kısım sahabenin de böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

Ordu bir beldeye girse burada on beş günden daha fazla kalmaya niyet etse bile namazlarını kısaltarak kılarlar. Çünkü orada kalmak veya yenilip, çekilmek ihtimali bulunduğu için süre ile ilgili niyet geçerli değildir.

Şâfiî ve Mâlikîlere göre, yolcu bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. Çünkü sünnette, dört günden az ikametin seferin hükmünü kesmeyeceği açıklanmıştır. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Muhacir, hacdaki ibadetlerini yaptıktan sonra üç gün ikamet eder.” Nitekim Hz. Peygamber (s.a) umre yaptığı zaman Mekke’de üç gün süreyle kaldığı halde namazlarını kısaltarak kılıyordu.518

Hanbelîlere göre, dört günden fazla veya yirmi vakitten fazla kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. Bundan az olursa kısaltarak kılar.

Yolculuk ve ikamet hallerinde tabi olanın değil, tabi olunanın niyeti geçerlidir. Bu yüzden asker, komutanın; işçi işverenin; öğrenci hocasının, kadın kocasının niyetine göre mukîm veya yolcu olmuş olur.

Yolculuk konusunda henüz erginlik çağına girmemiş olan çocuk hakkında da sefer hükümleri cereyan etmez. Şâfiîlere göre ise mümeyyiz çocuğun yolculuğa niyeti geçerli olup, namazını kısaltarak kılabilir.

Yolculuk halinde bulunan kimse tabi olduğu kimsenin nereye gideceğini ve niyetini bilmediği ve sorusuna da cevap alamadığı takdirde üç günlük mesafeye kadar namazlarını tam kılar ondan sonra kısaltmaya başlar.

İslâm Devlet başkanı sefere niyet etmeksizin ülkesi içinde bir süre dolaşacak olsa, namazlarını tam kılar, fakat sefer süresi dolaşmaya niyet ederse namazlarını kısaltır. Doğru olan budur.

Mukîmin kazaya kalan namazları yolculuğa çıkmasıyla ve yolcunun kazaya kalan namazları da ikamete niyet etmesiyle değişmez. Bu yüzden seferde iken kazaya kalan namazlarını ikişer rekât olarak kılar. Bir yolcu da ikamet zamanında kazaya kalmış namazlarını dörder rekât olarak kılar.

Mukîm müsafire, müsafir de mukîme uyabilir. Burada müsafir iki rekâtın sonunda selam verince, mukîm kalkar -sağlam görüşe göre- kıraatda bulunmaksızın namazını tamamlar, yanılırsa secde de etmez. Çünkü bu mukîm bir lâhik mesabesindedir. (bk. “Lâhik” bahsi.) İmam olan müsafirin namazdan önce; “Ben seferiyim, siz namazlarınızı tamamlayın” demesi müstehaptır.

Yolcu ise ancak vakit içinde mukîme uyabilir. Bu durumda dört rekâtlı bir farz namazını mukîm gibi tam olarak kılar. İmama vakit içinde uymakla farz namazı iki rekâttan dört rekâta dönüşmüş olur. İbn Abbas: Seferî’nin durumuna ne dersiniz? Yalnız başına kılınca iki rekât mukîm bir imama uyunca dört rekât kılıyor? Sorusuna: “Bunu yapmak sünnettir” cevabını vermiştir.519 Nâfi’ şöyle demiştir: “İbn Ömer seferî olduğu zaman imamla birlikte namaz kılınca dört rekât kılar, yalnız başına kıldığı zaman ise iki rekât kılardı.” 520

Bir kimse müsafir iken kazaya kalan dört rekatlı bir namazında mukîm imama uyamaz. Çünkü bu namaz daha önceden iki rekât olarak meydana gelmiştir.

Yolculuk veya yağmur, kar gibi bir mazeretle iki namazı bir vakitte kılmak caiz değildir. Yalnız Arafat’ta öğle ile ikindi, Müzdelife’de akşam ile yatsı namazlarını birleştirip cemaatle kılmak caiz görülmüştür. (bk. “Namazın Vakitleri”)

Hanefîler dışındaki üç mezhep imamına göre bir mazeret bulununca öğle ve ikindi veya akşam ile yatsı namazlarını takdim veya tehir şekliyle bir vakitte birleştirmek caizdir. Meselâ; öğle namazı ile ikindi namazı öğle vaktinde kılınabileceği gibi ikindi vaktinde de kılınabilir.

C- Müsafirliğin Sona Ermesi:

Aslî vatana dönüp gelmekde yolculuk hali sona erer. Burada oturmaya niyet edilmese de sonuç değişmez. Vatan-ı ikamete dönüşte ise, kalmaya niyet gerekir.

Vatan üç kısma ayrılır:

a. Vatan-ı aslî: Bir insanın doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kasd edip, başka yeri vatan edinmek istemediği yere "vatan-ı aslî" denir.

b. Vatan-ı ikamet: Bir kimsenin doğduğu, evlendiği ve yerleşmeye karar verdiği bir yer olmaksızın yalnız içinde on beş günden fazla kalmak istediği yere de "vatan-ı ikamet" denir.

c. Vatan-ı süknâ: Bir yolcunun, içinde on beş günden az oturmak istediği yer de kendisinin bir "vatan-ı süknâ"sıdır. Bu sonuncuya itibar edilmez. Bununla ne aslî vatan ne de ikamet vatanı değişmiş, bozulmuş olur.

Seferîlik konusunda bu vatanlar kendi misli ile veya üstü ile bozulur, aşağısı ile bozulmaz. Bu yüzden insanın asıl vatanı olan yer diğer ikamet ve sükna vatanları ile bozulmaz. Yani vatan-ı ikamette bulunan kimse vatan-ı asliye dönmekle müsafir olmaz. İnsan doğup yerleştiği veya karısının yerleştiği yere varınca seferî olmaz. Sadece gideceği bu yer 90 km.'den uzakta olursa yolculuk sırasında seferî olur, fakat oraya varınca seferîliği kalkar.

Bir kimse yerleştiği yerden, yine sürekli olarak yerleşmek amacıyla başka bir yere giderse gittiği yer vatan-ı aslîsi olur, birinci yer aslî vatanı olmaktan çıkar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) Mekke'ye gittiğinde kendisini müsafir saymış ve "Biz seferîyiz" buyurmuştur.521

Vatan-ı aslî, vatan-ı ikametle bozulmaz. Doğduğu veya karısının bulunduğu yerden, öğrencilik, askerlik, işçilik gibi bir amaçla on beş günden fazla kalmak üzere başka bir yere giden kimsenin önceki aslî vatanı nitelik değiştirmez. Oraya dönünce üç gün bile kalacak olsa seferî sayılmaz. Çünkü vatan-ı ikamet, vatan-ı aslî'yi bozmaz.

Bir kimse bir şehirde otururken ailesini nakletmeden başka bir şehirde de evlense, her iki şehir kendisi için asıl vatan olur. Hangisine gitse mukîm sayılır. Vatan-ı ikamet ise, başka bir vatan-ı ikamete gitmek veya oradan ayrılıp

yolculuğa çıkmak yahut aslî vatana dönmekle bozulur. Yani vatan-ı ikametten ayrılan kimse, yeniden buraya döndüğünde on beş günden az kalacaksa seferî sayılır.

On beş günden az kalınacak yer olan vatan-ı süknânın bir önemi yoktur. Kişi orada seferî sayılır. Bu vatan, diğer vatan çeşitlerini değiştirmez. Kişi on beş günden kısa süren ve 90 km.den uzağa yaptığı tüm yolculuklarında, şehrin yerleşim alanları dışına çıktığı andan itibaren ve gittiği yerde seferî sayılır. Bu durum geri dönünceye kadar devam eder.

Cemaatle namazda mukîm müsafire uymuşsa müsafir iki rekât kılınca selâm verir, mukîm selâm vermeyip namazı dörde tamamlar. Namazı dörde tamamlarken hiçbir şey okumaz. Çünkü namazın baş tarafını imamla kılmış ve farz kıraat yerine gelmiştir.

XIX- NAMAZLARIN KAZASI

Bir namazı vaktinde kılmaya “edâ” vaktinden sonra kılmaya da “kaza” denir. Vaktinde kılınamayan namaza “fâite” denir. Çoğulu “fevâit”tir.

Vaktinde kılınmamış olan beş vakit farz namazın kazası farz, vitir namazının kazası ise vacip olur. Kaza edilecek sünnet çeşidi azdır. Şöyleki, bir sabah namazının farzı ile birlikte sünneti de vaktinde kılınamamışsa, o günün, güneşin doğmasından 50-55 dakika kadar sonra öğle namazı vaktinden biraz önceye kadar bu sünnet, farz ile beraber kaza edilir. Kuşluk vaktinden önce ve istivadan sonra kaza edilemez. İmam Muhammed’e göre bu sünnet yalnız olarak da vaktinde kılınamamış olsa yine kuşluk vakti ile istiva arasında kaza edilir.

Diğer yandan öğle namazının ilk sünneti cemaatle farza yetişmek için terkedilecek olsa, farzdan sonra, son iki rekâttan önce kaza edilir. Böylece bu sünnet vakti içinde iki defa geri bırakılmamış olur. Fetvaya esas olan bu görüştür. Bununla birlikte son iki rekâttan sonra da kaza edilebilir, namazın tertibinin iki defa değişmemesi için bunu uygun görenler de vardır. Cuma namazının ilk dört rekât sünneti hakkında da bu öne alma veya geri bırakma caridir. Terkedilen diğer sünnetlerin kazası gerekmez. Fakat başlanıldıktan sonra her nasılsa terkedilen bir sünnet veya her hangi bir nâfile namazın kazası gerekir. Meselâ; öğle namazının son sünnetine başlamış olan kimse cenaze namazını kaçırmamak için bu sünneti bıraksa, bunu daha sonra kaza etmesi gerekir.

Bir namazı, bozacak bir iş dışında bir engel ile birlikte kılanın, bunu yeni baştan kılmasına ise “iâde” denir. Tahrîmen mekruh bir şekilde eda edilen bir namazın vakit içinde yeniden kılınması vaciptir. Vakit çıktıktan sonra kılınması ise menduptur. Diğer yandan namazda bir farzın tehiri yahut vacibin terk veya tehiri şeklinde vuku bulan eksikliğin, namazın sonunda sehiv secdesi yapılarak tamamlanması da yeterlidir. Sehiv secdesi de terkedilse bu kötü bir iş olmakla birlikte namaz tamam olur. (bk. “Sehiv Secdesi” konusu.)

Bir özür olmaksızın namazın kazaya bırakılması büyük günahlardandır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Güvene kavuştuğunuz zaman namazı kılın. Çünkü namaz mü’minlere vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.” 522 Namazı özürsüz kazaya bırakmanın günahı, o namazı kaza etmekle kalkmaz, ayrıca tevbe etmek

gerekir.

Meşrû bir özür sebebiyle namazın kazaya bırakılmasında bir sakınca bulunmaz. Düşman korkusu veya bir ebenin doğum yapacak kadının başından ayrılması halinde çocuğun veya annesinin öleceğinden korkması bu özürler arasında sayılabilir. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a) Hendek savaşında namazlarını tehir etmiştir. Abdullah İbn Mes'ud (r.a) durumu şöyle anlatır: "Müşrikler, Hendek savaşında Rasûlullah (s.a)'ı dört vakit namaz kılmaktan alıkoydular. Nihayet, gecenin Allah'ın bildiği kadar bir bölümü geçtikten sonra Bilâl (r.a)'e ezan okumasını emretti. Bilâl ezan okudu ve kamet getirdi. Hz. Peygamber öğle namazını kıldırdı, sonra Bilâl kamet getirdi, Hz. Peygamber ikindiyi kıldırdı, sonra kamet getirdi, Rasûlullah (s.a) akşam namazını kıldırdı. Sonra Bilâl kamet getirdi. Peygamber (s.a) yatsı namazını kıldırdı." 523

Namazı bilerek ve tembelliği yüzünden vaktinde kılmayan kimse günahkâr olur ve bu namazı kaza etmesi vaciptir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden biri uyku sebebiyle veya gaflet yüzünden bir vakit namazı kılmazsa, hatırladığı zaman onu kılsın. Çünkü Allah Teâlâ; 'Beni zikretmek için namaz kıl' buyurmuştur." 524 Buharî bu konuda şu hadisi nakletmiştir : "Bir kimse bir namazı unutursa, hatırladığı zaman onu kılsın. Namazın bundan başka keffâreti yoktur." 525 Buhârî ve Müslim'in birlikte naklettikleri bir hadisde ise şöyle buyurulur: "Her kim bir namazı uyku sebebiyle veya unutma yüzünden kılamazsa, onu hatırladığı zaman kılsın." 526

Hadisi şeriflerde genel olarak namazı kazaya bırakma sebebi olarak iki özür sayılmıştır. Uyku ve unutma. Bazı bilginler bu özürlerin sınırlayıcı olduğunu düşünerek, bile bile ve tembellik yüzünden namaz kılmama halinde namazı kaza etmenin gerekmediği kanaatine varmıştır. Böyle kimsenin tevbe ve istiğfar etmesinin gerektiğini öne sürmüşlerdir. Zahirilerden İbn Hazm bu görüştedir.

Ancak Hanefîlerin de içinde bulunduğu büyük çoğunluğu oluşturan fakihlere göre; uyku veya unutma gibi insanın iradesini elinden alan bir özür nedeniyle bile namazı kaza etmek gerekince, bilerek kılmama hâlinde öncelikle kaza gerekir.527

Uyku veya unutma gibi bir özür sebebiyle namazı geçen kimse günahkâr olmaz. Çünkü Ebu Katade (r.a)'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Hz. Peygamber, uyku sebebiyle namazı kılamadıklarından şikayet edenlere şöyle buyurmuştur: Uyku

ihmal sebebi değildir. İhmal ancak uyanıklık halinde olandır. Sizden biri namazını unutur veya uyku yüzünden kılamazsa, hatırladığı zaman onu kılsın.” 528

Ancak namazı kaçırmamak için vaktinde uyanmak üzere tedbir almak ve unutkanlıklara karşı da tedbirli bulunmak müminin şiarı olmalıdır.

Namazı Düşüren Özürler:

Hayız ve nifas hallerinde kadınlardan namaz borcu düşer. Beş vakit namaz süresince ve daha fazla devam eden akıl hastalığı veya bayılma yahut koma halinde de namaz borcu düşer. Ancak bu durumlar beş vakit ve daha az bir süre devam ederse bakılır. Ayıldığı zaman abdest alıp, iftitah tekbiri alacak kadar bir zaman kalmışsa o vaktin namazını kaza etmesi gerekir. Mürtede gelince; mürtedlik süresince veya daha önce kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Daha önce hacc yapmışsa, yeniden hac yapması gerekir. Daru’l-harpte İslâm’a giren kimse namazın farz olduğunu öğreninceye kadar mazur sayılır. Çünkü düşman ülkesinde dinî emir ve yasakları bilmemek özür kabul edilir.529

Şâfiîlere göre, hayız ve nifas halindeki kadın namaz kılmaz ve kaza etmesi de gerekmez. Akıl hastalığı baygınlık ve koma hali ile mübah bir yolla aklın kaybolması namazı düşürür. Ancak haram bir şeyle sarhoş olanın kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir.

Kazaya Kalan Namazların Kaza Edilme Şekli:

Bir namazın eda şekli nasılsa kazası da aynı olur. Meselâ; seferde iken dört rekâtlı namazlarını kaçıran kimse bunları ister seferde isterse aslî vatanına döndükten sonra kaza ederken iki rekât olarak kaza eder. İkamet halinde tam olarak kılınması gereken namazları kazaya bırakan kimse de bunları hazarda veya seferde yine tam olarak kaza eder.

Namazlar kaza edilirken gizli okunacak namazda kıraat gizli yapılır. Açıktan okunacak namazı imam kıldırırsa açıktan okur. Tek başına kılınırsa açık veya gizli okumakta serbestlik bulunur.530

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, namazları kaza ederken bulunulan yer ve zamana bakılır. Seferî olan kimse dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kaza eder. Bu namazın seferde veya ikamet halinde iken kazaya kalmış olması hükmü değiştirmez. Seferde kazaya kalan da, ikamet halinde kaza edilince, dört rekât olarak kılınır. Çünkü namazlarda aslolan onları tam olarak kılmaktır. Çünkü kısaltmanın sebebi olan yolculuk kalkmıştır.

Namazlar kaza edilirken bir sıra gözetilmesi gerekli midir? Eğer namazı kaza edecek kişi tertip sahibi ise, kaza namazı ile vakit namazı arasında sıraya uymak gerekir. Tertip sahibi değilse, bu namazı kaza etmeden diğerlerini kılabilir.

Bir kimsenin tertip sahibi sayılması için altı vakitten fazla namazı kazaya kalmamış olmalıdır. Vitir namazı dahil altı vakit namazı kazaya kalınca tertip sahibi olmaktan çıkar. Artık bu kimsenin ne kaza namazları arasında, ne de kaza namazları ile vakit namazları arasında sıra gözetmesi gerekmez.

Tertip sahibi olan kimsenin bir farz namazını veya Ebu Hanife'ye göre vacip olan vitir namazını özürsüz yere veya hayız ve nifas gibi namazı düşüren bir nitelikte olmayan bir özür sebebiyle vaktinde kılmamış olması halinde bu namazı ilk vakit namazından önce kaza etmesi gerekir.

Meselâ; tertip sahibi kimse sabah namazı vaktinde uyuyup kalsa, bu namazı o günün öğle namazından önce kaza etmesi gerekir. Eğer öğle namazını önce kılsa, sıra gözetilmediği için bu namaz İmam Muhammed'e göre fasit olur. Ebu Yusuf'a göre farz olmaktan çıkarır, nafile olur. Ebu Hanife'ye göre ise geçici olarak sahih olmaz. Şöyle ki: Bundan sonra o sabah namazını kaza etmeden beş vakit namazını daha eda edecek olursa bu altı vaktin hepsi de sahih olmuş olur. Fakat böyle beş vakit namazını daha kılmadan o sabah namazını kaza ederse arada kılmış olduğu vakit namazları fasit olup yeniden kılınmaları gerekir.

Kazaya kalan namazlar çeşitli olup da vakit bunlardan yalnız bir kısmı ile vakit namazını kılmaya elverişli bulunursa, sağlam görüşe göre, sıra gözetme mecburiyeti kalkar.

Tertip sahibi'nin sıra gözetmesinin delili: Rasûlullah (s.a)'ın Hendek Savaşı'nda dört vakit namazı kılamayınca bunları sıraya sokarak ve vakit namazından önce kılmasıdır. Başka bir delil; İbn Ömer (r. anhümâ)'in şu sözüdür: "Sizden her kim bir namazı kılamaz da, ancak imamla birlikte namaz kılarken hatırlarsa namazını

tamamlasın. Bundan sonra unuttuğu namazı yeniden kılsın. Sonra da imamla birlikte kıldığı namazı iade etsin.” 531

Tertibi düşüren sebepler üçtür:

a) Kazaya kalan namazların sayısının vitir dışında altı vakit ve daha fazla olması,

b) Müstehap olan vaktin hem kaza hem de vakit namazı birlikte kılınamayacak kadar dar olması,

c) Vakit namazının kılınışı sırasında kaza namazını unutmak. Çünkü unutma bir özürdür.

İmam Şâfiî’ye göre kazaya kalan namazlar ile vakit namazı arasında sıra gözetmek şart değildir, belki müstehap olur.

Kazaya kalan namazlar çok olunca, bunlara tayin edilerek niyet edilmesi lâzım gelmez. Çünkü bunda güçlük vardır. Meselâ; kazaya kalmış olan ilk veya son, sabah namazını veya öğle namazını kılmaya niyet edilmesi yeterli olur.

Bir kimse ne kadar namazının kazaya kaldığını bilmezse, galip olan kanaatine göre hareket eder. Eğer böyle bir karara varamazsa, borcundan kurtulduğuna kanaat getirinceye kadar kaza namazı kılması gerekir.

Bir kimse bir namazı kılıp kılmadığında şüpheye düşerse eğer henüz vakti çıkmamış ise yeniden kılar, vakti çıktıktan sonra şüphe ederse, artık bir şey gerekmez. Çünkü farzın sebebi olan vakit çıkmıştır. Bir müslümanın namazını vaktinde kılması ise bir asıldır.

Kaza namazı kılan kimsenin yanında cemaatle vakit namazına başlanırsa, namazını tamamlamadıkça cemaate iştirak etmez.

Aynı vakte ait olan kaza namazları, usûlüne göre cemaatle de kılınabilir.

Kaza namazlarının evde kılınması daha uygundur. Çünkü bunu açığa vurma Cenâb-ı Hakk’a karşı bir cür’et sayılır ve başkaları için kötü bir örnek teşkil edebilir.

Kaza namazları üç kerahat vaktinden başka istenilen her vakitte kılınabilir. Bu üç vakit Ukbe b. Âmir (r.a)'in naklettiği bir hadis-i şerifte şöyle belirlenmiştir: "Üç vakit vardır ki, Hz. Peygamber bu vakitlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Bunlar da, güneşin doğma vakti, zeval vakti ve batma vaktidir."332

İkindi ve sabah namazlarından sonra da olsa, bu sayılan üç vaktin dışında kaza namazı kılınabilir.

Bir kadın yarın şu kadar namaz kılayım veya oruç tutayım diye adakta bulunursa ve o gün âdet görmeye başlarsa o namazı veya orucu temiz olacağı günlerde kaza eder.

Kaza namazlarıyla meşgul olmak nafile namazlarla meşgul olmaktan daha önemlidir. Fakat beş vakit namaza bağlı olan sünnetler müekked olsun gayri müekked olsun bundan müstesnadır. Yani bu sünnetleri terkederek, bunların yerine kazaya niyet edilmesi uygun değildir. Aksine bu sünnetlere niyet edilmesi daha uygundur. Hatta kuşluk ve teheccüd namazı gibi haklarında hadis bulunan namazlar da böyledir. Bunlara da bu şekilde nafile olarak niyet edilmesi evlâdır. Çünkü bu sünnetler farz namazlarını tamamlar, ayrıca bunların telâfisi mümkün değildir. Kaza namazlarının ise belirli vakitleri olmadığı için telâfileri mümkündür.

Farz namazı kazaya bırakarak günaha giren kimsenin, bu günahtan kurtulmak için sünnetleri feda etmesi uygun değildir. Böyle bir kimsenin fazla ibadet yaparak yüce Allah'ın affına sığınması gerekirken, kendisi için Rasûlullah (s.a)'ın şefaatının tecellisine vesile olacak bir kısım sünnetleri, nafileleri terketmesi nasıl uygun olabilir? Hem farzları kazaya bırakmak hem de vakit namazlarını sünnetlerden tecrid etmek iki kat kusur olmaz mı? Fetvaya esas olan görüş budur.

XX- İSKAT-I SALAT

Kazaya kalmış beş vakit farz namazlarıyla, vitir namazlarının affedilmesi umuduyla yapılan bir tasadduk işlemine “ıskat-ı salât (namazı düşürmek)” denir.

Hasta ölmüş ve başı ile de olsa ima ederek namaz kılamamışsa, bu namazların kazası için her hangi bir vasiyette bulunması gerekmez. Ancak işaret yoluyla da olsa kılmaya gücü yettiği halde bir çok namaz borcuyla ölen kimsenin bu namazların sorumluluğundan kurtulabilmesi ümidiyle adına tasadduk yapılabilmesi için malının üçte birinden vasiyette bulunması gerekir. Bu takdirde terekesinin üçte birinden, hesaplanacak her farz namaz ve vitir namazı sayısınca namaz fidyesi verilerek, affedilmesi için Cenâb-ı Hakk’a niyazda bulunulur. Bu fidyenin miktarı oruç fidyesi kadar olup, bu da yarım sâ’ buğdaydan ibarettir. (1 sâ’, şer’î dirheme göre, 2, 917 kg.; örfî dirheme göre ise 3,333 kg. eder.) Ancak temelde bir fidye bir yoksulun günlük yeme içme masrafına denk olmalıdır.

Ölen kimse iskat-ı salat için birşey vasiyet etmemişse, mükellef mirasçılardan birisinin teberrû olarak vereceği mal ile de iskatı salât muamelesi yapılabilir. Yabancı bir kimse tarafından ölü adına yapılacak tasaddukun sevabı da ölüye ulaşır.

Bir kimse hayatta iken namaz için fidye veremez. Çünkü bu namazları kaza etmesi muhtemeldir. Fakat bunları kaza edemeyeceğini dikkate alarak vasiyette bulunursa, bu vasiyet ölümünde mirasçıları varsa terekenin üçte birinden, mirasçısı yoksa tamamından infaz edilir.

Namaz fidyesi için ayrılan para yeterli olmazsa, bu, devir yoluyla on fakire veya yine bu yolla bir veya birkaç fakire verilebilir.

Meselâ; bir yıllık namaz borcu olan kimse ölse, bir aylık namaz vitirle birlikte 180 vakit, bır yıllık namaz ise 2160 vakit olur. O yılın fidyesini on bin lira kabul edersek 21 milyon 600 bin lira olur. Iskât- ı salât için yalnız 2 milyon 160 bin lira ayrılmışsa, bu meblağ on fakire 216’şar bin lira olarak hibe edilir. Fakirler de aynı parayı tekrar, ölünün mirasçısına hibe ederler. Bu hibeleşme 10 defa devir edilince, bir yıllık namazın toplam fidye tutarına ulaşılır.

Ancak şekil olarak baş vurulan bu çare anlamsızdır ve samimi niyetten uzaktır.

Çünkü namaz bedenî bir ibadettir. Bu gibi anlamsız şekilcilikle düşeceğine dair de kesin delil yoktur.

Diğer yandan ölünün velisi onun adına kazaya kalmış namazlarını kılamaz, oruçlarını tutamaz. Fakat bu gibi ibadetlerin sevabından ölmüş bir müslümana hediye edebilir. Bundan ölünün istifade edeceği umulur.

Bazı Hanefî fakihleri istihsan deliline dayanarak namazı oruca benzetmiştir. Hatta namaz oruçtan daha önemlidir. Bu yüzden kazasına imkân kalmayan namazlar için fidye vererek, Cenâb-ı Hakk'tan af dilemek bir ihtiyattır.

İmam Muhammed "Ziyâdât" adlı eserinde namaz fidyesi ile namaz için "İnşaallah yeterli olur" demiştir. Fidye ile namaz borcunun düşeceği nassa veya kıyasa dayansaydı, daha kesin bir uslup kullanılması gerekirdi. Konunun Allah'ın dilemesine bırakılması, bunun bir ümitten ibaret olduğunu gösterir. Diğer yandan İbnü'l-Hümâm da "Fethu'l-Kadir" adlı eserinde; Hanefi imamlarının istihsanına göre, namazın oruca benzediği, oruçla fidye arasındaki ilginin, namazla fidye arasında da sabit olduğu ifade edilmiştir. Eğer bu benzerlik sabit olursa maksat hasıl olmuş bulunur. Aksi halde namaz fidyesi bir birr ve ihsan kabilinden olur. Birr ve ihsan ise kötülükleri yok eder. Bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur: "Şüphesiz iyilikler kötülükleri yok eder" 533

Namaz fidyesinden sonra; oruç, kurban ve yemin keffareti için tekrar devir yapılır. Bozulup kaza edilmemiş nafile namazlar, adak namazı ve kurban borçları için de bir miktar "devir" yapılır.

Sonuç olarak, namaz, oruç, yemin ve adak gibi boçlar için, kişinin ölümünden sonra fidye verilecekse bunun gerçekçi olması gerekir. Mümin, ölümünden önce bu gibi yerine getiremediği farz ve vacip ibadetleri tespit ederek mümkünse sağlığında iken kaza ve telâfi etmelidir. Bu mümkün olmadığı takdirde servetinin üçte birine kadar olan kısmını vasıyetnâme düzenleyerek bu iş için tahsis etmelidir. Eğer ayrılan servet bu borçları karşılamazsa, bundan sonra Cenâb-ı Hakk'ın kişinin gücünü aşan bu fazlalığı mağfiret etmesi umulur.

Oruç keffaretinde Allah Rasûlünün yoksul sahabeye gösterdiği kolaylığı burada zikretmekle bu konuyu bitireceğiz: Ebu Hureyre (r.a)'den rivayete göre şöyle demiştir: "Bir adam Rasûlullah (s.a)'a gelerek; "Mahv oldum" dedi. Hz. Peygamber; "seni mahveden şey nedir?" buyurdu. Adam: "Ramazanda eşimle

cinsel ilişkide bulundum” dedi. Hz. Peygamber; “Bir köle azad et” buyurdu. Adam; “Köle bulamam” dedi. Hz. Peygamber (s.a); “Peşpeşe iki ay oruç tut” buyurdu. Adam; “Buna da gücü yetmez” deyince, Hz. Peygamber; “Altmış yoksulu doyur” buyurdu. Buna da gücün yetmeyince bir sepet içinde hurma getirildi. Allah elçisi, bunları yoksullara tasadduk etmesini bildirdi. Adam Medine’de kendilerinden fakir kimse olmadığını söyleyince Rasûlullah (s.a) gülümsedi ve şöyle buyurdu: “Git bunları ailene yedir.” 534

XXI- CENAZE VE CENAZE NAMAZI

A- Ölmeden Önce ve Ölüm Sırasında

Müstehap Olan Hususlar:

Ölüm olayı temelde bir âlemden diğerine intikal etmekdir. Bu anlamda ölüm yok olmak değildir. Ölüm sadece ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Kelâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ruh suyun yaş ağaca nüfuz etmesi gibi bedenle iç içe olan lâtif bir varlıktır. Ehli sünnete göre ruh bakîdir, yok olmaz. Allah Teâlâ'nın; "Allah, ölünce ruhları vefat ettirir."535 meâlindeki âyetinin anlamı, cesetleri ölünce demektir.

Ölümü anmak, ölüme hazırlanmak her müslüman için müstehaptır. Nitekim Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Lezzetleri yok eden ölümü çok anın." Nesâî ile Beyhakî bu hadise şunu ilâve etmişlerdir: "Eğer dünyada ölümü çok anarsanız, onu önemsemezsiniz; az anan onu çok önemser."536 Başka bir hadiste, kabir içinde olanların hatırlanması istenir: "Ölümü ve öldükten sonra kemiklerin ve cesedin çürümesini hatırlayın. Âhıret hayatını isteyen dünya hayatının süsünü terkeder." 537

Hasta ziyareti sünnettir. Berâ b. Âzib (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bize cenazelere katılmamızı ve hasta ziyaret etmemizi emretti."538 Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edilen merfu bir hadiste şöyle buyurulur: "Müslümanın müslümandaki hakkı altıdır: Karşılaştığın zaman selâm ver, çağırdığı zaman davetine git, öğüt istediği zaman öğüt ver, aksırdığı zaman "el-hamdülillâh" derse "yerhamükellah (Allah sana merhamet etsin) de, hasta olduğu zaman ziyaret et, ölünce cenazesine git." 539

Hastanın yanında okunabilecek bazı dualar hadis-i şeriflerde nakledilmiştir. Şu duanın yedi kere okunması müstehap sayılmıştır: Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Her kim eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret eder de, onun yanında yedi kere: Es'elüllahe'l-azîme, Rabbe'l-arşi'l-azîm en yüşfîke (Ulu arşın Rabbı olan yüce Allah'tan sana şifa vermesini dilerim) diye dua ederse Allah Teâlâ o kişinin hastalığına şifa verir."540

Yine hasta ziyaretinde, hastanın yanında Fâtiha, İhlâs ve Muavvizeteyn surelerinin okunacağına dair hadis-i şerifler vardır.

Hastaya ecel konusunda hoşuna gidecek, sevindirecek sözler söylemelidir. Çünkü Allah'ın hükmünü hiç bir şey geri çeviremez. Sadece hastanın gönlü hoş olmuş olur.541 Hasta tevbe etmeye ve vasiyetlerini yapmaya teşvik edilir. Çünkü Allah elçisi; "Vasiyet edeceği bir şeyi olup da, yanında yazılı vasiyeti bulunmaksızın iki gece geçirmek müslümanın işi değildir."542 buyurmuştur. Hasta ve bir belâya düçar olan herkes sabretmeye çağrılmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ sabrı emretmektedir: "Sabret! Çünkü senin sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır."543 Rivayet edildiğine göre bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Dua et de Allah bana şifa versin. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Dilersen Allah'a dua ederim, sana şifa verir. Dilersen sabret, o zaman senin için sorgu sual yoktur." Kadın: O zaman sabredeyim de bana sorgu sual olmasın dedi.544

B- Ölüm Sırasında Yapılacak İşler:

Ölüm halindeki kişiyi sağ yanına yatırıp kıbleye döndürmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), Beytullah için: "Ölü ve dirilerinizin kıblesidir."545 buyurmuş, Hz. Fâtıma (r. anhâ), Râfi'in annesine: "Beni kıbleye çevir"546 demiştir. Eğer yer darlığı yüzünden hastayı kıbleye çevirmek mümkün olmazsa, sırt üstü yatırılır ve yüzü ile ayakları kıbleye doğru çevrilir. Bu da yapılamazsa, olduğu hal üzere bırakılır. Ölüm sırasında kişinin ağzına bir kaşık veya pamukla su verilir.

Hasta can çekişiyorken ona yardımcı olmak, yakınları için bir gereklilik ve ayrıca da sevaptır. Onun için yanında "kelime-i şehadet" getirmek ve söylemesine yardımcı olmak sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ölülerinize, 'Lâ ilâhe illallah'ı telkin ediniz. Zira ölüm halinde onu söyleyen (bir mümin)i bu kelime Cehennemden kurtarır." "Son sözü 'Lâ ilâhe illallah' olan kimse Cennet'e girer."547

Hastanın yanında şehadet getirilir ki o da hatırlayıp şehadet getirsin. Yoksa ısrar ile sen de yap denilmez. Zira o anda zor bir durumdadır. Ona zorluk çıkarmamalıdır. Bir defa da söylese yeter. Bu telkini, hastayı sevenlerden biri yapmalıdır. Maksat hastada isteksizlik uyandırmamaktır.

Hasta vefat edince ağzı kapatılır. Bir bez ile çenesi başından bağlanır. Gözleri yumulur. Eller yanlarına getirilir. Bunu yaparken şu dua okunabilir:

“Bismillâhi ve alâ milleti rasûlillah. Allahümme yessir aleyhi emrahu ve sehhil aleyhi mâ ba’dehu ve es’id bi likaike vec’al mâ harace ileyhi hayran mimmâ harece anhu”

Manası: “Allahın ismiyle ve Rasûlullah’ın milleti (dini) üzerinde olsun. Allahım. Onun işini kolaylaştır, bundan sonrasını ona kolay eyle, onu seni görmekle mutlu eyle. Dünyadan kendisi için çıkanı, kendisinin çıktığı şeylerden hayırlı eyle.”

Sonra ölünün üstüne bir örtü çekilir. Öldükten sonra yıkanıncaya kadar yanında Kur'an okumak mekrûhtur. Öldüğü iyice anlaşılınca hemen yıkanır.

C- Cenazenin Yıkanması:

Cenazenin yıkanmasından gömülmesine kadar, yapılan işlemlere “teçhiz (hazırlamak)” denir. İslâm’da, ölen kimsenin en kısa zamanda yıkanması, kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınarak toprağa verilmesi gerekir. Bu konuda acele davranmak müstehaptır. Ölü şöyle yıkanır:

Yıkanacak ölü teneşir veya yüksekçe bir yere sırt üstü konur ve diziyle göbek arası bir örtü ile örtülür. Teneşir, ölülerin yıkanması için yapılmış, sedire benzer yüksekçe bir tahta masadır. Erkek ölüleri erkekler, kadın ölüleri de kadınlar yıkar. Ölüyü yıkayan kişiye birisi su dökerek yardımcı olur.

Ölmüş olan bir müslümanın başı ile beraber vücudunun çoğu bulunacak olsa yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır. Fakat başsız olarak yalnız yarısı bulunsa veya gövdesinin çoğu kaybolmuş olsa yıkanmaz, kefenlenmez, üzerine namaz kılınmaz, bir beze sarılarak defnedilir.

Mâlikîlere göre, baş dahil ölünün cesedinin üçte ikisi bulunmalıdır. Eğer cesedin üçte ikisi bulunmazsa yıkanması mekruh olur.

İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm’a göre, müslüman ölünün cesedinden az bir parça da bulunsa yıkanır, kefenlenir ve üzerine namaz kılınır. İmam Şâfiî şu delile dayanır: Cemel vakasında bir kuş, Mekke’ye bir el getirip

attı. Mekkeliler onu tanıdılar. Bu eli yıkayarak namaz kıldılar. Olay sahabenin huzurunda olmuş, karşı çıkan bulunmamıştır. Ahmed b. Hanbel der ki: “Ebu Eyyub, cesedin bir ayağı varken, Hz. Ömer ise bir kemiği varken üzerlerine namaz kılmışlardır.”

Ölüyü yıkamak, ona gusül abdesti aldırmaktır. Boy abdesti almasını bilen herkes cenaze yıkayabilir. Ölü yıkamanın gerektirdiği ayrı bir bilgi ve dua yoktur.

Yıkayacak kişi eline bir bez sardıktan sonra, ölünün avret yerini yıkayıp temizler. Bundan sonra ölüye bir abdest aldırır. Abdest aldırırken ağzına, burnuna su vermez, parmaklarıyla mesheder. Yüzünü, kollarını yıkar, başını mesheder ve ayaklarını yıkar.

Bundan sonra ölünün üzerine su dökülür, başı ile bedeni sabunlu su ile temizce yıkanır, sonra sol tarafına çevrilerek sağ tarafı yıkanır. Bundan sonra sağ tarafına çevrilerek, sol tarafı iyice yıkanır. Her âzâyı yıkarken üç defadan az yıkamamak sünnettir. Suyun zor ulaşacağı organları yıkanırken ovularak yıkanmalıdır. Bundan sonra yıkayan kimse cenazeyi oturtur gibi kaldırıp, kendisine doğru yaslıyarak karnını ovalar; altından bir şey çıkarsa, sadece orasını yıkayıp temizler, tekrar abdest aldırmaz ve yeniden bütün vücudu yıkamaz. Böylece yıkama işlemi biten bir ölü havlu veya benzeri şeylerle kurulanır ve kefenlenir. Sonra başına, yüzüne ve sakalına güzel kokular sürülür, secde yerlerine kâfûr dökülür. Yıkanırken ölünün saç ve tırnakları kesilmez. Ölünün kapalı bir yerde yıkanması daha iyidir. Ölüyü, kendisine en yakın bir kimse ve ahlâkı iyi olan ve cenâze yıkamasını bilen birinin yıkaması gerekir. Kadın kocasını yıkayabilir. Fakat, yıkayacak hiçbir kadın bulunmamak gibi bir mecburiyet olunca erkek, ölmüş karısına teyemmüm yaptırır.

Şişmiş olup dağılmak üzere bulunan ve dokunulması mümkün olmayan bir ölünün üzerine sadece su dökülmesi yeterlidir. Yıkayan, cenazeyi yıkamaya niyet ederek besmele çeker. Yıkama bitince: “Gufrâneke Yâ Rahmân” yani “Ey merhametli Allah’ım bağışlamanı dilerim” der.

D- Şehid’in Yıkanması:

Savaş alanında kâfirler tarafından öldürülen şehidler yıkanmaz, sadece kefen olmaya uygun bir elbiseyle kefenlenir. Elbise eksik gelirse tamamlanır. Sünnet

kefeni üzere fazla gelen elbise ise çıkarılır. Kanları ile gömülür. Kanlardan hiç bir şey yıkanmaz. Zira Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Şehidleri yıkamayınız. Çünkü her yara ve her kan damlası kıyamet günü etrafa misk kokusu yayar.”548 Rasûlullah (s.a) Uhud şehidlerini kanlarıyla defnetmeyi emretti. Onları yıkamadılar ve namaz kılmadılar. Hanefîlere göre, cenazeye namaz kılınır. Şâfiî aksi görüştedir.İmam Şâfiî şöyle demiştir: “Şehidleri yıkamamanın ve namazlarını kılmamanın nedeni, yaraları ile Allah’a kavuşmaları içindir.” Kanlarının kokusu, misk kokusu olunca Allah’ın onlara olan bu ikramı, onları bu namazdan müstağni kılmıştır. Bu durum, yaralar içinde savaşan ve düşmanın geri dönmesinden korkan, bir an önce ailelerine kavuşmayı, ailelerinin da onlara kavuşmasını arzulayan müslümanlara kolaylık sağlamıştır. Şehidlerin namazlarını kılmamaktaki hikmet şudur: Namaz ölülere kılınır. Şehidler ise diridir. Veya namaz bir şefaattir. Şehidlerin de buna ihtiyacı yoktur.

Eğer su bulunmazsa ölüye teyemmüm verdirilir. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: “Eğer su bulamazsanız teyemmüm ediniz”549 Rasûlullah (s.a) “Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı”550 buyurmuştur. Eğer ölü yıkandığı zaman dağılma tehlikesi varsa yine teyemmüm verdirilir. Yabancı erkekler arasında ölen kadın ile yabancı kadınlar arasında ölen erkeğe de teyemmüm verdirilir. Ebû Dâvûd ve Beyhâki’nin de Mekhûl’den rivayet ettiği hadise göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Kadın, kendisi ile beraber başka kadın olmadığı halde erkekler arasında ölürse, erkek de kendisi ile beraber başka erkek olmadığı halde, kadınlar arasında ölürse, her ikisine de teyemmüm ettirilir ve gömülürler. Her iki durumda da su bulunmamış sayılır.”

E- Cenazenin Kefenlenmesi:

Ölü, yıkandıktan sonra, kefenin ıslanmaması için kurulanır.

Kefen üç çeşittir: 1. Erkeğe göre, “kamis”, boyun kökünden ayaklara kadar olur. Yen ve yakası olmaz. Etrafı oyulmaz. 2. “İzar” ile ”Lifafe” baştan ayağa kadar uzun olur. Lifafe en üste geleceği, baş ve ayak uçlarından düğümleneceği için izardan daha uzun tutulur.

Kadında baş örtüsü ile göğüs örtüsü fazla olacağından kadında sünnet olan kefen beş kattır. 3. Yeterli sayılan kefendir ki, erkeğe göre izar ile lifafe’den ibaret

olmak üzere iki kat, kadına göre ise bir de baş örtüsü ile üç kattır. Ancak zarurete binâen kadın ve erkek için “setre” yeterli ne bulunursa ona sarılacak şeydir. Nitekim sahabeden bir kısmı zaruretden dolayı sahip oldukları elbiseleriyle kefenlenip defnolunmuşlardır.

Malın azlığı ve varislerin çokluğu söz konusu olunca ikinci kefenleme; mal çok varisler az ise birinci tür kefenleme yapmak sünnettir. Kefen-i zaruret ise hiç bir malı olmayan için düşünülebilir. Zaruret olmadıkça tek kefene sarılmaz. Kefenin beyaz pamuklu bezden olması daha faziletlidir. Yenisi veya yıkanmış olmasında fark yoktur. Kefenler, içine ölü sarılmadan önce tütsülenir. Ancak beşden, fazla tütsülenmez.

Kadının saçları örgü edilerek göğsü üstünde toplanır. Onun üzerine başörtüsü yüzüyle beraber örtülür.

F- Cenaze Namazı:

Gusledilmiş, yıkanmış, temizlenmiş, musalla taşına konulmuş müslüman bir ölü için müslümanların, abdestli ve Kıble tarafına yönelerek kıldıkları bir namaz ve ölü için yapılan bir duadır. Cenaze namazı farz-ı kifayedir. Yani bir beldede bir kısım müslümanların bu namazı kılmalarıyla, diğerlerinin üzerinden yükümlülük kalkar. Cenaze namazı hiç kılınmazsa, o beldedeki bütün müslümanlar sorumlu ve günahkâr olur.

Cenâze namazının şartı niyettir. Bu niyette, ölünün erkek veya kadın, küçük erkek veya kız çocuğu olduğu belirtilir. İmam olan kimse, Allah Teâlâ’nın rızası için hazır olan cenazenin namazını kılmaya ve o cenaze için dua etmeye niyet ederek, namaza başlar. Ayrıca imamlığa niyet etmesi gerekmez. Cemaatten her biri de Allah rızası için o cenaze namazını kılmaya ve onun için duaya ve imama uymaya niyet eder. Ölü, erkek ise: “şu hazır erkek için”, kadın ise “şu hazır kadın için” diye niyet edilir. Çocuklar için de bu şekilde niyet edilir. Cemaatten biri, cenazenin erkek mi, kadın mı olduğunu bilmezse, “üzerine imamın namaz kılacağı ölüye, imam ile beraber namaz kılmaya ve dua etmeye” niyet eder.

Cenaze namazının rüknü tekbirler ve “kıyam”dır. Bu namazda rukû’ ve secdeler bulunmadığı gibi Kur’an okumak ve teşehhüt de yoktur. Şartları altıdır: Ölünün müslüman olması, kendisinin ve konulduğu yerin temiz olması, cemaatin önünde

bulunması, vücud azalarının çoğunun veya başıyla beraber yarısının mevcut olması, arz üzerine konulmuş olması, namaz kılacak kimsenin özürsüz olarak birşeye binmiş veya oturmuş olmaması. Cenaze namazında cemaat şart değildir. Yalnız bir müslüman erkek yahut bir müslüman kadının kılması ile farz yerine getirilmiş olur. Cenaze namazının sünnetleri dörttür:

1. İmam cenazenin göğsü hizasına durur. Bu namazda erkek, kadın, büyük ve küçük arasında bir fark yoktur.

2. Birinci tekbirden sonra "sübhaneke allahümme" duasının "ve celle senâüke" kısmı ile birlikte okunması lazımdır. Dua kasdıyla fatiha okunması caizdir. İbn Abbas cenaze namazında Fatiha okumuş ve "bunun sünnet olduğunu" bildirmiştir.551 İmam Şafiî'ye göre Fatiha okumak farzdır.

3. İkinci tekbirden sonra, Peygamber (s.a)'e salat getirmek: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrahime ve alâ âli İbrahime inneke hamidun mecid" ve sonra "mecîd "duası okunur.

4. Üçüncü tekbirden sonra ölüye, kendi nefsine ve müslümanlara dua etmek. Duanın ahirete ait olmasından başka bir şart yoktur. Fakat Hz. Peygamber'den nakledilen duaları yapmak daha güzeldir. Bu dua da şudur:552

Manası: "Allahım, dirimizi, ölümüzü, burada olanımızı, olmayanımızı, erkeğimizi, kadınımızı, küçüğümüzü, büyüğümüzü bağışla. Allahım, bizden yaşattığını İslâm üzerine yaşat. Öldürdüğünü iman üzerine öldür. Bu ölüye de sevinç, rahat, mağfiret ve rıza ihsan eyle. Allahım, eğer (bu kimse) iyi idiyse iyiliğini artır, eğer kötü idiyse kötülüklerinden geç. Onu güven, müjde, ikram ve rahmetine yaklaştır. Ey merhametlilerin en merhametlisi."

Eğer cenaze kadınsa "ve hussa"dan sonraki zamirler müennes okunur. "Hâzihi'l-meyyite.. in kânet muhsineten fe-zid fî-ihsânihâ ve in kânet musîeten fe-tecâvez an seyyiâtihâ ve lakkîha'l-emne..." gibi.

Duayı bilmeyen kimse, sadece "Allahümmağfir lî ve lehû ve li'l-müminine ve'l-müminat (Allahım, beni, onu ve bütün inananları bağışla)" der. Akıl hastası ve küçük çocuklar için istiğfar edilmez. Çünkü onların günahı yoktur. Onlara "fe teveffehû ale'l-iman"dan sonra şu dua ilave edilir: "Allahümme'c'alhu lenâ feratan ve'c'alhu lenâ ecran ve zuhran ve'c'alhu lenâ şâfian müşeffean" Manası:

“Allahım, onu bize ecir, mükafat, ahiretimiz için yararlı kıl, onu bize ahirette sözü geçen bir şefaatçı eyle”

Bu dualardan sonra imam dördüncü tekbiri alır, sonra önce sağ tarafa, sonra da sol tarafa sesli olarak, cemaat ise gizlice selam vererek namaza son vermiş olurlar. Bu vacip olan selâm ile ölüye, cemaate ve imama selam verilmesine niyet edilir. Cenaze namazının başına yetişemeyen kimse hemen iftitah tekbirini alıp imama uyar ve diğer tekbirleri imamla beraber almaya devam eder. İmam selam verdikten sonra geçirdiği tekbirleri birbiri ardınca kaza eder, bu tekbirler esnasında herhangi bir dua okunmaz. Birkaç cenaze varsa hepsine ayrı ayrı namaz kılma daha iyidir. En erken getirilenin namazı önce kılınır. Hepsi birlikte gelmiş ise halk nazarında daha faziletli olanınki önce kılınır. Hepsine bir tek namaz kılmak da yeterli olur. Bu takdirde cenazeler, geniş bir sıra halinde dizilir ve imam bunlardan birisinin göğsü karşısında durarak namaz kıldırır. Yahut cenazeler tek sıra halinde kıbleye doğru uzunlamasına da konulabilir.

Namaz kılmak mekruh olan üç vakitte, yani; güneş doğarken, tam tepedeyken ve batarken cenaze namazı kılınmaz. Ancak bu vakitlerde kılınmışsa kazası da gerekmez. Kabristanda ve cami içinde cenaze namazı kılınmaz, ancak; imam ve cemaatin bir kısmı cami dışında bir kısmı da cami içinde olarak kılmalarında bir sakınca yoktur. Namazı bozan şeyler cenaze namazını da bozar.

Sağ doğup ölen çocuğun adı konulur, yıkanıp kefenlenir ve namazı kılınır. Ölü doğan çocuğun da adı konulur, yıkanıp bir bezle sarılır ve cenaze namazı kılınmadan defnedilir. Ölen gebe kadının karnındaki çocuk hareket ederse kadının karnı yarılarak çocuk alınır. Kasden ve zulmen ana veya babasını öldürenlerin, öldürülmüş eşkiya ve yol kesicilerin namazları kılınmaz.

Cenazede cemaat şartı olmamakla birlikte, cemaat sayısı ne kadar çok olursa, sevap da çoğalır. Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a)’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Bir cenazenin namazını yüz müslüman kılarak hepsi ona şefaat dilerse, kendilerine o kimse hakkında şefaate izin verilir.”553

İbn Abbas (r.a) Rasulullah’ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bir müslüman öldüğü zaman, cenazesini, Allah’a hiç bir şeyi ortak koşmayan kırk kişi tutup kaparsa, Allah kendilerine o kimse hakkında şefaate izin verir.”554

“Namaz kılınıncaya kadar cenazede hazır olan kimseye bir kırat, gömülünceye

kadar hazır bulunana da iki kırat sevap vardır.” İki kırat nedir? diye sorulunca, Hz. Peygamber (s.a): “İki büyük dağ gibi” diye cevap verir, yani iki büyük dağ kadar sevap verilir.”555

“Cenaze defninde acele ediniz. Eğer bu ölü iyi bir kişi ise, bu bir iyiliktir. Onu (bir an evvel kabirdeki) hayır ve sevabına ulaştırmış olursunuz. Eğer bu cenaze iyi bir kişi değilse, bu da bir şerdir. Bir an evvel omuzlarınızdan atmış olursunuz”556

“Ey müminler! Siz ölüyü teşyi ediyorsunuz. Onun önünde, arkasında sağında, solunda yürüyünüz.”

Yukarıda naklettiğimiz hadislerden de anlaşılacağı gibi, cenazeyi bekletmeden en kısa zamanda toprağa vermek gerekir. Ölü hakkında iyi ve kötü şahitliği Cenâb-ı Allah kabul eder. Bu münasebetle ölüleri hayırla anmak sünnettir. Bir müslümanın cenazesinde bulunmak herkese farz-ı ayın değilse de; mümkün mertebe çok sayıda cemaatin bulunması ölü için bir rahmet ve bağışlanma vesilesidir. Ayrıca cenazeye katılan müslümana da çok büyük bir sevap vardır.

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a) Necaşi’nin vefat haberini öldüğü gün vermiş, ashabını namazgaha çıkartarak saf bağlatmış ve dört defa tekbir almıştır.” (Buhârî, Müslim)

Burada Necaşi, Habeş imparatoru Ashama olup, Hicret’in dokuzuncu yılında vefat etmiş ve Allah Rasûlü Medine-i Münevvere’de onun için ashabıyla, gıyabında cenaze namazı kılmıştır. Bu uygulama, zaruret sebebiyle vuku bulmuştur. Hanefi ve Malikilere göre gaibin cenaze namazını kılmak mutlak olarak caiz değildir.

Hanefilere ve bazı fakihlere göre ölüm haberini hısım ve akrabaya,eşe dosta bildirmek caizdir. Günümüzde bu duyuru, müezzinlerin “salâh” okuyuşları ile yapılmaktadır.

G- Cenazenin Taşınması ve Defni

Cenazeyi kabre kadar taşımak bir mümine yapılacak en son hizmetlerdendir. Bu taşıma aynı zamanda bir ibadettir. Bilhassa namaz kılınan yerlerde, mezarlıkla

namaz kılınan yerin yakınlığı durumlarında cenazeyi vasıta ile taşımak bu ibadeti terk etmek olur.

Sünnet üzere, cenazeyi tabutun dört tarafından dört kişi tutarak taşır. Tabutun dört tarafından onar adım taşımak müstehaptır. Daha çok taşımanın sevabı da çoktur. Önce cenaze sağ ön tarafından sonra sağ arka tarafından taşınır. Sonra sol tarafına geçilerek sol ön ve sol arka tarafından omuzlanır. Böylece her tarafından onar adım olmak üzere kırk adım taşınmış olur. Cenazeyi acele götürmek de müstehaptır. Zira o iyi bir kişi ise kabirde karşılaşacağı iyi hale bir an önce kavuşturulmuş olur. Kötü bir kişi ise bir an önce şerrinden ve yükünden kurtulmuş olunur.

Cenazeyi takip edenler, yolda gereksiz konuşma yapmamalı, yüksek sesle konuşmamalıdır. Hatta yüksek sesle zikir ve Kur'an da okunmaz. Ölüm ve ahiret düşünülür.

Cenaze kabre indirilirken, kabre inen bir kaç kişi cenazeyi alarak yüzü kıbleye karşı başı batıya gelmek üzere sağ yanına yatırırlar. Bu sırada; "Bismillâhi ve alâ milleti Rasûlilahi (Allahın adı ile ve Rasûlullah'ın milleti (dini) üzere)" derler. Kefenin baş ve ayak tarafındaki bağlarını çözerler. Kadını kabre mahreminin indirmesi evlâdır.

Cenazenin arkasına, cesedi toprağın sıkıştırmasından koruyacak taş ve tahta gibi şeyler dizilir. Sonra kabir, toprakla doldurulup örtülür. Bu arada kabrin başında Kur'an'dan bazı surelerin okunması mümkündür. Bu arada salih bir kimse, ölünün baş tarafında ve yüzü hizasında durup, ölünün anasının adı ve ölünün adı ile üç defa; "Ya filan oğlu (veya kızı) filan" der ve şu telkinleri yapar: "Ey filan oğlu (veya kızı) filan! Dünyada iken Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir. Öldükten sonra dirilmek de haktır. Şüphesiz kıyamet günü gelecektir. Allah kabirde olanları diriltecektir" diye yaptığın şahitliği hatırla, Sen Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Rasûl olarak Muhammed'e, önder olarak Kur'an'a, kıble olarak Kâbe'ye, kardeşlerin olarak müminlere razı olmuştun. De ki: Allah'tan başka ilah yoktur. Ona dayandım. O ulu arşın sahibidir." Ey Allah'ın kulu de ki: "Allah'tan başka ilah yoktur. De ki: "Rabbim Allah'tır, dinim, İslâmdır, Rasûlüm Muhammed aleyhisselâm'dır. Ey Rabbim! Onu yalnız bırakma. Sen mülk verenlerin en hayırlısısın."

Ölünün evinde yemek vermek, ölü sahibine başsağlığı dilemek ve zaman zaman

kabirleri ziyaret etmek sünnettir.

Hz. Peygamber her yılın başında Uhud'daki şehitlerin kabirlerine gelir ve şöyle derdi: "es-Selâmu aleyküm bimâ sabertüm fe ni'me ukba'd-dâr (Sabrettiğiniz şeylere karşılık olmak üzere sizlere selâm ve selâmet. Dünyanın en güzel sonucu budur)" Yine Rasûlullah (s.a) ölüleri ziyaret etmek için Bakî' mezarlığına çıkar ve şöyle derdi: "es-Selâmü aleyküm yâ dâre kavmin müminîn ve innâ inşâallahü biküm lâhikûne, es'elüllâhe lî ve lekümü'l-âfiyete (Ey müminler yurdunun sakinleri! Selam size. Bizler de inşaallah sizlere kavuşacağız. Allah Teâlâ'dan bizim ve sizin için afiyet, ahiretle ilgili korku ve sıkıntılardan kurtuluş dilerim.") 557

Diğer yandan Rasûlulllah (s.a) önceleri kabir ziyaretini, ziyaretçilerin bazı aşırı davranışları nedeniyle yasaklamıştı. Fakat iman, sabır ve tevekkül duyguları güçlenip, müminler sükunete erince kabir ziyareti serbest bırakıldı. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Size kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamıştım. Bundan böyle kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü bu ziyaret size ölümü hatırlatır."558

Ölünün ailesine taziyede bulunulmalıdır. Ölü sahiplerinin acısını yenilememek için üç günden fazla taziyede bulunmak mekruhtur. Ancak cenazede bulunamayan uzaktaki kimseler üç günden sonra da taziyede bulunabilirler. Diğer yandan Allah Rasûlü üç güne kadar yas tutmaya izin vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kadına ölü için üç günden fazla yas tutmak helal değildir. Ancak kocası için iddet süresi olan dört ay on gün yas tutması müstesnadır."559

Definden önce veya sonra ölüye ağlamak ittifakla caizdir. Ancak sesi yükseltmemek, çirkin sözler söylememek ve ağıt yakmamak gerekir. Çünkü Allah elçisi de oğlu İbrahim ölünce ağlamış, yine can çekişmekte olan kızının oğlu kendisine arzedilince gözlerinden yaşlar boşanmıştır. Sebebi sorulunca da"Bu Allah'ın rahmetidir, onu kullarının kalplerine koymuştur. Allah ancak merhametli olan kullarına merhamet eder"560 buyurmuştur.

XXII- ALLAH YOLUNDA ŞEHİD OLMAK

A- Şehidlik ve Fazileti:

Şehidlik büyük bir derecedir. Allah yolunda canını feda eden bir müslümana "şehid" denir. Ona bu adın verilmesinin sebebi cennetlik olduğuna şahitlik edilmiş olması yahut şehidin Rabbi huzurunda yaşıyor bulunması yahud da ölümü sırasında meleklerin şahit ve hazır olmasıdır.

Hanefilere göre şunlar şehid sayılır: Savaş sırasında düşman tarafından öldürülen yahud asiler, yol kesen eşkıya eliyle öldürülen yahud da gece veya gündüz evine giren hırsızların ağır bir cisim veya kesici bir alet kullanarak öldürdükleri kimsedir. Yine savaş alanında üzerinde kırık, yanık, kesik gibi yaralarla gözünden, kulağından kanlar akar bir durumda bulunan veya bir müslüman tarafından kesici aletle haksız yere kasten öldürülen kimse de şehittir.

Diğer yandan şehidin müslüman, âkıl ve bâliğ olması, hayızlı, nifaslı ve cünüp olmaması, vurulduktan hemen sonra ölmüş bulunması da gerekir. Bu kısma giren şehitler tam şehit olup, hem dünya hem de ahiret bakımından şehittirler. Bunlardan her birine "hükmî şehid" denir. Bunlar yıkanmaz, kefenlenmez ve elbiseleriyle gömülürler. Cenaze namazları kılınır.561

Şehidin kullara ait maddi borçları dışında bütün günahları mağfiret edilmiştir. Ona cennette büyük derece ve makamlar hazırlandığı ayet ve hadislerle sabittir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Aksine onlar Rableri katında diridirler. Allah'ın lutfu ve ikramı ile rızıklanırlar. Arkalarında, henüz kendilerine katılmamış olan şehitlere: 'Onlara hiç bir korku yoktur, onlar mahzun da olacak değillerdir" diye müjde vermek isterler. Ayrıca onlar fazl ve nimetiyle, onun müminlere vadettiği mükafatı zayi etmeyeceği müjdesiyle sevinirler."562 Mesruk (r.a), Abdullah'a bu ayette zikredilen şehidlerin, halini sormuş o şöyle cevap vermiştir: Biz de bunu Rasulullah (s.a)'a sormuştuk da şöyle cevap vermişti: "Şehidlerin ruhları yeşil kuşların karnındadır. Onların arşa asılı kandilleri vardır. Diledikleri gibi cennette serbestçe dolaşır, sonra o kandillere geri dönerler."563

Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “Cennete giren hiç bir kimse, dünya üzerindeki herşey kendisine verilse bile, dünyaya dönmek istemez. Ancak şehid müstesnadır. O, göreceği ikramdan ötürü tekrar dünyaya döndürülüp on defa daha öldürülmeyi temenni eder.”564 “Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, Allah yolunda savaşmak ve öldürülmek, sonra savaşmak ve yine öldürülmek, sonra yine savaşmak ve öldürülmek isterdim”565

B- Şehidlerin Hükümleri:

Şehidlerin yıkama, kefenleme, namaz kılınması ve defin bakımlarından diğer cenazelerden farkları vardır.

Şehit elbiseleriyle kefenlenir. Kanı yıkanmaz. Üzerinde kürk, palto, parke, silah, mest, ve benzeri fazlalıklar çıkarılıp öyle gömülür. Çünkü Hz. Peygamber, “onları kanlarıyla gömün”566 buyurmuştur.

Cünüp, hayız ve nifas durumundaki kimselere gelince, bunlar savaş sırasında şehid olurlarsa Ebu Hanife’ye göre, çocuk ve akıl hastalarında olduğu gibi yıkanırlar. Dayandığı delil Hanzala (r.a) ile ilgili şu hadistir: “Hanzala b. Ebi Amir (r.a) Uhud’da şehit olunca Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: Arkadaşınız Hanzala’yı melekler yıkamaktadır. Hanımına sordular. Hanımı da: Cünüp iken savaşa çıktı dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) bu sebeple melekler onu yıkadılar, buyurdu.”567

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’e göre ise şehit, cünüp, hayızlı veya nifaslı yahud müslüman çocuğu da olsa yıkanmaz. Eğer yıkamak farz olsaydı, bütün Adem oğullarına farz kılınırdı ve meleklerin yıkanması ile yetinilmezdi.

Hanefiler dışındaki çoğunluk fakihlere göre; şehid yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine cenaze namazı kılınmaz. Ancak kandan başka pislikler varsa bunları yıkamakla yetinilir. Çünkü Cabir (r.a) hadisinde şöyle buyurulmuştur:

“Hz. Peygamber Uhud şehidlerinin kanlarıyla gömülmelerini emretti. Onları yıkamadı, üzerlerine cenaze namazı da kılmadı.”568

Kalbinde nifak bulunduğu halde dış görünüş bakımından savaşta müslümanların saflarında bulunduğu halde düşman tarafından öldürülen kimse yalnız dünya

bakımından şehit muamelesi görür. Buna da “hükmî şehit” denir. Bunlar da yıkanmaz, üzerine namaz kılınıp, elbiseleriyle gömülür.

Şafiilere göre sırf ganimet veya gösteriş için harp eden veya ganimet mallarından çalan bir müslüman da savaş sırasında öldürülünce yalnız “dünya şehidi” sayılır. Aynı zamanda ilayı kelimetullah için savaşmış olması hükmü değiştirmez. Bunun dış görünüşüne bakarak şehit muamelesi yapılır.

Bazı şehitler de yalnız ahiret hükmü bakımından şehit sayılırlar. Mesela; hata yoluyla öldürülen ve varislerine diyet verilmesi gereken kimse ile savaş veya asilerle çatışma sırasında yaralanıp da, çatışma bittikten sonra bir tarafa çekilerek biraz yiyip, içtikten, konuştuktan veya uyuduktan yahut ilaç kullandıktan yahut da aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra vefat eden müslüman yalnız ahiret bakımından şehid sayılır. Bunlar diğer ölüler gibi yıkanır, kefenlenir, ve namazı kılındıktan sonra defnedilir.

Diğer yandan suda boğulan, ateşte yanan, çığ, toprak veya bina altında kalan; veba taun gibi bir salgın hastalıktan; yahut akrep sokmasından ölen, yine gurbette veya ilim yolunda yahut cuma gecesinde vefat eden müslüman da ayni hükümdedir. Yine doğum sancısından ölüm de böyledir. Bunlara “hakiki şehit” de denir.

Savaş dışında ölüp de şehit hükmünde olanların bazıları hadis-i şeriflerde zikredilmiştir. Mesela, veba hastalığı, kolera, boğulma, üzerine bir şey yıkılma, yangında ölme, nifas halinde ölme, akciğer hastalığından ölme bunlar arasında sayılabilir.569

Sonuç olarak şehitlik büyük bir nimettir. Bir müslümanın İslamı yaşayıp, sonunda şehit olarak vefat etmesi kendisi için en büyük hayır ve mutluluktur. Ahiret için en büyük ve akıllı bir yatırımdır. Ancak şehitlik pek az kimseye kısmet olduğu veya buna pek az fırsat çıktığı için müminin gönlünde böyle bir şuurun bulunması da yeterli görülmüştür. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “Şehit olmayı Allah Teâlâ’dan samimi olarak dileyen kimseyi, Allah Teâlâ, rahat yatağında vefat etse bile şehitlerin derecesine eriştirir.”570

I. ORUÇ İBADETİ VE FAYDALARI

Oruç sözlükte; birşeyden uzaklaşmak, birşeye karşı kendini tutmak demektir. Şer'î bir terim olarak oruç; tutmaya ehil olan kimselerin niyet ederek ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar orucu bozan şeylerden korunmalarıdır. Yani oruç belli bir süreyle yeme, içme, ilaç kullanma veya cinsel isteklerden uzak durmaktır.

Orucun arapçası “savm” ve “ sıyâm”dır. Rüknü, midenin ve cinsel organların istek ve şehvetlerinden kendini korumaktadır.

Orucun zamanı; fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar geçen süredir. Gündüz ve gecenin teşekkül etmediği bölgelerde, oruç zamanı buralara en yakın olan ve gece ile gündüzün teşekkül ettiği bölgeler esas alınarak belirlenir.

Allah Teala şöyle buyurur:

“Sabah vakti beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar yiyiniz, içiniz”1 Bu âyetteki “ hayt (iplik) ” kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır. Bununla gündüzün beyazlığı ve gecenin siyahlığı arasındaki sınır kastedilmiştir. İbn Abdilber, Hz. Peygamber'in; “Bilâl gece vakti ezan okur, İbn Ümmî Mektûm'un ezanına kadar yiyin için ” 2 hadisi hakkında şöyle der : “ Bu hadis, beyaz ipliğin sabah vakti olduğuna delildir. Çünkü sahur vakti ancak, sabah vaktinden önce olur. ” Bilâl, sahur için, İbn ümmi Mektûm ise sabah namazı için ezan okuyurdu.

Orucun dînî, ruhî, sosyal, sağlık, ekonomik ve pedagojik bakımlardan pek çok faydaları vardır. Oruç Allah'a taat ve ibadettir. Kişiye sınırsız sevap kazandırır. Çünkü oruç yalnız Allah içindir. Allah'ın keremi ise sınırsızdır. Bununla, “ Reyyân ” denilen ve yalnız oruçlulara ayrılmış bulunan özel kapıdan cennete girme hakkı elde edilmiş olur. 3 Oruç bir yıldan öbür yıla kadar işlenen küçük günahlara keffârettir. Oruç Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmaktan ibaret bulunan takvaya sebeb olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Ey iman edenler ! Takva üzere olasınız diye, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç tutmak farz kılınmıştır.” 4

Oruç bir yıl yorulan insan bedenini dinlendirir ve ona sağlık kazandırır. Allah elçisi; “Oruç tutun, sıhhat bulun” 5 buyurmuştur.

Oruç nefisle cihad, şehvet ve nefsâni arzuları kırmada bir kalkandır. Rasulûllah (s.a.s) özellikle evlenme imkânı bulamayan gençlere orucu tavsiye ederek şöyle buyurmuştur : “Ey gençler topluluğu ! Sizden evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü daha çok muhafaza eder, iffeti daha fazla korur. Evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruç bir kalkandır.” 6

İbnü'l- Hûmâm (ö.861 / 1457), orucun birçok faydaları sebebiyle meşrû kılındığını belirttikten sonra, bunlardan en önemli üç tanesini zikreder:

1- Nefs-i emmâre oruçla sukûnet bulur, nefsin harama karşı şehveti kırılır. Onun için şöyle denilmiştir : “Nefis acıkınca bütün âzâlar doyar, nefis doyunca bütün âzâlar acıkır. ”

2- Oruç yoksullara karşı şefkatli ve merhametli olmayı öğretir. Çünkü nefis açlığın acısını tadınca yoksulların halinden anlar ve yapacağı yardımlarla Allah katında güzel bir karşılığa ulaşır.

3- Oruçlu, yoksulların katlandıkları güçlükleri bizzat yaşar ve onların sıkıntılarını daha iyi kavrar. Bu da onların problemlerine eğilmeye ve çözüm aramaya sevkeder. Kişi böylece Allah nezdinde derece kazanır. 7

II. ORUCUN ÇEŞİTLERİ

Oruç; farz, vâcip, nâfile ve mekruh çeşitlerine ayrılır.

A - Farz Oruç :

Bu da ikiye ayrılır.

1- Muayyen farz oruç.

Ramazan orucu gibi.

2- Gayri muayyen farz oruç.

Kazaya kalan ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlar birer gayri

muayyen farzdır. Ebû Hanîfe'ye göre ramazan orucunu kazaya bırakan kimse bunu, istediği mübah günlerde tutabilir. İmam Şâfii'ye göre ise aynı yıl içerisinde kaza etmesi gerekir.

B- Vacib Oruç :

Bu da ikiye ayrılır. Adak oruçları vaciptir. Belirli günde tutulması adanan oruç muayyen bir vaciptir. Herhangi bir gün, hafta veya ay gibi belirsiz bir zamanda tutulması adanan bir oruç da gayri muayyen bir vaciptir. Adak yapılan îtikâf orucu da, belirli günde tutulacağı için muayyen vacip sayılır.

C- Nafile Oruç :

Bu oruçlar da sünnet, müstehap, mendup veya tatavvu adını alırlar.

Nafile oruçlar şu günlerde tutulur :

1- Gün aşırı tutmak: Nafile oruçların en faziletlisi gün aşırı oruç tutmaktır. Rasülûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : “En faziletli oruç Dâvud (a.s) ın tuttuğu oruçtu. Dâvud (a.s.) bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı.” Abdullah b. Ömer (r. anhüma); “Ben daha fazlasını tutabilirim” deyince, Hz. Peygamber “Bundan üstünü yoktur” buyurmuştur. 8

2- Her aydan üç gün oruç tutmak: Her ayın on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günü oruç tutmak müstehaptır. Bu günlere, “ eyyâmı bıyz ” denir. Ebû Zer (r.a)'ten rivayet edildiğine göre, Rasülûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Her ayda üç gün oruç tuttuğun zaman, 13, 14 ve 15 nci günlerde tut.” 9 Hz. Aişe (r. anhâ), Hz. Peygamber (s.a.s.)'in her aydan üç gün oruç tuttuğunu bildirmiştir. 10

3- Her hafta pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak: Usâme b. Zeyd (r.a.)'ten rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.s.) pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı. Kendisine bu günleri tercih etmesinin sebebi sorulunca : “İnsanların âmelleri Allah Teâlâ'ya pazartesi ve perşembe günleri arz olunur” buyurdu. Başka bir rivayette; “Ben oruçlu iken amelimin yüce Rabbime arz olunmasını severim.” ilavesi vardır. 11

4- Ayrı ayrı günlerde de olsa şevval ayında altı gün oruç tutmak: Fakat bunların bayramın hemen arkasından peşpeşe tutulması daha faziletlidir. Kaza, adak, v.b bir oruç da bu günlerde tutulsa aynı sevap elde edilir. Ebû Eyyûb' un naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: “Her kim Ramazan'ı oruçla geçirir de sonra buna şevval ayından altı gün ilave ederse, bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olur.” 12 Bire on kat ecir hesabıyla Ramazan orucunun on aya, altı gün şevval orucunun da 60 güne karşılık olduğu, böylece bütün yılın oruçlu geçirilmiş sayılacağı rivayet edilmiştir.13 Çünkü Kur'an-ı Kerim'de; “Kim iyi bir amel işlerse, ona bunun on katı ecir vardır.” buyurulur 14

5- Arefe gününde oruç tutmak: Hac' da olmayanların Zilhiccenin dokuzuncu gününü oruçla geçirmesi müstehaptır. Rasülûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur; “Arefe günü tutulan orucun bundan önce ve sonra birer yıllık günahları örteceği Allah'tan umulur.” 15 “Arefe gününden daha çok Allah'ın cehennem ateşinden insanları azat ettiği bir gün yoktur.” Müslim'in naklettiği bu hadiste arefe gününün faziletine işaret edilmiştir.

6- Zilhicce ayının ilk sekiz gününde oruç tutmak: Çünkü Hz. Hafsa (r. anhâ) şöyle demiştir. “ (Hz. Peygamber (s.a.s.) dört şeyi hiç terk etmemiştir : Aşûre orucu, Zilhiccenin ilk on günü, her aydan üç gün, sabah namazından önce iki rekat namaz. ” 16

7- Muharrem ayının dokuzuncu, onuncu (aşûre) ve on birinci günleri oruç tutmak müstehap veya sünnettir. İbn Abbas (r.a)'ten rivayet edildiğine göre, Rasülûllah (s.a.s.) Medine'ye gelince Yahudilerin aşûre gününde oruç tuttuklarını görmüş ve : Bu oruç nedir ? diye sormuştu. Kendisine : “ Bu büyük bir gündür. Allah bu günde Musa'yı ve İsrailoğullarını düşmanlarından kurtarmış, bu yüzden Musa da bu günde oruç tutmuştur. ” dediler. Hz. Peygamber de (s.a.s.) ; “Ben Musa'ya sizden daha yakınım” buyurdu ve bu günde oruç tutulmasını emretti. 17

8- Haram aylarda oruç tutmak: Eşhüru'l - Hurum denilen Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarının perşembe cuma ve cumartesi günleri oruç tutmak menduptur.

9- Şaban ayında oruç tutmak: Hz. Aişe (r. anhâ) şöyle demiştir; “ Hz. Peygamber (s.a.s.) şaban ayından çok hiç bir ayda oruç tutmazdı, o şaban ayının tamamını oruçla geçirirdi. 18

D - Mekruh Oruçlar:

Mekruh oruçlar iki kısımdır. Tahrîmen mekruh ve Tenzîhen mekruh.

1- Tahrîmen mekruh oruçlar: Ramazan bayramının birinci gününde, kurban bayramının dört gününde tutulacak oruçlar tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler Cenâb-ı Hakk'ın ziyâfet, yeme, içme ve sevinç günleridir. Ancak bu günlerde oruç tutan bir kimse günahkâr olmakla birlikte orucu geçerlidir. Sadece böyle bir oruç bozulursa kaza gerekmez. Çünkü câiz olmayan bir şey üstlenilmiştir. Başka bir görüşe göre kazası gerekir.

2- Tenzihen mekruh: Sadece aşûre gününde oruç tutmak, bazılarına göre yalnız cuma gününde oruç tutmak, sadece cumartesi oruç tutmak, Nevruz ve Mihrecan (bahar ve sonbahar bayramı) günlerinde oruç tutmak tenzihen mekruhtur. Ancak kişinin âdeti olduğu için tuttuğu oruç bu günlere rastlarsa, o taktirde bunun bir sakıncası bulunmaz. Yalnız cumayı oruca ayırmanın mekruh oluşu şu hadise dayanır. “Geceler arasında sadece cuma gecesini ibadete ayırmayın. Ancak sizden biri âdeti olan bir orucu tutuyorsa bu müstesnâdır.” 19

Geceleyin iftar edilmeyip iki üç gün peşpeşe oruç tutulması da mekruhtur. Buna “visâl orucu denir ” . Hz. Aişe'den şöyle dediği nakledilmiştir : “Hz. Peygamber (s.a.s.), müslümanlara acıdığı için, onlara iftar etmeksizin devamlı oruç tutmayı (visâl orucu) yasaklamıştır. Kendisine : Sen peşpeşe sürekli oruç tutuyorsun, denilince Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap vermiştir : Ben sizler gibi değilim. Çünkü beni Rabbim yedirir ve içirir. 20

Şek günü oruç tutmak mekruhtur. Şaban ayının otuzuncu gününün Ramazan'dan mı, yoksa Şaban ayından mı olduğu konusunda havanın bulutlu olması yüzünden şüphe meydana gelirse, bu güne “ şek günü (şüpheli gün) denilir. Eğer hava açık olur ve hilâl görülmezse bu gün şek günü sayılmaz.

Şek gününde ramazan veya başka bir vâcibe niyet edilerek tutulan oruç mekruh olur. Hatta Ramazandan önce bir veya iki gün oruç tutmak da mekruhtur. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : “Ramazan'ı bir veya iki gün önce oruçla karşılamayın. Ancak bir kimse eğer âdeti olduğu için bu günleri oruçla geçiriyorsa tutsun.” 21 Bu kerâhetin sebebi Ramazan orucuna ilave yapılması korkusudur. Başka bir oruç ile ilgisi olmaksızın nafile niyetiyle şek günü oruç tutulmasında bir kerâhet bulunmaz. Çünkü eğer şek günü Ramazan'a dahilse bu

oruç ramazan orucu sayılır. Aksi halde nâfile olarak kalır.

Şek gününde ; “Ramazan ise oruç tutmaya, değilse oruçsuz sayılmaya ”niyet edilse, bununla oruç tutulmuş olmaz. Çünkü oruca niyetin kesin olması gerekir.

Mekruh olmakla birlikte, şek gününde Ramazan orucuna niyet edilse, sonradan Ramazan olduğu anlaşılsa bu oruç Ramazan orucu sayılır. Aksi halde nâfile olur. Fakat bir vâcibe niyet edilmişse oruç, bu vâcib adına geçerli olur. Ancak gün şüpheli kalırsa, niyet edilen vâcib oruç, o vâcib adına geçerli olmaz. Çünkü o günün Ramazan'dan olma ihtimâli vardır.

Şek gününde yukarıdaki hükümleri ayırdedebilen müslümanların çevreye yaymadan oruç tutması, diğer halkın ise, durumun açıklığa kavuşması ihtimali sebebiyle zeval vaktine kadar orucu bozan hallerden sakınması daha faziletlidir.

Şaban ayını oruçla geçiren veya son üç gününde oruçlu bulunan kimse için de şek gününde oruç tutmak daha faziletlidir.

Bir kadın için kocasının izni olmaksızın nâfile oruç tutmak mekruhtur. Kocası da bu orucu bozdurabilir. Kadın daha sonra kocası izin verince veya kocasından ayrı düşünce bunu kaza eder. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : “Kocası yanında bulunduğu halde, onun izni olmaksizin kadının nâfile oruç tutması helâl olmaz.” 22

Ancak, kocasının kadına ihtiyacı yoksa, kadının nâfile oruç tutması caiz olur. Koca, kadının bulunduğu yerden uzak olur veya hac yahut umre için ihrâma girmiş bulunursa karısını nâfile oruçtan menedemez. Çünkü bu durumlarda eşinin cinsel yönlerinden yararlanma imkânı bulunmaz.

Maaş veya ücret karşılığı çalışan kimse, eğer işine engel olacaksa, işverenin izni olmadan nâfile oruç tutamaz. Fakat böyle bir zarar sözkonusu değilse işverenin iznine bakmaksızın oruç tutabilir.

Üzerinde Ramazan'a âit kaza oruç borcu bulunan kimsenin nâfile oruç tutması câizdir.

Hacılar için zayıf düşüreceği taktirde “Terviye ” ve “ arefe ” günlerinde oruç tutmak mekruhtur. Çünkü bu durum hac ibâdetini yerine getirmede zorluk doğurabilir.

Hayız veya nifas halindeki kadının oruç tutması haram olup, tuttuğu oruç geçerli değildir. Bu durumdaki kadınlar, tutamadıkları oruçları temiz günlerinde kaza ederler. Namazları ise kaza etmeleri gerekmez. 23

III. ORUCUN FARZ OLUŞUNUN DELİLLERİ

Ramazan orucu İslâm'ın beş şartından bir farzdır. Dayandığı deliller Kur'an, Sünnet ve İcmâ'dır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ey iman edenler ! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, takvaya ermeniz için size de oruç farz kılındı.” 24 “Kim Ramazan ayına yetişirse oruç tutsun ” 25

Sünnetten delil Hz. Peygamberin şu hadisidir : “İslam beş esas üzerine kurulmuştur : Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi bulunduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekat vermek, Ramazan orucu tutmak, gücü yetenler için Beytullâh'ı ziyâret etmek.” 26 Talha b. Ubeydillah (r.a)'ten rivâyet edildiğine göre ; “Saçı başı dağınık bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: “Ya Rasûlallah ! Allah'ın benim üzerime oruçtan neyi farz kıldığını haber ver. ” dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ramazan ayını farz kıldı.” Adam: “ Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır? ” diye sorunca Hz Peygamber: “Hayır, ancak kendiliğinden nâfile yaparsan bu müstesna.” buyurdu. Bundan sonra sorularına devam ederek : “ Allah'ın bana farz kıldığı zekâttan haber ver? ” dedi. Hz. Peygamber ona zekâtı ve İslâm'ın diğer şartlarını anlattı. Bundan sonra adam şöyle dedi : “Sana ikramda bulunan Allah'a yemin olsun ki, bu söylenenlerden fazla birşey de yapmam eksik de bırakmam.” Bunun üzerine Allah elçisi şöyle buyurdu: “Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur, yahut cennete girecektir. ” 27

Ramazanda oruç tutmanın farz oluşu üzerinde müslümanlar görüş birliği içindedir.

IV. ORUCUN VAKTİ VE HİLALİN TESPİTİ

A- Orucun Vakti:

Orucun vakti, ikinci fecirden güneşin batmasına kadar olan süredir. Bazı fakihlere göre, başlangıç için fecr-i sâdık'ın ilk doğuş anına itibar edilir . İhtiyâtta bunu gerektirir. Diğer bazılarına göre ise ışığın biraz uzayıp dağılmaya başladığı zaman mûteberdir. Oruç tutacaklar için bu daha uygundur. Kısaca birinci görüşe göre fecr-i sâdık'ın ilk doğuşundan, ikinci görüşe göre fecrin doğmasıyla ışığın dağılmaya başlamasından itibaren oruca başlamak gerekir.

Fecrin doğuşunda şüphe eden kimsenin yiyip içmeyi bırakması daha faziletlidir. Ancak yiyip içmeye devam etse orucu yine tamamdır. Fecirden sonra yiyip içtiği daha sonra anlaşılsa o günün orucunu kaza etmesi gerekir.

Ramazan orucu, hava açık olunca hilâli görmekle, bulutlu olunca Şaban ayını otuz güne tamamlamakla farz olur. Çünkü Allah Teâlâ; “Sizden her kim Ramazan ayına yetişirse oruç tutsun.” 28 buyurmuştur. Hz. Peygamber de bir hadis-i şerifinde; “Hilâli görünce oruç tutun, hilâli görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını otuza tamamlayın” 29 buyurmuştur. Buhârinin bir rivâyetinde ; “Ay yirmi dokuz gündür. Ayı görmedikçe oruç tutmayın. Eğer hava bulutlu olursa, Şaban ayını otuza tamamlayın” denilir. Müslim'in bir ifâdesi ise şöyledir: “Hz. Peygamber Ramazan'dan söz ederken iki elini birbirine bitiştirerek yaptığı üç hareketle ayın otuz gün olduğunu göstermiştir.Sonra başparmağını işaret parmağıyla bükerek; “Ayı gördüğünüz zaman oruç tutun, ayı gördügünüz zaman iftar edin. Eğer üzerinize bulut gelirse, Şaban'ı otuza tamamlayın.” buyurmuştur. Kamerî aylar, yıl boyunca iki, üç veya dört ay süresince yirmi dokuz gün olabilir.

Oruçlu kimse, güneşin batıp batmadığında şüphe etse iftar etmesi caiz olmaz.Orucunu bozduktan sonra işin gerçeğini anlamak mümkün olmazsa kaza etmesi gerekir. Güneş batmazdan öncesi orucunu bozduğu anlaşılırsa üzerine keffâret de gerekir.

Oruç tutacak kimsenin araştırma ile sahur ve iftar etmesi caizdir. Böyle bir kimse, başka bir vasıta bulamazsa galip zannına göre sahur yemeği yer ve fecrin doğuşuna kanaat getirince oruca başlar ve güneşin batışını araştırarak yine galip zannına göre orucunu açabilir. Bununla birlikte fecrin doğup doğmadığını iyice kestiremeyen kimsenin bir an önce oruca başlaması ve güneşin batıp batmadığını kestiremeyen kimsenin de hemen orucunu bozmaması ihtiyât gereğidir.

Top veya davul sesiyle yahut kandillerin yakılmasıyle oruca başlamak veya

oruçtan çıkabilmek için bunların güvenilebilir bir şekilde düzenli olmasına ve her taraftan görülüp işitilebilmesine özen gösterilmelidir. Orucun başlangıcı (imsak) sabah ezanı ile olan yerlerde, ezanın vaktinde okunması da gereklidir. Ezanın gecikebileceğini dikkate alarak süreler, güvenilir takvim ve saatle de kontrol edilmelidir.

B- Ramazan Hilâlinin Tespiti:

Şaban ayının yirmi dokuzuncu gününden itibaren hilâli görme araştırmaları yapılması vaciptir. Sürenin tamamlanması için yine şevval ayının hilâlini gözetleme çalışmaları yapmak da vâciptir. Eğer Ramazan hilâli görülürse, ertesi gün Ramazan orucu başlar, hava bulutlu olursa Şaban'ın günleri otuza tamamlanır. Sonra oruç tutulur. Ramazan'ın yirmi dokuzuncu günü de Şevval hilâli gözetlenir. Ay görülürse ertesi gün Ramazan bayramı başlar. Görülmezse, Ramazan otuz gün tutulur.

Her kameri ayın başlangıcı ya hilâli görmekle veya bir önceki ayın günlerini otuza tamamlamakla sabit olur.

Hilâli gören kimse üç kere tekbir getirmelidir. İbn Ömer (r.a)'ten rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir ; “ Hz. Peygamber (s.a.s.) hilâli gördüğü zaman şöyle dua ederdi :

“Allahım ! Bu hilâli hakkımızda bereket, iman, emniyet ve huzur vesilesi kıl. Ey hilâl, benim ve senin Rabbin Allah'tır.” 30

Hilâlin, güneşin batmasından sonra görülmesi geçerlidir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre, zeval vaktinden önce veya sonra görülecek hilâl ile o gün ne oruca başlanır, ne de oruçtan çıkılır. Belki bu hilâl bir sonraki geceye ait bulunmuş olur. Ebû Yusuf'a göre ise zevalden sonra görülecek hilâl sonraki geceye, zevalden önce görülecek hilâl ise önceki geceye ait bulunur. Bu yüzden bununla Ramazan veya bayram belirli hale gelir. Çünkü bir hilâl iki gecelik olmadıkça âdetlere göre zevalden önce görülemez.

Şâfîî, Mâliki ve Hanbelilere göre, gündüz görülecek hilâle itibâr edilmez. Bu hilâl mutlaka gelecek geceye ait olur. Bu konuda hesap uzmanlarının sözleri de geçerli değildir. Ayın her halde geceleyin görülmesi gerekir.

Ramazan hilâlinin tesbit usûlü :

a- Gökyüzü açık olduğu zaman Ramazan veya bayramın ispatı için büyük bir topluluğun hilâli görmesi gerekir. Bunların sayısını belirlemek İslâm devletine bırakılmıştır. Açık havada kalabalık bir topluluktan tek kişinin “ ben hilâli gördüm ” demesi şüphe meydana getirir.

Ebû Hanife'den bir rivâyete göre; hava açık olunca iki âdil şâhidin şehâdetiyle de yetinilebilir.

b- Eğer gökyüzü açık olmayıp; sis, bulut, toz gibi görmeye engel olan şeyler varsa müslüman, adalet sahibi, akıllı, bâliğ bir kişinin şâhitliği ile yetinilir. Onun hilâli görmüş olduğunu ifade etmesiyle oruca başlamak gerekir. Adâletin ölçüsü, kişinin iyiliklerinin kötülüklerinden fazla olması veya sahih olan görüşe göre, ayıbının bilinmemesidir. Bu kişi ister erkek, ister kadın olsun, hüküm değişmez. Çünkü hilâli gözetleme meselesi dini bir emir olup, haber nakletmeye benzer. Bu durumda kişinin “ şahitlik ederim ” demesi şart değildir. Hilâli gören kimsenin şâhitliği hâkim'in önünde, hâkim olmayan yörede ise, köy veya mahalle mescidinde insanların huzurunda yapılır. Onun bu şâhitliğine dayanarak insanlar oruca başlarlar.

Hilâli gören birisinin şahitliğine dayanarak hâkimin önünde başkasının şâhitlik yapması da geçerlidir. İslâm devlet başkanı veya kadı hilâli görenin şâhitliğini kabul etmezse, hilâli gören kimsenin tek başına oruç tutması gerekir. Eğer o gün oruç tutmazsa kaza eder. Bundan dolayı keffâret gerekmez. Çünkü gördüğü şeyin hilâl değil, bir hayal olması da muhtemeldir.

Şâfîîlere göre tek âdil şâhidin hilâli gördüğüne dair şehâdetine dayansa bile hâkimin hükmü ile bütün halka oruç farz olur. Nitekim Abdullah b. Ömer (r.a) hilâli görmüş, bunu Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Buna dayanarak hem Hz. Peygamber oruç tutmuş, hem de insanlara oruç tutmalarını emretmiştir. 31 Bu yüzden hâkimin hükmü olumsuz yönü kaldırır ve oruç o beldedeki diğer mezhep mensublarına da gerekli olur.

Ramazan ayının girmesi dolaylı yoldan da hüküm altına alınabilir. Meselâ; Ramazan'ın birinci günü ödenmesi gereken bir borç için alacaklı mahkemeye başvursa ve hilâli gören iki şâhitle Ramazan ayının girdiğini ispat etse bu karar müslümanların oruç tutmalarının da başlangıcını teşkil eder.

Şevval ve Zilhicce hilâlleri hava bulutlu olunca âdil iki erkeğin veya bir erkek ile iki kadının şahitliği ile sabit olur. Ayrıca şahitlerin tezkiyeleri de yapılmalıdır. Şehâdet ifadesinin ve dâvânın şart olup olmamasında ise görüş ayrılığı vardır.

Hâkimi, valisi bulunmayan bir yerde, hava bulutlu olduğu, halde iki âdil kimse şevval hilâlini gördüklerini haber verecek olsalar insanların iftar edip, bayram yapmalarında bir sakınca bulunmaz.

Kapalı bir havada Ramazan hilâlini yalnız hâkim görecek olsa isterse yerine başkasını naip tayin ederek hilâli gördüğüne şâhitlik ve dilerse doğrudan doğruya insanlara oruç tutmalarını ilân eder. Fakat bayram hilâlinde bu şekilde bir kişilik şehâdet yeterli olmaz. Çünkü bununla bir ibadete son verilecektir. Diğer yandan bunda insanların hakkına şâhitlik anlamı vardır. İnsanların hakları konusunda ikiden az kimsenin şâhitliği mûteber değildir.

Şâfîîlerde tercih edilen görüşe göre Şevval içinde bir âdil şâhidin şehâdeti yeterli olur, hâkim bununla hükmedince bayram yapılır.

Hava bulutlu olduğu halde iki kimsenin şehâdetini hâkim kabul ederek otuz gün oruç tutulduktan sonra Şevval hilâli görülmezse bakılır: Eğer hava yine bulutlu ise, ertesi gün iftar edilir. Bunda görüş birliği vardır. Fakat hava açık ise, bir görüşe göre iftar etmezler. Ancak daha sağlam görülen başka bir görüşe göre, bu durumda da iftar edip bayram yaparlar.

C- Ayın Doğuş Yerlerinin Farklı Oluşu (İhtilâf-ı Metâli) : Ayın ve güneşin doğdukları yerler beldelere ve kıtalara göre farklı olur. Bu duruma binaen doğuda ve batıda bütün müslümanların tek bir vakitte oruca; başlamasının farz olup olmadığı konusunda fakihlerin görüşü ikiye ayrılır:

1- İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre, ayın doğuş yerlerinin farklılığına itibar edilmeyip bütün müslümanların aynı zamanda oruç tutmaları gerekir. Hanefîlerde bu, zâhiru'r- rivâye'nin görüşü olup, fetva da bu şekildedir.

Buna göre, batıdaki müslümanlar, Ramazan hilâlini görecek olsalar, bunu haber alan doğu halkı üzerine de oruç tutmak gerekli olur. Ancak bunun için hilâli gören topluluğun bu şahitliklerinin hâkim kararına bağlanması şarttır. Aksi halde mücerret bir görüşü haber vermek, hilâli görmeyen belde halkı için bağlayıcı olmaz. Bu haber iletişimi şöyle olur: Bir belde hâkimine iki âdil kimse gelip;

“Filan beldede hilâlin görüldüğüne, o belde hâkiminin usûlüne göre karar verdiğine şâhitlik ederiz. ” demeleri gerekir.

Ayın doğuş yerlerinin farklı oluşu konusunda, hesap ve astronomi uzmanlarının önceden verdiği haberlere dayanılamaz. Çünkü Allah elçisi şöyle buyurmuştur : “Ayı görünce oruç tutun, ayı görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa Şaban'ın günlerini otuza tamamlayın.” 32 Bu hadis bütün müslümanlara orucun farz olmasını hilâli görme şartına bağlamıştır. Bu yüzden bir topluluğun veya şâhitliği kabul edilen kimsenin hilâli görmesi yeterli olur.

Diğer yandan çoğunluk bu konuda uzak olan ülkeleri, hilâlin görüldüğü beldeye yakın olan ülkelere benzetmişlerdir. Bu ülkeler arasında ayırım yapmak bir zorlamadır ve herhangi bir delile dayanmamaktadır. 33

2- Şâfîîlere göre, bir beldede hilâl görülünce, bunun hükmü sadece buraya yakın olan beldeleri bağlar, uzak olanları bağlamaz. Sağlam görüşe göre bu, ayın doğuş yerlerine göre farklılık gösterir. Ancak bu farklılık yirmi dört fersahtan daha az bir mesâfede gerçekleşmez. 34

Şâfîîler ayın doğuş yerlerinin değişik olmasına itibar ederek bu konuda sünnet, kıyas ve akıl delillerine dayanmışlardır.

Küreyb (r.a.)'ten nakledilen bir hadiste şöyle buyurulur : “ Ümmû'l- Fadl, Küreyb (r.a)'i Şam'da bulunan Muâviye'ye göndermiştir. Küreyb demiştir ki : “Şam'a geldim ve Ümmü'l- Fadl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan ayı başlamıştı. Cuma gecesi hilâli gördüm. Sonra ayın sonunda Medine'ye geldim. Abdullah b. Abbas hilâlden söz ederken sorular sordu ve; “ Hilâli ne zaman gördünüz?” dedi. “Cuma gecesi gördük ” dedim. İbn Abbas : “Sen hilâli gördün mü? ” diye sordu. “ Evet, gördüm.” dedim, “ İnsanlar da hilâli görerek oruç tuttular, Muâviye de oruç tuttu. ” dedim. İbn Abbas ise: “Fakat biz hilâli cumartesi gecesi gördük, Ramazan'ı otuza tamamlayıncaya veya hilâli görünceye kadar oruç tutmaya devam edeceğiz ” dedi. Kendisine: “Muâviye'nin orucu ile ve hilâli görmesi ile yetinmeyecek miyiz? ”dedim. İbn Abbas: “Hayır, Rasûlullah (s.a.s.) bize böyle öğretti.” dedi.35

Bu hadis Abdullah b. Abbas (r.a)'ın Şam halkının hilâli görmesi ile yetinmediğine ve bir belde halkının, hilâli görmesinin başka bir belde halkı için bağlayıcı olmadığına delâlet etmektedir.

Bu konuda başka bir delil Abdullah b. Ömer (r.a)'ın naklettiği şu hadis-i şeriftir : “Ay yirmi dokuz gündür. Hilâli görmedikçe oruç tutmayın, yine hilâli görmedikçe oruç bozmayın. Eğer hava bulutlu ise oruç için ayı sayı ile belirleyin.” 36 Bu hadiste oruç farîzasının hilâli görmeye bağlı olduğunu göstermektedir. Fakat bundan kastedilen tek tek bütün toplumun görmesi değil, bir kısmının görmesidir.

Şâfîîler ayrıca ayı güneşe kıyas etmişlerdir. Güneşin doğuş yerleri farklı olunca, namaz vakitlerinin değişik olması gibi ayın doğuş yerlerinin farklı olmasıyla da Ramazan'ın başlangıç ve bitişlerinin farklı olması gerekir.

Yukarıdaki iki görüşten çoğunluğun görüşü müslümanları birleştirmesi, onlar arasındaki ayrılıkları kaldırması bakımından tercih edilmeye daha lâyıktır. Astronomi ilimleri bir İslâm ülkesinde ayın doğduğu yer ile bu beldeye en uzak olan bir İslâm beldesinde ayın doğuş yeri arasındaki süre farkının dokuz saatten ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden bütün İslâm ülkeleri gecenin bölümlerinde ortaktırlar. Bu ülkelerde hilâli gözetleyen sorumlu kişilerin, hilâl göründüğü zaman bunu telefon, telgraf veya faks bağlantısı ile birbirlerine ulaştırmaları mümkündür. Bütün İslâm ülkelerinin aynı günde ibadet yapması ve sevinçli gün olan bayramları aynı tarihlerde kutlamaları birlik ruhunu güçlendirir.37

Diğer yandan hilâlin hareketlerinin önceden yapılacak astronomik hesaplarla belirlenmesi veya hilâlin bulut vb. engel tanımayan âletlerle gözetlenmesi halinde Ramazan'ın başlangıcı, güneş battıktan sonra hilâlin batı ufkunda ufuk çizgisinin üzerinde kalması esasına dayanmaktadır. Halbuki hilâl çıplak gözle gözetlendiğinde, güneşin hemen arkasından 15 veya 20 dakika içinde batması hâlinde güneş ışıklarının içinde kaybolur ve görülemez. Bu durumda ayı ancak ertesi gün gözle görmek mümkün olur. Bunun bir sonucu olarak önceden yapılan hesaplara veya âletle gözetlemeye dayanan beldelerde çıplak gözle gözetleme esasını uygulayanlar arasında gün farkı meydana gelebilir. ikinci gün güneşin battığı sırada ayın ufukla meydana getirdiği açının büyüklüğünden bunu hesaplamak mümkündür. Bu duruma göre, güneşin batışının hemen arkasından (yaklaşık 15 veya 20 dakika içinde) ayın batması halinde bunun gözle görülemeyeceği dikkate alınarak bir sonuca ulaşılması gerekir. Bu konuda ortalama bir metod izlenerek ayın ufuk çizgisinin üstünde gözle görülebilir bir noktada bulunması prensibi esas alınabilir. Çünkü Allah elçisi ve ashabı ayın fiilen görülmesini Ramazan'ın başlangıcı olarak kabul etmişler, ayın

görülmemesi vela bulut gibi görüşe engel bir illetin bulunması hâlinde ise Şaban ayını otuza tamamlama yoluna gitmişlerdir.

V. ORUCUN ŞARTLARI

A- Orucun Farz Olmasının Şartları:

1- Müslüman Olmak:

Oruç müslümana farzdır. Gayri müslimler İslâm'a ait, emir ve yasaklarla yükümlü bulunmazlar. Sonradan İslâm'a girince geçmiş yıllara ait namaz ve oruç gibi ibadetleri kaza etmeleri de gerekmez. Hanefîlere göre gayri müslimin âhiret azabı tek olup bu da temeldeki küfrün cezasıdır. Diğer mezhep imamları buna İslâmî yükümlülükleri terketmenin cezasını da ilâve ederler.

Ramazan'da İslâm'a giren kimse geride kalan günleri oruç tutar. Geçmişe ait günahları örtülür. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Kâfir olan kimselere şöyle de: Eğer küfürlerine son verirlerse geçmiş günahları örtülür.” 38

2- Erginlik Çağında ve Akıllı Olmak:

Çocuğa, akıl hastasına, baygın kişiye veya sarhoşa oruç tutmak farz değildir. Bunlar oruca ehil olmadıkları için emrin muhatabı olmazlar. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Erginlik çağına ulaşıncaya kadar çocuktan, aklı yerine gelinceye kadar akıl hastasından, uyanıncaya kadar uyuyandan. ” 39

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelilere göre, yedi yaşına girmiş olup oruca gücü yetecek durumdaki mümeyyiz kız ve erkek çocuklarına velilerin orucu emretmesi gerekir. Bunların tutacakları oruç, namazda olduğu gibi sahihtir. Bunun amacı çocukları oruca alıştırmaktır. Ancak oruç tutmak zor bir ibadet olduğu için çocuğun buna güç yetirecek durumda bulunması gerekir. Mâlikilere göre ise, oruç namazdan farklıdır. Çocuk ancak erginlik çağına ulaşınca bu ibadetle yükümlü tutulur.

Akıl hastalığı ve baygınlık kısa aralıklarla olursa orucun farz oluşuna ve kaza

edilmesine engel teşkil etmez. Fakat Ramazan ayı boyunca devam eden akıl hastalığı o yılın oruç borcunu düşürür ve kaza gerekmez. Baygınlık ise ibadeti ve kaza yükümlülüğünü düşürmez. Çünkü bayılma halinin uzun süre devam etmesi nâdir olaylardandır. Sarhoşluk da bayılma gibidir.

Mâlikilerin meşhur görüşüne göre akıl hastalığı prensip olarak kazayı gerektirir. Dayandıkları delil; “İyileşinceye kadar akıl hastasından kalem kaldırılmıştır ” hadisidir.

3– Oruç tutmaya gücü yetmek ve mukim olmak:

Hasta ve yolculara oruç tutmak farz değildir. Ancak oruç tutarlarsa, tuttukları oruç sahihtir. Eğer oruç tutmazlarsa tutamadıkları günleri kaza ederler. Kur'an-ı Kerim'de hastalık ve yolculukla ilgili şu hükümler yer alır : “Sayılı günlerde oruç tutunuz. Sizden her kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerden tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin bir yoksulu doyuracak fidye vermeleri gerekir. Kim gönül isteği ile bir hayır yaparsa o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz, oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır.” 40

Yaşlılık sebebiyle gücü yetmeyenlere oruç tutmak farz olmadığı gibi hayız ve nifas halindeki kadınlara, yine kendisi veya çocuk zarar görecek durumdaki gebe veya emzikli kadınlara da farz olmaz. Yaşlılar oruç yerine fidye verir, diğerleri de kaza ederler. Yolcunun oruç tutmaması için gideceği mesafenin 90 km'nin üstünde yani namazları kısa kılmasını gerektirecek bir uzaklıkta olması gerekir. ”

Diğer yandan dâru'l-harpte İslâm'a giren kimsenin orucun farz olduğunu öğrenmiş olması gerekir. Burada bilmemek özür sayılır. 41

B- Orucun Sıhhatinin Şartları:

Orucun sahih olması için üç şartın bulunması gerekir. Hayız ve nifaslı bulunmamak, niyet ve orucu bozan hallerden uzak olmak.

1- Hayız ve nifastan temizlenmek:

Hayız veya nifas halinde bulunan bir kadının tutacağı oruç geçerli değildir. Böyle bir kadın Ramazan'da tutamadığı oruçları daha sonra kaza eder.

Cünüplükten temizlenmenin orucun sıhhatinin şartı olmadığı üzerinde fakihlerin görüş birliği vardır. Çünkü cünüplüğün giderilmesi mümkündür. Ayrıca cünüplük genel olarak gece bazen de gündüz meydana gelebilir. Hz. Aişe ile Ümmü Seleme (r. anhâ) dan rivâyet edildiğine göre; “ Hz. Peygamber (s.a.s.), Ramazanda ihtilâm olmaksızın cinsel tekarrüb sebebiyle cünüp olarak sabahlar, sonra orucuna devam ederdi.” 42 Yine Ümmü Seleme (r. anha)' dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) ihtilâmdan dolayı değil cinsel tekarrüb sebebiyle cünüp olarak sabahlar, sonra orucunu bozmaz, kazasını da yapmazdı. ” 43 Ancak Allah elçisinin ümmetine kolaylık için bu şekilde guslü geciktirdiğini unutmamak gerekir. İmkân olunca akşamdan veya sahurdan önce yıkanmak daha faziletlidir.

Cünüp olarak sabahlayıp temizlenmeyen kimse veya sabah vaktinden önce temizlenen kadın, sabah vakti girdikten sonra yıkanırsa o günün orucu sahih olur. 44

2- Oruca Niyet:

Herhangi bir oruca kalben niyet yeterlidir. Bir kimse geceden yarının Ramazan olduğunu ve kendisinin bu ayda oruç tutacağını kalbinden geçirse veya oruç için sahura kalksa bu bir niyet sayılır. Fakat niyetin dil ile de yapılması menduptur.

Oruç ister farz, ister nafile olsun, bütün çeşitlerinde niyet şarttır. Çünkü oruç bir ibâdettir. İbadeti âdetten ayırmak için namazda olduğu gibi niyet gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ; “Ameller niyetlere göredir, herkes niyet ettiği şeyi görecektir.” 45 buyurmuştur.

Bütün oruçlarda mümkün olursa sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu, ibadetin başlangıcına daha yakındır. İkinci fecir girdikten sonra zimmette borç olan oruçlara niyet caiz değildir. Kaza orucu gibi.

Niyet edilecek zaman bakımından oruçlar ikiye ayrılır.

a- Geceden niyet edilmesi ve belirlenmesi şart olan oruçlar: Bunlar, zimmette

borç olan oruçlardır. Ramazan orucunun kazası,başlanılmış bir nafile orucun kazası, bütün çeşitleri ile keffaret oruçları ile mutlak adak oruçları bu gruba girer.

Bu çeşit oruçlara niyetin geceleyin veya en geç ikinci fecrin başlangıcında yapılması şarttır. Ayrıca bunları niyetle tayin etmek de gereklidir. Bu yüzden bunlardan herhangi biri için ikinci fecirden sonra niyet edilse veya orucun çeşidi kalben de olsa tayin edilmese tutulmaları sahih olmaz. Çünkü bu oruçlar için İslâm'ın önceden belirlediği bir gün yoktur. Bu yüzden bunu oruç yükümlüsünün niyetiyle belirlemesi gerekir.

Diğer yandan, akşamdan böyle bir oruca karar verilmiş olması ve bunun için sahura kalkılmış olması da niyet yerine geçer. Ancak ikinci fecirden sonra böyle bir oruca karar verip tutmak caiz olmaz.

b- Geceden niyetlenmek ve belirlemek şart olmayan oruçlar: Bu oruçlar, Ramazan orucu, zamanı belirlenmiş adak orucu, müstehap ve mekruhları ile bütün nâfile oruçlar gibi belli bir zamana bağlı olan oruçlardır. Bu gibi oruçlara akşam güneşin batışından, ertesi gün, gündüzün yarısından öncesine kadar niyet edilebilir. Fakat güneşin batmasından önce veya tam istivâ zamanında yahut bundan sonra akşama kadar hiç bir oruca niyet edilemez. Bu konuda mukim ile yolcu veya hasta ile sağlam kimse arasında bir fark yoktur. 46

Ancak bu gibi oruçlara öğleden önceye kadar niyet edilebilmesi, ikinci fecirden itibaren yiyip içmek gibi oruca engel bir şeyin bulunmamasına bağlıdır. Böyle birşey bilerek veya bilmeyerek vuku bulmuş olunca artık oruca niyet caiz olmaz.

Zevalden önce nâfile oruca niyet edilebileceğini gösteren hadis-i şerifler vardır: “Hz. Peygamber bir gün Hz. Aişe'ye şöyle buyurdu: “Yanınızda öğle yemeği var mıdır?” Hz. Aişe: “Hayır” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) : “ O halde ben oruç tutuyorum” buyurdu. 47

Mâlikilere göre, niyetin geçerli olması için güneşin batmasından itibaren gecenin son kısmına kadar veya fecrin doğması ile birlikte yapılması gerekir. Oruç nafile bile olsa zevalden önceye kadar niyet edilemez. Çünkü sabahleyin niyet edilmeyince o gün oruç tutmamak üzere belirli hale gelmiş olur. Çünkü bir günün hem oruca hem de iftara ihtimali bulunmaz. 48

Şâfîîlere göre Ramazanda farz oruç için veya diğer zamanlarda kaza ve adak gibi oruçlar için geceden niyetlenmek şarttır. Ancak nâfile oruca zevalden önceye kadar niyetlenmek de caiz olur. 49

Oruca Niyet Şekli:

Ramazan, belirli adak veya herhangi bir nâfile oruç için mutlak niyet yeterlidir. Meselâ; “Yarın oruç tutmaya; veya: Yarınki günün orucunu tutmaya; Yahut: Yarın nâfile oruç tutmaya ” diye niyet edilebilir. Bununla birlikte bunlar için geceleyin niyet edilmesi ve bu oruçların tayin edilmesi, meselâ; “ Yarınki Ramazan orucunu tutmaya niyet ettim.” denilmesi daha faziletlidir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre Ramazan'ın her günü için ayrı ayrı niyet etmek şarttır. Çünkü her bir günün orucu kendi başına bir ibadettir, başka bir güne bağlı değildir. Dayandıkları delil, bir günün orucunu bozan şeyin diğer günlerin orucunu bozmamasıdır.

Mâlikilere göre ise, Ramazan ayında bir tek niyet ile oruç tutmak yeterlidir. Ramazan orucunun keffâreti, adam öldürmenin keffâreti veya zıhar keffâreti gibi peşpeşe tutulan oruçlarda da tek bir niyet yeterlidir. Ancak bu oruçlar yolculuk, hastalık, hayız veya nifas gibi zorunlu sebeblerle kesilirse, engel kalktıktan sonra yeniden niyet gereklidir. Tek bir niyetin yeterli olduğu oruçlarda her gece niyetlenmek ise menduptur. Dayandıkları delil; “Sizden her kim Ramazan ayına yetişirse oruç tutsun ” âyetidir. Ay, tek bir zamana verilen isimdir. Bu yüzden ay süresince oruç tutmak tek bir ibadettir. Bu ise namaz ve hacca benzer, tek bir niyet ile eda edilebilir. 50

Bir kaza orucuna ikinci fecrin doğmasından sonra niyet edilse, bununla kaza geçerli olmayacağı için, oruç nâfileye dönüşür. Eğer bu oruç bozulacak olsa kazası gerekir. Çünkü başlanılmış olan bir ibadeti yarıda bırakmak caiz değildir.

Bir kimse daha güneş batmadan “ Yarın oruç tutayım ” diye niyet etse, ertesi zeval vaktinden önceye kadar bunu teyit etmedikçe oruç tutmuş olmaz. Ancak güneş battıktan sonra yapılacak böyle bir niyet yeterli olur.

Bir kimse geceleyin herhangi bir oruca niyetlendikten sonra, ikinci fecrin doğuşundan önce bu niyetinden dönse bu dönmesi geçerli olur. Orucunu bozmaya niyet ettiği halde bozmazsa, mücerret bu niyetle orucu bozulmuş

olmaz.

Bir kimse Ramazan ayının girdiğini bildiği halde ne oruç tutmaya ne de tutmamaya niyet etmemiş bulunsa - açık olan rivâyete göre - oruçlu bulunmuş olmaz.

Niyetin tereddütlü ve şartlı olmaması gerekir. Meselâ; “ Yarın davete çağrılırsam iftar etmeye, çağrılmazsam oruç tutmaya niyet ettim. ” diye yapılacak bir niyet geçerli değildir. Böylece tereddütlü bir niyetle oruç tutulmuş olmaz. Ancak “ İnşâallah yarın tutmaya niyet ettim. ” diye yapılan bir niyet geçerlidir.

İstiva zamanına kadar niyet edilmesi caiz olan oruçlarda, gündüz niyet edildiği taktirde, niyetin o günün başlangıcından itibaren oruçlu bulunmayı kapsaması gerekir. Yoksa niyet edildiği andan itibaren oruç tutmaya niyet edilecek olsa bununla oruç tutulmuş olmaz.

Ramazan gecesinde veya gündüzünde bayılan veya akıl hastalığına yakalanan kimse, istiva zamanından önce ayılıp, oruca niyet etse oruçlu bulunmuş olur.

Bir kimse Ramazanda başka bir vacib oruca niyet edecek olsa bu, Ramazan orucuna niyet etmiş sayılır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre bu konuda mukim ile yolcu arasında fark yoktur. Ebû Hanife'ye göre ise bu durumda yolcu niyet ettiği vâcip oruç için oruçlu bulunmuş olur. Çünkü onun Ramazan orucunu tutma zorunluluğu yoktur.

Nâfileye niyet edilecek olsa, daha sağlam görüşe göre, Ramazan orucuna niyet edilmiş olur. Hastanın bu şekildeki niyetleri de - sağlam görüşe göre- Ramazan adına yapılmış olur.

Yolcu ile hastanın mutlak olarak yapacakları niyetler de Ramazan orucu için yapılmış olur.

Belirli bir adak orucu gününde keffâret veya Ramazan orucunu kaza gibi başka bir vâcibe niyet edilerek oruç tutulmuş olsa, bu oruç -sağlam görüşe göre - o vâcip için sayılır, belirli adak orucunun ise kazası gerekir.

Bir oruç ile hem keffârete hem de nâfileye niyet edilse keffâret olarak caiz olur. Fakat bir oruç ile hem kazaya hem de yemin keffâretine niyet edilse hiç birisi geçerli olmaz. Çünkü bu iki oruç arasında tearuz yoktur. Böyle bir oruç nâfileye

dönüşür.

Bir veya daha çok Ramazan'lardan kalan oruçları kaza ederken; “ üzerine kazası ilk gerekli olan oruca ” diye niyet edilmesi daha uygundur. Bununla birlikte, tayin etmeksizin yalnız kazaya niyet edilmesi de yeterlidir.

Bir kadın henüz âdet halinde iken geceleyin oruca niyet etse, ikinci fecirden önce temizlenmiş olursa orucu sahih olur.

Esir olan veya hapiste bulunan kimseler, Ramazan ayının girip girmediği hususunda şüpheye düşseler araştırıp ictihat ederek bir ay oruç tutarlar. Bu, kıble ve namaz vaktini araştırmaya benzer. Tutulan bu oruçlar Ramazan'a rastlamış olur veya Ramazan'dan yahut oruç tutulamayan bayram günlerinden sonra geceleyin niyet ederek tutulmuş bulunursa Ramazan adına caiz olur. Ramazan günlerinden eksik tutulmuşsa, eksik kalan günler kaza edilir. Fakat Ramazan'dan önceye rastlamış olursa caiz olmaz, yalnız nafile oruç tutulmuş olur.

Oruca güneş battıktan sonra niyet edilmesi halinde, ikinci fecre kadar yeme içme ve cinsel ilişkide bulunma oruca zarar vermez. Çünkü geceden yapılan niyet ikinci fecirden itibaren başlayacak olan oruç ibadeti için yapılmış olur. Nitekim, ikinci fecirden önceye kadar bu niyetten dönülmesi de mümkündür. 51

Orucun sahih olmasının şartlarından olan, orucu bozan hallerden uzak olmayı aşağıda açıklayacağız.

VI. ORUÇLU İÇİN MÜSTEHAP OLAN ŞEYLER

Oruçlu kimsenin aşağıdaki işleri yapması müstehaptır.

1) Bir yudum su içmek gibi az da olsa bir şey yemek ve sahuru gecenin son vaktine geciktirmek.

Ebu'l - Leys'e göre sahurun vakti gecenin son altıda biridir. Sahur seher vaktinde yenen yemek demektir. Seherde ikinci fecirden biraz önce olan vakti ifade eder. Sahura kalkmanın amacı; oruca güç kazanmak ve seher vaktinin ecir ve faziletinden yararlanmaktır. Hz. Peygamberin sahura kalkmayı tavsiye eden çeşitli hadisleri vardır: Bazıları şunlardır: “Sahura kalkın. Çünkü sahur

yemeğinde bereket vardır.” 52

“Her kim oruç tutmak isterse sahurda bir şey yesin”53 “Sahur yemeği ile gündüz tutacağınız oruca kuvvet kazanın. Gündüzün kaylûle uykusu ile de gece kalkıp teheccüt namazı kılmaya kuvvet kazanın.”54 “Sahur yemeği berekettir, bir yudum su ile de olsa onu bırakmayın. Çünkü Allah ve melekleri sahurda yemek yiyenlere rahmet ve istiğfar ederler”55

Sabah vakti girinceye kadar sahuru geciktirmek de müstehaptır. Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “Ümmetim iftarı acele yapıp sahuru geciktirdikleri sürece hayır üzerindedir.”56

2) İftarı akşam namazından önce acele yapmak. Namazda oruç halinin kalbi meşgul etmemesi için iftarda acele etmek müstehaptır. Hava bulutlu olursa, ezan okunsa bile iftarda acele edilmez. Yüksek bir yerde bulunan kimse güneşin batışını görmedikçe iftar edemez. İftarın bir hurma ile veya bir şey ile yahut su ile yapılması müstehaptır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) orucunu böyle açardı.57 İftarın acele yapılması şu hadise dayanır: “İnsanlar iftarda acele ettikleri sürece hayır üzerindedirler.”58

3) İftar sırasında şu duanın okunması sünnettir:

Anlamı: “Allahım! Senin rızan için oruç tuttum, senin verdiğin rızıkla orucumu açtım. Sana güvendim, sana iman ettim. Susuzluk gitti, damarlar ıslandı. İnşâallah ecir ve sevap meydana geldi. Ey fazl u keremi geniş olan Rabbim, beni bağışla. Hamdolsun Allah'a ki, o bana yardım etti de oruç tuttum, rızık verdi de orucumu açtım”59

4) Oruçlu kimselere, yoksullara ihsan ve ikramda bulunmak müstehaptır. En mükemmeli oruçlulara yemekle iftar ettirmektir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Oruçlu bir kimseye iftar ettiren oruçlunun alacağı kadar ecir alır ve oruçlunun sevabından da hiç bir şey eksilmez.” 60 Hz. Peygamber, Ramazan'da tasadduklarını arttırırdı. Bir hadiste şöyle haber verilir: “Hz. Peygamber (s.a.s) hayır yapmada insanların en cömerdi idi. Ramazan'da Cebrâil (a.s.) ile karşılaştığı zaman ise en cömert davranandı”. 61 Ramazanda ihsan ve ikramları arttırmanın amacı oruç tutanların ve ibadetle meşgul olanların ihtiyaçlarını gidermek ve onların kalplerini rahatlatmaktır.

5) Sabah vakti girmeden cünüplük, hayız ve nifastan temizlenmek. Bunun sebebi orucun ilk başlarında temiz bulunmaktır. Diğer yandan oruçlu iken banyo yapmak caizdir. Ancak, banyo yaparken suyun boğaza kaçmamasına dikkat etmek gerekir. Hayız ve nifaslı kadın gece temizlenip oruca niyetlense, cünüp kişi de yıkanmaksızın oruç tutacak olsa orucu sahihtir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : “Artık bundan sonra Ramazan gecelerinde onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.” 62 Şu hadis de cünüp olarak sabaha çıkanın orucunun geçerli olduğuna delâlet eder. : “Hz. Peygamber, ihtilâm değil, cinsel tekarrübten dolayı cünüp olarak sabahlar, sonra yıkanır ve oruç tutardı.” 63 Ebû Hüreyre'den nakledilen ; “Cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucu yoktur.” 64 hadisi eşiyle ikinci fecirden sonra cinsel temasta bulunan veya bu ilişkisini sabah vakti girdikten sonra da sürdüren kimse anlamında te'vil edilmiştir.

6) Oruçlunun dilini gereksiz ve boş sözlerden koruması müstehaptır. Dedikodu söz taşıma ve yalan söylemek gibi işleri yapması daha şiddetle yasaktır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : “Yalan konuşmayı, yalan sözlerle amel etmeyi terketmeyen kimsenin, yemesini içmesini terketmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur.” 65 Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur : “Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan susuzluk çekme ve açlıktan başka bir kazancı olmaz. Nice gece kalkıp nafile ibadet yapanlar vardır ki, bu kalkmasından ötürü uykusuzluktan başka bir kazancı olmaz.”66

Bir kimseye Ramazanda sövülürse; “Ben oruçluyum” demesi sünnettir. Çünkü Allah elçisi şöyle buyurmuştur: “Sizden birisi oruçlu olduğu zaman kötü söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, bir kimse kendisine sövecek olursa yahut dövüşecek olursa, ona; “Ben oruçluyum” desin.”67 Ramazan dışında oruçlu olan kimse ise bunu içinden söyleyip kendisini teskin etmelidir.

Çünkü nâfile ibadetlerde riyadan korunmak esastır.

7) Oruçlunun ilim ve Kur'ân-ı Kerîm okumakla, zikir ve salavat-ı Şerife getirmekle meşgul olması müstehaptır. Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.s.) Ramazan'da her gece Cebrail (a.s) ile karşılaşır, onunla Kur'an-ı Kerîm müzakere ve mukabalesinde bulunurdu”68 Diğer yandan başka bir hadis-i şerifte, gecenin bir saatinin ilimle uğraşarak geçirilmesinin geceyi ihya etmekten daha hayırlı olduğu

bildirilmiştir.69

8) Özellikle Ramazan'ın son on gününde oruçlunun itikâfa girmesi müstehaptır. Çünkü itikâfa girmek nefsin yasaklardan korunmasını sağlar, ayrıca kadir gecesine rastlama imkân ve umudunu arttırır. Rasûlullah (s.as.), Ramazan'ın son on gününde daha çok ibadet ve taat yapardı. Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, Ramazan'ın son on gününe girince bütün geceyi ihya eder, ailesini uyandırır ve kadınlardan ayrı kalırdı”70

Ramazan'da oruç tutmaya engel olacak derecede vücuda zayıflık veren işlerde bulunmamalı, mümkünse öğleye kadar çalışıp, sonra dinlenmelidir. İmkân olunca bazı işleri emsal ücretle başkasına gördürmelidir. Çünkü kesin bir zaruret olmadıkça vücudu çok ağır işlerde yorarak oruç tutamaz hale getirmek caiz olmaz.71

VII - ORUÇLU İÇİN MEKRUH OLUP OLMAYAN ŞEYLER

1) Özürsüz olarak bir şeyi tatmak ve çiğnemek mekruhtur. Çünkü bunu yapmak orucun bozulmasına sebep olabilir. Ancak kocanın kötü huylu olması halinde pişirilen yemeğin veya aldanma tehlikesi varsa satın alınacak bir gıda maddesinin tadına bakılabilir. Bu arada boğaza bir şey gitmemesi şarttır.

2) Oruçlu kimsenin önceden çiğnenmiş şekerli olmayan, beyaz, parçalanmaz bir sakızı çiğnemesi mekruhtur. Yeni bir sakızı çiğnemek ise caiz değildir. Çünkü sakız çiğneyen kimse toplum tarafından oruç tutmamakla itham edilebilir.

Erkekler için oruçlu bulunmadıkları zamanlarda da sakız çiğnemek kerih görülmüşür. Ancak bir özür sebebiyle gizlice çiğnemeleri müstesnadır.

3) Eşiyle öpüşmek, kucaklaşmak ve ileri derecede münasebette bulunmak kendisinden emin olmayan kimse için mekruhtur. Çünkü bunları yapmakla sonuçta orucun bozulmasına sebep olma ihtimali vardır. Bir eşinin dudaklarını kuvvetli bir şekilde öpmesi de mekruhtur. Fakat kendisinden emin ise mekruh olmaz.

Cinsî ilişkide bulunma tehlikesi ile boşalma tehlikesi yoksa öpüşmek veya

kucaklaşmak oruca zarar vermez. Çünkü Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadis-i Şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.)'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü ve cinsel ilişki dışında onlarla şakalaştığı bildirilmektedir.72 Ancak oruçlu kimsenin eşiyle çıplak oldukları halde boyun boyuna sarılmaları, nefsinden emin olsun veya olmasın mekruhtur. Buna "fâhiş mübâşeret" denir. Eşin dudaklarını emmek de böyledir.

4) Damardan kan aldırmak veya hacamat yaptırmak gibi kişinin bünyesini zayıflatma ihtimali olan şeyleri yapmak mekruhtur. Bedeni güçsüz düşürmeyecekse mekruh olmaz. Ancak bunu iftardan sonraya geciktirmek daha uygundur.

5) Oruçlu kimsenin su ile ıslatılmış misvakı kullanması Ebû Yusuf'a göre mekruhtur. Fakat diğer fakihlere göre sabahleyin veya zevalden sonra yaş veya kuru misvakı kullanmakta kerahet yoktur.73

Ağız ve diş temizliği yenen yemek veya içilen meşrubat kalıntılarının giderilmesi amacıyla yapılır. Sahur yemeğinden sonra misvak veya fırça ile ağız ve dişler iyice temizlendikten sonra, akşama kadar bu temizlik yeterli olabilir. Çünkü abdest alırken su vermenin dışında ağıza kirlilik yapan bir şeyin girmesi oruçlu için söz konusu değildir. Oruçlu, özellikle diş macunlarındaki tatlandırıcı maddeleri yutmaktan sakınmalıdır.

Şâfiîlere göre zeval vaktinden güneşin batışına kadar misvak kullanmak mekruhtur. Delil şu hadistir: "Yemin olsun ki, oruçlu kişinin ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha üstündür"74 Bu koku da zevaldan sonraki zamanla ilgilidir. Çünkü öğleden önceki ağız kokusu yemeğin eseridir, zeval vaktinden sonraki ise ibadetin eseridir.75

6) Oruçlu kimsenin cünüp olarak sabahlaması veya gündüz uykusunda ihtilâm olması oruca zarar vermez. Ancak imkân olunca geceleyin yıkanmak daha faziletlidir. Çünkü bununla oruç ibadetine temiz olarak başlanmış olur.

7) Serinlemek için yıkanmak veya ıslak bir beze sarınmak Ebû Yusuf'a göre oruca zarar vermez. Fetvaya esas olan bu görüştür. Çünkü bununla ibadete yardım edilmiş olur. Ebû Hanîfe'ye göre ise serinlemek amacıyla ağza burna su almak veya soğuk su ile yıkanmak mekruhtur.

8) Oruçlunun gül, misk ve esans gibi şeyi koklaması mekruh değildir. Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre, koku sürünmek ve özel olarak koklamak mekruhtur.76

VIII-ORUCUN BOZULMASI, KAZASI VE KEFFÂRETİ

A- Oruç Tutmamayı Mübah Kılan Özürler:

Aşağıdaki sebeplerden dolayı oruç tutmamak veya tutulmuş bir orucu açmak mübahtır.

1) Sefer-Yolculuk:

Ramazanda en az üç günlük, yani on sekiz saatlik bir yere gidecek kimse geceden oruca niyet etmeyebilir. Böylece o gün yola çıkınca oruçlu bulunmamış olur. Ancak bir kimse oruca başladıktan sonra gündüzün yolculuğa çıksa bu yolculuk o ilk gün için bir özür sayılmaz. Orucuna devam etmesi gerekir. Bununla birlikte bu kimse orucunu bozarsa yalnız kaza gerekir, keffâret gerekmez. Çünkü orucunu yolculuk özrüne dayalı olarak bozmuştur.

Allah Teâlâ hasta ve yolcular için oruçta kolaylık getirmiştir: “Sizden her kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerden tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun” 77

Zarar görmeyecekse yolcunun oruç tutması daha faziletlidir. Çünkü yukarıdaki âyetin son kısmında; "Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır” buyurulur. Yolcunun arkadaşları oruçlu olur veya yolculuk masrafları ortak bulunmazsa kendisinin de oruç tutması daha faziletlidir. Fakat arkadaşlarının çoğunluğu oruç tutmaz veya harcamada ortak bulunurlarsa oruç tutmaması daha uygundur.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre yolcu, geceden niyetlendiği orucunu da bozabilir. Delil, İbn Abbas (r.anhûmâ) dan rivayet edilen şu hadistir: “Hz. Peygamber Ramazan'da Mekke'nin fethine çıktı. Kedid'e 78 varıncaya kadar oruç tuttu. Orada kendisi de orucunu bozdu, insanlar da oruçlarını bozdular.”79

2) Hastalık:

Bir kimse oruç tuttuğu takdirde ölmekten veya hastalığının artmasından veya uzamasından yahut aklının gitmesinden korkarsa, oruç tutmayabilir veya tutmakta olduğu orucu açabilir. Daha sonra iyi olunca bunu yalnız kaza eder.

Eğer hastalık uyuz, diş ağrısı, parmak ağrısı, çıban ve benzeri hastalıklarda olduğu gibi kişinin oruç tutması halinde kendisine bir zararı olmayacak hastalıklardan ise orucu bozmak mübah olmaz. Orucun hastanın sağlığı için bir tehlike teşkil edip etmediği konusunda müslüman mütehassıs bir doktorun bilgisine başvurulmalıdır.80

Hastanın oruç tutmama ruhsatı şu âyete dayanır: “Sizden her kim hasta olur veya yolcu bulunursa, başka günlerde tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun.”

Oruç tuttuğu takdirde hasta olacağını galip zanla bilen veya müslüman bir doktorun haberine dayanan sağlam kimse de hasta hükmündedir.

3) Gebelik ve çocuk emzirmek:

Ramazan'da gebe veya emzikli olan kadınların kendilerine yahut çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları halinde oruç tutmamaları mübahtır. Daha sonra kaza ederler. Başkasının çocuğunu emzirmekte, çocuğa kendisinden başka süt veren bulunmamalı veya bulunduğu halde çocuk emmemelidir.

Gebe ve emzikli kadınların oruç tutmamalarının caiz olmasının delili hasta ve yolcuya kıyastır. Başka bir delil, Hz. Peygamber (s.a.s)'ın şu hadisidir: “Allah Teâlâ yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır, gebe kadınlarla emzikli kadınlardan da orucu kaldırmıştır.”81

4) Yaşlılık:

Yılın bütün mevsimlerinde oruç tutmaktan aciz olan çok yaşlı erkek ve kadınların oruç tutmamaları icmâ ile caizdir. Bunların oruçlarını kaza etmeleri de gerekmez. Çünkü oruç tutabilecek durumda değildirler. Bunların tutamadıkları her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Çünkü Allah Teâlâ: “Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin bir yoksulu doyuracak kadar fidye

vermeleri gerekir.”82 buyurmaktadır. İbn Abbas (r.a) bu âyetin çok yaşlı ve oruç tutamayan erkek ve kadınlarla ilgili olduğunu söylemiştir. Bunlar her bir güne karşılık bir yoksulu doyururlar.83

İyileşme ümidi bulunmayan hastalar da yaşlılar gibidir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Allah sizin için dinde bir güçlük yapmamıştır.”84 Ancak Ramazan'da oruç tutma gücüne sahip olmayıp da, daha sonra kaza edebilecek durumda bulunanlara kaza gerekir, fidye vermeleri gerekmez.

Oruç fidyesi Ramazan'ın başında veya sonunda verilebilir. Otuz günün fidyesi çeşitli yoksullara verilebileceği gibi bir yoksula da def'aten verilebilir. Hatta İmam Ebû Yusuf'a göre bir günün fidyesi bir kaç yoksula dağıtılabilir. Fidyede böyle temlik yerine ibâha da caizdir. Şöyle ki, her günün orucuna karşılık bir yoksula sabah ve akşam doyacak kadar yiyecek yedirilmesi de yeterli olur.

Yaşlılık veya iyileşmeyen sürekli bir hastalık nedeniyle oruç fidyesi veren kimsenin daha sonra oruç tutmaya gücü yetse fidyenin hükmü kalmaz. Oruç tutması, geçmiş günleri de kaza etmesi gerekir.

5) Düşmanla cihad:

Ramazan ayında düşmanla savaşacak olan bir İslâm askeri, düşman karşısında zayıf düşeceğinden korkarsa oruç tutmayabilir. Hatta daha sonra savaş gerçekleşmese de kendisine yalnız kaza gerekir.

6. İkrah ve tehdit altında kalmak:

Canına veya bir uzvuna yönelik bir zararla tehdit edilen kimse orucunu bozabilir. Daha sonra bunu kaza eder. Bununla birlikte yolcu veya hasta olmayan kimse zorlama karşısında Ramazan orucunu bozmaz da zulmen öldürülecek olursa günahkâr olmaz. Belki büyük bir sevap kazanmış ve dinine olan bağlılığını göstermiş olur. Ancak yolcu ve hasta zorlama karşısında orucunu bozmaz ve öldürülürse günaha girmiş olur. Çünkü bunlara zaten İslâm'da oruçlarını açmak için ruhsat vardır. Zorlama hâlinde bu ruhsattan yararlanmamaları doğru olmaz. Oruçlu kadına zorla veya uyku halinde iken cinsel ilişkide bulunulursa orucunu kaza etmesi gerekir.

7) Şiddetli açlık ve susuzluk:

Oruçlu bir kimse açlıktan veya susuzluktan dolayı helâk olacağından veya aklına eksiklik gelmesinden bir tecrübeye veya bir belirtiye yahut müslüman bir doktorun haberine dayanarak korkarsa orucunu bozması caiz olur. Bunu daha sonra kaza eder. Hatta ölüm tehlikesi açıksa oruç tutması haram olur. Çünkü Allah Teâlâ: “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız”85, “Kendinizi öldürmeyin, şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir”86 buyurmuştur.

8) Ziyafet:

Ziyafet vermek veya ziyafete davet olunmak yalnız nâfile orucu açmak için bir özür sayılabilir. Ziyafet veren veya ziyafete çağrılan kimse nafile orucunu bozabilir, bunu daha sonra kaza eder. Çünkü orucuna devam ettiği takdirde bir müslüman kardeşini gücendirmesi muhtemeldir.

Diğer yandan en sağlam görüşe göre ziyafet, misafir veya ev sahibi için öğleden önceye kadar özür teşkil eder.

Zevalden sonra sadece oruca devam etmekte ana-babaya isyan söz konusu olduğu takdirde oruç bozulabilir. Çünkü öğleden sonra orucun tamamlanması hükmü güç kazanmıştır.

Ziyafet ne farz ve ne de vacip oruçlar için bir özür teşkil eder.

9) Hayız ve nifas hali:

Bir kadın Ramazan'da gündüzün âdet görmeye başlasa veya çocuk doğursa orucu bozulmuş olur. Artık âdet günlerinde ve lohusa bulundukça oruç tutması caiz olmaz.

Ramazanda âdet gören bir kadın, geceleyin âdeti kesilmiş olsa, eğer âdet günleri tam on gün ise ertesi günü Ramazan orucuna başlar. Fakat on günden az ise âdeti kesildikten sonra imsâk vaktine kadar yıkanmasına yeterli ve bir miktar da fazla bir vakit kalmış olursa yine oruca başlar. Bu kadar bir vakit bulunmazsa, meselâ ; yıkanmasının arkasından hemen imsak zamanı olursa o gün oruca başlamaz. Çünkü on günden eksik âdet görenler hakkında yıkanma süresi de âdet vaktinden

sayılır.

10) Zor işlerde çalışmak:

Çok zor işlerde çalışanların orucu hakkında Ebû Bekir el-Acûrrî şöyle demiştir: Zor ve ağır işte çalışan kimse, oruç tuttuğu takdirde canının telef olmasından korarsa bakılır; işini terketmek hayatını sürdürmesine zarar verecekse orucunu bozar ve tutamadığı günleri kaza eder. Eğer işini terketmekten ötürü zarar bulunmayacaksa ve buna rağmen orucunu bozarsa günahkâr olur. Eğer işi terketmekle göreceği zarardan yine de kurtulamıyorsa, özür sebebiyle orucunu bozmakta bir sakınca bulunmaz. Ağır işte çalışanın açlık veya susuzluk sebebiyle zararı bilfiil gerçekleşirse orucu bozması vacip olur. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyururur: “Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”87

Sonuç olarak çalışan oruçlu kimse iş sebebiyle hasta olacağını bilse bile, daha hasta olmadan orucunu bozması veya hiç oruca başlamaması helâl olmaz.

Ramazan'da bir özür sebebiyle orucunu bozan kimsenin, imsaktan sonra temizlenen hayız ve nifas durumundaki kadının, daha sonra mukim olan yolcunun, iyileşen hastanın, aklı başına gelen akıl hastasının, erginlik çağına giren çocuğun, müslüman olan gayri müslimin günün geri kalan kısmında yemek ve içmekten kaçınarak oruçlu gibi bulunması gerekir. Dinî terbiye, İslâm'a, İslâm toplumuna ve Ramazan'a saygı bunu gerektirir. Hatta, bu şekilde bulunmak sağlam görülen görüşe göre vaciptir. Başka bir görüşe göre ise müstehaptır.

Yolcu, hasta, hayızlı veya lohusa olan kadının kendilerini oruçlu gibi göstermeleri gerekmez. Yolcu ile hasta açık olarak yiyebilirler. Ancak bunların özel durumlarını bilmeyen çevrede töhmetten korunmak ve oruçlu din kardeşlerine karşı saygı göstermek için gizli yemeleri daha iyidir. Âdetli ve lohusa kadınların da gizlice yiyip içmesi edebe daha uygundur.

Yukarıdaki kimselerden bûluğa eren çocuk ile, ihtida eden kimsenin o günün orucunu ayrıca kaza etmesi gerekmez. Çünkü bunlar imsak sırasında mükellef değildir. Diğerlerine ise kaza etmek gerekir.88

B) Orucu Bozduğu Halde Yalnız Kazayı Gerektiren

Durumlar:

Bozulan bir oruçta yalnız kazayı gerektiren durumları üç noktada toplamak mümkündür.89

1) Beslenme veya tedavi olma, amacı taşımayan bir şeyi vücuda girdirmek orucu bozar ve yalnız kazayı gerektirir. Bunlar, mutat olarak kendileriyle beslenme kastedilmeyen ve insan tabiatının meyletmediği şeylerdir. Meselâ; oruçlu kimsenin çiğ pirinç veya mutat olarak yağ, şeker, bal gibi şeylerle karıştırılmaksızın yenmeyen çiğ hamur veya un gibi maddeleri yemesi gibi. Eğer bu gibi şeylerle karıştırılarak yenilirse keffâreti gerektirir. Bunun gibi bir kimse bir defada çok miktarda tuz yese kaza gerekir, eğer yediği tuz az olursa keffâret gerekir. Çünkü mutat olarak az tuz yemede gıdalanma niteliği vardır.

Yine, olgunlaşmamış meyveyi veya dişleri arasında kalan nohut kadar bir yemek artığını yerse oruç bozulur ve kaza gerekir. Eğer nohut miktarından küçük olursa oruç bozulmaz. Yenmesi mutat olmayan toprak veya çamuru yiyene kaza gerekir. Attarlarda bulunan ermeni kilini yemek ise mutat olduğu için keffareti gerektirir. Bilerek yutulacak bir taş, bir demir , bir kurşun, bir çekirdek, kuru kabuklu bir fındık veya badem orucu bozar ve kazayı gerektirir. Çünkü bunlarda şeklen bir iftar varsa da yenilmeleri mutat olmadığı için mânâ bakımından iftar yoktur.

Yine yutulan bir kâğıt, bir pamuk, adî bir çamur, bir toprak, kuru bir ot, bir saman parçası, olgunlaşmamış ayva tanesi, kuru veya yaş kabuklu ceviz tanesi ve kabuklu yumurta kazayı gerektirirse de keffâreti gerektirmez. Çünkü bunlarla âdeten gıdalanma veya tedavi söz konusu olmaz. Kuru fıstık ise, içi dolu olduğu halde çiğnenirse keffareti, çiğnenmeden yutulursa yalnız kazayı gerektirir.

Kuru pirinç, kuru darı, mercimek ve fiy de keffâreti değil yalnız kazayı gerektirir.

Yanlışlıkla yiyip içmek de orucu bozar. Bir kimse oruçlu olduğunu bildiği halde, yanlışlıkla bir şey yese veya içse, meselâ; abdest alırken midesine su kaçsa veya ağzına kar veya yağmur taneleri düşüp içerisine gitse orucu bozulup üzerine kaza lâzım gelir. Fakat oruçlu olduğu hatırında bulunmazsa bunlardan dolayı orucu bozulmaz.

Dişlerin arasından çıkan kan, tükrüğe denk veya tükrükten daha fazla olur ve boğaza giderse orucu bozar. Daha azı bozmaz, çünkü bundan kaçınmak güçtür.

Unutularak bir şey yemekle veya içmekle yahut cinsel temasta bulunmakla oruç bozulmaz. Bu konuda farz ile vacip ve nâfile oruçlar arasında fark yoktur. Çünkü yanılma ile unutma affedilmiştir.

Mâlikîlere göre, bunların herhangi birisi ile farz oruç bozulur ve kazası gerekir. Çünkü orucun rüknü olan imsak bozulmuş bulunur.

Yanlışlıkla yemekte olan bir oruçluya rastlandığı zaman, eğer oruca gücü yeten birisi ise, ona oruçlu olduğunu hatırlatmamak , tercih edilen görüşe göre tahrimen mekruhtur. Eğer bu kimse yaşlı veya güçsüz birisi olursa susulması caiz görülmüştür.

Kendiliğinden gelen ve ağız dolusu olmayan kusuntu kendi kendine içeriye giderse orucu bozmaz. Bu konuda görüş birliği vardır. Fakat içeriye yutulursa imam Muhammed'e göre oruç bozulur. Çünkü bununla imsak ortadan kalkmış olur. Ebû Yusuf'a göre bozulmaz. Çünkü bu az olduğundan, tahareti bozmayacağı gibi orucu da bozmaz.

Fakat bu kusuntu ağız dolusu olup, kendiliğinden geri giderse, orucu Ebû Yusuf'a göre bozar. Çünkü bu taharete engeldir. İmam Muhammed'e göre bozmaz. Çünkü imsak kasten terkedilmiş değildir. Ancak içeriye kısmen veya tamamen yutulursa orucu ittifakla bozar.

Oruçlu kendi isteği ile ağız dolusu kusarsa orucu ittifakla bozulur. Çünkü bu hal taharete engel olduğu gibi, içeriye az çok bir şey geri gideceği için imsâke de engeldir. Bu yüzden orucun kazası gerekir. Fakat ağız dolusundan az olursa ve kendiliğinden içeriye giderse İmam Muhammed'e göre bozar, çünkü bu imsâke engeldir. İmam Ebû Yusuf'a göre bozmaz, çünkü az olduğundan taharete engel değildir.

Bu kusuntu içeriye yutulduğu takdirde ise iki imama göre de oruç bozulur. Ebû Yusuf'tan başka bir rivayete göre ise bozulmaz.

Ağız dolusu kusuntu balgam olduğu takdirde Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre orucu hiç bir durumda bozmaz.

Yukarıdaki meselelerin dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: “Oruçlu kimseye kusmak gelir de kendisine hâkim olamazsa ona kaza gerekmez. Kendi isteği ile kusarsa orucunu kaza etsin.”90

Yenilmesi mutat olmayan ve kendisinden kaçınmak da mümkün bulunmayan bir şeyin içeriye gitmesi orucu bozmaz. Meselâ; ilaçların tadı, havada dağılan duman, öğütülen veya tokmakla döğülen şeylerden kalkan toz orucu bozmaz. Uçan bir sineğin buruna veya boğaza kaçması da böyledir. Fakat ilâcın, meselâ, dişe konulan bir karanfilin içeriye gitmesi orucu bozar.

Kadının cinsel organına veya her iki cinsin makatına şırınga ile ilaç konulması, burna veya kulağa ilaç damlatılması orucu bozar, kazayı gerektirir. Fakat kulağa giren veya dökülen su orucu bozmaz.

Su veya yağ ile ıslanmış bir parmağın ön veya arka tarafa sokulması, hatırda bulunan orucu bozar, unutma halinde ise bozmaz.

Erkeğin sidik yoluna damlatılan sıvı veya yağ mesanesine kadar gitse bile Ebû Hanife ile İmam Muhammed'e göre orucunu bozmaz.

Göze damlatılan bir ilaç boğazda hissedilse bile orucu bozmaz. Göze sürülen bir sürme de eseri ve rengi tükrükte görülse bile oruca zarar vermez. Çünkü bunların içreriye nüfuzu mesâmât yoluyladır.

İslâmda hasta olan kişi oruca dayanabilecek durumda ise oruç tutabilir. Bu durumda günlük olarak belirli saatlerde alması gereken ilâçları varsa durum ne olur? Ağız, burun, ön ve arka gibi normal yollardan oruçlu iken alınacak yiyecek, içecek, ilâç ve benzeri şeylerin orucu bozacağı konusunda İslâm bilginleri arasında görüş birliği vardır. Bu yüzden ağızdan alınacak hap, şurup, pastil vb. ilaçlar orucu bozar.

Aşı ve iğnenin durumuna gelince: Ebû Hanife'ye göre karın boşluğuna veya beyne kadar ulaşan derin yaralara sürülen ilaçlar karın boşluğuna veya beyne ulaşırsa oruç bozulur ve kazayı gerektirir. Buna göre aşı veya iğne yoluyla deri altına, adaleye veya damara zerkedilen ilaç orucu bozar. Çünkü bu yolla alınan ilâç, serum veya aşı tam içeriye akıtılmış ve bütün vücuda yayılmış olur. Ayrıca oruçlunun isteğiyle uygulanmış ve vücudun salâhına elverişli bulunmuştur. İlâcın bu şekilde içeriye girmesi, suyun deri gözeneklerinden içeriye nüfuz

etmesi kâbilinden değildir. Bu duruma göre aşı veya iğneyi zaruret bulunmayan durumlarda iftardan sonra yapmak ihtiyata daha uygundur.

İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'a göre, bir şey normal yollardan içeriye girmedikçe oruç bozulmaz. Çünkü oruç; “ normal bir yoldan, ağız veya burun gibi bir uzuvdan içeriye bir şey götürmemek sûretiyle kendini tutmak. ” şeklinde tarif edilir. Bu konuda derin bir yaraya konan bir ilacın karına veya beyne ulaşmasına itibar edilmez. Çünkü bu nüfuz etme normal bir yolla olmamıştır. Buna göre, aşı ve iğnenin de orucu bozmaması gerekir. Eskiden fetvâhanede ve el- Ezher Üniversitesi fetva komisyonunda 1948 yılında “Tabîî delikler dışında bir yerden içeriye giren şey orucu bozmaz.” şeklinde fetva verilmiştir. 91

Günümüzde, müctehid imamlar devrinde bulunmayan ve açlığı, susuzluğu giderecek ya da oruca karşı vücuda direnç kazandıracak hap, iğne, serum vb. nin kullanılması oruç ibadetini amacından uzaklaştırabilir. Çünkü bir çok ilâçların tableti yerine ayrıca iğnesi olabilmektedir. Tablet şeklini ağızdan alanın orucu bozulurken, aynı ilacın sıvı olarak şırınga ile adaleye zerkedilmesi halinde orucun bozulmaması bir çelişki meydana getirebilir. Bu yüzden gündüz ilaç almak zorunda olan hastaların orucu kazaya bırakması, durumu hafif olanların ise iğneyi iftardan sonra yaptırması ihtiyata daha uygun olsa gerektir.

2) Oruçlu kimsenin bir gıda maddesini veya bir ilâcı şer'î özür sebebiyle alması yalnız kazayı gerektirir. Hastalık, yolculuk, ikrâh, hata, ihmal veya şüphe şer'î özürlerdendir. Bu durumlar sebebiyle yemek yemek veya orucu bozacak şekilde ilâç kullanmak kazayı gerektirir, keffaret gerekmez. Meselâ;

a) Abdestte veya abdest dışında mideye su kaçırmak,

b) Başındaki veya karnındaki derin bir yarayı tedavi ederken ilacın beyne veya karın boşluğuna ulaşması,

c) Uyumakta olan kimseye su içirilmesi,

d) Ağır bir işte çalışırken hastalanarak kendisine bir zarar gelmesinden korkup orucun bozulması,

e) Unutarak yiyip içtikten veya cinsel ilişkide bulunduktan sonra, oruç bozuldu zannıyla günün geri kalan kısmında bilerek bir şey yemek veya cinsel ilişkide

bulunmak.

f) Gece niyetlenmeyip, gündüz niyetlendikten sonra, bu niyetin yetersiz olduğunu sanarak yiyip içmek,

g) Geceden oruç tutmaya niyetlenip mukim olarak sabahlayan ve gündüz sefere başlayan kimsenin, sefer halinde iken orucu bozmanın caiz olduğunu sanarak yiyip içmesi veya cinsel ilişkide bulunması

h) Gece oruç tutmaya niyetlenen yolcunun ikamete niyetlendikten sonra yemesi,

i) Sabah vaktinin girip girmediği konusunda şüphe içinde bulunan kimse yemeye içmeye veya cinsel ilişkiye devam etse, fakat bu arada ikinci fecrin doğmuş olduğu anlaşılsa yalnız kaza gerekir, keffaret gerekmez. Çünkü fecrin doğuşu kesin olarak bilinmezden önce aslolan gecenin devam etmesidir.

j) Oruçlu kimse güneşin battığını sanarak orucunu bozsa, ancak güneş batmamışsa güneşin battığı kanaati ile orucunu bozduğu için kaza gerekir, keffâret gerekmez.

Bir kimse imsak vakti girmeden önce cinsel ilişkide bulunsa veya yemek yese, bu sırada sabah vakti girse, eğer yaptığı işi hemen bırakır, ağzındaki yiyecekleri çıkarırsa orucu bozulmaz.

3) Oruçlu kimsenin şehvetini meşru olmayan yollarla tatmin etmesi kazayı gerektirir, keffâret gerekmez. Meselâ; ölü ile veya hayvanla yahut kendisine iştiha duyulmayan küçük kızla cinsel ilişkide bulunmak yahut uyluk arasından, karından, öpmek ve dokunmak suretiyle yahut eliyle oynayarak şehvetini getirmek yahut da uyku halindeki kadınla cinsel temasta bulunmak orucu bozar ve yalnız kaza gerekir, keffâret gerekmez.

Buna ilâve olarak, bir kimse su veya yağ ile ıslatılmış olan parmağını makadına soksa veya taharetlenirken makattan içeriye su kaçsa yahut makatına, pamuk, bez parçası soksa veya içinde birşey kalmamış olan şırıngayı soksa yahut kadın ıslak veya yağ sürülmüş olan parmağını cinsel organının içine soksa yahut organına pamuk, odun ve benzeri maddeleri sokup da içinde kaybolsa, yine oruç bozulur ve kaza gerekir. Çünkü bu şeylerin organa girmesi tam olmuştur. Bir kısmı girerse orucu bozmaz. Çünkü bir şeyin tam olarak girmemesi bir kere

girmemesi gibidir. Bu yüzden giren maddenin bir kısmı dışarda kalırda bütünü kaybolmazsa oruç bozulmaz.

Bir kimse Ramazan dışında tutmakta olduğu bir orucu yemek, içmek veya cinsel ilişkide bulunmak suretiyle bozarsa, Ramazan ayını ihlâl söz konusu olmadığı için keffâret değil kaza gerekir.

C- Orucu Bozup Hem Kaza Hem Keffâret Gerektiren Durumlar :

Ramazanda oruçlu bulunan kimse geceden niyetlenmiş olarak aşağıda açıklayacağımız orucu bozan hallerden birini bilerek kendi isteğiyle ve mecbur kalmadan yaparsa ve bundan sonra hastalık gibi orucu bozmayı mübah kılan bir özür de ortaya çıkmazsa veya bunlardan önce yolculuk durumu ortaya çıkmazsa hem kaza hem de keffâret gerekir.

Bunlardan birini geceden niyetlenmemiş kimse veya çocuk yaparsa yahut Ramazanda tutulamayan bir orucun kazası sırasında veya Ramazan dışı bir oruç sırasında yapılırsa, yahut unutularak, hata veya cebir altında olursa yahut hastalık veya yolculuk gibi şer'i özürler ortaya çıkarsa bunlardan ötürü keffâret gerekmez, yalnız kaza etmek gerekir.

Hem kaza hem de keffâret gerektiren durumları iki grupta toplamak mümkündür.

1) Şer'î bir özür olmaksızın gıda veya gıda özelliği taşıyan her türlü maddeyi bilerek almak. Meselâ; bilerek yemek, içmek, ilâç almak, sigara içmek, afyon, haşhaş ve benzeri uyuşturucu maddeleri almak gibi. Çünkü bunlarda şehvet olduğu açıktır. Yemek, mutat olarak yenilecek olan her şeyi kapsamına alır. ekmek, çiğ veya pişmiş et çeşitleri, yağ, peynir, süt, meyveler, sebzeler, meyve suları, buğday, kavrulmuş arpa, su, kar, buz, dolu, karpuz, kavun, yaş olup temiz bulunan karpuz kabuğu, üzüm tanesi, taze üzüm yaprağı, yenilmesi mutat olan diğer yapraklar, bitkiler, herhangi bir ilâç, yenilmesi mutat olan toprak veya çamur ve benzeri ağız dışından içeri alınan maddeler yiyecek kapsamına girer. Bunların ağıza alınıp çiğnenmesi, tadının boğaza gitmesi ve yutulması orucu bozar, hem kaza ve hem keffâret gerekir. Tütün, nargile, enfiye ve emilen bir pastilin veya şekerin boğaza giden tadı da içkiler grubuna girer.

Ancak bu maddeler ağızda ezildikten sonra yutulmaz ve tadı da boğaza ulaşmamış olursa orucu bozmazlar.

Diğer yandan gıybet ettikten sonra, dedikodunun orucu bozduğunu, yine kan aldırdıktan sonra veya şehvetle öpüştükten sonra orucun bozulduğunu sanarak bilerek yemek de keffâreti gerektirir. Ancak bu konuda fakih bir kimse fetva verir de yemek yenirse kaza yeterli olur. Yine ağzına giren yağmur sularını yutmak veya eşinin tükrüğünü yutmak da keffâreti gerektirir. Çünkü bunlardan şehvet duyulur. Az miktarda tuz yemek de keffâreti gerektiren hallerdendir.

Bu konuda dayanılan delil, Hz. Aişe (r.anhâ) 'nin rivâyet ettiği; “Oruç ancak girenden bozulur, çıkandan bozulmaz.” 92 hadisidir.

2) Cinsel arzuyu tam olarak tatmin etmek. Bu da ön veya arka uzuvlardan istekle cinsel temasta bulunmak suretiyle olur. Bu ilişkide boşalma olmasada temasın gerçekleşmesi ile cinsel ilişkide bulunan da, kendisiyle temas edilen de keffâretle yükümlü olur. Ancak temas edilenin yaşayan ve şehvet duyulabilecek yaşta bir insan olması şarttır.

Eğer bir kadın kendisini küçük çocuk veya akıl hastası ile cinsel temasta bulunmak için teslim etse, yine kendisine keffâret gerekir.

Bu konunun dayandığı delil, Ramazanda gündüz eşiyle cinsel temasta bulunan bedevî ile ligili olaydır. Hz. Peygamber bu bedeviye keffâret gerektiğine hükmetmişti. Bu keffâret de ya köle azat etmek yahut bunu bulamazsa veya gücü buna yetmezse peşpeşe iki ay oruç tutmaktır. Eğer iki ay peşpeşe oruç tutmaktan da âciz olursa altmış yoksulu doyurmaktır. 93

D) Orucu Bozmayan Durumlar :

Aşağıdaki durumlar orucu bozmaz:

1) Unutarak yemek, içmek veya cinsel temasta bulunmak. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : “Oruçlu olduğu halde unutarak yiyip içen kimse orucunu tamamlasın. Onu yedirip içiren Allah'tır.94. Başka bir hadis şu ifade ile gelmiştir : “Ramazan'da unutarak orucunu bozan kimseye, kaza da keffârette gerekmez.” 95 Cinsel ilişki de aynı sonucu doğurur. Ancak ilişki sırasında oruçlu olduğunu

hatırlayan hemen kendini çeker. Eğer hatırladıktan veya başkası hatırlattıktan sonra beklerse orucu bozulur. Sabah vakti girdi korkusu ile kendini çekse de, sabah vakti girdikten ve kendini geri çektikten sonra menisi aksa bir şey lâzım gelmez. Eğer bir kişi böyle bir durumda kendisini hareket ettirip de cinsel ilişkiden geri çekilmezse veya geri çekilip sonra yeniden ilişkiye devam ederse keffâret gerekir.

Oruç tutmaya gücü yeten kuvvetli kişi unutarak yemek yiyorsa, yemeği bırakması için ona oruçlu olduğunu hatırlatmak vâciptir. Hatırlatmamak mekruh olur. Güçsüz ve zayıf kimse eğer unutarak yemek yerse ona acıyarak orucu hatırlatmamak daha iyidir.

2) Bakmak veya düşünmek suretiyle boşalmak, bakmaya ve düşünmeye devam edilse de orucu bozmaz. Çünkü bu kişide cinsel ilişki, ne şekil ve ne de anlam olarak bulunur. Ancak bakmak ve düşünmek suretiyle boşalan kimse günahkar olur. İki kadının cinsel organlarını birbirine temas ettirmekle yaptıkları iş eğer boşalma olmamışsa orucu bozmaz. Fakat bunu yapanlar günahkar olur. Bunun gibi gündüzün ihtilam olmakla da oruç bozulmaz.

3) Erkeklik organından içeriye (ihliline) su, yağ ve benzeri sıvı maddeler akıtmak, yahut nehre veya suya dalmak suretiyle su girmek, yahut kulağa bir çöp veya kürdan sokmak suretiyle kulak kirlerini çıkarmak orucu bozmaz. Çünkü erkeklik organındaki delik açık bir yol değildir. Kulağın suya girmesi ise zaruret sebebiyledir.

4) Bir kimse cünüp olarak sabahlasa ve cünüplük gün boyunca devam etse de orucu bozmaz. Ancak cünüplükten temizlenmek namaz kılmak için farzdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Eğer cünüp olursanız, temizlenin.96 Cünüplükten bir an önce temizlenme İslâm'ın âdâbındandır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Melekler, içinde resim veya köpek yahut cünüp insanın bulunduğu eve girmezler”97

5) Göze ilâç damlatmak veya sürme çekmek orucu bozmaz. Hatta oruçlu kişi ilâcın veya sürmenin tadını boğazında hissetse bile oruca zarar vermez. Çünkü bunların nüfuzu bir şeyin mesamat yoluyla vücuda girmesi niteliğindedir. Yağın deriden geçisi gibi.

6) Kan aldırmak veya hacamat yaptırmak orucu bozmaz. Çünkü Hz. Peygamber

ihramlı iken ve oruçlu bulunduğu sırada kan aldırmış, hacamat yaptırmıştır.98

7) Su ile ıslatılmış olsa bile oruçlu iken misvak kullanmak orucu bozmaz. Çünkü misvak kullanmak sünnettir.

8) Ağıza ve buruna su vererek çalkalamak ve sümkürmek orucu bozmaz. Fakat içeriye bir şeyin gitmemesi için özen gösterilmelidir.

9) Serinlemek için yıkanmak, yüzmek veya yaş bir elbise ile serinlemek orucu bozmaz. Ancak özellikle su yutmadan yüzmek güç olduğu için oruçlunun derin suya girmekten sakınması veya girmek zorunda kalmışsa dikkatli olması gerekir.

10) Dedikodu yapmak, yalan söylemek veya başka bir haramı işlemek orucu bozmaz. Ancak bunları yapan günahkâr olur.

11) Boğaza duman veya un, toprak yahut kum tozları, sinek veya ilâçların tadının girmesi, eğer oruçlunun kendi isteği ve zorlaması ile olmamışsa orucu bozmaz. Çünkü bunlardan sakınmak mümkün değildir.

Fakat bir kimse oruçlu olduğunu hatırladığı halde buhurdanlığı kendine yaklaştırarak dumanını burnuna ve ciğerlerine çekse orucu bozulur. Çünkü bundan sakınmak mümkündür.

12) Diş çektirmek de orucu bozmaz. Ancak kan veya ilaçtan hiç bir şeyi yutmamak gerekir.

13) Ağızdaki tükrüğü veya burundaki sümüğü çekip yutmak orucu bozmaz. Ancak sümüğü dışarı atmak temizlik bakımından daha iyidir.

14) Kendi kendine gelen kusmuk yahut ağız dolusu bile olsa bu kusma kendiliğinden içeri giderse, sağlam olan görüşe göre (orucu bozmaz. Kasden ağız dolusundan az bir kusma da sağlam olan görüşe göre böyledir. Fakat bir kimse kustuğunu veya nohut miktarı kadarını yutarsa ve kusuntunun aslı da ağız dolusu olursa Hanefîlere göre ittifakla oruç bozulur. Tercih edilen görüşe göre keffaret gerekmez. Eğer kusuntu kendiliğinden içeri gitse orucu bozmaz. Yutulan kusuntu ister az ister çok olsun hüküm değişmez.

Özet olarak; kasden ağız dolusu kusmak veya kustuğunu geri yutmak kaza etmeyi gerektirir, keffareti gerektirmez. Fakat kendiliğinden kusmak veya

kusuntunun kendiliğinden içe gitmesi yahut ağız dolusundan daha az kusmak ise orucu bozmaz.

15) Dişler arasında kalan nohut tanesinden az olan yemek kalıntılarını yemek de orucu bozmaz. Çünkü ağızda kalabilen bu gibi yemek kırıntıları tükrük hükmündedir. Ağız dışından alınan susam tanesi gibi çok küçük bir şeyi yemek de orucu bozmaz. Ancak bu tanelerin ağızda yok olup, boğazda tadının hissedilmemesi gerekir. Böylece bir şey yutulmamış sayılır.

16) Deri altına, kaslara veya damara iğne yapmak Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre orucu bozmaz. Ancak Ebû Hanîfe'nin aksi görüşte olduğunu da dikkate alarak, mümkün olursa iğneyi iftardan sonraya geciktirmek ihtiyat bakımından daha uygundur. Makattan yapılan şırınga orucu bozar.

17) Gül, çiçek, esans, misk gibi güzel kokuları koklamak orucu bozmaz.99

E) Orucun Kazası:

Ramazan'dan bir veya daha fazla gün oruç tutmayan kimselerin bunları kaza etmeleri gerektiğinde görüş birliği vardır. Tutmama hastalık, yolculuk, hayız, nifas ve benzeri özürler sebebiyle, yahut kasden veya yanılarak niyeti terk etmek sûretiyle olabilir.100 Delil şu âyet-i kerîme'dir: “Sizden her kim hasta veya yolcu bulunursa diğer günlerdetutamadığı günler sayısınca oruç tutsun.” Bu âyet hasta veya yolcu olup da oruç tutamayan kimseler o sayıda günleri kaza orucu olarak tutsunlar, anlamındadır.

Hz. Âişe (r.anhâ)'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerîfte şöyle buyurulur: “Bizler, Hz. Peygamber döneminde aybaşı olunca orucu kaza etmekle emrolunurduk.”101

Ramazan'da özürsüz olarak oruç tutmayan kimse günahkârdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ruhsatsız (özürsüz) olarak veya hastalık durumu olmaksızın Ramazan'dan bir günü oruç tutmayan kimse, başka günlerde ömür boyu oruç tutsa da o günün borcunu gerçekten ödemiş olmaz.”102

Hanefî ve Mâlikîlere göre, Ramazan orucunun kazası gibi, keffaret, adak veya başlanmış olan nafile oruçların kazası da gereklidir. Ancak Mâlikîler nafile

oruçlarda sadece kasden oruç bozanlara kaza etmeyi vacip görmüşlerdir.

Ramazan orucunun kazası, özür bulunsun veya bulunmasın ömür boyu mümkündür. Şâfiîlere göre ise gelecek Ramazan'a kadar kaza edilmelidir. Aksi halde bu Ramazan'dan sonra hem kaza hem de keffaret (fidye) gerekir.

Bayram günleri gibi yasaklanan günlerde, belirli adak orucu günlerinde ve Ramazan ayı günlerinde kaza orucu tutulması yeterli değildir. Çünkü bugünler kendilerine tahsis edilen oruçlardan başka bir orucu kabul etmezler.

Ramazan orucunun kazasında peşpeşe olma ve acele edilme şartı yoktur. Kişi kaza oruçlarını dilerse ayrı ayrı veya peşpeşe tutar. Çünkü oruçların kazasını bildiren âyet mutlaktır. 103

Ölünün kaza orucunu velisinin tutması câiz midir ?

Üzerinde Ramazan'a ait oruç borcu olan kimse için iki durum sözkonusudur:

1) Vakit darlığı, hastalık, yolculuk, aşırı yaşlılık ve sürekli hastalık gibi özürler yüzünden oruç tutma imkânını bulamadan ölmüş olan kimselere âlimlerin büyük çoğunluğuna göre bu imkânsızlığın ortaya çıkmasında kendilerinin bir kusuru olmadığı için bir şey yapmak gerekmez. Bu oruçlar Hac'da olduğu gibi bedelsiz olarak düşmüştür. Kaza edilmeleri de gerekmez. Çünkü bunları yerine getirecek zaman ve imkân olmamıştır.

2) Oruç borcu olan kişi oruçlarının kazasını yapma imkânını elde ettikten sonra ölmüşse velisi onun için oruç tutamaz. Gerek sağlığında ve gerekse öldükten sonra bunda vekâlet ve niyabet de câiz olmaz: Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Hiç kimse başka birisi adına namaz kılamaz, oruç tutamaz. Fakat onun adına her güne karşılık bir ölçek buğdayı fakirlere yedirir.”104

Hanefi ve Mâlikilere göre ölü tutamadığı günler için fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, onun adına velisi her bir güne karşılık bir fakire yarım sa' hurma veya arpa verir. Çünkü ölü ömrünün son kısmında orucu edadan aciz kalmıştır, bu yüzden de yaşlı kimse gibi sayılır. 105

F) Orucun Keffâreti :

Keffâret orucunun hükmü, sadece Ramazan'da başlanmış bir orucu bilerek bozmaktan ötürü vâciptir. Ramazan dışındaki herhangi bir orucu bozmaktan dolayı keffâret gerekmez, yalnız kaza gerekir.

Keffâretin sebebi Ramazan'ın hürmetini çiğnemek, ihlâl etmek ve ona aldırmamaktır.Ancak unutarak, bilmeyerek veya zanna dayanarak oruç bozan kimseye keffâret gerekmez. Hanefi ve Malikilere göre keffâreti gerektiren oruç bozma Ramazan'da cinsel ilişki ve yiyip içmek gibi hareketlerle olur.

Keffâret orucunun dayandığı delil, Ebû Hureyre (r.a.) 'den nakledilen şu hadistir: “Bir adam Rasûlullah (s.a.s.) a gelerek : Mahv oldum” dedi. Hz. Peygamser: “Seni mahveden şey nedir?” buyurdu. Adam: “Ramazan'da eşimle ilişkide bulundum. ” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : “Köle azat edecek kadar mal bulabilir misin?”, Adam: “Hayır” dedi. Hz. Peygamber: “Peşpeşe iki ay oruç tutabilir misin?” buyurdu. Adam: “Hayır” dedi. Hz. Peygamber : “Altmış fakiri doyuracak kadar mal bulabilir misin?” buyurdu. Adam yine: “Hayır” dedi. Bu sırada Allah elçisine bir zenbil (on beş sa'lık bir ölçek) içinde hurma getirildi. Hz. Peygamber bunları o adama vererek yoksullara dağıtmasını bildirdi. Adam: “Bizden daha muhtaç olan mı vardır?” deyince, Hz. Peygamber dişleri görününceye kadar gülümsedi ve şöyle buyurdu: “Git bunları ailene yedir.” 106

Bu hadis-i şerife göre orucun keffâreti üçtür: Köle azat etmek, oruç tutmak, yemek yedirmek. Sıra bakımından zıhar keffâreti ile yanlışlıkla adam öldürmenin keffâretine benzer. Bir kimse köle azat edecek imkânı bulamazsa peşpeşe iki ay oruç tutması gerekir. Eğer peşpeşe iki ay oruç tutmaktan aciz ise o takdirde altmış yoksulu doyuracaktır.

Mâlikilere göre keffâret üç çeşidinde de muhayyer olmak üzere vaciptir. Kişi dilerse altmış fakiri doyurur ki bu en faziletlisidir veya altmış gün oruç tutar yahut da köle azat eder.

Keffâret orucu hayız, nifas, araya bayramın girmesi gibi bir özürle kesilirse yeni baştan tutulması gerekmez kaldığı yerden devam edilir.

Cinsi ilişkiden veya kasten oruç bozmaktan ötürü daha keffâret ödenmeden değişik günlerdeki oruçların bozulmasından dolayı tek bir keffâret ödemek yeterlidir. Bu durum iki ayrı Ramazan'da olsa bile, sağlam olan görüşe göre

hüküm böyledir. Eğer araya bir keffâret ödemesi girmişse sağlam olan bir rivayete göre tek bir keffâret yeterli değildir.

Keffâret ödemekten aciz olan kimsenin üzerinden keffâret borcu düşmez. Hangi ödeme şekline gücü yeterse onu yapar.

Hayız, nifas, veya orucun bozulduğu günde orucu bozmayı mübah kılan hastalık gibi bir özür sebebiyle keffâret düşer. Çünkü bir gün keffâret için hem sabit olma hem de sakıt olma bakımından parçalanmaz. 107

G) Oruç Fidyesi:

Hiç bir şekilde oruç tutmaya gücü yetmeyenlere fidye vermek vacip olur. Bunlarda çok yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlardır. Bu gibi kimseler oruç tutmayarak her gün için bir yoksulu doyururlar veya fidyeyi nakit para yahut mal olarak verebilirler. Hanefilere göre fidye buğdaydan yarım sa'; arpa, hurma veya kuru üzümden bir sa' dır. 108 Bir yoksulu altmış gün sabah, akşam doyurmak veya yüz yirmi fakire yalnız sabah veya yalnız akşam yedirmekte yeterlidir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fidyenin ölçüsü bir beldenin genel olarak yedikleri yiyecek maddelerinden bir müd'dür. 109

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Oruca gücü yetmeyenlerin bir fakiri doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir.” 110 İbn Abbas (r. anhüma) şöyle demiştir: “Ayet, yaşlı kimseler için ruhsat olarak inmiştir. Orucu eda etmek ise farzdır. Kazada olduğu gibi, edanın keffâretle düşmesi câizdir.” 111

Bir kimse eğer fakirlere yemek yedirmekten de aciz kalırsa Allah'a istiğfar eder ve bir emre uyamamaktan dolayı ondan af diler. Çünkü Yüce Allah hiç bir kimseye gücünün yetmeyeceği yükü yüklemez.112

iyilişmesi umulmayan sürekli hastaya da fidyenin vacip olduğu konusunda görüş birliği vardır. Çünkü böyle bir hastaya oruç tutmak farz değildir. İyileşme ümidi bulunmayınca orucu kaza etmekten sürekli olarak aciz sayılır. Bu yüzden durumu çok yaşlı ve güçsüzlere benzer. Bunun delili şu âyet-i kerime'dir: “ Allah sizin için dinde bir güçlük yaratmamıştır.” 113

Hanefiler dışındaki fakihlerin çoğunluğuna göre, Ramazan orucunu gelecek

Ramazan ayına kadar kaza etmeyerek ihmal gösteren kimselere fidye ile birlikte kaza lâzım gelir. Burada, kasıtlı olarak orucunu bozan kimseye kıyas yapılmıştır. Çünkü bunların her ikisi de orucun hürmetini hafife almıştır. Hastalık, yolculuk, akıl hastalığı, hayız ve nifas gibi özürlere dayalı olarak orucun kazasını gelecek Ramazan ayından sonraya bırakanlara ise fidye vermek gerekmez.

IX. KEFFARET ÇEŞİTLERİ

Yanlışlıkla, bilerek veya zorlanma sonucu işlenen bazı günahların affedilmesi için islâm'da gösterilen telâfi yollarının her birine “ keffâret ” denir. Keffâret hem bir ibadet hem de bazı fiilleri işleyen mü'minler için dünyevî bir cezadır. İslâm hukukunda beş çeşit keffâret vardır : Oruç keffâreti, hataen bir mü'mini öldürmenin keffâreti, zıhar keffâreti, hacda ihramlı iken traş olmanın keffâreti ve yemini bozmanın keffâreti .

A - Oruç Keffâreti:

Ramazan orucunu bilerek ve özürsüz olarak bozan bir mükellefin müslim veya gayri müslim bir köle veya cariye azat etmesinden, buna gücü yetmezse iki ay peşpeşe oruç tutmasından, buna da gücü yetmezse altmış fakire yemek yedirmesinden ibaret bir keffâret çeşididir.

Allah Teâlâ “Amellerinizi iptal etmeyiniz” 114 buyurmuştur. Orucu kasten bozan kimse bir suç işlemiş olur.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “ Kim Ramazan ayında orucunu bozarsa, onun üzerine zıhar yapan kimsenin üzerine lâzım gelen (keffâret) vardır. ” 115

Ramazan orucu dışındaki herhangi bir orucun bilerek bozulması halinde yalnız kaza gerekir, keffâret gerekmez. Orucun keffâretini bundan önce kendi konusu içinde açıkladığımız için kısa geçiyoruz. (Oraya bakınız)

B - Hata İle Bir Mü'mini Öldürmenin Keffâreti :

Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimseye diyet vermek vacip olur. Ayrıca bir de keffâret vermek gerekir ki, bu da , mü'min bir köle azat etmek, gücü yetmezse peşpeşe iki ay oruç tutmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:“Bir mü'minin diğer bir mü'mini, yanlışlık eseri olmayarak kasten öldürmesi yakışmaz. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köle azat etmesi ve (ölenin ailesine) teslim edilecek bir

diyet vermesi gerekir. Meğer ki, ölenin yakınları o diyeti sadaka olarak bağışlamış olsunlar.” 116

Ava atılan bir kurşunla bir şahsın öldürülmesi, hata yolu ile öldürme niteliğindedir.

C - Zıhar Keffâreti :

Zıhar; İslâm'ın gelişi sırasında Arap toplumunda bir boşama yolu idi. Bir erkek karısını boşamak istediği zaman ona : “Sen bana annemin sırtı gibisin” veya “Sen bana annem gibisin” derdi. Bu sözle boşamanın gerçekleşmesi örf halini almıştı.Ashab-ı Kiram'dan Evs b. Sâmit (r.a.) eşi Havle binti Sa'lebe'ye kızarak “Sen bana annemin sırtı gibi ol” der ve evi terkeder. Havle binti Sa'lebe (r. anhâ) Rasûlüllah (s.a.s.) 'e başvurarak; yaşlılığını, fakirliğini ve çocuklarına bakacak durumu olmadığını bildirir ve bu boşamaya bir çare bulunmasını ister. Bu arada Cenab-ı Hakk'a da dua eder. Bunun üzerine zıharla ilgili şu âyeti kerimeler inmiştir :

“Ey Muhammed! Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayette bulunan o kadının sözünü Allah işitmiştir. Zaten Allah, ikinizin arasında geçen münakaşayı işitiyordu. Şüphesiz ki Allah, “ Semi'dir, Basir'dir” her şeyi işiten ve görendir.

Ey iman edenler! Sizden karılarını annelerine benzetip “ zihar ” yapanlar bilsinler ki, karıları onların anneleri değildir. Onların anneleri ancak kendilerini doğuranlardır. Muhakkak ki “zihar” yapanlar, asılsız ve çirkin bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah, çok affeden ve bağışlayandır. Karılarına zıhar yapıp sonra sözlerini geri almak isteyenlerin karılarıyla temasta bulunmadan evvel bir köle azat etmeleri gerekir. İşte böylece size öğüt verilmektedir. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Azad edecek köle bulamayanın ise, karısıyla temasta bulunmadan önce aralıksız iki ay oruç tutması gerekir. Buna da gücü yetmeyenin altmış yoksulu doyurması gerekir. Bu açıklama Allah'a ve Rusûlüne hakkıyla iman etmeniz içindir. İşte bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. İnkar edenler için can yakıcı bir azap vardır.” 117

Bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi zıhar keffâreti oruç keffâreti ile aynıdır. Eşine karşı zıhar yoluna başvurmuş olan mükellef bir erkeğin keffâreti yerine

getirmedikçe onunla cinsel temasta bulunması câiz olmaz. Zıhar yapan kimse yalan söylemiş, gerçekte kendisine helâl olan bir şeyi haram göstermiş olmaktadır.

Sonuç olarak zıhardan vazgeçmek isteyen erkek azat edecek köle bulamazsa, peşpeşe iki ay oruç tutar. Eğer sağlığı buna elverişli değilse altmış yoksulu doyurur. Bu sıranın gözetilmesi zorunludur.

İki ay peşpeşe oruç tutarken gece veya gündüz, özürlü veya özürsüz, unutarak veya kasten ailesi ile cinsel temasta bulunsa, iki aylık oruca yeniden başlaması gerekir. Çünkü zıhar âyetinde : “ ..birbirleriyle cinsel temasta bulunmadan önce.. ” keffâretin yerine getirilmesinden söz edilmiştir. Bu görüş Ebû Hanifeye aittir. Ebû Yusuf'a göre, gece bilerek, gündüz unutarak cinsel temasta bulunmak oruca yeniden başlamayı gerektirmez. Çünkü bu peşpeşe olmaya engel değildir, nitekim bununla oruç da bozulmaz. 118

Bir erkeğin eşine “ Sen bana annem gibisin veya annemin benzerisin ” sözünü kullanması halinde şu ihtimaller ortaya çıkar . Bununla eşinin iyiliğini kasdetmişse bir şey gerekmez. Zıharı kasdetmişse zıhar hükümleri uygulanır. Boşamayı kasdetmişse bir bâin talak meydana gelir. Hiç bir niyet taşımamışsa, bu sözü ile bir hüküm meydana gelmez. 119

D) Hac'da İhramlı İken Traş Olmanın Keffâreti :

Hac için ihrama giren kimsenin uyması gereken kurallar âyet ve hadislerde belirlenmiştir. İhramlı kaldığı sürece tıraş olmaması da bu kurallar arasındadır.

İhramlı kimse başının dörtte bir ve daha fazlasını veya sakalının dörtte birini tıraş etse bir kurban cezası gerekir. Dörtte birden daha azını tıraş etse sadaka verir. Bu da yarım sa' kadar buğday veya bunun bedelini bir yoksula vermekten ibarettir.

İhramlı kimse bir özürden dolayı vaktinden önce saçlarını tıraş ettirse keffaret olarak üç gün oruç tutar. Bu orucun peşpeşe olması şart değildir. Ayrı ayrı günlerde de tutulabilir (Hac konusuna bkz.)

Bu keffaretle ilgili hükümler şu âyet-i kerîmede açıklanmıştır: “Haccı ve umreyi

Allah için tamamlayın. Eğer hacdan men olunursanız size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir. Bu kurban, yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir. Ve bunun için oruç tutmak veya sadaka vermek yahut kurban kesmek suretiyle fidye verir”120

E) Yemin Keffâreti:

Yaptığı bir yemine riayet etmeyip yeminini bozan kimseye gerekli olan bir keffarettir. Şu şekilde yerine getirilir.

1) Gücü yeterse bir müslim veya gayri müslim köle azat etmek, veya

2) On yoksulu akşamlı sabahlı doyurmak, veya

3) On yoksulu orta halde bir elbise ile giydirmek,

4) Bu üç şeyden hiç birisine gücü yetmezse üç gün peşpeşe oruç tutmaktan ibarettir. Bu orucun arasına âdet hali bile olsa bir kesinti girerse yeniden tutulması gerekir.

Şâfiîlere göre yemin keffareti orucunun peşpeşe tutulması şart değildir.

Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulur: “Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffâreti; ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bu üç şeyden birisini yerine getiremeyecek kimse için de üç gün oruç tutmaktır. Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin keffareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte, Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz.”121

Yemin keffareti için on fakire fıtır sadakası miktarı bir şey verilmesi de yeterli olur. Bir yoksula on gün birer fitre verilmesi veya on gün sabahlı akşamlı doyurulması da yetişir. Ancak bir yoksula on gün birer elbise verilmesi de caizdir. Fakat on elbise bir günde bir yoksula topluca verilse yalnız bir elbise verilmiş gibi olur. Nitekim bu keffaret için on fitre miktarı bir yoksula bir günde verilse yalnız bir fitre verilmiş sayılır.

Fakire yemin keffareti için verilecek elbise onun vücudunun tamamını veya

çoğunu örtecek bir halde bulunmalıdır. Bu elbisenin iki veya üç parçadan oluşması daha iyidir. Bununla birlikte bir elbise kısa da olsa yiyecek yerine bir bedel olarak da verilebilir.

Keffaretin, yemin bozulduktan sonra yerine getirilmesi gerekir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan daha hayırlısını görürse yeminini bozsun ve keffaret versin”122

X- YEMİN ÇEŞİTLERİ

Yemin; güç, kuvvet demektir. Çoğulu “eymân”dır. Şer'î bir terim olarak yemin; bir işi yapmak veya yapmamak hususunda iki taraftan birisini kuvvetlendirmek için Allah Teâlâ adına yapılan kasem veya kadını boşama, köle veya câriyeyi azat etme gibi bir şeye bağlamak suretiyle yapılan and'tır. “Vallahi şu işi yaptım” veya “yapmadım” demek bir yemin olduğu gibi, “Vallahi şu işim olursa, hür olsun” demek de şarta bağlı bir yemindir.

Kasem suretiyle yemin, ya “Vallahi, Billahi, Tallahi” denilmesi gibi Allah Teâlâ'nın zat ismine veya üzerine yemin edilmesi mutat olan “Rahman, Rahîm” gibi isimlerden birine, yahut da “izzeti ilâhiye, kudreti ilâhiye” gibi zâtî sıfatlarından birine yemin etmekle yapılır.

Başkalarına, meselâ; peygamberlere, meleklere, Kâbe-i Muazzama'ya yemin edilemez. Canlı bir varlığın başına veya hayatına yemin de caiz olmaz.

Helâli haram kılmak da yemin sayılır. Meselâ; “Şu yemeği yemek bana haram olsun” demek gibi. Bu yiyeceği daha sonra yemek keffareti gerektirir.

Bir kimse; “Şöyle yaparsam kâfir olayım” veya “yahudi veya nasrânî olayım”, “Allah'ın kulu, peygamberin ümmeti olmayayım”, Allah'a iki diyenlerden olayım” gibi sözlerle yemin etse, durumuna bakılır. Eğer böyle bir sözü mücerret yemin niyetiyle ve sözüne güç kazandırmak amacıyla söylemişse bu bir yemin olur. Yemini bozulunca keffaret gerekir. Fakat bu sözü bununla kâfir olacağına inanarak söylemişse bu yemin olmaz, kendine tevbe ve istiğfar ile imanını ve evli ise nikâhını yenilemesi gerekir. Yemininden dönmüş olsun veya olmasın hüküm değişmez.

Dine, imana, kitaba ağır küfürlerle sövmek de bu hükümdedir. İmanın ve nikâhın yenilenmesini gerektirir.

Kasem suretiyle yapılan yeminin çeşitleri:

1) Gamûs yemini:

Yalan yere bilerek yapılan yemindir. Bu, geçmiş veya şimdiki zamandaki olan veya olmayan bir iş üzerine bile bile yalan yere yapılan yemini ifade eder. Meselâ; bir kimsenin borcunu vermediğini bildiği halde; “Vallahi, borcumu verdim” demesi gibi.

Gamûs yemini büyük günahlardandır. Buna keffaret yeterli olmaz. Bu yüzden tevbe ve istiğfar gerekir. Bir kul hakkı ile ilgili ise, onu da ödemelidir.

İmam Şâfiî'ye göre gamûs yemininde de keffâret gerekir.

Hanefilerin keffâret gerekmez derken dayandıkları delil, Hz. Peygamber'in kendilerine keffaret gerekmeyen beş şeyi sayarken bunların içinde gamûs yeminini de zikretmesidir.123

2) Lağv yemini:

Lağv yemini; yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Dil alışkanlığı olarak konuşma arasında, sözünü kuvvetlendirmek için “Vallahi” denilmesi de bu niteliktedir. Yine meselâ; borcunu ödemediği halde, ödediğini sanarak, “Vallahi borcumu ödedim” diye yemin edilmesi de böyledir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah (c.c.) sizleri kasıtsız olarak yaptığınız lağv yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz.” 124

Bu çeşit yeminden dolayı keffâret gerekmez. Bunun bağışlanacağı umulur.

3) Mün'akid Yemin :

Mümkün olan ve geleceğe ait bir şey hakkında yapılan yemindir. “ Vallahi ben yarın borcumu vereceğim” veya “Vallahi ben filan kimseyle konuşmayacağım” denilmesi gibi.

Böyle bir yemine uyulmazsa keffâret gerekir. Meselâ ; “Yarınki gün borç ödenmez.” veya “o kimse ile konuşulursa” yemin bozulmuş olur ve keffâret kesinleşir.

Kur'an- ı Kerim'de şöyle buyurulur : “Allah bile bile yaptığınız yeminlerden

ötürü sizi sorumlu tutar.” 125

Bilerek yapılan bir yemin sözü kuvvetlendirmek, muhataba kanaat vermek, onu ikna etmek amacıyla meşru bir konuda yapılmışsa buna uymak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yeminlerinizi koruyunuz.” 126 “Allah'ın adıyla yaptığınız ahidlerinizi yerine getirin. Allah'ı kefil tutarak kuvvetlendirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızı bilir. ” 127

Ancak bazan yemine uyulması fert veya toplum maslahatına aykırı olur, yemin sahibini bir takım haramlara düşürecek nitelikte olabilir. Bu taktirde yemini bozup keffâret vermek gerekli olur. Meselâ; bir kimse borcunu ödememeye veya annesi ya da babası ile konuşmamaya yemin etse, bu yeminine uyamaz. Borcunu öder, ebeveyni ile konuşur, sonra keffâreti yerine getirir. Çünkü Allah elçisi “Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan daha hayırlısını görürse yeminini bozsun ve keffâret versin.” 128 buyurmuştur.

XI - ADAK VE ÇEŞİTLERİ

A) Adağın Mahiyeti :

Adak; Allah Teâlâ'ya ibadet amacıyla, mükellef olmadığı halde mübah olan bir işi yapmayı kararlaştırmak, böyle bir işi kendisine vacip kılmak ve bu konuda Allah'a söz vermek demektir. Arapçada adağın karşılığı “nezir” olup, çoğulu “nüzür” dür.

Allah rızası için ibadet sayılan bazı şeyleri adamak sevaba vesiledir. “Adağım olsun ki Allah rızası için yarın oruç tutayım” veya “yoksullara şu kadar para vereyim” denilmesi gibi .

Dünyevî bir amaç için yapılacak adaklar makbul değildir. “ Filan işim yoluna girerse üç gün oruç tutayım ” veya “ yoksullara şu kadar para vereyim ” denilmesi gibi.

Bu şekilde dünyevî bir gaye için yapılacak bir ibadet ve taat yüce bir maksada değil dünyalık isteğine dayanmış olur. Bu ise ibadetlerde bulunması gereken ihlâsla bağdaşmaz. Zaten böyle bir adak kaderi değiştiremez. Kaderde yazılı olan ne ise o meydana gelir.

Belki dünyada bir takım nimetlere kavuşma veya bir takım sıkıntılardan kurtulma halinde Allah'a şükür için fazla ibadet ve taat, hayır ve hasenât yapmak daha uygun olur.

Bununla birlikte aşağıda şartlarını belirleyeceğimiz ölçüler içinde yapılacak adakları yerine getirmek vacip olur.

Adak önceki semâvî dinlerde de yer almış bulunan bir ibadettir. Kur'an- ı Kerim'de Hz. Meryem ile ilgili kıssada adaktan şu şekilde söz edilmektedir: “Hani İmran'ın karısı şöyle demişti: Rabbim! karnımda taşıdığım çocuğu sadece sana hizmet etmek üzere adadım . Bunu benden kabul buyur. Allah'ım! sen her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilensin.” 129 Ve yine Hz. Meryem'e şöyle hitap edilmişti: “İnsanlardan birini görürsen;“ Rahman olan Allah'a konuşmama orucu adadım, bugün kimse ile konuşmayacağım.” de”130

Allah Teâlâ Kur'an- ı Kerim'de “Adaklarını yerine getirsinler” 131 buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de meşru konulardaki adakla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Her kim Allah'a itaat edeceğini adarsa itaat etsin, her kim de Allah'a isyan edeceğini adarsa, Allah'a âsi olmasın.” 132

B) Adağın Şartları

Adağın İslâmî hükümlere göre geçerli olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir :

1) Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vacibin bulunması gerekir. Bir kimse; “Üç gün oruç tutayım” , “On rekat namaz kılayım” veya “Bir kurban keseyim” diye adakta bulunsa bunları yerine getirmesi vacip olur. Çünkü bunların cinsinden farz veya vacip ibadetler vardır. Fakat; “Hasta ziyaret edeyim” veya “Mevlit okutayım” diye yapılacak adağın yerine getirilmesi gerekmez. Çünkü bunların cinsinden farz veya vacip yoktur.

2) Adayanın akıllı ve bûlüğ çağına girmiş olması gerekir. Küçüğün veya akıl hastasının yaptığı adağın yerine getirilmesi zorunlu değildir.

3) Adanan şeyin cinsinden olan farz veya vacip başkasına bağlı olarak değil, kendi başına bir ibâdet olmalıdır. Meselâ ; “İki rekat namaz kılayım” diye yapılan adak geçerli iken “Abdest alayım” veya “Tilâvet secdesinde bulunayım” diye yapılacak bir adak geçerli olmaz. Çünkü abdest ile tilâvet secdesi bizzat maksut değildir. Belki asıl ibadetlere birer vesiledir.

4) Adanan şey o anda veya gelecekte zaten yapılması gereken bir farz veya vacip olmamalıdır.

“Yarın sabah namazını kılayım” veya “Vitir namazını kılayım” yahut zengin mukim kimsenin “bu yıl kurban bayramında kurban keseyim” diye yapacağı adaklar geçerli olmaz.

5) Adanan şey, temelde Allah'a ve Rasûlüne isyan niteliğinde olmamalıdır. Meselâ; “ Şu işim olursa kendimi Allah yolunda kurban edeyim ” diye yapılacak adak geçerli olmaz.

Ancak temelde meşru iken, başka bir sebebten ötürü yasaklanmış olan birşeyi adamak geçerlidir.

Meselâ ; bir kimse Ramazan bayramının birinci gününde veya kurban bayramının dört gününde oruç tutmayı adasa bu sahih olur. Ancak o günlerde oruç yasaklandığı için tutmayıp sonra kaza eder. Bununla birlikte o günlerde orucunu tutsa adağını yerine getirmiş olur.

“Şu işim olursa Allah için oğlumu Kurban edeceğim ” diye yapılan adak için, Ebû Yusuf ile İmam Şâfîî' ye göre bir şey lâzım gelmez. Çünkü bu caiz olmayan bir adaktır. Fakat Ebû Hanife ile İmam Muhammed'e göre bu durumda bir koyun kurban edilmesi gerekir. Çünkü İbrahim (a.s), oğlu İsmail'in yerine böyle bir kurban ile emrolunmuştur.

6) Adanan şeyin yerine getirilmesi imkânsız olmamalıdır. Meselâ; “ Allah için dünkü günü veya geçen falanca günü oruç tutayım ” diye adak yapılsa bir şey gerekmez. Çünkü böyle bir ibadetin yerine getirilmesi imkânsızdır.

“ Filân zatın geleceği gün oruç tutayım ” diye yapılan adakta, bu zat gece gelse veya gündüz zevalden sonra gelse artık oruç tutma imkânı olmaz. Sabahtan oruca engel bir hal olmaksızın gelmişse zevalden önce niyet edilerek oruç tutmak mümkün olur.

7) Adanan şey bir malın sadaka olarak verilmesi ise, mal adayanın mülkünden fazla olmamalı veya başkasına ait bulunmamalıdır. Çünkü adağı yapan kimse ancak mal varlığı kadar bir tasaddukta bulunabilecektir. Diğer yandan başkasının malını tasaddukta bulunmayı adamak da caiz değildir.

C) Adağın Çeşitleri :

Adak genel olarak şarta bağlı olan ve şarta bağlı olmayan diye ikiye ayrılır.

1) Şarta Bağlı Olan adaklar :

Bunlara “ muallak adaklar ” da denir. İkiye ayrılır :

a) Bazı hususların gerçekleşmesine ve yapılmasına bağlanan adaklar. Meselâ; “

Hastalığım iyileşirse şu kadar oruç tutayım ” veya “ Kurban keseyim ” diye yapılan adak şartlıdır. Bu hastalık iyileşirse adağı yerine getirmek vacip olur.

b) Meydana gelmesi istenmeyen olumsuz bir şarta bağlanan adaklar : Meselâ; bir kimse kendisini yalan söylemekten men için; “ Eğer yalan söylersem bir ay oruç tutayım ” diye adakta bulunduktan sonra yine yalan söylese, bu kimse muhayyer olur. İsterse bu adağını yerine getirir, yani bir ay oruç tutar ve isterse yemin keffâreti yapar. Çünkü yalan söylemek şartı kendisince istenen bir şey değildir. Bu adak bir çeşit yemin niteliğindedir.

Bir şarta bağlanan adaklar bu şartın gerçekleşmesinden önce yapılmazlar. Meselâ; “ Oğlum askerden gelince üç gün oruç tutacağım ” diye yapılan bir adakta, daha oğlu gelmeden oruç tutulsa adak yerine gelmiş olmaz. Oğlu gelince yeniden oruç tutması gerekir.

İmam Züfer dışındaki Hanefi müctehidlerine göre, mutlak adakta yer, zaman, belli para ve yoksulu belirlemek boş ve geçersizdir. Bunlara uyulması gerekmez. Meselâ; “ Cuma günü oruç tutayım ” , “ Kâbe'de şu kadar namaz kılayım ” , “ Şu parayı falanca beldede filanca yoksula vereyim ” diye yapılan adaklarda, bunun aksine, başka bir günde oruç tutsa veya başka bir mescitte o kadar rekat namaz kılsa veya o miktarda başka bir parayı başka bir beldede başka bir yoksula verse adağını yerine getirmiş olur.

Bu gibi yer, kişi, zaman vb. şartlar sıkıcı ve yerine getirilmesi güçlük doğurabilen şartlar olduğu için uyulması gerekmez. Bunların bazıları anlamsız şartlardır. Belirli yüz bin lirayı vermeye zorlanmak ve uzun süre bu parayı adak amacıyla saklamak anlamsızdır. Onun yerine misli olan başka yüz bin lira da bu işi görebilecektir.

2) Şarta Bağlı Olmayan Adaklar:

Bunlara mutlak adaklar adı verilmektedir. İkiye ayrılır:

a) Muayyen adak. Şarta bağlı olmaksızın belirli bir zamanda yapılması adanan adaktır. “ Bu ayın son günü oruç tutayım ” diye adamak gibi.

b) Gayri muayyen adak . Bunlar herhangi bir şart veya zaman söz konusu olmaksızın yapılan mutlak adaklardır. “ Üç gün oruç tutayım ” diye yapılan adak

gibi.

Bir şarta bağlı olmayan adakların da yerine getirilmesi gerekir. Belirli bir zamanda yapılması adanan adak, başka günde kaza edilebilir. Belirlenen yer ve kişi de değiştirilebilir.

“ Üzerime oruç vacip olsun ” diye adayan kimseye yalnız bir gün oruç tutmak gerekir. Miktarını belirlemeksizin; “ Bir çok günler oruç tutayım ” diye adayan kimse için Ebû Hanife'ye göre on, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre yedi gün oruç tutması gerekir.

“ Filan kimseye şu kadar para adadım ” “ FİIan türbeye şu mumu adadım ” veya “ Filan zatın gelmesi için kurban keseceğim ” gibi sözler caiz değildir. Özellikle bir ölü hakkında ; “ Ey mübarek zat, sen hastama şifa verirsen veya şu işimi yoluna koyarsan veya bana çocuk verirsen ya da kaybolan şu malımı iade edersen, türben için şu kadar harcayayım ” diye yapılacak adak batıldır, haramdır.

Adak kurbanının etini adayan, kendisi yiyemeyeceği gibi, eşi, usûl ve fürûu , yani annesi, babası, dede ve nineleri ile çocuk ve torunları da yiyemez. Bunu yoksullara tasadduk etmesi gerekir. Eğer yiyecek olurlarsa yediklerinin kıymetini tasadduk etmeleri gerekir.

Yapılan bir adak veya yemin keffâreti yerine getirilmezse hâkim tarafından yapılmasına zorlanamaz. Çünkü bunlar sırf diyanetle ilgili, yükümlünün kendisine yönelik bir vecibedir.133XII -

İTİKÂF

İtikâf; bir yerde durma, bekleme ve kendini orada hapsetme demektir. Bir fıkıh terimi olarak; bir mescitte veya o hükümdeki bir yerde itikâf niyetiyle bir süre durmaktan ibarettir.

İtikâf vacip, müekked, sünnet ve müstehap olmak üzere üçe ayrılır. Adanan bir itikâf vacip, Ramazan'ın son on gününde itikâf kifâye yoluyla müekked sünnet ve başka bir zamanda ibadet niyetiyle bir mescitte bir süre yapılan itikâf da müstehaptır.134

A- İtikâfın Meşrû Oluşunun Delilleri:

İtikâf kitap, sünnet ve icma'a dayanır.

Kitaptan delil Cenâb-ı Hakk'ın şu ayetleridir: "Sizler mescitlerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın."135 "Benim Beytimi, tavaf edenler ve itikâfta bulunanlar için temizleyiniz."136 İlk ayette itikâf ibadetlere mahsus olan mescitlere nisbet edilmiştir. Diğer yandan itikâf için, mübah olan cinsel ilişkiyi terketmek, onun bir ibadet olduğunu gösterir.

Sünnetten delil, İbn Ömer, Enes ve Hz. Aişe (r. anhüm)'ün rivayet ettikleri şu hadistir: "Hz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra vefatına kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi."137

İtikâfın amacı: İhlâsla yapılacak itikâf şerefli bir ibadettir. Bununla Allah'a yönelmek, boş vakitleri ibadete ayırmak, ibadet için kendini dış dünyadan tecrit etmek, Yüce Allah'ın kapısından affedilinceye kadar ayrılmamak kastedilir.

Bir itikâfın en az süresi Ebu Yusuf'a göre bir gündür. İmam Muhammed'e göre ise bir saattir. Bundan maksat kısa bir süre de olabilir.

Malikilerde tercih edilen görüşe göre, itikâfın en az süresi bir gün bir gecedir. Şafiilere göre ise, "Sübhanallah" diyecek kadar bir zamandan daha fazla durmaktır. Hanbelilere göre de en az süre bir an durmaktır.138

B- İtikâfın Şartları:

Bir itikâfın geçerli olması şu şartların bulunmasına bağlıdır:

1) İtikâfta bulunan kimse müslüman, akıllı ve temiz olmalıdır.

Gayri müslimin, akıl hastasının, cünübün, hayız veya nifastan temizlenmemiş kimsenin itikâfı caiz değildir. Çünkü gayri müslim ibadete ve akıl hastası niyete ehil değildir. Temiz olmayanlar ise mescide girmekten menedilmiştir.

İtikâfa giren, mescit içinde iken ihtilam olursa, dışarı çıkarak gusül abdesti alır ve yeniden itikâfa devam eder. İtikâfta erginlik çağına gelmiş olmak şart değildir. Bu yüzden mümeyyiz bir çocuğun itikâfı da geçerlidir.

2) İtikâfa niyet edilmiş olmalıdır. Niyetsiz olarak yapılan bir itikâf geçerli değildir. Adanan bir itikâfta ayrıca niyetin dil ile de ifade edilmesi gerekir.

3) İtikâf mescitte veya mescit hükmündeki bir yerde yapılmalıdır. İçinde cemaatle namaz kılınan her hangi bir mescitte itikâf yapılabilir. Büyük camilerde yapılması daha faziletlidir. Abdullah b. Mes'ud (r. anhümâ) şöyle demiştir: "İtikâf ancak camaatle namaz kılınan yerde yapılır."139

Kadınlar ise kendi evlerinde mescit edinecekleri bir odada itikâfta bulunurlar. Buralar onlar için birer mescit sayılır. Kadınların dışardaki mescitlerde itikâf etmeleri caiz ise de kerahetten hali değildir. Kadınların kendi evlerinde namaz kılmaları mescitlerde namaz kılmalarından daha faziletli olduğu gibi, evde itikâfları, mescitte itikâftan daha faziletlidir.

İmam Şafii'ye göre itikâf tazime layık bir yerde yapılabilir ki, buna en uygun yer mescittir. Evlerde mescit edinilen yerler bu tazime uygun değildir. Çünkü evde mescit edinilen yer değiştirilebilir, orada cünüp olarak gezilebilir. Diğer yandan Hz. Peygamber'in hanımları mescitte itikâfa girerlerdi. Eğer onların evleri itikâf için yeterli olacak olsaydı, evlerinde itikâfa girmeleri daha iyi olurdu.140

4) Vacip olan bir itikâfta, itikâflı oruçlu bulunmalıdır. Bu durumda orucun yanılarak bozulması itikâfa zarar vermez. Sünnet itikâf, zaten ramazan içinde olacağı için kendiliğinden oruç zamanına rastlar. Ancak yolculuk, hastalık gibi bir sebeple oruçsuz bulunmak sünnet itikâfa zarar vermeceği gibi diğer müstehap

itikâflarda da oruç şart değildir. Diğer yandan sünnet veya nafile itikâflar için bir süre de söz konusu değildir.

Şafiilere göre vacip olan itikâfta da oruç şart değildir.

Kadının itikâfa girebilmesi için kocasından izin alması şarttır. Koca eşine itikâf izni verince, artık bundan dönemez.

C- İtikâfın Çeşitleri:

1) Vacip olan itikâf: Adak itikâf vaciptir. Bu en az bir gün olur ve gündüz oruçla geçirilir. Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s)'a Mescid-i Haram'da bir gece itikâfa girmeyi adamıştım" dedim. Hz, Peygamber bana; "Adağını yerine getir" buyurdu."141

2) Müekked sünnet olan itikâf: Ramazan'ın son on gününde itikâf kifai olarak müekked sünnettir. Bir kişinin bunu yapması, bir yerleşim birimindeki diğer müslümanları sorumluluktan kurtardığı gibi, Cenâb-ı Hakk'ın itikâf yapanın ecrini o beldedeki bütün müslümanlara da vereceği umulur. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) orucun farz kılınmasından ömrünün sonuna kadar Ramazan aylarının son on gününde itikâfa girmiştir.142

3) Müstehap olan itikâf: Vacip ve sünnet olan itikâfların dışında itikâfa girmek müstehaptır. Bunun belirli bir vakti ve süresi yoktur. Hatta mescide giren kimse çıkıncaya kadar itikâfa niyet etse, orada kaldığı sürece itikâfta sayılır. Bu itikâfta oruç şart değildir.

D- İtikâfın Âdâbı:

1) İtikâf Ramazanın son on gününde ve en faziletli mescitte yapılmalıdır.

2) İtikâf sırasında kötü ve çirkin söz söylememeli, hayır konuşmalıdır. Günahı gerektirmeyecek sözler konuşulmasında bir sakınca yoktur. Bir ibadet inancıyla susmak ise mekruhtur.

3) İtikâf sırasında Kur’an, hadis, Allah’ı zikir ve ibadetle meşgul olmalı, temiz elbise giyip güzel kokular sürünmelidir.

E- İtikâfı Bozan Şeyler:

1) Cinsel ilişkide bulunmak: Kur’an-ı Kerim’de; “Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın”143 buyurulur. Öpmek ve kucaklamak gibi şeylerden dolayı boşalma olursa yine itikâf bozulur. Ancak bakma veya düşünme sonucu boşalma itikâfı bozmaz.

2) İtikâflının mescidden özürsüz olarak çıkması itikâfını bozar. Bir itikâflı gece veya gündüz mescitten özürsüz bir şekilde bilerek veya yanlışlıkla çıkacak olsa itikâfı bozulmuş olur. Bu süre Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre bir günün yarısından fazla bir süredir. Bir görüşe göre ise bir günün bir cüzünden ibarettir. Kadın da itikâf yaptığı odadan özürsüz yere evin diğer kısımlarına çıksa itikâfı bozulmuş olur.

Hasta ziyareti, cenaze, cenaze namazı veya şahitlik yapmak için dışarıya çıkılması da itikâfa engeldir. Hastalıktan dolayı bir saat kadar dışarı çıkılması da itikâfı bozar. Ancak adak itikâfta, hasta ziyareti veya cenaze namazı için mescit dışına çıkmak şart koşulmuş olursa bunlar için çıkılması itikâfı bozmaz.

3) İtikâflıya, itikâfı sırasında birkaç gün baygınlık veya akıl hastalığı gelse itikâfı bozulmuş olur. İyileşince yeniden itikâfa başlar.

Ancak itikâflı mescitten şer’i, zaruri veya tabii ihtiyaçları için çıkabilir.

İtikâfa giren kimsenin bulunduğu mescitte cuma namazı kılınmıyorsa, cuma namazını kılmak için başka bir mescide gitmesi, küçük ve büyük abdest için mescitten dışarı çıkması şer’i ve tabii özürlerdendir.

İçinde bulunduğu mescitten zorla çıkarılma ya da şahsı veya eşyası hakkında korkma yüzünden başka bir mescide taşınma zaruri bir ihtiyaç için çıkıştır.

İtikâfta olan kimsenin yemesi, içmesi, uyuması ve ihtiyacı olan şeyleri satın alması mescitte olur. Mescidi işgal etmeyecek şeyleri oraya getirebilir. Mescid içinde hazırlanmış uygun yer varsa orada abdest alıp gusl edebilir. Böyle bir yer

yoksa dışarı çıkar abdest ve yıkanmanın arkasından hemen mescide girer. İtikâf yapan, ezan okumak için minareye çıkabilir. Minarenin kapısının mescit dışında olması da zarar vermez.144

ZEKÂTIN KAPSAMI VE FARZ OLUŞU

A - Zekâtın Tarifi:

Zekât sözlükte; bereket, temizlik, üreme, çoğalma, artma ve övme anlamlarına gelir. Şer'î bir terim olarak zekât şöyle tarif edilir: Belli mal türlerinin belirli bir bölümünü, Allah Teâlâ'nın belirlediği bir kısım müslümanlara mülk olarak vermektir.

Zekâta, mü'minlerin Allah'ın emirlerine uymadaki sadakatlerini gösterdiği için "sadaka" da denilmiştir. Bununla birlikte sadaka kelimesi zekâttan daha kapsamlı olup, vâcip ve nâfile kabilinden olan bağışları da içine alır.

Allah rızası için ayrılıp verilen mala zekât denilmesi, geride kalanı arıtması ve âfetlerden koruması yüzündendir. Şu âyet-i kerimede bu anlamı görmek mümkündür: "Müminlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini temizleyip mallarını bereketlendiresin."1 Diğer yandan zekât, ödeyicisini günahtan, malın kirinden temizler ve mânevî derecesini yükseltir.

B - Zekâtın Hikmetleri:

Zekâtın meşrû kılınmasının çeşitli hikmetleri vardır. Bunlar herkesçe anlaşılabilecek açıklıktadır. Cenâb-ı Hak insanları farklı yeteneklerle donatmış, buna bağlı olarak servet dağılımında toplum malî yapıları farklı kişilerden oluşmuştur.

Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulur: "Allah, rızık konusunda sizin bazınızı bazınızdan üstün kılmıştır."2 Servet üstünlüğü bulunan zenginlerin bir kısım mallarını yoksullara vermeleri farz kılınmıştır. Çünkü böyle bir zorlama olmaksızın zenginden yoksul kesime bu mal akışı sağlanamaz. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Onların mallarında, dilenen ve mahrûm olanlar için belirli bir hak vardır."3

İşte zekât farizası gelir dağılımındaki bu farklı yapı karşısında en önemli bir tedbirdir. Zekât, islâm'daki sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın

gerçekleşmesini sağlar, servetlerin yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç olmasını engeller.

Zekâtın hikmetlerini bir kaç maddede özetleyebiliriz:

1) Zekât zenginle yoksulu birbirine yaklaştırır, zengin yardım etmenin sevincini yaşarken, yoksul da zengine karşı sevgi ve saygı duyar. Kıskançlıklar ortadan kalkar. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Mallarınızı zekât vermek suretiyle koruma altına alın, hastalıklarınızı sadaka vererek tedavi edin, gelecek olan belâlara karşı dua ile hazırlıklı olun.”4

2) Zekât, çalışmaktan âciz olanlara normal bir hayat sürme imkânı sağlar. Toplumu yoksulluktan, devleti zayıflıktan korur. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü yoksullar sebebiyle vay zenginlerin haline!... Yoksullar şöyle diyecekler: “Rabbimiz! Senin bize ayırdığın hakları vermemek suretiyle bize zenginler haksızlık ettiler.” Allah Teâlâ şöyle buyuracaktır: “İzzetim ve celâlim hakkı için, sizi kendime yaklaştıracağım, onları ise uzaklaştıracağım.” Bundan sonra Hz. Peygamber: “Zenginlerin mallarında dilenen ve dilenmeyenlerin belirli bir hakları vardır” âyetini okumuştur.5

3) Zekât, kişiyi cimrilikten korur, cömert ve eli açık yapar, diğergâmlık duygularını güçlendirir.

Servetinin bir bölümünü sırf Allah rızası için ayırıp yoksul dindaşlarına veren ve buna karşılık onlardan bir şey beklemeyen kimse, sürekli olarak toplum yararını kişisel yararı üzerinde tutma alışkanlığını kazanmış olur.

4) Zekât Cenab-ı Hakk'ın verdiği servet nimetinin şükrüdür. Gerçekte malı azaltmaz, bereketlendirir ve arttırır. Kur'an-ı Kerîm'de; “Eğer siz şükrederseniz, mutlaka verdiğim nimetleri artırırım”6 buyurulur. Malın zekâtını vermek, baharda üzüm çotuklarından fazla filizleri temizlemeye benzer. Bunlar temizlenmezse bütün çubuklarda gelişen üzüm salkımlarını kök besleyemez. Salkımlar zayıf ve verimsiz kalır. Zekâtı verilmeyen servetin durumu da bunun gibidir.

5. Diğer yandan toplum bir bütündür. Herkes gelir ve kazanç elde etmede birbirinden yararlanır. Bu yüzden de meydana gelen servetlerde, başkalarının hakkı bulunur. Zenginin servetinin meydana gelmesinde, içinde yaşadığı

toplumun katkısını kim inkâr edebilir? Böyle bir çevrede değil de dağın başında tek başına yaşasaydı bu servet meydana gelir miydi? İşte bütün bu nimetleri veren Allah'a şükür ve içinde yaşadığı topluma teşekkür borcu zekât emrine uymakla ödenmiş olur.

6) İnsanın mayası toprak olduğundan, toprağın suyu emip tutması gibi insanda da malı tutma özelliği vardır. Toprağın aldığı rutubetle bitki bitirmesi gibi, insanın başkalarına vermek suretiyle, cimrilik duyguları azalır. Binaenaleyh zekât, en az alan kadar verene de faydalıdır.

C - Zekâtın Dayandığı Deliller:

Zekât, İslâm'ın beş temel esasından biri olup, Hicretin ikinci yılında Şevval ayında Ramazan orucu ve fitreden sonra farz kılınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi sekizi namazla birlikte olmak üzere otuz iki yerde zekât emri bulunmaktadır. Bu durum namaz ile zekât arasındaki sıkı bir ilişkinin varlığını gösterir.

Zekâtın farz oluşu Kitap, Sünnet, ve İcmâ ile sabittir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Namazı kılın, zekâtı verin."7 "Mü'minlerin mallarından zekât al ki onları temizleyip mallarını çoğaltasın."8 "Hasat günü ürünün hakkını ödeyin."9

Sünnetten delil; Hz. Peygamber (s.a.s.)'in; "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur. Bunlardan biri de zekât vermektir."10 hadisi ile Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken kendisine söylediği şu sözlerdir: "Onlara bildir ki, Allah Teâlâ kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekâtı oranın zenginlerinden al, fakirlerine ver."11 Zekâtın farz olduğunu bildiren başka hadisler de vardır.

Diğer yandan yüzyıllar boyunca bütün müctehidler zekâtın farz oluşu üzerinde görüşbirliği içinde olmuşlardır. Ashab-ı Kiram zekât vermeyenlerle savaşılması gerektiği konusunda ittifak etmiştir. Zekâtın farz olduğunu inkâr eden kimse dinden çıkar.

D - Zekâtı Vermeyenin Cezası:

Zekâtı vermeyen için iki yönlü müeyyide vardır. Dünyada ceza, âhirette azap. Allah Teâlâ âhiretteki azabı şöyle haber verir: “Altın ile gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları yakıcı bir azapla müjdele. Bu mallar kıyamet gününde cehennem ateşinin içinde kızdırılacak, sahiplerinin alınları, ve sırtları bu ateş ile dağlanacak ve: “Bu sizin sadece kendiniz için biriktirdiklerinizdir. Biriktirdiklerinizin acısını tadın” denilecek.”12

Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ bir kimseye mal verir o da, bunun zekâtını ödemezse, zekâtını ödemediği bu mal kıyamet günü, gözleri üzerinde iki siyah benek bulunan başı kel yılan şekline girip o kişinin boynuna sarılacak ve iki çenesinden tutup şöyle diyecek: “Ben senin malınım, ben senin biriktirdiğinim.” Hz. Peygamber daha sonra şu âyeti okumuştur: “Allah'ın fazl u kereminden ihsan ettiği malları vermekte cimrilik edenlerin bu cimriliğinin kendileri için hayırlı olduğunu sanma. Aksine bu onlar için kötülüktür. Kıyamet gününde, cimrilik yaparak vermedikleri bu mallar boyunlarına halka yapılacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”13

Zekât farîzasını yerine getirmeyenlerin dünyaya ait cezası, zekâtın İslâm Devleti tarafından zorla alınması ve kendilerine de devletin koyacağı bir cezanın (ta'zîr) uygulanmasıdır.

Behz b. Hakîm (r.a.)'ın babası yoluyla dedesinden rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

“Karşılığını Yüce Allah'tan bekleyerek malının zekâtını ödeyene ecri verilir. Zekâtını vermeyenin zekâtını ve devesinin yarısını, Rabbimizin bir alacağı olarak alırız. Zekâttan hiç bir şey Muhammed'in aile fertlerine helâl değildir.”14 Bu hadisin başka bir rivayetinde, “ceza olarak malın yarısı alınır” ifadesi vardır.15

Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre bu durumda İslâm devleti yalnız verilmeyen zekâtı alır, gerek görürse ta'zîr cezası uygular. Malî ceza uygulanmaz. Çünkü Hz. Peygamber döneminde böyle bir ceza uygulanmamış, Hz. Ebû Bekir devrinde zekât vermeyenlere karşı savaş yapılması öngörülmüş, fakat mallarının müsaderesi yoluna gidilmemiştir.

eş-Şîrâzî gibi bazı bilginler ise malî cezanın önceleri var olduğunu, daha sonra neshedildiğini ileri sürmüşlerdir.16 Hanefîlerden yalnız İmam Züfer bu durumda malın yarısına kadar müsadere edilebileceği görüşündedir.

İnkâr sebebiyle zekâtı ödemeyen topluluklara karşı savaş açılır. Nitekim ilk halîfe Ebû Bekir (r.a.)'ın zekât vermek istemeyenlere karşı tutumu bu şekilde olmuştur. Bu konuda önceleri tereddüt eden Hz. Ömer, halife Hz. Ebû Bekir'e şöyle demiştir:

Rasûlûllah (s.a.s.) : ”Allah'tan başka ilâh yoktur; deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylerlerse hak etmeleri dışında canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları da Allah'a kalmıştır” dediği halde bunlarla nasıl savaşırsın?”17

Hz. Ebû Bekir şu cevabı verdi: “Allah'a yemin ederim ki, namaz ile zekâtı birbirinden ayıranlarla elbette savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber'e ödemekte oldukları dişi bir keçi yavrusunu bana vermezlerse bundan ötürü onlarla savaşacağım”18.

Bu hadis başka bir rivayette: “Rasûlûllah (s.a.s.)’e ödemekte oldukları devenin bağını ödemeyecek olurlarsa...” ifadesiyle nakledilmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle demiştir: “Yemin ederim, ki, Yüce Allah, savaşmak için Ebû Bekir'in gönlüne bir genişlik vermiştir. Bu konuda onun hak üzere olduğunu anladım.”19

İslâm bilginleri bu delillere dayanarak şöyle demişlerdir: Bir kimse veya topluluk zekâtı vermezler veya bu konuda İslâm devletine karşı çıkarlarsa kendileriyle savaşılır. Ancak cimrilik veya hükmü bilmeme yüzünden ödemezlerse dinden çıkmazlar, fakat günahkâr olurlar.20

II- ZEKÂTIN ŞARTLARI

A- Zekâtın Farz Olmasının Şartları:

Bir kimsenin zekâtla yükümlü olması için aşağıdaki şartların bulunması gerekir21:

1) Mükellef Olmak:

Zekât verecek kimsenin müslüman, hür, akıllı ve ergin olması gerekir. Gayr-i müslimlere, köle ve cariyelere, akıl hastalarına ve çocuklara zekât farz değildir. Şöyle ki:

Bir gayri müslim zekât ile yükümlü değildir. Çünkü zekât temizleyici bir ibadettir. Müslüman olmayan kimse ise temizlenmeye ehil değildir. Hatta bir müslüman bir süre irtidat edip, daha sonra yeniden İslâm'a dönse irtidat süresi için zekât gerekmeyeceği gibi, irtidattan önceki süreye ait zekât borçları da düşer. Çünkü müslüman bulunmak, zekâtın farz olması için şart olduğu gibi, devamı için de şarttır.

Şâfiîlere göre, bir kimsenin irtidat etmesi, daha önceye ait zekât borçlarını düşürmez.

Hanefîlere göre, zekâtla yükümlülük için,akıllı olmak ve erginlik çağına ulaşmış bulunmak şarttır. Çünkü akıl hastaları ve çocuklar namaz ve oruç gibi ibadetlerle yükümlü olmadıkları gibi zekâtla da yükümlü değildirler. Zekât bir ibadettir. İbadette sorumluluk ise erginlik ve temyiz çağına ulaşmakla başlar.

Hanefîler dışındaki mezhep imamlarına göre ise, zekâtın farz olması için ergin ve akıllı olmak şart değildir. Bu yüzden çocuğun ve akıl hastasının mallarından da zekât vermek farzdır. Zekâtı bunlar adına veli veya vasileri öder. Dayandıkları delil şu hadistir: "Malı bulunan bir yetimin velisi olan kimse, bu malı ticaretle çalıştırsın, malı bırakıp da zekât onu yemesin." Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: "Yetimlerin mallarını işletin ki, zekât onu yiyip tüketmesin"22 Bu müctehidlere göre zekât mala bağlı bir yükümlülük olup, akrabalık nafakasında olduğu gibi, malın sahibinde ehliyet şartları aranmaksızın gerekli olur.

Hanefîlere göre akıl hastası, çocukluktan beri devam etmekte ise kendileri zekâtla yükümlü olmazlar. Fakat büluğ çağından sonra iyileşirlerse, bu iyileşme tarihinden itibaren zekâtla yükümlü olurlar. Büluğ çağından sonra ortaya çıkan akıl hastalığı ise bir yıldan uzun sürerse, o yılın zekâtı düşer. Çünkü bu süre içinde dini emirlerle yükümlü olmazlar. Fakat bu yıl içinde bir ara, mesela; bir iki gün iyileşecek olsalar üzerlerine zekât gerekir. Bu görüş İmam Muhammed'e aittir. Ebu Yûsuf'a göre ise, yılın yarısından fazla süreyle iyileşmedikçe o yılın zekâtı gerekmez.

Baygınlık ve koma hali zekât engeli sayılmaz. Çünkü bu halin uzun sürmesi mutat değildir.

2) Nisap Miktarı Mala Sahip Olmak:

Temel ihtiyaçlardan ve borçtan başka nisap miktarı veya daha fazla bir mala mâlik bulunmak gerekir. Bu kadar malı olmayan kimseye zekât farz değildir.

Nisap, İslâm'ın bir şey hakkındaki ölçü, sınır ve alamet tayin etmiş olduğu miktardır. Servetin zekâtı gerektiren mikdarını ifade eder. Zekât konusunda altının nisabı yirmi miskal, gümüşün nisabı iki yüz dirhem, koyun ile keçinin nisabı kırk, sığır ile mandanın nisabı otuz, devenin nisabı da beştir. Tarım ürünlerinden de beş vesk (yaklaşık bir ton) nisap olarak alınmıştır. Bu miktarlara ulaşmayan mallar için zekât gerekmez. Nisap miktarları bu çeşit mallara sahip olanlar bakımından zenginlik sınırını ifade eder. Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (ö.1176H.) zekât nisap miktarlarının Hz. Peygamber döneminde karı, koca, çocuklar ve hizmetçiden oluşan çekirdek ailenin bir yıllık geçim harcamalarına denk olduğunu belirtir.23

Zekâta tabi malların nisap miktarları ve ödenecek zekât miktarları hadis-i şeriflerle belirlenmiştir. Aşağıda zekât miktarlarını açıklarken bu delillere de temas edeceğiz.

Zekât dışı bırakılan asli ihtiyaçlar; zekât yükümlüsünün oturduğu ev, bu ev için gerekli eşya, kışlık yazlık elbise, gerekli silah, alet, kitap, binek hayvanı ile hizmetçi, köle ve cariye, bir aylık -sağlam görülen başka bir görüşe göre bir yıllık- ihtiyaç maddeleri veya aile masraflarından ibarettir. Borca karşılık olan nakit paralar da bu hükümdedir.

Buna göre asli ihtiyaçları şu maddelerde toplayabiliriz:

a) Mesken olarak kullanılan ev, bağ, bahçe ve tarım yapılan arazilerin kendisi.

b) Binek ve koşum hayvanları ile günümüzde bunların yerine geçen otomobil, servis aracı, traktör, su motoru veya zanaatkârların iş aletleri, üretim için kullanılan makineler, tezgâhlar, fabrika vb. aletler. Bunlar kıymeti üzerinden değil, geliri üzerinden zekâta tabi olurlar. Hz. Peygamber: "Müslümana atı ve

kölesinden dolayı zekât yoktur”24 buyurmuştur.

c) Örfe uygun giyim ve ev eşyası. Halı, kilim, mobilya takımı, altın ve gümüşten olmayan yemek takımları, buzdolabı, çamaşır makinesi ve diğer kullanılagelen her türlü elektrikli aletler.

d) Bilim adamlarının özel kütüphanesi.

e) Bir kimsenin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin bir aylık -sağlam görülen başka bir görüşe göre bir yıllık- mutat masrafları.

f) Nisap miktarına ulaşmayan altın, gümüş, nakit para ve ticaret malları ile borca karşılık tutulan mallar.

İbnü’l-Hümam (ö.861/1457) bunları şöyle özetlemiştir: “Oturulacak ev, giyilecek elbise, ev eşyası, binilecek hayvanlar ve kullanılan silahlar için zekât yoktur.”25

3) Nisap Miktarı Malın Nâmî (büyüyen, artan) Bir Mal Olması:

Büyüme fiilen olmasa da büyüme imkân ve kabiliyetinin bulunması yeterlidir. Bu yüzden nisap miktarından fazla olsa bile üreyici olmayan mallara zekât gerekmez. Üreme ya gerçek olur veya hüküm bakımından olur.

Bir malın ticaret, doğum veya tarımı yapılarak artması “gerçek üreme”dir. Bu yüzden ticaret amacıyla elde bulunan eşya ve hayvanlar zekâta tabi olduğu gibi dölünü ve sütünü almak için kırlarda otlatılan ve sâime denilen hayvanlar da zekâta tabidir.

Elde bulunan altın ve gümüşte ise “hükmen üreme” özelliği vardır. Çünkü bu iki maddenin kendileriyle ihtiyaçlar karşılanmaz. Belki bunlar ticarette kullanılmak, malların mübadelesinde vasıta olmak yoluyla ihtiyaçları karşılar, bu yüzden bunlar yaratılış bakımından üremeye, artmaya ve ticarete elverişlidir. Bunun bir sonucu olarak, elde bulunan altın ve gümüş nakitler, külçeler, zinet takımları, kendileriyle ticarete niyet edilsin veya edilmesin hatta bunlar nafakaya, mesken satın almaya sarfedilmek üzere biriktirilmiş olsa bile nisap miktarına ulaşınca zekâta tabi olurlar.

İlim adamlarının meslek kitapları veya zanaatkarların iş aletleri temelde büyüyen

ve gelişen mallar değildir. Bu yüzden kendi kıymetleriyle zekâta tabi olmazlar.

Kaybolup yıllar sonra bulunmuş olan maldan ötürü de zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlarda büyüme ve gelişme söz konusu değildir. Denize düşüp yıllarca sonra çıkartılan mallarla gaspolunmuş mallar bu hükümdedir. Zikredilen bu ve benzeri durumlarda zekâtın farz olmaması şu hadise dayanır: “Dımâr maldan zekât gerekmez.”26 Dımâr mal; mülkiyet devam ettiği halde, geri dönmesi ve bulunması umulmayan, mal demektir. Bunlardan yararlanılması mümkün olmadığı için zekât da gerekmez.

4) Mala Tam Olarak Sahip Olmak:

Zekâtı verilecek malın mülkiyetine sahip olmak yanında, bu malın zilyedi bulunmak da gereklidir. Zilyedlik; malın fiilen mülk sahibinin elinde bulunması veya onun hüküm ve tasarrufu altında olması demektir.

Buna göre, mülkiyet bulunup zilyedlik olmayan veya zilyedlik bulunup mülkiyet olmayan şeylerden zekât gerekmez. Mesela; kocasından mehir alacağı olan bir kadın bunu teslim almadıkça zekâtla yükümlü olmaz. Çünkü o, mehre mâlik ise de henüz zilyed değildir.

Yine rehin alanın elindeki rehin mala da zekât gerekmez. Çünkü bu borca karşılıktır. Bunda mülk sahibinin zilyedliği yoktur. Borçlu olan bir kimse de, borcuna karşılık olan bir malından dolayı zekât ile yükümlü olmaz. Çünkü bu mala zilyedliği varsa da hükmen mal sahipliği yok demektir.

Ancak satın alınmış olup da henüz teslim alınmamış mallar zekât nisabına girer. Sağlam görüşe göre bunlardan da zekât vermek gerekir. Yolcu olmak zekât engeli değildir. Çünkü yolculuğa çıkan kimse, her ne kadar malının zilyedi değilse de, vekil aracılığı ile malında tasarruf edebilir. Bu yüzden de zekâtla yükümlü olur.

Mülkiyetin aslı devam etmekle birlikte, fiilen yararlanma imkânı bulunmayan mallardan da zekât vermek gerekmez. Bunlara dımâr mal denildiğini yukarıda belirtmiştik. Mesela; kaybolan hayvanlar, kaybolmuş mal, denize düşen mal, devletin müsadere ederek zulmen aldığı mal, elde bir belge bulunmadığı halde inkâr edilmiş, fakat üzerinden bir yıl geçtikten sonra insanların önünde ikrar edilmek suretiyle delil bulunmuş olan mal zekâta tabi değildir.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, zekât verilecek malda aranan şart, mülkiyetin aslının olması ve tasarruf yetkisinin bulunmasıdır. Mâlikîler, Hanefîlerden farklı olarak vakıf malın mütevelliliğini sahibi üstlenirse, bu malda da zekâtı gerekli görürler. Çünkü onlara göre, bir malı vakfetmek onu mülkiyetten çıkarmaz.

Şâfiîlere göre, ödünç alınan mal alanın elinde bir yıldan fazla kalırsa, onun zekâtını ödemesi gerekir.27

5- Malın Üzerinden Bir Yıl Geçmiş Olmak:

Oruç ve hac ibadetinde olduğu gibi zekât konusunda da kameri ay esası uygulanır. Zekâtın farz olması için nisap miktarı malın üzerinden bir kameri yılın geçmesi gerekir. Buna "havli havelân" denir. Delil şu hadis-i şeriftir: "Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir maldan zekât vermek gerekmez."28

Ebu Hanîfe'ye göre, üzerinden bir yıl geçmesi bakımından mallar ikiye ayrılır: a) Nakit para, altın, gümüş ve ticaret malları ile yılın yarısından fazla bir süreyle mer'ada yayılan (sâime) hayvanlar, b) Tarım ürünleri ve madenler. Birinci maddedeki malların zekâtında, nisaba mâlik olduktan sonra bir yıllık sürenin geçmesi şarttır. Toprak ürünleri ile madenlerde ise bir yıllık süre şartı aranmamıştır. Çünkü pek çok ürünün hasadı birkaç ayda yapılabildiği gibi, bazı topraklardan yılda birden çok ürün de alınabilmektedir. Bu gibi durumlarda yıl sonunu beklemek yoksulun zararına olur.29

İbn Kudâme (ö.620/1223), yıllanma şartı bulunan ve bulunmayan mallar arasındaki farkı şöyle belirtir: Bir yıl geçmesi şartına bağlı olan mallar, gelişmesi için elde bulundurulan ve saklanan mallardır. Hayvan; sütü, yünü, yavrulaması veya besi alması için bekletilir. Nakit para ve ticaret malları kâr amacıyla saklanır. Bunların üzerinden bir yıl geçmesi şartı konulmuştur. Çünkü bunlar artış ve üremenin beklendiği mallar olup, zekâtının kârdan çıkması amaçlanır. Çünkü bu daha kolay olup, malın tükenmemesini ve yoksullara yardımın sürekliliğini sağlar. Toprak ürünleri ve meyveler ise bizzat kendileri gelişme halindeki gelirlerdir. Zekâtı verileceği zaman gelişmesini tamamlamış olur. Bundan sonra artık gelişmeye değil eksilmeye doğru gider."30 Olgunlaşan meyve ve sebzelerin bekletilmesi halinde kuruması ve çürümesi gibi.

Diğer yandan toprak ürünleri, meyve ve madenlerin yıllanma şartı dışında

tutulması üreticiler bakımındandır. Bunlardan tarım ürünleri için şartları gerçekleşince onda bir (öşür) veya sulama yapılan yerlerde yirmide bir nispetinde zekât verilir. Madenlerde ise işletmeci zekâtı beşte birdir.31 Ancak tarım ürünlerini veya madenleri satın alıp, elinde ticaret amacıyla bulunduran kimseler bunların zekâtını diğer ticaret malları gibi verirler. Yani bu takdirde bunlar nisabı aşınca ve yıllanma da varsa kırkta bir zekâta tabi olurlar.

Ebu Hanîfe'ye göre, öşür arazide insan eliyle yetiştirilen buğday, arpa, pirinç, darı, karpuz, hıyar, patlıcan, yonca, çay, şeker kamışı gibi toprak ürünlerine nisap ve yıllanma aranmaksızın öşür hükümleri uygulanır. Yani topraktan ne çıkarsa onda bir veya sulama yapılan yerlerde yirmide bir zekât gerekir.

Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise, yaklaşık bir tona ulaşmayan hububattan ve insanların ellerinde bir yıl kadar kalmayan dayanıksız meyve ve sebzelerden öşür alınmaz.32

Zekâta tabi malın üzerinden bir yıl geçmesinde, nisap miktarı hem yılın başında, hem de sonunda bulunmalıdır. Bu miktarın yıl içinde eksilmesi süreyi kesmez. Buna karşılık yıl içinde artan mal da, yıl sonunda diğer mal ile birlikte zekâta tabi olur.

Mesela; bir kimsenin Ramazan ayının ilk günü, asli ihtiyaçları dışında üç yüz gram altını bulunsa, yıl ortasında bu altının miktarı elli grama düşse veya dört yüz grama çıksa, bir yıl sonra yine Ramazan'ın ilk günü iki yüz gram altını bulunsa beş gram altın zekât yükümlülüğü bulunur. Eğer yıl sonunda şer'i ölçüye göre seksen gramın altına düşmüş olsa nisap miktarı bulunmadığı için zekât gerekmez. Ancak eksik nisabı kalan, tamamlamak için gümüş, nakit para, döviz veya ticaret malı bulunsa, hepsi birlikte kırkta bir zekâta tabi olur.

Yıl başında altmış gram altın olsa, yıl sonunda bu miktar iki yüz grama çıksa veya yıl başında iki yüz gram iken, yıl sonunda altmış grama düşse zekât lazım gelmez. Belki seksen gram miktarına ulaştığı günden itibaren başlayacak bir yıllık süre sonunda yine ayni miktarda veya daha fazla bulunacak olursa zekât gerekir.

İmam Züfer'e göre, nisap miktarı yılın başlangıcından sonuna kadar tam olarak bulunmalıdır.

Şâfiîlere göre yıl içinde bağış, satış, miras ve benzeri yollarla, malın kendisi dışında, başka nedenlerle elde edilen mallar için, asıl maldan ayrı olarak yeni bir yıllanma süresi başlatmak gerekir. Burada mülkiyet yenilendiği için yıl da yenilenir. Bunlar yılın başında bulunan zekâta tabi diğer mallarla toplanarak aynı yıla mahsup edilemez. Ancak yıl içinde yavrulayan hayvanların yavruları ile ticaret mallarının kârı asla tabi olarak değerlendirilir.

Zekâta tabi bir mal bir yıl geçtikten sonra artacak olsa, bu artan kısmı arttığı günden itibaren bir yıl geçmedikçe zekâta tabi olmaz. Mesela; bir kimse Ramazanın ilk günü nisaba mâlik olsa, bir yıl sonunda üç yüz gram altın veya bu kıymette ticaret malına sahip bulunsa, yedi buçuk gram altın zekât gerekir. Bundan iki gün sonra altın miktarı dört yüz grama yükselse, artan kısım için yeni yıllanma süresi başlamış olur.33

6) Borçlu Olmamak:

Alacaklı tarafından istenilebilecek olan borçlar zekâtın farz olmasına engeldir. Bu borç vadeli mal alımından doğmuş olabileceği gibi ödünç para almaktan veya başkasına kefil olmaktan, dolayı da meydana gelmiş olabilir. Borcun doğum nedeni ne olursa olsun, insanlar tarafından istenebilir nitelikte ise, önce bu borçları düşme hakkı vardır. Bu borçlar düşüldükten sonra geride nisap miktarı mal kalmazsa zekât yükümlülüğü bulunmaz. Ancak insanlar tarafından isteyeni bulunmayan adak, keffâret ve hacc gibi borçlar ise zekâtın farz oluşuna engel teşkil etmez.

Mesela; bir kimsenin asli ihtiyaçları dışında, üzerinden bir yıl geçmiş otuz miskal altını bulunsa, on iki miskal de borcu olsa, borç karşılığı dışındaki miktar altın nisabı yirmi miskalin (80 gr.) altına düştüğü için zekât gerekmez.

İnsanlara ait borçların öncelikle ödenmesi veya bunlara karşılık nakit para yahut ticaret malı ayrılması gerekir. İslâm kul borcu üzerinde çok durmuş, Rasûlullah (s.a.s) dualarında borçtan Allah’a sığınmış34, borcunu ödemeden ve karşılık da bırakmadan vefat eden bir sahabinin cenaze namazını kıldırmak istememiştir.35 Hz. Osman halifeliği sırasında şöyle demiştir: “Bu ay zekâtlarınızın verileceği aydır. Kimin ödemesi gereken borcu varsa ödesin, sonra da mallarınızın zekâtını ödeyin.”36 Hz. Osman bu sözleri bir sahabe topluluğu önünde söylemiş, onun bu görüşüne karşı çıkan olmamıştır.

Borcun bulunması ziraî ürünlerin öşrü ile arazi vergisi olan haracın uygulanmasına engel değildir.37

Hanbelîlere göre, borç, tarım ürünleri dahil zekâta tabi her çeşit malda zekât engelidir. Yani önce borçlar ve nafaka düşülür, sonra nisap miktarı mal kalırsa, bu malın zekâtı verilir. Borç eğer bütün nisabı kapsar veya nisabı eksiltirse zekâta engel teşkil eder.

İmam Mâlik'e göre borç, tarım ürünleri ile hayvanların ve madenlerin zekâtını düşürmez. Çünkü zekât, bunların kendilerinden farzdır.

İmam Şâfiî'nin son görüşüne göre, zekât yükümlülüğü diğer borçlar gibi bir zimmet borcudur. Bu yüzden zekât mallarını kaplayan veya nisap miktarından azaltan borç, zekâtın farz olmasına engel değildir. Bu yüzden zekâta tabi nisap miktarı yıllanmış mala sahip olan kimse, borçlarına bakılmaksızın zekâtla yükümlü olur. Çünkü borçların biri diğerini ödemeye engel teşkil etmez.38

B- Zekâtın Edasının Sahih Olması İçin Gereken Şartlar:

Verilen zekâtın geçerli olması için zekât niyeti ve temlik şarttır.

1) Niyet:

Genel olarak diğer ibadetlerde olduğu gibi zekâtta da niyet şarttır. Hz. Peygamber (s.a.s): "Ameller niyetlere göredir"39 buyurmuştur. Zekâtı vermek bir amel ve namaz gibi bir ibadettir. Bu yüzden nafile sadakadan onu ayırdetmek için niyet şarttır.

Zekâtı yoksula verirken veya zekât için bir mal ayrılırken bunun zekât olduğuna kalben niyet edilmesi gerekir. Dil ile söylenmesi şart değildir. Hatta bir malı yoksula zekât niyetiyle verirken, bunun bir bağış veya borç olarak verildiğini söylemek de zekât olmasına engel değildir.

Niyetin, zekâtın ödeme zamanına yakın olması şarttır. Çünkü topluca ayrılan zekât, ihtiyaç sahiplerinin durumuna göre parça parça veya değişik zamanlarda verilebilir. Bu yüzden bir malı zekât olarak ayırırken niyetlenmek yeterlidir.

Çünkü bunda zekât verene kolaylık vardır. Nitekim tutulacak bir oruca da akşam güneş battıktan sonra niyetlenmek caizdir.

Bir kimsenin zekât olarak ayırdığı mal kaybolsa veya çalınsa yahut telef olsa, zekât borcu üzerinden düşmez. Bunun bedelini vermesi gerekir. Çünkü geride kalan malından zekâtı çıkarıp vermesi mümkündür.

Bir kimse bir malı fakire niyetsiz olarak verse, sonradan zekâta niyetlense, eğer bu mal henüz fakirin elinde mevcut ise niyet geçerlidir. Fakat mal onun elinden çıkmış ise artık niyet yeterli olmaz. Yine bir kimse başkasının malından onun adına izinsiz olarak zekât verse, mal sahibi icazet verdiği takdirde, mal halen fakirin elinde mevcut ise zekât geçerli olur, aksi halde geçerli olmaz.

Zekâtta vekilin değil, mal sahibinin niyeti geçerlidir. Bu yüzden mal sahibinin zekâtı vekile verirken veya en geç vekil bu zekâtı fakire vereceği zaman zekâta niyet etmesi gerekir. Vekilin niyeti yeterli olmaz. Vekil müslüman olacağı gibi, zimmet ehlinden hristiyan veya yahudi de olabilir.

Zekât vermek niyetinde olan bir kimse, bunun için bir mal ayırmaksızın zaman zaman yoksullara bir şeyler dağıttığı halde, aklına niyet gelmese bunlar zekâtına mahsup edilemez. Ancak yoksula böyle bir mal verirken; “Bunu niçin veriyorsun?..” gibi soruya düşünmeksizin hemen “Zekât olarak veriyorum” diyebilecek bir halde bulunursa bu, niyet yerine geçer.

Diğer yandan bir kimse bir süre tasaddukta bulunduktan sonra “şu süre icinde tasadduk ettiğim şeylerin zekâtımdan olmasına niyet ettim” demesi yeterli olmaz. Çünkü nafile olarak yapılan bir ibadeti sonradan yapılacak mücerret bir niyetle farz ibadete dönüştürmek mümkün olmaz.

Malının tamamını zekâtına niyet etmeksizin sadaka olarak veren kimseden zekât borcu istihsan yolu ile düşer. Ancak bu sadaka olarak verdiği malını verirken bir adak veya keffaret gibi bir borcuna niyet etmemesi şarttır. Aksi halde mal o niyete göre verilmiş olur, bu mala isabet eden zekât miktarını ayrıca borçlanmış olur.

Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihlere göre, bir kimse bütün malını nafile sadaka olarak verse ve bununla zekâta niyet etmese zekât borcu düşmüş olmaz. Çünkü bununla farza niyet etmemiştir. Bu mesele, yüz rekat namaz kıldığı halde

farza niyet etmeyen kimsenin durumuna benzer.40

Bir kimse zekât gereken bir malın bir bölümünü bir fakire bağışlasa, kendisinden, bu kısma isabet eden zekât, düşer. Buna göre bir zengin, fakir birisinden olan alacağını bu fakire bağışlasa, sadece bu alacak miktarına isabet eden zekât borcu düşmüş olur. Burada zekâta niyet edip etmemesi sonucu değiştirmez. Çünkü bu durum malın yok olmasına benzer. O kadar malı yok olacak olsa, zekâtını ödemesi gerekmiyecekti.

Mesela; bir zenginin fakirde dört yüz gram altın alacağı olsa, bunun tamamını fakire bağışlasa bu alacağa isabet eden on gram zekât borcu düşmüş olur. Yoksa bu dört yüz gram altını diğer mallarının zekâtına mahsup edemez.

Diğer yandan zengin olan bir borçluya böyle bir mal bağışlansa veya ondan olan alacaktan vazgeçilse, bununla ne o malın, ne de başka mallarının zekâtı verilmiş olur. Sağlam olan görüşe göre, bu bağışlanan mala veya alacağa isabet eden zekâtın da ayrıca verilmesi gerekir.

2) Temlik:

Verilecek zekâtın geçerli olması için temlik şarttır. Temlik; zekât olarak verilecek mal veya nakit paranın mülkiyetini zekâtı alan kimseye nakletmek demektir. Bu yüzden mübah kılmak mesela sofrasına alıp ikramda bulunmak temlik niteliği taşımadığı için zekât yerine geçmez. Nafile sadaka olur. Zekât akıl hastasına veya temyiz gücüne sahip olmayan çocuğa verilemez. Ancak onlar adına anne, baba, vasi veya veli gibi, onu temsil eden kimselere verilebilir.

Zekâtta temlik şartının dayandığı delil “Zekâtı veriniz” anlamındaki ayetlerdir. Bu ayetlerdeki vermek, malın mülkiyetini karşı tarafa geçirmek demektir. Diğer yandan “Sadakalar, (zekâtlar) ancak fakirlerin, miskinlerin... hakkıdır.”41 ayetinde sayılan sekiz sınıfın başına getirilen “Lâm” harf-i cerri temlik ifade eder. Yani zekâtın mülkiyetinin bu sekiz sınıfa veya bu sınıflardan birisine nakledilmesi gerekir.42

Mâlikîler zekâtın ödenmesi için ayrıca üç şart daha ileri sürmüşlerdir. a) Zekâtın, farz olduktan sonra ayırılıp verilmesi, b) Zekâtın onu hak eden kişilere verilmesi, c) Zekâtın, malın aynından yani kendisinden olması.43

C - Zekâtın Farz Olma ve Ödenme Zamanı:

Aslî ihtiyaçları ve borçları dışında nisap miktarı, zekâta tabi ve üzerinden bir yıl geçmiş bir mala sahip olan kimsenin bunun zekâtını geciktirmeden vermesi gerekir. Zekâtla yükümlü olan kişi, özürsüz olarak zekâtını geciktirirse günahkar olur. Çünkü zekât, insana harcanması gereken bir haktır, yoksulun ihtiyacını karşılamak amacıyla farz kılınmıştır. Ödenme devresinden geri bırakılırsa, farz kılınmasının maksadı tam olarak gerçekleşmemiş olur.

Zekâtı ödeme vakitleri malın türüne göre belirlenir.

1) Altın, gümüş, para ve her çeşit ticaret eşyasının zekâtı ile otlak hayvanlarının zekâtı her yıl bir kere kameri yıl tamamlandıktan sonra ödenir.

2) Ziraî ürünler ve meyvelerin zekâtı, yıl içinde ürünün tekrarına göre ürününden verilir. Bunlarda bir yıl geçme şartı yoktur. Ebu Hanîfe'ye göre, nisap miktarına ulaşma şartı da aranmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise, ziraî ürünlerin zekâtında nisaba ulaşmak şarttır.

Ebu Hanîfe ve İmam Züfer'e göre, ürün ve meyve ortaya çıkıp bozulmasından emin olunacak noktaya gelince, hasat edilecek durumda olmasa bile zekât gerekir. Ebu Yûsuf'a göre, hasat edilecek duruma gelince, İmam Muhammed'e göre ise hasat edilip harman yapılınca zekât farz olur.44

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, hububatta tanelerin kuvvetlenmesi meyvelerde ise olgunlaşma zamanında zekât farz olur.45

3) Balın zekâtı, zekât verecek kadar balın meydana gelmesi, madenlerin zekâtı ise, zekât verecek kadar maden çıkarmakla farz olur.

Nisaba Mâlik olan kimsenin zekâtını yılı dolmadan önce kendi isteği ile önceden vermesi caizdir. Çünkü bu kimse zekâtı farz olma sebebi gerçekleştikten sonra ödemiştir. Hz. Ali (r.a)'den rivayet edildiğine göre; "Hz. Abbas, Rasûlullah (s.a.s)'a, vakti gelmeden önce malının zekâtını peşin ödemeyi sormuş, Hz. Peygamber bu konuda ona ruhsat vermiştir."46 Zekât ödemesinin yıl sonuna bırakılması mal sahiplerine kolaylık içindir. Bu yüzden fakirin biran önce yararlanmasını sağlamak amacıyla vakti gelmeden önce de verilebilir. Bu durum bir borcu henüz vadesi gelmeden ödemeye benzer.

Şâfiîlere göre, peşin zekât vermenin yeterli olması için, sene içinde mal sahibinin yıl sonuna kadar zekâtın farz olmasına ehil olarak kalması gerekir. Diğer yandan zekâtı alanın yıl sonunda da zekât almaya ehil olması şarttır. Bu iki şart gerçekleşmezse peşin verilecek zekât yeterli olmaz.

Mâlikî ve Zahirilere göre ise, yıl dolmadan zekâtı vermek caiz değildir. Çünkü zekât namaza benzer. Bu yüzden vakti girmeden önce verilmesi yeterli olmaz.47

D - Açıkta ve Gizli Olan Mallar:

Zekâta tabi olan mal türleri açıkta veya gizli olma niteliklerine göre ikiye ayrılır: Açıkta olanlara "emvâl-i zâhire" gizli olanlara "emvâl-i bâtıne" denir. Bu iki terim zekâtın devlet eliyle toplanması konusuyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.

1) Açıkta Olan Mallar:

Görünen ve tespiti mümkün olan mal türlerini kapsar. Toprak ürünleri, hayvanlar ve madenler bu çeşide girer. Bunun zıddı emvâl-i bâtıne denilen gizli mallardır. Altın, gümüş, para ve ticaret malları gibi.

Zekâtın devlet eliyle alınması ayette şöyle ifade edilir: "Müminlerin mallarından Zekât al ki, onunla kendilerini temizlemiş ve mallarını bereketlendirmiş olursun. zekât verdikleri zaman da onlara dua et. Zira senin duan onlar için bir huzur vesilesidir."48 Hz. Peygamber yaşadığı sürece zekât ona veya görevlendirdiği zekât memurlarına verilmiştir. İbn Sirin (ö.110/728) şöyle der: "Başlangıçta zekâtlar Hz. Peygamber'e veya onun görevlendirdiği memurlara verilirdi. Ondan sonra halife olan Hz. Ebu Bekir'e veya tayin ettiği memurlara; Hz. Ömer devrinde de yine kendisine veya zekât memurlarına veriliyordu. Hz. Osman devrinde de aynı şekilde devam etmişse de onun şehid edilmesi üzerine müslümanlar görüş ayrılığına düşerek, bir kısmı zekâtı devlete vermekte devam ettiler, diğer bir kısmı da zekâtlarını kendileri dağıtmaya başladılar."49 Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre, Temimoğulları kabilesinden bir adam Hz. Peygamber'e gelerek "Ya Rasûlallah, zekâtı senin gönderdiğin memura ödediğim zaman, Allah'a ve Rasulüne karşı sorumluluktan kurtulur muyum?" diye sordu. Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Evet, zekâtı benim gönderdiğim elçiye ödediğin zaman kurtulur, borçtan beraat edersin. Ödediğin zekâtın sevabı

sana, günahı da onu değiştirene aittir.”50 Hz. Ebu Bekir halife olunca, zekâtı devlete vermek istemeyen bazı kabilelere karşı, devlet güçlerini göndererek onları itaat altına almıştır.

İşte Hz. Osman devrinden sonra da devlet eliyle toplanmasına devam edilen emval-i zahire, toprak altından veya toprak üstünden elde edilen ya da elde edilmesi mümkün olan bütün mallar ve hayvanlardır.

Bunlar toprak mahsulleri, hayvanlar ve madenlerden ibaretir. Zekât miktarları ise şöyledir:

1) Kendiliğinden veya yağmur suları ile sulanan toprakların mahsullerinde; 1/10 (onda bir.)

2) Dışardan sulama, gübreleme gibi enerji sarfetmek suretiyle elde edilen mahsullerde; 1/20 (Yirmide bir)

3) Yeraltı kaynakları, maden, petrol... ve definelerde 1/5 (Beşte bir)

4) Hayvanlardan; Sığır cinsinde 1/30 (Otuzda bir); koyun cinsinde 1/40 (Kırkta bir); deve cinsinde, her beş deve için bir koyun; atlarda, her at için bir dinar (4 gr. altın para).

Bunların dışında kalan altın, gümüş., nakit, mücevherat ve ticaret malları emval-i batına (gizli mallar)dır. Bunların zekâtı, Hz. Osman devrinden itibaren sahipleri eliyle verilmeye başlanmıştır.51

2) Gizli Mallar:

Gizli olan veya zekât memurlarından gizlenmesi mümkün ve kolay olan mallar bu gruba girer. Bunların tam olarak tespiti zordur. Ancak sahiplerinin beyanı, herhangi bir yerde emanet edilmiş olmalarıyla tesbitleri mümkün olabilir. Altın, gümüş, nakit paralar, mücevherat ve ticaret malları bu çeşide girer. Evinde altın zinet eşyası bulunduran bir kadın bunların varlığını zekât memuruna bildirmezse, araştırma yaparak bunları tesbit etmek imkansızdır. Bu yüzden gizli malların zekâtı, sahiplerinin vermesi için devlet maliyesinin kontrolü dışında bırakılmıştır.

Hz. Osman devrine kadar ister gizli olsun, ister açık bütün malların zekâtı devlet tarafından alınmaktaydı. Hz. Osman'ın hilafeti zamanında devlet gelirleri arttı. Ticaret malları ile nakit paranın tesbit ve kontrolü zorlaşmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Osman batıni malların zekâtını sahibinin isteğine bıraktı. Bu mallara sahip olan kimseler, devlet başkanlarının vekili kabul edilerek zekâtlarını muhtaçlara bizzat vermekle yükümlü tutuldular. Said b. Yezid şöyle diyor: "Hz. Osman'ın minbere çıkarak şöyle dediğini duydum: 'Bu ay zekât verme ayıdır. Kimin üzerinde zekât borcu varsa,borcunu ödesin", Hz. osman devrinde başlayan bu uygulama günümüze kadar bu şekilde devam edegelmiştir.52 Ancak İslâm devleti uygun gördüğü takdirde emval–i batınenin zekâtını da toplayabilir. Bunların toplanıp emval-i zahire ile birlikte tek elden yani devlet eliyle dağıtılması çok daha yararlı olur.

III- ZEKÂTA TÂBÎ OLAN MAL TÜRLERİ

Beş çeşit maldan zekât vermek farzdır. Altın, gümüş ve paralar, maden ve defineler, ticaret malları, zirai ürünler, hayvanlar. Aşağıda bunları sırasıyla inceleyeceğiz.

A- Altın, Gümüş ve Paraların Zekâtı:

1) Altın ve Gümüşte Nisap:

Altının nisabı yirmi miskal, gümüşün nisabı ise iki yüz dirhemdir. Borcundan ve asli ihtiyaçlarından fazla olarak yirmi miskal altına veya iki yüz dirhem gümüşe yahut bunların karşılığı kadar para ya da ticaret malına sahip olan kimse, üzerinden bir yıl da geçmişse zekâtla yükümlü olur. Altın, gümüş ve parada zekât nisbeti kırkta bir, yani yüzde iki buçuktur. Buna göre, yirmi miskal altında yarım miskal, iki yüz dirhem gümüşte ise beş dirhem zekât gerekir. Miskalin sikkeli altın para şekline dinar denir.

Bir miskal, yirmi kırat olup yüz arpa ağırlığında, bir dirhem ise dört kırat olup yirmi arpa ağırlığındadır. Bir kırat= beş arpa= 0,2 gr. dır.

Zekâtta esas olan ölçü şer'i dirhemdir. Günümüz ölçü birimine göre, 1 şer'i dirhem= 2,8 gramdır. 200 dirhem x 2,8= 560 gram olur.

1 miskal= 20 kırat olup, 20 kırat x 0,2= 4 grama denk olur. Buna göre, 20 miskal x 4=80 gram, altının nisabı olur. Bu ölçüye göre, ağırlık bakımından yedi miskal altın, on dirhem gümüşe denk olur. Altın ve gümüş arasındaki bu denklik, piyasada tedavülde bulunan ve standard olmayan, dinar ve dirhemleri bir esasa bağlamak amacıyla Hz. Ömer'in halifeliği sırasında belirlenmiştir.53

Şer'i ölçüye göre altının nisabı 80 gram, gümüşün nisabı ise 560 gramdır. Ancak dirhem ağırlığı ülkelerin örfüne göre bazı değişiklikler gösterdiği için, İslâm âlimleri zekâtın, ülkelerin örfî dirhemleri üzerinden verilebileceğine hükmetmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında 20 miskal altın 96 grama; 200 dirhem gümüş de 640 grama denk kabul edilmiştir. Bu örfî ölçüye göre, altında zekâtın nisabı 96 gram, gümüşte ise 640 gram olur.

Altın ve gümüşün nisap miktarları hadis-i şeriflerle sabittir.

Hz. Ali (r.a)'nin naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Altında yirmi dinara kadar bir şey yoktur. Senin yirmi dinarın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği vakit, ondan yarım dinar zekât vermen gerekir"54 Hz. Ömer'in rivayet ettiği başka bir hadiste, Allah elçisi: "Yirmi miskalden az altında zekât yoktur"55 buyurmuştur. Abdullah b. Ömer ve Hz. Aişe, Rasûlullah (s.a.s)'in altınla ilgili zekât uygulaması hakkında şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber her yirmi dinarda yarım dinar ve kırk dinarda da bir dinar alıyordu."56

Gümüşün nisap miktarıyla ilgili olarak Ebu Saîd el-Hudrî (r.a)'den rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Beş ukiyye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesk'ten az hububatta zekât yoktur".57 Beş ukiyye'nin iki yüz dirheme denk olduğu Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu hadisle sabittir. Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "At ile kölenin zekâtını affettim. Siz her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat gümüş 200 dirheme ulaştığında, bundan beş dirhem zekât vermek gerekir."58

İbn Ömer ve Hz. Ali şöyle demişlerdir: "Sahabeden gümüşün nisabının 200 dirhem olduğuna karşı çıkan olmamıştır."59

Ebu Hanîfe'ye göre, altın ve gümüş nisap miktarını aşarsa, yirmi miskalden fazla altın, dört miskale ve iki yüz dirhem gümüşten fazla olan miktar kırk dirheme ulaşmadıkça bu fazla için ayrıca zekât lazım gelmez. Ancak bu fazla ile birlikte

başka bir ticaret malı bulunursa, bunlar birbirine eklenerek hesaplanır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gümüşün zekâtını kırk dirhemde bir dirhem olarak ödeyin.”60 Fakat altın ile gümüşten nisabın üstündeki miktar kıymet olarak dört miskale veya kırk dirheme eşit olursa, bu fazlalıktan da zekât gerekir.

Ebu Yûsuf, İmam Muhammed ve Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihlere göre ise, iki yüz dirhemden fazla gümüşün veya yirmi miskali aşan altının zekâtı yüzde hesabı ile verilir. Bu fazlalık az da olsa yüzde iki buçuk zekât gerekir. Delil şu hadis-i şeriftir: “Her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. İki yüze tamamlanıncaya kadar size birşey vermek gerekmez. Miktar iki yüz dirhem olunca beş dirhem zekât vermek gerekir. Fazlası artık bu hesaba göre zekâta tabidir.”61

Mesela; bir kimsenin iki yüz otuz dokuz dirhem gümüşü bulunsa, Ebu Hanîfe’ye göre, yalnız iki yüz dirhem için beş dirhem zekât verilir. Geri kalan otuz dokuz dirhem için zekât gerekmez. Bu küsurlar kırka ulaşmadıkça zekâttan muaftır. Diğer imamlara göre ise, nisap miktarını aşınca bütünü üzerinden kırkta bir zekât uygulanır. Yine bir kimsenin yalnız iki yüz yetmiş dirhem gümüşü bulunsa, Ebu Hanîfe’ye göre iki yüz kırk dirhem için altı dirhem zekât vermesi gerekir. Geri kalan otuz dirhem zekâttan muaftır. Diğer imamlara göre bunun için de zekât gerekir.

Altın cinsinde de nisaptan sonraki dörder dinarlık fazlalıklar için bu prensip uygulanır.62

Altın ile gümüşün nisap miktarına ulaşıp ulaşmadığını belirlemek için kıymetlerine değil, ağırlıklarına bakılır. Bunda görüş birliği vardır.

Buna göre, altından yapılmış bir vazonun ağırlığı nisaptan az, mesela, on sekiz miskal olduğu halde kıymeti, kendisinde bulunan sanat değeri dolayısıyla yirmi beş miskal altına denk bulunsa ittifakla zekâta tabi olmaz. Ancak bununla birlikte zekâta tabi başka bir mal bulunup da toplamının nisaba ulaşması durumu müstesnadır.

Kendilerine riba cereyan etmeyen, yani ölçü veya tartı ile alınıp satılmayan kıyemî mallardan zekât verilmesinde kıymetlerine bakılır, vezin veya sayılarına bakılmaz. Buna göre, orta büyüklükte iki koyun zekât yükümlülüğü bulunan kimse, bunların kıymetlerini para olarak verebileceği gibi, bu ikisinin kıymetine

denk iyi bir koyun da vererek zekâtını ödeyebilir. Çünkü koyunlar kıyemî olup, bunlardan birinin yerine başkasını vermekte riba söz konusu olmaz.

Fakat riba cereyan eden mislî (standard) malların kendi cinsinden verilecek zekâtında miktarlara uyulması gerekir. Mesela; zekât olarak verilmesi gereken beş kile adi buğday yerine dört kile kaliteli buğday verilemez. Yine iki miskal altın yerine, san'at değerinden dolayı buna denk olan bir miskal altın verilemez. Çünkü bu durumlarda faiz söz konusu olur. Bu görüş Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e aittir. İmam Züfer'e göre ise verilebilir. Çünkü kıymetleri eşittir. Faiz ise Allah ile kulu arasında bulunamaz.

2) Zinet Eşyasının Zekâtı:

Altın veya gümüşten yapılmış zînet takımları, tablo, kap, kaşık, çatal ve benzerleri için nisap miktarına ulaşınca zekât gerekir. Çünkü altın ile gümüş büyüyen mallar olup, bunlar yaratılış olarak ticaret için hazırlanmıştır. Ayrıca bunların özünde satış bedeli olma (semen) niteliği vardır. Bu yüzden ister külçe, ister döküm, isterse insanlar için süs eşyası olarak elde bulunsun, sahibi bunların zekâtını vermekle yükümlü bulunur.

Zînet altınlara zekâtın farz oluşu şu hadise dayanır: Amr b. Şuayb babası yolu ile dedesinden şöyle bir rivâyet nakletmiştir: "Yemen'li bir kadın kızı ile birlikte Hz. Peygamber'in yanına geldi; kızının elinde iki tane altın bilezik vardı. Hz. Peygamber kadına: "Bunların zekâtını veriyor musun?" diye sordu. Kadın: "Hayır" dedi. Hz. Peygamber: "Kıyamet gününde Yüce Allah'ın bu iki bileziği senin koluna ateşten bilezik olarak takmasını ister misin?" buyurdu. Bunun üzerine kadın, bilezikleri kızının kolundan çıkarıp Allah elçisinin önüne bıraktı ve şöyle dedi: "Bilezikler Allah ve Rasulü'ne aittir."63

Ancak altın ve gümüşten olmayan zînet takımlarından yakut, inci, zümrüt, elmas gibi huliyyattan dolayı zekât lazım gelmez. Çünkü bunlar "nâmî (üreyici)" değildir. Şu kadar var ki, bunlar aslî ihtiyaçların dışında olup, en az nisap miktarına ulaşınca sahipleri zengin sayılır. zekât ile yükümlü olmazlarsa da fıtır sadakası ve kurban ile yükümlü olurlar. Kendilerinin zekât almaları caiz olmaz.

Hanefîler dışındaki mezhep imamlarına göre de genel olarak altın ve gümüş dışındaki madenlerden yapılmış zînet eşyasına zekât gerekmez.64

Altın ve gümüş zînetlere gelince; Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre bunların hükmü şöyledir:

Mâlikîlere göre kullanılmakta olan mübah zînetlere zekât gerekmez. Çünkü Abdullah b. Ömer'in kızlarına ve cariyelerine taktığı zînet eşyasından zekât vermediği rivayet edilmiştir.65 Diğer yandan ticaret veya ihtiyaç zamanı için elde tutulan zînet eşyasına ise zekât gerekir. Burada kıymet değil ağırlık esas alınır.

Şâfiîlere göre, sahibinin yanında bir yıl kalmış mübah olan halhal, bilezik, zincir, küpe ve benzeri zînetler için zekât vermek gerekmez. Ancak erkeğe zînet yasak olduğu için, erkeğe ait bu tür zînetlerle, kadının aşırı zînet eşyasına zekât gerekir.66

Hanbelîlere göre kullanılan altın ve gümüş zînet eşyasının zekâtı yoktur. Eğer kullanılmıyorsa, tartısı nisaba ulaşınca zekât gerekir. Diğer yandan haram zînet eşyasına zekât gerektiği gibi, tartısı nisaba ulaşan altın ve gümüş kaplara da zekât gerekir.67

Ebu Hanîfe ile Ebu Yûsuf'a göre, altın ve gümüşten yapılan zînet eşyasına veya ibrik, tablo, kaşık, çatal gibi ev eşyasına nisap miktarına ulaşınca kendi cinslerinden zekât verilecekse sanat değerlerine bakılmaksızın tartıları esas alınır. İmam Züfer'e göre kıymetlerine, İmam Muhammed'e göre ise fakirin lehine olana itibar edilir.

Fakat bu zekât kendi cinslerinden olmayan bir mal ile ödenecekse bu takdirde tartılarına değil, kıymetlerine göre işlem yapılır.

Mesela; yirmi miskal ağırlığında olan bir altın bilezik, kendisindeki sanat değeri bakımından yirmi beş miskal kıymetinde bulunsa, eğer zekâtı başka cinsten verilecekse, mesela gümüş, para veya buğdaydan verilecekse, ağırlığı olan yirmi miskale göre değil, kıymeti olan yirmi beş miskale göre vermek gerekir. Fakat kendi cinsi olan altından verilecekse Ebu Hanife ve Ebu Yûsuf'a göre yirmi miskal altına göre verilmesi yeterlidir. İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise kıymeti dikkate alınarak beş miskalin zekâtını da ayrıca vermek gerekir.

3) Nisap Tamamlama:

Altın, gümüş, para ve ticaret malları nisap tamamlamada biri diğerine eklenir. Buna göre, bir kimsenin bir miktar altın ile gümüşü, bir miktar da ticaret malı bulunup da, bunların toplamının kıymeti bir nisap miktarına, mesela 80 gram altına denk bulunsa, kırkta bir nisbetinde zekât gerekir.

Ebu Hanîfe'ye göre, nisapların birbirini tamamlaması kıymet, Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise cüz bakımından olur.

Buna göre, bir kimsenin mesela; yüz dirhem gümüş ile yüz dirhem gümüş kıymetinde on miskal altını bulunsa, bunun için ittifakla beş dirhem miktarı zekât gerekir. Fakat yüz dirhem gümüşle, yüz dirhem gümüş kıymetinde beş miskal altını veya elli dirhem gümüş ile yüz elli dirhem gümüş kıymetinde on miskal altını bulunsa Ebu Hanîfe'ye göre beş dirhem miktarı zekât gerekirse de, Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, cüz bakımından nisaplar tamamlanmadığı için zekât gerekmez. Diğer yandan yüz elli dirhem gümüş ile elli dirhem kıymetinde beş miskal altın bulunsa yine ittifakla beş dirhem zekât gerekir. Çünkü kıymetleri tam gümüş nisabına denktir. Ayrıca birinin nisabı dörtte üç, diğerinin nisabı da dörtte bir nisbetinde bulunmakla, tamamı bir nisaba denk olmuş olur.

İmam Şâfiî'ye göre altın ile gümüş nisap tamamlamak için birbirine eklenemez. Çünkü cinsleri farklıdır. Belki her birinde ayrıca nisabın tam olması aranır.

4) Ayarı Düşük Altın ve Gümüşün zekâtı:

Değeri daha düşük madenle karışık bulunan altın veya gümüşe "mağşûş" denir. Altının gümüşle veya gümüşün bakırla karıştırılması gibi.

Altın ve gümüş başka bir madenle karışık bulununca, altını çoksa altın, gümüşü çoksa gümüş hükmünde olur. Eğer karışık maden yarıdan fazla ise altın veya gümüş kısmı nisap miktarına ulaşırsa veya ulaşmadığı takdirde başka parası yahut ticaret malı bulunursa, ona göre zekâtı hesap edilerek verilir. Bunlar ticaret mallarından ise diğer maden kısmı da ayrıca dikkate alınır. Bunların altın veya gümüş kısmı nisap miktarına ulaşmazsa tamamı ticaret malı hükmünde olur.

Altın ile gümüş rayiç para niteliğinde olmamak üzere karışık bir halde bulunursa bakılır. Eğer altın kendi başına nisap miktarında ise veya ikisi bir nisap miktarında olup altın gümüşe tartı veya kıymetçe galip veya eşit ise hepsi altın

sayılır, ona göre zekât gerekir. Fakat altın nisap miktarında olmayıp kendisine gümüş galip ise hepsi de gümüş sayılır.

Mesela; altın ve gümüş karışımı bir tabloda altın yirmi miskal, gümüş iki veya üç yüz dirhem olsa hepsi altın sayılır. Yine altın on miskal olduğu halde, iki üç yüz dirhem olan gümüş kısmından kıymetli bulunsa yine hepsi altın sayılır. Fakat altın yine on miskal olduğu halde gümüş kısmı yüz, iki veya üç yüz dirdem kadar olup kıymetçe on miskal altından yüksek bulunsa hepsi gümüş sayılır.

Rayiç olan mağşûş paraların altınları veya gümüşleri, karışık maddelere galip veya eşit olursa altın veya gümüş gibi zekâta tabi olurlar. Mağlub olursa ticaret malları hükmünde olup yıl sonundaki kıymetlerine göre zekâtları verilir. Bunlarda ticaret niyeti aranmaz. Çünkü nakit para yerindedir.

Altın ile gümüş karışımı rayiç para, akça veya ticaret malı kabilinden olmayınca tartıları esas alınır, bunlar nisap miktarına ulaşırsa veya ulaşmadığı halde zekâta tabi başka bir mal ile birlikte bulunursa ona göre zekâtları hesaplanır.

5) Kâğıt Paraların Zekâtı:

Kâğıt paralarla madenî paralar, altın ve gümüş paralar yerine mal mübadelelerinde kullanılan paralardır. Bu paralar, tedavüldeki paralara karşılık merkez bankasında stok edilen veya stok edilmesi gereken külçe altınlar karşılığında çıkarılan banka havalesi niteliğindedir. Kâğıt paranın çıkışı ve yayılması 17. yüzyılda Avrupa’da altın karşılığı temsilî para şeklinde olmuştur. Altın paranın basılması, taşınması ve korunmasındaki güçlüklere karşılık kâğıt para çok düşük maliyetle büyük miktarda satın alma gücü kazandıran kolay taşınıp, korunabilen bir para türüdür.

Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında da bir altın lira (7,2 gram) yüz kuruş itibar edilerek 19. yüzyıl ortalarında “kâime-i mu’tebere-i Osmaniyye” adıyla ilk kağıt para basılmıştır.68

Kısaca bu kağıt paraların, altın ve gümüş gibi bunların yerine ve bunları temsil etmek üzere mal mübadelesin'de satış bedeli olarak kullanılması örf haline gelmiştir. Ancak 20. yüzyıl ortalarından sonra kağıt paranın altına olan bağlılığı giderek azalmış, bazı ülkeler merkez bankalarındaki karşılık olan altınları

gereksiz stok sayarak serbest bırakmış, böylece kağıt paranın satın alma gücünü devletin ekonomik gücünden aldığı esası kabul edilmiştir.

Ancak kağıt paraların istenildiği an altın ve gümüşe çevrilmesi mümkündür. Bu yüzden de bunlar itibari olarak karşılığı bulunan para sayılırlar. Bunlar eşyanın günümüzdeki karşılığı olan satış bedeli (semen) olmuşlardır. Bunun için nisap miktarına ulaşınca kağıt paralara da altın ve gümüşte olduğu gibi kırkta bir oranında zekât farz olur. Fakihlerin çoğunluğunun görüşü budur.

Kağıt paranın nisabını belirlemede, ticaret eşyasında olduğu gibi fakirin maslahatına uygun olan gümüş nisabının esas alınması bir çok fakih tarafından öne sürülmüşse de, bu konuda altın nisabının, esas alınması daha uygundur. Çünkü altın bugünkü para işlemlerine esastır. Hz. Peygamber zamanında miskal Mekkelilerin paralarının esası idi. Her ülkedeki kuyumcular altının fiyatını kendi bölgesel paraları ile belirlemektedirler. Bu duruma göre, asli ihtiyaçları ve borcu dışında 80 gram altın karşılığından fazla kağıt paraya sahip olan kimse üzerinden bir yıl da geçmiş olunca kırkta bir zekâtla yükümlü olur.69

Diğer yandan kâğıt para sisteminin altın yerine temsili para döneminde olduğu gibi daha açık standart bir karşılığa bağlanması ve bu karşılıkla ilgili hükümlerin temsili parayı da kapsamına alması esas olmalıdır. Çünkü kendi maliyeti çok düşük ve önemsiz olan kağıt paranın satın alma gücü temsil ettiği karşılıklara göre ortaya çıkmaktadır. Altın ve gümüş para gerçek değeri ile tedavülde bulunur. Faiz yasağı sebebiyle bu tür paralarla kendi cinslerinden olan külçe, zînet ve benzeri altın ve gümüş stokları arasında bir satın alma gücü farkı meydana gelemez. Buna göre, faiz yasağı altın veya altına endeksli parayı enflasyona karşı korur.70

Kağıt para, gerçek karşılığı olan altınla bağlantısı kesilince itibari değerle dolaşan bir para türü olmuştur. Nitekim Emeviler devrinden itibaren yaygınlaşan fels adı verilen madeni paralar itibari paralardır. Bunlar bakır, nikel, demir karışımı paralar olup, altın veya gümüşü karışımdan az olan paralar da bu niteliktedir. Bu çeşit paraların zekâtı da kendi cinslerinden veya yıl sonundaki kıymetleri üzerinden kırkta bir olarak verilir.

Satış bedeli olarak kullanılabilen ekonomik değerlerin zekât dışı tutulması yoksulları zekât nimetinden mahrum eder ve servet sahiplerinin mal varlığını bu tür kağıt ve madeni paraya çevirerek zekât gibi önemli bir ibadetin sevabından

nasipsiz kalmasına yol açabilir. Bunun sonunda, zekâttan beklenen amaç gerçekleşemez.

6) Alacakların Zekâtı:

Başkalarının zimmetinde olup, nisap miktarına ulaşan nakit para türünden alacaklar, zekâta tabi olup olmama bakımından üçe ayrılır.

a) Kuvvetli alacak: Borç olarak verilen paralar, veresiye satılan ticaret mallarının bedeli olan alacaklar, borçlu borcunu kabul ediyorsa veya borç sağlam belgelerle ispat edilebilecek durumda ise kuvvetli alacaklardır. Bunlar tahsil edildiği zaman geçmiş yıllara ait zekâtları verilir.

Kuvvetli olan ve üzerinden bir yıl geçmiş bulunan bir alacaktan nisabın en az beşte bir miktarı tahsil edilirse, bu miktarın zekâtı hemen verilir. Bundan az tahsil edilirse, sahibinin zekâta tabi başka bir malı bulunmadığı takdirde zekâtını hemen vermesi gerekmez.

Diğer yandan İmam Muhammed'e göre böyle bir alacak, borçlu tarafından inkâr edilmekte ise, alacaklının ispat edici belgeleri bulunsa bile, tahsil edildiği zaman geçmiş yıllara ait zekâtı lazım gelmez. Sağlam görülen görüş de budur. Çünkü her belge hakim tarafından geçerli sayılmaz ve herkes dava açma imkânını bulamayabilir.

b) Orta derecede alacaklar: Ticaret mallarının veya yılın yarıdan fazlasında merada otlayan hayvanların satışından doğan alacaklar niteliğinde olmayıp, kira alacağı veya adi bir elbisenin satışından doğan alacaklar orta alacaklardır. Bu gibi borçlarda yıllanma süresi kiracının veya müşterinin zimmetinde borç meydana geldiği tarihten itibaren başlar ve geçecek yıllar için zekât vermek gerekir. Ancak tam nisap miktarı kadar tahsil edilmedikçe, sahibinin zekâta tabi başka malı bulunmadığı taktirde, zekâtını hemen vermesi gerekmez.

Ebu Hanîfe'den daha sağlam görülen bir rivayete göre, bu tür alacakların geçmiş yıllara ait zekâtları lazım gelmez. Belki nisap miktarı kabzedilip bir yıl geçince veya zekâta tabi başka mal varsa, yıl geçmesi beklenmeksizin buna eklenerek zekâtı verilir.

c) Zayıf alacaklar: Bir şeyin karşılığı olmaksızın başkasının üzerinde olan

alacaktır. Mehir, miras, vasiyyet, anlaşmalı boşanmada kadından alınacak muhâlea bedeli ve diyet alacağı gibi alacaklar bu niteliktedir. Çünkü mehir, bir mal mübadelesinden doğmuş bir borç değildir. Boşanma bedelinin de bir mal olarak karşılığı yoktur. Vasiyet borcu diyet ve sulh bedelleri ile miras malları da, bir malın karşılığı olan alacaklar değildir. Bu gibi alacaklardan nisap miktarı elde edilip üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermek gerekmez.

Alacakların bu şekilde sınıflandırılması Ebu Hanîfe'ye göredir.

Sonuç olarak; bu alacakların her birinden zekât vermek farzdır. Ancak ödeme teslim alma sırasında farz olur. Kuvvetli alacaklarda nisabın beşte biri alınınca, orta ve zayıf alacaklarda ise nisabın tamamı kadar alınınca zekât vermek gerekir. Diğer yandan bir bedel karşılığı olmayan zayıf alacaklar yeni bir kazanç elde etme niteliği taşıdığı için bunların üzerinden bir yıl süre geçmesi gerekir. Zekâta tabi başka bir mal bulunması halinde ise bunlar birbirine eklenerek zekâtı verilir.

Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, diyet dışındaki tüm alacaklar eşit olup kuvvetli alacak niteliğindedir. Üzerinden bir yıl geçsin veya geçmesin tahsil edilen alacağın zekâtı verilir. Çünkü borçlunun yanında iken geçen süre alacaklının yanında geçmiş gibidir.71

Şâfiîlere göre, altın, gümüş veya ticaret malının karşılığı olan alacaklar için, elde etmeye güç yetince geçmiş yılların zekâtını vermek de gerekir. Ancak alacak hayvan cinsinden veya hurma, üzüm gibi yiyecek maddeleri kabilinden olursa zekât gerekmez.72

B - Maden ve Definelerin Zekâtı:

Allah Teâlâ'nın yeryüzünü yaratırken yerin altında yarattığı bazı ekonomik değerlere "maden", insan eliyle gömülmüş şeylere ise "define" denir. Hanefîlere göre, "rikâz" maden ve defineleri kapsamına alan bir terimdir. Madenler genellikle ateşte eriyip kalıba giren maddelerdir. Hanbelîlere göre ise, katı ve sıvı bütün maden türleri bu çeşide girer.73

Madenler üç türlüdür:

1) Katı madenler: Altın, gümüş, bakır, demir, kurşun, kalay, tunç gibi ateşte

eriyen ve kalıba dökülebilen madenler bu gruba girer. Civa da buna ilave edilmiştir. Bunların zekâtı nisap miktarına ulaşınca beşte birdir.

2) Katı maddeler: Bunlar ateşte erimeyen ve şekil almayan, kireç, alçı taşı, elmas, yakut, fruze, tuz gibi madenlerdir. Bu gibi madenlerden üretici zekâtı alınmaz. Bunların tamamı sahibine, sahibi yoksa bulana aittir.

3) Sıvı maddeler: Su, zift, katran, petrol gibi katı olmayan maddelerdir. Bunlardan da üretici zekâtı gerekmez. Bunlar tam olarak arazi sahibine aittir. Üretimden sonra ticaret malı olarak zekâta tabi olurlar.

Bu duruma göre, beşte bir zekât verilmesi yalnız ateşte eriyip kalıba dökülebilen maden türü olan birinci çeşit için gereklidir.

Bu çeşit madenler ister öşür, ister haraç topraklarında bulunsun beşte bir zekât alınır ve ganimetlerin harcanacağı yere sarfedilir. Bunun delili Kitap, Sünnet ve Kıyas'tır.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Biliniz ki, ganimet olarak elde ettiğiniz malların beşte biri, şüphesiz Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kadirdir."74 Hanefîlere göre madenler ganimet hükmündedir. Çünkü bunlar daha önce ehl-i küfrün elinde bulunan topraklardan çıkarılmaktadır. Ancak müslümanlar bu toprakları daha sonra savaşarak elde etmişlerdir.

Sünnetten delil, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Rikâzda beşte bir zekât vermek gerekir."75 Rikâz, ister Allah tarafından, ister kullar tarafından olsun, toprak altına yerleştirilen madenler ve kıymetli şeyler demektir.

Diğer yandan madenler, İslâm'dan önceki döneme ait olan definelere kıyas edilmiştir. Bir topraktan çıkarılan, bu toprak müslümanların eline geçmezden önceki döneme ait olan define, ganimet hükmünde olup, bundan beşte bir zekât alınır. Buna kıyasla aynı hükümde sayılan madenlerden de beşte bir alınması gerekir.76

Mâlikîlere göre, madenlerin mülkiyeti İslâm devletine aittir. Madenlerde, elde edilen miktar nisap miktarına ulaşınca kırkta bir zekât gerekir. Ancak altın ve gümüş dışındaki madenler ticaret amacıyla çıkarılırsa zekâta tabi olur.

Hanefîlerle Mâlikîler arasında madenlerin zekât miktarı üzerindeki bu görüş ayrılığı “rikâz” teriminin farklı anlaşılmasından doğmuştur. Mâlikîlere göre, rikâz madenleri içine almaz. Bu yüzden madenlerde sadece altın ve gümüşün zekâtı olan 1/40 zekât vermek gerekir ve bu zekâtın verileceği yerlere harcanır.77

Beşte birden artanın hükmü: Hanefîlere göre, bulunan madenlerle definelerden beşte bir zekât verildikten sonra artan kısım eğer maden ve defineler birinin mülkünde bulunmuşsa, mülk sahibine aittir. Eğer hiç bir kimsenin mülkiyeti altında değilse, artan kısım bulana aittir.

Bu duruma göre, devletin mülkiyeti altında bulunan mîrî arazilerde bulunacak madenlerin tam olarak devlete ait olması gerekir.

Ebu Hanîfe’den başka bir rivayete göre, öşür ve harac arazisi gibi sahipli mülklerde bulunan madenler mâliklerine aittir, bunlardan beşte bir alınmaz.

Defineler de üçe ayrılır:

1) İslâmî devre ait defineler: Üzerinde İslâmî döneme ait olduğunu gösteren besmele, kelime-i tevhid, halife mührü ve benzeri işaretler taşıyan gömülmüş altın, gümüş paralar, zînet eşyası gibi şeyler bu gruba girer. Bunlar lukata (kayıp eşya) hükmündedir. Bunları bulanlar yoksulsa kendisine, zenginse başka yoksullara sarfederler veya İslâm devletine teslim ederler.

2) İslâm öncesi devre ait defineler: Bu, üzerinde haç ve put resmi gibi İslâm öncesine ait bir alâmet bulunan gömülmüş sikke ve benzerleridir. Bunların beşte biri devlete verilir, geri kalanı arazi sahibine, sahibi yok ise bulana ait olur. Dağ ve sahra gibi sahipsiz yerlerde bulunan bu gibi definelerin de beşte biri devlete, geri kalanı bulan kimseye ait olur. Bulan zimmî olsa da hüküm değişmez.

3) Hangi devre ait olduğu şüpheli bulunan defineler: Üzerinde ne İslâmî devre, ne de İslâm’dan önceki devre ait olduğunu gösteren bir alamet bulunmayan gömülmüş define bir görüşe göre İslâm öncesi devre, başka bir görüşe göre İslâmî devre ait kabul edilerek işlem yapılır.

Bir evde bulunan define ev sahibine ait bulunur. Ebu Hanîfe’ye göre bundan beşte bir zekât vermek gerekmez. Çünkü bu, toprak altında bir araya getirilmiş

toprak parçaları gibidir. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise böyle bir defineden beşte bir zekât vermek gerekir. Çünkü, "Rikâzdan beşte bir zekât vermek gerekir" hadisi mutlaktır. Evde veya ev dışında bulunan defineler arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Denizlerden çıkarılan inci, amber, sikkeli paralar ve balıklardan Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre zekât olarak bir şey gerekmez. Ebu Yûsuf'a göre ise denizden çıkarılan nakit altın ve gümüşten, inci ile amberden beşte bir nisbetinde pay alınır.78

Diğer yandan madenler konusunda şu noktaya da açıklık getirmek uygun olur. Günümüzde, ekonomik hayatta büyük bir önem kazanan, petrolün, veya ateşte erimeyen elmas, firuze, mermer gibi madenlerin zekât dışı kalmış olması dikkati çekebilir Temelde ticari ve ekonomik değeri olan şeylerin kullananın veya tüketicinin eline ulaşıncaya kadar zekât dışı kalması sözkonusu olmaz. Petrol üreticisi, elmas veya yakut madencisi sadece beşte bir olan işletme ve üretim vergisinden muaf tutulmuştur. Ürettiği petrolü veya çıkardığı madenleri ham veya işlenmiş olarak piyasaya sürünce bunlar ticaret malı sayılır ve nisap miktarını aştığı zaman, diğer şartlar da bulununca kırkta bir zekâta tabi olur. Depolanıp satışı gecikirse her yıl için kırkta bir zekât borcu yenilenir. Buna göre, bunun işletmeciye veya üreticiye bir defaya mahsus olarak tanınan bir muafiyet olduğu söylenebilir.

İmam Şâfiî'ye göre altın ve gümüşten başka madenlerden zekât vermek gerekmez. Altın ve gümüşte kırkta bir zekât verilir. Çünkü altın ve gümüşün zekâtı ile ilgili hadisler umum ifade eder. Ayrıca madenin zekâtında bir yıl geçme şartı yoktur. Çünkü bir yıl geçme şartı mallarda büyümenin gerçekleşmesi için konulmuştur.79

C - Ticaret Mallarının Zekâtı:

Ticaret eşyası arapça "urûz" terimi ile ifade edilir. Bunun tekili olan "araz" dünya malı demektir. "Arz" şeklindeki okunuşuyla ise, altın ve gümüş para dışındaki mallar, ev eşyası, akarlar, hayvan türleri, tarım ürünleri, elbiseler ve benzeri menkul ve gayri menkullerden ticaret için hazırlanan mallar kastedilir. Sahibinin satıp kâr etmek amacıyla edindiği ev, dükkân, arsa, tarla, bahçe, ve benzeri akarların hükmü de ticari eşyanın hükmü gibidir. Bu gibi akarlar da ticari

eşya gibi zekâta tabidir.

Ancak sahibinin oturduğu ev, ticaret için kullanmakta olduğu iş yeri, depo, büro ile sanayi için kullandığı tesislerden zekât gerekmez.

1) Ticaret Malından Zekât Alınmasının Şartları:80

a) Ticaret malının nisap miktarına ulaşması: Yıl başında kıymetleri en az iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın miktarında bulunan ticaret mallarının zekâtı için yıl sonundaki kıymetleri esas alınır. Bu kıymetlere göre zekâtı verilir. Malın kıymeti bulunduğu beldenin piyasa rayicine göre belirlenir. Eğer bu mallar şehir dışında bir yerde ise buraya en yakın şehirdeki kıymetlerine itibar edilir.

Zekât nisabını tamamlamak için ticaret mallarının kıymeti altın, gümüş veya paraya ilave edilir. Kısaca bunları birleştirerek toplam üzerinden hesap yapılır.

b) Ticari malın üzerinden bir yıl geçmesi: Ticaret malına sahip olunduğu tarihten itibaren malların kıymetleri üzerinden bir yıl geçmiş olması şarttır. Malın kendisi üzerinden yıl geçmesi şart değildir. Hanefî ve Mâlikîlere göre bu konuda geçerli olan yılın başı ile sonu olup, ortası değildir. Bir kimse yılın başında nisap miktarı mala sahip olup yıl içinde bu mal azalır, sonra yıl sonunda yeniden nisap miktarına ulaşırsa bu maldan zekât vermek gerekir. Yılbaşında veya yıl sonunda nisaptan eksik olan maldan ise zekât vermek gerekmez.

Şâfiîlere göre, ticaret malının yıl sonunda nisap miktarına ulaşması esastır. Çünkü yıl sonu zekâtın farz olma vaktidir. Buna göre, bir kimsenin yılbaşında on miskal altını bulunsa, bunun beş miskali ile bir ticaret malı satın alsa, yıl sonunda bu malın kıymeti on beş miskale ulaşsa, elindeki beş miskalle birlikte toplam yirmi miskal altın karşılığına sahip olduğu için zekâtla yükümlü olur. Hanbelîlere göre ise ticaret malının yıl boyunca nisap miktarının altına düşmemesi gerekir. Ancak yarım gün gibi kısa süreli eksilmeler zarar vermez.

c) Satın alma sırasında ticarete niyet etmek: Ticaret malları satın alınırken bunlarla ticaret yapmaya niyet etmek gerekir. Eğer bu mallara sahip olduktan sonra niyet edilirse, niyetin ticaret işine yakın olması gereklidir. Satışa arzetmek, satış için ilan vermek veya satış için başkasına yetki vermek gibi bir fiil olmadıkça mücerret bir niyetle bir mal, ticaret malına dönüşmüş olmaz.

Diğer yandan kendisiyle ticaret yapılan malın ticarete niyet etmeye elverişli bir mal olması gerekir. Mesela, bir kimse haraç veya öşür arazisini ticaret amacıyla satın alsa, bunu satıncaya kadar ekip biçse, zekât değil, haraç veya öşür vermesi gerekir.

İmam Muhammed'e göre miras, bağış veya vasiyet gibi bir yolla intikal eden bir mal için ticarete niyet edilse, mücerret bu niyetle mal ticaret için olmuş olmaz. Ebu Yûsuf'a göre ise, kişi kabulüne bağlı olan bu gibi malları ticaret yapmak niyetiyle kabul etse, o mal ticaret malı sayılır.

Başlangıçta ticaret niyetiyle satın alınmamış olan bir mal, mesela, bir arsa, bir takım eşya, halı veya bir miktar zahire ileride satılmak üzere saklansa, bu bir ticaret malı sayılmaz. Bu yüzden bunun bir yıl geçmekle zekâtı lazım gelmez. Bir kimse şehir kenarındaki bir gayri menkulünü zirai ürünler yetiştirmek veya depo vb. için kullanılmak üzere kiraya vermekte ise, bu yer geliri üzerinden zekâta tabi olur. Fakat burası belediye imar alanına girip, parsellendikten sonra satışa arzedildiği tarihden itibaren ticaret malına dönüşür ve değeri üzerinden kırkta bir zekâta tabi olur.

Özet olarak, bir şeyin ticaret malı sayılıp, bundan zekâtın gerekmesi için; malın nisap miktarına ulaşması, üzerinden bir yıl geçmesi, niyetle birlikte fiilî olarak da ticarete başlanılmış olması, ayrıca malların ticaret niyetine elverişli bulunması şarttır.

2) Ticaret Mallarının Zekâtı İle İlgili Deliller:

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Ey İman edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helal ve temiz olanlarından Allah için harcayın"81. Bu ayet ticaret malları ve toprak ürünlerinin zekâtı ile ilgili olarak inmiştir.82

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Deveden zekât vardır, sığırdan zekât vardır, bezden83zekât vardır."84 Semure b. Cündeb (r.a) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s) ticaret için hazırladığımız mallardan zekât vermemizi bize emrederdi."85 Ebu Amr b. Hammas'ın babasından rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: "Hz. Ömer bana; 'Malının zekâtını öde' diye emir verdi. Ben dedim ki: 'Benim sadece ok torbam ve derilerim vardır." Bana: 'Onların değerini hesapla ve zekâtlarını öde' dedi."86 İbn Kudame (ö.620/1223) ticaret mallarına zekât

uygulaması ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Bu yaygın olan bir olaydır. Ashab-ı kiram’dan da kimse buna karşı çıkmadığı için icmâ meydana gelmiştir. Bu, Hz. Ömer, İbn Ömer ve İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir. Hasan, Cabir b. Zeyd, Tavus, Nehai, Sevri, Evzai, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik ve İbnu Hanbel’in görüşü de budur.87

İmam Mâlik ve Davud ez-Zahiri’den rivayet edilen, ticaret mallarından zekât olmadığı görüşü “Atlarla kölelerin zekâtından sizi affettim”88 hadisine dayanmaktadır. Ancak bu hadisten kastedilen bu malların kendilerinden zekât verilmeyeceğidir. Ticaret amaciyle elde bulunduruldukları takdirde kıymetleri üzerinden zekât verilmesine bu hadis engel değildir. Diğer yandan Mâlikîlerin mezhep görüşüne göre, şartlar gerçekleşirse ticaret mallarına zekât gerekir.89

Ticaret malları gelişmesi ve çoğalması gaye edinilen mallardır. Nitekim zekâta tabi olan altın, gümüş, para, hayvanlar ve tarım ürünlerinde de bu özellik vardır. Ticaret mallarının temelde para olduğunda şüphe yoktur. Bunların bedeli olan nakit paraya zekât gerekirken, ticaret mallarına gerekmemesi ekonomik bir çelişki doğururdu. Diğer yandan bu durum nakit paranın ticaret malına çevrilerek sürekli zekât dışı tutulmasına ve yoksulların bundan zarar görmesine yol açardı.

3) Ticaret Malından Zekâtın Hesaplanması:

Ticaret eşyası üzerinden bir yıl geçince altın veya gümüş üzerinden fakirler için daha yararlı olan tercih edilerek nisap belirlenir. Zenginlik sınırının tespitinde, temel ihtiyaç maddeleri istisna edilerek, tercih edilen görüşe göre kişi kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık masraflarını ve borçlarını düşer. Geride kalan nakit para veya ticaret eşyası nisap miktarına ulaşır ve üzerinden de bir yıl geçmiş olursa, bunlar birbirine eklenerek kırkta bir zekâta tabi olur.90

Ticaret malının zekatı kırktabir olarak kendi cinsinden verilebileceği gibi, malın kıymetinin kırkta biri de verilebilir. Zekât yükümlüsü bu konuda tercih hakkına sahiptir. Çünkü ticaret malı, zekâtın farz olduğu bir maldır. Altın, gümüş, hayvan veya tarım ürünlerinde zekât kendi cinslerinden verilebildiğine göre bunların zekâtını da kendi cinsinden vermek caizdir. Bu görüş Hanefîlere aittir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre ise, ticaret mallarının zekâtını kıymet olarak vermek gerekir. Çünkü nisap kıymet üzerinden belirlenmektedir. Bu yüzden zekât malda değil, ancak kıymetinde farz olmuştur.91

Hanefîlere göre ticaret mallarının zekâtının kendi cinsinden verilebilmesi uygulamada büyük kolaylıklar getirmektedir. Özellikle fakirlerin ihtiyacı olan gıda maddeleri, giyecek, yakacak, inşaat malzemesi ve benzerlerinin kendi cinsinden zekâtını vermek yoksulların doğrudan yararlanmasını sağlar. Diğer yandan esnaf ve tüccarın büyük meblağlara ulaşan zekâtını yıl sonunda nakit olarak ayırıp ödemesi güçlük doğurur, bu durum zekâtın ya geç ödenmesine veya az verilmesine ya da hiç verilmemesine yol açabilir. Halbuki, bir gıda toptancısının, bir kumaş tüccarının veya bir konfeksiyoncunun sayım yaparak ticaret malının kırkta birini ayırarak yoksullara dağıtması ya da bunun Asr-ı saadette olduğu gibi tek elden yapılması bir İslâm ülkesinde fakirlik problemini kökten çözmeye yeterlidir. Nitekim ülkemizin zekât potansiyeli ile ilgili olarak yapılan bazı istatistiki bilimsel araştırmalar uygulandığı takdirde bu sosyal yardımlaşma kurumunun, büyük bir ekonomik güç oluşturacağı ve bu yolla yoksulların, çaresizlerin ızdırabının dindirilebileceği ortaya konulmuştur.92

Ticaretten yıl boyunca elde edilen kârlar ile hayvanlardan doğan yavrular, miras, bağış gibi ticari olmayan yollardan elde edilen mallar sermayeye eklenir. Yıl sonunda bunlar bir bütün olarak değerlendirilerek zekât hesabı yapılır. Ancak yıl dolduktan sonra meydana gelecek ilavelerin asıl mala eklenemeyeceği konusunda bir görüş ayrılığı yoktur.

D - Şirketlerin Zekâtı:

İslâmî esaslara göre kurulan ortaklıklarda her ortak kendi hissesine düşen zekâtla yükümlü olur. Ortaklar sadece ticaretin gerektirdiği işlemlerde birbirlerinin vekili sayılır. Zekât bir ibadet olup, geçerli oluşu niyete bağlıdır. Bu nedenle şirket adına zekât verilebilmesi için ortakların birbirlerine özel yetki vermeleri gerekir. Şirketlerin zekâtını sermaye ortaklığı ve kâr ortaklığı üzerinden şu şekilde açıklayabiliriz:

1) Sermaye Ortaklığı:

İki ve daha çok kimsenin sermayelerini birleştirmek suretiyle oluşturdukları ortaklık türüdür. Sermayeler eşit veya farklı miktarlarda olabilir. Kârın paylaşılma şekli serbest sözleşme ile belirlenirken, zarara katlanma kural olarak sermaye oranlarına göre olur. Bu çeşit ortaklıklar ya ticaret şirketi veya üretim yapan sanayi şirketi türünde olabilir.

Ticaret şirketinde zekât dışı tutulacak büro, dükkan, depo, servis aracı gibi sabit sermaye daha az olur. Gıda maddeleri ticareti yapan bir şirketin yıl sonu muhasebe sonuçlarına göre, borçlar düşüldükten sonra kırk milyon lira nakit parası, yirmi ton pirinci, yirmi ton toz şekeri ve yirmi ton da kuru fasulyesi bulunsa, eşit hisseli dört ortak varsa, herbirinin zekât yükümlülüğü dörtte bir üzerinden olur. Her bir ortağın şirket dışı özel bir borcu veya zekâta tabi başka bir malı yoksa bu şirketten zekât borcu; iki yüz bin lira ile, 125 kg. pirinç, 125 kg. toz şeker ve 125 kg. da kuru fasulye olur. Ortak bu gıda maddelerinin kendisini veya bedellerini verebilir.

Sanayi şirketinde ise artıcı olmayan sabit sermaye daha büyük olur. Bir fabrikanın binası, makineleri, depoları, servis araçları, lojmanları ve ticaret malı niteliğinde bulunmayan diğer gayr-i menkulleri zekât dışı kalır. Borçlar düşüldükten sonra, geride kalan nakit para, döviz, hammadde, mamul veya yarı mamul tüm ekonomik değerler yıl sonu değerleri üzerinden kırkta bir zekâta tabi olur. Şirketin tüm mal varlığı içinde zekâta tabi olan değişken değerler yüzde otuz olsa, yalnız bu kısımdan zekât gerekir. Her ortak, şirketin zekâta tabi mal varlığından kendi hissesine düşen kısmını hesaplayıp kırkta bir zekât vermekle yükümlü olur. Ancak bu ortağın şirket dışı borçları varsa, bu payını adı geçen borçlara karşılık tutabilir. Zekâta tabi başka malı varsa bunlar da şirket hissesine eklenerek zekât hesabı yapılır.

2) Hisse Senetlerinin Zekâtı:

Bir şirketteki ortaklık payını belirleyen belgeye “hisse senedi” denir. Bu senet başlangıçta şirketin gerçek mal varlığını yansıtırken, yıllar sonra, şirketin mal varlığı yüzlerce kat büyüdüğü halde hisse senetlerindeki miktarın sabit kaldığı görülmektedir. Mesela, hisse senetlerindeki toplam meblağ üç yüz milyon tutarken şirketin mal varlığı on veya on beş milyar liraya yükselebilmektedir. Hisse senedinin üzeri rakamlara göre bir kaç katı nominal değer üzerinden alıcı bulması da, bu senetlerle mal varlığı arasındaki büyük farkı kapatmaya

yetmemektedir. Diğer yandan on beş-yirmi yıl önceye ait rakamlara göre kâr paylarının verilmesi yanıltıcı olmaktadır.

Dağıtılmayan kârların şirketin mal varlığına eklenmesi ve sürekli büyümenin sağlanması ortakların rızası bulununca mümkün ve caizdir. Ancak ortaklıktan amaç kâr elde etmek olduğu için ortaklardan herhangi birisi ihtiyacı olduğu için kâr dağıtımını istese onun kârını hesaplayarak vermek gerekir. Bu takdirde kâr almayan ortakların hisseleri büyümüş olur. Kısaca dağıtılmayan veya kısmen dağıtılan kârların, ya da şirketin enflasyonlar yüzünden sürekli değeri değişen mal varlığının yeniden değerleme yoluyla kıymet biçilerek hisse senetlerine yansıtılması gerekir. Mesela; bir kimsenin on beş yıl önce yüz milyon liralık bir şirkette bir milyon lira hissesi varsa, bugün böyle bir şirketin on beş milyar liralık mal varlığı olmuşsa, bu ortağın payı 150 milyon lira kadardır. İşte böyle bir şirketin zekâta tabi mal varlığı, zekât dışı sabit sermaye unsurları düşüldükten sonra üçte bir olsa, bu ortak elli milyon liranın kırkta bir zekâtı ile yükümlü olur. Bir İslâm beldesinde her müslüman ortağın yıl sonlarında, ortağı bulunduğu şirketin zekâta tabi mal varlığı içindeki hissesinin yüzde oranını bilme hakkı vardır.

3) Tahvillerin Zekâtı:

Maktu gelirli tahvil kıymeti üzerinden, kâr-zarar tahvilleri ise yıl sonundaki ana para ve kâr toplamı üzerinden, zekâta tabi olur.

4) Kâr Ortaklığı:

Bir taraf sermayeyi, diğer taraf da emeğini ortaya koyarak emek-sermaye ortaklığı kurulabilir. Buna İslâm'da "Mudarabe" denir. Kârın paylaşılması sermaye sahibi ile işletmeci arasında serbest sözleşmeye göre olur. Zarara işletmecinin kasıt, kusur veya ihmali bulunmadıkça yalnız sermaye sahibi katlanır. İşletmecinin zarardan payı, emeğinin boşa gitmesi şeklinde ortaya çıkar. Mudarabe, İslâm bankacılığının da esasını teşkil eder.

İşte emek-sermaye ortaklığında, ortaklığın tasfiyesi beklenmeksizin yıl sonunda sermaye sahibi, sermaye ve kârdan payına düşenin, işletmeci ise yalnız kârdan payına düşenin zekâtı ile yükümlü olur.93

E - Tarım Ürünlerinin ve Meyvelerin Zekâtı:

Tarım ürünlerinden zekâtın farz olması Kitap, Sünnet ve İcmâ delillerine dayanır.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Hasat günü ürünün hakkını, zekâtını verin"94 İbn Abbas (r.a) bu ayetteki "hakkahû" kelimesinden kastedilen anlamın farz olan zekât olduğunu, başka bir rivayette ise öşür veya yarı öşür (yirmide bir) olduğunu söylemiştir. Başka bir delil şu ayettir: "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helal olanından ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan verin."95 Zekâta nafaka da denilmektedir. Şu ayet bunun delilidir: "Altın ile gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyen, harcamayan kimselere elem verici bir azabı müjdele"96

Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Yağmur suyu veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan toprakların ürünlerinden onda bir, hayvanlar veya taşıma su ile sulanan topraklardan yirmide bir zekât vermek gerekir."97 "Nehirler ve yağmur sularının suladığı topraklardan öşür (onda bir), develer yardımıyla sulanan topraklardan yirmide bir zekât vermek gerekir."98

Diğer yandan İslâm âlimleri tarım ürünlerinden öşür zekâtı vermek gerektiği konusunda görüş birliği içindedir.

1) Tarım Ürünlerinden Zekât Alınmasının Şartları:

Tarım ürünlerinin zekâtında, yükümlünün akıllı olması veya erginlik çağına ulaşması şart değildir. Akıl hastası veya küçüklerin mahsulünden de zekât gerekir. Ancak yükümlünün müslüman olması şarttır.

Hanefîlere göre bu genel şatlara ek olarak zirai ürünlere zekâtın farz olması için şu şartlar öngörülmüştür:

a) Toprağın öşür toprağı olması. Harac arazisinden öşür vermek gerekmez. Çünkü bir topraktan hem harac vergisi, hem öşür veya kira bedeli bir müslümanın toprağında birleşmez.

b) Topraktan ürün çıkması. Eğer öşür toprağından bir şey çıkmazsa öşür vermek de gerekmez. Çünkü öşür, çıkan üründen farz olur. Harac toprağını ise sahibi

ekip biçme imkânına sahip olduğu halde boş bırakırsa yine harac vergisi ile yükümlü olur. Çünkü bu durumda toprakta hükmen üretim yapabilme (nema) niteliği var sayılır.

c) Toprağı ekip biçmek; gelir ve ürün elde etmek, büyüme gibi amaçlar için yapılmalıdır. Bu yüzden başlangıçta ürünü bulunmayan meşe, çam, kavak, ot ve benzeri şeylerden öşür gerekmez. Belki bunlar kesilip üretimde kullanıldığı veya satıldığı zaman ticaret malı olarak diğer zekât mallarına ilave edilir.99

Toprak ürünleri, hayvanlar gibi zahiri mal türüne girer. Bu yüzden bunların öşrü, genel olarak sahabe devrinden Osmanlı İmparatorluğu uygulamasının sonlarına kadar devlet eliyle alınmıştır. Zirai ürünlerden devletçe alınacak miktar arazinin türüne göre değişiklik gösterir. Bu miktar zekât, sadaka, haraç veya kira bedeli çeşitlerinden birisine girer. Buna göre, günümüzde müslümanların ellerinde bulunan arazileri şu şeklide değerlendirebiliriz.

2) İslâm'da Arazi Statülerinin Ortaya Çıkışı:

İslâm'ın çıkışından bu yana, değişik dönemlerde araziler için çeşitli uygulamalar görülmüş ve bunlar hukuki statülerine göre isimler almıştır. Mülk, mîri, haraç, öşür, vakıf, metrûk, mevat (ölü) arazi bunlar arasındadır. Yine mirî arazinin kullanım şekillerinden olan tımar, has, zeamet Osmanlı İmparatorluğu uygulamalarındandır.

Bir belde topraklarının statüsü başlangıçta fethedilme şekline göre belirlenmiştir.

a) Kendileriyle savaş yapılan düşman İslâm'ı kabul ederse mallarını ve canlarını korumuş olurlar. Savaşsız, kendiliğinden müslüman olan toplumlar hakkında da hüküm böyledir. Hz. Peygamber (s,a,s) şöyle buyurmuştur: "Bir topluluk İslâm'a girdikleri zaman canlarını ve mallarını korumuş olurlar". "Bir mala sahip olan kimse müslüman olduktan sonra da onun mâlikidir."100 Bu hadis menkul ve gayr-i menkul tüm malları kapsamına alır.

Ebu Yûsuf bu tür toprakların, İslâm'a giren Medineli müslümanların toprakları gibi öşür arazisi olacağı görüşündedir.101

b) Düşman İslâm'a girmemekle birlikte toprakları sulh yoluyla fethedilmişse, anlaşma şartlarına göre toprak statüsü belirlenir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İleride siz bazı topluluklarla savaşacaksınız, savaştığınız bu kimseler bazı durumlarda mallarını kalkan yapmak suretiyle canlarını ve ailelerini koruyacaklar ve sizinle sulh anlaşması yapacaklardır. Bu takdirde onlardan, yaptığınız anlaşma hükümleri dışında bir şey istemeyiniz, almayınız. Çünkü bu sizin için helâl olmaz.”102

Bu şekilde gayri müslim sahiplerinin elinde kalacak olan araziler “Harac arazisi” olur. Hz. Peygamber Necran, Eyle, Ezriat, Hecer ve diğer yerlerin halkından anlaşma yaptığı kabileleri mülklerinde serbest bırakmış, sadece bunlarla yapılan anlaşmada kararlaştırılan cizye ve harac vergisini almakla yetinmiştir. Hz. Ömer devrinde, Necran halkı, Irak ve Suriye’ye nakledilirken, bunların her birine Necran’da sahip oldukları arazi ve meskenlerin yerine, buradan boş araziler verilmesi ve kendilerine kolaylık gösterilmesi valilerden istenmiştir.103

c) Düşman toprakları zorla fethedilmişse, İslâm devleti bu topraklarla ilgili olarak üç çeşit yetkiye sahiptir:

aa) Topraklar eski sahiplerinin ellerinde bırakılır ve halk İslâm’a girince bunlar öşür arazisi olur. Hz. Peygamber (s.a.s)’in Mekke arazileri için uygulaması bu şekilde olmuştur.

bb) Bu araziler ganimet sayılarak beşte biri Beytümal’e ayrıldıktan sonra geri kalan beşte dördü savaşa katılan gazilere dağıtılır.104 Böylece bu topraklar onların mülkü ve öşür arazisi olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.s) zorla fethedilen Hayber topraklarına böyle bir statü vermiştir. Ancak bu topraklar bir süre “ziraat ortakçılığı” çerçevesinde eski sahiplerinin ellerinde bırakılmıştır.105

cc) Fey’ arazisi uygulaması. İslâm devleti zorla fethedilen ülke topraklarını gazilere dağıtmayıp, eski gayri müslim sahiplerinin ellerinde fey’ statüsü ile bırakabilir. Fey’; düşmandan savaşla veya savaşsız ele geçirilen toprakların mülkiyetinin devlette, yararlanma hakkının ise harac vergisi karşılığında eski sahiplerinde bırakılması demektir. Bu, bir bakıma geliri toplum ihtiyaçları için harcanmak üzere arazilerin topluca vakfedilmesidir.

Hz. Ömer hilafeti zamanında fethedilen Suriye ve Irak topraklarına fey’ hükümleri uygulanmıştır. Irak toprakları fethedilince gaziler buranın kendilerine taksim edileceğini bekliyorlardı. Hz. Ömer dağıtmak istemeyince uzun istişare ve müzakereler yapıldı. Hz. Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Bilal-i Habeşî ile

aynı düşüncede olanlar, bu toprakların ganimet olarak kabulü ile Rasûlullah (s.a.s)'ın Hayber topraklarını dağıttığı gibi gazilere dağıtılmasını istediler. Muaz b. Cebel ve Hz. Ali gibi bazı sahabîler ise bu konuda Hz. Ömer'i desteklediler.

Hz. Ömer şöyle diyordu: "Bu toprakları dağıtırsam sizden sonra gelecek müslümanlara ne kalır? Onlar toprakların ahalisiyle birlikte taksim edilmiş olduğunu, babalardan oğullara miras olarak intikal ettiğini, böylece kendilerinin her şeyden mahrum edilmiş olduklarını göreceklerdir."

Muaz b. Cebel (r.a) aynı görüş yönünde şöyle der: "Ya Ömer! Vallahi bu toprakları dağıtırsan hoşa gitmeyen şeyler ortaya çıkar. Toprağın büyük bir kısmı müslümanların eline geçer. Sonra bu sahipler zamanla ortadan kalkar ve büyük topraklar bir kişinin elinde toplanır. Onun için bu topraklara şimdiki müslümanların da, sonra gelecek olanların da yararlanmasını sağlayacak bir statü ver."

Hz. Ömer bu müzakerelerde Kur'an-ı Kerim'den fey' ile ilgili şu ayetleri delil getirmiştir: "Allah'ın fethedilen diğer düşman ülkeleri ahalisinden peygamberine verdiği fey'; Allah'a, peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Ta ki bu mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın. Peygamber size ne verdi ise onu alın, size ne yasak etti ise ondan da sakının."

"Özellikle o fey', hicret eden yoksullara ait olup, onlar Allah'tan fazl u inayet ve hoşnutluk ararlar."106

Yukarıdaki ayetler, ganimet taksimini genel olarak düzenleyen el-Enfal suresinin kırk birinci ayetini tahsis etmiştir. Bu duruma göre Haşr suresindeki fey' ayetleri savaşla veya savaşsız alınan topraklar üzerinde İslâm devletinin başkanına maslahata uygun olarak tasarrufta bulunma yetkisi vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) Hayber toprakları için Enfal sûresindeki âyetle, Hz. Ömer ise Suriye, Irak ve Mısır toprakları için fey' ayetleriyle amel etmiştir. Buna göre, fey' ayeti yalnız savaşa katılan gazileri değil, bütün müminleri içine alır. Bu, gayri menkuller üzerinde hak sahibi olmada, sonra gelenler önce gelenlere ortak olurlar. Bu ise, ancak arazileri taksim etmemekle gerçekleşir. Böyle bir statü toplu bir vakıf ve toplu bir kamulaştırma niteliğindedir. Ancak bu topraklar mirasla geçebilir, gerçek vakıf ise mirasla geçmez.107

Müslümanların ellerinde bulunan araziler, İslâm'ın ilk yıllarındaki bu toprak uygulamalarının ışığında başlıca dört kısma ayrılmıştır:

a) Öşür arazisi: Bunlar; fethedilip kendi istekleriyle müslüman olan ahalisine veya zorla fethedilip İslâm mücahidlerine mülkiyet üzere verilmiş olan topraklardır. Arap yarımadasındaki araziler bu niteliktedir. Bu toprakların mahsulünden onda bir veya yirmide bir nisbetinde "öşür" verilir.

b) Harac arazisi: Bunlar; sulh yoluyla veya zorla fethedilip eski gayri müslim sahiplerine veya başka gayri müslimlere mülk olarak verilen topraklardır. Irak köyleri ve çevresi bu niteliktedir. Bu çeşit araziden ya çıkan ürüne göre veya önceden belirlenen mikdarda "harac" adı ile vergi alınır. Bu vergi, zekât niteliğinde değildir.

c) Sırf mülk arazi: Bu, önceleri mirî araziden olup Beytülmal'e ait iken, daha sonra bir bedel karşılığında bazı kimselere satılmış olan topraklardır. Bunların ürünü de, sahipleri müslüman bulununca zekât konusunda öşür arazisi gibidir.

Ancak mülk evlerin çevresindeki mülk bahçeler, bu evlere bağlı bulunduğu için, buradan elde edilecek ürünlerden ve meyvelerden öşür gerekmez.

d) Mirî arazi: Bunlar, daha önce müslümanlar tarafından fethedilip de, kimseye mülk olarak taksim edilmeksizin İslâm toplumu için alıkonulmuş olan topraklardır. Bunların kuru mülkiyeti devlete ait olup, yararlanma hakkı köylülere tapu ile tefviz edilegelmiştir. Bunları tasarruf edenler kiracı statüsündedir. Devlete verecekleri belirli hisseler veya vergiler de "kira bedeli" niteliğindedir.

Bu çeşit arazilerin ürününden öşür veya başka adla zekât lazım gelmez. Çünkü öşür ile harac veya öşür ile bu hükümde bulunan kira bedeli bir müslümanın toprağında birleşmez. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'de topraklar başlıca bu statüde idi.

Hanefîlere göre harac vergisine tabi olan bir toprak müslümanın eline geçse yine harac vergisi devam eder, çıkan üründen ayrıca öşür vermek gerekmez. Çünkü bir toprakta hem harac hem öşür birleşmez.108 Delil şu hadistir: İbn Mes'ud (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Bir müslümanın toprağında öşür ile harac toplanmaz."109 Diğer yandan ne adaletli

ve ne de zalim yöneticilerden hiç biri harac arazisi sayılan Irak topraklarından öşür almamışlardır. Bu yüzden harac ile birlikte öşür vermenin farz olduğunu söylemek icmaa aykırı düşer. Harac ve öşrün dayandığı sebep, toprağın gelir getirici olmasıdır. Bu ikisini ayni topraktan almak, bir maldan iki defa zekât almaya benzer.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, müslümanın elinde bulunan harac topraklarından çıkan ürünlerden öşür; toprağından ise harac olmak üzere ikisi bir arada uygulanabilir.

Çoğunluğun dayandığı deliller şunlardır:

a) Toprağın ürününden zekâtın farz olduğunu bildiren ayet ve hadislerin anlamı genel olup, öşür veya harac toprağına göre ayırım yapılmamıştır.

b) Öşür ile harac farklı nitelikte iki haktır. Mesela, öşürde ibadet, haracta ceza anlamı vardır. Öşür çıkan üründen alınır, harac ise zimmet borcudur. Ürün çıksa da çıkmasa da topraktan harac alınır. Öşrün sebebi ürünün çıkması, haracın sebebi ise toprağın tarıma elverişli olmasıdır. Öşür yoksullara, harac vergisi ise genel hizmetlere ve mücahitlere sarfedilir. Öşür ayet ve hadis delillerine dayanır. Haracın delili ise kamu yararı gözetilerek yapılan ictihaddır.

Öşür ile harac bu şekilde birbirinden farklı olunca bunların bir kişide toplanmasında da bir sakınca bulunmaz. Nitekim harem sınırları içinde avlanan hacı, hem avladığı hayvanın değerini verir, hem de cezai müeyyide uygulanır.110

Türkiye Topraklarında Öşür:

Gerek fakihlerin çoğunluğunun görüşünü gerekse devirler içinde arazi statülerinde meydana gelen değişiklikleri dikkate alarak Türkiye topraklarının bugünkü durumunu şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

Anadolu ve Rumeli’de önceleri geniş yer tutan mirî arazilerin bir bölümü daha sonra bedel karşılığında satılıp tapu ile devredilmiş ve sahipsiz toprakların ihyası sonucu da geniş alanlar zilyedlikle şahısların mülkü haline gelmiştir. Böylece alma, satma, ekip biçme, kiraya verme veya mirasla intikal konularında zilyedine tam tasarruf yetkisi veren mülk arazi türü ortaya çıkmıştır. Bu çeşit

araziler “sırf mülk arazi” çeşidine girer ve öşür arazisinde olduğu gibi çıkacak ürünün öşre tabi olması gerekir. Eğer öşür devlet eliyle alınmıyorsa, hayvanlarda olduğu gibi sahiplerinin bunu uygun yerlere kendilerinin vermesi gereklidir.111

3) Zekât Verilecek Zirai Ürünler:

Ebu Hanîfe’ye göre tarım ürünlerinin zekâtında nisap söz konusu değildir. Buğday, arpa, pirinç, darı, baklagiller, karpuz, hıyar, patlıcan, domates, şekerkamışı, şekerpancarı, hurma, üzüm ve benzeri öşür arazisi ürünlerinden az olsun çok olsun öşür zekâtı alınır. Dayandığı delil: “Toprağın çıkardığı ürünlerden öşür vermek gerekir.”112 Bunlar için bir yıl geçme şartı yoktur. Yılda birden fazla ürün alınan yerlerde öşür de ürüne bağlı olarak tekrar verilir.

Kısaca Ebu Hanîfe’ye göre insan eliyle yetiştirilen ve topraktan çıkan her üründen öşür gerekir. Öşürde bir çeşit vergi anlamı bulunduğu için bunu İslam devletinin zorla alma hakkı vardır. Bu yüzden ölünün terekesi olan zirai ürünlerden çocuk veya akıl hastasına ait arazilerin ürününden de öşür alınır.

Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre, tarım ürünlerinin nisabı beş vesk (bir ton)’tir. Bu ürünler ancak bir tonu aştıktan sonra öşre tabi olur. Ayrıca tarım ürünlerinin bir yıl kadar dayanabilecek nitelikte olması gerekir. Bu yüzden yaş meyve ve sebze türleri için öşür gerekmez. Armut, elma, şeftali, kayısı, domates, biber, pırasa ve kereviz gibi. Çünkü bunlar dayanıksız ürünlerdir.

Bir öşür arazisi yağmur, çay veya ırmak sularıyla sulanırsa onda bir; dolap, su motoru, satın alınacak su ile bütün yıl veya yılın yarısından çok sulanırsa yirmide bir nisbetinde “öşür” adı ile zekâta tabi olur.

Tohumlar, işçilik, sulama, ilaçlama vb. masraflar üründen düşülmez. Çünkü özellikle sulamaya dayalı tarım ürünlerinde öşrün yarısı (yirmide bir) alınacağı için miktardaki bu indirim, masrafların bir bölümünü veya tamamını karşılayabilir. Mesela; sulama yapılmayan yerden elde edilen on ton buğdayın öşrü bir ton iken, sulama yapılan yerde bu miktar yarım tona inecektir. Sulamanın ürünü arttırdığı ve üstelik yarım ton da eksik öşür verildiği düşünülürse çiftçilerin sulama , gübreleme gibi verim arttırıcı tarıma teşvik edildikleri görülür.

Öşür toprağından beslenen arıların balından onda bir zekât gerekir. Harac

arazisinden, mübah mer’a veya ormanlardan beslenen arıların balları ise öşre tabi olmaz. Delil şu hadistir: “Ebu Seyyâre (r.a) şöyle demiştir: Dedim ki: ‘Ey Allah’ın Rasulü benim arılarım vardır.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onun öşrünü öde.” buyurdu.”113 Diğer yandan Allah Rasulü, Yemen halkına şöyle yazmıştır: “Bal üreticilerinden öşür alınmalıdır.”114

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, baldan zekât gerekmez. Dayandıkları delil, Tirmizi’nin; balın zekâtı konusunda önemli bir rivayetin bulunmadığını söylemesi ile balın süte kıyas edilmesidir.115

Zeytin, susam, ay çiçeği tanelerinden öşür alındığı takdirde, daha sonra yağlarından yeniden öşür alınmaz. Ancak bunları üreticiden ticaret amacı ile satın alan kimse yeniden “ticaret malı” zekâtına tabi olur.

Öşür arazisi ürünlerinden alınacak belirli hisseler tamamen yetişip elde edildiği zaman alınır, bundan önce alınmaz. Hatta daha bitmemiş olan ürünlerin ve belirmemiş olan meyvelerin öşürlerini vermek caiz değildir. Fakat bunlar bittiği ve belirdiği zaman sahipleri dilerse öşürlerini verebilir. Çünkü; “Sizler için yerden çıkardıklarımızdan verin” ayeti bu anlamı da kapsamına almaktadır.116

Daha öşrü verilmemiş olan hububattan veya ağaç üzerindeki meyvelerden yenilirse, öşrünü ödemek niyetiyle yemeli ve bunu tazmin etmelidir. Mesela, Ebu Hanîfe’ye göre on kg. üzüm toplanmışsa bir kg.’nı zekât olarak tazmin etmek gerekir.

Öşür arazisi ürününün öşrü veya mirî arazinin kira bedeli vaktinde verilmeyip de daha sonra zayi olsa veya sahibi vefat etse bunu ödemek gerekir.

Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre bir ton olan nisabı tamamlamada tarım ürünlerinin farklı türleri birbirine eklenemez. Her türün ayrı ayrı nisabı doldurması gerekir.

Sahibi olmayan, vakfedilmiş öşür arazisi ürünlerinden de öşür verilir. Çünkü öşür, çıkan üründen gerekir, toprağın kendinden değil.

Kiraya verilen toprağın zekâtı Ebu Hanîfe’ye göre kiraya verene aittir. Çünkü zekât toprağın bir vergisidir. Çıkan ürün anlam bakımından kiraya veren kimsenindir. Çünkü bunun bedeli olan ücret kendisine verilmektedir.

Ebu Yûsuf, İmam Muhammed ve Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre, kiraya verilen topraklarda zekât kiralayana aittir. Çünkü öşür, çıkan üründen verilir, çıkan ürün ise kiralayanındır. Emanet toprakta olduğu gibi öşrünü vermek ona ait olur. Hanefîlerde önceleri Ebu Hanîfe'nin görüşü ile fetva verilmişken, sonraki Hanefî fakihleri Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşü ile fetva vermişlerdir.117

4) Zekât Memuru ve Zekâtı Devletin Toplaması:

İslâm'da zekât memuru için "âmil" terimi kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de belirtilen, zekâtın verileceği sekiz sınıftan birisi zekât memurlarıdır.118 İslâm devletinin gelirlerini oluşturan, müslümanların ödediği zekât ile gayr-i müslimlerden alınan ganimet, fey', cizye ve harac gibi vergilerin tarhı, tahakkuku, tahsili ve hak sahiplerine dağıtılması bir memur kitlesinin görevlendirilmesini gerektirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ve dört halife döneminde zekât, bu işle görevli özel memurlarca toplanmıştır.

Beytülmal'de toplanan zekâtların sekizde biri üzerinden zekât memurlarının maaşları ödenir. Ancak her memurun, topladığı, zekâtın sekizde birini almasını öngören İslâmî bir prensip de yoktur. Devlet âmile emeği karşılığında belli miktarda bir gelir tahsis ederdi. Hz. Peygamber (s.as.)'in maaş karşılığı çalışanların alacağı ücretle ilgili olarak buyurduğu şu hadis zekât memurlarını da kapsamına alır. "Her kim bizim bir işimize tayin olunursa, evi yoksa ev edinsin, eşi yoksa evlensin, hizmetçisi yoksa hizmetçi ve biniti yoksa binit edinsin. Kim bunlardan fazlasını isterse o, ya hilekârdır veya hırsız".119 Burada, ücretin işçi ve memura sağlaması gereken hayat standardına işaret edilir. Buna göre, maaşından yapacağı tasarruflarla işçi ve memur makul süre içinde mesken edinebilmeli, bekarsa evlenebilmeli ve biniti yoksa bir araç satın alabilmelidir.

Zekât memurları Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer devirlerinde her çeşit zekâta tabi malların zekâtını toplarken, Hz. Osman devrinden itibaren özellikle zahiri mallar denilen zırai ürünlerle hayvanların zekâtlarını toplamakla görevlendirildiler. Ancak mal sahibinin batını mal denilen altın, gümüş, nakit para ve ticaret mallarının zekâtını vermediği belirlenirse, yine devlet eliyle alınır. Mükellef, zekâtını başka bir öşür memuruna verdiğini veya yoksullara dağıttığını ileri sürerse yemin ettirilerek bu iddiası kabul edilir. Müslümanın sözünün kabul edildiği konularda zimmiye kolaylık olsun diye onun da sözü doğru kabul edilir.

Öşür memurunun müslümanın batıni malından alacağı miktar kırkta bir, zimmilerden yirmide bir. İslâm ülkesinde bulunan pasaportlu harbîden ise onda birdir. Bu sonuncusu bir İslâm ülkesindeki yabancı sermayeyi teşkil eder. Bunun delili, Muhammed b. Hasan'ın Ziyad b. Hadir'den rivayet ettiği şu uygulamadır: "Ömer b el-Hattab beni Aynu't-Temr'e zekât memuru olarak gönderdi ve bana müslümanların ticaret mallarından kırkta bir, zimmilerin mallarından yirmide bir, harbîlerin mallarından ise onda bir almamı emretti."120

Hanefîlere göre pasaportlu harbîlerden vergi almak mütekabiliyet esasına dayanır. Eğer yabancı ülkeler müslümandan vergi almazsa, müslümanlar da onlardan herhangi bir vergi almaz. Burada amaç, yabancı ülkede müslüman tüccarların haklarını korumaktır. Eğer yabancı ülkenin uyguladığı vergi miktarı bilinmiyorsa, Prensip olarak onda bir esası uygulanır. Çünkü Hz. Ömer gümrük memurlarına; "Eğer hesapta bir güçlükle karşılaşırsanız "öşür alın" talimatını vermiştir.121 Harbî bir defa verdikten sonra yıl geçmedikçe ondan tekrar öşür alınmaz. Harbîden vergi almak onun malını koruma karşılığıdır. Yıl tamamlandıktan sonra ise güven yenilenir. Çünkü harbinin bir İslâm ülkesinde kalma süresi bir yıldır. Kalma süresi uzadıkça onda bir nisbetindeki veya mütekabiliyet esasına dayanan miktardaki vergi yıllık olarak alınmaya devam edilir.

F) Hayvanların Zekâtı:

Hayvanların zekâtının farz oluşu sahih hadis-i şeriflerle sabittir. Zekâta tabi hayvanların evcil olması yanında şu altı türden olması da gerekir. Koyun, keçi, sığır, manda, deve ve at. Ebu Hanîfe'ye göre, atlara da zekât farzdır. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise atlara zekât gerekmez. Fetvaya esas olan bu ikinci görüştür. Katır, eşek ve geyikler için de zekât gerekmez.

Hayvanlardan zekât vermenin farz olması için şu şartların bulunması gerekir:122

a) Zekâta tabi olacak hayvanların evcil olması, yabani bulunmaması gerekir. Yalnız ana evcil olursa doğacak yavru da evcil sayılır.

b) Hayvanın sayısının ileride açıklayacağımız nisap miktarlarına ulaşması gerekir.

c) Hayvanların üzerinden sahibinin mülkiyetinde olarak bir yıl geçmelidir. Eğer

hayvan bir kimsenin mülkiyetinde bir yıl kalmazsa ondan zekât vermek gerekmez. Rasûlullah (s.a.s), “üzerinden bir yıl geçmedikçe, bir maldan zekât vermek gerekmez”123 buyurmuştur. Çünkü yıl tamamlanmadan genel olarak malın büyümesi ve yavrulaması tamam olmaz.

Buna göre, yıl içinde hayvanın satış, bağış vb. yollarla elden çıkması halinde, yeniden başka hayvan satın alınır veya hayvan mübadelesi yapılırsa nisabı tamamlamada sonradan alınan hayvanların üzerinden bir yıl geçmesi konusunda alındıkları tarihe itibar edilir.

d) Yılın büyük bir kısmında hayvan saime, yani kırlarda mer’a ve otlaklarda beslenmiş olmalı, evde yulaf, yem vb. ile beslenen hayvanlardan olmamalıdır. Bu hayvanlar mücerret sütleri alınmış veya üremeleri yahut semizlenmeleri için kırda otlamış olmalıdır. Bu yüzden altı aydan az süreyle kırlarda beslenen veya mücerret binilmek veya yük taşıtılmak yahut kesilip etleri alınmak üzere meralarda az çok otlatılan hayvanlar da zekâta tabi değildir. Ticaret için olan hayvanların hükmü diğer ticaret malları gibi olur. Ticaret malı olmayan hayvanlardan zekâtın farz olması için yılın yarıdan fazlasında mübah otlaklarda beslenmesi gerektiği çeşitli hadis-i şeriflerle sabittir.124

Zekâtının Verilmesi Farz Olan Hayvanlar ve Nisapları:

1) Koyunlar ile Keçilerin Zekâtı:

Sâime olan koyun ve keçi sürüsünün kırktan azına zekât düşmez. Koyun ve keçi sayısı kırk olur ve bunların üzerinden bir yıl geçerse zekât farz olur. 40’tan 120’ye kadar bir koyun, 121’den 200’e kadar iki koyun, 201’den 399’a kadar üç koyun zekât verilir. 400 koyun için de dört koyun zekât gerekir. Bundan sonra her yüz için bir koyun daha verilir. Zekât miktarının arttığı dilimlerin alt ve üst sınırı arasındaki sayı bağışlanmış olup, zekâta tabi değildir. Mesela; zekata tabi ve üzerinden bir yıl geçmiş yalnız kırk koyunu olanla, yüz yirmi koyunu olan iki mükellef de birer koyun zekât verir.

Keçi de koyun gibidir. Çünkü hadis-i şeriflerdeki “ganem” ifadesi erkek ve dişi koyun ile keçiyi içine almaktadır. Bu yüzden koyunla keçi bir cins sayılır ve nisabı tamamlamada birbirine ilave edilir. Mesela; otuz koyun ile on keçiden bir koyun zekât vermek gerekir. Bunların erkekleri ile dişileri eşittir. Zekât için

verilecek hayvan erkek de dişi de olabilir.

Koyunlar ile keçilerden hangisi daha fazla ise zekâtın ondan verilmesi sünnete daha uygundur. Sayıları eşit olursa dilediğinden verebilir. Ancak tamamı koyun veya tamamı keçi olursa, zekâtını kendi cinsinden vermek gerekir.125

Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Sâime olan koyunların sayısı kırka ulaştığı zaman yüz yirmiye kadar bir koyun verilir. Yüz yirmiyi aşınca, iki yüze kadar iki koyun, iki yüzü aşınca üç yüze kadar üç koyun, üç yüzü aşınca her yüz tane için bir koyun verilir.”126

Salim babasından rivayetle Hz. Peygamber’in zekât mektubunda şöyle yazdığını nakletmiştir: “Kırk koyundan yüz yirmiye kadar bir koyun, bundan fazlasına iki yüze kadar iki koyun, bundan fazlasına üç yüze kadar üç koyun, üç yüzden fazlasına her yüz sayısı için bir koyun zekât verilir. Sonra sayı dört yüze ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Zekâttan kaçırılmak için ayrı ayrı koyunlar birleştirilmez, toplu halde bulunan koyunlar da ayrılmazlar. Koyunları karışık halde bulunan ortaklar eşit şekilde ödeşirler. Çok yaşlı veya kusurlu hayvan zekât olarak alınmaz.”127

Bu hadiste yasaklanan birleştirme ve ayırma şöyle olur. Ortak olan üç kişinin nisap miktarına ulaşan kırk koyunu olsa, bunlar ayrı kabul edilirse üç koyun, birleştirilirse yüz yirmi koyuna bir koyun zekât gerekir. Burada her ortağın hissesi ayrı kabul edilerek zekâta tabi olur. Yine iki ortaktan her birinin yüz bir koyunu olsa ayrı kabul edilirse iki koyun, birleştirilirse sayı iki yüz ikiye ulaşacağı için üç koyun zekât gerekir. Burada fakirin lehine olan tercih edilerek, hisseler toplu olarak zekâta tabi tutulur.

2) Sığırlar İle Mandaların Zekâtı:

Sâime olan sığır cinsi hayvanların nisabı otuzdur. Bundan azına zekât gerekmez. Otuz sığırdan kırk sığıra kadar zekât olarak iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir buzağı verilir. Kırk sığırdan altmış sığıra kadar üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir. Altmış sığırdan ise birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonra her otuzda bir buzağı ve her kırkta bir dana hesabı üzere zekât verilir.

Mesela; yetmiş sığır için bir buzağı ile bir dana zekât verileceği gibi; seksen sığır için iki dana; doksan sığır için üç buzağı; yüz sığır için bir dana ile iki buzağı ve

yüz on sığır için de dört buzağı veya üç dana vermek konusunda sahibi muhayyerdir. Çünkü bunda dört otuz, üç adet de kırk vardır. Bundan sonraki sayılar için de bu şekilde zekât hesabı yapılır.

Zekât konusunda sığır ile manda aynı tür kabul edilir. Bunlar karışık olduğu takdirde birbirine ilave edilir. Mesela; yirmi sığır ile on manda bulunsa, bunlar için iki yaşına girmiş bir buzağı verilir. İki türden hangisi fazla ise zekât ondan verilir. Sayıları eşit olduğu takdirde, pahalı olanların ucuzundan, ucuz olanların pahalısından verilir. Mesela; sığır ve manda eşit miktarda karışık ve manda kıymetli ise mandanın ucuzundan, sığırın iyisinden verilir.

Sığırların zekâtının farz oluşu sünnet ve icma delillerine dayanır. Muaz b. Cebel (r.a) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s) beni Yemen’e gönderdi ve her otuz sığırdan iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan üç yaşında dişi bir sığır (müsinne) veya buna denk maâfir kumaşı zekât almamı emretti.”128

Ebu Zer (r.a)’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Deve, sığır veya koyun sahibi bir kimse eğer bunların zekâtını ödemezse, kıyamet gününde bunlar olduklarından daha büyük ve iri olarak gelecekler, o mal sahibine boynuzları ile toslayacaklar ve çiğneyeceklerdir. Sonuncusu işini bitirince birincisi yeniden toslamaya ve çiğnemeye başlayacak, insanlar arasında hüküm verilinceye kadar bu durum sürecektir.”129

Hayvanlar erkek dişi karışık olduğu zaman, erkek olandan zekât verilmez. Çünkü hayvanın dişisi daha üstündür. Süt verir ve neslin çoğalması onunla olur. Ancak sığır bu hükmün dışındadır. Çünkü daha önce geçen Muaz (r.a) hadisinde bununla ilgili nass bulunmaktadır. Eğer nisabı teşkil eden hayvanların hepsi erkek olursa deve, sığır veya koyun gibi bütün türlerin zekâtı için erkek hayvan vermek yeterlidir. Çünkü malında bulunmayandan zekât vermek kişiye teklif edilemez.

3) Develerin Zekâtı:

Saime develerin beşten azına zekât düşmez.130 Birer yaşlarını bitirmiş beş deve için bir koyun verilir. Fazlası dokuz deveye kadar muaftır. On deveden yirmi deveye kadar her beş devede bir koyun verilir. Yirmiden yirmi dörde kadar zekâttan muaftır. Yirmi beşten otuz beş deveye kadar iki yaşına girmiş bir dişi

deve yavrusu verilir. Otuzaltı deveden kırkbeşe kadarda üç yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Kırk altı deveden altmışa kadarda dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Tam altmış bir deveden yetmiş beş deveye kadarda beş yaşına ayak basmış bir dişi deve verilir. Yetmiş altı deveden doksana kadar üçer yaşına girmiş iki dişi deve vermek gerekir. Doksanbirden yüz yirmiye kadarda dört yaşına girmiş iki dişi deve verilir. Yüz yirmi deveden yüz kırk beşe kadar da böyle dört yaşında iki deve ile birlikte her beş devede bir koyun verilir. Yüz kırk beş deveden itibaren 224'e kadar beş'er, ondan sonra on'ar basamak olarak devam eder.131

Develerin zekât nisabı ve sayıya göre yukarıda belirttiğimiz zekât miktarları hadis-i şeriflerle sabittir.

Hz. Peygamber (s.a.s) beş deveden azında zekât olmadığını bildirmiştir.132 Salim (r.a)'in babasından rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'in zekât mektubunda develerin zekâtı açıklanmıştır. Yukarıdaki zekât miktarı bu hadiste yer almaktadır.133

Zekât konusunda develerin erkekleriyle dişilerinin, karışık olup olmamaları sonucu değiştirmez. Ancak zekât verilecek develerin orta halde dişi olması gerekir. Erkek deve verildiği takdirde kıymet olarak verilir.

Yıl başında nisap miktarında olan saime hayvanlara, yıl içinde miras, bağış veya satın alma gibi yollarla aynı türden saime hayvanlar ilave olsa, yıl sonunda hepsinin zekâtı birden lazım gelir.

İmam Şâfiî'ye göre ise bu sonradan katılanların üzerinden bir yıl geçme süresi, mülk edinme tarihinden itibaren hesap edilir.

Saime hayvanlar arasında bulunan kör, zayıf hayvanlar da nisaba dahil olur. Fakat bunlar zekât olarak verilmez. Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre, saime olup henüz yaşını doldurmamış olan kuzulardan, sığır, manda ve deve yavrularından dolayı, sayıları nisap miktarına ulaşsa bile zekât gerekmez. Fakat aralarında kendi türlerinden büyük hayvanlar bulunursa onlarla birlikte zekâta tabi olurlar.

Mesela; yıl boyunca elli koyun ile sekiz aylık yetmiş beş tane kuzu bulunsa, yıl sonunda iki koyun zekât verilir. Yine yirmi dokuz sığır yavrusu ile bir tane de

sığır bulunsa bir yaşını bitirmiş bir buzağı vermek gerekir. Dört deve yavrusu ile bir tane de iki veya üç yaşına girmiş deve bulunsa bir koyun zekât verilir.

Ebu Yûsuf'a göre, henüz yaşını doldurmamış olan hayvanların sayısı nisap miktarına ulaşınca zekât lazım gelir. Mesela; kırk kuzu için bir kuzu zekât verilir. İmam Şâfiî de aynı görüştedir.

Zekâta tabi hayvanların bir bölümü helak olsa, Ebu Hanîfe ile Ebu Yûsuf'a göre, zekâttan muaf tutulan basamaklarda bu sebeple meydana gelecek azalma zekâtı etkilemez. İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise zekât helak oranında azaltılır.

Mesela; altmış koyunu olan kimsenin on veya yirmi koyunu yıl içinde bir afet sonucu helak olsa, ilk görüş sahiplerine göre geride yine kırk koyun kaldığı için bir koyun zekât verilir. İmam Muhamed ve Züfer'e göre ise on koyun helak olmuşsa altıda bir, yirmi tane helak olmuşsa altıda iki oranında zekât miktarı azalmış olur. Zekât hayvan yerine kıymet olarak verilebildiği için, bu düşüş değeri üzerinden yapılır.

Hanefî ve Hanbelîlere göre zekâta tabi bir malın yıl sonu geçtikten sonra zekâtı verilmeden satılması, ancak zekât miktarı kadarını tazmin etmek şartıyla caizdir.

Şâfiîlere göre, zekât farz olduktan sonra bir malın satılması halinde satım akdi zekât farz olan miktarında batıl olur. Çünkü farz olan miktar yoksullara ait olup, onların izni olmaksızın satılamaz. Zira o kısımda onlar da ortaktırlar.

G - Hayvanların Zekâtı İle İlgili Bir Değerlendirme:

Zekâta tabi olan hayvan türlerinin elde bulunması aşağıdaki şekilde olabilir:

a) Ticaret malı olarak elde bulunan hayvanlar ticaret malının zekâtına tabi olur. Mesala; bir celebin satın alıp, kârla satmak için elde tuttuğu hayvanlarla, ticaret amacıyla beslenip büyütülen kuzu ve buzağılar da ticaret malı sayılır. Bunlar nisaba ulaşınca, yıl sonunda diğer ticaret malları gibi kıymetleri üzerinden kırkta bir zekâta tabi olur.

Mesela; ticaret amacıyla on koyunu, üç atı, beş sığır cinsi hayvanı olan kimse,

yıl sonunda bunların kıymeti üzerinden kırkta bir zekât verir.

b) Sığır, manda ve deve cinsi gücünden yararlanmak için elde bulunursa, temel ihtiyaçlardan sayılır ve zekâttan muaf olur. Hz. Peygamber (s.as); “Çalıştırılan hayvandan zekât vermek yoktur.”134 buyurmuştur.

c) Yılın çoğunu ahırda yemle beslenerek geçiren hayvana “alûfe” denir. Bu çeşit hayvanlarda, mübah otlaklarda beslenmemesi ve masraflı bir bakıma tabi olmaları sebebiyle kâr bakımından büyüme ve gelişme yok sayılır. Başka bir deyimle ortak mer’alarda beslenmemeleri yüzünden bunlara toplumun hakkı geçmez. Bu yüzden günümüzde kendisini yetiştirip satma gibi bir ticaret amacı olmaksızın sırf eti, sütü veya yavrusu için yılın yarıdan fazla bölümünde ahırda yemle beslenen hayvan türlerinin kendilerine zekât gerekmez. Ancak, bunların sütleri ve bundan elde edilen yağ ve peynirler, hayvanların kesimi sonucu satılan etleri, yine satış için elde tutulan yavruları diğer zekât mallarına eklenerek para veya ticaret malı olarak zekâta tabi olur. Buna göre bu çeşit cins ineklerin ve hayvan çiftliklerinin zekât dışı kaldığı söylenemez. Ancak İslâm’ın “alûfe” çeşidini zekâttan muaf tutması hayvancılığı teşviktir. Çünkü ağılda bakım hem güç, hem de masraflıdır.

d) Yılın yarıdan fazlasını mübah meralarda otlayarak beslenen hayvanlara “sâime” denir. Bunların da nisap miktarının altında kalan miktarları zekâttan muaf tutulmuştur. Mesela; bir kimsenin otuz sekiz tane koyunu, yirmi sekiz sığırı ve dört devesi bulunsa türleri ayrı olan bu sâime hayvanlar yıl sonunda birbirine eklenemez, başka ticaret mallarıyla da birleştirilemez. Bu yüzden de bunlardan dolayı zekât gerekmez. Bu da hayvancılığı teşvik tedbiri olarak değerlendirilebilir.

Bunların dışında kalan at, katır, eşek, tavuk, hindi, tavşan gibi evcil veya evcilleşmiş hayvanlar sadece ticaret amaciyle bakılırsa, ticaret malı gibi zekâta girer. Fakat gücü, yumurtası için beslenirse geliri üzerinden zekâta tabi olur. Kendisi satılınca da, satıldığı zaman bedeli yıl sonu itibariyle diğer mallarla birlikte zekâta girer.

H - Bina ve Sanayi Tesislerinin Zekâtı:

Günümüzde sermaye toprak ve ticaret dışında daha düzenli gelir sağlamak

amaciyle başka yönlere yönelmiştir. Kira geliri sağlamak için işyeri, dükkân, han, apartman, depo ile üretim için tesis edilen fabrikalar, nakliye işi için otobüs, tren, uçak, gemi, tır ve benzeri vasıtalar, sığır ve tavuk çiftlikleri bunlar arasında sayılabilir. Bunların hepsi kendisinde büyüme ve gelişme olmaksızın geliri için yapılan yatırımlardır. Bu yüzden de gelirlerinden ve kârlarından zekat vermek gerekir.

Diğer yandan bazı durumlarda ticaret malı ve kira geliri bir malda toplanabilir. Bir müteahhit, satacağı bazı daireleri geçici olarak kiraya verse, bu dairelerin ticaret malı olma niteliği değişmez.

Yine mesela; on tane yolcu otobüsü olan kimse, bunların gelirinden zekât verir. Ancak yıl içinde bunlardan üç tanesini satmağa karar verse, alıcı çıkıncaya kadar, bunların sefere devam etmesi ticaret malı sayılmalarına engel olmaz.

Şirketlerin zekâtını açıklarken de temas ettiğimiz gibi sanayi tesislerinin üreme ve çoğalma niteliği bulunmayan fabrika binası, makineler, lojmanlar, servis araçları, depolar ve bu tesislerin üzerinde kurulduğu gayri menkuller kıymeti üzerinden zekâta tabi olmaz. Belki bu kuruluşun döner sermayesinden, yıl sonunda borçlar düşüldükten sonra geride kalan nakit para, sağlam alacaklar, ham madde ve mamül maddeler vb. gelişme ve artma niteliği bulunan ekonomik değerler zekâta tabi olur.

Şirket ticaret amacıyle veya gerektiğinde nakde çevirmek için bir takım gayri menkullere yatırım yapmışsa, bunlar kıymeti üzerinden zekâta girer.

İ - Zekâtı Ödeme Yolları:

Zekâta tabi olan altın, gümüş, zirai ürünler ve evcil hayvanlar ile ticaret mallarının zekâtlarını kendi cinslerinden vermek caiz olduğu gibi kıymetlerini vermek de caizdir. Bu konuda mal sihipleri tercih hakkına sahiptir. Nitekim, öşür, harac, fitre, adak ve azat etme dışındaki keffaretlerde de hüküm böyledir.

Ebu Hanîfe’ye göre, zekât kıymetinin belirlenmesinde esas olan zekâtın farz olduğu gün, Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre ise ödeme günüdür. Sâime hayvanlarda ise ittifakla ödeme günüdür.135

Hz. Peygamber (s.a.s) zekât develeri arasında büyük hörgüçlü bir deve görmüş, zekât memuruna; “Ben size insanların en iyi mallarını almayı yasaklamadım mı?” buyurmuş, memur da: “Bunu, zekât develerinden iki deve bedeli olarak almıştım” deyince, Allah elçisi susmuştur.136 İki deve yerine bir tanesinin alınmasının kıymet bakımından oluşu açıktır.

Zekâtta gaye yoksulun ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu malın kendisiyle olabileceği gibi çoğu zaman kıymetini vermekle de yoksul kendi ihtiyacını bu bedelle karşılayabilir.

Bu duruma göre bir kimse altının zekâtı için, kıymeti kadar gıda maddesi veya kumaş verebilir. Yine saime hayvanlar veya ticaret malları için de nakit para verebilir. Ancak bu konuda yoksullar için yararlı olanı tercih etmek daha uygundur.

Şâfiîlere göre ise her malın zekâtının kendi cinsinden verilmesi asıldır, kıymetleri verilemez.

Bir alacağı, bir malın veya kabzedilecek başka bir alacağın zekâtı olarak bağışlamak caiz değildir. Çünkü alacak maliyet bakımından maldan eksiktir. Bu yüzden tam olan bir şey karşılğında eksik olan bir şey verilemez.

Bir kimse bir fakirdeki alacağını tamamen bağışlasa zekâta niyet etsin veya etmesin yalnız bu alacağa ait zekâtı vermiş sayılır. Yine alacağın bir bölümünü bağışlasa, yalnız bu bölümün zekâtını vermiş olur. Mesela, yoksuldaki on milyon lira alacağının yarısını bağışlasa, diğer yarısı için zekât yükümlülüğü devam eder.

Diğer yandan bir kimse bir yoksuldaki alacağını kendi elindeki bir malın zekâtı için bağışlasa bununla o malın zekâtını vermiş olmaz. Yine yoksuldaki bu alacağını başka bir kimsedeki alacağının zekâtı için o yoksula bağışlasa bununla o kimsedeki alacağının zekâtını vermiş olamaz.

Borçlarını ödemekte güçlük çeken kimselerdeki alacakların zekâta mahsup edilememesi yerinde bir prensiptir. Bu mahsup caiz görülseydi, esnaf ve tüccar alamadığı batık alacaklarını zekâta sayarak bu hakkı kötüye kullanabilirdi. Sıkıntıda olan veya kendini bu şekilde sıkıntıda gösteren borçlular da, borçlarını zekâta saydırmak için yıl sonlarını beklerlerdi. Bu durum gerçek yoksulların

haklarının kaybolmasına sebep olurdu.

Diğer yandan alacaklı, yoksul olan borçlusunu zekât yoluyla borcundan kurtarmak isterse, ona diğer zekâta tabi mallarının zekâtından verir ve yoksul da bununla borcunu ödeyebilir.

Ancak zengin kimsede olan alacak, üzerinden bir yıl geçtikten sonra o zengine bağışlansa, sağlam görüşe göre, bu alacağın zekâtı düşmüş olmaz.

Bir kimse, başkasındaki alacağını elindeki bir malının zekâtına mahsup etmek üzere bir yoksulun gidip almasına yetki verse, bununla o zekât kabz sırasında ödenmiş olur.

Bu duruma göre sağlam, müşteri çek ve senetleri zekâta sayılmak üzere fakire ciro edilebilir. Ancak zekât bu çek veya senedin bedeli tahsil edildiği zaman ödenmiş sayılır.

Nisap miktarında olan bir malın zekâtı daha yıl dolmadan yoksullara verilebilir. Ancak nisap miktarına ulaşmayan malın zekâtı önceden verilemez. Böyle bir mal daha sonra nisap miktarına ulaşsa bu andan itabaren bir yıl sonunda ayrıca zekâta tabi olur. Daha önce verilen miktar nafile sadaka yerine geçer.

İmam Mâlik'e göre zekât yıl sonundan önce verilemez. Nitekim ibadetler de vaktinden önce eda edilemez.

İmam Şâfiî'ye göre de yalnız bir yıllık zekât önceden verilebilir.

Hanefîlere göre ise nisap miktarındaki bir malın bir kaç yıllık zekâtı birden verilebilir. Yıl sonunda bu miktar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş bulunur. Bu miktar azalırsa, daha önce verilmiş olan zekât, bir nafile sadaka yerine geçer. Mesela; zekâta tabi iki yüz gram altını olan bir kadın, sıkıntıda olan bir yoksula otuz gram ağırlığındaki bir bileziği zekât olarak verse, altı yıllık zekâtı peşin ödemiş olur.

Bir kimse usûl ve fürûundan olmayıp yalnız hısımlık bakımından nafakasıyla yükümlü bulunduğu bir yetime zekât niyetiyle elbise yaptırsa veya ona yenilecek bir şeyler verse zekâtı yerine geçer. Fakat böyle bir yetimi sofrasına alarak beraber yedikleri yemekleri zekâtına saymak istese Ebu Yûsuf'a göre caiz olur ise de Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre caiz olmaz. Çünkü bu durumda

temlik bulunmuş olmaz.

Zekâtın ehil olan kimseye temlik edilmesi şart olduğu için, temlik niteliği taşımayan ibaha suretiyle fakirlere yemek yedirme, bir hayır için para harcama zekâta mahsup edilemez. Mesela; bir zekât parasıyla köle azat edilemez, birisine hac yaptırılamaz, mescit, yol, köprü, çeşme ve okul inşa ettirilemez, ölülerin kefenleri alınamaz ve borçları ödenemez.

Fakat bir yoksul aldığı zekât parasını kendi isteği ile bu gibi yerlere harcarsa, bundan hem o yoksul, hem de ona bu zekâtı vermiş olan kimse sevap kazanmış olur.

Yine vereceği zekâttan düşmek üzere bir yoksulu evinde oturtmakla zekât verilmiş olmaz. Çünkü bu bir temlik sayılmaz.137 Ancak kişi ay sonlarında yoksul kiracısına zekât niyetiyle yardım yaparak kirayı ödemesini sağlayabilir.

IV - ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Kur’an-ı Kerim’de zekâtın verileceği yerler sekiz sınıf olarak şöyle belirlenmiştir: “Zekâtlar ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâm’a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihat edenlerin ve yolcuların hakkıdır. Bu Allah tarafından farz kılınmıştır.”138

Abdullah b. Abbas (r. anhümâ)’dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) Muaz b. Cebel (r.a)’i Yemen’e gönderirken ona şu emri vermiştir: “... Eğer onlar zekâtın farz olduğunu kabul ederek sana itaat ederlerse, Allah’ın kendilerine zekâtı farz kıldığını ve zenginlerden alınıp fakirlerine verileceğini onlara bildir.”139 Bu hadis zekâtın İslâm devleti tarafından müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine harcanacağına delildir. Diğer yandan Hz. Peygamber Muaz b. Cebel’e Kitap, Sünnet ve bu iki kaynakta bulunmayan konularda kendi ictihadına göre yönetme yetkisi vermiştir. Buna ek olarak malî ve ekonomik muhtariyetin de verildiği dikkate alınırsa, Yemen bölgesinin Rasûlullah (s.a.s) tarafından federatif bir statüye kavuşturulduğu söylenebilir.140

A- Zekâtın Verileceği Sekiz Sınıf:

Zekâta hak kazananlar sekiz sınıftır. Müslüman fakirler, miskinler, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolculardır.141

1) Fakirler: Nisap miktarı malı olmayan muhtaç kimselerdir. Bunların temel ihtiyaç olarak evinin, ev eşyasının veya borcuna denk nakit parasının bulunması kendilerini fakirlikten çıkarmaz. Bir işte çalıştığı halde gelir düzeyi temel ihtiyaçlarını karışlamayan kimse de bu sınıfa girer.

2) Miskinler: Hiç bir şeye sahip olmayıp yiyeceği ve giyeceği şeyler için dilenmeye muhtaç olan yoksul kimselerdir. Kur'an-ı Kerim'de miskin için; "Yahut toprağa yapışmış miskin..."142 ifadesinin kullanılması, miskinin son derece yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunduğuna delalet etmektedir. Miskinin kimi zaman kalacak yeri de bulunmaz.

3) Zekât işlerinde çalışanlar: Bunlar zekâtları toplamak için görevlendirilen memurlardır. Zekât işlerinde çalışanlara verilecek olan miktar, çalışma karşılığında bir ücret yerindedir. Bu çalışan kimse zengin de olsa ona bu fondan ücret verilir. Ancak bu sınıfa yapılacak ödeme, topladığı zekâtın yarısını aşamaz.

Zekât memurlarının emeğinin karşılığını topladıkları zekâttan alabilmesi, zekât toplama işinin belli bir yüzde karşılığında uzmanlaşmış kişi veya kuruluşlara yaptırılabileceği anlamına gelir. Buna göre zekât gibi büyük bir sosyal yardımlaşma kurumu İslâm devletine her hangi bir malî yük getirmeden çalışabilecek, üstelik devletin bütçeden yapması gereken harcamaların önemli bir bölümü bu fondan karşılanabilecektir.

Zekât memurunun adalet sahibi olması ve zekâtla ilgili hükümleri bilmesi şart koşulmuştur. Buna öşür toplayan memurlar, eksperler, katipler, zekâtı dağıtanlar, toplanan malları koruyanlar ve benzerleri de dahildir.

4) Müellefe-i kulûb: Bunlar kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselerdir. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinde yeni İslâm'a girmiş bazı kimselere zekâttan pay vermiştir. Bunların içinde henüz İslâm'a girmeyenler de vardı. Bu sınıfa zekât vermenin amacı imanı zayıf olanların imanlarını ve müslümanlıklarını kuvvetlendirmek, diğerlerinden bir kısmını hayra sevketmek, bir kısmının da kötülüğüne engel olmaktır.

Hz. Peygamber'in; Ebu Süfyan b Harb, Safvan b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn, el-Akra' b. Habis ve Abbas b. Mirdas'tan her birine yüz'er deve verdiği rivayet edilir. Alkame b. Ulase'ye ise Huneyn ganimetlerinden mal vermiştir.143

Hz. Ömer devrinde bu sınıfın zekât payı kaldırılmıştır. Kaldırma gerekçesi İslâm'ın artık bunların desteğine ihtiyacının kalmamasıdır. Ancak bazı fakihlere göre ihtiyaç bulunduğu zamanlarda bu sınıfa da zekât verilebilir.144

Diğer yandan Hanefî ve Şâfiîlere göre hangi amaçla olursa olsun gayri müslime zekât verilemez. Hz. Muhammed (s.a.s) İslâm'ın ilk dönemlerinde müslümanların sayısı az olduğu, düşmanın sayısı ve gücü çok olduğu için müellefe-i kulûba zekât vermiştir. Fakat Allah Teâlâ daha sonra İslâm'ı ve müslümanları üstün kılarak gayri müslimlere zekât vermekten onları müstağni kılmıştır.

5) Köleler: Kölelikten kurtulmak, hürriyetini para ile satın almak isteyen kimselere de zekât verilir. Günümüzde devletler tarafından kölelik yasaklanıp kaldırıldığı için, bu sınıf da fiilen bulunmamaktadır.

6) Borçlular: Borcu düşüldükten sonra, nisap miktarı malı kalmayan kimseler bu sınıfa girer. Başkasından malı veya alacağı olup da, bunu alması mümkün olmayan kimse de borçlu sayılır. Bu şekilde borcu yüzünden darda bulunan kimseye zekât vermek borçsuz fakire vermekten daha faziletlidir. Çünkü borçlunun hürriyeti bir bakıma kısıtlanmış olur, onu bu sıkıntıdan kurtarmak gerekir.

Başkasının malını veya canını kurtarmak, ara bulmak gibi sebeplerle borçlanan kimse zengin olsa da borçlular sınıfından yararlanabilir.

Ebu Said el-Hudri (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Beş kişi dışında zengine zekât helal değildir: zekât işinde çalışan, Allah yolunda savaşan, zekât malını parası ile satın alan zengin, fakir komşusuna zekât verilen şeyin kendisine hediye edildiği zengin ve borçlu kimseler."145

Sanayi devriminin yaşandığı günümüzde en büyük borçlar en büyük sermaye sahiplerine ait bulunmaktadır. Vadesi yirmi yıla kadar uzayabilen borçların sahiplerinin, bu borçların karşılığı olan ticaret malları, menkul ve gayri menkul kıymetler, sanayi tesisleri var olduğu sürece yoksul saymak mümkün olmaz.

Çünkü gerektiğinde asli ihtiyaçların dışında kalan bu mal varlığı satılarak borçlar tasfiye edilir. Bunun için borca karşılık olabilen veya karşılık olarak gösterilen ekonomik değerler zekâta tabi olmaz. Mesela; bir kimsenin yirmi milyar lira kıymetinde ticaret malı ve borca karşılık ipotekli gayri menkulü bulunsa, buna karşılık sekiz milyar lira borcu olsa, geri kalan on iki milyar liralık malı kırkta bir zekâta tabi olur.

Kötülük yolunda veya kötü bir amaçla borçlanmış olan kimse, sonradan pişman olup tevbe ederse, buna da zekâttan pay verilir.

7) Allah yolunda cihad edenler: Allah için savaşa hazırlanmak veya savaşta olanlara silah almak, bunları donatmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için de zekât verilir.

Ebu Hanîfe ve Ebu Yûsuf'a göre zekât ancak mücahitlerin yoksul olanlarına verilir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre ise bu konuda mücahitler arasında zengin-yoksul ayırımı gözetilmez.

Hanbelîlerle bazı Hanefîlere göre hac da Allah yolunda olmak demektir. Bu yüzden haccetmek isteyen kimselere zekât verilebilir. Çünkü, İbn Abbas (r. anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre; "Bir kimse devesini Allah yoluna vakfetmiş, karısı ise haccetmek istemişti. Hz. Peygamber, kadına; "O deveye binerek haccet, çünkü hac da 'fi sebilillah (Allah yolunda)' sayılır," buyurmuştur."146 Ancak nafilelerde genişlik bulunduğu için nafile hac için zekât verilemez.

Diğer yandan büyük Hanefî hukukçusu el-Kâsânî (ö.587/1191), el-Bedâyi adlı eserinde "fî sebîlillâh (Allah yolunda)" terimini "Allah'a yaklaştıran bütün işler" olarak tefsir etmiştir. Bu yüzden, Allah'a itaat ve hayır yolunda bulunan herkes ihtiyaç sahibi ise bu sınıfa girer. Bununla, hak yolda mücahede eden ve hayır işlerine koşturan kimseler desteklenmiş olur. Hanefîlerden bir kısmı "Allah yolunda" ifadesini "ilim öğrenmek" anlamına almışlardır. İlim öğrenen kimse zengin de olsa bu sınıfa girer.147

İmam Mâlik; Allah yolları çoktur. Fakat burada "Allah yolu"ndan cihad anlamının kastedilmiş bulunduğunda ihtilaf edildiğini bilmiyorum, demiştir.148

8) Yolcu: Sefere çıkan yahut iyilik ve yararlı bir iş için yolculuk yapan ve gittiği

yere yardımsız olarak ulaşamayan kimsedir. Hac, cihad, mendup ziyaretler veya ticaret için yapılan yolculuklar buna örnek gösterilebilir.

Yolculara, kendi beldesinde zengin de olsalar yolculuk sırasında muhtaç düşmüşse, gideceği yere ulaştıracak kadar zekât verilir. Ancak böyle bir yolcunun mümkün olursa zekât yerine borç alması daha hayırlıdır.

Kendi beldesinde malını kaybetmek veya alacaklarını alamamak suretiyle muhtaç duruma düşen kimse de böyle yolcu hükmündedir. Bunlar ihtiyaçları kadar zekât alabilirler daha sonra mallarını elde edince, almış oldukları zekâttan geri kalan miktarı başkalarına tasadduk etmeleri gerekmez.

Bir kimse zekâtını yukarıda belirtilen sınıflardan herhangi birine verebileceği gibi, ikisine, üçüne veya hepsine de dağıtabilir. Çünkü ayet-i kerime zekâtı yalnız bu sekiz sınıfa ait kılmış, ancak bu sınıflar arasında bir tercih belirtmemiştir.

Diğer yandan nisap miktarına ulaşmayan zekâtın bu zikredilen sınıflar içinde bir tek şahsa verilmesi de caizdir. Çünkü ayet-i kerimede “el-fukara (fakirler)” kelimesinin elif lâm ile marife kılınması, mecaz anlamında cins bildirir. Böylece bu cinslerin içinden bir kimseye vermekle cinse vermek gerçekleşmiş olur. Burada elif lâm takısı gerçek anlamı olan kapsam (istiğrak) anlamında alınırsa, bütün cinsi kapsar. Bu takdirde bir beldedeki zekât üzerinde o beldedeki her yoksulun hakkı olur. Bu ise uygulamada büyük güçlükler doğurur, akla uygun değildir.149

Şâfiîlere göre, zekâtın bir beldedeki sekiz sınıfa harcanması gerekir. Dayandıkları delil: “Zekâtlar yalnız fakirlerin ve miskinlerin ... hakkıdır.” anlamındaki ayetin temlik lâm’ı ile zekâtı bu sınıflara tahsis etmesi ve atıf vâv’ı ile hükmün hepsini kapsamasıdır. Eğer zekât İslâm devleti eliyle dağıtılıyorsa, bu sekiz sınıfa ayrılmalıdır. Bunlardan biri de zekât memuru sınıfıdır. Zekâtı devlet değil de malın sahibi veya vekili dağıtırsa, bu takdirde zekât memurlarının payı düşer. İmkânlar ölçüsünde zekâtın bütün sınıflara dağıtılması müstehaptır. Zekâtın her sınıftan en az üç kişiden azına verilmesi tarzındaki taksim caiz değildir. Şâfiîlerden bir kısmı fitre zekâtının üç fakir veya miskine verilmesini caiz görmüşlerdir.150

Günümüzde bu sekiz sınıftan dördünün genel olarak bulunması mümkündür.

Bunlar da; fakirler, miskinler, borçlular ve yolculardır.

Dört mezhep müctehidlerinin büyük çoğunluğuna göre151 zekâtın, Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği yerlerden başkasına verilmesi caiz değildir. Bu yüzden; mescit yapımı, yol, köprü, çeşme yaptırma nehir kanalları açma, ölü kefenlenmesi, ölen kişinin borcunun ödenmesi, sur ve kale yapımı, savaş malzemesi hazırlamak, savaş gemileri inşa ettirmek, silah satın almak ve benzeri "temlik" söz konusu olmayan ibadetlere ve Allah'a yaklaştırıcı yollara harcanması caiz değildir. Çünkü, "Zekâtlar ancak fakirlerin, miskinlerin... hakkıdır" ayetinde "innemâ" kelimesi hasr ve isbat anlamı taşır. Yani zikredileni sabit kılmak, bunun dışında kalanları hükmün dışında bırakmak içindir. Dolayısıyla zekâtların bu sayılan yerlerden başkasına verilmesi caiz değildir. Çünkü bunlarda temlik yani birini bizzat sahip kılma, zekât malını onun mülkiyetine geçirme söz konusu olmamaktadır.

B - Zekât Verilmesi Caiz Olup Olmayan Kimseler:

Zekâta hak kazananlarda şu şartların bulunması gerekir:

1) Fakir olmak:

Zengin kimseye zekât vermek caiz değildir. Yalnız zekât memuru emeğinin karşılığı olarak zekâttan pay alacağı için o zengin de olsa kendisine ayrılan payı alır. Yine yolculuk sırasında muhtaç duruma düşen zengin kimse de zekât alabilir. Çünkü yolcu gerçekte zengin olsa bile o anda yoksul sayılır.

Hangi mal olursa olsun, temel ihtiyaçların dışında nisap miktarı mala sahip olan kimse "zengin" sayılır. Şer'i nisaptan az miktarda mala sahip olan kimse sıhhatli, kuvvetli ve çalışabilecek durumda olsa bile zekât alabilir. Çünkü bir kimse güçlü kuvvetli olduğu halde işleri bozulabilir, yeni iş bulamaz veya çalıştığı işten elde ettiği gelir geçimini sağlamayabilir. Yine, meskeni, ev eşyası, hizmetçisi, biniti, silahı, elbisesi ve ilim ehli ise ilim kitapları bulunan kimselere zekât verilebilir. Çünkü bu sayılanlar temel ihtiyaçlardır.

Zengin bir kimseye nafile kabilinden olan bir sadakanın verilmesi caizdir. Bu yüzden vakıfların gelirini vakfiye gereğince zengin kimselerin alması da helal bulunmuştur. Bu bir hibe, bir atıyye sayılır.

Bir kimse zekâtını, araştırıp zekât almaya ehil olduğunu sandığı bir şahsa verse o kimsenin zekâta gerçekten ehil olduğu anlaşılırsa zekâtı ittifakla geçerli olur. Bunun aksine durumu anlaşılamaz veya zengin olduğu daha sonra ortaya çıkarsa Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre yine geçerli olur. Fakat araştırmaksızın, zekâta ehil olup olmadığını hiç düşünmeksizin verecek olsa zekâtı yine geçerli olursa da, zekâta ehil olmadığı daha sonra anlaşılırsa zekâtı yeniden vermesi gerekir. Çünkü araştırmak konusunda kusuru vardır.

Zekâta ehil olup olmadığında şüphe edilen bir kimseye araştırmaksızın verilen zekât geçerli olmamak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Eğer sonradan zekâta ehil olduğu ortaya çıkarsa bu tehlike kalkar.152

Şâfiîlere göre çalışıp kazanma imkânına sahip olan fakir ve miskinlere, zekât verilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Zekâtta zenginler ile çalışıp kazanma gücüne sahip olanların nasibi yoktur."153

Ancak başka bir hadis-i şerifte zengin olduğu halde zekât alabilen kişiler şöyle belirlenir: "Sadaka beş kişinin dışında zenginlere verilmez: zekât işinde çalışan, malı ile zekât malını satın alan, Allah yolunda savaşan, fakir komşusuna zekât verildiği halde bu maldan komşusunun kendisine hediye ettiği zengin kişi."154

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, müellefe-i kulûb ile mücahitlere zengin olsalar da zekâttan yardım yapılabilir.

2) Müslüman olmak:

İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre gayri müslimlere zekât verilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken: "Zekâtı oranın zenginlerinden al, fakirlerine ver" buyurmuştur.155

Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre nafile sadakaların zimmîlerin (hristiyan veya yahudi tebea) fakirlerine verilmesi caizdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne güzel Eğer gizleyip de yoksullara verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Biz sizin kötülüklerinizi örteriz."156 Bu ayette müslüman veya zimmî yahut münkir fakirler arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bu yüzden ayet umum bildirir. Ancak Muaz (r.a) hadisi zekât konusunda ayeti tahsis etmiştir. Bu hadis sebebiyle zekât ancak müslüman olanlara verilebilir.

İmam Züfer’e göre, zimmîlere de zekât verilebilir. Çünkü zekâtın amacı Allah Teâlâ’nın rızasını kazanmak için sıkıntıda olanların ihtiyacını karşılamaktır. Bu amaç zekâtı yoksul zimmîlere vermekle de gerçekleşir.

Ebu Yûsuf, İmam Şâfiî ve çoğunluğa göre zimmîlere zekât verilemediği gibi, diğer sadakalar da verilemez. Onlar bu konuda zekâta ve harbî olan gayri müslimlere verilen sadakalara kıyas yapmışlardır.157

3) Hâşimî soyundan olmamak:

Hz. Peygamber’in ailesine zekât ve sadaka almak yasaklanmıştır. Çünkü zekâtlar insanların mallarının kirleridir. Hz. Peygamber’in ailesine beytülmaldeki ganimetlerin beşte birinden yetecek kadar harcama yapılır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Bu sadakalar ancak insanların kirleridir, Muhammed’e ve Muhammed’in ailesine helâl değildir.”158

Hanefî ve Hanbelîlere göre kendilerine zekât ve sadaka vermek caiz olmayan Hâşimoğulları şunlardır: Abbasoğulları, Alioğulları, Caferoğulları, Akîloğulları, Haris b. Abdilmuttaliboğulları.159

Ebu Hanîfe ve Mâlikîlerden ve Şâfiîlerin bazılarından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber’in yakınları beytülmaldeki hisselerinden mahrum edildikleri zaman Haşimoğullarına zekât verilmesi caizdir. Bunun sebebi Haşimoğullarının perişan olmasına engel olmak ve onların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Diğer yandan bir çok alime göre Haşimoğullarına nafile sadakalar helaldir.

4) Zekât veren kişinin, zekât alanın nafakası ile yükümlü bulunmaması.

Bir kimse kendi zekâtını fakir bulunan karısına, usul ve furuûna, yani; babasına, dedesine, anasına, ninesine, oğullarına, kızlarına, bunların çocuklarına ve torunlarına veremez. Boşanma iddeti bekleyen karısı da bu hüküm kapsamına girer. Çünkü bir kimse, fakir düştükleri zaman zaten bunlara bakmakla ve normal olarak nafakalarını sağlamakla yükümlüdür. Bunlara zekât verirse, yararlanma, dolaylı yoldan kendisine dönmüş olur. Halbuki zekât verildikten sonra artık, zekât verenle zekât arasında menfaat bağının kesilmiş olması gerekir.

Şâfiîlere göre kendisine bakmakla yükümlü hısımı bulunan kimselere de zekât

verilmesi caiz değildir. Çünkü hısımları tarafından nafakası sağlanan kimse muhtaç sayılmaz. Böyle bir kimse her gün kendisine yetecek kadar kazancı bulunan kimseye benzer.

Ebu Hanîfe ile Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre, bir kadın zekâtını fakir bulunan kocasına veremez. Çünkü bu takdirde zekât nafaka yolu ile kadına geri döner.160

Ebu Yûsuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî ve Mâlik'e göre, karının fakir bulunan kocasına zekât vermesi caizdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) bu konuda soru soran İbn Mes'ud'un karısı Zeynep (r. anhâ)'ya şöyle buyurmuştur: "Kocan ve çocuğun tasadduk etmeye en layık olan kimselerdir."161

Zekâtı, buna ehil olan hısımlara vermek daha faziletlidir. Şöyle ki: Önce muhtaç olan erkek veya kız kardeşlere, sonra bunların çocuklarına, sonra amcalara, halalara, sonra bunların çocuklarına,sonra dayılara, teyzelere ve bunların çocuklarına, daha sonra diğer zevi'l-erhâm denilen yakınlara vermek daha faziletlidir.

Hz. Peygamber (s.a.s) hısımlara tasadduku teşvik ederek şöyle buyurmuştur: "Yoksullara verilen sadaka bir sadakadır, hısımlara verilen sadaka iki sadakadır. Biri sadaka diğeri akrabaya iyilik."162

Nafile sadakalara gelince, bunların usul ve fürua, karı ve kocaya verilmeleri caizdir. Çünkü bunu yapmakla da sadaka ve akrabaya iyilik olmak üzere iki sevap kazanılmış olur. Nitekim nafile sadakaların zenginlere ve gayri müslimlere verilmesi de caizdir. Çünkü Allah Teâlâ; "Onlar Allah sevgisiyle miskin, yetim ve esirlere yemek yedirirler."163 buyurur. Hz. Peygamber döneminde esirler müşriklerden ibarettir. Hz. Peygamber (s.a.s) Ebu Bekir (r.a)'in kızı Esma'nın müşrik olan annesi ile ilgili sorusuna; "Anana iyilik et" diye cevap vermiştir.164

5) Akıllı, ergin ve hür olmak.

Yedi yaşından küçüklere ve akıl hastalarına doğrudan zekât vermek caiz değildir. Zekât bunların velilerine teslim edilir. Bayram ve benzeri sevinçli günlerde muhtaç olan hizmetçilere, işçilere veya temyiz çağındaki çocuklara yahut sevinç haberi getiren yoksul kimselere verilecek hediyelerin zekât niyetiyle verilmesi caizdir.

Zenginin küçük olan çocuğuna zekât vermek caiz değildir. Çünkü küçük çocuk babasının zenginliği sebibiyle zengin sayılır. Diğer yandan zengin bir kadının yetim ve babası müslüman olan çocuğuna zekât verilebilir. Çünkü bu çocuğun nesebi babası yönünden sabit olup, anasının serveti ile zengin sayılmaz.

Yine bir kimse zekâtını, zengin bir şahsın yoksul ve müslüman olan babasına veya yoksul ve müslüman olan büyük oğluna veya kızına yahut o şahsın yoksul ve müslüman olan karısına verebilir. Çünkü bunlar müstakil velayet sahibi olup birbirinin serveti ile zengin sayılmazlar.165

Zekâtın, malın bulunduğu yerdeki yoksullara verilmesi asıldır. Çünkü Rasûlullah (s.a.s) Muaz (r.a)'a; "Zekâtı Yemen halkının zenginlerinden al, yine Yemen halkının yoksullarına ver" buyurmuştur.

Zekâtın yıl sonunda başka beldedeki fakirlere gönderilmesi tenzihen mekruhtur. Ancak zekâtın gönderileceği yerdeki ihtiyaç sahipleri akraba olur veya malın bulunduğu beldedeki fakirlerden daha muhtaç durumda olurlarsa bu takdirde başka beldeye göndermek caiz olur.166

Zekâtın toplandığı yörede dağıtılması bir çok kolaylıklar sağlar. Fakirlerin daha iyi tanınması ve gerçek ihtiyaçların bilinmesi, toplama ve dağıtma masraflarının azalması ve çeşitli beldelere bu yolla mâli ve ekonomik muhtariyet imkanlarının tanınması bunlar arasında sayılabilir.

V - FITIR SADAKASI

Fıtır sadakası, Ramazan ayının sonuna yetişen ve asli ihtiyaçlarının dışında en az nisap miktarı bir mala mâlik bulunan her hür müslüman için verilmesi vacip olan bir sadakadır. Buna kısaca "fitre" denir ki, fıtrat sadakası, yani sevap için verilen yaratılış atıyyesi anlamına gelir.

Fitre, hicretin ikinci yılında, Ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâttan önce meşru kılınmıştır. Bu bir yardımlaşma olup, orucun kabulüne, ölüm sırasındaki sıkıntılardan ve kabir azabından kurtuluşa bir vesiledir. Yoksulların ihtiyaçlarını gidermeye ve onların da bayram sevincine katılmalarına bir yardımdır.

Fitre Ramazan bayramının birinci günü sabah vaktinin girmesi ile vacip olursa

da bundan birkaç gün önce, hatta bir kaç ay veya yıl önce de, sonra da verilebilir. Böylece yoksullar bununla bayram namazından çıkmadan önce ihtiyaçlarını karşılamış olurlar.

İbn Abbas (r. anhümâ)'nın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "Rasûlullah (s.a.s) oruçluları gereksiz ve çirkin sözlerden arındırmak ve yoksullara yiyecek sağlamak için fitreyi farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse, bu makbul bir zekât, kim de namazdan sonra öderse, herhangi bir sadaka olur."167

Abdullah b. Sa'lebe (r.a) şöyle nakletmiştir: "Rasûlullah (s.a.s) Ramazan bayramından bir veya iki gün önce bir konuşma yaparak şöyle buyurdu: "Buğdaydan, arpadan veya hurmadan bir sa'ını hür veya köle, kücük veya büyükler için sadaka olarak veriniz."168

Ebu Said el-Hudri (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste fitre verilebilecek maddeler ve miktarları şöyle belirlenir: "Biz fitre zekâtını, Allah'ın Rasulü aramızda iken, yiyecek maddelerinden bir sa' veya hurmadan bir sa' veya arpadan bir sa' veya kuru üzümden bir sa' yahut keş'den yine bir sa' olarak veriyorduk. Ben yaşadığım sürece vermeye devam edeceğim."169 Burada yiyecek maddesinden kastedilen buğdaydır. Keş ise; yağı alınmamış sütle karıştırılmış ve kurutulmuş un demektir.

Yukarıdaki hadis-i şerifler fitre miktarının buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden bir sa' olduğuna delâlet etmektedir. Ancak buğday cinsinin miktarı ibn Abbas'ın ve Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi yoluyla merfû olarak rivayet ettikleri hadislerde yarım sa' şeklinde tahsis edilmiştir. İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis şöyledir: "Fitre sadakası buğdaydan iki müddür."170

Bir müd, bir sa'lık ağırlık ölçüsünün dörtte birine eşit olup 260 dirheme denktir. Bu da şer'i ölçüye göre 260 x 2,8= 728 gr. olur. Buna göre buğday yarım sa'= 2 müd x 728= 1456 gr. olur. Bir sa' ise 2912 gr. olur.

Örfî ölçüye göre bir dirhem 3,2 gr. olup, 1 sa'= 1040 dirhem x 3,2= 3328 gr. olur. Bunun yarısı olan 1664 gr. da buğdayın fitre miktarı olur.171

Sonuç olarak;

a) Arpa, kuru hurma ve kuru üzüm fitre miktarı şer’i ölçüye göre yaklaşık üç kg., örfî ölçüye göre ise 3,33 kg. olur.

b) Buğday ve ayni hükümde bulunan buğday unu ve kavut için ise şer’i ölçüye göre yaklaşık 1,5 kg., örfî ölçüye göre ise 1,66 kg. olur.

Bu iki tür ölçekten birisini tercih etmek mümkün olmakla birlikte örfî ölçek daha fazla olduğu için yoksulların yararınadır ve daha çok sevap kazanmaya sebep olur.

Hanefîler dışındaki üç mezhep imamına göre fitre buğdaydan da bir sa’dır.

Yukarıdaki dört cins gıda maddesi yerine kıymetleri de verilebilir. Ancak yoksullar bu maddelerin kendilerine muhtaç oldukları zaman, fitreyi kendi cinslerinden vermek daha faziletlidir.

Hür, müslüman, küçük, büyük, erkek ve kadın, akıllı veya akıl hastası kimseler nisap miktarı mala sahip iseler fitre vermekle yükümlü olurlar. Ancak nisap miktarı malın asli ihtiyaçlardan fazla olması gerekir. Bu temel ihtiyaçlar da mesken, elbise, ev eşyası, binit, silah, hizmetçi, ailenin bir aylık veya daha sağlam görüşe göre bir yıllık geçim masrafları ve borçlarıdır. Nisap miktarı iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın veya bunların kıymetine denk bir maldır. Ancak burada nisabın üzerinden bir yılın geçmesi şart değildir.

Ramazan bayramının ilk günü sabah olmazdan önce vefat eden veya yoksul düşen yahut sabah olunca dünyaya gelen veya İslâm’a giren bir müslümana fitre vermek vacip olmaz. Fakat, sabah olduktan sonra ölen zengin bir müslümana vacip olmuş bulunur. Vasiyet etmiş ise mirasın üçte birinden verilir.

Bir özür yüzünden oruç tutamayan müslüman da fitre ile yükümlü olur. Hasta, yolcu ve çok yaşlı kimseler gibi.

Nisaba mâlik olan hür bir müslüman, hem kendisi hem de yoksul olan bunak veya akıl hastası yahut küçük çocukları ve hizmetcisi için fitre vermekle yükümlüdür.

Fakir bir çocuğun babası ölmüş veya fakir düşmüş olursa babasının babası nisaba mâlikse babası yerine geçerek fitre verir. Ancak zahir rivayete göre bu durumda dedenin çocuk için fitre vermesi gerekmez.

Bir kimse, karısının ve büyük, akıllı çocukların fitresini vermekle yükümlü olmaz. Çünkü bunlar müstakil velayet sahibi olup her biri nisaba mâlik ise zekât ve fitresini kendi malından verir. Ancak bir erkek karısının veya büyük çocuklarının fitresini izinleriyle verse bu yeterli olur. Hatta bunlar kendi idaresinde olunca izinsiz vereceği fitre de yeterlidir.

Bir kimse kendi yanında otursalar bile ana-babasının fitresini vermekle yükümlü değildir. Ancak babasının fakir ve akıl hastası olması durumu müstesnadır.

Hanefîler dışında üç mezhep imamına göre fitre Ramazan'ın son akşamı güneşin batmasından itibaren vacip olur. Bayramdan sonraya geri bırakılması haramdır. Ancak özürlü olması durumu müstesnadır. Bununla birlikte geri bırakma fitreyi düşürmez ve kazası gerekir.172

Fitre, verileceği yerler bakımından her durumda zekâtın benzeridir. Fitre, niyet edilerek fakirlere temlik suretiyle verilir, mübah kılma tarzında fitre olmaz. Niyet, fitreyi ayırırken veya verirken yapılabilir. Ancak fakire verirken bunun fitre olduğunu söylemek gerekmez.

Bir kimse fitresini eşine, usul ve füruuna yani anne veya babasına, çocuk ve torunlarına veremez.

Ebu Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre fakir olan zimmîye de verilemez. Fetvaya esas olan görüş budur. Çünkü fitrenin amacı, bayram gününde yoksul müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak, onların bayram sevincine katılmalarını sağlamak ve rahat ibadet yapmalarına imkan hazırlamaktır. Zimmîlere fitre vermekle bu amaç gerçekleşmiş olmaz.

Bir kimse fitresini bir veya bir kaç fakire verebilir. Birden çok kimseler de fitrelerini bir kaç fakire veya tek fakire verebilirler. Fakat bir görüşe göre bir fitre, birden çok fakire dağıtılamaz. Çeşitli kimselere ait fitreler karıştırılarak da fakirlere dağıtılabilir. Bununla birlikte fitrelerin ayrı ayrı verilmesi tedbir bakımından daha uygundur.

Fakihler fitrenin bayram günü sabah vakti girdikten sonra ve namaz kılınmadan önce verilmesinin müstehap olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Dayandıkları delil, İbn Ömer (r. anhümâ)'den rivayet edilen şu hadistir: "Hz.

Peygamber fitrenin, insanlar bayram namazına çıkmadan önce verilmesini emretmiştir”173

Fitre yükümlünün bulunduğu yerdeki yoksullara verilmelidir. Başka yerlere gönderilmesi mekruhtur.

Fitre için hadis-i şeriflerde dört temel gıda maddesinin belirlenmiş olması, bu yardımlaşmanın her devir ve bölgede uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü bundan maksat fakirin bir günlük ihtiyacını karşılamaktır. O da bu gıda maddeleriyle veya bunları satın alacak kadar bir kıymetle gerçekleşir. Eğer bunların yerine belli bir para tesbit edilseydi, bu derece gerçekçi bir sonuç ortaya çıkmazdı. Çünkü gıda maddelerinin fiyatları sık sık değiştiği için böyle bir meblağ ile fakirin bu miktarda gıda maddesi alması mümkün olmayabilir ve maksat gerçekleşmezdi.

Diğer yandan müslümanların zekâtına karşılık gayri müslimlerden aşağıdaki vergiler alınır:

a) Öşür: Ebu Hanîfe’ye göre, bir İslâm ülkesinde yaşayan zimmîlere ve pasaportlu harbîlerin nisap miktarına ulaşan ticaret mallarına öşür uygulanır. Bunun miktarı zimmîlerde yirmide bir, pasaportlu gayri müslim yabancı mallarında ise onda birdir. Bu uygulama misli ile muamele yani mütekabiliyet prensibine dayanır. Bu öşür, arazi mahsulünden alınan öşürle karıştırılmamalıdır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, İslâm ülkesinde ticaret yapan zimmî ve harbîler arasında bir ayırım yapılmaksızın, bunlara onda bir (öşür) ticaret vergisi uygulanır. Bu ticaret yılda bir kaç defa tekrarlansa veya ellerinde nisap miktarı mal bulunmasa bile öşür vermeleri gerekir. Ancak Şâfiîlere göre pasaportlu gayri müslim yabancılardan öşür alınabilmesi için bunun önceden şart koşulması gerekir.

b) Zekâtın iki katı vergi uygulaması: Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre özellikle Beni Tağlib Araplarından olan hristiyanlardan zekâtın iki katı vergi alınır. Çünkü bu vergi cizyenin yerini tutmaktadır. Hz. Ömer böyle yapmıştır.174

Burada söz konusu olan vergi, temelde cizyedir. Sadece vergi konusu ve nispetleri bakımından zekât hükümleri çifte zekât oranında uygulanmaktadır.175

HAC VE UMRE

I- HACCIN MAHİYETİ

Hac sözlükte; ta'zim edilecek yer ve makamlara ziyarette bulunmaktır. Hac şer'î bir terim olarak şöyle tarif edilir: İbadet maksadıyla Arafat'ta belirli vakitte bir süre durmaktan, daha sonra Beytûllah'ı usûlüne göre ziyaret etmekten ibaret olan ve İslâm'ın şartlarından birisini teşkil eden mâli ve bedenî bir ibâdettir.

Ziyaret edilecek olan yerler; Kâ'be, Arafat ve çevresidir. Zamanı ise hac ayları diye isimlendirilen; Şevval, Zilkâde ve Zilhicce aylarıdır. Hac'da her fiil için özel zamanlar vardır. Ziyâret tavâfının, Kurban bayramı sabahından, ömrünün sonuna; Arafat'ta vakfenin ise, arefe günü zevalden, Kurban bayramı sabahı şafak sökünceye kadar yapılabilmesi gibi. Diğer yandan bu büyük ziyârete hac niyetiyle ve ihramlı olarak yönelmek de gereklidir.

Mekke - i Mükerreme ve Medine - i Münevvere çevresinde belirli bir alana “ Haremeyn (iki haram bölgesi) ” denir. Mekke haremi veya Harem - i Şerif ; Mekke'ye Medine yolundan üç mil; Yemen yolundan yedi mil; Tâif ve Arafat yolu üzerindeki Nemire vadisinden yedi mil; Ci'râne yolundan dokuz mil; Cidde üzerinden on mil uzaklıktaki alanın çevrelediği bölgeyi içine alır. Mekke hareminin sınırlarını Cebrâil (a.s.), Hz. İbrâhim'e göstermiş; Rasûlullah (s.a.s.) aynı sınırları yenilemiş; Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Muaviye bu nirengi noktalarının günümüze ulaşmasında rol oynamışlardır. Buna göre Mekke haremi çok eskilere dayanır. Nitekim, Hz. Peygamber, Mekke fethedildiği zaman şöyle buyurmuştur: “Burası Allah'ın gökleri ve yerleri yarattığı günde haram kıldığı bir beldedir. Burası kıyâmet gününe kadar Allah'ın haram kılmasıyla haramdır. ”1

Mekke'de Kâ'be ve Mescid - i Harâm, harem bölgesinin merkezini oluşturur. Yeryüzünde, insanların ibâdet etmesi için ilk inşa edilen mâbed Kâ'be-i Muazzama'dır. Buna Beyt - i Harâm veya Beytullah (Allah'ın evi) da denir.

Ayet - i kerimelerde şöyle buyurulur : “ İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için bir hidayet kaynağı olan Kâbe'dir. Orada apaçık deliller vardır. İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret

edip haccetmek farzdır.” 2 “İbrahim şöyle dedi: Ey Rabbim, Bu beldeyi emniyetli kıl.” 3 “Biz Kâbe'yi insanlar için bir toplantı ve emniyet yeri yaptık ”4 “Biz onları, nezdimizden bir rızık olarak, herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği emin ve mukaddes bir yere yerleştirmedik mi? 5 “ Çevrelerinde, insanlar kaçırılıp zulmedilirken, bizim Mekke'yi mukaddes ve emin bir belde yaptığımızı görmediler mi ? ” 6

Hac veya Umre gibi bir maksatla Mekke'ye gelmek isteyen bir müslüman mikatta ihrama girmek zorundadır. Bundan sonra ihram yasakları başlar. Meselâ; eşiyle cinsel ilişkide bulunamaz; avlanamaz; haremdeki yeşil ot ve bitkileri koparamaz.

Harem bölgesinin dış çevre sınırları ile ihrama girme yerleri olan mikatlar arasında kalan alana da “Hıll bölgesi ” denir.

Medine şehrinin çevresinde de harem bölgesi vardır. Bu bölge şehrin güney ve kuzeyinde Air (ayr) dağı ile Sevr dağı arasındaki alanla, doğu ve batıdaki kara taşlık alanı içine alır. Hz. Peygamber'in “Medîne Ayr'dan Sevr'e kadar haremdir” hadisi ile “Rasûlullah (s.a.s.) Medine'nin doğu ve batısındaki kara taşlık arasındaki alanları haram kıldı ” hadisi bunun delilleridir.7 Hz. Peygamber'in belirlediği bu Medine harem bölgesi on iki mil kadardır. Bu bölgenin merkezi Mescid - i Nebevi'dir.

Medine harem bölgesi de kutsal bir bölge sayıldığı için burada yapılan ibâdetler Mekke hariç başka yerde yapılanlardan daha faziletlidir.

Hac büyük masraf ve zorluklarla yapılan bir ibâdet olduğu için fazileti de o derece büyüktür. Hadis -i şeriflerde şöyle buyurulur:

Ebû Hureyre'den (Ö. 58/ 677) şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah elçisine hangi amelin daha faziletli olduğu sorulunca şöyle buyurdu: ‘Allah'a ve Rasûlüne iman; Sonra hangisi ? denildi: ‘Allah yolunda cihad ’ buyurdu. Sonra hangisi sorusuna ise, ‘ mebrûr hac ' cevabını verdi. ”8 “ Umre, ikinci bir umreye kadar olan günahlara keffârettir. Mebrur haccın karşılığı ise ancak cennettir.” 9 Mebrûr hac,; kendisine hiçbir günah karışmayan, eksiksiz olarak ifa edilen makbul hac anlamına gelir.

eş- Şevkânî (Ö. 1255/ 1839) amellerin fazileti ile ilgili birbirinden farklı olan

hadisleri, Hz. Peygamber'e soru soran muhatabın durumuna göre verilmiş cevaplar olarak değerlendirir. 10 İmam Mâlik'e (Ö. 179/ 795) göre, farz hattâ nâfile hac düşman korkusu olmadıkça cihaddan daha üstündür. Ancak düşman korkusu olursa, cihad, nâfile hacdan önde gelir 11

Hac ve umre ile, her yıl Kâbe'nin ihyası gerçekleşir. Umre'yi bir yılın veya ömrün herhangi bir gününde ifa imkanı vardır. Umre, belirli günlerde yapılabilen hac ibâdetinden daha kolaydır. Hac küçük günahlara keffâret olur ve ruhu ma'siyet kirlerinden temizler. Hattâ bazı Hanefi bilginlerine göre, büyük günahları da , örter. Mebrûr hac yapanın cennete gireceğini bildiren hadisle, yine Hz. Peygamber'in şu hadisleri bu konuda önemli delildir. “Kim hac yapar, bu esnada cinsî temastan korunur, çirkin söz ve davranışlardan uzak durursa, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından kurtulur.” 12

“Hac ve umre yapanlar Allah'ın misafirleridir. O'ndan birşey isterlerse, onlara cevap verir. Af isterlerse onları affeder” 13

Kâdî Iyâz (Ö.544/ 1149) şöyle demiştir : Ehli sünnet, haccın büyük günâhlara, ancak tevbe edilirse keffâret olacağı konusunda görüş birliği içindedir. Namaz ve zekât gibi Allah'a âit veya para borcu gibi kula âit bir borcun düştüğünü söyleyen bilgin yoktur. Kul hakları zimmette devam eder. Allahu Teâlâ kıyamet günü hak sahiplerini, haklarını almak üzere toplar. Ancak yüce yaratıcının bu alacaklılara vereceği birtakım nimetlerle onları razı etmesi ve bir ikram olmak üzere borçlulara müsâmaha göstermesi de mümkündür.14

Hac ibadeti, dünyanın çeşitli yörelerinden, renk, dil ve ülke ayırımı gözetilmeksizin, milyonlarca müslümanı bir araya getirir. Tanışıp, görüşmelerine, ekonomik bakımdan bütünleşmelerine, düşmanları karşısında tek saf hâlinde yardımlaşmalarına zemin hazırlar. Böylece, şu âyetlerdeki mânâ tecelli eder: “İnsanları hacca dâvet et ki, gerek yaya olarak ve gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar. Böylece onlar dünyevî ve uhrevî menfaatlerini görsünler ve belli günlerde, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları kurban ederken, Allah'ın adını ansınlar. Siz de onlardan yeyin, yoksula ve fakire yedirin.” 15

Hac, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan mü'minler arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirir. İnsanlar, gerçekten eşit olduklarını birlikte yaşayarak gösterirler. Arap olanla olmayanın, beyazla siyahın takvâ dışında bir

üstünlüğünün bulunmadığı inancı vicdanlara yerleşir.

II- HACCIN FARZ OLUŞUNUN DELİLLERİ

İslâm âlimleri haccın ömürde bir defa farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Delilleri; kitap ve sünnettir. Kur'an'da şöyle buyurulur : “Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır.”16 “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın” 17 “İnsanları hacca dâvet et ki, gerek yaya olarak ve gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar ” 18

Hadislerde şöyle buyurulur : “Şüphesiz Allah size haccı farz kıldı, haccı ifa ediniz.”19 “İslâm beş esas üzerine binâ edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.s.)'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beytullah'ı haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak ”20

Hz. Peygamber haccın farz kılındığını ashâb -ı kirâma duyurunca, içlerinden birisi; “Her yıl mı? ” demiş, Rasûlullah (s.a.s.) susmuştur. Bu soru üç defa tekrar edilince; “Eğer evet deseydim, hac üzerinize her yıl farz olurdu, buna da güç yetiremezdiniz.” buyurmuştur. 21 İbn Abbas (r.a)'dan yapılan rivâyette, soru soranın el - Akra' b. Hâbis olduğu belirtilir ve şu ilâve yer alır: “Kim birden fazla hac yaparsa, bu nâfile hac olur. ” 22 Bu hadis, haccın farz olarak tekrarının gerekmediğini gösterir. İslâm hukukçuları, haccın bir defadan fazla farz olmadığı ve fazla haccın nâfile sayılacağı konusunda görüş birliği içindedir. 23 Hadiste şöyle buyurulur : “Hac ve umreyi peşipeşine yapınız. Bu ikisi; körüğün; demir, altın ve gümüşün pasını yok ettiği gibi, fakirliği ve günahları yok eder. Mebrûr haccın karşılığı ancak cennettir.24 Bazı durumlarda birden fazla hac yapmak gerekebilir. Adak haccı ve bozulan bir nâfile haccı kaza etmek gibi. Bazan hac haram olur; haram para ile haccetmek gibi. Bazan da mekrûh olur; hizmete muhtaç olan ana - babanın iznini almadan haccetmek gibi. Ebeveyn bulunmayınca dede ve nineden, borcunu ödeyecek başka bir malı bulunmayan borçlu ile kefilin alacaklılardan izin almaksızın hac yapması da mekruhtur. Hanefilere göre bu kerâhet, tahrîmendir.

Hanefi, Şâfîî ve Mâlikilere göre haram para ile yapılan hac, gasbedilen arazide kılınan namazda olduğu gibi, farz veya nâfile olarak sahih olur. Bu sûretle o

kimsenin üzerinden farz veya nâfile hac düşer. Hanbeliler ise, haram malla yapılacak hacca icâzet vermezler. Çünkü bu mezhep, gasbedilen arazide kılınacak namazı da sahih kabul etmez. 25

III- HACCIN FEVRÎ VEYA ÖMRÎ OLUŞU

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ile Mâlikiler ve Hanbelilere göre hac, fevrîdir. Yani yükümlünün, gerekli şartları taşıdığı ilk yılda haccetmesi gerekir. Haccı, yıllar boyunca geciktirirse fâsık olur ve şâhitliği reddedilir. Çünkü haccı geri bırakmak küçük ma'siyettir. Bunda ısrar etmek kişiyi fıska götürür. Böyle bir kimse hac yapmadan malı telef olsa, borç para alıp haccetmesi halinde, ilâhî mağfirete nâil olacağı umulur. Haccın geciktirilmeden îfasına, hacla ilgili âyetler delâlet ettiği gibi, şu hadisler de bunu destekler : “Hac yapmakta acele ediniz. Çünkü sizden biriniz ölümün kendisine ne zaman geleceğini bilmez.” 26 “Bir kimseyi hastalık, açık bir ihtiyaç, bir sıkıntı veya zâlim bir sultan alıkoymaksızın hac yapmazsa ister yahudi, isterse hristiyan olarak ölsün. ” 27

Şâfiîlere ve İmam Muhammed'e göre, hac ömrî (terâhî) dir; yani hac için gerekli şartları taşıyan yükümlü, bunu ilk yılda yapmak zorunda değildir. Ancak bu kimsenin hac veya umreyi, geciktirmeksizin yapması sünnettir. Çünkü tâat sayılan amelleri çabuk yapmak, hayırlı işlerde acele etmek İslâm'ın tavsiye ettiği hususlardandır. Âyette; “Ey mü'minler, hayır işlerine koşunuz, birbirinizle yarış ediniz.” 28 buyurulur. Hac kendisine farz olan kimse, mesken yapma, çocuğunu evlendirme gibi sebeblerle, hattâ sebebsiz olarak haccı başka bir yıla geciktirebilir. Çünkü hac farîzası hicretin dokuzuncu yılında geldiği halde Hz. Peygamber bunu, bir özür olmaksızın onuncu yıla tehir etmiştir. Eğer geciktirmek câiz olmasaydı, bunu onun da yapmaması gerekirdi. Bu görüş, müslümanlara kolaylık sağlayacağı için daha uygundur. Ancak şartlar gerçekleştikten sonra, önemli bir sebep olmaksızın haccı ifa etmek mü’minin şiârı olmalıdır. Çünkü ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için ihtiyatlı davranmak gerekir. 29

IV- HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

Bir kimseye hac etmenin farz olması için şu şartların bulunması gerekir.

1. Müslüman Olmak : Gayr -i müslimler hac ile yükümlü değildirler. Bu yüzden bir gayri müslim herhangi bir vesileyle hac ettikten sonra İslâm'a girse, diğer şartları da bulununca yeniden hac yapması gerekir. Yine bunun gibi, bir müslüman hac ettikten sonra irtidat edip daha sonra tevbe ederek İslâm'a dönse, diğer şartlar bulununca, onun da yeniden hac etmesi gerekir.

2. Ergin ve Akıllı Olmak : Çocuklar ve akıl hastaları hacla yükümlü değildirler. Çünkü bunlar şer'î hükümlerle yükümlü tutulmamışlardır. Akıl hastasının yapacağı hac veya umre, ibâdet ehliyeti bulunmadığı için sahih olamaz. Bu ikisi hac yapsa, sonra çocuk bûluğ çağına ulaşsa, akıl hastası iyileşse, bunlara hac farz olur. Çocuğun bûluğdan önce yaptığı hac nâfile sayılır. Hadiste şöyle buyurulur : “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, gençlik çağına girinceye kadar çocuktan, şifa buluncaya kadar akıl hastasından” 30 Ancak akıl hastalığı, bayılma, sarhoşluk ve uyku, ihram emrini ortadan kaldırmaz. 31

3. Hür Olmak : Köle, esir ve mahkûma hac farz değildir. Çünkü hac, süresi uzun, belli bir yolculuğu gerekli kılan ve yolculuğa güç yetirilmesi şart kılınan bir ibâdettir. Hürriyetten yoksun olan kimsenin bunu ifa etmesi mümkün olmaz.

4. Vakit : Arafat'ta vakfe ve ziyâret tavâfı için belirli vakitlere yetişmedikçe hac farz olmaz. Şu âyetler haccın vakitli bir ibâdet olduğunu gösterir : “Sana yeni doğan ayları (hilalleri) sorarlar. De ki : ‘ O, insanların faydası için vakit ölçüleridir.”32 "Hac ayları bilinen aylardır"33 Hanefî ve Hanbelîlere göre, hac ayları; Şevvâl, Zilkâde ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. Buna Abâdile adıyla anılan İbn Mes'ud, İbn Abbâs, İbn Ömer ve İbnü'z - Zübeyr den nakledilen “En büyük hac (hacc-ı ekber) günü, Kurban bayramı günleridir.” 34 hadisi delil olarak gösterilir.

Bu sürenin dışındaki vakitler, farz hac için ihrama girmeye ve haccın rükünlerini ifâya elverişli değildir. Ancak hac niyetiyle ihrama, bu aylardan önce girilse, ihram geçerli ve yapılacak hac sahih olur. Delili ; “Hac ve umreyi Allah için tamamlayınız” 35 âyetidir. Bu durumda hac ayları girmedikçe hac fiillerinden birşey yapmak câiz olmaz. Hanefîlere göre ihrâm bir şart olup, bunun öne alınması, abdestin namaz vaktinden öne alınması gibidir. Çünkü ihrâm, hac yapacak kişinin kendisine bazı şeyleri yasaklaması ve bazı şeyleri de gerekli kılmasıdır. Yine bu, ihrâmı, Mikât'tan önce başlatmak gibi olur. Bununla birlikte hac aylarından önce ihrâma girmek mekrûh olur.

Mâlikilere göre, hac ayları tam üç aydır. İhramın vakti, Şevval'in başından, yani Ramazan bayramının ilk gecesinden itibaren başlar, Kurban bayramı sabahı şafak sökünceye kadar devam eder. Bir kimse bayram sabahı şafak sökmezden önce bir an, ihramlı olarak Arafat'ta dursa hacca yetişmiş olur. Geride ziyaret tavafı ve sa'y gibi ibâdetler kalır. 36

5. Haccı ifâya gücünün yetmesi (istitâa) . Bu; beden, mal veya yol emniyeti ile ilgili olabilir. Ayette, “Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için, Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır. 37 buyurulur. Ayetteki “hacca yol bulabilen, hacca gitmeye gücü yeten” ifadesi, Hanefîlere göre “bedenî, mâlî istitaat ve emniyet” unsurlarını kapsamına alır. Bunlar haccın edasının şartlarıdır.

V- HACCIN EDASININ FARZ OLMASININ ŞARTLARI

A - Ortak Şartlar:

1. Beden sağlığı ve sağlamlığı:

Buna göre, yatalak hasta, kör, felçli, iki ayağı kesik, binit üzerinde kendi başına duramayan yaşlı kimse, tutuklu bulunan ile zâlim yöneticilerin hac için vize vermediği kimseler üzerine hac farz olmaz. Çünkü Allah Teâlâ, haccın farz olması için “gücün yetmesi”ni şart koşmuştur. İbn Abbâs “istitâa”yı yol azığı (zâd) ve binit (râhıle) olarak tefsir etmiştir. Âyette, “Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez”38 buyurulur.

2. Gerekli maddî güce sahip olmak:

Bu yolda tüketeceği yiyecek ve oraya varabilmek için bineceği vasıtadan ibarettir. Buna göre, bir kimseye haccın farz olabilmesi için, hac süresince hem kendisinin, hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakalarını ve nakil vasıtasını temin gücüne sahip olmalıdır. Mekke'liler ve Mekke çevresinde oturanlar için nakil aracına sahip olmak şart değildir; yaya yürüyecek durumda bulunmaları yeterlidir.

3. Yol emniyeti:

Haccın farz olması için yol güvenliğinin bulunması şarttır. Bu, Ebû Hanife'ye göre, vücûbunun, bazılarına göre ise edâsının şartlarındandır.

Kadın için yol emniyeti; beraberinde neseb veya sihrî (evlilikle doğan hısımlık) hısımlardan fâsık olmayan akıllı, ergin veya mürâhık (12 yaşla bûluğ arası erkek çocuk) mahrem birisinin veya kocasının bulunmasıyla gerçekleşir. Kadının yanında kocası veya mahrem bir hısımı olmaksızın, Mekke'ye üç gün üç gece (sefer mesafesi) ve daha uzak yerden gelerek hac yapması tahrîmen mekrûhtur. Mahremsiz hac yaparsa kerâhetle birlikte câiz olur. Mahremin bulunması vücûb şartıdır. Edâ şartı, diyenler de vardır. Günümüzde yaygın fesad sebebiyle, kadın süt erkek kardeşiyle yolculuk yapamaz. Çünkü genç sıhrî hısımlarda olduğu gibi, süt hısımıyla başbaşa kalmak (halvet) mekruhtur. Şâfiîler buna "kadının, kafilede güvenilir diğer kadınlarla birlikte hac yapabileceği"39 esasını ilâve ederler.

B - Kadınlarla İlgili Özel Şartlar:

1. Hac'da yol arkadaşının bulunması:

Hac yapacak kadının yanında kocası veya mahrem bir akrabâsının bulunması gereklidir. Aksi halde kendisine hac farz olmaz. Hadislerde "Kadın, yanında mahremi bulunmadıkça üç günden fazla yolculuk yapamaz."40 "Bir kadın, yanında kocası bulunmadıkça hac yapmasın"41 buyurulur. Şafiîler ise kadına, güvenilir kadınlarla birlikte olunca, haccı gerekli görürler. Yol arkadaşı olarak tek kadın yeterli değildir. Mâlikîlere göre ise kadın, yalnız kendilerine emânet edilmiş kadın arkadaşları veya yalnız erkekler yahut da erkek-kadın karışık bir toplulukla birlikte hac yapabilir. Bu iki mezhebin dayandığı delil; "Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret edip hac etmek farzdır"42 âyetinin genel anlamıdır. Bu yüzden, kadın kendisi aleyhine kötülükten güvende olunca, ona hac gerekli olur.

Mahrem ifadesi, nesep, süt veya sıhrî hısımlık yüzünden kendisiyle evlenmek ebediyyen haram olan kimseleri içine alır. Oğul, torun, baba, dede, sütoğul, sütkardeş , damat, kayınpeder gibi. Kızkardeşin, hala veya teyzenin kocası olmak geçici evlenme engeli doğurduğundan, enişte lerle hac yolculuğu câiz olmaz.

Şâfiî ve Mâlikîlerle diğer fakihler arasındaki bu görüş ayrılığı, bir farzı ifâ için

yapılacak yolculuğa mahsustur. Hac Yolculuğu böyledir. İhtiyâri yolculuklar icmâ ile buna kıyas edilmez. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Bir erkek, bir kadınla yanlarında mahrem biri bulunmadıkça yalnız kalmasın. Kadın, yanında mahremi bulunmadıkça yolculuk yapamaz.” Bir adam kalktı: “Ey Allah'ın elçisi, karım hac yolculuğuna çıktı. Ben ise falanca gazveye yazıldım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Git ve karınla birlikte haccet”43

2. İddetli Olmaması:

Hac yapacak kadının boşanma veya vefâttan dolayı iddetli olmaması gereklidir. Çünkü Yüce Allah şu âyetle iddetli kadınların evden çıkışını yasaklamıştır. “Boşadığınız kadınları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar. ” 44 Haccın başka bir vakitte edâsı mümkündür. İddet ise ancak özel bir vakitte söz konusu olur. 45

C - Hacca Engel Olan Durumlar :

1) Ebeveyn :

Ana veya baba Mekkeli olmayan çocuğunu nâfile hac veya umre içiin ihrâma girmekten alıkoyabilir. Ancak farz hacca engel olamazlar. Çünkü ebeveyne hizmet, bir cihaddır. Farz hac'da ana babadan izin almak sünnettir.

2) Evlilik :

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre koca, karısının farz haccına engel olamaz. Çünkü bu, ilk yükümlülük yılında (fevrî) farz olmuştur. Şâfîîlere göre ise koca, karısını farz veya sünnet hacdan alıkoyabilir. Çünkü kocanın hakkı önceliklidir. Hac ibâdeti ise ömür boyu ifâ edilebilir.

3) Kölelik :

Efendinin kölesini farz veya sünnet hac'dan alıkoyma hakkı vardır. Ancak köle onun izniyle ihrâma girmişse, artık hac veya umreyi tamamlamasına engel olamaz.

4) Hapis :

Haksız olarak veya maddî sıkıntı içinde olduğu halde bir borçtan dolayı hapiste bulunmak hac engelidir.

5) Borçluluk :

Vâdesi gelen borcu ödemek için başka bir malı olmayan borçlunun hac yapmasına, alacaklı engel olabilir. Vâdesi gelmeyen borçlar hac engeli teşkil etmez.

6) Hacr altında bulunmak :

Sefih olan kimse veli veya vasînin izni olmadıkça hac yapamaz.

7) İhsâr :

Hac veya umre için ihrâma girmiş olan kimsenin, düşmanın engel olması veya hastalık gibi bir sebeble hac veya umreyi tamamlayamadan ihramdan çıkmak zorunda kalmasıdır. Böyle bir engelle karşılaşan kimseye de “ muhsar ” denir. Ölüm veya malını verme dışında engeli aşmaya gücü yetmeyen hacı, engelin kalkması umulan bir süre bekledikten sonra ihramdan çıkabilir. Ancak bu durumda kurban kesmesi gerekir.

8) Hastalık :

Bir kimse ihrâma girdikten sonra hastalansa, Ebû Hanife'ye göre, muhsar sayılır ve ihramdan çıkabilir. Şâfîî , Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, ihramda iken hastalanan kimse, uzun sürse bile, iyileşinceye kadar ihramlı olarak kalır. 46

VI- HACCIN SIHHATİNİN ŞARTLARI

Yapılacak haccın geçerli olması için dört şartın bulunması gereklidir.

1) İslâm : Haccın, hem farz olmasının ve hem de sıhhatinin şartıdır.

2) Özel yerler : Arafat ve Kâbe

3) Özel vakit : Arafat'ta vakfe, arafe günü zevalden itibaren, kurban bayramı sabahı şafak sökünceye ; ziyâret tavafı ise, bayram sabahından, ömür sonuna kadar yapılabilir. Ancak ziyâret tavafını bayramın ilk üç gününde yapmak vâcip olduğu için, ziyaret tavafını bundan sonraya bırakana, vâcibi terkettiği için, kurban kesmek gerekli olur.

4) İhram : Hac veya umre niyetiyle, diğer zamanlarda helâl olan bir kısım fiil ve davranışları, kişinin kendisine hac veya umre süresince haram kılması demektir. Halk arasında ihramlı erkeğin örtündüğü iki parça örtüye de “ihram ” denilmektedir.

VII- İHRAMA GİRME YERLERİ (Mikatlar)

Mîkat, ihrâma girme yeri ve zamanı demektir. Çoğulu mevâkît'tir. Bir terim olarak; Mekke çevresinde, çeşitli bölge ve ülkelerden hacca gelenlerin ihrâma girecekleri özel yerleri ifade eder. Bir kimsenin, hac veya umre için, mîkatları ihramsız geçmesi câiz olmaz. Aksi halde kurban veya mikat yerine dönmek gerekir. Ancak mîkat yerinden önce ihrâma girmek ittifakla câizdir. Hattâ Hanefilere göre, bir sakınca doğmayacaksa ihrâmı öne almak daha faziletlidir. “Hac ve umreyi Allah için tamamlayınız” 47 âyetinde buna delâlet vardır. Mîkatları beklemeksizin, ailesinin bulunduğu yerden ihrâma girmek hac ve umreyi eksiksiz tamamlamak demektir. Hz. Ali (Ö. 40/ 660) ve Abdullah b. Mes'ud'un (Ö. 32/652) görüşü budur. Çünkü bunda daha çok meşakkat ve daha büyük ta'zim vardır.

İhrâma girme yerleri, Mekke'de, Mekke (harem) ile mikatlar arasında (hıll bölgesi) veya mîkatların dışında kalan bölgelerde (âfâkî) oturanlara göre değişiklik gösterir. 48

A - İkamet Edilen Yere Göre Mîkatler :

1) Mekke'de oturanlar: Bunların hac için ihrâma girme yeri yine Mekke'dir. Hz. Peygamber ashâb -ı kirâma hac için ihrâma, Mekke'nin içinden girmelerini emir buyurmuştur.49 Mekke dışında, hârem dâhilinde evi olanlar da böyledir. Mekkelilerin umre için mîkat yeri ise, dilediği herhangi bir yerden, hıll'in hârem

bölgesine en yakın olan yeridir. Ancak umrede ihrâma girmek için hıll'in en faziletli yeri Hanefi ve Hanbelîlere göre “Ten'im ”, sonra “ Ci'râne ”, sonra “Hudeybiye” dir. Rasûlullah (s.a.s.) Abdurrahman b. Ebi Bekr'e Hz. Aişe'ye Ten'im'de ihrâma girerek umre yaptırmasını emir buyurmuştur. 50

2) Hıll'de oturanlar: Harem bölgesiyle, beş mikat yerinin çevrelediği alan arasındaki bölgeye “ hıll ” denir. Hıll'de oturanların hac veya umre için ihrâma girme yeri (mikat), ailelerinin bulunduğu yer veya bu yerle harem arasında kalan, hıll'den dilediği herhangi bir yerdir. Hac ve umreyi tamamlamayı emreden âyetle51 Hz. Ali ve İbn Mes'ud'un görüşü buna delildir. Hanefîler, bu görüşü benimsemiştir: İmam Mâlik'e göre, bunların mikat yeri, kendi evleridir.

3) Mikatların çevrelediği alan dışında oturanlar (âfâkî) : Arabistan'da mikatlar dışında oturanlarla, dış ülkelerden hac veya umre niyetiyle Hicaz'a gidenler için geldiği bölge veya ülkeye göre ihrâma girme yerleri (mikat) belirlenmiştir. İbn Abbâs (r.a.)'tan şöyle dediği nakledilmiştir. “Nebî (s.a.s.), Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için el - Cuhfe'yi, Necidliler için Karnü'l - Menâzil'i ve Yemenliler için Yelemlem'i mikat olarak belirledi. Bunlar, belirtilen bölge veya ülke tarafından gelen diğer belde yolcuları için de mikat yeridir. 52 ” Câbir (r.a)'den merfû olarak rivâyet edilen Müslim hadisinde bunlara, Iraklılar için Zât -ı Irk ilâve edilmiştir. 53

B - Gelinen Ülkelere Göre Mikatlar:

1) Türkiye, Suriye, Mısır, Mağrib ve Avrupa tarafından deniz yoluyla gelenlerin mikatı Cuhfe (Râbiğ)'dir. Cuhfe ile Mekke arası yaklaşık 187 km.dir.

2) Medine'den gelenlerin mîkatı Zülhuleyfe (Âbâr -ı Alî) olup, Mekke'ye yaklaşık 464 km.dir. En uzak mîkat yeri burasıdır.

3) Irak, İran ve diğer doğu ülkelerinden gelenlerin mîkatı Zât -ı Irk'tır. Bu yer Mekke'ye yaklaşık 94 km. dir.

4) Kuveyt ve Necid yönünden gelenlerin mikatı bugün es - Seyl denilen Karnü'l - Menâzil'dir.

5) Yemen'den gelenlerin mikatı Mekke'nin güneyinde bulunan Yelemlem olup, Mekke'ye 54 km. dir.

İhrâma girme yerlerini Hz. Peygamber tâyin ettiği için Hac, umre, ticaret veya başka bir amaçla gelen her müslümanın buralarda veya daha önce ihrâma girmiş olması lâzımdır. Eğer yol, bu noktalardan geçmiyorsa buraların hizalarından ihrama girilir. Medine'ye gelenler, hac için Mekke'ye doğru yola çıkınca Zülhuleyfe'de bugün Abârı - ı Alî denilen yerde ihrâma girerler.

Mikatlardan içeride bulunan kimseler, ihrâmsız Mekke'ye girebilirler. Fakat hac veya umre için, bulundukları yerden ihrama girerler. Mikat içinde, fakat Mekke dışında bulunanlar, bulundukları yerde; Mekke'nin içinde oturanlar ise, kaldıkları evde ihrama girerler.

Dışarıdan hac veya umre için gelen kimse mikatı ihrâmsız geçerse ya bir kurban keser veya geri dönüp mikat yerinde ihrâma girer. Mekke'ye girme niyeti olmaksızın mikatı ihramsız geçene birşey lâzım gelmez.

C - İhram :

Hac dışında yapılması mübah olan bazı şeyleri kendisine haram kılmak demektir. Hanefîlere göre, ihrâm haccın rüknü değil şartıdır. Bu da niyet ve telbiye ile gerçekleşir. Hac veya umreye yahut her ikisine niyet etmek ve Allah için telbiye getirerek ihrâma girmekle hac ibâdeti başlamış olur.

D -İhrâma Girerken Sünnet veya Müstehap Olan Fiiller:

1) Abdest veya boy abdesti almak: Temizlenmek için abdest veya boy abdesti alınır. Hz. Peygamber ihrâm için boy abdesti almıştır.54 Bu, temizlenmek için olup, tahâret (abdestlilik) için değildir. Bu yüzden, hayızlı ve nifaslı kadınlar da bunu yaparlar. İbn Abbâs'ın merfû olarak naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: “Nifaslı ve hayızlı kadınlar boy abdesti alır, ihrârama girer, Beytullah'ı tavâf dışında, haccın bütün menâsikini ifâ ederler”55 Diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), Esmâ binti Umeys'e nifaslı (lohusa) iken, boy abdesti almasını emir buyurmuştur.56

İhrâma girecek kimsenin tırnaklarını kesmesi, tıraş olup, bıyıklarını kısaltması, koltuk altlarını ve edep yerini tıraş etmesi müstehaptır.

2) Erkekler, dikişli elbiselerini çıkarır ve birisiyle göbekten aşağısını örtmek, diğerini omuzuna almak üzere iki temiz ve yeni peştemala bürünürler. Başı açık, ayakları çıplak olup, terlik veya nalin giyebilirler. Hadiste şöyle buyurulur: “Sizden biriniz, bir izâr (alt peştemal) bir ridâ (üst peştemal) ve iki nalınla ihrâma girsin. Nalin bulamazsa, mest giysin, mestlerin topuklarından aşağısını ayırsın”57 İbn Abbâs rivâyetinde “topuklardan aşağısını ayırma”58 ifadesi yoktur.

İhrâma giren kadınlar, elbiselerini çıkarmazlar, başlarını ve ayaklarını açık bulundurmazlar. Yalnız yüzleri açık bulunur, telbiye ederken seslerini yükseltmezler.

3) Çoğunluğa göre, ihrâmdan önce bedenini kokulamak câizdir. Hanefî ve Hanbelîlere göre, elbiseyi kokulamak câiz değildir. Şâfiîler elbise konusunda da aksi görüştedir. Delil, Hz. Âişe'den nakledilen şu hadistir: “Ben Nebî (s.a.s)'i, ihrâma girerken bulabildiğim en güzel koku ile kokuluyordum”59 Buna göre, kokunun eserinin ihrâmdan sonra devam etmesinde bir sakınca yoktur. Ancak artık ihrâm süresince yeniden kokulanmak, hattâ kokulu sabun kullanmak câiz görülmemiştir.

4) İhrâm namazı.

Boy abdesti veya abdest alındıktan ve ihramdan önce, ittifakla iki rek'at ihram namazı kılınır. Delil şu hadistir: “Nebî (s.a.s.), Zülhuleyfe'de iki rekât namaz kıldı, sonra ihrâma girdi”60 Bu namazın birinci rekâtında Kâfirûn, ikinci rekâtında ise ihlâs sûresini okumak sünnettir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre, ihrâma farz namazın arkasından girilir. Çünkü İbn Abbâs (r.a.)'tan, Rasûlulah'ın böyle yaptığı nakledilmiştir.

5) Telbiye.

Hanefîlere göre, ihrâm namazından sonra telbiye getirilir. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapmıştır. Efdal olan da budur. Vasıtaya bindikten sonra telbiye getirip, sonra niyet edebilir.61

Telbiye şudur:62

Anlamı: “Allahım! hiçbir ortağın yoktur. Davetine uyup geldim. Şüphesiz,

hamd, nimet ve mülk sana aittir, Sen'in hiçbir ortağın yoktur.”

Hanefilere göre bir kimse mikatta niyet ederek telbiye getirince ihrâma girmiş olur. Telbiye, yolda, iniş çıkışlarda, yol arkadaşlarıyla karşılaşmalarda namazların ardından tekrarlanır ve zaman zaman ses yükseltilir. Telbiye, Mâlikiler dışında çoğunluğa göre, kurban bayramı günü Akabe cemresine ilk taşın atılmasıyla kesilir. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapmıştır. 63 Ancak, taşlamadan önce traş olunursa, telbiye kesilir. Umre yapan ise tavâfa başlamakla telbiyeyi keser.

VIII- HACCIN ÇEŞİTLERİ

Hac; farz, vâcib ve sünnet olmak üzere üç kısma ayrılır. Gerekli şartlara sahip olan her müslümana ömründe bir defa haccetmek farzdır. Hac yapmayı adayan kimsenin haccetmesi vâciptir. Yine, başlanmışken bozulan nâfile bir haccı kaza etmek de vâciptir. Farz haccı yapmış olan kimsenin, birden fazla yapacağı haclarla, henüz yükümlü olmayan çocuğun yapacağı hac nâfiledir. Umre ise, hac ayları dışında da yapılabilen sünnet bir ibâdettir. Gerek farz, gerek vâcip, sünnet veya nâfile hac üç çeşide ayrılır. İfrâd, temettü, ve kıran haccı.

A - İfrâd haccı

Mikatta ihrâma girerken yalnız hac yapmaya niyet edilince, buna ifrâd haccı denir. Bu haccı yapana da “ müfrid ” denir. Bunda, umre yapılmaksızın yalnız hac ibâdeti ifâ edilir. Akabe cemresini atıncaya kadar ihrâmda kalır. Akabe cemresinden sonra dilerse kurban keser. Çünkü ifrâd haccı yapana kurban kesmek vâcib değildir. Dilerse nâfile olarak keser. Sonra traş olur veya saçlarını kısaltır ve ihramdan çıkar.

B -Temettu haccı

Hac aylarında önce umre için ihrama girip, umreyi tamamladıktan sonra, aynı yılın hac aylarında hac için yeniden ihrâma girerek yapılan hacca “temettu' haccı” denir. Burada umre ve hac ayrı ayrı ihrâmla ifâ edilmektedir. Bu çeşit haccı yapana “ mütemetti ” denir.

Temettu haccı yapacak olan kimse, mikatta umre niyetiyle ihrâma girer. Mekke'ye ulaşınca tavâf ve sa'yeder, tıraş olur veya saçlarını kısaltır. Böylece umreyi tamamlayıp ihrâmdan çıkar. Normal elbiselerini giyer, ihrâmlı olmayanlara mübah olan şeylerden yararlanır. Sonra Zilhicce'nin sekizinci günü veya daha önce Mekke'de kaldığı evde ihrâma girer, kudûm tavafını yapar, diğer hac amellerini tamamlar. Bir haccın temettu' haccı sayılması için, umre ile haccın aynı hac mevsimi içinde yapılması gereklidir. Hac mevsiminden önce umre yapıp, sonra hac mevsiminde hac yapmak, temettu' haccı olmadığı gibi, bir yıl umre, sonraki yıl hac yapmakla da temettu' meydana gelmez.

Mikatların dışında kalan belde ve ülkelerden gelen hacılar (âfâkîler), uzun süre ihrâmda kalmamak için, daha çok temettu' haccını tercih ederler. Burada umre ile haccı, aynı hac mevsiminde ayrı ihrâmlarla birlikte yapmaya muvaffak kıldığından, Allahu Teâlâ için bir şükür kurbanı kesilir. Bu kurban, Akabe cemresi atıldıktan sonra, traştan veya saçları kısaltmazdan önce, kurban bayramı günlerinden birinde kesilir. Kurban kesmeye gücü yetmeyen kimse, hac sırasında bayramdan önce üç, bayram günleri çıktıktan veya kendi beldesine döndükten sonra yedi olmak üzere toplam on gün oruç tutar.

C - Kırân haccı

Aynı hac mevsimi içinde umre yaptıktan sonra ihrâmdan çıkmadan yapılan hacca, “ kırân haccı ”; bu haccı yapana “ kârîn ” denir. Kişi, umre ile haccı beraber yapmak üzere ihrâma girer; umreyi tamamlar, ihrâmdan çıkmaz; ihrâmın gereklerine riâyet ederek hac fiillerine başlar,kudûm tavafını yapar, Arafat'ta durur, bayramın birinci günü Akabe cemresini attıktan sonra kurbanını kesip traş olur, ihrâmdan çıkar.

Temettu' ve kırân haccı yapanlara şükür kurbanı kesmek vâciptir. İfrâd haccı yapanın böyle yükümlülüğü yoktur, dilerse nâfile kurban kesebilir. Kırân haccında da şükür kurbanı kesemeyen kimse, bayramdan önce üç gün, evine döndükten sonra yedi gün olmak üzere, on gün oruç tutar. Allahu Teâlâ şöyle buyurur :

“ Güvene kavuştuğunuz zaman hac zamanına kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser; kurbanı bulamayan, üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bu, ailesi

Mescid -i Haram civarında oturmayanlar içindir.” 64

Temettu' veya kırân haccı yapan kimsenin şükür kurbanı kesmeye gücü yetmez ve kurban bayramından önceki üç gün orucu da tutmamış bulunursa, sonraki yedi günü de tutması gerekmez. Bunun yerine kurban kesmesi gerekir. Kurban kesemeyecek durumda ise ihrâmdan çıkar, fakat bu kez iki kurban lâzım gelir. Birisi temettu' veya kırân kurbanı, diğeri kurban kesmeden ihrâmdan çıktığı için ceza kurbanıdır.

Mekkelilere ve Mikat sınırları dâhilinde oturanlara temettu' veya kırân haccı yoktur. Onlar yalnız ifrâd haccı yaptıklarından şükür kurbanı kesmeleri gerekmez. 65

D - Hedy kurbanı:

Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmak için veya hac ibâdetindeki bir eksiklikten yâhut ihrâm yasaklarına uymamaktan dolayı keffâret (ceza) olarak kesilmek üzere Harem - i Şerife götürülen veya kendisi yahut parası gönderilen kurbana “ hedy ” denir.

Ayette şöyle buyurulur : “Eğer emniyet içinde iseniz, hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban (hedy) gerekir. 66

Temettu' veya kırân haccında kesilen şükür kurbanı ile hac mevsiminde Harem'de kesilen nâfile her cins kurban " hedy kurbanı ” olup, bunların sahipleri etlerinden yiyebilir. Ceza veya keffâret kurbanı ise hedy olmakla birlikte zekât, adak kurbanı ve fıtır sadakası türünden sayıldığı için, bunun etinden sahibi, eşi, usûl ve fürûu yiyemezler. Yiyecek olurlarsa kıymetini yoksullara ödemeleri gerekir. Şükür kurbanı bayramın ilk üç gününde traş olmazdan önce kesilebilirse de, birinci günü kesilmesi daha faziletlidir. 67

IX- HAC FİİLLERİNİN HÜKÜMLERİ

Hac süresince yapılan, farz, vâcip veya sünnet niteliğindeki haccın fiillerine “ Menâsik ” denir. Bu menâsikten farz olanlara rükün adı verilir.

A - Haccın Rükünleri :

Hanefilere göre haccın rükünleri ikidir. Arafat'ta vakfe yapmak ve ziyaret (ifâda) tavâfını ifâ etmek. Bu rükünlerden birisi eksik kalırsa hac bâtıl olur. Rükün veya farz kesin delille; vâcib ise zannî bir delille sâbit olan hükümdür. Vâcibi bir özürden dolayı terkedene birşey gerekmez. Ancak özürsüz terkedilirse kurban cezası gerekli olur.

1) Vakfe

Arafe günü, güneşin zevâlinden, kurban bayramının birinci günü şafak sökünceye kadar, Arafat'ta kısa bir süre de olsa, durmanın, haccın aslî bir rüknü olduğunda, İslâm bilginleri görüş birliği içindedir. Hadiste; “Hac Arafat'tır.” 68 buyurulur. Bu yüzden, vakfe yapamayan kimse, haccı kaçırmış olur ve ertesi yıl yeniden hac yapar. Bugün belirli sınırlarla çevrelenen Arafat'ın her yeri vakfe yeridir. Hadiste “Arafat'ın tamamı vakfe yeridir.” 69 buyurulmuş, ancak Urene vadisi, Şeytan vadisi olarak nitelendirilerek, vakfe yeri dışında tutulmuştur. 70

Arafat'ın Cebelü'r -rahme denilen yerinde vakfe yapmak daha faziletlidir. Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre, Arafat'ta gece ile gündüzün arasını birleştirmek için güneş batıncaya kadar kalmak vâciptir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) böyle yapmış ve “Hac ile ilgili ibâdetlerinizi benden alınız ” 71 buyurmuştur.

Bu yüzden, güneşin gurûbundan önce Arafat'tan ayrılana kurban cezası gerekir. Şâfiîler gurûba kadar kalışı sünnet kabul ederler.

İslâm bilginleri arasında, vakfe için abdest, setr -i avret, kıbleye dönme ve niyetin şart olmadığı konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Bu duruma göre, abdestsiz, cünüp, hayızlı veya nifaslı kimsenin yapacağı vakfe de geçerlidir. Çünkü Hz. Aişe, Rasûlullah (s.a.s.)'ın emriyle, hayızlı iken vakfe yapmıştır. 72

2) Tavâf

Tavâf, sözlükte; ziyaret etmek, birşeyin etrafında dolaşmak demektir. Bir terim olarak; Kâbe -i Muazzama'nın etrafında yedi defa dolaşmak, anlamına gelir. Tavâfa, Kâbe'nin Hacerü'l -esved köşesinden Kâbe sola alınarak başlanır. Gerek tavâfa başlarken ve gerek tavâf sırasında Hacerü'l - esved'in önüne geldikçe, ona doğru dönülür, namazda durur gibi tekbir ve tehlil ile kutsal taşa mümkünse eller

sürülür veya öpülür. Bu mümkün olmazsa karşıdan elle selâmlanır. Buna “ istilâm ” adı verilir. Tavâfta her dolanmaya “şavt ” denir.

Hacda üç çeşit tavâf sözkonusu olur. Kudûm, Ziyaret (ifâda) ve Vedâ (Sader) tavâfı. Bunun dışında yapılan fazla tavâflar nâfiledir.

a) Kudûm tavâfı : Fakihlerin çoğunluğuna göre, Arafat'ta vakfeden önce Mekke'ye giren hacılar için kudûm tavâfı sünnettir. İfrâd veya kıran haccı arasında fark yoktur. Mekke'liler ve mikat bölgesi içinde oturanlar kudûm tavâfı yapmazlar. Yine mikatlar dışından (âfâkî) gelse de umre ve temettu' haccı yapanların da bu tavâfı yapma zorunluluğu yoktur.

b) Ziyâret tavâfı (ifâda) : Bu tavâfın bir rükün olduğunda görüş birliği vardır. Hac, bu olmaksızın tamamlanmaz. Ayette; “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt -i Atik'i (Kâbe) tavâf etsinler” 73 buyurulur.

Ziyaret tavafının şart veya vacipleri beş tanedir:

1. Tavaf niyeti ,

2. Gücü yetenin yürüyerek tavaf etmesi ,

3. Mescid -i Hâram içinde, Beytullah'ın çevresinde yapılması,

4. Tavâfın zamanı, Kurban bayramının birinci günü şafak söktüğü zaman başlar ve ömür boyu devam eder. Ancak bu tavâf bayram günlerinden, sonraya kalırsa bir ceza kurbanı gerekir.

5. Bu tavâfın ilk dört şavtı farz, geri kalan üç şavtı sünnettir.

Tavâf bir çeşit namazdır. Hadiste şöyle buyurulur :

“Tavâf Allahu Teâlâ'nın kendisinde yani, tavâf yaparken konuşmayı mübah kıldığı bir namazdır.” 74

c) Vedâ tavâfı (Sader) : Hac sırasında Mina'dan Mekke'ye inildiği vakit yapılan tavâftır. Bu tavâf, Mâlikilere göre mendup, diğer mezheplere göre ise vâciptir. Mekke ve çevresinde oturanlar için vedâ tavâfı gerekli değildir. Bununla hac ibâdetleri son bulmuş olur. Hacılar Kâbe-yi Muazzama'ya vedâ ederek ülkelerine

dönmek üzere bulunurlar. 75

Mâlikî ve Hanbelilere göre, haccın rükünleri; İhram, Safâ ile Merve arasında yedi şavt'lık sa'y, Arafat'ta vakfe ve ziyâret tavâfı olmak üzere dört tanedir. Şâfîîler bu dört rükne, saçların traş edilmesini veya kısaltılmasını ilâve ederler. 76

Bunların dışında tavâf çeşidi olarak nâfile ve umre tavâfı sözkonusudur. Nâfile (tatavvu) tavâf, Mekke'ye dış belde ve ülkelerden gelenler için nâfile namaz kılmaktan daha faziletlidir. Umre tavâfının dört şavtı, umrenin rükünlerinden olup, umrede kudûm veya vedâ tavâfı bulunmaz.

B - Haccın Vâcipleri

Hanefilere göre, hacda, kendi başına vâcib olan beş ibâdet vardır. Sa'y, Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama, traş veya saçları kısaltma ve vedâ tavâfı. Bunlardan başka, haccın rükün, farz veya şartlarını tamamlayıcı nitelikte olmak üzere on tane daha vâcib vardır. Bunları kısaca açıklayacağız .

1) Sa'y : Safâ ile Merve arasında yedi şavtlık sa'yı (hızlı yürüyüş) yapmak, Hanefilere göre vâcib, diğer mezheplere göre bir rükündür. Kur'an' da şöyle buyurulur: “Şüphesiz ki, Safâ ile Merve Allah'ın alâmet-lerindendir. Kim hac için Kâbe'yi ziyâret eder veya umre yaparsa, Safa ile Merve'yi tavâf etmesinde bir sakınca yoktur.”77 Hz. Peygamber şöye buyurur : “Şüphesiz Allah size sa'yı farz kıldı; size sa'y farz kılındı, sa'y yapınız.”78 Sa'yın tavâftan sonra yapılması, Safâ'da başlayıp Merve'de bitirilmesi ve yedi şavt halinde Safâ ile Merve arasındaki mesafeyi tam olarak kapsaması gereklidir.79

2) Müzdelife'de vakfe : Bayram akşamı şafağın sökmesiyle güneşin doğması arasında Müzdelife'de bir an da olsa bulunmak vacib, geceyi orada geçirmek sünnet, Meş'ar-i Haram denen Kuzah Dağı'na gitmek ise müstehaptır. Ayette şöyle buyurulur : “Arafat'tan sel gibi akıp inerken Meş'ar -i Haram'da Allah'ı zikredin.” 80 Hadiste şöyle buyurulur : “Kim bizim şu sabah namazımızda hazır bulunur, biz ayrılıncaya kadar bizimle birlikte vakfe yapar ve daha önce gece veya gündüz Arafat vakfesini de yapmış olursa, onun haccı tamam olur ” 81 Müzdelife vakfesi bir özür sebebiyle terkedilirse birşey lâzım gelmez. Çünkü Hz. Peygamber bu vakfeyi yapamayan zayıf kimselere keffâreti emretmemiştir.

Özürsüz terk ise kurban cezasını gerektirir. 82

3) Mina'da şeytan taşlamak: Buna “remyu'l- cemerât” denir. Câbir (r.a.) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.)'i, kurban bayramı gününde, biniti üzerinde şeytan taşlarken (cemrelere taş atarken) gördüm. O, şöyle diyordu: “Hac menâsikini (ibâdetini) benden alınız. Ben bu haccımdan sonra hac yapıp yapamayacağımı bilmiyorum”83 Mina'da üç ayrı yerde bulunan ve küçük, orta ve büyük (akabe) cemresi adı verilen taş yığınlarına, kurban bayramı günlerinde “Bismillâhi Allahu ekber” denilerek yedişer tane küçük taş atılır. Bu, Hz. İbrahim, eşi Hacer ve oğlu İsmail'in o yörede şeytan taşlamasının bir sembolüdür. Şeytan o sırada onlara İsmail'in kurban edilmemesi için vesvese vermeye çalışıyordu. 84

4) Tıraş olmak veya saçları kısaltmak (halk veya taksîr): Mina'da taşları attıktan sonra, temettu' haccı yapanın kurban kesmesi, daha sonra da Mekke Hareminde ve bayramın ilk üç gününden birinde saçlarını tıraş etmesi veya kısaltması vâciptir. Kadınlar saçlarının ucundan biraz keserler. Böylece ihrâmdan çıkmış olurlar. Kur'an'da şöyle buyurulur: “Sonra kirlerini gidersinler ” 85

İbn Ömer, âyetteki “tefes ”in ; saçları tıraş etmek ve ihrâmı çıkarıp elbiseleri giymek anlamına geldiğini söyler. Enes (r.a)'den şöyle dediği nakledilir : Rasûlullah (s.a.s.), Mina'ya geldi, cemrelere vardı, Onları taşladı. Sonra Mina'da kaldığı yere gitti ve kurban kesti. Sonra berbere başının sağ ve sol yanlarını göstererek, saçlarını almasını söyledi. 86

Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.s.), ihramdan çıkarken başını tıraş edene iki defa Allah'tan mağfiret isteyerek dua etmiş, saçını kısaltanlar için de dua etmesi istenince, üçüncüde onlara dua etmiştir. 87

Ayette şöyle buyurulur : “İnşâallah hepiniz, güven içinde saçlarınızı kestirmiş olarak, kiminiz de kısaltarak, mutlaka Mescid -i Haram'a gireceksiniz.” 88 Hz. Peygamber (s.a.s.), Hudeybiye seferinden önce, bu âyette haber verilen durumu, rüyasında görmüş, böylece Mekke'nin fethini ve yapılacak haccı ashâbına müjdelemiştir.

5) Vedâ tavâfı (Sader): Mikatların dışından gelenlerin, haccı tamamladıktan sonra Mekke'den ayrılacakları zaman, son olarak Kâbe'yi Muazzama'yı tavâf etmeleri vâciptir. Hz. Ömer'den şöyle nakledilmiştir: “ Kim Beytûllah'ı haccederse, onun son niyeti Beytûllah olsun. Ancak hayızlı kadın müstesnâdır.

Rasûlullah (s.a.s.) onlara ruhsat verdi. ” 89 Buna göre vedâ tavâfının şartları; hacının Hicaz'a dışardan gelmiş olması, hayızlı veya nifaslı bulunmaması, tavâfa niyet etmesi ve ziyâret (ifâda) tavâfından sonra yapmasıdır. 90

Haccın rükün veya şartlarını tamamlayıcı nitelikteki diğer bazı vâcipler de şunlardır:

6) İhrama Mikat denilen yerlerden başlamak : Mikatı ihramsız geçen kimse, geri dönüp mikat'ta ihrama girer ve telbiye getirirse birşey gerekmez. Kurban cezası sâkıt olur. İbn Abbas mikattan sonra ihrama giren kimseye şöyle demiştir : “Mikata dön ve telbiye getir. Aksi halde hac etmiş olmazsın. ” 91

7) İhramlıya yasak olan şeyleri terketmek : Dikişli elbise giyilmesi, avlanması, daha ihramda iken saçların kesilmesi gibi.

8) Arafat'ta güneşin zevâlinden, guruba kadar durmak.

9) Dört şavtı (dolanması) farz olan ziyaret tavâfını yedi şavta tamamlamak.

10) Ziyaret tavâfını, kurban bayramının birinci, ikinci ve üçüncü gününde yapmak.

11) Tavâf sırasında abdestli olmak ve avret yerleri örtülü bulunmak.

12) Kâbe - Muazzama'yı tavâfa dâima Hacerü'l - Esved tarafından başlayıp, Beyt'i sola alarak tavâf etmek ve bunu yaya olarak yapmak.

13) Tavâfı Hatim'in gerisinden yapmak.

14) Her tavâftan sonra iki rekât namaz kılmak.

Haccın vâciplerinden birini terketmek, haccın sihhatine mâni olmaz. Bundan dolayı ceza olarak yalnız kurban kesmek gerekir. Kurbanın eti Mekke -i Mükerreme yoksullarına dağıtılır. Bununla birlikte, terkedilen bir vâcib yeniden yapılınca ceza düşer. Abdestsiz yapılan bir tavâfı, abdestli olarak yeniden yapmak gibi. 92

C - Haccın Sünnetleri

1) İhram için, temizlik amacıyla gusletmek veya abdest almak, kokulanmak ve ihrâmın sünneti niyetiyle iki rekât namaz kılmak. Hac için ihrâma girecek hayızlı veya lohusa kadınların da yıkanması sünnettir.

2) Erkeklerin bütün elbise ve çamaşırlarını çıkarıp beyaz bir peştemal ve beyaz bir havlu kullanması.

3) İhrâmdan sonra, her namazın arkasından, her yokuşa iniş çıkışta ve yolcu kafileleriyle her karşılaşmada orta sesle üç defa “ Lebbeyk Allahümme Lebbeyk...” diye telbiyede bulunmak.

4) Fakihlerin çoğunluğuna, kudûm tavâfı yapmak sünnettir. Mâlikiler, bu tavâfı vâcib kabul ederler.

5) Mekke'ye girmek için yıkanmak ve gündüz girmek. Kâbe -i Muazzama'yı görünce dua etmek. Beytullah önünde tekbir ve tehlil getirmek.

6) Tavâfta erkeklerin ıdtıba yapması. Idtıba; tavâfa başlamadan önce üzerine aldığı havlunun bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip sol omuzunun üzerine atmaktır.

7) Ardından sa'y yapılacak olan tavâfın ilk üç şavtında erkeklerin remel yapmaları. Remel; adımları kısaltarak ve omuzları silkerek çalımlıca koşmaktır. Bunda, düşmana ve kötü niyetli bakışlara karşı güçlü görünme gayreti vardır. Çünkü Hz. Peygamber Hudeybiye antlaşmasından bir yıl sonra yapılan umre tavâfında, düşmana karşı zayıf, yorgun ve bitkin görünmemeleri için ashâbına remel yapmalarını yani canlı yürümelerini emir buyurmuştur.93 Veda tavâfında remel yapılmaz.

8) Safâ ile Merve arasında sa'y ederken , iki tepe arasında belirli bir bölgeyi (iki yeşil direk arasını) erkeklerin koşarcasına, geçmesi. Buna “ hervele ”denir.

9) Hac süresince çokça nâfile tavâf yapmak.

10) Zilhicce'nin yedinci günü öğle namazından sonra Mekke'de hutbe okunması ve hac ibâdeti hakkında bilgi verilmesi.

11) Zilhicce'nin sekizinci günü güneş doğduktan sonra Mina'ya gitmek ve o gece orada kalmak.

12) Zilhicce'nin dokuzuncu günü, güneş doğduktan sonra Mina'dan Arafat'a çıkmak . O gün arafe olup, öğle ile ikindi namazı öğle vaktinde Arafat'ta (cem-i takdîm) ve akşamla yatsı namazı yatsı vaktinde Müzdelife'de (cem'i tehîr) birleştirilerek kılınır.

13) Arafat'ta hac emîri, zevâlden sonra, birleştirilerek kılınacak, öğle ve ikindi namazlarından önce iki hutbe okur.

14) Kurban bayramının ilk gününde bir hutbe okunarak haccın geri kalan ibâdetleri açıklanır. Böylece, hutbeler üç tane olmuş olur.

15) Arafat'ta ve Müzdelife'de namazlarda, huşû ve hudû içinde kendisi, ana-babası ve diğer mü'minler için hayır duada bulunması.

16) Güneş battıktan sonra Arafat'tan ağır ağır inmek ve Müzdelife'ye varıldığında, Meş'ar-i Haram denilen Kuzah tepesi yakınına konmak.

17) Bayram gecesi Müzdelife'de kalıp, bayram sabahı Mina'ya gitmek ve Kurban bayramı günlerinde bütün eşyasıyla birlikte Mina'da kalmak.

18) Mina'da taşlar atılırken Mina'yı sağa, Mekke'yi sola almak, ilk ve orta cemreyi yaya, büyük (akabe) cemreyi ise binitte taşlamak. Günümüzde, üçüncü cemre de ancak yaya taşlanabilmektedir.

19) Taşlamayı ilk gün, güneşle zevâl arasında, diğer günlerde zevâl lie gurûp arasında yapmak.

20) Mina'dan Mekke'ye acele gitmek isteyen kimsenin, bayramın üçüncü günü, güneş batmazdan önce Mina'dan çıkması.

21) Mina'dan Mekke'ye gelirken “ Muhassab ” denilen yerde bir süre durmak.

22) Mekke'ye gelip, vedâ tavâfını yaptıktan ve tavâf namazını kıldıktan sonra Beytullah'a bakarak ayakta zemzem suyundan bol bol içmek ve üzerine dökmek.

23) Hacerü'l - Esved ile Kâ'be kapısı arasında bulunan Mültezem'e göğsünü ve yüzünü koymak.

24) Kâbe örtüsüne yapışıp dilediği duayı yapmak Kâbenin içine girmek mümkün

olursa, kemal -i edeple iki rekât namaz kılmak.

25) Medine -i Münevvere'ye gidip Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) efendimizi ziyaret etmek.

Haccın sünnetlerini terkeden fazilet ve sevabından mahrum kalırsa da, kendisine kurban cezası gerekmez.

X- BAŞKASININ YERİNE HACCETMEK (HACDA NİYABET)

İbâdetler, başkasının yerine yapılıp yapılmaması bakımından üçe ayrılır: a) Sırf mâli ibâdet. Zekât, keffâret ve kurban kesip etini dağıtmak gibi. Zâruret olsun veya olmasın bunları, başkasına yetki vererek yerine getirmek mümkün ve câizdir. b) Sırf bedenî ibâdet. Namaz, oruç gibi. Bunlarda niyâbet câiz değildir. Çünkü bu ibâdetlerin amacı nefsi eğitmektir. Bu ise, başkasının bizim adımıza namaz kılması veya oruç tutması ile gerçekleşmez. c) Hem bedenî hem mâli ibâdet. Hac gibi. Mâlikiler dışında, İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, acz veya zarûret hâlinde, hac'da niyâbet câizdir. Çünkü hacdaki zorluklar, kişinin kendi fiiliyle meydana geleceği gibi, hac masraflarını karşılayacak olan başka birisinin (hac nâibi) fiiliyle de gerçekleşir. Mâlikiler ise hayatta olanın farz veya nâfile hac için, kendi yerine başkasını göndermesini câiz görmezler. Vefât eden kimse haccı vasiyet etmişse, kerâhetle birlikte geçerli olur.

islâm âlimleri dua, sadaka ve kurban gibi ibâdetlerin sevâbının bağışlanan ölüye ulaşacağında görüş birliği içindedir. “İnsan öldüğü zaman ameli kesilir. Üç şey müstesnâdır : Sadaka - i cariye, yararlı ilim ve kendisi için dua eden hayırlı evlâd ” 94

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, bir kimse namaz, oruç, sadaka gibi ibâdetlerini veya okuduğu Kur'an-ı Kerîm'in sevabını başkasına bağışlayabilir. Hz. Peygamber iki koç kurban kesmiş; birisini kendisine, diğerini de ümmetinden Allah'ın birliğini kabul edenlere bağışlamıştır. 95 “İnsan için ancak kendi çalıştığının karşılığı vardır.” âyetinden, bu amelin sevabının başkasına hibe edilmesi durumu istisna edilmiştir. 96

Hanefilere göre, hastalık ve benzeri bir özür sebebiyle hac kendisine bizzat farz olmayan zengin müslümanın, kendi yerine başkasını hacca göndermesi gerekir. Bu, ona hac olarak yeterlidir. Hac'da niyâbet yalnız acz halinde câizdir. Ayrıca

bu hâlin ölüme kadar devam etmesi de şarttır.

Hac'da niyâbetin şartları şunlardır : a) İhrâma girerken nâibin, asîl yerine niyet etmesi. b) Asîlin, zengin olduğu halde haccı bizzât eda etmekten âciz olması. c) Acz halinin hastalık ve hapis gibi sebeblerle ölünceye kadar devam etmesi. Acz hâli ölmezden önce sona ererse nâibin (vekil) haccı yeterli olmaz. Çünkü başkası yerine hac, kıyasın aksine, iyileşmesi umulmayan acz zarureti sebebiyle sâbit olmuştur. Bu yüzden cevaz bununla sınırlıdır. Bu, Hanefi ve Şâfiilerin görüşüdür. Hanbelilere göre ise, başkasına hac yaptıran kimse sonra iyileşse de bu hac yeterli olur. d) Başkasını vekil gönderecek kimsenin hacla yükümlü olması gerekir. e) Özrün, vekil göndermezden önce mevcud olması. f) Hac masraflarının tamamının veya çoğunun asîlin malından karşılanması gerekir. Ayrıca vârisin, teberrûda bulunarak mirasçısı olduğu kimse için hac yaptırması mümkündür. g) Mikat'ta asîlin talimatına uygun olarak ifrad, temettu' veya kıran hac çeşidlerinden birisine niyet edilmesi. h) Nâibe, hac yapması için emir verilmiş olması. Çünkü mirasçı dışında, başkası yerine izinsiz hac câiz olmaz. i) Hanefilere göre, hac için adam kiralama (icare akdi) câiz değildir. j) Haccın sahih olması için nâibin ehliyet şartlarını taşıması gerekir.

Kendi haccını ifa etmemiş olan kimsenin, başkası yerine hac yapması caiz ise de, hac yapıp, haccın menâsibini bilen kimsenin vekil yapılması daha faziletlidir. Çünkü, yaşlılığı yüzünden hac yapamayan babasının yerine hac yapıp yapamayacağını soran Has'ameli bir kadına Hz. Peygamber (s.a.s.); “Onun yerine hac yap ” buyurmuştur. 97 Bu hadisin mutlak anlamına göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) kadının daha önce kendi farz haccını ifâ edip etmediğini sormamıştır. Mâlikilere göre, böyle bir hac mekruhtur.

Şâfîî ve Hanbelilere göre ise, kendi farz haccını ifâ etmemiş olan kimsenin başkasının yerine hac yapması sahih değildir. Çünkü Şübrüme'nin yerine telbiye getiren bir adama Rasûlullah (s.a.s.) ; “Önce kendi yerine hac yap, sonra Şübrüme için hac yaparsın ” buyurmuştur98

Onlar, el - Has'amiyye hadîsini, Hz. Peygamberin, o kadının daha önce kendi farz haccını ifâ ettiğini bildiğine hamlederler. Ayrıca “İslâm'da sarûre yoktur.” hadisi de bunu destekler. 99 Sarûre; kendi haccını yapmayan kimsenin başkasının yerine hac yapması demektir. k) Yerine hac yapılacak kimse, vekili şahıs olarak belirlemişse, onun haccı bizzat yapması gerekir. Genel yetki verilmişse hac'da vekilin vekili geçerlidir. l) Vekilin haccı fâsit olursa, hac

masraflarını asîle iâde eder ve kendisi kaza ile yükümlü olur.) Vekîlin, asîlin talimatına uygun hareket etmesi ve tek hac için ihrâma girmesi gerekir.

Yukarıdaki bütün bu şartlar, Hanefilere göre vâcib ve farz hacla ilgilidir. Başkasının yerine nâfile hac'da müslüman, akıllı ve mümeyyiz olma dışında bir şart aranmaz. 100

X- İHRAMLIYA YASAK OLAN FİİLLER

A - Dikişli Giysiler :

Erkeğin ihrâma girmesiyle, başının tamamını veya bir bölümünü, dikişli veya dikişsiz bir örtüyle örtmesi haramdır. Başının üstüne ve yüzüne, sarık, bez parçası, şapka veya takke örtemeyeceği gibi altını gösterse bile bir kumaşla da örtemez ve sargı saramaz. Rasûlullah (s.a.s.) devesinden düşüp vefât eden ihramlı sahabi için şöyle buyurmuştur : “Onun başını örtmeyiniz. O, kıyâmet günü telbiye getirerek diriltilir.” 101 Tedavi, sıcak veya soğuk gibi zarûret hallerinde örtünmek câiz olur ve fidye gerekir. Ancak elini başının üstüne koymak, şemsiye, ev, otobüs vb. şeylerin gölgesinden yararlanmak câizdir.

Yine yüzü ve ihram havluları dışında bedenin geri kalan yerlerini örtmek câiz değildir. Bu yüzden ihrâmlı kimse cübbe, palto, gömlek, pantolon, mest ve dikişli ayakkabı gibi şeyleri giyemez. Soğukta palto vb. şeyleri omuzlarına alabilir. Dikişsiz nalin veya terlikleri ise parmaklarının çoğu açıkta kalacağı için giyebilir. Bunları bulamaz veya parasını temin edemezse Hanefi ve Mâlikilere göre pantolon ve topuklardan altı kesilmiş mestleri giyebilir. İbn Abbâs (r.a.), Hz. Peygamberin Arafat'ta şöyle buyurduğunu nakleder: “Kim nalin bulamazsa mestlerini giysin, peştemal bulamayan da fistan giysin”102 Ancak bunları giyenlere fidye gerekir. Çünkü İbn Ömer (r.a.)'den rivâyete göre, bir adam Rasûlullah (s.a.s.)'e ihrâmlının giyebileceği şeyleri sormuş, O da şöyle cevap vermiştir : “İhramlı kimse gömlek, sarık, fistan, bornoz ve mest giyemez. nalin bulamayan mestlerini giysin ve onların topuktan aşağısını kessin. Yine koku ve za'feranla kokulanmış hiçbir şeyi giymesin ” 103 Şâfîî ve Hanbelilere göre, bunları giymek zorunda kalan kimseye fidye gerekmez.

Kadın ihrâma girince, başını ve yüzü dışında bütün bedenini dikişli elbiseyle örter. Kadının yüzü erkeğin başı gibi açık tutulur. Hadiste şöyle buyurulur :

“İhrâmlı kadın yüzünü örtecek şekilde başını bağlamasın ve eldiven giymesin ” 104 Kadın, ihrâmda üç konuda erkekten ayrılır: Dikişli elbise giymek, mest giymek ve başını örtmek.

B - Bedenini Rahatlatmak :

İhrâmlının kokulanmak, saç ve kılları gidermek, tırnak kesmek ve benzeri yollarla rahatlaması câiz görülmemiştir. İhrâmlı, elbise ve vücuduna koku sürünemez. Hadiste “Koku ve za'feranla kokulanmış elbise giymesin”105 buyurulmuştur. Ebû Hanife'ye göre, kokulu veya kokusuz yağ sürünmek, tam bir uzvu kapsarsa fidye gerekir. Ancak ihramlının kokusuz sabunla yıkanması ve banyoya gitmesi câizdir. Ancak unutarak, zorlanarak veya haramlığını bilmeksizin koku sürünmek günah değildir ve fidyeyi gerektirmez.

Bedenin herhangi bir yerinden, burundan bile olsa kılları gidermek ve tıraş olmak ihrâmlı için câiz değildir. Ayette şöyle buyurulur: “Kurban (hedy) yerine ulaşmadan başınızı tıraş etmeyin” 106 Bedenin diğer yerleri başa kıyas edilmiştir. Çünkü, ihrâmlı kimse saçları dağınık ve toz toprak içinde olan kimse olarak tanımlanır. Tırnaklarını kesemez, kasık ve koltuk altı ya da yüzündeki kılları gideremez.

C - Cinsel Yasaklar :

Evlilik akdi, cinsî münâsebet ve münâsebete yol açan şeylerle ilgli yasaklar bunlar arasındadır.

Hanefilere göre, ihrâmlının evlenmesi ve nişanlanması câizdir. Ancak zifaf hac'dan sonraya geciktirilir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) ihramlı iken Meymûne ile evlenmiştir. 107

İslâm hukukçularının çoğunluğu ise ihrâmlının evlilik akdini geçersiz sayarlar. Hz. Peygamber “İhrâmlı kimse evlenemez, kendisiyle evlenilmez ve nişanlanamaz.” buyurur.108 Diğer yandan çoğunluk, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Hz. Meymûne (r. anha) ile ihrâmlı değilken nikahlandığını söyler.109

Cinsel temas ve temasa yol açan; sarılmak, öpüşmek, şehvetle dokunmak, kadının cinsel organına bakmak gibi fiiller ihram süresince yasaktır. “ “Kim hac

aylarında ihrâma girerek haccı kendisine farz kılarsa, hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.”110 Ayetteki; “refes ”; cinsel temas ve genel olarak erkeklerin kadınlara olan ihtiyacı için kinâyeli bir sözcüktür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim hac yapar, hac sırasında cinsel temastan kaçınır ve günah işlemezse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından kurtulur. ” 111

Arafat'ta vakfeden önce cinsel temasta bulunsa, haccı fasid olur, gelecek yıl kaza etmesi gerekir. Ayrıca ceza olarak bir küçük baş hayvanı (dem) kurban eder. Cinsel temasa yol açacak öpme, şehvetle dokunma gibi fiillerde, boşalma olsun veya olmasın bir küçük baş hayvan kurban gerekir. Mâlikiler dışında, cumhûra göre bu durumda hac fâsid olmaz. 112

XII- HAC'DA YASAK FİİLLERİ İŞLEMENİN CEZASI

A - Büyükbaş Kurbanı Gerektiren Fiiller :

Hacda, deve ve sığır cinsinden olan kurbanlık büyükbaş hayvana “ bedene ” denir. Bunların eti harem bölgesi yoksullarına dağıtılır. Bedene cezasını gerektiren yasak fiiller şunlardır :

1) Arafat'ta vakfeden sonra, ihramdan henüz çıkmadan eşiyle cinsel temasta bulunmak.

2) Ziyâret (ifâda) tavâfını cünüp, hayızlı veya nifaslı iken yapmak. Ancak imkân bulunup da, bu tavâf temiz olarak yeniden yapılırsa ceza düşer.

B - İki Küçükbaş Kurban Gerektiren Suçlar :

Kıran haccı yapanın, şükür kurbanı kesmeden önce tıraş olması hâlinde iki kurban kesmesi gerekir. Birisi, geciktirme, diğeri kıran haccı sebebiyle kesilmiş olur.

C - Bir Küçükbaş Kurban Gerektiren Suçlar :

1) Dikişli elbise giymek, başı örtmek, tıraş olmak, tırnakları kesmek ve

kokulanmak bunlar arasındadır. Hanefilere göre, ihramlı kimse, tam bir gün süreyle dikişli elbise giyer ve başını örterse, bir küçükbaş hayvanı kurban etmesi gerekir. Daha kısa süreli örtmelerde sadaka verir. Başının dörtte bir ve daha fazlasını veya sakalının dörtte birini tıraş ederse bir kurban keser. Dörtte birden daha azını tıraş ederse, sadaka verir.

Bir mecliste, el ve ayaklarının bütün tırnaklarını veya yalnız iki elinin yahut tek el veya tek ayak tırnaklarını keserse bir koyun kurban keser. El ve ayağından farklı beş tırnaktan daha azını keserse, Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'a göre, bir sadaka gerekir.

İhrâmlı kimse; baş, el, ayak gibi tam bir organı kokularsa, ona bir koyun gerekir. Çünkü itibar çokluğadır. Elbise kokulanıp tam bir gün giyilirse bir kurban gerekir. Başına, ellerine veya sakalına kına yakmak yağ sürünmek de kurbanı gerektirir.

Eğer ihrâmlı kişi bir özürden dolayı kokulanır, tıraş olur veya bir elbise giyerse dilerse, bir kurban keser, dilerse altı yoksula yarımşar sâ' (1900 gram) buğday kadar tasadduk eder; dilerse de üç gün oruç tutar. Ayette şöyle buyurulur : “İçinizden kim hasta olur yahut başından bir eziyeti bulunursa (yara, ağrı gibi), ona oruçtan veya sadakadan yahut da kurbandan biriyle fidye vâcib olur. ” 113

2) Cinsi temas veya temasa yol açan fiiller, Hanefilere göre; öpme, sarılma, boşalma olsun veya olmasın şehvetle dokunma yahut elle boşalma bir kurban kesmeyi gerektirir.

3) Haccın vâciplerinden birisini terk etmek. Kudûm tavâfını cünüp, ziyaret tavâfını ise abdestsiz yapmak bir kurban gerektirir. Kudûm tavâfını abdestsiz yaparsa sadaka gerekir. Ancak Mekke'de iken tavâfı iâde ederse, bu daha faziletli olur ve kurban gerekmez.

D - Sadakayı Gerektiren Fiiller :

Sadaka; yarım sâ' (1 sâ' 3800 gr.) buğday veya bunun para olarak kıymetidir. Hanefilere göre sadaka gereken haller şunlardır :

1) İhramlının bir uzvundan daha azını kokulaması.

2) Başının veya sakalının dörtte birinden daha azını tıraş etmek.

3) Bir gün veya bir geceden daha az bir süreyle dikişli elbise giymek veya başını örtmek.

4) Çeşitli parmaklardan beşinden daha azının tırnaklarını kesmek.

5) Kudûm veya vedâ tarafını yahut herhangi bir nâfile tavâfı abdestsiz olarak yapmak. Kudûm tavâfını cünüp veya ziyâret tavâfını abdestsiz olarak yapana koç kurban etmesi gerekir.

6) Vedâ veya sa'y tavâfının şavtlarından birisini terketmek, şeytan taşlamada eksik sayıda taş kullanmak.

7) İhrâmlının, ihrâmlı veya ihrâmsız olan başka birisinin başını tıraş etmesi.

E -Yarım Sâ' (1900 gr.) Buğdaydan Daha Az Ceza Gerektiren Fiiller :

Harem bölgesinde çekirge, pire gibi canlıları öldürmek; bunları bedeninden veya elbisesinden atmak. Bunu yapan bir kimse uygun bir tasaddukta bulunur.

F - Avlanmanın Veya Bitkilere Zarar Vermenin Cezası:

Bunların kıymetini veya mislini yoksullara tasadduk etmek gerekir. Hayvanın değeri, kurban değerine ulaşırsa, o kimse şu üç şeyden birini yapar:

1) Ya hayvanın değeri ile kurban alıp, Harem'de keser.

2) Yahut bu para ile yiyecek alıp dilediği yerde, her yoksula yarım sâ' olarak dağıtır.

3) Yahut da her yarım sâ' yerine bir gün oruç tutar.

Avlanan hayvanın değeri, kurban değerine ulaşmazsa, o kimse ya yoksula yemek yedirir, yahut oruç tutar.

Mekke Harem'inde kendiliğinden yetişmiş ot ve ağaçları kesmek de, bunların kıymetini tasadduk etmeyi gerektirir. Mantar, yer elması gibi bitkiler

müstesnâdır. Harem'de av hayvanlarına, ot ve ağaçlara verilecek zararın kasten, yanlışlıkla veya unutularak olması arasında bir fark yoktur. Kur'an- Kerim'de, şöyle buyurulur : “Ey iman edenler, hacda ihrâmlı iken av hayvanı öldürmeyin. Sizden kim, ihrâmlı iken kasten bir av hayvanını öldürürse, onun cezası; içinizden adâletli iki kişinin vereceği hükme göre ehlî hayvanlardan, öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır. Yahut onun kıymeti kadarıyla keffâret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde, oruç tutmaktır. Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir. ” 114

Harem bölgesinde tabîî olarak yetişen hayvan ve bitki örtüsünün bu yasaklarla koruma altına alınması, İslâm medeniyetinin bir göstergesi olması yanında, birbirini söz ve davranışlarıyla incitmeyecek bir ruh inceliğine bürünen hacıların şefkat ve merhametinin, diğer canlı ve bitkileri de kapsaması anlamına gelmektedir. 115

Farz hac için ihrâma girene yasak olan şeyler, umre ihrâmlısına da yasaktır. Hanefilere göre, umre yapacak kişi, tavâfın dört şavtından önce eşiyle cinsel temasta bulunursa, umreyi kaza etmesi ve bir küçükbaş hayvanı kurban kesmesi gerekir. Dört şavt tavâftan sonra cinsel temasta bulunmak kazayı gerektirmez; bir koyun kurban etmekle yetinilir. 116

XIII- HACLA İLGİLİ UYGULAMA

1) İhrâma girmek. Mikat yerinde yıkandıktan veya abdest aldıktan sonra hacca veya umreye yahut her ikisine niyet edilir. Niyet şöyle olur : “ Hac veya umreye niyet ettim, ey Allahım, onu bana kolay kıl ve onu benden kabul buyur. Ben Allah için ihrâma girdim. ” Başkasının yerine hac veya umre yapacak olan kimse ise; “ Falancanın yerine hac veya umreye niyet ettim. Ve Allah için ihrama girdim. ” der. İki rekât ihrâm namazından sonra “ Lebbeyk Allahümme Lebbeyk ... ” diye telbiyede bulunur.

2) Mekke'ye Kedâ' denilen üst taraftan girilir ve Mescid- i Haram'a Benî Şeybe kapısından dâhil olunur. Sonra Hacerü'l - Esved köşesinden başlanarak kudûm tavafı yapılır.

3) Tavâf. Kudûm, ziyaret (ifâda) ve vedâ (sader) tavâfları ifâ edilir. Haccın rükünlerinden olan ziyâret tavâfı, Kurban bayramı sabahından itibaren bayram

günlerinde; bu mümkün olmadığı takdirde ömür sonuna kadar yapılabilir. Hayızlı ve nifaslı kadın haccın tavâf dışındaki bütün ibâdetlerini yapabilir.

4) Sa'y . Kudûm veya ziyaret tavâfından sonra Safâ ile Merve arasında, dört defa Safâ'dan Merve'ye, üç defa da Merve'den Safâ'ya gider gelir. Belirli bir bölgede (bugün için iki yeşil direk arasında) hızla koşar. Safâ ve Merve tepesine Kâbe görününceye kadar çıkıp Beytullah'a yönelerek tekbir, tehlil ve salâtü selâmda bulunur.

5) Yalnız hacca niyet eden kimse, sa'y'dan sonra Mekke'de yine ihrâmlı olarak kalır; dilediği zaman Beytullah'ı nâfile tavâf eder. Zilhiccenin sekizinci günü Mina'ya gider, orada kalır.

6) Arafat'ta kalış. Arafe günü, güneşin doğmasından sonra Mina'dan Arafat'a gider. Öğle ve ikindi namazlarını Nemire Mescidi'nde veya başka bir yerde imamla birlikte birleştirerek kılar. Haccın vakfe rüknünü ifâ ettikten sonra, güneşin batışını müteâkip Müzdelife'ye geçer.

7) Müzdelife'de gecelemek. Müzdelife; Mina ile Arafat arasındadır. Hacılar, burada bayram akşamı, akşamla yatsı namazını, şafak kaybolduktan sonra birleştirerek kılarlar. Sabah namazı da Meş'ar -i Haram'da kılınır. Tazarru ve dua için vakfe yapılır ve güneş doğmazdan önce Mina'ya gidilir.

8) Şeytan taşlama . Bayramın birinci günü, Akabe cemresine yedi tane küçük taş atılır. Bundan sonra temettu' veya kıran haccı yapanın kurban kesmesi ihtîyârîdir.

9) Sonra saçlar tıraş edilir veya kısaltılır. Kökünden tıraş daha faziletlidir. İmam Şâfîî'ye göre, iki üç tel saç kesmek de yeterlidir. Bundan sonra normal elbiseler giyilir, eşiyle cinsel temas dışında tüm ihrâm yasakları sona erer.

10) Mümkün olursa, aynı gün ziyâret tavâfı yapılır; iki rekât tavâf namazı kılınır; zemzem suyu içilerek dua edilir. Ziyaret tavâfından sonra artık cinsel temas da serbest olur.

11) Bundan sonra Mina'ya gidilir. Acelesi olmayan hacılar orada üç gün daha kalarak, bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri ilk, orta ve büyük (akabe) şeytana yedişer taş atarlar. Acele edenler, bayramın üçüncü günü yapılacak taşlama ile yetinerek, o gün güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılabilirler.

Taşlamalar, güneşin zevâli ile gurûbu arasında yapılır. Ancak dördüncü gün taşlaması, zevâlden önce de yapılabilir.

12) Vedâ tavâfı. Taşlamalar bittikten sonra Mekke'ye dönülür; vedâ tavâfı yapılarak iki rekât namaz kılınır. Kana kana zemzem içilir, bununla yüz ve baş yıkanır, zorluk olmazsa bedene dökülür. Zemzem içilirken şöyle dua edilir : “Allahümme innî es'elüke ilmen nâfian ve rızkan vâsian ve şifâen min külli dâin ve sakamin ” Mânâsı : “ Allahım, ben senden faydalı bilgi, geniş rızık ve her türlü hastalıktan şifa dilerim ”

Artık tam bir edep ile tekbir ve tehlil getirilerek, Hacerü'l - Esved'le Kâbe kapısı arasında bulunan ve Mültezem denilen yere gelinip, yüz ve göğüs sürülür; Kâbe -i Muazzam'a örtüsüne yapışılarak duada bulunulur. Artık memleketlerine dönecek olan hacılar yüzlerini Beytullah tarafından ayırmayarak hüzünlü bir şekilde geri geri çekilir ve Harem- i Şeriften çıkarlar.

XIV- UMRE VE UYGULAMASI

Yalnız umre yapmak isteyen kimse, Mikat'ta, Mekkeli ise harem dışında, umre yapmaya niyet edip ihrâma girer. Erkek, elbiselerini çıkarıp peştemale bürünür, telbiye getirir ve yol boyunca telbiyeye devam eder; ihram yasaklarından kaçınır.

Mekke-i mükerreme'ye girince umre için tavâfta bulunur. Hacerü'l-Esved'i her defasında selâmlar ve ilk üç dolaşmada sürat gösterir, tekbir ve tehlilde bulunur. Bundan sonra sürat gösterir, tekbir ve tehlilde bulunur. Bundan sonra Safa ile Merve arasında yedi defa sa'y yapar. Daha sonra saçlarını tıraş ettirmek veya kısaltmak sûretiyle umresini tamamlamış ve ihrâmdan çıkmış olur. Artık Mekke'de kaldığı sürece Kâbe'yi nâfile olarak tavâf edebilir. Normal elbiselerini giyer ve kendisine daha önce helâl olan şeyler yine helâl olmuş olur.

Umrenin rüknü tavâftır. Âyette; “Onlar o Beyt-i Atîk'i tavâf etsinler”117 buyurulur. Vâcipleri ise; Safa ile Merve arasında sa'y yapmak, tıraş olmak veya saçları kısaltmaktan ibarettir. Tavâfın ilk şavtında, Hacerü'l- esved selâmlandığı andan itibaren telbiye kesilir. Bu, umrenin sünnetidir.118

Umre için belirli bir zaman yoktur. Yılın her mevsiminde yapılabilir. Ancak Hanefî mezhebine göre, yalnız Arafe günü ile kurban bayramının ilk dört

gününde umre yapılması tahrîmen mekruhtur. Ramazan ayında yapılması ise menduptur. Şâfiîler, Arafe ve kurban bayramı günlerinde yapılacak umrenin daha az faziletli olduğunu söylerler.

IV- HEDY KURBANI VE HÜKÜMLERİ

Allah Teâlâ'ya mânen yaklaşmak için veya hac sırasında bir ihram yasağını çiğnemekten ötürü, keffâret olarak kesilmek üzere Harem-i Şerîfe götürülen veya kendisi yahut parası gönderilen “kurban” demektir. Hedy kurbanı deve, sığır, koyun veya keçi cinsinden olabilir. Deve beş, sığır iki, koyun veya keçi ise bir yaşında olmalı yahut gösterişli ise altı ayını doldurmuş bulunmalıdır. Bunların erkeği ile dişisi birdir. Kurbanda aranan nitelikler bunlarda da aranır. Hac veya umre için ihrama giren kimsenin, nâfile olarak, Harem-i Şerif'te keseceği her cins kurban da birer hedy'dir.

Kur'ân'da şöyle buyurulur: “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer hacdan men olunursanız, size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir. Bu kurban (hedy), yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir. Ve bunun için oruç tutmak veya sadaka vermek yahut kurban kesmek suretiyle fidye verir. Eğer güvenlik içinde iseniz, hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayana, hacc sırasında üç gün, döndüğünden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu, tam on gündür. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah'ın cezası şiddetlidir.”119

Hedy kurbanı, farz ve nâfile olmak üzere ikiye ayrılır:

1) Nâfile olan hedy; Bir kimsenin hacda, zorunluluk olmaksızın Allah'a yaklaşmak için kestiği kurbandır. Hac veya umre için Mekke'ye yönelen kimsenin, oraya bir kurban sevkedip kesmesi müstehab görülmüştür. Çünkü Hz. Peygamber Hudeybiye yılında, umre yapmaları engellendiği zaman yüz deve (bedene) kurban kesmiştir.120 İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, hacının hedy kurbanını kendi ülkesinden, bu mümkün olmazsa, mikat'taki yolu üzerinden veya benzeri yerden yahut Mekke ya da Mina'dan temin etmesi daha faziletlidir. Günümüzde kurbanların temin edilip, kesilmesi ve etlerinin

dağıtılması yalnız Mina'da mümkün olmaktadır.

2) Farz olan hedy; Bu da adak kurbanı, yahut kıran veya temettu haccı yapanın keseceği şükür kurbanı olur, yahut da haccın vaciplerinden birisini terketme veya bir ihram yasağına uymama yüzünden keffâret amacıyla kesilen kurban türünden olabilir. Hac aylarında umre yapan kimse, tavaf ve sa'yi tamamlar, daha sonra aynı yıl farz hac için ihrama girerse; temettû haccı yapmış olur. Bu kimsenin şükür kurbanı kesmesi gerekir. Cenab-ı Allah: “Hac zamanına kadar umre yapana gücünün yettiği bir kurban gerekir” 121 buyurur. Bu kimse kurban kesme imkânı bulamazsa aynı âyetin devamında şu kolaylık getirilmiştir: Hac sırasında üç gün, memleketine döndüğü zaman da yedi gün olmak üzere, toplam on gün oruç tutar. Harem bölgesinde oturanlar için şükür kurbanı kesme zorunluluğu yoktur.122

Nafile olarak veya temettu' yada kıran haccı yapanların keseceği kurbanın etinden sahipleri yiyebilir. Keffâret, adak, haccı engellenen kişinin (muhsar) ihramdan çıkmak zorunda kalması nedeniyle keseceği kurban ve yerine, yani Mekke veya Mina'ya ulaşmamış olan nâfile hedy kurbanının etinden sahibi yiyemez.123

Hacc ve umresi; düşman, hastalık, parasını çaldırma, hapis gibi sebeplerle engellenen kimse ihramdan çıkmak isterse, gücünün yettiği bir hedy kurbanı kesmesi gerekir. Bu, hacc veya umreyi tamamlamadan ihramdan çıkmanın keffâretidir. Çünkü hacdan mücerred engellenme kurban cezasını gerektirmez. Hedy kurbanının kesilme yeri, Harem bölgesidir. Hacdan engellenme nedeniyle (ihsar) kesilecek kurban ancak Harem'de câiz olur. Kesilme zamanı; Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre, temettu' ve kıran hacılarının keseceği şükür kurbanı gibi kurban bayramı günleridir. Ebû Hanîfe'ye göre bayramdan önce de kesilebilir.124

I- KURBAN'IN MAHİYETİ VE MEŞRÛLUĞU

A - Kurbanın Tarifi ve Dayandığı Deliller:

Kurban bayramı günlerinde kesilen kurbanlık hayvana “udhiye” denir. Terim olarak kurban, Allah Teâlâ’ya yaklaşmak için kurban niyetiyle belirli vakitte kesilen özel hayvanın adıdır.

Kurban kesmek, zekât ve bayram namazları gibi hicretin ikinci yılında meşrû kılınmıştır. Meşruiyeti Kitap, Sünnet ve İcma delillerine dayanır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes”125 En meşhur görüşe göre, bu ayet-i kerimedeki “namaz”dan kasıt bayram namazı, “kesmek”ten kasıt da, kurban bayramı günlerinde kesilen kurbanlardır. Başka bir ayet-i kerimede de kurbanlık develerden şöyle söz edilir: “Kurbanlık develeri de size Allah’ın şeâirinden kıldık”126 Şeâirin anlamı ise, Allah’ın dininin alâmeti olan özelliklerdir.

Kurbanla ilgili bir çok hadis-i şerif vardır. Hz. Âişe (r. anhâ)’den rivayet edilen şu hadis bunlardan birisidir: “Âdemoğlu kurban bayramı gününde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş ile Allah’a yaklaşabilmiş değildir. Kanını akıttığı hayvan kıyamet günü boynuzları, çatal tırnakları ve kılları ile gelecektir. Akan kan yere düşmeden önce, Yüce Allah katında, yüksek bir makama ulaşır. Bu bakımdan kurbanlarınızı gönül hoşluğu ile kesiniz.”127

Yüce Allah’ın kesilen kurbanların ne etine ve ne de kanına ihtiyacı vardır. O’na ulaşan sadece kurban kesenin niyet,ihlâs ve takvasıdır. Bütün amellerin özünü teşkil eden bu niyet ve takvaya Kur’an-ı Kerim’de şöyle işaret edilir: “Onların ne etleri, ne kanları Allah’a erişir. Fakat sizden ona yalnız takva ulaşır.”128

Enes (r.a)’in rivayet ettiği başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: “Rasûlullah (s.a.s) beyazı siyahından çok, boynuzlu iki koç kurban etti. Onun ayağını hayvanın yanlarına koyduğunu, besmele çekip tekbir getirdiğini ve eliyle onları kestiğini gördüm.“129

Kurban ayrıca Hz. İbrahim’den gelen sünnetlerdendir. Allah Teâlâ, Hz. İsmail’in kurban edilmemesi için onun yerine kurbanlık gönderildiğini şöyle açıklar: “Biz de ona büyük bir kurbanlığı fidye vererek kurtardık.”130

Kurbanın meşrû kılınmasındaki hikmet ise sayısız nimetlere karşı Allah’a şükretmek ve günahların bağışlanmasını dilemektir. Kurban kesilmekle hem kesen aile, hem de yoksullar temel gıda maddelerinden olan et bakımından genişliğe kavuşur. Bu yüzden fıtır sadakasında kıymet verilebilirken, kurbanda kıymetinin yoksullara dağıtılması yeterli olmaz.

Gerçi hergün toplumun et ihtiyacı için yer yüzünde yüz binlerce hayvan

kesilmektedir. Ancak bunlardan yalnız alım gücü olanlar yararlanıyor. Kurban etlerinden ise çoğunlukla muhtaç olanlar yararlanır. Kurban kesilmesi müslümanlığa mahsus insanî ve toplumsal bir fedakarlık örneğidir.

B - Kurban Kesmenin Hükmü:

Kurban bayramında, Allah'a yaklaşmak niyetiyle kurban kesmek hür, mukîm, müslüman zengin olan kimselere vaciptir. Zenginden maksad; temel ihtiyaçlarının dışında üreyici (nâmî) olsun veya olmasın nisap miktarı mala sahip olmaktır. Bu da fitre nisabıyla aynı olup, üzerinden bir yıl geçmesi şartı da aranmaz. Yani bayram sabahı 200 dirhem gümüş veya 20 miskal altın veya bunların karşılığı olan para veya ticaret malına sahip bulunan kimseye kurban vacip olur. Temel ihtiyaçlara ev, normal ev eşyası, binit, meslek aletleri ve benzerleri ile bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık geçim masrafları da girer.131

Hanefilerin kurbanın vacip oluşu konusunda dayandıkları deliller şunlardır: Kur'an-ı Kerim'de "Namaz kıl, kurban kes" emri amel bakımından "vücub" bildirir. Çünkü sadece Hz. Peygamber'e ait olduğu belirtilmeyen emir, ümmetini de kapsamına alır. Ancak ayette çoğul sîgasının bulunmayışı delâlette zan meydana getirdiği için kurbanın hükmü farz değil vacip derecesindedir.

Diğer bazı hadis-i şerifler de kurbanın bu anlamını teyid etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s); "Kurban kesiniz. Şüphesiz bu, babanız İbrahim (a.s)'in sünnetidir."132 buyurmuştur. Burada, Allah elçisi kurban kesmeyi emretmiştir. Mutlak emir sîgası ise amel bakımından vacibi ifade eder. Şu hadis-i şerif de kurbanın vaciplik yönünü kuvvetlendirir: "Kim genişlik ve imkân bulur da kurban kesmezse bizim namazgâhımıza yaklaşmasın."133 Böyle bir tehdit ancak vacibin terki halinde söz konusu olur. Diğer yandan bazı hadislerde kurbanın ümmet için sünnet olduğunun belirtilmesi vacip oluşuna engel teşkil etmez. Çünkü "sünnet"; yol, gidiş, anlamına gelir.

Kurban kesmek Hanefilerin dışındaki üç mezhebe göre müekked sünnettir. Gücü yetenin onu terketmesi mekruhtur. Şafiilere göre, kurban kesmek, tek başına olan kimse hakkında ömründe bir defa ayni sünnettir. Eğer aile fartleri birden fazla ise kifâî sünnet olur. Aile bireylerinden her hangi birisi bunu yerine getirecek olursa, hepsi için yeterli olur.132

Mezhep imamlarının çoğunluğu bu konuda şu hadis-i şeriflere dayanırlar. Ümmü Seleme (r. anhâ)'nın rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

"Zihicce'nin hilâlini görüp sizden biriniz kurban kesmek isterse, saçlarını ve tırnaklarını kesmesin."135 Bu hadis-i şerif, gücü yetenin kurban kesip kesmeme konusunda serbest bırakıldığını ifade etmektedir. Bir şeyi isteğe bağlı bırakmak ise onun vacip olmasına engeldir.

Başka bir delil İbn Abbas (r. anhümâ)'nın rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim: Üç şey vardır ki, bana farzdır, sizin için nafiledir: Vitir namazı, kurban kesmek ve kuşluk namazı."136.

Fakihlerin çoğunluğu kurban kesmeyi çocuk doğunca kesilen akika kurbanına benzetmişlerdir. Ayrıca kurban kesmeyenle ilgili tehdit bildiren hadis de, cuma günü boy abdesti almayı bildiren şu hadise benzer: "Cuma günü gusletmek, erginlik çağına gelmiş her kişi için vaciptir"137 Halbuki bu boy abdesti vacip değil müstehaptır.

Diğer yandan Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in kurban kesmediklerine dair haberler de bunu göstermektedir. Onların kurban kesmemelerinin sebebi, insanların bunu vacip görmelerinden korkmaları idi. Ancak Hanefiler, onların bir veya iki yıl kurban kesmeyişini nisap miktarı mala sahip olmayışlarıyla açıklar. Çünkü bu iki halife beytülmalden sadece kendileri ve aile fertlerine yetecek kadar maaş alıyorlardı.138

Bir aileden tek kişinin keseceği kurbanın yeterli olduğunu söyleyen Şafiilerin bu konuda dayandıkları delil Mihnef b. Süleym (r.a)'in rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.s) ile birlikte duruyorduk. Onun şöyle dediğini işittim: "Ey insanlar! Her aile halkına her yıl için bir kurban gerekir."139 Diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.s) semiz, boynuzlu ve siyah-beyaz iki adet koçu, birisini ümmeti adına, diğerini de kendisi ve aile fertleri adına kesmiştir.140

Tek başına olan kimsenin ömründe bir defa kurban kesmesinin ayni sünnet oluşu konusunda Şafiilerin delili, emrin tekrarı gerektirmediği şeklindeki görüşleridir. Burada emrin yerine getirilmesi en az miktarla mümkün olur, o da bir defa yapmakla gerçekleşir.141

eş-Şevkanî (ö.1250/1834) kurbanın sünnet olduğunu kabul edenlerin dayandığı

hadislerin tenkidini yaptıktan sonra şöyle demektedir: Bu hadislerden hiçbiri delil olarak ileriye sürülecek kuvvette değildir.142

C - Kurban Kesmekle Mükellef Olanda Aranan Şartlar:

Müslüman, hür, ergin, akıllı, mukim ve gücü yeten kimsenin kurban kesmekle yükümlü olduğu üzerinde fakihlerin görüş birliği vardır. Seferî, küçük, çocuk ve akıl hastaları için kurban gerekip gerekmeyeceği konusunda ise farklı görüşler öne sürülmüştür.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre, kurban kesmekle yükümlülük için akıl ve büluğ şart değildir. Zengin olan çocuğun veya akıl hastasının malından velisinin kurban kesmesi gerekir. Bu çocuk veya akıl hastası bu kurbanın etinden yer, geri kalanı da elbise gibi ayn'ından yararlanabileceği bir şey ile mübadele edilebilir.

İmam Muhammed'e göre ise akıl ve büluğ şarttır. Bu yüzden çocukların ve akıl hastalarının mallarından kurban kesilmesi gerekmez. Fetvâya esas alınan görüş de budur. Velileri kesecek olsa parasını tazmin etmeleri gerekir. Ancak bir kimsenin kendi malından küçük çocuğu için kurban kesmesi menduptur.143

Şafii ve Hanbelilere göre, küçük çocuk için kurban kesmek sünnet değildir. Malikilere göre ise sünnettir.144

Hanefilere göre, yolcuya kurban kesmek vacip değildir. Çünkü Hz. Ebu Bekir ve Hz Ömer yolcu olduklarında kurban kesmezlerdi. Hz.Ali'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yolcu olan kimseye cuma namazı da, kurban kesmek de vacip değildir."145 Çünkü yolcu için kurban kesmekte ve etinin değerlendirilmesinde bir takım güçlükler vardır. Bu, nedenle yolcudan güçlüğü kaldırmak için cuma gibi kurban da ona vacip değildir.146

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre kurban kesmek yolcu için de sünnettir. Yalnız Malikilere göre hac sırasında sünnet olan hedy kurbanıdır.147

Kesilecek kurbanın geçerli olması için ayrıca niyet etmek de şarttır. Çünkü hayvan ibadet maksadı ile de et maksadı ile de kesilebilir. Hz. Peygamber; "Ameller niyetlere göredir ve her kişi için niyet ettiği vardır."148 buyurmuştur.

Diğer yandan birden fazla kişinin ortak olmasının geçerli olduğu kurbanlarda,

Allah’a yakınlaşmayı istemeyip sadece et maksadıyla kesen kimsenin ortak olmaması da şarttır. Mesela; bir deve veya bir sığırda yedi kişi ortak olsa içlerinden yalnız birisi et maksadıyla ortak olmuş bulunsa hiç birisinin kurbanı sahih olmaz. Çünkü Allah’ın rızasını kazanmak kanın akıtılması ile gerçekleşir, bu ise parçalanma kabul etmez.149

D- Kurban Kesmenin Vakti ve Şekli:

Kurban kesilecek zaman, kurban bayramının birinci,ikinci ve üçüncü günüdür. Fakat birinci gününde kesmek daha faziletlidir.

Kurbanlar şehirlerde veya bayram namazı kılınan diğer yerleşim merkezlerinde namazdan sonra, bayram namazı kılınmayan köylerde ve göçebelikte de bayram günü tan yerinin ağarmasından sonra kesilir. İlk vakti budur. Son vakit ise bayramın üçüncü günü güneşin batmasından az öncesine kadar devam eder. Bir özür sebebiyle bayram namazına gidemeyen kimse, namaz kılacak kadar bir vaktin geçmesinden sonra kurbanını kesebilir. Kurbanı geceleyin kesmek tenzihen mekruhtur. Çünkü gece karanlık sebebiyle kesim işinde yanlışlık yapma ihtimali vardır.

Kurbanın kesim vaktiyle ilgili çeşitli hadis-i şerifler nakledilmiştir. Berâ b. Âzib (r.a)’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasulullah (sa.s) buyurdu ki: “Bizim bu günümüzde ilk yapacağımız iş namaz kılmak, sonra dönüp kurbanımızı kesmektir. Kim böyle yaparsa bizim sünnetimize uymuş olur. Her kim bundan önce kurbanını kesecek olursa, bu kurban ailesine takdim ettiği etten başka bir şey olmaz. Bunun kurban olması sözkonusu değildir.”150 Bu hadis-i şerife göre, arefe günü gündüz veya gece yahut bayramın ilk günü, bayram namazı kılınan yerlerde namazdan önce kesilecek hayvan kurban hükmünde olmaz.

Enes (r.a)’ten rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulur: “Kim namazdan önce kurban keserse bunu iade etsin. Her kim namazdan sonra keserse onun bu ibadeti tamam olur ve müslümanların sünnetine isabet etmiş olur.”151

Kurban kesme süresini üç günle sınırlama şu delillere dayanır: Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Abbas (r. anhüm)’den nakledilmiştir: “Kurban kesme günleri üç gündür, ilk gün en faziletlisidir.”152 Ayrıca İbn Ömer (r. anhüma) de şöyle demiştir: “Kurban günleri birinci kurban gününden sonra iki gündür.”153

Mâliki ve Hanbeliler de Hanefiler gibi kurban kesme süresini üç gün olarak kabul ederler.

İmam Şafiiye göre ise kurban kesme süresi dört gün olup teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder. Dayandıkları delil şu hadislerdir: “Arefe bütünüyle vakfe yeridir ve bütün teşrik tekbirleri de kurban kesme zamanıdır”154 İbn Hıbban’ın bir rivayetinde, ise; “Bütün teşrik günlerinde kurban kesilir”155 denilir. Teşrik günleri bayramın dördüncü gününü de içine alır.

Kurbanlar kıbleye yatırılarak (Bismillahi Allahu ekber) diye kesilir. Bunu mümkün olursa sahibi kesmelidir, bu mümkün olmazsa uygun bir müslümana emredip kestirmeli, kendisi de başında bulunmalı ve şu ayeti okumalıdır:

“Şüphesiz benim namazım, kurbanım ve diğer ibadetlerim, diriliğim ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O’nun ortağı yoktur.”156

Yalnız kurban sahibinin besmelesi yeterli olmaz, kurbanı kesen “Bismillahi Allahu ekber” demelidir. Besmeleyi kasten terkederse kurbanın eti yenilmez. Kurban sahibi elini kasabın eli üzerine koyarak kurbanı keserlerse, ikisinin de besmelede bulunmaları gerekir. Birisi kasten besmeleyi terketse eti yenilmez.

Kurban bayramında kesilmek üzere satın alınmış olan kurban hayvanı kesilmeyip de, bayramın üç günü geçmiş bulunsa, eğer bu hayvan mevcut ise kendisini, istihlâk edilmiş ise kıymetini yoksullara tasadduk etmek gerekir. Ertesi yıla bırakılamaz.

Kurbanın vacip olması için, kesim süresinin sonu geçerlidir. Buna göre, kurban bayramının üçüncü günü, güneş batmazdan önce zengin olan mükellef bir müslümana kurban vacip olur. Bundan önceki sürede fakir olması hükmü değiştirmez. Bunun aksine bayramın üçüncü günü güneş batmadan biraz önce fakir düşen veya vefat eden müslümandan da kurban yükümlülüğü kalkar.

İnsanlar bayram gününün tayininde yanılsalar ve namaz kılıp kurbanlarını kestikten sonra, o günün arefe günü olduğunu anlasalar, kıldıkları namaz ve kestikleri kurbanlar yeterli olur. Çünkü bu gibi yanlışlıklardan sakınmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu yüzden müslümanların ibadet ve taatlarını korumak amacıyla bu konuda cevaz hükmü verilmiştir.

Zilhiccenin onuncu günü olduğu zeval vaktinden önce sabit olursa bayram namazı kılınır. Bundan sonra kurbanlar kesilir. Fakat zeval vaktinden sonra sabit olursa, o gün artık bayram namazı kılınmaz, kurbanlar kesilebilir. Ertesi günü de bayram namazı kılınır.157

Hayvanı kesileceği yere eziyet vermeden götürmeli ve keskin bıçakla kesip kendisine zahmet vermemelidir. Derisi, hayvan sükünet bulduktan sonra soyulmalıdır. Kurban sahibi, kurban kesildiği gün ilk yiyeceğini kurbanın ciğerinden yemeği tercih etmelidir, bu menduptur.

II- KURBANIN TÜRÜ VE AYIPLI OLUP OLMAMASI

Kurbanlar; yalnız koyun, keçi, deve ve sığır türü hayvanlardan kesilebilir. Mandalar da sığır türünden sayılır. Bunların erkekleri ile dişileri eşittir. Bununla birlikte koyun türünün erkeğini kurban etmek daha faziletlidir. Keçinin erkeği ile dişisi kıymetçe eşit olsalar dişisini kurban etmek daha faziletlidir. Yine devenin veya sığırın erkeği ile dişisi etçe veya kıymetçe eşit olurlarsa dişisinin kurban kesilmesi daha faziletlidir.158

Yaban sığırı, geyik gibi yabani hayvanlarla, tavuk, horoz, kaz gibi evcil hayvanlar kurban edilemezler.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Her ümmet için kurban kesmeyi meşrû kıldık. Ta ki Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine Allah’ın adını anıp (o şekilde boğazlasınlar)”159

Diğer yandan ne Hz. Peygamber’den ve ne de ashab-ı kiramdan bunların dışında bir hayvanı kurban ettikleri nakledilmiştir.

Koyun ve keçi ya birer yaşını bitirmiş bulunmalı veya koyunlar yedi sekiz aylık olduğu halde birer yaşında imiş gibi gösterişli olmalıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Koyun türünden kurban olarak cezea yeterlidir.”160 Cezea bir yaşını tamamlamış koyun anlamına geldiği gibi, altı ayını doldurmuş, fakat bir yaşındaki koyunlar kadar gösterişli olan kuzuyu da ifade eder. Cezea; sığır türünde üç, deve türünde beş yaşına basmış hayvan demektir.161 Bu yüzden deve en az beş yaşını, sığır iki yaşını bitirmiş olunca kurban kesilebilir.

Bir koyun veya keçi yalnız bir kişi için kurban kesilebilir. Bir deve veya sığır ise birden yedi kişi adına kadar kesilebilir. Yeter ki ortaklardan her biri müslüman olup, bu hayvanın yedide birine mâlik olsun ve kendi hissesini Allah rızası için kesecek bulunsun.

Bir kimse tek başına kesmek için aldığı bir deve veya sığıra daha sonra altı kişinin daha ortak olmasına razı olarak birlikte kesseler kurban caiz olur. Ancak bunda kerahet vardır. Aldığı parayı tasadduku daha uygundur.

Ortaklar kesilen kurbandan paylarını ayırmak isterlerse tartı ile ayırırlar, götürü yoluyla ayıramazlar.

İmam Malik'e göre bir deve veya sığır bir aile fertlerinden yedi veya daha çok kimse adına kurban olabilir. Fakat başka başka aile fertleri için yediden az olsalar da caiz olmaz.162

Cabir (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hudeybiye'de Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte kurban kestik. Deveyi de sığırı da yedi kişi için kestik."163

Bir hayvanın kurban olmasını engelleyen nitelikler dört tanedir. Bir gözün körlüğünün açıkça belli olması, apaçık hastalık, topallık ve ileri derecede zayıflık. Delil; Bera b. Âzib (r.a)'den rivayet edilen şu hadistir: Rasulullah (sa.s) şöyle buyurmuştur: "Dört özellik kurbanlıklarda caiz değildir. Açıkca belli olan körlük, açıkça belli olan hastalık, belli olan topallık, iliği kurumuş derecede zayıflık."164

Müctehidler bu dört kusura kıyas yaparak başka bir takım kusurlar daha eklemişlerdir ki, bunlar bu ayarda veya daha kötü kusurlardır. İki gözü veya bir gözü kör olmak, dişlerinin çoğu düşmüş veya kulakları kesilmiş olmak, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olmak, kulağının veya kuyruğunun yarısından çoğu veya memelerinin başları kopmuş bulunmak, doğuştan kulakları veya kuyruğu bulunmamak veya ayağı kesilmiş olmak bunlar arasındadır. Bu derece kusurlu olan bir hayvan Yüce Allah'a kurban olarak takdim edilemez.

Kurbanlık hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında, boynuzlu veya boynuzsuz veya boynuzunun biraz kırık bulunmasında ve kulaklarının delinmiş veya enine yarılmış olmasında, kulaklarının ucundan kesilip sarkık bir halde

bulunmasında, dişlerinin azı düşmüş olmasında, cinsel organı bulunmayıp mecbup veya burma bir halde yaşamasında bir sakınca yoktur.

Kurban kesmekle yükümlü olan bir kimsenin satın aldığı kurbanda, yukarıda belirttiğimiz kurban olmaya engel olacak kusurlardan biri daha sonra meydana gelse, yerine başkasını alıp kesmesi gerekir. Fakat fakir kimsenin aldığı kurbanda böyle bir kusur meydana gelse, yine kurban kesilmesi caiz olur, yerine başkasını alması gerekmez. Hatta fakirin böyle ayıplı bir hayvanı satın alıp kesmesi de yeterli olur. Çünkü bu kurban, onun hakkında bir nafileden ibarettir. Nafilelerde ise genişlik vardır.

Hanefiler dışındaki üç mezhep imamına göre zengin hakkında da yeterli olur. Başkasını alması gerekmez.

Zengin kimsenin aldığı kurban, henüz kesilmeden ölse yerine başkasını alması gerekir. Fakir kimsenin aldığı kurban ölse, başkasını alması gerekmez.

Zengin kimsenin aldığı kurban kaybolsa veya çalınsa da, yerine başkasını kestikten sonra bulunsa artık bunu da kesmesi gerekmez. Çünkü kurban yükümlülüğünü yerine getirmiş durumdadır. Fakat fakir kimsenin bu takdirde kesmesi gerekir. Çünkü onun satın aldığı kurban, adak niteliğinde belirli hale gelmiş ve kendisine vacip olmadığı halde bu kurbanı üzerine borç haline getirmiştir.

Kurban için alınan hayvan, kaybolduktan veya çalındıktan sonra yerine başka hayvan alınıp da daha sonra bayram günleri çıkmadan bulunsa; eğer sahibi zenginse bunlardan dilediğini kurban eder. Ancak sonradan aldığının kıymeti eksik olduğu halde onu keserse, aradaki eksik miktarı tasadduk eder. Fakat fakir ise her ikisini de kesmesi gerekir. Çünkü bunlar onun hakkında adak kurbanı niteliğindedir. Bununla birlikte bir görüşe göre yalnız birisini kesmesi de yeterlidir.

Kaybolan kurbanlık hayvan yerine alınan ikinci kurbanlık hayvan henüz kesilmeden kurban kesme günleri geçtikten sonra önceki kurbanlık bulunsa sahibi bunlardan hiç birini kesmez, belki bunların en değerlisini tasadduk eder.

Kurban etmek için alınan bir hayvanı satmak Ebu Hanife ile Muhammed’e göre kerahetle birlikte caizdir. Bu durumda yerine mislini veya daha pahalısını alıp

kurban eder. Ebu Yusuf'a göre ise bu kurbanı satması caiz değildir. Çünkü böyle bir hayvan vakıf niteliğindedir. Vakfedilenin satılması ise caiz değildir.

Kurbanlık doğuracak olursa yavrusu anası ile birlikte kesilir. Çünkü bu, anasına tabidir. Eğer kesilmeyip de satılırsa, parasının tasadduk edilmesi gerekir.165

III- KURBANIN ETİ VE DERİSİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER:

Adak kabilinden olmayan kurbanın etinden sahibi zengin olsun veya olmasın kendisi yiyebileceği gibi fakir olmayan kimselere de yedirebilir ve dağıtabilir. Fetva bu şekildedir.

Kurbanı dağıtma oranlarının üçte bir olması müstehaptır. Sahibi, kurbanın üçte birini kendisi yer, üçte birini zengin bile olsa dostlarına ikram eder, üçte birini de yoksullara tasadduk eder. Delil, Cenâb-ı Hakk'ın şu buyruğudur: "Onlardan yiyin ve eli dar olana ve yoksula yedirin."166 "Etinden yiyin ve ondan dilenen, dilenmeyen yoksullara yedirin."167

İbn Abbas (r. anhümâ), Hz. Peygamber (s.a.s)'in kurbanıyla ilgili olarak şunu nakletmiştir: "O, üçte birini aile halkına yedirir, üçte birini yoksul olan komşularına yedirir, geri kalan üçte birini de tasadduk ederdi."168

Diğer yandan orta halli bulunan kurban sahibinin nafakasını temin etmekle yükümlü olduğu kimseler çok olursa, bu takdirde kurbanın etini onların yemeleri için alıkoyabilir, bu menduptur.

Hz. Peygamber, önceleri kurban etlerinin üç günden fazla saklanmasını yasaklamış, ancak sonradan bunların saklanabileceğine izin vermiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "Ben sizlere azık istemek maksadıyla gelen bedevi Araplar sebebiyle üç günden fazla kurban etlerini saklamanızı yasaklamıştım. Şimdi Allah bolluk ihsan etmiş bulunuyor. Uygun gördüğünüz şekilde saklayabilirsiniz."169 Başka hadis-i şeriflerde yer alan "Yiyiniz, saklayınız ve tasadduk ediniz" veya "Yiyiniz, yediriniz ve saklayınız"170 ifadeleri kurban sahibine kendi durumuna göre hareket edebilme imkânını vermektedir.

Başka bir görüşe göre yoksul kimse, kurban bayramında kurban olmak üzere

satın alıp kestiği hayvanın etinden yiyemez. Çünkü kendisine vacip olmadığı halde bu şekilde kurbanlık alıp kesmesi bir adak niteliğindedir. Adayan kimse ise adak kurbanının etinden yiyemez. Onu eşine, usul ve füruûna veya zengin kimselere yediremez. Yedirirse kıymetini tazmin etmesi gerekir.

Kurbanın deri, et, yağ, baş, ayak, yün ve süt gibi parçalarının satılması mekruhtur. Bu ister vacip, ister nafile kurban olsun hüküm değişmez. Eğer böyle bir şey yapılırsa kıymetini tasadduk etmek gerekir. Bundan kasap ücreti de verilmez. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kurbanın derisini satan kimsenin kurbanı olmaz."171 Hz, Ali (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a.s), develer kurban kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve "Kasap ücretini biz kendimiz veririz" buyurdu."172

Kurbanın derisi tasadduk edilir veya ondan seccade veya sofra gibi evde kullanılacak bir şey yapılır. Kesilmeden önce yünlerini kırkmak mekruhtur. Kırkılacak olursa tasadduk edilmelidir. Fakat kesildikten sonra yünü yolunup veya kırkılıp kullanılabilir. Deri kalıcı olan ve kendisi ile yararlanılan şeyle mübadele edilebilir. Ancak nakit para ile satılamaz ve bu deri yenilecek içilecek şeyler gibi tüketim maddeleri ile de mübadele edilemez. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin ve diğer bazı sahabilerin kurban derilerinden su tulumu yaptıkları rivayet edilmiştir.173

Kurbanın, zekatta olduğu gibi kesildiği beldeden başka bir yere nakledilmesi mekruhtur. Ancak kendi hısımlarına ve kendi beldesinde daha muhtaç olanlara gönderme durumu müstesnadır.

Bir kimse kendi malından alıp sevabını bir ölüye bağışlamak üzere bayram günlerinde kurban kesebilir, kestiği bu kurbanın etinden yiyebilir, başkalarına da verebilir. Tercih edilen görüş budur. Fakat bir kimse vefat eden kişinin emri ile, onun adına keseceği kurbanın etinden yiyemez. Bunu tam olarak tasadduk etmesi gerekir.174 Ölü için kesilecek böyle bir kurban da kurban bayramı günlerinde kesilir, arefe günü kesilemez.

Hunneş (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'yi iki koç keserken gördüm ve ona: "Bunlar nedir?" diye sordum. Hz. Ali: "Rasûlullah (s.a.s.) bana kendisi için kurban kesmemi vasiyet etmişti; işte ben onları kesiyorum"

dedi.”175

Şafiilere göre, izni olmaksızın başkası adına kurban kesilemez. Vasiyet etmemişse ölü adına da kurban kesilmez. Çünkü Yüce Allah: “İnsan için yalnız çalıştığının karşılığı vardır.”176 buyurmuştur.

Zengin için gerekli olan kurbanın rüknü, kurbanlık hayvanı boğazlayıp kanını akıtmaktır. Bu olmadıkça kurban yükümlülüğü yerine getirilmiş olmaz. Bu yüzden kurbanlık hayvanın kesilmeksizin tasadduk edilmesi caiz değildir. Fakat herhangi bir sebeple alınan kurbanlık bir hayvan kesilmeden bayramın üçüncü günü güneş batmış olsa, artık diri olarak tasadduk edilmesi gerekir. Çünkü kan akıtma tasadduka dönüşmüş olur. Bunun etinden sahibi yiyemez.

Bir kurbanı ehl-i kitap bir kimsenin kesmesi mekruhtur. Ateşe tapan veya inkârcı birisinin kesmesi ise asla caiz değildir. Fakat kesilen bir kurbanın etinden bir gayr-i müslime hibe yoluyla verilmesinde bir sakınca yoktur.

IV- AKİKA KURBANI

Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne “akîka” denir. Böyle bir çocuk ihsan ettiği için Yüce Allah’a şükür olmak üzere kesilen kurbana da “akîka” adı verilmiştir. Bu kurbana “nesike” de denir.

Akîka kurbanı Hanefilere göre mübah veya mendup, diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnettir.

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivayet edilen bir hadise göre: “Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koçu akika kurbanı olarak kesmiş ve şöyle demiştir: “Erkek çocuk ile birlikte bir akika vardır; bu yüzden onun için bir kan akıtınız ve çocuğun saçlarını traş ediniz.”177

Ancak Hanefiler akika kurbanı ile cahiliyye devrinde Recep ayının ilk on gününde kesilen “atîre” veya “recebiyye” denilen kurbanların neshedildiğini kabul ederler. Çünkü Hz. Aişe (r. anhâ)’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Kurban, kendisinden önceki bütün kesimleri neshetmiştir”178 Ancak Allah rızası için kesilecek bu kurbanları yasaklayan özel bir hüküm olmadığı için isteyen bunları yapar, isteyen yapmaz.

Akika kurbanı, çocuğun doğduğu günden büluğ çağına kadar kesilebilir. Fakat yedinci günde kesilmesi daha faziletlidir. Çocuğun yedinci günde adı konulur ve başının saçları kesilip ağırlığınca altın veya gümüş tasadduk edilir.

Kurban olmaya elverişli olan her hayvan akikaya da elverişli sayılır. Erkek çocuk için kesileceği gibi kız çocuğu için de kesilir ve her biri için bir koyun kesilmesi yeterli olur. Erkek çocuğu için iki koyun kesileceğini söyleyenler de vardır.

Akikanın etinden kesen yiyebilir, başkalarına da yedirir ve tasadduk eder.

V- DOĞAN ÇOCUĞA DAİR HÜKÜMLER

Babanın, doğumdan hemen sonra çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuması müstehaptır. Çünkü Ebu Rafi (r.a)'in rivayetine göre; "Peygamber (s.a.s) Hz.Hasan'ın kulağına doğumdan hemen sonra ezan okumuştur."179 Diğer yandan İbnü's-Sünnî, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan merfu olarak şunu rivayet etmiştir: "Kimin bir çocuğu dünyaya gelir de onun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okursa "ümmü's-sıbyân" diye bilinen ve çocuğun takipçisi olan şeytanın ona zararı dokunmaz". Ayrıca İbn Abbas da Hz. Peygamber'in, torunu Hz. Hasan doğduğu gün onun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuduğunu nakleder.180

Böylece çocuğun ilk duyduğu ses ezan sesi olmuş olur. Bu ezan sesiyle şeytan ondan uzaklaştırılr. Çünkü hadis-i şeriflerde belirtildiği üzere şeytan ezan sesini duyduğunda dönüp kaçar.

Çocuğun sağ kulağına şu sözleri söylemek sünnettir:

"Kovulmuş olan şeytandan onu ve neslini sana sığındırıyorum"181 Doğan erkek çocuk olursa,ayet yine bu şekliyle okunur ve bu takdirde ayetteki dişiye ait zamirler doğan can kastedilerek okunmuş olur. Diğer yandan Hz.Peygamber'in doğan çocuğun sağ kulağına İhlâs suresini okuduğu da nakledilmiştir.182

Doğan çocuğun ağzına mümkün olursa bir hurma çiğneyerek sürülmeli ve midesine ulaşmasına çalışılmalıdır. Hurma yoksa ağzına tatlı bir şey sürülmelidir.

Enes (r.a)’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ebu Talha’nın oğlu Abdullah’ı, dünyaya geldiğinde alıp Rasûlullah (s.a.s)’a götürdüm. Bana; “Yanında hurma var mıdır?” diye sordu. Ben: “Evet” deyip ona birkaç hurma verdim. Onları ağzında çiğnedi. Sonra çocuğun ağzını açtı ve çiğnediği bu hurmayı onun ağzına koydu. Çocuk yalamaya başladı. Rasûlullah (s.a.s); “Ensar’ın taneli yiyeceği hurmadır” dedi ve ona Abdullah adını koydu.”183

Çocuğun babasının şu sözlerle tebrik edilmesi menduptur: “Bâreke’llahu leke fî’l-mevhûbi leke ve şekerte’l-vâhibe ve beleğa eşüddehû ve ruzikte birrahû” (Sana bağışlanan bu çocuğunu Allah mübarek eylesin. Sen de bağışlayana şükreden bir kimse olasın. Bu çocuk büyür ve sana da onun iyiliğini görmek nasip olur İnşaallah.) ”Baba da kendisini tebrik edene: “Allah da senin ecir ve sevabını kat kat artırsın” gibi sözlerle duada bulunur.184

Doğan çocuğa güzel bir isim verilmesi sünnettir. Çünkü hadis-i şerifte; “Sizler kıyamet gününde adlarınızla ve babalarınızın adlarıyla çağrılacaksınız. Bu yüzden isimlerinizi güzel koyunuz.”185 buyurulmuştur.

Cenâb-ı Hakk’ın en sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman’dır. Yüce Allah'ın güzel isimlerine (esmâ-i hüsnâ) izafe edilen bütün isimler de böyledir. Abdülkerim, Abdurrahim, Abdulgafur gibi. Hz. Peygamber’in ve meleklerin adları da böyledir. Hz. Peygamber’in isimleri ad olarak kullanılabilir, fakat “Ebu’l-Kasım” künyesi kullanılamaz. Ancak Muhammed ismiyle birlikte olmadığı takdirde bu künyenin kullanılabileceği belirtilmiştir.186

Çirkin isimlerin güzelleriyle değiştirilmesi sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber’in, Âsıye (isyankar kadın) ismini, “Sen Cemile’sin” diyerek değiştirdiği rivayet edilmiştir.187 İlk harfi “elif”le yazılan “Âsiye”; hasta bakıcı anlamına gelir. Firavun’un mü’min olan karısının adı olan “Âsiye”nin isim olarak kullanılmasında sakınca bulunmaz. Yine Allah elçisi “Berre” adını “Zeyneb” olarak değiştirmiştir. Bu, daha sonra Hz. Peygamber’le evlenen Zeyneb binti Cahş’tır.

Birden çok isim koymak caizdir, ancak tek isimle yetinmek daha uygundur. Çünkü Allah elçisi tek isim koymakla yetinmiştir.

Kendisinde olmakla birlikte, kişiye hoşlanmadığı şekilde lakaplar takmak caiz değildir. Kör, topal, cüce, şaşı gibi. Kur’an-ı Kerim’de; “Birbirinize kötü

lakaplarla sataşıp atışmayın”188 buyurulur. Ancak bu kimseyi sadece bu sıfatıyla tanıyabilen kimseye tanıtmak amacıyla ondan bu şekilde söz etmek caiz olur.

Sahabe lakapları gibi güzel lakaplar ise caizdir. Ömer el-Faruk, Osman Zinnureyn, Halid Seyfullah gibi. Çünkü “el-Faruk”; hak ile batılı ayırabilen, “Zinnureyn”; iki nur sahibi yani Hz. Peygamber’in iki defa damadı olan kişi ve “Seyfullah”; Allah’ın kılıcı anlamlarına gelir ki bunlar müslüman bir kişinin şerefle taşıyacağı lakaplardır.

Kuddûs, Hâlik, ve er-Rahmân gibi sıfatları isim olarak vermek caiz değildir. Çünkü bu gibi sıfatlar ancak şanı yüce olan Allah’a yakışır.

I- İSLÂMÎ HÜKÜMLERİN GENEL ÇERÇEVESİ

İslâmî hükümler inanç ve amelle ilgili olmak üzere ikiye ayrılır. Temel fıkıh kaynaklarında amel hükümleri de “ibâdetler, muâmeleler ve ukûbât” diye üç bölümde incelenir.

Aşağıda İslâm fıkhının ana konularını içine alan ve bin yıla yakın bir süredir çokca okunan “el-Kudûrî” isimli muhtasar fıkıh eserinin konu başlıklarını örnek olarak veriyoruz. Böylece İslâm’ın günlük hayatla ilgili olarak ele aldığı konuları topluca görmüş olacağız.

Eserin İçine aldığı konular:

A) İbâdetler: Taharet, teyemmüm, mesh, hayız, necasetler, namaz, ezan, namazın şartları, namazın sıfatı, namazların kazası, vakitler, nafileler, sehiv secdeleri, hastanın namazı, tilâvet secdesi, müsafirin namazı, cuma namazı, bayram namazları, küsuf namazı, yağmur duası, ramazanda gece namazları, korku namazı, cenaze namazı, şehid, Kâbe’de namaz, zekât, devenin zekâtı, sığırın zekâtı, koyunun zekâtı, atların zekâtı, gümüşün zekâtı, altının zekâtı, ticaret mallarının zekâtı, hububatın ve meyvelerin zekâtı, zekât vermek caiz olup olmayan kimseler, fıtır sadakası, oruç, itikâf, hacc, kıran haccı, temettu haccı, ihram yasaklarının cezaları, ihsar, ihramlının haccı kaçırması, hedy kurbanı.

B) Muâmeleler: Alış-verişler, şart muhayyerliği, görme muhayyerliği, ayıp

muhayyerliği, fasit alışveriş, ikâle, murâbaha ve tevliye, riba, selem, sarf, rehn, hacr, ikrar, icâre, şüfa, şirket, mudârabe, vekâlet, kefâlet, havale, sulh, hibe, vakf, gasb, vedîa, âriyet, lakît, lukâta, hunsa, mefkud, ibak, ölü toprağın ihyası, izinli kılma, müzaraa, müsâkat, nikâh, süt hısımlığı, boşanma, ric'a, i'lâ, hul, zihar, lian, iddet, nafaka, hıdâne, ıtak, tedbir, istilâd, mekâtib, velâ.

C) Ukûbât: Cezalar, diyetler, kasâme, meâkıl, hadler, şürb haddi, kazf haddi, sirkat haddi, eşribe, avcılık ve hayvan kesimi, kurban, yeminler, dava, şehadet, şahitlikten dönmek, edebü'l-kadi, kısmet, ikrah, siyer, buğat, hazr ve ibâha, vasiyetler, ferâiz, ferâizin hesaplanması.1

Bunlar arasında "siyer" devletler hukukunu, "ferâiz" de İslâm miras hukukunu inceleyen bilim alanlarıdır.

Günümüz İslâm hukuku araştırmalarında muamelat; medeni hukuku ve borçlar hukukunu kapsamaktadır. Bundan başka ahkam-ı sultaniyye veya siyaset-i şeriyye adı ile "anayasa, idare ve kısmen ceza hukuku"; siyer adı ile de "devletler umumi veya hususi hukuku" ile ilgili hükümler incelenmektedir.

Âdâb ile de ahlâk, muâşeret ve edep konuları incelenmektedir. Diğer yandan İslâm'ın sünnetleri yanında müstehap ve faziletli amellerini yaşamaya teşvik ederek takvâ ve ihlâs yönünü güçlendiren "tasavvuf" da toplum hayatını etkileyen önemli bir disiplindir.

İşte elinizdeki eser inanç ve ibadet hükümlerini müstehap ve adabı ile kapsamakla birlikte diğer hükümleri içine almamaktadır. Çünkü bunları da ayrıntısıyla açıklamak bu eserin sınırını aşar.

Bu yüzden biz aşağıda inanç ve ibadet konuları dışında günlük hayatta en çok karşılaşılan pratiğe yönelik önemli hükümleri ayrı bir bölüm ve özet halinde sunmaya çalışacağız. Ancak yine de çok geniş olan "muamelât ve ukûbât" alanı bunlardan ibaret de sanılmamalıdır. Bu konularda daha geniş bilgi edinmek isteyenler daha geniş eserlere baş vurmalı ve meseleleri ehlinden sormalıdır.

II- AİLE HAYATI İLE İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER

1 - Nikâh akdinde aracılık eden imam ve benzeri kimse nikâh akdi için gerekli olan iki şahitten birisi yerine geçer mi?

Cevap: Nikâhın rukünleri icap ve kabul, sıhhat şartları ise; eşler arasında bir evlenme engelinin bulunmaması, icap ve kabulün süreklilik bildiren bir üslupla ifade edilmesi ve akitte iki şahidin hazır bulunmasıdır. Şâfiî mezhebinde kadın yerine velisinin bulunması gereklidir. Buna göre nikâhın yapılış şeklini bilen ve nikâh merasimini yöneten başka bir kimsenin bulunması rükün veya şartlardan değildir. Eğer eşlerden biri veya veli akdin ifasına yardımcı olacak bilgilere sahipse başka bir aracının bulunması gerekli değildir. Bu yüzden nikâhı akteden din görevlisi şahitlerden birisi olabilir.

2 - Dinen evlenilmesi caiz olmayan hısımlar hangileridir?

Cevap: Dinen mahrem olup kendileriyle evlenmek haram olanlar üç çeşittir:

a) Nesep hısımları: Bunlar şu hısımlardır: Anneler, nineler, kızlar, kızkardeşler, erkek ve kız kardeşlerin kızları, halalar ve teyzeler.

b) Süt hısımları: Nesep sebebiyle haram olanlar, süt sebebiyle de haramdırlar. Başka bir deyimle; “Süt emenin kendisi, süt emzirenin nesline haram olur.” Süt anne, süt nine, süt hala, ve süt kardeşle evlenme yasağı gibi.

c) Sıhriyyet yoluyla haram olanlar: Kur’an-ı Kerim’de bunlar dört sınıf olarak belirlenir. Üvey anne, gelin, kayınvalide, üvey kız.

Yukarıda belirtilen kimselerle ebedi olarak evlenmek yasaklanmıştır.2

Ayrıca, geçici evlenme engeli teşkil eden haller de vardır. Bunlar beş sınıfta toplanabilir:

a) İki kız kardeş ile aynı anda evlenmek.

b) Bir kadını hala veya teyzesi ile bir nikâh altında toplamak.

c) Eşler arasında din ayrılığının bulunması. Yalnız müslüman erkek ehl-i kitap kadınla evlenebilir.

d) Evli olan kadın.

e) Üç talakla boşanmış olan kadının hulle'den önce aynı erkekle evlenmesi.3

Bunların dışında kalanlarla hısım olsun veya olmasın evlenmek caizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) halasının kızı olan Hz. Zeynep ile evlenmiş, kendi kızı olan Hz. Fatıma'yı ise amcasının oğlu Hz. Ali ile evlendirmiştir. Ancak yabancı ile evlenmek için tavsiyede bulunmakta bir sakınca yoktur. Hatta Şâfiîlerde yakın akraba ile evlenmek tenzihen mekruh sayılmıştır.

3 - Nikâh sırasında mehrin unutulması akde zarar verir mi?

Mehir evliliğin rükün ve şartlarından değil, nafaka gibi kocaya vacip olan mâlî bir haktır. Ayette; "Aldığınız kadınların mehirlerini cömertçe veriniz"4 buyurulur. Diğer yandan Hz. Peygamber, Ali (r.a)'e kızı Fatıma'ya mehir olarak fazla bir zırhını vermesini bildirmiştir.5

Kadın; nikâh sırasında bir mehir belirlenmişse buna, belirlenmemişse aileden emsal kızların mehri kadarına hak kazanır. Mehir kadının hakkı ve onun için iktisadî bir destektir. Onu veli alıp, kendisi için sarfedemez. Hristiyanlıkta bunun aksine kadın erkeğe drahoma adıyla bir meblağ verir.

4 - Başlık parası caiz midir?

Cevap: Ebu Hanife'ye göre kadın için verilen mehir dışında bir meblağın babaya verilmesi caiz görülmemiştir. 1917 tarihli Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi 89 ve 90. maddelerde bu esas şöyle kanunlaşmıştır: "Mehir menkuhenin hakkı olup, onunla çeyiz yapmaya zorlanamaz. Bir kızı tezvic veya teslim için ana-baba veya hısımlarının kocadan akçe veya başka bir eşya almaları memnudur."

Yalnız Ahmed b. Hanbel, baba için mehir yanında bir meblağ alma hakkını tanımış ve Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenmek için, Hz. Musa'nın 8 yıl çobanlık yapmasını delil olarak göstermiştir.6

Diğer yandan bir kızla evlenebilmek için böyle bir başlık parası vermek zorunda

kalan için bir sakınca bulunmaz. Başlık parası veren için bu, “cebrî hibe” niteliğinde bir tasarruf olur. Osmanlı imparatorluğu uygulamasında başlık ve benzeri fuzuli masraflara engel olmak için Tanzimattan sonra; “İzdivac ve Tenakuh maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlânnâme” çıkarılmıştır.7 Hatta Şâfiî mezhebine göre, kızı evlendirecek velinin adaletli olması gerektiği için, başlık parası isteyen veli bu vasfını kaybeder ve evlendirme hakkı daha sonraki veliye geçer.

5 - Düğün sırasında dostların ve hısımların verdiği

hediyeler, boşanma halinde hangi eşe ait olur?

Cevap: Evlilik sırasında dost ve hısımların verdiği hediyeler kadına yarayışlı bir eşya ise kadına, erkeğe yarayışlı veya evde kullanılan cinsten ise erkeğe ait olur. Kadının babası tarafından damadın şahsı için verilen hediye ona ait olur ve boşanma halinde de buna göre hareket edilir.8

6 - Nişanlılık sırasında verilen hediyeler, nişan

bozulduğu takdirde kime ait olur?

Cevap: Erkek, nişan sırasında mehirin tamamını veya bir bölümünü vermişse, nişan bozulduğu takdirde bunlar mevcutsa aynen, değilse kıymet olarak geri verilmelidir. Hediye olarak verilen şeyler mevcut ise aynen geri verilir. Tüketilmiş ise geriye bir şey vermek gerekmez. Bu konuda “hibe” hükümleri uygulanır. Şâfiîlere göre ise teberru niyetiyle verilmeyen her şey geri verilir. Helâk olmuşsa da değeri verilir.9

7 - Nikâhlı çift, herhangi bir sebeple zifaftan önce boşansa durumları ne olur?

Cevap: Zifaftan önce boşanmada, bir bâin talak meydana gelir. Kadına iddet gerekmez. Taraflar yeni bir nikâh akdi ile isterlerse biraraya gelebilirler.

8 - Bir kimse evlenmek istediği kadına bakabilir mi?

Cevap: Bir erkeğin evlenmek istediği kadına bakması caiz, hatta sünnettir. Çünkü Muğire b. Şube (r.a) bir kadına talip olduğunda Hz. Peygamber (s.a.s) kendisine şöyle buyurmuştur: “Ona bak. Çünkü bu, aranızda sevginin devamına vesile olur.”10 Kadının da evleneceği erkeği görmesi sünnettir. Erkekle kadının birbirini görmeden evlenmesi doğru değildir. Çünkü insanların zevkleri ve hoşlanıp hoşlanmadığı şeyler çok farklıdır. Birisinin hoşuna gitmeyen bir erkek veya kadın diğerinin hoşuna gidebilir. Evlilik gerçekleştikten sonra dönüş çok daha zordur. Bu nedenle önceden islâmî ölçüler içinde görüşmek evliliğin selameti bakımından faydalıdır.

9 - Kadının boşanma yetkisi var mıdır?

Cevap: İslâm’da boşama yetkisi prensip olarak erkeğe verilmiştir. Ancak iyi tanımadığı bir erkekle evlenmek durumunda kalan veya evleneceği erkeğin zulmünden korkan kadın nikâh sırasında erkekten boşama yetkisi ister ve bu şartla evlilik gerçekleşirse kadın da dilediği zaman kocasını boşama hakkına sahip olmuş bulunur. Buna “Tefviz-i talak” denir. Bu hak alındıktan sonra artık erkek bundan rucû’ edemez.11

10 - Alevi biri ile evlenmek caiz midir?

Cevap: Müslüman bir kadın ancak müslüman bir erkekle evlenebilir. Müslüman da; İslâm’ın bütün hükümlerini kabul edip hiçbirisini reddetmeyen kimsedir. Yani; namaz, oruç, hacc, zekât, abdest, gusül ve benzeri emirleri, içki, kumar, zina, hırsızlık, faiz ve benzeri yasakları kabul edip bunlara inanan kimsedir. Fakat bunların tümünü veya bir bölümünü inkâr eden kimse müslüman sayılmadığı gibi, onunla evlenmek de caiz değildir. Evlenme olduğu takdirde bu meşru olmaz. Bu kişinin adı ister sünni, ister alevi olsun sonuç değişmez. Bu yüzden ölçü İslâm’dır. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Hz. Ali’yi diğer halifelerden üstün tutan, ancak onlara sövmeyen “şia-i mufaddıla” ile evlenmenin caiz olduğu ve mirasının cereyan edeceği esası uygulanmıştır.

11 - Mut’a nikâhı nedir? İslâm’daki hükmü nedir?

Cevap: Mut’a nikâhı, bir kadınla ücret karşılığı belli bir süre için evlenmektir. Cahiliyye devrinde mübah olduğu gibi, İslâm’ın ilk devirlerinde de mübah idi.

Daha sonra neshedilip yürürlükten kaldırıldı. Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle demiştir: “Biz Rasûlullah (s.a.s) ile gazalara katılıyorduk. Yanımızda kadınlarımız yoktu. Allah elçisine dedik ki: Kendimizi iğdiş yapabilir miyiz? Hz. Peygamber bizi bundan menetti ve sonra bize, bir elbise karşılığında belli bir süre için kadınlarla nikâhlanmamıza ruhsat verdi. İbn Mesud, bundan sonra şu ayeti okudu: “Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı temiz ve güzel şeyleri kendinize haram kılmayın.”12

Bazı gazvelerde Allah Rasulünün Mut’a nikâhına izin vermesi zaruret nedeniyle olmuştur. Daha sonra Hz. Peygamber bunu yasaklamıştır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: “Ey İnsanlar! Ben size kadınlarla mut’a nikâhı yapmanız konusunda izin vermiştim. Şüphesiz Allah bunu kıyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut’a nikâhlı kadın varsa, onu serbest bıraksın. Onlara verdiğiniz hiç bir şeyi geri almayın.”13

Diğer yandan Abdullah b. Abbas (r.a)’ın mut’a nikâhını uzun süre caiz gördüğü ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçtiği rivayet edilir: Said b. Cübeyr (r.a) İbn Abbas (r. anhüma)’dan şunu nakleder: “Sübhanellah. Ben neye fetva vermişim. Mut’a nikâhı murdar ölmüş hayvan eti gibi yalnız darda kalan için helâl olur. Şiilere gelince, onlar bunu genişlettiler, hükmü zaruret olana, olmayana, mukim veya yolcu herkese teşmil ettiler.”14

Tirmîzi, İbn Abbas (r. anhüma)’nın önceki görüşünden dönmesini şöyle nakleder: “İbn Abbas şöyle demiştir: Mut’a ancak İslâm’ın ilk dönemlerinde vardı. Bir erkek bilmediği bir beldeye gidince orada ikamet edeceği süreye göre bir kadınla evlenir, kadın onun eşyasını korur ve onun durumu ile ilgilenirdi. Sonra şu ayet indi: “ O müminler ırzlarını koruyanlardır. Ancak karıları ve sağ ellerinin sahip olduğu cariyeleri bundan müstesnadır.”15 İbn Abbas bundan sonra şunu ilave etmiştir: Bu ikisi dışında kalan her cinsel birleşme haramdır.”16

12 - Resmi nikâh dini nikâh yerine geçer mi?

Cevap: Hanefilere göre, âkil ve bâliğ müslüman bir erkekle müslüman veya ehl-i kitap bir kadının evlenmesinde iki şahidin hazır bulunması, icap ile kabulün o anda akdi meydana getirecek siyga ile ifade edilmesi akdin sıhhati için yeterlidir. Belediye memurunun veya bir din görevlisinin hazır bulunması nikâhın rükün veya şartlarından değildir. Sadece nikâhın belli kurallara uygun olarak

akdedilmesini sağlayan aracılardır. Ancak belediye memurunun, evlenecek taraflarda müslüman olma, süt hısımı bulunmama gibi dini şartları araştırma yetkisi bulunmadığı için nikâhın bir din görevlisinin denetiminde kıyılması, bu konuda düşülebilecek hataları önler. Bu yüzden resmî nikâhtan sonra İslâmî nikâhın akdedilmesi dini kurallara uygunluğu sağlar.

Şâfiî mezhebine göre, nikâhta kadının velisinin bulunması sıhhat şartı olduğu için günümüzdeki resmi nikâhlar islami açıdan geçerli olmaz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Veli ve iki adaletli şahit bulunmadıkça nikâh olmaz.”17 Belediye nikâhında veliye yer verilmediği açıktır. Bu yüzden Şâfiî mezhebine mensup olan kimsenin, belediye nikâhından sonra mutlaka İslâm’a uygun yeni bir nikâh kıydırması gerekir.

13 - Küfrü gerektiren bir söz söylemek veya harekette bulunmak nikâha etki yapar mı?

Cevap: Bir kimse küfrü gerektiren bir söz söyler veya bir fiilde bulunursa nikâh akdi bozulur. Allah’a, Kitaba, Peygambere sövmek, Kur’an-ı Kerimi hakaret için yere atmak gibi. Tevbe edip yeniden İslâm’a dönerse yeni bir nikâh akdi yapmaları da gerekir. Aksi halde eşiyle birlikte yaşamaları caiz olmaz.

Şâfiîlere göre ise, küfrü gerektiren söz veya fiil cinsel temastan önce olmuşsa nikâhı ortadan kaldırır. Cinsel temas olmuşsa iddetin sonuna kadar beklenir. Bu süre içinde yeniden İslâm’a dönerse nikâh devam eder, aksi halde nikâh irtidat tarihinden itibaren ortadan kalkmış olur.

14 - Cuma akşamı mescidde nikâh yenilemenin İslâm’da yeri var mıdır?

Cevap: Anadolunun çeşitli yerlerinde, cuma gecelerinde yatsı namazının arkasından, imam efendi tevbe ve istiğfar duası yanında nikâh tazelemeyi kapsayan ifadeleri de cemaatle birlikte tekrarlamaktadır. Bu nikâh tazelemenin amacı, bir haftalık süre içinde eşlerin küfrü gerektiren bir durumu olmuşsa, bozulan nikâhlarını yenilemektir. Boşama sayısı söz konusu olmaksızın, akide bozukluğu nikâhı ortadan kaldırır. İman yenilenince evlilerin nikâhlarını da yenilemeleri gerekir.

Ancak, cami cemaatinin daha önceden eşlerinden böyle bir nikâh yenilemesi için

vekalet almış olması ve cemaatın da birbirine bu konuda nikâh şahidi olması gereklidir. Günümüzde bu konuda asıldan uzaklaşılmış, cemaat tevbe ve istiğfar yanında nikâh duasını da tekrarlamakta olduğunu düşünür olmuştur. İnsanı inkâra sevkeden gazete ve dergi yazılarının etkisinde kalarak inkârcılığa düşmek, günlük konuşmalarda İslâm'ın kesin emir ve yasaklarını umursamaz tavırlar, bunun sonucunda ortaya çıkan inanç bozuklukları böyle bir nikâh yenilemeyi gerekli kılan sebeplerdendir. Nikâhın bu şekilde bozulması talak niteliğinde olmayıp, boşama sayısında bir eksilme sözkonusu olmaz.

15 - Hulle nedir? İslâm'a uygun olarak nasıl gerçekleşir?

Cevap: Bir erkeğin, karısı üzerinde üç defa boşama yetkisi vardır. Üçüncü boşamadan sonra yeniden aynı kadınla evlenmek isterse, kadının ikinci bir erkekle evlenip ayrılmış olması şarttır. İşte kadına, eski kocasına yeniden dönme imkânı sağlayan bu ara evliliğine "tahlil" veya kısaca "hulle" denir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Yine erkek, karısını üçüncü defa olarak boşarsa, bundan sonra kadın kendinden başka bir erkeğe nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz. Bununla birlikte, eğer, bu yeni koca da onu boşarsa onlar Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını sanırlarsa, birbirlerine dönmelerinde hiçbiri hakkında bir sakınca yoktur."18

İslâm'a uygun bir hullenin şartları şunlardır:

a) Üç defa boşanan kadın iddetini tamamlayacak,

b) Kadın başka bir erkekle sahih nikâhla evlenecek,

c) Bu ikinci evlilikte cinsel birleşme olacak,

d) Ölüm, boşanma veya fesih yoluyla bu evlilik sona ermiş bulunacak,

e) Kadın, ikinci kocadan olan iddetini tamamlamış olacak.

Boşama şartıyla yapılacak hulle evliliği Hanefi ve bazı Şâfiîlere göre tahrimen mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Anlaşmalı evlilikte konuşulan şart yok sayılır. Hz. Peygamber; anlaşmalı hulle evliliği yapana ve kendisi için böyle bir nikâh yapılana lânet etmiştir.19

İmam Malik, Ahmed b. Hanbel, ve Şâfiîlerin çoğunluğuna göre, anlaşmalı hulle evliliği batıldır. Dayandıkları delil: Hz. Peygamber'in hulle yapana ve yaptırana lânet etmesi, geçici evliliği üstlenen erkeğe "kiralık teke" ifadesini kullanmasıdır.20

16 - Bir defada üç talakla boşamanın hükmü nedir?

Cevap: Ashab-ı kiram ve tabiilerin büyük çoğunluğu ile, dört fıkıh mezhebine göre, bir sözle kadın üç talak ile boşansa üç boşama hakkı birden kullanılmış olur. Eşine karşı: "Seni üç talakla boşadım", "Seni üçten dokuza kadar boşadım" veya "Seni yüz talakla boşadım" demek gibi.

Dayandıkları delil Kitap ve Sünnettir. Kur'an-ı Kerim'de boşama sayısı mutlak olarak gelmiş, bir ile üç arasında ayırım yapılmamıştır. "Eşlerinizi boşadığınız zaman iddetlerinde boşayın"21. "Boşama iki defadır. Sonra ya iyilikle geçinmek veya güzellikle ayrılmak gerekir."22

Bir sözle üç boşamanın gerçekleşeceğini ifade eden çeşitli hadis-i şerifler vardır. Ezcümle:

Ubade b. es-Samit (r.a) diyor ki: Benim dedem bir karısını bin talakla boşamıştı. Hz. Peygamber (s.a.s)'e giderek hükmünü sordum. Allah elçisi şöyle buyurdu: "Kadın Allah Teala'ya isyan içinde üç talakla boş olmuş, 997 de haddi aşma ve zulüm olarak kalmıştır. Yüce Allah dilerse onu cezalandırır, dilerse affeder."23

Ebu Hafs el-Mahzumi karısı Fatıma binti Kays'ı üç talakla boşamıştı. Fatıma (r. anha) mesken ve nafaka ihtiyacı için Rasûlullah (sa.s)'a başvurmuş, ancak kendisine mesken verilmemiş ve nafaka da bağlanmamıştır.24 İslâm fakihlerinin çoğunluğu şöyle diyor: "Eğer üç boşama geçerli sayılmasaydı mesken ve nafakadan mahrum edilmezdi."

Çok az sayıda bazı sahabilerle, bazı Şii ve Zahirilere göre bir sözle üç boşama bir boşama sayılır. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye ile tabileri de bu görüşe katıldılar. Dayandıkları delil, Müslim'in İbn Abbas (r. anhüma)'dan rivayet ettiği şu hadistir:

"Hz. Peygamber ile Ebu Bekir (r.a) zamanında ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk iki yılında üç talak bir idi. Sonra Hz. Ömer dedi ki: Halk kendilerine mühlet

verilmiş bulunan bir iş konusunda acele gösterdiler. Biz de onu kabul etsek dedi ve bunu geçerli saydı.”25

Bu hadis, Hz. Ömer’den önceki dönemde bir sözle üç talakın bir boşama sayıldığını açıkça ifade etmiyor. Ancak halkın boşama işinde acele etmeyip, eşini ric’i talakla boşamayı tercih ettiğini ve evliliğin devam etmesi için bir açık kapı bıraktığını belirtmiş oluyor. Ancak Hz. Ömer devrinde halk eşini artık bir talakla değil üç talakla boşamaya başladı. Hz. Ömer de onu üç olarak kabul etti.

Diğer yandan yukarıdaki İbn Abbas hadisini ondan yalnız Tavus rivayet etmiştir. Tavus ise salah hali bulunan bir ravi olmakla birlikte hadis rivayetinde çok hata yapmakla itham edilmiştir. Said b. Cübeyr, Mücahid, Ata, Amr b. Dinar ve diğer bir grup müctehid yine İbn Abbas’tan bunun aksini nakletmişlerdir. Hatta bizzat İbn Abbas’ın bir defada üç talakla beynunet-i kübra’nın meydana geleceğine fetva verdiği rivayet edilmiştir.26

17 - Bir erkek ayrı ayrı cümlelerle eşini üç defa boşasa ne yapmak gerekir?

Cevap: Bir kimse eşine karşı üç defa ayrı cümle halinde; “Seni boşadım” dese, eğer her cümle ile ayrı bir boşama kasdetmişse üç boşama, ikinci veya üçüncü cümlelerle birinciyi te’kid veya haber verme kasdetmişse bir boşama meydana gelir.27

18 - Evlat edinmek caiz midir?

Cevap: İslâm’dan önce evlat edinmek yaygın bir adetti. Hatta Hz. Peygamber de, nübüvvetinden önce bu örfe göre Zeyd b. Harise’yi evlat edinmişti. Çünkü daha önce köle statüsünde olan Zeyd’i babası ve amcası satın alıp serbest bırakmak istemiş, Hz. Peygamber ise onu; dilerse kendi yanında kalma, isterse ailesinin yanına dönme konusunda muhayyer bırakmıştı. Bunun üzerine Zeyd; Hz. Peygamber’e hitaben: “Senden başka bir kimse istemem, sen hem babam hem de amcam yerindesin” dedi ve Rasûlullah’ı tercih etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu evlat edindi. Evlatlık evlat edinenin oğlu, kızı olarak anılır, mirasçı olur,eşi de gelin kabul edilirdi.

İslâm evlatlık müessesesini kaldırdı ve her çocuğun nesep hısımlarına nispet edilmesi prensibini getirdi. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulur: “Muhammed

sizin erkeklerinizden kimsenin babası değildir.”28 “Çocukları babalarına nispet ederek çağırınız. Bu, Allah’ın nezdinde daha doğru ve adalete daha uygundur.”29 Hatta Allahu Teala, Rasulüne evlatlığı Zeyd’in boşadığı Zeynep binti Cahş ile evlenme izni vererek evlatlığın evliliğe yansıyan yönünü de kaldırdı. Bu evlilik ayette şöyle ifade buyuruldu.: “Madem ki Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Ta ki evlatlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri eşlerini almakta müminler üzerine günah olmasın.”30

Ancak şunu belirtelim ki, bir yetim veya öksüzün ya da yoksulun himayesi, okutulup evlendirilmesi, bir iş sahibi yapılması İslâm’da büyük ecir kazandırır. Kendi nüfusuna tescil yaptırmaksızın bu gibi himaye ve yardımları İslâm teşvik eder. Bunlar bir çeşit manevi evlat olur. Fakat bu durum mirasçı olmayı, nesep hısımı sayılmayı ve erginlik çağından sonraki mahremiyeti ortadan kaldırmaz. Allah elçisinin şu hadisi ile bu konuyu noktalayalım: “Kim İslâmi devirde, babası olmadığını bildiği halde, babasından başkasına mensup olduğunu iddia ederse ona cennet haram olur.”31

19 - Tüp bebek uygulaması caiz midir?

Cevap: Nikâhlı eşler arasında sun’i tohumlama yoluyla çocuk sahibi olmak mümkün ve caizdir. Nitekim, eş-Şirbînî de, bu konuda şöyle der: "Bir kadın ihtilam olmuş kocasının menisini cinsel organına yerleştirmek suretiyle gebe kalsa, doğan çocuk meşrûdur ve kadın bu işlemden dolayı günahkâr olmaz”32 Aşılama ve ceninin gelişmesi aşamalarında tıbbi usullerden yararlanarak çocuk sahibi olmak da bu niteliktedir. Ancak sperm’in evli olmayan kimselerden alınıp aşılama yapılması veya doğumu gerçekleştirmede aracı bir kadın kullanılması bir çeşit zina olur. Çocuğun annesi doğuran kadın, nesebini reddetmediği sürece bu kadının nikâhlı kocası da babası olur.

Kısaca suni aşılama veya tüp bebek uygulaması tıbbi bir tedavi yöntemi olup, yalnız karı koca arasında olmak şartıyle caizdir.

20 - Müslümana mahsus özel bir elbise şekli var mıdır?

Cevap: Müslüman erkek veya kadının örtülmesi gereken yerler ayet ve hadislerle belirlenmiştir. Bu dışarıda erkeğin göbekle diz kapağı arası, kadının ise el, ayak ve yüz dışındaki bütün vücudunun örtülmesi şeklinde olur. Allah elçisi belli bir

elbise modeli üzerinde durmamıştır. Gerek Hz. Peygamber ve gerek dört halife döneminde çeşitli giyim kuşamı olan topluluklar İslâm'a girmiş fakat bunlara modeli belirli standard elbise tipi öngörülmemiştir. Yalnız şu dört çeşit elbise bundan müstesnadır:

a) Küfür alameti taşıyan elbise. Hz. Peygamber, bir gün İbn Amr'ın üzerinde usfur ile boyalı elbise görmüş ve bunun ehl-i küfre ait olduğunu bildirerek giyilmemesini, hatta yakılmasını emretmiştir. Bazı bilginler bu yasağı haramlığa bazısı ise kerahete hamletmiştir.33

b) Erkek için ipek elbise. Çeşitli hadislerde ipek elbisenin erkeklere haram olduğu ifade edilmiştir.34

c) Erkeklerin kadın elbisesi, kadınların da erkek elbisesi giymesi caiz değildir. Çünkü Rasûlullah karşı cinse benzemeye çalışan erkek veya kadına lanet etmiştir.35

d) Başkalarına karşı büyüklük taslamak için giyilecek elbise. Hz. Peygamber kibirlenmek için giyilecek elbiseyi yasaklamıştır.36

21 - Kıyafette gayri müslimlere benzemenin anlamı nedir?

Cevap: İslâm, ehl-i küfre ve fasıklara benzemeyi yasaklamıştır. Küfür alameti sayılan bir elbiseyi giymek küfür, fısk ehline mahsus bir elbiseyi veya bir müslümanın karşı cinse mahsus bir elbiseyi giymesi fısktır. Burada yasaklanan kötüyü taklittir. Çünkü giyimdeki sembol özelliği zamanla insanın düşünce yapısına, kalbindeki inancına yansır ve orada izler bırakır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir topluluğa benzeyen onlardan olur."37 "Bizden başkasına benzeyen kimse bizden değildir."38 eş-Şirbinî; bir beldede bir ilim adamının mutat olmayan bir kaftan ve başlık giymesi onun kişiliğini zedeler ve şahitliğinin reddine sebep olur, der.

III- EKONOMİK VE TİCÂRÎ HAYATLA İLGİLİ ÖNEMLİ MESELELER

1 - İslam’da ticaretin yeri nedir?

İslâm’da ticaret meşru kılınmıştır. Ticaretin de esası alış-verişe ve sermaye riskine dayanır. Allah Teala şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Mallarınızı batıl yollarla yemeyiniz. Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret müstesnadır.”39 “Allah alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır.”40 “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah’ı anmaya (namaza) koşunuz ve alış-verişi bırakınız. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah’ın fazlından rızkınızı arayın. Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”41

Hz. Peygamber (s.a.s)’e en üstün kazancın hangisi olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Kişinin elinin emeği ve mebrur alış-veriştir.”42 Yalan yere yemin ve aldatma olmayan alış-verişe “mebrûr alış-veriş” denir. Allah elçisi doğru iş yapan tüccarı şöyle övmüştür: “Sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır.”43 “Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satsa, sanki onu tasadduk etmiş gibi ecir alır.”44

Buna göre müslümanın namaz, oruç, hac ibadetleri gibi günlük hayatta İslâm’ın belirlediği ölçüler içinde yapacağı ticaret de bir ibadet çeşidi olmaktadır. Namaz ve oruç gibi ibadetlerin rükun, şart, sünnet ve bunları bozan hükümleri olduğu gibi alış-veriş ve ticaretin de esasları, rükun, şart ve yasakları vardır. Bir müslüman namaz, oruç veya hacc ibadetini yapacağı zaman bunlarla ilgili bilgileri öğrenmesi gerektiği gibi ticaretle uğraşmak isteyenlerin de kendi ticaret alanı ile ilgili bilgileri öğrenmesi gerekir. Hz. Ömer (r.a)’in halife olunca tebeaya şu genelgeyi yayınladığı nakledilir: “İslâm’a göre alışveriş usulünü bilmeyen kimse bizim çarşı ve pazarlarımızda alış-veriş yapmasın. Çünkü farkında olmadan faize düşebilir.”45

2 - Riba nedir, kaç çeşidi vardır?

Cevap: Cins ve miktarı bir olan iki şey yekdiğeriyle mübadele edildiğinde bir taraf için kabul edilen fazlalığa “riba” denir. Ancak bu tarif vadeli alış-verişten doğan nesie ribasını kapsamına almamaktadır. Riba ve faiz terimleri eş anlamda kullanılır.46 Riba; kitap, sünnet ve icma delilleri ile yasaklanmıştır.

Riba genel olarak ikiye ayrılır:

a) Borçtan doğan riba:

Bu, İslâm’dan önce yaygın olan bir riba olup, İslâm bunu kesin olarak yasaklamıştır. Uygulaması şöyledir: Bir kimse belli bir süre için borç alır, süre sonunda borcunu ödemezse, alacaklı kendisine şu teklifte bulunur: “Ya borcunu öde veya şu kadar faiz vermek şartıyla borcunu şu tarihe kadar erteleyeyim.” Bu teklif bazan borçludan da gelirdi. Kur’an-ı Kerim’de böyle bir muamele yapanın Allah ve Rasulüne karşı savaş ilan etmiş olacağı şöyle dile getirilir: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve eğer gerçek müminler iseniz faiz hesabından arta kalanı bırakın. Bu faizi terketmezseniz biliniz ki, Allah’a ve Peygamberine karşı bir savaşa girmiş olursunuz. Eğer ribadan tevbe ederseniz ana paranız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ve ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”47 Hz. Peygamber Veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: “Cahiliye devrinden kalma riba kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım riba Abdulmuttalip oğlu Abbas’ın ribasıdır.”48 Buna cahiliye ribası veya gerçek riba da denir.

b) Alış-verişten doğan riba:

Hanefilere göre bu riba çeşidi üç kısma ayrılır:

1) Fazlalık ribası: Ölçerek veya tartarak mübadele edilen mislî mallardan aynı cinsin biri diğerinden fazla olarak değiştirilmesidir.

2) Nesîe ribası: Cinsleri bir olsun veya olmasın mislî malların birisinin diğeri karşılığında vadeli olarak satılmasıdır.

3) Fasit muamelede bulunmaktan doğan riba: İslâma aykırı olarak uygulanan bir muamele de ribadır.

Ubade b. es-Samit (r.a)’in rivayet ettiği altı madde hadisinde bu riba çeşitlerini

görmek mümkündür; “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline ve peşin olarak satılırlar. Bunların cinsi ayrı olunca peşin olmak şartıyle, istediğiniz gibi satış yapınız”49

Buna göre, altın, gümüş, buğday ve arpa gibi standart bir maddeyi kendi cinsiyle fazlalıkla satmak “fazlalık ribası”nı doğurur. Yüz gram altını yüz yirmi gram altınla veya kalitesi iyi olan bir ölçek buğdayı kalitesi düşük olan üç ölçek buğdayla satmak gibi. Burada İslâm’ın amacı aldanmaya engel olmaktır. Çünkü başka cinsle, mesela para ile hesabı yapıldığı takdirde 100 gram altın 120 gr. altına, bir ölçek buğday da üç ölçek buğdaya denk düşmeyebilir. Nitekim Hz. Peygamber iki ölçek adi hurmayı bir ölçek iyi cins hurma ile değişen Bilal (r.a)’e şöyle buyurmuştur: “Eyvah eyvah! Ribanın ta kendisi. Bunu böyle yapma. Hurma satın almak istersen, kendi hurmanı para ile sat. Onun satış bedeli ile de istediğin hurmayı satın al.”50

Diğer yandan altın ve gümüş mübadelesindeki fazlalığın riba kapsamına sokulması İslâm’da parayı enflasyona karşı korumuştur. Şöyle ki; bilindiği gibi Hz. Peygamber devrinde iki çeşit para vardı. Altın para dinar adını alır, yaklaşık dört gram altını ifade eder. Gümüş para dirhem adını alır ve 2,8 gr. dır.

Altın veya gümüş paranın kendi cinsiyle mübadele edilirken peşin ve eşit ağırlıkta olmasının istenmesi paranın maden değerinin üstünde veya altında nominal bir değer kazanmasını engellemiştir. Yani para ile kendi cinsinden imal edilen altın veya gümüş zinet eşyası arasında bir fiyat farkının oluşmasına başka bir deyimle enflasyonun meydana gelmesine İslâm’ın faiz yasağının engel teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Para ile bütün altın ve gümüş stokları ayar ve ölçü bakımından birbirine sıkı bir şekilde bağlanınca bütün cins birlikte değer kazanır veya değer kaybeder. Bu da düzenli ve istikrarlı bir satın alma gücü olan İslâm parasını doğurur.

Kağıt para da ilk çıkışında altını temsil etmek üzere basıldığı için altına ait gücü ve özellikleri onda görmek mümkün idi. Fakat bu paranın çeşitli ülkelerde altınla bağı koparılıp, gücünü devletin ekonomik gücünden aldığı esası getirilince, ekonomisi güçlü ülkeler bakımından karşılıksız büyük bir satın alma gücü elde etme aracı haline geldi. Kanaatımızca yukarıdaki altı madde hadisinin ışığı altında belli karşılığı olan, belli ve sağlam ölçüye endeksli bir İslâm parasını İslâm alemi ortaya koyabilir. Ancak konuyu iyi anlayan ve İslâmın faiz anlayışını kavrayan ilim adamları ve iktisatçıların işbirliği yaparak bu meseleyi

çözümlemeleri gerekir.51

3 - Satılan bir malda hangi nitelikler bulunmalıdır?

Cevap: Üzerinde akit yapılacak bir malda şu beş şartın bulunması gerekir:

a) Temiz olması, yani necis olmaması gerekir. İslâm'ın necis saydığı şey satılamaz. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah içki, leş, domuz ve putların satışını yasaklamıştır."52 Ancak Hanefi alimleri tezek ve bazı faydaları bulunan necis yağların satışına cevaz vermişlerdir.

b) Kendisinden istifade edilebilir bir şey olması gerekir. Bu yüzden faydası olmayan haşerat ve yırtıcı hayvanların satışı caiz değildir.

c) Malın miktarının ve niteliklerinin bilinmesi gerekir. Ancak ölçüp tartmadan kabala satımlarda miktarının bilinmesi gerekmez.

d) Malın, satıcının mülkiyetinde olması veya veli, vekil gibi satışa hukuken yetkili kimsenin satışı yapması gerekir. Bu yüzden vakıf malı veya başkasına ait malı izinsiz olarak satmak caiz değildir.

e) Teslimin mümkün olması gerekir. Bu yüzden denizdeki balığı veya havadaki kuşu satmak caiz değildir.

4 - Karaborsacılık nedir?

Cevap: Bir şeyi pahalanmasını bekleyerek alıkoymaktır. İslâm'da ticaret hayatının serbest bırakılarak fiyatların serbest rekabet sonucu oluşması asıldır. Bazı mallar karaborsa için saklanınca piyasada mal darlığı olur ve talep fazlalığı nedeniyle fiyatlar suni olarak yükselmeye başlar. Karaborsacının amacı da budur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Karaborsacı ne kötü kuldur. Fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyarsa sevinir."53 "Bir gıda maddesini 40 gece depolayıp (ihtiyaç varken) saklayan Allah'tan uzaklaşmıştır. Allah da onu kendisinden uzaklaştırmıştır."54

Karaborsacılığın oluşması için şu şartlar gereklidir: 1)Depolanan malın satın alınmış bir mal olması, 2) Gıda maddesi olması, 3) İnsanların depolanan malı

almada sıkıntı ve ihtiyaç içinde olması. Ebu Yusuf'a göre, gıda maddeleri dışında piyasaya sürülmemesi topluma zarar veren her çeşit malda ihtikar söz konusu olur.55 Malı saklama süresi normalde kırk gündür, ancak toplumun sıkıntıya düşme durumuna göre bu süre kısalabilir. Nitekim günümüzde akaryakıt ve tüpgaz gibi ihtiyaç maddeleri iki üç gün gibi kısa bir süre piyasadan çekilse toplum büyük sıkıntıya düşer.

5 - Devletin ticaret mallarına narh uygulaması caiz midir?

Cevap: Narhı şu şekilde tarif edebiliriz: İslâm devlet başkanının veya yetki verdiği memurların yahut da halkın işlerini üzerlerine alan kimselerin esnaf ve tüccara mallarını belli bir fiyata satmalarını emretmesi, bu fiyattan aşağı veya yukarı bir fiyata satış yapmayı yasaklamasıdır.56

Hz. Peygamber ve dört halife döneminde genel olarak narh uygulaması olmamış ve serbest rekabet sonucu oluşan piyasa fiyatları üzerinden satış esası korunmuştur. Medine'de fiyatlar yükselince ashab-ı kiram Hz. Peygamber'den narh koymasını istemişler, Allah elçisi bu isteklere şu cevabı vermiştir: "Şüphe yok ki, fiat tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran ancak Allah'tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem."57 Yine başka zamanlarda narh konulmasını isteyenlere Hz. Peygamber; "Belki Allah'a dua ederim.", "Belki fiyatları ucuzlatan ve pahalandıran Allah'tır."58 cevabını vermiştir.

Diğer yandan Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde, Hâtib b. Ebi Beltea'nın üzüm fiyatlarını çok düşürmesi üzerine Hz. Ömer'in fiyatlara müdahale ettiği ancak daha sonra şu sözleriyle fiyatları serbest bıraktığı görülür: "Sana söylediklerim ne emirdir, ne de hüküm. Bu belde halkının hayrı için arzu ettiğim bir şeydir. Nasıl ve nerede istersen satabilirsin."59

Tabiilerden bir kısmı narh hadislerinin açık anlamına uyarak, satıcıya zulüm olur korkusuyla piyasa fiyatlarına müdahaleyi uygun bulmadılar. Ancak ahlakın bozulması, fiyatların suni olarak yükselmeye başlaması ve halkın bundan zarar görmesi üzerine bazı tabiiler narh koymayı caiz gördüler. Said b. el-Müseyyeb (ö.94/712), Rabia b. Abdirrahman (ö.136/753), Yahya b. Said el-Ensari, (ö.143/760) bunlar arasındadır.

Sonuç olarak, satıcıyı fiyat belirlemesinde tamamen serbest bırakıp, onu devlet kontrolünün dışında tutmak, toplumun zulüm ve haksızlığa uğramasına sebep olur. Çünkü gerek Rasûlullah ve gerekse dört halife döneminde İslâm'ın üstün ticaret ahlakı yaşanmış devlet müdahalesine gerek duyulmamış ve herkes meşru haklarına razı olmuştur. Fakat giderek, insanlar fiyat tesbitindeki esnekliği kötüye kullanmaya başlamıştır. Kıtlıklar ve savaşların getirdiği sıkıntılar fiyatların suni olarak yükselmesine neden olmuştur. Kimi zaman da hiç bir ekonomik neden yokken, ayni çeşit malı üreten veya satanların gizlice anlaşması sonucu fiyatlar normalin üstünde yükselmiştir.

İşte, serbest rekabete açık bir piyasa anlayışı esas olmakla birlikte toplumun bu serbestliği kötüye kullanması halinde narh uygulamasına da islâmi bir engel yoktur.

6 - Kabzdan önce satış yasağı nedir? Ticaret hayatında ne gibi etkileri olur?

Cevap: Satım akdi ile satın alınan malın fiilen teslim alınmasına "kabz" denir. Malın teslim alınmazdan önce satışı, satıcı ve alıcı arasında anlaşmazlıkların çıkmasına yol açabilir. Malın teslim alınamama rizikosu, bu arada helak olması veya ayıplı çıkması hallerinde ikinci satıcı, satım akdini ifa imkanı bulamaz. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bir gıda maddesini satın alırsa, onu kabzetmedikçe başkasına satmasın."60 Bu hadisi şerifte zikredilen yiyecek maddesi örnek kabilinden olup, hadis bütün menkul alım satımını kapsamına alır.

Kabzdan önceki satış geçerli olursa bu malın fiyatının hiç yer değiştirmeden, hatta henüz mal üretilmeden yükselmesine neden olur. Bir takım aracılar, malı hiç görmeden kağıt üzerinde kazanç elde etmiş olurlar.61

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre, gayri menkul üzerinde kabzdan önce tasarrufta bulunmak caizdir. Dayandıkları delil; "istihsan" prensibidir. Çünkü gayri menkulün kabzdan önce telef olması veya değişikliğe uğraması nadir olarak düşünülebilir. Nadir olan şeye ise itibar edilmez.

İmam Muhammed, İmam Züfer ve Şâfiî'ye göre gayri menkulün de, menkuller gibi, kabzdan önce satışı caiz değildir.62

7 - Telakkı’r-rukban nedir? İslâm üretici ile tüketici arasına giren “aracılıkları” yasaklamış mıdır?

Cevap: Telakkı’r-rukban; köyden mahsul getirenleri henüz pazar yerine ulaşmadan yolda karşılayıp, ellerindeki ürünü almak demektir. Hz. Peygamber döneminde, ürettiği malı hayvanına yükleyerek şehre pazara getiren köylüyü yolda karşılayıp malını satın almak suretiyle onunla tüketici arasına girmeyi ifade ederdi. Burada üreticinin şehirdeki günlük rayiç fiyatları öğrenmesi engellenmekte, şehirli toptancının onun elinden ucuza aldığı malı piyasaya kontrollü ve pahalı bir şekilde sürmesi, hatta malı karaborsaya düşürerek pahalandırması söz konusu olmaktadır. Tavus, İbn Abbas’tan o da Rasûlullah (s.a.s)’dan şunu rivayet etmiştir: Allah’ın Rasulü binitlileri yolda karşılamayı (pazara gelmeden yüklerini satın almalarını) ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamıştır. Tavus, İbn Abbas’tan şehirlinin köylü adına satışının anlamı denir? diye sormuş o, da: Şehirli köylüye komisyoncu (simsar) olup da onun malını satamaz, şeklinde cevap vermiştir.”63 Başka bir hadiste, bunlar birbirinin babası veya kardeşi olsa bile birbirine komisyonculuk yapamayacakları belirtilmiştir.64

Burada amaç akıcı ve şeffaf bir piyasa oluşturmaktır. “İnsanları kendi haline bırakınız, umulur ki, Allah onlardan bir kısmını diğerleri sebebiyle rızıklandırır.”65 hadisinde de bu anlamı görmek mümkündür.

Bu son hadisi şerif, arz ve talep dengesindeki akıcılığın olması, aradaki engellerin kalkması gerektiğine işaret etmektedir. Böylece serbest rekabet ortamı doğmuş, tabii piyasa fiyatı oluşmuş olur. Piyasaya kontrollü mal sürerek fiyatları suni olarak yükseltme temayülü de ortadan kalkmış bulunur.

Ebu Hanife’ye göre malın üretici yolda karşılanarak alınması, belde halkına zarar veriyorsa mekruhtur. Satıcı piyasa fiyatlarını öğrenince aldandığını anlarsa akdi bozabilir. İslâm, toplumun temel ihtiyacı olan malların satın alınıp ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasına büyük önem vermiş, hatta buna ibadet gözüyle bakmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satsa sanki onu tasadduk etmiş (yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış) gibi olur.”66

Günümüzde bir takım temel ihtiyaç maddelerinin toptan veya perakende satışını yapanlar, sebze, meyve ve benzeri gıda maddesi halleri suni fiyat artışlarına

fırsat vermeksizin hem üreticinin hem de tüketicinin maslahatını gözeterek ticaret veya komisyonculuk yaparlarsa yukarıdaki hadisi şerifte bildirilen müjdeye kavuşacakları umulur.

8 - İslâm dini kâr için bir sınır getirmiş midir?

Cevap: İslâm'da alış-verişlerde kâr için yüzde hesabıyla bir sınır getirilmemiş, genel olarak arz ve talep kanunlarına bağlı, serbest rekabet esasları içinde kendiliğinden oluşacak fiyatlar ölçü alınmıştır. Ancak serbest rekabet esasını korumak ve insanların temel ihtiyaçlarının istismarını önlemek için gerekli tedbirler alınmıştır. Faizin, karaborsacılığın, yalan ve hilenin yasaklanması, karşılıksız kazanç yollarının kapatılması ve gerektiğinde narha başvurulması bu tedbirler arasında sayılabilir.

Diğer yandan satım akdinde, yüzde üzerinden belirli bir kâr sınırının konulmaması, satıcının dilediği fiyata satış yapabileceği anlamına gelmez. Yalan yere yemin, malın ayıbını gizleme, malda bulunmayan niteliklerle malı övme, maliyeti yüksek gösterme, mal darlığından yararlanma gibi yollarla müşteriyi etkileyerek piyasa fiyatının üzerine çıkmalarda "fahiş fiyat" sözkonusu olur. Burada hakkı olmayan fazlalık satıcıya meşru olmaz.

9 - Fahiş fiyat nedir? Miktarı yüzde kaçtır?

Cevap: İslâm'da aldatma "gabn" terimi ile ifade edilir. Fahiş ve yesir gabn olmak üzere ikiye ayrılır. Çok aldatma ve az aldatma demektir. Az aldatma satım akdine zarar vermez. Çünkü bundan kaçınmak güçtür. Diğer yandan insanlar küçük fiyat farklarına rıza gösterirler. Fakat piyasa fiyatının üstüne çok çıkılırsa müşteri aldatıldığını düşünür ve fazlalığı satıcıya helâl etmez. Bu yüzden de fahiş fiyat meselesi ortaya çıkar.

Fahiş fiyat mikdarları ictihatla belirlenmiştir. Hanefilere göre bilirkişilerin değerlendirme alanı dışında kalan çok yüksek veya çok düşük fiyatlarda "gabn" söz konusu olur. Belh fakihlerinden Nusayr b. Yahya (ö.268/881), satım akdine konu olan malların az veya çok tasarrufa uğramalarını göz önüne alarak fahiş gabni: Gayri menkullerde %20, hayvanlarda %10 ve diğer menkul mallarda ise %5 olarak sınırlamış ve piyasa fiyatının üstünde veya altında bu oranlar aşılarak yapılacak satışların fahiş gabn derecesinde olacağını belirtmiştir.67 Bu orana

ulaşmayan fazlalıklar da yesir gabn kapsamına girer. Mecelle, 165. maddesinde bu ölçüleri kanun maddesi haline getirmiştir.

Ancak fahiş gabnin satım akdinin fesih sebebi olabilmesi için hile ve aldatma ile birlikte bulunması gerekir. Aksi halde yalan ve hile olmayınca bir kimsenin müşteriye vereceği doğru bilgilerle malını dilediği fiyata satmasına da islâmî bir engel yoktur.

Malikilere göre, malın kıymetinin üçte birinden daha fazlasıyla piyasa fiyatının üstüne çıkmak veya aşağı düşürmek fahiş fiyattır. Hz. Ebubekir'in uygulaması da bu şekilde olmuştur.

Paranın sık sık değer kaybettiği ve eşya fiyatlarının sürekli yükseldiği bir ekonomide Hanefi mezhebinin fahiş gabn oranları çok düşük görünür. Mesela, metresi 90 ile 100 bin lira arasında satılan bir kumaşı, öyle olmadığı halde, saf ipek olduğunu söyleyerek 106 bin liraya satmak fahiş fiyat olacaktır. Malikilere göre ise bu oran 130 bin lirayı aştığı takdirde fahiş gabn sınırına girecektir.

10 - Eskiden kalan malı yeni zamlanmış fiyatla satış caiz midir?

Cevap: Bir malın günün rayiç bedeli üzerinden satışı caizdir. İslâm'ın belirli bir kâr sınırı koymaması bu konuda da kolaylık getirmiştir. Bu yüzden bir tüccarın eskiden kalmış çeşitli tarihlerde farklı fiyatlardan satın alınmış mallarını en son piyasa fiyatı üzerinden satması caizdir. Çünkü sattığı malı yeniden alıp yerine koyarken yeni fiyatla satın alacak ve böylece sermaye dengesini koruyabilecektir. Özellikle enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde aynı cins mallarda standartlık olmazsa sermayeyi korumak mümkün olmaz. Mesela; üç yıl önce alış fiyatı 100 bin lira olan bir malın bugün alış fiyatı 800 bin, satışı bir milyon lira olsa, eskiden kalan bu malı bir milyona satan kimsenin 900 bin lira kâr ettiğini söylemek güçtür. Çünkü bu paranın 800 bin lirası ile yine aynı cins malı yerine koyabilecektir.

11 - Vade farkı caiz midir?

Cevap: İslâm ister peşin, ister vadeli olsun alış-verişi mübah kılmıştır. Allah Teala şöyle buyurur: "Allah alış verişi helâl, faizi haram kılmıştır."68 Peşin satışlarda kâr eklemek meşru olduğu gibi vadeli satışta da meşrudur. Hatta vadeli

satışta para bir süre ticaret işinde kullanılamayacağı ve eşyanın alış fiyatlarının yükseleceği dikkate alınarak kâr oranı yüksek tutulabilir. Kısaca bir kimse peşin alan müşterisine %15 uygularken altı ay vadeli almak isteyene %45 kâr oranı uygulasa bu mümkün ve caizdir. Pazarlık safhasında peşin veya aylara göre vadeli fiyat müzakereleri sonunda belirli bir mal ve miktarı belli bir fiyat üzerinde bağlanınca akit tamamlanmış olur. Ancak satıcının peşin fiyatını esas alıp, bunun üzerine banka kredi faizleri eklemek suretiyle müşterilerine faizli finansman kullandırdığını düşünmesi ve vade farkı için böyle bir imaj uyandırılması müslümanı meşgul etmemelidir. Ameller niyetlere göredir. Anlaşma sağlanınca satılan mal, onun tek fiyat halinde bedeli ve bu bedelin içinde kâr unsuru sözkonusudur.

Hanefi fakihlerinden es-Serahsi (ö.490/1097) vadeli satışta tarafların çeşitli fiyatlar üzerinde pazarlık yapabileceğini belirttikten sonra konuyu şöyle sonuca bağlar: “Taraflar kendi aralarında, anlaşır, belirli bir satış bedeli tesbit etmeden ayrılmaz ve bu tek fiyat üzerinde akdi bitirirlerse bu caizdir. Çünkü bu takdirde, akdin sahih olmasının şartını yerine getirmiş olurlar.”69

12 - Senet veya çek kırdırmak caiz midir?

Cevap: Senet veya çek başkasında olan bir alacağı sağlama bağlamak için birer teminattır. Vadeli borçlanmaların yazıyla tesbit edilmesi Cenabı Hakkın emridir: “Ey iman edenler! Belli bir vadeye kadar borçlandığınız zaman bunu yazınız.”70

Senet ve çek kırdırma vadesinden önce üzerindeki miktardan daha az peşin bir bedelle bu senet ve çeki başkasına ciro etmektir. Bir borcun ödenmesi veya vadeli mal alımında kendimize veya başkasına ait olan fakat bize havale edilmiş bulunan senet veya çeki kullanmak mümkün ve caizdir. Çünkü senet veya çekin arkasında imzası bulunanlar birbirinin kefili sayılmaktadır. Ancak senet veya çekin parasını önceden eksiği ile alıp onu devretmek cirodan farklı bir muameledir. Bu yüzden de faizdir.

Mesela, on milyonluk 6 ay vadeli bir çeki bankaya kırdıran kimse, banka aylık %9 faiz uyguluyorsa peşin olarak sadece dört milyon altı yüz bin lira teslim alacaktır. Burada banka 5 milyon 4 yüz bin lira faizi peşin olarak kesecektir. Banka vade sonunda çek borçlusundan 10 milyon lirayı tahsil edecektir.

Ancak borçlu, senet veya çek alacaklısına erken ödeme yapmak suretiyle indirim yaptırabilir. Asıl borçlu ve alacaklı arasında bu ,senet kırdırma hükmünde olmaz.

İmam Malik şöyle rivayet eder: Mervan b. Hakem devrinde bir çeşit çek çıkmıştı. Halk bunu karşılığını almadan birbirine üzerinden yazılı olandan daha ucuza satmaya başladılar. Zeyd b. Sabit bazı sahabilerle birlikte Mervan'a giderek: "Faiz ile alış veriş yapmayı mübah mı kılıyorsun?" dediler. Mervan "Allah'a sığınırım, bu ne demektir?" dedi. Sahabiler: "Halk karşılığını almadan bu çekleri satıyor" dediler. Bunun üzerine Mervan bu çekleri halkın elinden toplattı.71

Osmanlı imparatorluğu uygulamasında memurların beytülmalden veya vakıflardan aldıkları maaşa "Camekiye" denilirdi. Bazı memurlar ihtiyacından dolayı daha vakti gelmeden maaşını daha düşük bir para ile satmaya başlamıştı. İbn Abidin bu konuda şu fetvayı nakleder: "Alacaklı alacağını verecekliden başka bir kimseye satamaz."72

13 - Borcunu kasıtlı olarak ödemeyenin dini cezası nedir?

Cevap: Durumu müsait olmadığı için borcunu ödemeyen kimsenin Allah nezdinde sorumluluğu yoktur. Ona kolaylık gösterilmesi gerekir. Cenab-ı Hakk şöyle buyurur: "Eğer borçlu darlık içinde bulunuyorsa ona, geniş bir zamana kadar mühlet verin. Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."73 Ancak durumu müsait olduğu halde zimmetindeki borcunu ödemeyen kimse zalimdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Zenginin, borcunu erteleyip geciktirmesi zulümdür."74 Alacaklı bu varlıklı kimseden alacağını mahkeme yoluyla zorla alır. Servetini gizleyip borcunu erteliyorsa cezası Allah'a aittir. Peygamberlikten sonra en şerefli makam olan şehitlikte, şehidin bütün günahları bağışlandığı halde borçlarının bundan müstesna tutulması İslâm'ın kul hakkına ne kadar önem verdiğini gösterir.

14 - Selem akdi nedir?

Cevap: Para peşin mal veresiye olmak üzere yapılan satım akdine "selem" denir. Satılan mal henüz mevcut olmadığı için akdin caiz olmaması gerekirken, ihtiyaç sebebiyle sünnetle meşru kılınmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden kim selem yaparsa miktarı belli bir ölçekte, miktarı belli bir tartıda ve belli bir

vadeye kadar yapsın”75 Buna göre selemin şartları şunlardır: a) Paranın peşin verilmesi, b) Malın ölçü, tartı veya standart olup sayı ile alınıp satılan misli mal olması, c)Malın altın gümüş veya nakit para kabilinden olmaması, çünkü bu takdirde faiz olur. d) Malın cins ve nevinin belirlenmesi, e) Teslim tarihinin belirlenmesi.

Ancak günümüzde bazı selem muameleleri malın önceden çok ucuza satılmasına ve özellikle tarımla uğraşanların zarara düşmelerine sebep olmaktadır. Aylar önce ürününü peşin para ile çok ucuza satan köylü bu parayı verimli bir yere sarf edememekte, kimi zaman istenildiği kadar ürün alamadığı veya ürün helak olduğu için tarlasını satarak peşin aldığı paraları geri ödemeye çalışmaktadır. Burada aslı meşru olmakla birlikte selem kötü sonuçların doğmasına yol açmaktadır.

15 - Teminat mektubu almak ve buna dayanarak bir işi üstlenmek caiz midir?

Cevap: Gerek yurt içinde ve gerekse yabancı ülkelerde pek çok taahhüt işlerinin alınması banka tenimat mektubuna bağlanmıştır. Banka belli miktardaki meblağı taahhüt yerine getirilmezse iş sahibine ödemeyi tekeffül etmekte, buna karşılık belli bir komisyon ve masraf almaktadır. Teminat mektubu yerine bunun bedeli olan parayı bloke ettirmek de mümkündür. Fakat bu hiç bir yatırımcının tercih edeceği yol değildir. Karşı tarafın kabul edeceği kefil de gösterilebilir. Ancak büyük yatırımlarda böyle bir riski şahıs üzerine almak istemez.

Kısaca banka burada, miktarı belli bir meblağa kadar müteahhit adına kefil olmaktadır. İslâm’da kefalet caizdir. Ancak bunun bir bedel karşılığı olmaksızın yapılması gerekir. Çünkü kefalet bir teberrudur, bir taattır.76

İmamlık, müezzinlik, Kur’an-I Kerim talimi gibi hizmetler de taat kabilinden olduğu için ilk Hanefi müctehidleri bunların meccanen yapılması gerektiğini söylediler. Fakat devir değişip, bunları meccanen yapan kalmayınca dinin ve toplumun zarara uğramaması için sonraki Hanefi fakihleri bu hizmetlerin devletten, vakıflardan veya kişilerden alınacak maaş veya ücret karşılığında yapılabileceğine fetva verdiler.77 Kefalet de bir taat olduğuna göre teminat mektubu için alınan komisyon ve masrafları da diğer taatlar için alınan ücrete kıyas etmek mumkündür. Müslümanların teminat mektubu gerektiren bütün

işlerden el çekmesi problemi çözmek için yeterli değildir. Kısaca, bir müslüman teminat mektubu almak zorunda kalırsa para karşılığı kefil tutmuş olur.

16 - İslâmda yatırım için büyük krediler nasıl temin edilir?

Cevap: İslâmda kısa vadeli ve küçük kredileri karz-ı hasen yoluyla temin etmek mümkündür. Daha çok ticari olmayan ihtiyaçlar, dar ve sabit gelirlilerin kısa süreli sıkıntıları ve yine ticaretle uğraşanların geçici ve kısa süreli ekonomik finansmanları bu yolla karşılanabilir.

İslâm'da uzun vadeli ve büyük krediler için "kâr ortaklığı" esası getirilmiştir. Çünkü karşılıklı menfaat olmaksızın varlıklı kimselerin birbirine sürekli yardımcı olması beklenemez. Mufavaza, inan, mudarabe, vücuh ve sanayi şirketi gibi ortaklıklar İslâmda her türlü ticari krediyi sağlamağa elverişlidir. Özellikle "mudarabe" İslâm bankacılığıın da esasını teşkil eder. Mudarabe, emek-sermaye ortaklığı demektir. Bir taraf emeğini, teşebbüs yeteneğini ortaya koyar, sermaye sahipleri de finansman sağlar. Belli dönem sonlarında elde edilen kârı anlaşma oranlarına göre paylaşırlar. İşletmeci ortaklığa yalnız emeği ile katıldığı için kasıt, kusur veya ihmali olmaksızın meydana gelecek zarara yalnız emeğinin karşılığını alamama şeklinde katlanır. Zarar önce kârdan, bu yetmezse anaparadan karşılanır. Bir müteşebbis kişi veya kuruluş bir çok kimsenin tasarruflarını toplayıp ticaret işinde çalıştırdığı ve onlara kârdan pay dağıttığı zaman bir İslâm bankası modeli ortaya çıkmış olur.78

17 - Hisse senedi satışı caiz midir?

Cevap: Bir şirkete ortak olan kimseye bu ortaklığını belirlemek üzere verilen belgeye "hisse senedi" denir. Yüz milyonluk şirkette on milyon lira ile onda bir hisseye sahip olan kişiye bunu tespit eden bir belge vermek gibi. Bu ortak şirketten ayrılmak istediğinde, şirketin malı bölünebilir nitelikte ise onda birini alıp ayrılabilir. Bölünmezse, kıymet biçilerek pazarlıkla bu hissesini başkasına satabilir. Burada satılan senedin kağıdı değil, onun temsil ettiği arkasında bulunan onda bir maldır. Bu esastan hareket edilmek şartıyla hisse senedi satışı caizdir.

Ancak günümüzde 15-20 yıl önceden elde bulunan hisse senetleri ile temsil ettiği mal varlığının değeri arasında uçurumlar meydana gelmiştir. Dağıtılmayan

kârlarla şirket yeni fabrikalar kurmuş, yatırımlar yapmış, malını yüzlerce binlerce katladığı halde bu serveti hisse senedine yansıtmamıştır. Serbest piyasada nominal değerle bir kaç katına müşteri bulan senetler devredilmektedir. İslâm'a göre, ortaklığın amacı kâr sağlamaktır. Yıl sonunda kâr hakkını isteyen tek ortak bile olsa ona kârın verilmesi gerekir. Diğer ortaklar almazsa, bu onların anaparalarına eklenir ve hisseleri büyümüş olur. Şirketlerin büyüyen malvarlığına yeniden değerleme ile kıymet biçilip belli dönemlerde hisse senetlerine yansıtmak gerekir. Üzerinde 50 bin lira yazan fakat 20 yıl önceden kalma bir hisse senedinin bu gün gerçek mal karşılığı şirkette belki yarım milyar lira tutarken bunu nominal değerle yüz katına yani beş milyon liraya satmak da çözüm için yeterli değildir. İslâm bu konuda mala dayalı daha gerçekçi çözümler getirmiştir.

Diğer yandan şirketin İslâm'ın yasakladığı bir ticaret ve üretim alanı ile de meşgul olmaması gerekir.

18 - Hava parası caiz midir?

Cevap: Bu konuyu mülk sahibi ve kiracı bakımından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Bir dükkan veya işyerini kira ile tutacak kimseden, kira bedeli dışında karşılıksız olarak alınan bedele "hava parası" denir. Mal sahibi kendi mülkünü peşin kira ile yahut bir yıllık peşin, ya da bir miktar toplu para, her ay da aylık kira yoluyla verebilir. Beş yıllık kira sözleşmesinde peşin yirmi milyon, her ay da birer milyon kira ile anlaşma yapılsa, peşin 20 milyon beş yıllık kiranın bir bölümünü oluşturur. Hava parası ile ilgisi bulunmaz.

Kiracının çıkması karşılığında hava parasına gelince, eğer kira süresi dolmadan kiracı çıkarsa, süre sonuna kadar bu yerde kendisi oturma veya başkasını oturtma hakkı bulunduğu için erken çıkmaktan dolayı veya oturma hakkından vazgeçme karşılığında bir meblağ alabilir.

Kira sözleşmesi sona ermiş olan kiracının, yalnız dükkanda bulunan demirbaş eşyaya veya devren verme halinde içindeki mala kıymet biçilerek bunu alma hakkı vardır.

19 - Döviz satışı caiz midir?

Cevap: Altın,gümüş, yerli veya yabancı kağıt paraların birbiriyle mübadelesi caizdir. Ancak bunun peşin yapılması şarttır. Aksi halde nesie faizi meydana gelir. Ashab-ı kiram'dan Malik b. Evs şöyle anlatır: Yüz dinar altın parayı, gümüş para olan dirhemle değiştirmek istemiştim. Talha b. Ubeydillah beni çağırdı. Pazarlık edip anlaştık. Benden dinarları aldı, sonra "hazinedarım ormandan gelince gümüş paraları veririm" dedi. Hz. Ömer de yaptığımız muameleyi izliyordu. Bana hitaben: "Vallahi dirhemleri alıncaya kadar Talha'nın yanından ayrılma. Çünkü Rasûlullah (s.a.s): "Altını altınla, gümüşü gümüşle... peşin misli misline mübadele edin. Cinsler farklı olursa peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satınız" buyurdu, dedi. 79

Türk parası ile mark dolar peşin mübadele edilir. Bir borç hangi cins paradan doğmuşsa, borçlu vade tarihinde o cins para ile ödeme hakkına sahiptir. Ancak karşılıklı rıza ile ödeme tarihindeki kur üzerinden başka çeşit para ile de ödeme yapılabilir.

Sarraf, eski ve yeni altın mübadele etmek isteyenden önce eski altını para karşılığını hesaplayarak satın alır, daha sonra bu para ile yeni altından tutarı kadar verir. Aksi halde aynı cins altını fazlalıklı mübadele faiz olur.

20 - Bugün tedavülde bulunan kağıt para dinen para sayılır mı?

Cevap: İslâm iktisadına göre ekonomik değeri olan şeyler dört çeşittir.

a) Altın ve gümüşten basılan paralar. Bunlar yalnız satış bedeli olur.

b) Hem satış bedeli, hem de satılan mal olabilenler. Misli mallar bu gruba girer. Buğday, arpa gibi.

c) Elbise, hayvan gibi kıyemi olan şeyler. Bunlar yalnız satılan mal sayılır.

d) Temelde satış bedeli olmadığı halde devlet veya halk tarafından kendisine verilen değer sebebiyle semen olarak kabul edilen şeyler. Bunların değeri itibaridr. Felsler ve kağıt para gibi.

Felsler Emeviler devrinden itibaren yaygınlaşan bakır, nikel, kalay karışımı madeni paralardır. Altın ve gümüş para gerçek maden değeri ile tedavülde dolaşırken, madeni paralar itibari değerle işlem görür. Bu yüzden İmam Ebu

Yusuf bu paraları o bölgedeki altın veya gümüş paraya endeksli olarak kabul etmiştir. Buna göre borcun doğuşu sırasında bin fels yüz altın liraya denkse, altı ay sonra borç ödeneceği zaman yüz altın 1300 felse denk hale gelse borç 1300 fels olarak ödenir ve 300 fels faiz olmaz.

Kağıt paranın tarihi çok eskilere dayanır. Avusturyalı iktisatçı Dobretsberger Mısır'da M.Ö. 1600 yıllarında banknot tedavül edildiğinin belirlendiğini söyler. Bu ülkede halk elindeki altın, mücevherat ve zahireyi saklanmak üzere devlet hazine ve depolarına teslim eder, buna karşılık kendisine emanet bıraktığı şeylerin değerini belirleyen bir makbuz verilirdi. Ticaretle uğraşanlar bu makbuzları mal ve para yerine kabul ediyordu. Hatta belgeler Fenike ve Mezopotamya'da da tedavül ediliyordu.80 Bu uygulama Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresinde açıklanan Hz. Yusuf'un devletin hazine ve ekonomik işlerini üstlendiği devreye rastlar. Yusuf (as.) yedi bolluk yıllarında halkın elindeki fazla ürünleri depolamış kıtlık yıllarının sıkıntısı bu şekilde atlatılmıştır.81 Arkasında misli standart mallar bulunan makbuzlar da temsilî para olmalıdır. Kağıt paranın yaygınlaşması XVII. yy.'da İngiltere ve İsveç'teki uygulamalarla olmuştur. Halk elindeki altın ve kıymetli eşyayı devlet depolarına ve daha sonra sarraflara vermeye başlamış, sarrafların emanet bırakanlara verdiği (Golds- mith's notes) denilen makbuzlar para yerine kullanılmıştır.82

Osmanlı İmparatorluğunda 19. yy.lın ikinci yarısında bir altın lira (yaklaşık 7,2 gr.) yüz kuruş itibar edilerek kağıt para "kaime" basıldı. Ancak kısa sürede kaime altın karşısında değer kaybetmeye başlayınca borçlular gerek devlete ve gerekse şahıslara olan borçlarını altın yerine bu kaime ile ödemeyi tercih etmeye başladılar. Bunun üzerine fetva ve kararnamalerde, borç altın lirayla ödenecekse tam miktarınca, kaime ile ödenirse, ödeme gününde bir altın kaç kaimeye denk ise o kadar kaime hesabıyla ödenmesi istenmiştir.83

Başlangıçta üzerinde temsil ettiği altın miktarı yazılı bulunan kağıt paraya altın hükümlerini uygulamakta açıklık vardı. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kağıt paranın altınla bağı koparılınca ve merkez bankalarında tonlarca altının bloke edilmesine gerek olmadığı, zira kağıt paranın değerini devletin ekonomik gücünden aldığı esası kabul edilince kağıt para için belli bir karşılık söz konusu olmaktan çıktı. Enflasyon endekslerinin de sağlıklı olmaması, bölgeden bölgeye hatta şehirden şehire değişiklik göstermesi sebebiyle kağıt para için belirsizlik dönemi başladı. İmam Ebu Yusuf'a göre itibari para sayılabilen kağıt para belli bir karşılığa endekslendiği takdirde borçların ödenmesinde bu karşılıkla kağıt

para arasında meydana gelen değer farkı faiz olmaktan çıkar. Bu karşılık temeldeki gibi yalnız altın olabileceği gibi altınla birlikte toplum için zaruri olan bazı standart eşyanın ortalamasına endekslenme tarzında da olabilir. Bu konuyu iyi kavrayan İslam hukukçu ve iktisatçılarını ortak bir görüşe ulaştırmasını Cenab-ı Hakk'tan dileriz.

IV. ÇEŞİTLİ MESELELER

1 - Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar hangileridir?

Cevap: Eti yenmeyen hayvanları üç kısma ayırmak mümkündür:

a) Azı dişleriyle kapıp avlayan, parçalayan ve kendisini müdafaa eden hayvanların etleri haramdır. Domuz, kurt, ayı, arslan, kaplan, pars, sincap, semmur, maymun, sansar, sırtlan, fil, köpek, kedi, keler, tilki, gelincik gibi dört ayaklı hayvanlar bu kabildendir. Azı dişleri olduğu halde başkasına saldırmayan bir hayvanın eti ise yenilebilir. Deve gibi. Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesi haramdır."84

b) Tırnaklarıyla kapıp avlanan, tırmalamayan ve tab'an denî olan kuşların etleri de haram veya tahrimen mekruhtur. Kartal, akbaba, atmaca, çaylak, kuzgun, karga, yarasa, şahin gibi kuşlar bu niteliktedir. Tırnaklı olduğu halde bununla hayvanları avlamayan bir kuş ise yenilebilir. Güvercin gibi. Hz. Peygamber: "Pençesi ile avlanan her kuş haramdır"85 buyurmuştur.

c) Tab'an iğrenç olan, insana tiksinti veren hayvanların etleri de haramdır. Fare, yaban faresi, yılan, akrep, kene, kurbağa, kara ve deniz kaplumbağası, arı, kara sinek, sivrisinek, köstebek, kirpi, bit, pire ve diğer haşerat bunlardandır.

Bunların dışında kalan hayvanlar ise mübahtır. Tavuk, kaz, ördek, zürafa, deve kuşu, bağırtlan kuşu, güvercin, bıldırcın, koyun, keçi, sığır, manda, deve, ekin kargası, tavus, kırlangıç, baykuş, papağan, tavşan, turna, keklik, serçe ve sığırcık gibi hayvanlar bunlardandır. 86

Saksağan, kumru ve bülbülün etleri esasen helâl olmakla birlikte, bunların etini yiyenlere bir afet isabet edeceğine dair toplumlda bir kanaat bulunduğundan bunları yemek güzel görülmemiştir.

Şâfiîlere göre sırtlan, keler, tilki, at, kirpi gibi hayvanlar helâl, kırlangıç, tavus, hüdhüd papağan ve baykuş gibi hayvanlar ise haramdır.

2 - Suda yaşayan hayvanlardan eti yenen ve yenmeyenler hangileridir?

Cevap: Balık çeşidine girmek şartıyla sürekli suda yaşayan ve karada yaşaması mümkün olmayan hayvanların hepsi helâldir. Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı, gibi. Diğer su hayvanları tiksinti veren hayvanlardan sayılır. Bu yüzden yenilmesi caiz olmaz. Mesela; yengeç, midye, istiridye, istakoz, salyangoz, su kaplumbağası helâl değildir, etleri yenilemez. Yine; deniz aygırı, deniz insanı, deniz arslanı gibi balık suretinde olmayan hayvanların etleri de yenilmez.

Şâfiîlere göre yalnız suda yaşayıp karada yaşaması mümkün olmayan canlılar balık suretinde olmasa da helâldir.

3 - İçki satıp ticaretini yapmak caiz midir?

Cevap: İçki içmek haram olduğu gibi onun ticaretini yapmak da yasaklanmıştır. Bu konuda İslâm bilginleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Enes (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allahın Rasûlü içki sebebiyle on kişiyi lanetlemiştir: Onu yapan, yaptıran, içen, taşıyan, kendisi için taşıtan, sunan, satan, satın alan, parasını yiyen ve kendisi için satın alınan."87

4 - Sigara içmenin hükmü nedir?

Cevap: Bu konuda önce tütünün özelliklerini tanımak gerekir. Sigaranın yapıldığı tütün; yaprakları yakılarak içilen kokulu, keyif verici ve bağımlılık yapan bir bitkidir. Sigara veya tütün asr-ı saadette veya müctehit imamlar döneminde bulunmadığı için hakkında ne âyet, ne hadis ve ne de müctehidlerin sözü vardır. Çünkü tütün ilk olarak Amerika'daki Antil takımadalarından birinde bulunmuştur. 1496 M. yılında, Kristof Kolomb Antil Adalarını gezisi sırasında yerlilerin bu bitkiyi yakarak içtiklerini gördü. Gemicilerden biri, Tobago adalarından bir örnek alıp Avrupa'da Petros Marden adında bir tüccara yolladı. 1511 yılında İspanyol gemicileri, İspanya ve Portekiz limanlarında bu keyif verici bitkiyi iyice tanıttılar. Fransa'nın Lizbon elçisi olan Jean Nicot, kendi adıyla anılan nikotin zehirini -ilaç olarak kullanılmak üzere, tütünü Fransa'ya

soktu. 1560’tan sonra artık tütün Almanya, İtalya, İngiltere ve sırasıyla diğer dünya ülkelerine yayıldı.

Yapılan incelemeler tütünün insan sağlığı için zararlı olduğunu ortaya koymuştur. İçeri çekilen duman akciğerin çeperindeki hücreleri zedeleyerek kalınlaştırır. Hücrelerin esnekliği kaybolduğundan kuvvetli bir öksürük, aksırık sonunda bu cidarlar patlayarak iş göremez hale gelir. Öte yandan içeri çekilen sigara dumanı damar cidarlarının kalınlaşmasına yol açar ve damar sertliği gelişimini hızlandırır.

Sigaranın akciğer kanserine yakalanma ihtimalini 20 kat arttırdığı, kalp enfarktüsü riskini iki katına çıkardığı, kronik bronşit ve amfizem’e yol açtığı tıp tarafından belirlenmiştir. Tütündeki nikotin son derece zehirli bir maddedir. Az alınınca insanda uyarıcı, canlandırıcı etkiler yapar, çeşitli bezlerin salgılarını artırır, kan basıncını yükseltir. Sigara dumanından zehirlenme olmayışının sebebi, sigaranın yanma sırasında tütünde bulunan nikotinin 1/3-1/7’sinin ısı etkisiyle buharlaşarak dumanla gitmesi, geri kalanın da ancak küçük bir kısmının ciğerlere ve kana ulaşmasıdır.

Tıpta, haşerata karşı nikotinden yapılmış toz veya sıvı ilaçlar vardır.

İnsan sağlığı üzerindeki etkileri bu olan sigarayı içmenin hükmü konusunda, cihan-şümul bir din olan İslâm’ın bir çözüm getirmesi gerekir. Asr-ı saadette afyon da bilinmiyordu. Sonraki fakihler afyonun uyuşturucu niteliğine bakarak onu şaraba kıyas ettiler ve caiz olmadığını söylediler.

Önceki asırlardaki fakihlerin çoğu, hakkında ayet ve hadis bulunmaması nedeniyle “eşyada asıl olan ibahadır” kaidesince sigarayı mübah saydılar. Hatta bazı Şâfiî bilginleri “Zevce sigara tiryakisi ise sigara masrafı da nafaka kapsamına girer.” demişlerdir.

Ancak bugün sigaranın insan bedenine ve çevreye verdiği zarar dikkate alındığında bunun keraheti açıkça görülür. Sigara içmesinin sağlığına zararlı olacağı, doktor tarafından bildirilen kimselerle, fakir olup aile fertlerinin nafakasından keserek sigara içenler hakkında ise haramlık kesinleşir.

5 - Organ nakli caiz midir?

Cevap: Bir kimsenin ölümüne yol açacak bir organını hayatta bulunduğu sürece alıp, başkasına nakletmek caiz değildir, katldir. Ancak ölümünden sonra organ alınarak başkasının hayatını kurtarmak veya bir organ eksikliğini gidermek için ona nakledilirse bunda bir sakınca yoktur. Bu konuda; “Zaruretler haram olan şeyleri mübah kılar” kaidesine dayanılır. Çünkü darda kalan kimsenin domuz eti ve leş gibi şeyleri yemesi caiz olur.88 Hatta açlıktan ölmemek için ölmüş insanın etini yemek bile meşru sayılmıştır.

İyileşen hastanın nakledilen organla günah işlemesi halinde, organı verenin bu günahtan sorumlu olacağı endişesi yersizdir. Çünkü İslâm’da sorumluluk irade-i cüz’iyyeye bağlı tercihlerle ilgilidir. Akıl, niyet ve tercih sorumlulukta önemli unsurlardır. Organlar görünmeyen fakat bütün vücudun hareket ve amellerini yöneten bu gücün araçlarından ibarettir. Zaten nakil gerçekleşince artık organ bu yeni bedenin bir parçasını oluşturur.

6 - Tasavvuf nedir? Tasavvufi hayat var mıdır?

Cevap: Tasavvuf, İslâm’ın ahlâk, edeb, takvâ ve ihlâsla yaşanmasını, ashab-ı kiram gibi aşk ve vecdle ibadet yapılmasını amaç edinen bir yoldur. Şeriat bütün olarak yaşandıktan sonra bunun tasavvufla tamamlanması kişiyi manevi derecelerin en yükseği olan Cenabı Hakk’ın sevgisine ulaştırır. Tasavvuf kişideki kibir, gurur, yalan, haset, kin, buğz gibi manevi hastalıkları terbiye eder, görünmeyen iki düşman nefis ve şeytanla mücahede ederek kendisini ve Rabbini tanımasına yardımcı olur.

Allah Teala şöyle buyurur: “Hak yolunda mücahede edenleri, biz elbette yollarımıza iletiriz”89 Buradaki cihad görünen düşmana karşı olacağı gibi, görünmeyen düşman olan nefis ve şeytana karşı mücahedeyi de kapsamına alır.

Tasavvuf, Allah’a kulluğu ihsan derecesinde yapmayı hedef alır. Allah’ın Rasûlü ihsanı şöyle tarif etmiştir: “İhsan, Allah’ı görüyormuş gibi ona ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni görmektedir.”90 Terbiye sonucu itmi’nan ve sekinete ulaşmış bir ruha Yüce Allah şöyle hitab eder: “Ey itmi’nana ermiş ruh! Dön Rabbine, sen ondan razı, o senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine. Gir cennetime”91 Bu ayet-i kerimedeki “nefs-i mutmeinne”; kalb nuruyla tam olarak nurlanan, manevi hastalıklardan kurtulan, güzel huylarla bezenen ruh demektir. Ruhtaki bu huzur, sükûn ve rahatlama Allah’ı çok

anmakla meydana gelir. Allah Teâlâ bunu şöyle ifade buyurur: “Dikkat ediniz! Kalbler ancak Allah’ın zikri ile huzura kavuşur.”92

“Onların cennetteki dualarının sonu: “Elhamdülillahi Rabbi’l-alemin (Hamdolsun kainatın Rabbi olan Allah’a) demektir”93

“Selâm doğru yola uyana olsun”94

7 - Cihad nedir? Günümüzde cihad var mıdır?

Cevap: Cihad sözlükte; çalışmak, çabalamak, gayret sarfetmek demektir. Istılahi bir terim olarak Hanefilerin cihad tarifi şöyledir: “Cihad; hak dine davet etmek ve onu kabul etmeyenlere karşı malı ve canı ile savaşmaktır.”

İslâm’ın ilk dönemlerinde müslümanların henüz düşmana karşı koyacak bir güçleri bulunmadığı için cihada izin verilmemişti. Şu ayeti kerime bu döneme aittir: “Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah herşeye kadirdir.”95Müslümanlar güçlenip düşmana karşı koyabilecek bir güce ulaşınca Yüce Allah önce savunma savaşına daha sonra da genel cihada izin verdi: “Artık saldırıya uğrayan müminlere zulme uğradıkları için cihad etme izni verildi.”96

İslâm’da Allah’ın ismini yüceltmek için cihad farzdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Hoşunuza gitmese de düşmanla savaşmak üzerinize farz kılındı.”97 “Onlarla, herhangi bir fitne kalmayıncaya, din yalnız Allah’ın oluncaya kadar çarpışın.”98 “Sizinle toptan savaştıkları gibi, siz de müşriklerle savaşın.”99 Hz. Peygamber (s.a.s) de; “Cihad kıyamete kadar devam edecektir.”100 buyurmuştur. Cihada emir ve teşvik eden, cihad yapanları öven ve onların ahirette ulaşacakları büyük ecirleri açıklayan pek çok ayet ve hadisler gelmiştir. Biz bunlardan sadece bir iki örnek sunacağız:

“Allah Teâlâ müminlerin mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır.”101 “Ey müminler! Sizi çetin bir azaptan kurtaracak ticaret yolu göstereyim mi? Allah ve Rasûlüne iman eder ve Allah yolunda mallarınızla canlarınızla savaşırsınız. Bunun sizin için ne kadar hayırlı oldugunu bir bilseniz! Bu sayede Allah günahlarınızı affeder, altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetindeki güzel konutlara koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.”102

Hz. Peygamber’e hangi amelin daha faziletli olduğu sorulunca; “Allah ve Rasûlüne imandan sonra en faziletli amel cihaddır”103 buyurmuştur. Abdullah b. Mes’ud (r. anhümâ)’nın böyle bir sorusuna ise, “Vaktinde kılınan namaz, sonra; ana-babaya iyilik, sonra; Allah yolunda cihaddır” cevabını vermiştir.104 “Sınırların ve İslâm beldesinin muhafazası için bir gün, bir gece nöbet beklemek, bir ay nafile oruç tutmaktan ve geceleri namaz kılmaktan daha hayırlıdır.”105 “İki çeşit gözü cehennem ateşi yakmaz: Biri Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri Allah yolunda nöbet beklerken uyumayan göz.”106

Cihad çeşitleri şunlardır:

a. Nefs’e karşı cihad:

En güç olan cihad nefis ve şeytana karşı yapılan cihaddır. Çünkü bunlar görünmeyen düşman olup, hile ve tuzaklarını anlayarak tedbir almak zordur. Nefsine karşı cihadda başarılı olamayan kimse kendisinde düşmanın karşısına çıkıp şavaşmak güç ve cesaretini bulamaz. Hz. Peygamber, Tebük Gazvesinden dönüşünde Ashab-ı kiramına şöyle buyurmuştur: “Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.”107 Burada en büyük ordu ile gerçekleştirilen bir gazve “küçük cihad” olarak nitelendirilirken, nefis ve şeytanla olan mücahedeye “büyük cihad” denilmiştir. Çünkü insanın özüne yönelik olan bu manevi eğitim ve mücahede insanı önce kendi varlığında güçlü kılar bundan sonra vahiy ve sünneti hakim kılmada gerekli güç ve enerjiyi kendisinde bulur.

b. İlim ile cihad:

Dünyada kötülüklerin genel sebebi cehalettir. İlim ve irfanın gönüller üzerinde icra ettiği tesiri silah gücü ile temin etmek mümkün değildir. Bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Ey Muhammed! İnsanları Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır. Onlarla en güzel şekilde mücadele et!”108 İlim, irfan ve irşadla cihad, insanları ikna ederek, gönüllerine sevgiyi, yerleştirerek hak yolu göstermek sürekli ve kalıcı bir cihad şeklidir. Gönülleri vahiy ve sünnetle irşad cihadların en büyüğüdür. Yüce Allah şöyle buyurur: “Sen kâfirlere uyma, onlara karşı Kur’an ile büyük bir cihadla cihad et”109 Allah elçisi en faziletli cihadın, zalim bir hükümdar karşısında hak ve adaleti söylemek olduğunu bildirmiş, bu sebeple öldürülecek kimsenin Hz. Hamza’dan sonra en başta gelen şehidlerden

olacağını haber vermiştir.110

c. Mal ve canla cihad:

İslâm'da cihad denilince daha çok bu sonuncu şekil kastedilir. Çünkü çoğu zaman nefis terbiye ve tezkiyesi, ilim ve irşad yoluyla cihaddan nihai sonuç alınmaz. Bunun güç ve kuvvetle takviyesi, düşmanı silah zoruyla dize getirmek, hak ve adaleti sağlamak zaruret halini alabilir. Kur'an-ı Kerim'de mal ve canla cihada teşvik eden pek çok ayet vardır. Bazıları şunlardır: "İman edip hicret eden, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden, (mücahidlere) yer veren ve yardım edenlerin hepsi birbirinin vekilidir."111 "Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla savaşın. Biliniz ki, bu sizin için hakkınızda çok hayırlıdır."112 "Allah mallarıyla canlarıyla mücadele edenleri derece bakımından cihaddan geri kalanlardan üstün kılmıştır."113

Allah'ın ismini yüceltmek ve vahyi hakim kılmak için cihad edenlere nusret-i ilahiyye tecelli eder. Yüce Allah onları görünmeyen melek ordularıyla takviye eder114, sabır, ihlâs, takvâ ve gayretleri ölçüsünde onları muzaffer kılar. Ancak bütün bunlar ilk azim ve kararın, gayret ve fedakârlığın müminlerden gelmesi şartına bağlıdır. Dünyadaki imtihanın gereği de budur. Yüce Allah bu şartlı yardımı şöyle beyan eder: "Eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı (düşman karşısında) sabit kılar."115

Cihad kişilere farz oluşu bakımından ikiye ayrılır:

1. Farz-ı kifâye:

İslâm toplumundan bir grup bu farizayı yerine getirir, genel seferberlik hali olmazsa, diğerlerinin üzerinden sorumluluk kalkar. Ancak böyle bir cihada katılanlar diğerlerinden üstün sayılır. Yüce Allah; "Allah mücahidlerden mallarıyla canlarıyla savaşanları, cihaddan geri kalanlardan daha üstün bir dereceye sahip kılar."116 "Bununla birlikte, müminlerin hepsinin savaşa çıkmaları uygun değildir. Her fırkadan bir grup, dini ilimleri tetkik edip, savaş sonrası tebliğ ve irşad için geride kalmalıdır"117 diye buyurur.

2. Farz-ı ayn:

Düşman, bir İslâm beldesine saldırır ve orayı işgale tevessül ederse eli silah tutan bütün müslümanlara düşmanı defedinceye kadar cihad farz-ı ayn olur. Yüce Allah şöyle buyurur: “Ey Müminler! Sizler gerek hafif gerek ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın. Eğer bilirseniz bu sizin için çok hayırlıdır.”118 Artık böyle bir durumda kadının kocasından, çocuğun babasından izin almasına gerek olmadan savaşa çıkması caiz olur.119

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbaki, Muhammed Fuad

el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzı’l-Kur’ani’l-Kerim, Kahire, 1378/1958.

Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin,

el-Ahvalü’ş-Şahsiyye, 2. baskı, Matbaatü’s-Saade, Mısır 1377/1958.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)

el-Müsned, c. I-VI, Mısır, Bulak 1313/1895; c.I- XII- tahkik: A. Muhammed Şakir, Daru’l-Maarif, Mısır, 1368/1949.

Ali Haydar, Hoca Eminzade (ö.1355/1936)

Düreru’l-Hukkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkam, 3. baskı, c, I-IV, Matbaa-i Tevsi-i Tıbaat, İstanbul 1330/1912.

Amidi, Ebu’l-Hasen b. Ebi Ali b. Muhammed (ö.631/1233),

el-Ihkâm fi Usûli’l-Ahkâm, Kahire, 1968.

Ali el-Kâri

Şerhu’l-Fıkhı’l-Ekber, Mısır, 1323.

Artuk, İbrahim

“Sikke”, İslam Ansiklopedisi, c. X- M. E. baskımevi, İst, 1961.

Aşık, Nevzat

Sahabe ve Hadis Rivayeti, İzmir 1981.

Ateş, Süleyman

Yeni İslam İlmihali, Ankara 1983.

Aydın, Mehmed,

İslam Dini İlmihali, Konya 1981.

Aydın, Mehmed- Cilacı, Osman

Dinler Tarihi, Konya 1980.

Aymaz, Abdullah

Yaratılış ve Darwinizm, y. ve t.y.

el-Baci, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, (ö.474/1081)

el-Münteka Şerhu'l-Muvatta, c. I- VII, 1. baskı, Mısır 1331/1912.

Bağdadi, Abdulkadir

Usulüddin, İstanbul 1928.

Barkan, Ömer Lütfi,

"Kanunname" ve "Tımar" maddeleri, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1950.

Berki, Ali Himmet

Miras ve Tatbikat, İstanbul 1947.

Berki, Şakir

Toprak Hukuku, 2. baskı, Ankara 1960.

Beyzavi, Kemalüddin,

İşaretü'l-Meram min İbarati'l-İmam, Mısır 1949.

el-Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Huseyn (ö.458/1065)

es-Sünenu’l-Kübra, c.I-X, Haydarabad 1352/1933.

Bilmen, Ömer Nasuhi,

Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu, c.I-VIII, İstanbul 1967.

Büyük İslâm İlmihali, İstanbul 1985.

el-Buşra eş-Şorbaci,

et-Tes'ir fî’l-İslâm, Mısır 1393/1973.

el-Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (ö.256/869)

el-Camiu’s-Sahih, c.I-VIII, Daru’t-Tıbaati’l-Amira, İstanbul 1325/1907; c. I-X Kahire 1378/1958.

Buhuti,

Keşşafu’l-Kına’ an Metni’l-İkna, Mekke, t.y.

Cassas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali (ö.370/980)

Ahkamü’l-Kur’an, Kahire, t.y.

Ceziri, Abdurrahman

el-Fıkhu ale’l-Mezahibi’l-Erbaa, C. I-V- 6. baskı, Mısır t.y.

Cürcani, Seyyid Şerif

Tarifat, Kahire, 1938; Şerhu’l-Mevâkıf, Kahire 1325.

Çantay, Hasan Basri (ö.1385/1966)

Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, c. I-III, nşr. Müşir Çantay, İstanbul 1965.

ed-Darimi, Ebu Muhammed b. Abdirrahman (ö.255/868)

Sünen, c. I-II, Mısır, (t.y)

Davudoğlu, Ahmed,

Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, İstanbul 1973.

Demir, Fahri

İslâm Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı, y.y, 1981.

Dırdîr,

eş-Şerhul'l-Kebir, Mısır t.y

Döndüren, Hamdi

Delilleriyle İslam Hukuku, Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras, 2. baskı, İstanbul 1983.

İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri, Balıkesir 1983.

Günümüz Ekonomik Problemlerine İslâmî Yaklaşımlar, İstanbul 1988.

İbn Abidin Tercemesi Fihristi ve Terimler Sözlüğü, İstanbul 1988.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani (ö.275/888)

Sünen, c.I, IV, mşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mısır (t.y.)

Ebu Ubeyd, el-Kasım b. Sellam (ö.224/839)

Kitabu'l-Emval, 1. baskı, thk. Muhammed Halil Hurras, nşr. Mektebu'l-Külliyatı'l-Ezheriyye, Kahire 1388/1968.

Ebu Yala

el-Ahkamü's-Sultaniyye, Matbaatu'l-Babi, el-Halebi.

Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim (ö.182/798)

Kitabu'l-Harac, 2. baskı, Mısır 1352.

Ebu Zehra, Muhammed

Usulü'l-Fıkh, Matbaatü Muhaymer, Kahire (t.y) İslam Hukuku Metodolojisi adı ile terc. Abdulkadir Şener, A. Ü. baskımevi 1973.

Tarihu'l-Mezahibi'l-Fıkhiyye, Matbaatü Muhaymer, Kahire (t.y.) İslâmda Fıkhi Mezhebler Tarihi terc. Abdulkadir Şener, Ankara 1968-1969.

Ebu Hanife, Terc. Osman Keskioğlu, Üçdal Neşr. İst. 1966.

Elmalılı, Hamdi Yazır (ö.1358/1939.)

Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir, c. I-IX, 2. baskı, İstanbul 1960-1962.

Ergin, Feridun,

İktisat, Hamle Matbaası, İstanbul 1964.

Eş'ari, Ebu'l-Hasen (ö.324/935)

el-Luma, Kahire, 1655.

Makalâtu'l-İslamiyyîn, Kahire, 1969.

el-İbane an Usuli'd-Diyâne, Kahire 1375.

el-Fetava'l-Hindiyye, c. I-IV, Mısır, Bulak 1310/1892.

Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (ö.505/1111),

İhyau Ulumiddin, c. I-IV, Mısır, 1375/1956, (Terc. Ali Arslan) İstanbul 1971.

Kimyayı Saadet, nşr. Erkam Yayınevi İstanbul 1989.

Gölcük, Şerafeddin

İslam Akaidi, Konya 1989.

Günenç, Halil

Günümüz Meselelerine Fetvalar, c.I-II, İstanbul 1990.

Gürbüz, Ali

Darwin ve Tekamül Nazariyesi, İstanbul 1980.

Hamidullah, Muhammed

İslâm Peygamberi, Terc. Said Mutlu- Salih Tuğ, C. I-II, İstanbul 1966-1969.

İslama Giriş, Terc. Kemal Kuşçu, İstanbul 1961.

el-Vesaiku's-Siyasiyye, Kahire 1941.

Hasenekoğlu, İsmet

Evrim Teorileri ve Mutasyonlar, İst. 1976.

Heysemi, Nureddin, Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1404),

Mecmau'z-Zevaid, Mektebetü'l-Kudsi, Mısır, t.y.

Hulusi, Ahmed

Ruh-İnsan, y.y. 1972.

Işık, Kemal

Matüridi'nin Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı, Ankara, 1980.

İbn Abidin, Muhammed Emin, (ö.1252/1836)

Reddü'l-Muhtar, Matbaatü'l-Babi el-Halebi, Mısır t.y.

Tenbihu'r-Rukud ala Mesaili'n-Nukud (Resail), İstanbul 1901.

İbn Hacer el-Askalani, Şihabuddin, Ahmed b. Ali (ö.852/1448)

Fethu'l-Bari bi Şerhi'l-Buhari c. I-XVII, nşr, M. F. Abdulbaki, el-Mektebetü's-

Selefiyye (t.y.)

İbn Hazm, Ebu Muhammed, Ali b. Ahmed (ö.456/1063)

el-Muhalla, c. I-XI, thk. A. M. Şakir, Mısır 1352/1933; Mısır, Müniriyye 1389/1969.

İbnü'l-Hümam, Kemalüddin, Muhammed b. Abdilvahid (ö.861/1457)

Fethu'l-Kadir, 1. baskı, c. I-VI, Mısır-Bulak 1316/1898.

İbnü'l-Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr (ö.751/1350)

İ'lamu'l-Muvakkıin an Rabbi'l-Alemin, Kahire 1325-1326.

İbn Kesir, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö.774/1372)

Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir, İhtisar ve tahk. M. Ali es-Sabuni, 7. baskı, Beyrut 1402/1981.

İbn Kudame, Muvaffaku'd-Din, Abdullah b. Ahmed (ö.620/1223)

el-Muğni, 3. baskı, c.I-X, Daru'l-Menar, Kahire 1970.

İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, (ö.275/888)

Sünen, c. I-II thk, ve nşr. M. F. Abdulbaki, Mısır 1372/ 1952.

İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem (ö.711/1311)

Lisanu'l-Arab, c. I-XV, Beyrut 1374/1955.

İbn Nüceym, Zeynülabidin b. İbrahim el-Mısri, (ö.970/1563)

el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, c.I-V, Mısır 1334 H.

el-Eşbah ve'n-Nezair, Mısır 1322/1904.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Hafid (ö.520/1126)

Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Müktesid, c.I,II, Matbaatü’l-İstikame, Mısır (t.y); İstanbul 1933.

İbn Sa’d, Muhammed (ö.230/844)

et-Tabakatu’l-Kübra, c. I-IX, Daru’s-Sadır, Beyrut 1960.

John N. Moore - A. N. Field,

İlmi Gerçekler Işığında Darwinizm, 2. baskı, İstanbul 1982.

Karaman, Hayrettin

Günümüz Meseleleri, c. I-II, İstanbul 1982.

Kardavi, Yusuf

Fıkhu’z-Zekat, I-II Beyrut 1969 (Terc. İbrahim Sarmış), İstanbul 1984.

el-Kasani, Alaüddin Ebu Bekr b.Mes’ud (ö.587/1191)

Bedayiu’s-Sanayi fi Tertibi’ş-Şerayi’, 2. baskı, c. I- VII, nşr. Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut 1394/1974.

Keskioğlu, Osman

Nüzûlünden Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri, Ankara 1987.

Kılavuz, A. Saim

İman Küfür Sınırı, İstanbul 1982.

Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil) ist. 1958.

Köksal, Asım

İslam Tarihi İstanbul t.y.

Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari (ö.671/1273)

el-Cami li Ahkami’l-Kur’an, c.I-XX, Mısır 1935-1950.

Kuyucak, Hazım Atıf

Para ve Banka, 2. baskı, c. I-II, Işıl Matbaası, İstanbul 1947.

Malik b. Enes (ö.179/795)

el-Muvatta, nşr. M.F. Abdülbaki, Mısır 1951.

el-Müdevvene (Riyasetü Sehnûn an İbni’l-Kasım) c. I-XVI, Mısır 1232/1905, Beyrut 1323.

Matüridi, Ebu Mansur (ö.333/944)

et-Tevhid, nşr. Fethullah Huleyf, Beyrut 1970.

Maurice Bucaille

Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İncil ve Kur’an, (Terc. M. A. Sönmez) Konya 1979.

el-Maverdi, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib (ö.450/1058)

el-Ahkamü’s-Sultaniyye, Kahire 1298, Terc. Ali Şafak, İst 1976.

Mecelle-İ Ahkam-ı Adliyye, Ahmed Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

el-Mekki, el-Muvaffak b. Ahmed (ö.568/1172)

Menakıbu’l-İmam Ebi Hanife, Haydarabad 1321/1903.

Merginani, Ali b. Bekr (ö.593/1197)

el-Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mübtedi, c.I-VII, maa Fethi’l-kadir, Bulak, Mısır 1315-1318.

el-Mevsili, Mecdüddin Abdullah (ö.683/1284)

el-İhtiyar li-Ta’lilü’l-Muhtar, c.I-V, Kahire, (t.y.)

Meydani, Abdulgani el-Ganimi,

el-Lübab fi Şerhi’l-Kitab, Dersaadet, tıpkı baskım, İstanbul t.y.

Miras, Kâmil, (ö.1376/1958)

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi c.I-XII, 2. baskı, DİB yayını, Ankara 1957-1972.

en-Nesai, Ebu Abdirrahman b. Şuayb (ö.279/892)

Sünen (Suyuti’nin şerhi ile birlikte), c.I-VIII, Mısır 1964.

Nesefi, Ömer (ö.537H.)

Akaid, 4. baskı, nşr, Otağ Yayınevi, İstanbul 1975.

Pezdevi, Ebu’l-Yüsr Muhammed (ö.493/1099)

Ehl-i Sünnet Akaidi, Terc. Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1980.

Razi, Fahruddin, Muhammed b. Ömer b. Hasan (ö.606/1210)

et-Tefsiru’l-Kebir, İstanbul 1257, Mısır, Abdurrahman Muhammed Neşri.

es-Sabûni, Dr. Abdurrahman

Meda Hürriyeti’z-Zevceyn fi’t-Talak, fi’ş-Şeriati’l-İslamiyye, c.I-II, 2. baskı, Daru’l-Fikr 1968.

es-Sabuni

Matüridiyye Akaidi (terc. B. Topaloğlu) Ankara 1979.

es-Sabuni, Muhammed Ali

Revaiu’l-Beyan Tefsiru Ayâti’l-Ahkam, 2. baskı, c.I-II, Mektebetü’l-Gazzali, Dımaşk 1397/1977.

- Sahillioğlu, Halil

“Osmanlılarda Narh Müessesesi”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, c.I, sy. 1, Yıl, 1967.

es-San’ani, Ebu Bekr Abdurrazzak b. Hemmam (ö.211/826)

el-Musannef, c. I-XI, thk. ve nşr. Habibu’r-Rahman el-A’zami, Beyrut 1390-1392/1970-1972.

San’ani, Muhammed b. İsmail (ö.1182 H.)

Sübülü’s-Selam Şerhu Bulugi’l-Meram Cemi Edilleti’l-Ahkam, 2. baskı, Kahire 1950.

es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Selh (ö.490/1097)

el-Mebsut, 3. baskı, c. I-XXX, nşr. Daru’l-Marife, Beyrut 1398/1978.

Usul, c.I-II Kahire 1372-1373.

Seyyid Sabık,

Fıkhu’s-Sünne, I-II, Beyrut 1969.

Sindi,

Haşiye Süneni’n-Nesai, İstanbul 1931.

Şaban, Zekiyüddin,

Usulü’l-Fıkh, (Terc. İbrahim Kafi Dönmez) Ankara 1990

Şafak, Ali

İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı, Doyuran Mat. İst. 1977.

eş-Şafii, Muhammed b. İdris (ö.204/819)

el-Umm, c.I-VIII, Bulak, Mısır 1329.

er-Risale, thk. ve nşr. A. M. Şakir 1358/1940.

Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1990...

eş-Şatıbi, Ebu İshak İbrahim b. Musa el-Lahmi (ö.790/1388)

el-Muvafekât fi Usuli'ş-Şeria c.I-IV, Mısır (t.y.)

Şener, Abdulkadir

Kıyas- İstihsan, İstislah, Ankara 1974.

İslam'da Fıkhi Mezhepler Tarihi (Arapça'dan terceme) , Eser Mat. İstanbul 1976.

Şevkani Muhammed b. Ali (ö.1255/1839)

Neylü'l-Evtar fi Şerhi Multeka'l-Ahbar, c.I-VIII, el-Matbaatü'l-Osmaniyye el-Mısrıyye, Mısır t.y.

İrşadü'l-Fuhul, Kahide 1374 H.

eş-Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, (ö.476/1083) el-Mühezzeb, Matbaatu'l-Bâbî el-Halebî, Mısır t.y.

eş-Şirbinî, el-Hatib

Muğni'l-Muhtac, Mısır t.y.

Şürünbülali, Hasan b. Ammar (ö.1069/1658)

Merakı'l-Felah, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Mısır 1315 H.

Taftazani, Sa'düddin

Şerhu'l-Akaid, İstanbul 1326 (Terc. S. Uludağ)

Şerhu'l-Mekasıd, İstanbul 1305.

et-Tirmizi, Muhammed b. İsa (ö,279/892)

Sünen, c.I-V, thk. A. Muhammed Şakir, Kahire 1356/1937.

Tuğ, Salih

İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İst. 1984.

Wensınck, A. J. et J. P. Mensıng, W. P. De Haas..., Concordance et Indıces de la Tradition Musulmane, c. I-VII, Leiden, E.J. Brıll 1936-1969.

Yahya b. Adem el-Harac, nşr. A. M. Şakir, Mısır 1368/1949.

Yavuz, Yunus Vehbi, İslamda Zekat Müessesesi, 3. baskı, İstanbu. 1977

Yeniçeri, Celal İslâm İktisadının Esasları, İstanbul 1980.

Yusuf Musa, Muhammed Tarihu'l-Fıkhı'l-İslami, Terc. Ahmet Meylani, 2.baskı, İstanbul 1983.

Yüksel, Nevzat Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi, 4. baskı İstanbul 1990.

Zehebi, Muhammed b. Ahmed (ö.748/1347) Menakıbu'l-İmam Ebi Hanife ve Sahibeyhi Ebi Yusuf ve Muhammed, nşr. el-Kevseri ve'l-Efgüni, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, t.y.

Zeylai, Hafız Abdullah b. Yusuf (ö.762/1361) Nasbu'r-Raye Li Ehadisi'l-Hidaye, 1. baskı, c.I-IV, el-Mektebetü'l-İslamiyye 1393/1973.

Zeylai, Fahruddin Osman b. Ali (ö. 743/1342) Tebyinü'l-Hakaik ala Kenzi'd-Dekaik, el-Emiriyye tab'ı.

Zühayli, Vehbe el-Fıkhu'l-İslami ve Edillütuhu, 2. baskı, c. I-VIII, Dımaşk, 1405/1985. el-Fıkhu'l-İslami fi Uslubihi'l-Cedid, 2. baskı, c.I-II, Dımaşk t.y.

Zihni, Mehmed Ni'met-i İslâm, nşr. Salah Bilici Yayınevi, İstanbul 1976.